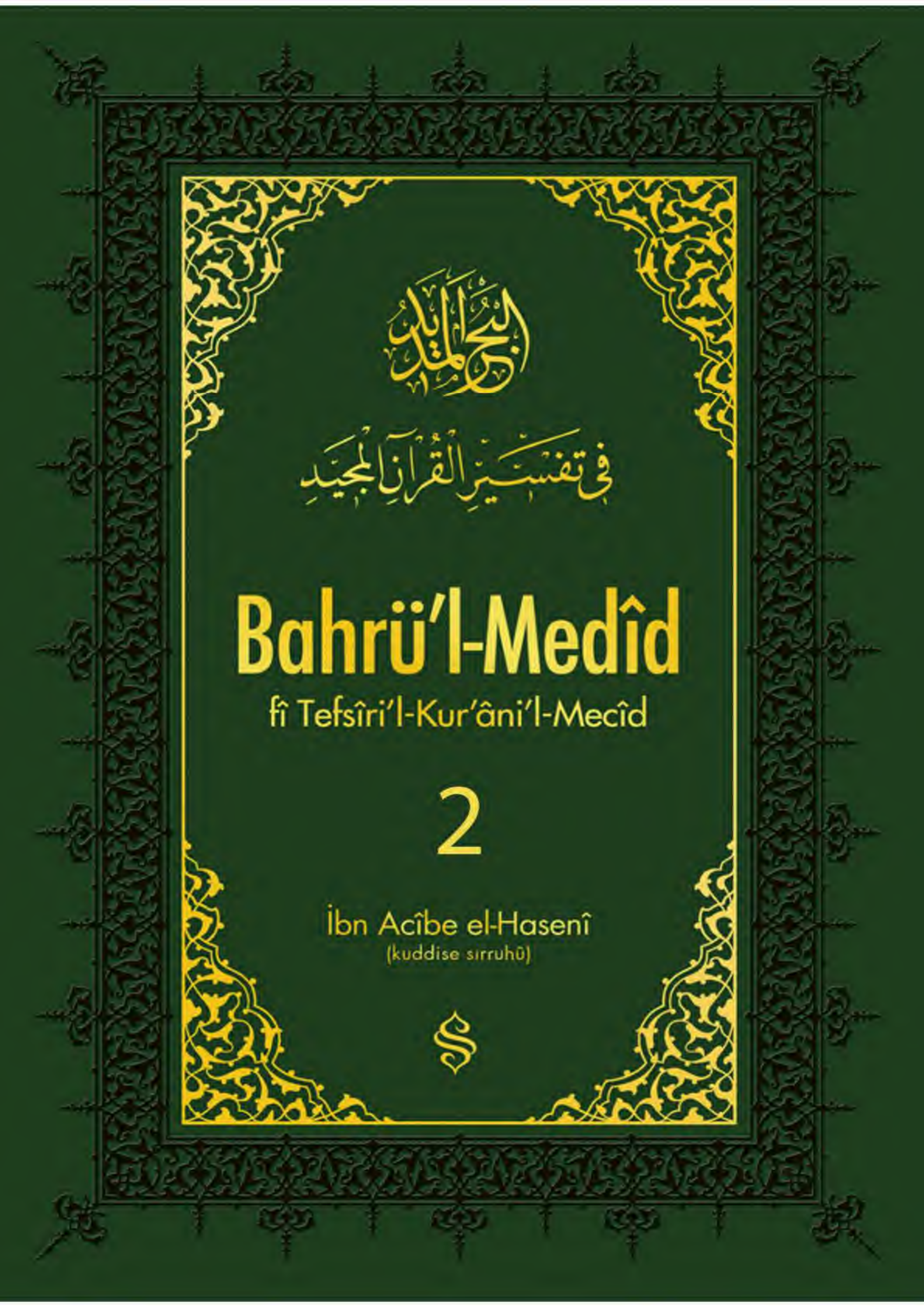

البحر المديد
في تفسير القرآن المجيد
Bahrü'l-Medîd
fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd
2
İbn Acîbe el-Hasenî
(kuddise sırruhû)

SEMERKAND : 180
Kur'an Kitaplığı: 22
yayin@semerkand.com
ISBN: 978-605-4565-12-2 (2.c)

Editör
Dr. Mustafa Bahadıroğlu

Yazar : İbn Acîbe el-Hasenî
Tercüme : Dr. Dilaver Selvi
Redaksiyon : Prof. Dr. Abdulaziz Hatip
Tahriç : Dr. Dilaver Selvi
Dipnotlar : Dr. Dilaver Selvi
Tashih : Mehmet Günyüzlü
Kapak Hat : Mustafa Cemil Efe
Kapak : Mustafa Akbulut
Yüksel Yücel
İç Tasarım : M. Vehbi Ümit
Baskı : Sistem Matbaacılık
Davutpaşa Cad.
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-İstanbul
Tel: 0 212 482 11 01
(yaygın dağıtım)

Aralık 2011, İstanbul
1. Baskı

ISBN 978-605-4565-12-2

GENEL DAĞITIM

TÜRKİYE: Eyüpsultan Mah. Esma Sokak No 7/A Samandıra-Sancaktepe-İstanbul
Tel: 0216 564 26 26 **Faks:** 0216 564 26 36 online satış: www.semerkandpazarlama.com

AVRUPA Erol Medien GmbH Kölner Str 256-51149 Köln **Tel.:** 0 22 03 / 36 94 90
Fax: 0 22 03 / 36 94 910 **Online Satış:** www.onlinehur.de **E-Mail:** info@erolmedien.de

Bahrü'l-Medîd

fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd

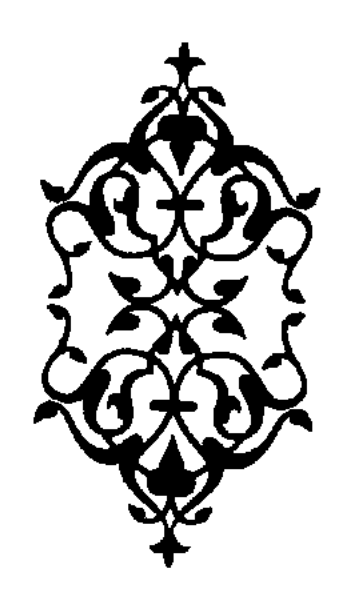
KUR'AN'IN TEFSİRİ ve TASAVVUFÎ İŞARETLERİ

2

İbn Acîbe el-Hasenî [k.s]

TERCÜME
DR. DİLAVER SELVİ

SEMERKAND

İÇİNDEKİLER

(3) ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi

Medine'de nâzil olmuştur. 200 âyettir. 187 âyet olduğunu söyleyenler de vardır.

Önceki Sûre ile İrtibatı: Bu sûrenin ilk âyetlerinde geçen, *"Hiç şüphesiz Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır"* âyeti (Âl-i İmrân 3/4), sanki önceki sûrenin sonundaki, *"Rabbimiz, kâfirlere karşı bize yardım et"* âyeti için bir tamamlama gibidir ve onun tefsiridir.

Sûrenin İçeriği

Cenâb-ı Hak bu sûrede üç grubu uyarıp kınamıştır. Bunlardan biri hıristiyanlardır. Allah Teâlâ, Hz. İsa hakkındaki haddi aşan bozuk inanışları ve İslâm'a girmeye yanaşmamaları sebebiyle onları kınamıştır. Zaten sûre Necran hıristiyanlarının soruları sebebiyle inmiştir.

Allah Teâlâ, sûrede ikinci olarak Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) tâbi olmaktan geri durmaları sebebiyle yahudileri kınamıştır.

Cenâb-ı Hak, sûrede ayrıca Uhud günü meydana gelen dağılma sebebiyle müslümanları kınamıştır. Bunun için sûre üç hak kitabın zikriyle başlamıştır; çünkü eğer onlar bu kitapların hakkını korusalardı kendilerine bir kınama yapılmazdı.

Cenâb-ı Hak buyurdu ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓ ۝ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ الْحَيُّ الْقَيُّومُۜ ۝ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَۙ ۝ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ...

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. ***Elif. Lâm. Mîm.***

2. ***Hay*** *(ezelî hayat sahibi)* ***ve kayyûm olan*** *(her şeye hayat verip ayakta tutan)* ***Allah'tan başka ilâh yoktur.***

3-4. *(Resûlüm!)* ***O, sana bu kitabı daha önceki kitapları tasdik edici olarak hak ile indirdi. O, daha önce hidayet yolunu göstermek için Tevrat'ı, İncil'i ve Furkan'ı indirmişti.***

Sûre başlarındaki bütün harflerde vakıf yapılır, bunların irabı yoktur; çünkü irabı gerektiren şeyler mevcut değildir. Bu harflerde sakin okunarak durulur. Bu konudaki açıklamalar için Beyzâvî'ye bakılabilir.

İbn Abbas (radıyallahu anh) demiştir ki: "Bu sûrenin başındaki 'elif', Allah'ın nimetleri, 'lâm' Allah'ın lutfu, 'mîm' ise Allah'ın mülkü manasındadır."

Ben de (İbn Acîbe) derim ki: Her bir harf, kendilerine uyarı yapılan fırkalara işaret ediyor olabilir. Nimetler, müslüman olan hıristiyanlar içindir; lutuf müslüman olan yahudiler içindir; mülk ise müslüman sa-

habiler içindir. Geçekten Allah yeryüzünün doğusunun ve batısının hükümranlığını onlara vermiştir.

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey yüce Peygamber, kavmine şunu tebliğ et: Hiç şüphesiz *Allah* hükümranlık ve yetkide *tektir, O'nunla birlikte başka hiçbir ilâh yoktur.* O, kendisiyle birlikte başka bir ilâha kulluk edilmesini sevmez, çünkü ibadeti hak eden ancak ezelî hayat sahibi olan, her şeyi ayakta tutan, kendisini akılların idrakten, fehimlerin anlamaktan âciz kaldığı, bütün kulların işini görüp gözeten, onlarda kendi muradına uygun olarak tasarruf eden Allah'tır. O, peygamberleri diliyle kendilerine düşeni bildirmiş ve onlara, irşad olmak isteyenler için hakkı açıklayan kitaplar indirmiştir. Bu arada sana da yirmi üç sene içinde kitabı (Kur'an'ı) hak ile parça parça indirdik. O öyle bir haktır ki ona önünden ve arkasından hiçbir bâtıl yaklaşamaz. Yahut o, bütün bâtıl şeyleri reddeden delillerle dolu olarak indirilmiştir. Yahut o kitap adaleti getirmiştir, öyle ki onunla bütün haktan sapanların zulmü ortadan kaldırılmıştır.

O Kur'an, kendisinden önce gelen ilâhî kitapları tasdik edicidir. Çünkü o, önceki kitaplarda geçen kıssa ve haberlere uygun haberler içermektedir; böylece onların sıhhat ve doğruluğuna şahit olmaktadır.

Allah, ondan önce, kendilerine uymakla mükellef tutulan insanları hidayete götüren Tevrat'ı ve İncil'i indirdi. Yahut onları bütün insanlar için bir hidayet rehberi olarak indirdi. Bu yorum, bizden önceki şeriatlar biz müslümanlar için de geçerli kabul edilirse doğrudur. Sonra Allah kitap indirmeyi Furkan (Kur'an) ile tamamlayıp bütün insanları ve cinleri ona iman etmekle mükellef tuttu. Onunla hak ile bâtılın arasını ayırdı, bütün kâfirlerin ve cahillerin zulmetini defetti.

Cenâb-ı Hak, Kur'an'ın büyük şerefinden dolayı onu bütün kitaplardan önce zikretti, indirilmesi daha sonra olduğu için de onu son olarak tekrar zikretti.

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1-3. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, zatının birliğine ve sıfatlarının nurlarının zuhuruna işaret etmek isteğinde, ondan önce birtakım remiz ve işaretleri zikretti. Onları ancak ilâhî zatın tecelli denizine dalanlar ve ilâhî sıfatların tecellileri içinde yüzenler anlarlar. Onlar o denizden fikirleriyle zihinlerin hayret ettiği ve dillerin ifadeden âciz kaldığı birçok cevher gibi ilimler ve sırlı anlayışlar çıkarırlar. İşte o zaman insan bu remizlerin inceliklerinin ve işaretlerin sırlarını anlar, ilâhî zatın sırlarına ve sıfatların nurlarına vâkıf olur; semavî kitapların sırlarını ve içerdikleri ledünnî ilimleri, rabbânî mevhibeleri anlar, kalbinde Furkan'ın (Kur'an'ın) nurları parlar, öyle ki müşahede ve nazar ehlinin derecesine yükselir. Yüce Allah lutuf ve keremiyle bizleri onlardan eylesin.

Allah'ın Âyetlerini İnkârın Sonu

Cenâb-ı Hak sonraki âyette, hak olduğuna dair deliller apaçık ortaya çıktıktan sonra Furkan'ı yani Kur'an'ı inkâr edenleri azapla korkutarak şöyle buyurdu:

...إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

Hiç şüphesiz Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, azîzdir (hiç kimse ona galip gelemez), intikam sahibidir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hiç şüphesiz Allah'ın* peygamberi Hz. Muhammed'e yahut diğer peygamberlerine indirdiği veyahut birliğine delil olarak önlerine serdiği kâinat *âyetlerini inkâr edenler için,* ilâhî müjde ve azapların gerçekleştiği günde *şiddetli bir azap vardır.* O günde Allah, günahkârlardan intikam alır, mümin kullarına ise lutuf ve şefkatle muamele eder. Hiç şüphesiz *Allah azîzdir;* hiç kimse ona galip gelemez, hiç kimse O'dan kaçıp kurtulamaz, *O,* büyük *intikam sahibidir;* aynı zamanda pek çok lutuf ve ihsan sahibidir." Allah bütün müslümanlarla birlikte bizlere de lutuflarda bulunsun. Âmin.

4. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın velilerinin ortaya çıkması, O'nun âyetlerindendir. Kim onları inkâr ederse bereketlerinden mahrum olur ve manen perdelenme ve kötü hesap azabı içinde kalır. Allah Teâlâ, özel yakınlığını elde etmiş kullarını en yüksek makamlara yükselttiğinde, velileri inkâr eden kimsenin üzerinde ceza ve mihnet hali gözükür, aldananların ortaya çıktığı o günde gafiller, avam (sıradan) müslümanlarla birlikte olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Rahimlerdekine Şekil Veren O'dur

Cenâb-ı Hak, önceki âyette zatının tek olduğunu, hiç kimseye muhtaç olmayan bir hayat sahibi ve her şeyi ayakta tutma sıfatına sahip bulunduğunu belirtti. Bundan sonraki âyette ise kendisinin her şeyi içine alan bir ilim ve her yerde hükmünü yürüten bir kudret sahibi olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَٓاءِ ۝٥ هُوَ الَّذٖي
يُصَوِّرُكُمْ فِي الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَٓاءُۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ۝٦

5. *Şüphesiz yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.*

***6. Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. O azîzdir** (hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz), **hakîmdir** (her işini en güzel şekilde hikmetle yapar).*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Şüphesiz yerde ve gökte,* iman veya inkâr, taat veya isyan, kullarının hiçbir hali *Allah'a gizli kalmaz.*" O'nun ilmi, göklerin en üstünde olanlarla, yerin en altında olan külli veya cüzi (büyük küçük), maddi manevi (görünen görünmeyen) her şeyi kapsar. Allah Teâlâ, çakıl ve kumların sayısını, suların miktarını, dağların ağırlığını bilir. O, insanın içinde kendi kendine konuştuklarını, kalbinden geçen düşünceleri de ezelî bir ilimle bilir.

O'nun kudreti her şeyde hükmünü icra eder, sonsuz hikmet sahibidir. Sonsuz kudretiyle, *rahimdeki cenine dilediği şekilde sûret verir*, onu noksan veya tamam yapar; hikmetiyle en güzel şekilde yaratır, onu rızkını kolayca elde edeceği âleme çıkarır.

Her şeyi en güzel şekilde tedbir eden (çekip çeviren), her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, her işi bir hikmetle yapan, hiçbir şeyin kendisini âciz bırakamadığı, hiç bir şeyin ilminin dışına çıkamadığı, kendisinden başka gerçek varlık bulunmayan ve sadece kendisine ibadet ettiğimiz Allah'ı tesbih ederim. O, her türlü noksanlık ve kusurdan yüce ve münezzehtir.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımı ile mümkündür, kulunu doğru yola ileten O'dur.

5-6. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim Allah'ın mülkünde tasarruf etmede tek olduğunu; zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ortağı bulunmadığını; O'nun ilmi ile her şeyi kuşattığını, her şeyi işittiğini ve gördüğünü; her işinin "ol" emriyle meydana geldiğini, bir şeyin olmasını isteğinde ona "ol" hükmünü verdiğini, o şeyin de ilâhî murada uygun olarak hemen oluverdiğini yakînen bilirse O'nun tarafından başına gelen şeyi, O'ndan başkasına nasıl şikâyet eder? Yahut ihtiyaçlarını Mevlâ'sından başkasına nasıl arzeder? Yahut sahibi onu hiç unutmamış ve hayırdan mahrum etmemişken, bir derdi ve ihtiyacı olduğunda nasıl başkasına ümit bağlar? Anne karnında karanlıklar içinde senin işlerini tedbir eden, rahimde sana dilediği gibi şekil veren, sana her istediğini ihsan eden yüce Allah, seni iyilik ve ihsanından nasıl unutur? Yahut seni lutuf ve ihsan dairesinden nasıl çıkarır?

Bu konuda yüce Allah hakikat lisanıyla der ki:

"Sen nutfe halindeyken benim sana yaptığım iyiliği hatırla; sana anne karnında şekil ve sûret vermemi unutma! Bütün işlerinde bana güven ki ben korktuğun ve ürktüğün her şeyde sana yeterim. İşlerini bana teslim et. Şunu iyi bil ki ben her hükmümü yerine getiririm ve her istediğimi yaparım."

Muhkem ve Müteşâbih Âyetler

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyetlerde hak ile bâtılın arasını ayıran kitabının, muhkem yani hükmü açık âyetlerle ancak Allah'ın ve derin ilim sahibi âriflerin bileceği müteşâbih (hükmü kapalı) âyetleri içerdiğini belirterek şöyle buyurdu:

هُوَ الَّذٖٓى اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ
مُتَشَابِهَاتٌۜ فَاَمَّا الَّذٖينَ فٖى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَٓاءَ
الْفِتْنَةِ وَابْتِغَٓاءَ تَأْوٖيلِهٖۚ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوٖيلَهُٓ اِلَّا اللّٰهُۢ وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ
يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِهٖۙ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَاۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا
تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةًۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾
رَبَّنَٓا اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فٖيهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمٖيعَادَ ﴿٩﴾

7. ***Sana kitabı indiren O'dur. Onun*** *(Kur'an'ın)* ***bazı âyetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir*** *(manası kapalıdır).* ***Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve*** *(keyiflerince)* ***tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki onun tevilini*** *(hakikatini)* ***ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise, "Biz ona iman ettik, hepsi Rabbimiz tarafındandır" derler. Bunu ancak gerçek akıl sahipleri anlar.***

8. *(Onlar şöyle dua ederler):* ***Rabbimiz! Bizi doğru yola ulaştırdıktan sonra kalplerimizi kaydırma. Bize tarafından bir rahmet lutfet; hiç şüphesiz sen bol lutuf sahibisin.***

9. ***Rabbimiz! Gelmesinde şüphe edilmeyen günde*** *(ahirette)* ***insanları toplayacak olan hiç şüphesiz sensin. Allah asla sözünden dönmez.***

İbnü's-Sübkî demiştir ki: "Muhkem, manası açık olan âyettir; müteşâbih ise bilinmesini Allah'ın kendisine tahsis ettiği âyetlerdir. Allah, onun ilmini seçtiği kullarından bazısına bildirdiği de olur."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Hiç şüphesiz varlığı ve her şeye hayat vermesiyle tek olan, kendisine ulvî ve süflî âlemde hiçbir şeyin gizli kalmadığı zat var ya, işte *sana* hakikatleri açıklayan *kitabı* Kur'an'ı *indiren O'dur. O Kur'an'ın bazı âyetleri muhkemdir;* onların manası açıktır, onlarda hiçbir kapalılık ve gizlilik yoktur; *bunlar kitabın esasıdır,* yani aslıdır; diğer âyetler onlara göre anlaşılır. *Onun bir kısmı ise müteşâbihtir;* birçok manaya gelme ihtimali vardır. Kapalı olduğundan veya zâhire ters gibi durduğundan maksadı açık değildir. Ondaki mana ve maksat ancak derin bir araştırma ve güzel bir tefekkürle anlaşılır.

Bazı âyetlerin müteşâbih olmasının bir hikmeti, güzel tahlil yapan âlimlerin faziletini ortaya çıkarmaktır. Diğer hikmetler ise onlar hakkında düşünmeye teşvik etmek, onlardan ancak derin araştırma ile elde edilecek ilimleri ve ilâhî muradı anlama konusunda gayretlerini artırmak, onlardaki gizli manaları ortaya çıkarmak ve muhkem âyetlerle aralarını birleştirmek için kafa yorup kabiliyetlerini işletip geliştirmektir. Ayrıca bunu yapabilen âlimlerin en üst derecelere ve en yüksek makamlara sahip olduğunu göstermektir.

Hakîm-i Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl* adlı eserinde der ki: "Allah Teâlâ müteşâbihten bahsedince, onu iki kısma ayırdı. Onun bir kısmını ancak seçkin âlimler bilir; sûre başlarındaki harfler gibi. Bir kısmını ise peygamberlerden ve onların altındaki insanlardan hiç kimse bilmez; bu, kader sırrıdır. Hem kulluk halindeyken onu bilmek doğru olmaz. Eğer kader sırrı açılmış olsaydı kulluk bozulurdu. Bunun için Allah kader sırrını peygamberlerden ve meleklerden de gizledi; çünkü onlar ubûdiyyet halindedirler. Ubûdiyyet kalktığı zaman, (ahirette) kader sırrını bilirler."

Sehl b. Abdullah'ın şu sözü de bu manaya işaret ediyor:

"Ulûhiyyetin bir sırrı vardır, eğer bu sır açılacak olsa peygamberlik ortadan kalkardı. Peygamberlik için bir sır vardır, şayet bu sır açılacak olsa ilim ortadan kalkardı. İlim için de bir sır vardır, eğer bu sır açılacak olsa hükümler ortadan kalkardı."

Özetle şunu diyebiliriz: Yüce kitabımız Kur'an, muhkem ve müteşâbih âyetleri içermektedir. Bir âyette, *"Bu, âyetleri muhkem bir kitaptır ..."* (Hûd 11/1) buyrulmuştur. Bunun manası, onun bütün âyetleri, mana bozukluğundan ve lafız düşüklüğünden korunmuştur. Bir diğer âyette ise, *"Allah sözün en güzelini (Kur'an'ı) müteşâbih bir kitap olarak indirdi"* (Zümer 39/23) buyrulmuştur. Bu âyetteki müteşâbihin manası, onun âyetleri, manasının sağlamlığı ve lafzının güzelliği ile birbirine benzer demektir.

Sonra insanlar müteşâbih (manası kapalı, hükmü gizli) âyetler hakkında iki kısma ayrılmıştır. Kalplerinde eğrilik bulunan yani kalplerinde şek yahut bid'atçılar ve onlara benzeyenler gibi haktan sapma meyli olanlar, onun müteşâbih âyetlerinin peşine düşerler; onun zâhirî manalarına yapışırlar yahut bâtıl tevillere dalarlar. Onlar bunu fitne çıkarmak yani âyetler hakkında şek ve şüphe yayarak, onun anlamlarını karıştırarak ve muhkemle müteşâbih âyetleri birbirine ters gibi göstererek insanları dinden döndürmek ve bir de âyetleri kendi arzularına göre bid'atlarına uygun biçimde yorumlamak için yaparlar.

Hz. Âişe'den [radıyallahu anhâ] rivayet edilen bir hadiste Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kur'an'ın müteşâbih âyetlerinin peşine düşen ve onlar üzerinde mücadele eden kimseleri gördüğünüz zaman, bilin ki onlar Allah Teâlâ'nın âyetinde bahsettiği fitneci kimselerdir, onlardan sakının!"[550]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Halbuki müteşâbih âyetlerin tevilini,* hakikatini *ancak Allah bilir."* Allah bazı seçkin velilerine de onun hakikatini bildirir. Onlar ilimde rasih yani ilimde derinleşmiş, ilim kalplerine yerleşmiş kimselerdir. Onlar, fenâ ve bekâ hallerini elde etmiş ârifibillah zatlardır. Onlar, has tevhid ehli kimselerdir. Allah Teâlâ onlara gaybının sırlarını bildirmiştir, artık onlar için Kur'an'da ve Sünnet'te kapalı bir mana kalmamıştır. *Bununla birlikte, ilimde yüksek pâyeye erişen bu kimseler şöyle derler:*

"Biz ona iman ettik, onun Allah'ın kelâmı olduğunu tasdik ettik, muhkemi ve müteşâbihi *hepsi Rabbimiz tarafından gelmiştir;* biz her ikisinin de manasını anladık."

550 Buhârî, Tefsiru Sûre (3), 1; Müslim, İlim, 1; Ebû Davud, Sünnet, 2; Dârimî, Mukaddime, 19.

İşte bunlar gerçek akıl sahipleridir. Bunun için Allah onları şöyle övdü: *"Bunu ancak gerçek akıl sahipleri anlar."* Yani hevânın zulmetinden ve hissin karanlığından temizlenmiş kalpler anlar.

Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem], "İlimde yüksek pâyeye ulaşanlar kimlerdir?" diye sorulunca, şöyle buyurmuştur:

"Yemininde sadık, dili doğru, kalbi istikamet halinde olan, karnını ve iffetini haramdan koruyan kimseler var ya işte onlar ilimde yüksek pâyeye sahip olan gerçek ilim sahipleridir."[551]

Nâfi' b. Yezîd şöyle demiştir: "İlimde yüksek pâyeye ulaşanlar, Allah için herkese tevazu gösteren, Allah rızasını aramada nefsine boyun eğdiren; kendilerinden üstün olanlara karşı büyüklük taslamayan, kendilerinden aşağı olanları küçümsemeyen kimselerdir."

Şöyle denilmiştir: "İlimde yüksek pâyeye ulaşan kimse, kendisinde şu dört şey bulunan kimsedir: Allah'a karşı takva, halka karşı tevazu, dünyaya karşı zühd, nefsine karşı mücâhede."

Bütün bunları ârifibillah zatlar kendilerinde toplamışlardır. Daha önce de geçtiği gibi, ilimde yüksek pâyeye ulaşanlar onlardır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Onlar Allah'a yakarışlarında ayrıca şöyle dua ederler: *Rabbimiz!* Bizleri huzuruna giden *doğru yola ulaştırdıktan sonra,* hevâya tâbi olarak hak yoldan *kalplerimizi kaydırma. Bize tarafından bir rahmet lutfet,* kalplerimizi sende toplasın, ruhlarımızı senin vahdaniyyetini müşahedeye bağlasın. *Hiç şüphesiz sen bol lutuf sahibisin;* senden bir şey bekleyene, beklediğinden daha fazlasını lutfedersin."

"Rabbimiz! Gelmesinde şüphe edilmeyen hesap gününde insanları toplayacak olan hiç şüphesiz sensin; bizleri huzurunda kabul görmüş dostlarınla birlikte kıl; şüphesiz sen, vaadinden (kullarına verdiğin sözünden) dönmezsin. O günde vermeyi vaat ettiğin şeyleri bizlere lutfet."

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah asla sözünden dönmez;* O'nun verdiği söze aykırı davranması imkânsızdır."

---

551 bk. Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 7658; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/151; Heysemî, *ez-Zevâid*, 6/324.

Allah'ın hayır vaadine gelince, bunda tereddütlü bir durum yoktur (yüce Allah kullarına hayır olarak ne vaat etmişse, onu hak edenlere yönelik vaadini muhakkak yerine getirir). Şer (azap ve helâk) vaadine gelince, şayet bu vaat belirli bir şahsa yapılmışsa ona aykırı davranmaz; eğer topluca ortalığa yapılmışsa dilediğini affederek farklı muamele edebilir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Yine Hakîm-i Tirmizî *Nevâdirü'l-Usûl* adlı eserinde der ki: "Derin ilim sahipleri, *'Ona iman ettik, hepsi Rabbimiz'in katındandır'* diyerek müteşâbih âyetlerin ilmini, asıl bilenine havale ettiklerinde, nefislerinin onu talep etme konusunda aşırılık yapmasından korktular. Hiç şüphesiz ilim tatlıdır; bu tadın fitnesine düşenlere kınama vardır. Bunun için onlar Rab'lerine sığınarak şöyle dediler:

'Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi kaydırma. Bize tarafından bir rahmet lutfet.' Onlar, ilâhî rahmetin bu fitneyi söndüreceğini bildiler, bir de kıyamet günü geldiğinde kader sırrının açılacağını bildiklerinden Cenâb-ı Hakk'a yalvararak şöyle dediler:

'Rabbimiz! Gelmesinde şüphe edilmeyen günde (ahirette) insanları toplayacak olan hiç şüphesiz sensin.' Böylece nefisleri, hikmetin gizlenip ilâhî kudretin ortaya çıkacağı o günün gelmesiyle sükûnete kavuştu."

Nevâdirü'l-Usûl adlı eserden naklettiğimiz açıklamalar mana olarak verildi.

7-9. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalpler safileşip bütün gaybları bilen Allah'ın huzurunda sakin olup sükûnete erince, üzerine ilâhî vâridatlar, ledünnî ilimler ve kudsî ikramlar iner. Onlardan bir kısmı muhkemdir, manası açıktır; bir kısmı ise geliş esnasında manası kapalıdır; onu alıp anladıktan sonra manası açık olur. Bu duruma âyette şöyle işaret edilmiştir: *"Onu sana okuduğumuzda sen onun okunuşunu takip et; sonra onu açıklamak bize aittir"* (Kıyâme 75/18-19). Kalbe gelen vâridatlar bazan aklın idraki dışında şeyler olabilir.

Kalplerinde haktan kayma ve tenkit hastalığı bulunanlar, halkı fitneye düşürmek, onları seçkin velilerin yolundan alıkoymak ve kendile-

rince tevillerde bulunarak ona karşı şeriatın zâhirî delilini ortaya koymak için bu vâridatlardan müteşâbih (manası kapalı) olanlarının peşine düşerler. Halbuki onların iç yüzünü ancak Allah bilir yahut Allah'ta fâni olmuş ârifler bilir. Onlar, Allah'ın marifetinde derin ilim sahibi kimselerdir. Bu ârifler,

"Biz ona iman ettik, hepsi Rabbimiz'in katındandır" derler. Çünkü hevâdan (nefsin kötü arzularından) temizlenmiş kalpler, hevâ ve hevesinden konuşmaz. Onlar gönül erbabı kimseler olup şöyle derler:

"Rabbimiz, bizleri huzuruna ulaştırdıktan sonra kalplerimizi kudsî huzurundan ayırma, bize tarafından bir rahmet lutfet ki bizleri senden başkasına nazar etmekten korusun. Şüphesiz sen ihsanı bol olansın. Rabbimiz, geleceğinde şüphe olmayan sana kavuşma gününde, sana ulaşma yolunda seyreden insanları toplayacak olan sensin. Sen verdiğin sözden dönmezsin; bizi seninle buluştur. Bizi senden uzaklaştıran kimselerle aramızı ayır. Şüphesiz sen her şeye gücü yetensin."

İnkârcıların Sonu

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, haktan sapan ve fesat çıkaran kimseleri azapla korkutarak şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـٔاً
وَاُولٰٓئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

10. ***Hiç şüphesiz inkâr edenlerin malları ve evlatları Allah'tan gelecek azaba karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtı olan kimselerdir.***

11. *(Onların durumu)* ***Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin hali gibidir; onlar âyetlerimizi yalanladılar, Allah da kendilerini günahları sebebiyle yakalayıverdi. Allah'ın cezası çok şiddetlidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Hiç şüphesiz,* Peygamberimiz Muhammed'e indirilenleri *inkâr edenler,* azabı gördüklerinde, *malları ve evlatları Allah'tan gelecek azaba karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır.* Yahut Allah'ın rahmetine veya taatine bedel olarak onların mal ve evlatları bir işe yaramayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtı olan kimselerdir."

"*Onların durumu Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin hali gibidir.* Gerçekten onlar âyetlerimizi yalanlamışlardı, *Allah da kendilerini günahları sebebiyle yakalayıverdi,* yani onları helâk etti, onları şiddetli bir azaba çarptırdı. Şu iyi bilinsin ki kendisinden yüz çevirerek başkasına dayanıp güvenenler için *Allah'ın cezası çok şiddetlidir.*"

10-11. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim Allah'ın kulları içinden seçtiği velilerini inkâr eder, Cenâb-ı Hakk'ın azametini müşahededen nasibini kaçırarak ilâhî huzurdan kovulup uzaklaştırılır ve muhabbet ehli ile beraberlikten mahrum kalırsa, bunlara karşılık onun malları ve evlatları kendisine bir fayda sağlamaz; hüzün ve zorluklar yakasını bırakmaz. Bu konuda bir şair der ki:

"Kim sana vuslatı kaçırmışsa onun nasibi pişmanlıktır. Kimin düşünce ve derdi sen olmuşsan, onun himmeti (ideali) yüce olur."

Bir diğeri de şöyle der:

"Kim O'na (Cenâb-ı Hakk'a) ulaşma ve vâsıl olma isteğini kaybetmişse ona aradığının ne olduğunu sor. Gerçekten seven bir kimseye, sevdiği yanında veya uzağında olsun, onun sevgisinde fâni olması yeter."

Başka bir şair de şunları söylemiştir: "Elden kaçırdığın her şeyin bir bedeli (onun yerine geçecek bir şey) vardır; fakat eğer kaçırırsan, Allah için bedel olacak hiçbir şey yoktur."

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde demiştir ki:

"(Yâ Rabbi) Seni kaybeden neyi bulmuştur? Seni bulan neyi kaybetmiştir? Senin yerine başkasına razı olan kimse hüsrana düşmüştür. Yine senden başkasını arayan kimse de geçekten perişan olmuştur."

Kim Allah'tan başka bir varlığa kalbini bağlayıp onunla yetinir ve yüce Mevlâ'sına yönelme nimetinden mahrum kalırsa o kimse, firavun sıfatlı nefisler ve düşük himmetli kimselerle birlikte hevâya uyma ve Allah'tan ayrılık ateşi içindedir.

Allah Teâlâ'dan âfiyet (kötü hallere düşmekten selâmet) isteriz.

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette yahudileri kınamaya başladı. Yüce Allah onlara söylenecek söze bir hazırlık olarak, önce yüce kitabının durumunu zikretti, onun muhkem ve müteşâbih âyetleri içerdiğini belirtti; peşinden de onları kınayarak şöyle buyurdu:

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ
الْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِى فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ
فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْىَ الْعَيْنِ وَاللّٰهُ
يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُولِى الْاَبْصَارِ ﴿١٣﴾

12. *(Resûlüm!)* ***İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlup olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir yataktır!***

13. *(Bedir'de)* ***karşı karşıya gelen iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır. Onlardan bir grup Allah yolunda çarpışmaktadır; diğer grup ise kâfirdir. Onlar*** *(Bedir'de müminleri)* ***açıkça kendilerinin iki misli görüyorlardı. Allah dilediğini yardımı ile destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.***

Âyetin İniş Sebebi

Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem], Bedir Savaşı'ndan ganimet ve esirlerle birlikte, galip ve muzaffer olarak döndüğünde, Benî Kaynuka' çarşısında yahudileri topladı ve onlara,

"Ey yahudi topluluğu, Allah'tan korkun ve İslâm'a girin. Sizler biliyorsunuz ki ben, gerçekten Allah'ın resûlüyüm. Allah'ın, Bedir'de Kureyş'in başına indirdiği azabı size de indirmesinden sakının!" dedi. Onlar da,

"Ey Muhammed, harp tecrübesi olmayan birtakım insanlarla karşılaşman (ve onları mağlup etmen) seni aldatmasın; eğer bizimle savaşacak olursan, bizlerin nasıl (savaş ehli) insanlar olduğumuzu anlardın!" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi.[552]

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: "Ey Muhammed, İsrâiloğulları'dan *inkâr edenlere* veya bütün inkâr edenlere *de ki*: Eğer müslümanlarla savaşırsanız *mağlup olacaksınız;* ölümden ve hezimetten sonra *cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir yataktır.* Yani orası sizin kendiniz için hazırladığınız ne kötü bir mekândır."

Allah bu vaadini yerine getirdi; şöyle ki yüce Allah müslümanların eliyle Kurayza yahudilerinin savaşçılarını öldürdü, Benî Nadîr yahudilerini vatanlarından sürdü, Hayber fethini gerçekleştirdi, onların dışındaki düşmanlarına cizye yükledi. Din düşmanları her nerede ele geçirildi ise mağlup edildi ve canları cehenneme sürüldü; onlardan ancak müslüman olanlar kurtuldu.

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Bedir'de müslümanlar için gerçekleşen ilâhî yardımdan ibret almaya teşvik ederek onlara şöyle buyurdu:

"Ey yahudiler, gerçekten Bedir'de *karşılaşan iki grubun halinde,* size söylediğimiz 'mağlup olacaksınız' sözünün doğruluğuna bir delil, apaçık bir işaret ve *sizin için büyük bir ibret vardır."*

Bu iki grup müslümanlar ile müşriklerdir. Müslümanlar, 314 kişiydiler, müşrikler ise 1000 civarındaydı.

Âyet şöyle devam ediyor: *"O gruplardan biri Allah yolunda savaşan müminlerdi; diğer grup ise kâfir müşriklerdi."* Ey yahudiler, siz kâfirleri

552 bk. Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 3/173 (Beyrut 2002); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/158.

gerçekten müminlerin iki misli görüyordunuz; bununla birlikte Allah müminleri yardım ve imdadıyla destekledi, onları düşmanlarına galip getirdi; Allah, müminlerle savaşma durumunda sizi de aynı şekilde mağlup eder.

Âyetin "yeravne misleyhim" şeklindeki okunuşuna göre manası şudur: "*Kâfirler müslümanları kendilerinin iki misli görüyorlardı.*"

Bu şöyle oldu: Allah Teâlâ önce müminleri kâfirlerin gözünde çok az gösterdi; bu durumda kâfirler müminlere karşı cesarete geldi ve onlara yöneldiler; müminlerle karşılaştıklarında bu defa Allah kâfirlere müminleri çok gösterdi, o zaman cesaretleri kırıldı, Allah'ın müminlere yardımıyla mağlup oldular.

Âyete şu mana da verilmiştir: Müminler müşrikleri kendilerinin iki misli görüyorlardı. Gerçekte müşrikler müminlerin üç katı fazlaydı. Cenâb-ı Hak bunu, müminlere sebat vermek ve kendilerine, "*Eğer sizden sabreden yirmi kişi bulunursa, (kâfirlerden) iki yüz kişiyi mağlup eder*" (Enfâl 8/65) âyetiyle vaat ettiği yardımını yakînen göstermek için yapıyordu.

Âyet şöyle bitiyor: "*Allah,* Bedir ehline yaptığı gibi, *yardım etmek istediği kimseleri yardımı ile destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.*"

Bu yardım şöyle oldu: Allah sayıca ve savaş gücü olmayan bir gruba, sayı ve gücü çok fazla olan bir grup karşısında yardım etti, kâfirlerin sayısı ve gücü Allah'tan müminlere gelen desteğe karşı (veya kâfirlere gelen azaba karşı) onlara bir fayda vermedi.

12-13. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalp Mevlâ'sına yöneldiği zaman, ona iki ordu taarruz eder. Onlardan biri envarın (nurlar) ordusudur; bu, kalbin ordusudur. İkincisi, ağyar (Allah'tan başka varlıklar) ordusudur; bu, nefis ordusudur. Bu iki ordu arasında savaş olmaktadır. Nurlar ordusu, ruhu asıl vatanına yükseltmek istemektedir ki bu, sırlar dairesidir. Ağyar ordusu ise nefsi, haz ve şehvetlerinin alanına indirmek istemekte ve onu varlıklar hapishanesinde hapsetmektedir.

Allah Teâlâ bir kuluna saadet dilediği zaman onun için nurlar (kalp) ordusunu kuvvetlendirir, ağyar (nefis) ordusunu zayıflatır; nefis ordusu kalp ordusu karşısında mağlup olur, nurlar ordusu onun kalbini istila edip her yanını sarar. Bundan sonra kalbe sürekli ilâhî vâridatlar (feyiz ve ilâhî ihsanlar) akıp durur. Nihayet onda Hakk'a yönelme nurları parlar, sırlar dairesine girer. Bu hal, müşahede huzurudur. Artık kalp her şeyin sahibi yüce dostun yanında özel koruma altında olur. Ona gizli bir dil şöyle seslenir:

"Ey ârif, ağyarın yani nefsin ordusu olan kâfirlere de ki çare yok mağlup olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz; orası ne kötü bir yerdir."

Allah Teâlâ adaletiyle bir kulu nefsi ile baş başa bırakmak istediği zaman, ondan nurların desteğini keser, onun nefis ordusunu kuvvetlendirir. O zaman nefsin zulmeti kalbin nurlarını sarar, istila eder; onu varlıklar hapishanesinde hapseder, insan vücudunun zulmeti içinde tutar.

Allah dilediğini özel yardımıyla destekler. Şu kalp ordusuyla, nefis ordusunun karşılaşmasında basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.

Dünyanın Süslü Nimetleri

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, nefis ordusunu destekleyen şeylerle, insanı ibret almaktan alıkoyan şeyleri açıklayarak şöyle buyurdu:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ
الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ
وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿١٤﴾

14. ***İnsanlara kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşler, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinler gibi nefsin aşırı sevdiği şeyler süslü gösterildi. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Asıl varılacak güzel yer, Allah katındadır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İnsanlar için şehvetler (nefsin aşırı sevdiği şeyler)* ve alışılan şeylere güvenip dayanma *işi süslü gösterildi."* Öyle ki bu şeyler, onları nazar ve ibretten yahut Hakk'ı müşahede ve seyirden alıkoydu. Bu, dünya menfaatine kalbini bağlayan ve maddi lezzetlere düşkünlük kendisini aldatan kimse içindir. Fakat bu nimetler kime cennet nimetlerini hatırlatır, hesap görücü yüce sultana itaat etmesine yardım eder, o kimse de kalbini dünyanın maddi menfaatlerine bağlamaz, onun geçici şehvetlerine iltifat etmez, bilakis onlara izin ve temkinle yaklaşıp yakîn halini kuvvetlendirirse o kimse bu âyetin tehdidi altına girmez. Bunu Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) şu sözünden çıkarıyoruz:

"Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi; kadın, güzel koku ve gözümün aydınlığı (gönlümün huzuru) namaz."[553]

Velilerden biri demiştir ki: "Bütün şehvetler kalbi Allah'tan perdeler, ancak helâl cimâ şehveti kalbi perdelemez."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah kullarını şehvetlerle müptela kıldı. Bunu şehvetleri terkederek imanında sadık olanlarla, onların peşinde koşan yalancıların ortaya çıkması için yaptı. Denilmiştir ki: Kim âyette geçen şeylerle meşgul olursa onu hak yolundan engeller. Kim onları gözünde küçültür ve onlardan yüz çevirirse bunun bedeli olarak kendisine onlardan kurtuluş nasip olur ve onun için hakikate giden yol açılır ..."[554]

Âyette, önce şehvetlerin başı zikredilerek ilk sıraya kadınlar kondu. Bu, aşırı derecede kadın sevgisine müptela olan, bu yüzden Allah'ı zikirden uzaklaşan yahut kadınlara haram yoldan ulaşan kimseler içindir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Benden sonraki insanlara kadınlardan daha zararlı bir fitne (imtihan sebebi) bırakmadım."[555]

---

553 Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 1; Hâkim, *Müstedrek*, 2/160; Ahmed, *Müsned*, 3/128; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/78.

554 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/129.

555 Buhârî, Nikâh, 18; Müslim, Rikâk, 97-98; Tirmizî, İsti'zân, 65; İbn Mâce, Fiten, 19.

Diğer bir hadiste de şöyle buyrulmuştur:

"Yabancı bir kadının güzelliğine (kasıtlı) bakış, İblîs'in zehirli oklarından bir oktur."[556]

Bundan dolayı kadınlar, Kur'an'da bizzat şehvetin kendisi olarak zikredilerek, *"İnsanlar için aşırı kadın şehveti süslü gösterildi ..."* buyruldu.

Âriflerden biri der ki: "Şeytan hiç kimseden asla ümidini kesmez, (hiçbir yanaşacak kapı bulamasa) ona kadın tarafından gelip zarar vermeye çalışır."

Hz. Ali [radıyallahu anh] demiştir ki: "Ey insanlar, (ehil olmadıkları) hiçbir işte kadınlara itaat etmeyin. Geçim işlerini sevk ve idare etmeleri için onları kendi hallerine bırakmayın. Onlar kendi hallerine terkedildiğinde, mülkü bozar, eşlerine isyan ederler. Biz kadınları şöyle tanıdık: Onlar tek başlarına kaldıklarında dinlerini güzel yaşayamazlar. Şehvetleri anında vera'yı (takva halini) koruyamazlar. Onların lezzeti az, hayret ve hasretleri çoktur. Onların salih olanları bile (kendi başlarına kalınca) günahtan kurtulamaz, azgınları ise zinaya düşer. Onların günahlardan tamamen korunanı yok denecek kadar azdır. Zulüm gördüklerini söylerler, fakat asıl zulmeden kendileridir. Engellendiklerini söylerler, ama boş şeylere rağbet eden onlardır. Konuşurken çok yemin ederler, halbuki sözlerinin çoğu yalandır. Onların şerlilerinden Allah'a sığının, hayırlılarından da korku üzere bulunun, vesselâm ..."

İnsanlara sevdirilen şeylerden biri de oğullardır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Çocuklar, kalplerin (gönüllerin) meyvesi, gözlerin aydınlığıdır. Bununla birlikte onlar, babalarına rızık korkusu çektirirler, onları eli sıkı cimri yaparlar, nice dert ve hüzünlere salarlar."[557]

İnsanlar için süslenen şeylerden biri de yığın yığın altın ve gümüşlerle güzel at sevgisidir. Bu atlar, üzerine tanınması için özel işaret konmuş yağız atlar ve diğer çeşitleridir.

---

556 Hâkim, *Müstedrek*, 4/313-314; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/151; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2/599.

557 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 1032; Bezzâr, *Müsned*, nr. 1892; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/155. Hadisin son kısmı için bk. İbn Mâce, Edeb, 3.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Kıyamete kadar hayır, Allah için cihada hazırlanan atların alnına bağlıdır" buyurdu. Kendisine, hayrın ne olduğu sorulunca, Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem],

"Sevap ve ganimettir" cevabını verdi.[558]

Hz. Enes'in [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], kadından sonra, attan daha sevimli gelen bir şey yoktur."[559]

Ebû Vehb-i Çeşmî'den gelen bir rivayette, Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Cihad için at besleyin, onların alınlarını elinizle sıvazlayın, boyunlarına alamet olacak bir şeyler bağlayın, ancak yay kirişi bağlamayın. Sizler, ayakları ve alnı beyaz al renkte, aşkar (kumral) ve siyah atları tercih edin."[560]

Habbâb [radıyallahu anh], Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Atlar üç çeşittir. Biri Rahmân içindir; biri insanın kendisi içindir, diğeri de şeytan içindir. Rahmân için olan at, Allah yolunda cihad için hazırlanan ve üzerinde Allah'ın düşmanlarıyla savaşılan attır. İnsanın kendisi için olan at, binek ve zaruri ihtiyaçları için tahsis ettiği attır. Şeytan için olan at ise haksız rehin ve kumar gibi haram işlere alet edilen atlardır."[561]

İnsanlar için cazip gösterilen şeylerden biri de hayvan sevgisidir. Bunlar deve, sığır ve koyun türü hayvanlardır. Eğer bu hayanlar insanı Allah'ı zikirden meşgul ediyor ve Allah'ın onlardaki haklarını korumaktan menediyorsa zararlı olurlar.

---

558 Buhârî, Cihad, 43, 44; Müslim, İmâre, 98, 99; Ebû Davud, Cihad, 41; Tirmizî, Cihad, 19 Nesâî, Hayl, 1, 7.

559 Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Hayl, 2 (nr. 4404); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/221; Kurtubî *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/31.

560 Ahmed, *Müsned*, 4/345; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, nr. 3565. Biraz farklı lafızlarla aynı konuda bir hadis için bk. İbn Mâce, Cihad, 14.

561 Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bk. Buhârî, Cihad, 48, İbn Mâce, Cihad, 14.

Bir diğer sevgi ise ekim-dikim ve ziraat sevgisidir.

Bütün bu zikredilenler dünyanın geçici metaıdır; varılacak güzel yer ise Allah'ın katındadır. Yani nimetleri fâni olmayan, hayatı sonsuza dek devam eden yurtta güzel mekân, en güzel âkıbet Allah katındadır.

14. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kalbi, Hakk'ı müşahededen engelleyen yahut kendisine ibadet yapılan yüce sultana gidişinde onu geri bırakan her şey bir çeşit şehvettir. Bu, Allah'tan gayri varlıklar olsun, nurlar olsun, ilim veya haller olsun veya bunların dışında her ne olursa olsun, farketmez.

Âyette geçen kadınlar, ağyarı (Allah'tan başka varlıkları yani mâsivayı) temsil eder. Çocuklar, nurları temsil eder. Yığın yığın altınlar, tarikat ilimleridir. Gümüşler, şeriat ilimleridir. Nişanlı atlar manevi hallerdir. Mallar zikirlerdir. Ekin ve ürün, tefekkür ederek fikri çalıştırmaktır. Her kim, bu şeylerin tadıyla kalır, Hakk'ı müşahede ve görme rahatlığına geçmezse bunlar da, onun hakkında birer şehvettir.

Cenâb-ı Hak, birçok şehvet çeşidini zikrettikten sonra, onlardan gönlü çektirerek şöyle buyurdu: *"Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir; asıl varılacak güzel yer, Allah katındadır."*

Ebû Hâşim-i Zâhid (rahimehullah) demiştir ki: "Allah dünyayı vahşet yeri olarak tanıttı; bunu, müridin ünsiyetinin dünya ile değil Rabb'i ile olmasını, itaat ehlinin dünyadan yüz çevirip ilâhî rızaya yönelmesini ve marifet ehlinin dünyadan gönlünü çekip Allah'a iştiyak duymasını temin için yaptı."

Gerçek şu ki Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) dünyanın zararlı fitnesinden (çetin imtihanlarından), onun zenginliğinden ve fakirliğinden Allah'a sığınmıştır. Kur'an'ın ekseriyeti dünyayı yeren ve halkı ondan sakındıran âyetlerden oluşmaktadır. Hatta, kulları Allah Teâlâ'ya davet eden bütün davetçiler, muhakkak insanları dünyadan sakındırmış ve ahirete teşvik etmiştir. Öyle ki şunu bile diyebiliriz: İlâhî hükümlerin açıklanmasından asıl maksat, kalpleri fâni dünyadan çekip Mevlâ'ya döndürmektir.

Nasıl böyle olmasın ki dünya Allah'a giden yolu kestiği için O'nun düşmanıdır. Bu sebeple yüce Allah, dünyayı yarattıktan sonra ona (muhabbetle) nazar etmemiştir. Dünya veliler için de bir düşmandır; çünkü dünya onlara bütün süsü ile süslenmiştir, onlar da dünya sevgisini gönüllerinden kesip atma uğruna nice acılara sabretmişlerdir. Dünya, Allah'ın düşmanları için de bir düşmandır; zira onlara tuzak kurup adım adım azaba yaklaştırmış, onları ağına düşürüp avlamıştır. Böylece onlar dünyaya güvenmişler, dünya ise onları yüzüstü ve muhtaç bir şekilde kendi hallerine terketmiştir.

Yüce Allah, lutuf ve keremiyle bizleri dünyanın şerrinden korusun.

Müttakiler İçin Hazırlanan Nimetler

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, gerçek akıl sahipleri için en mühim şeyin ve asıl maksadın ne olduğuna dikkat çekerek şöyle buyurdu:

قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَاَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ
بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾ اَلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اِنَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ اَلصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ
وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْاَسْحَارِ ﴿١٧﴾

15. *De ki: "Size bunlardan daha hayırlısını bildireyim mi? O, takva sahipleri için Rab'leri katında (hazırlanan) altından ırmaklar akan ve içinde ebediyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın hoşnutluğudur. Allah kullarının her halini görendir."*

16. *Onlar şöyle derler: "Ey Rabbimiz! İman ettik; bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru!"*

17. ***Onlar, sabreden,*** *(özü ve sözü)* ***doğru olan, Allah'a itaat eden,*** *(malını hayırlarda)* ***harcayan ve seher vakitlerinde istiğfar eden kimselerdir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, *de ki:* Size, belirttiğim *bu fâni şehvetlerden* ve geçici lezzetlerden *daha hayırlısını haber vereyim mi? O, Allah'ın* kendisine kavuştukları zaman takva *sahipleri için hazırladığı şeylerdir. Bunlar,* köşklerinin *altından* su, süt, bal ve şaraptan *ırmaklar akan ve içinde ebediyen kalacakları cennetlerdir.* Onlar fâni dünya nimetleri gibi değildir. *Orada kendileri için* iri gözlü hûrilerden, hayız, nifas ve her türlü pisliklerden *tertemiz eşler vardır ve ayrıca en büyük nimet olarak Allah'ın hoşnutluğu vardır."*

Bak, Cenâb-ı Hak, nasıl en düşük, orta ve en yüce nimeti zikretti? En düşük nimet, insanlar için süslenen dünyadır. Ortası, cennet nimetleridir. En yücesi ise Rahmân'ın rızasıdır. Sahih bir hadiste Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Allah Teâlâ cennet ehline,

'Ey cennet ehli!' diye hitap buyurur. Cennet ehli,

'Rabbimiz, buyur, emrine hazırız; bütün hayır senin elindedir' derler. Allah,

"Size verdiğim cennet nimetlerinden razı mısınız?' diye sorar; cennet ehli,

'Nasıl razı olmayalım ki âlemde hiç kimseye vermediklerini bize verdin!' derler. Allah Teâlâ,

'Haberiniz olsun, size bundan daha üstününü vereceğim' buyurur. Cennet ehli,

'Rabbimiz, bundan daha üstün olan nedir?' diye sorarlar; Allah Teâlâ,

'Sizlerden razı oldum; artık ebediyen sizlere kızmayacağım' buyurur."[562]

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah kullarının her halini görendir."* Yaptıkları amellerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz; iyilik yapanı mükâfatlandırır; kötülük yapanı cezalandırır.

---

562 Buhârî, Tevhid, 38, Rikâk, 51; Müslim, İmân, 302; Tirmizî, Kıyâmet, 18; Ahmed, *Müsned,* 3/88.

Yahut Allah, müttakilerin hallerini çok iyi görmektedir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Onlar şöyle derler: *Ey Rabbimiz! İman ettik; bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru!"*

Burada istenen şeylerin, sadece imana bağlı olması, mağfireti hak etmede ve ona hazırlıkta imanın yeterli olacağına bir delildir.

Sonra Allah müttakilerin sıfatını sayarak şöyle buyurdu: *"Onlar,* ilâhî emirleri yerine getirip yasaklardan kaçınmada, sıkıntıda, zorda ve savaşta *sabreden,* sözlerinde, fiillerinde, hallerinde *doğru olan,* içleri dışlarıyla bir olan, Allah'a itaat eden, *malını Allah yolunda harcayan ve seher vakitlerinde istiğfar eden kimselerdir."*

Seher vakitlerinde yapılan dualar kabul edilmeye daha yakındır; çünkü o vakitte ibadet yapmak daha zordur, nefis daha safi haldedir, ruh bir hedefe yönelmeye daha hazır durumdadır; özellikle teheccüd ehli için bunlar daha üst seviyede gerçekleşir.

Denilmiştir ki selef-i salihin, seher vaktine kadar namaz kılar, seherden sonra istiğfar ve dua ile meşgul olurdu. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ buyurur ki: Ben yeryüzündekilere azap etmek isterim, o sırada evlerimi (mescidleri) mâmur edenlere, teheccüd namazı kılanlara, benim için birbirini sevenlere ve seher vakitlerinde istiğfar edenlere nazar ederim, azap etmekten vazgeçerim."[563]

Süfyân-ı Sevrî demiştir ki: "Allah için tahsis edilmiş bir rüzgâr vardır; ona 'sayha' denir. Bu rüzgâr, seher vakti eser, o vakit içinde yapılan zikir ve istiğfarları yüce Melik ve Cebbâr olan Allah'a taşır."

Yine o demiştir ki: "Bana ulaşan bir habere göre, gecenin evveli olunca bir münâdî, 'İbadet edenler kalksın!' diye seslenir; ibadet ehli kalkıp seher vaktine kadar namaz kılarlar. Seher vakti olunca bir münâdî, 'Seherlerde istiğfar edenler nerede?" diye seslenir; gece namazı kılanlar hemen istiğfar etmeye başlar, başka birileri de kalkıp namaz kılar ve on-

---

563 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* nr. 9051; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 4/140; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 4/37 (Beyrut 1998).

lara katılıp istiğfar ederler. Fecir doğunca, bir münâdî, 'Dikkat, gafiller kalksınlar!' diye seslenir; gece sabaha kadar uyuyan müminler, ölülerin kabirlerden kalkması gibi yataklarından kalkarlar."

15-17. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Mâsivayı müşahededen sakınanlar için Rab'leri katında marifet cennetleri vardır. Bu cennetlerin altından ilim nehirleri ve hikmet pınarları akar. Onlar, her türlü illetten temiz ve bozukluktan uzak ilimlerdir. Onların üzerine rıza nesimi (rüzgârı) eser, ruhlarına hoş manevi kokular taşır. Onlar, müşahede ve Hakk'a nazar nimeti içinde dâimîdirler.

Allah, ihlâslı kullarını görür. Onlar, her türlü ayıptan uzaktır, günah kirlerinden temizdir, nefisleriyle Hak yolundaki mücâhedede devam konusunda sabırlıdır, Hakk'ı müşahede taleplerinde sadıktır, kulluk görevlerini güzelce yerine getirirler, rubûbiyyet nurlarını müşahede uğrunda nefislerini ve ruhlarını harcayıp (feda ederler), ağyarı (Allah'tan başkasını) müşahede etmeye istiğfar ederler. Onlar istiğfarı özellikle seherin yumuşak tatlı meltemi esince yaparlar. Gerçekten seherlerde esen nesimin manevi tadı pek çok âbid ve zâhidi Cenâb-ı Hakk'ın sırlarını müşahede etmekten alıkoymuştur. Bunlar, şu âyette işaret edilen tevhid sırlarıdır:

Allah'ın, Meleklerin ve Âlimlerin Şahidi Olduğu Tevhid

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُو۬لُوا الْعِلْمِ قَٓائِماً بِالْقِسْطِۜ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُۜ ﴿١٨﴾ اِنَّ الدّٖينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ

18. ***Allah, adaleti ayakta tutarak kendisinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de buna şahitlik ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur; O, azîzdir, hakîmdir.***

19. ***Allah katında (geçerli hak) din İslâm'dır ...***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah, kendisinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti."* Yani, birliğini gösteren delilleri ortaya koyarak ve tevhidi ilan eden âyetlerini indirerek kendisinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti. Veya insanı hayrette bırakacak tedbiri, mükemmel sanatı ve muhkem işleriyle kendisinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti. Bu konuda şairlerden biri (Ebü'l-Atâhiye) der ki:

"Hayret doğrusu, yüce ilâha nasıl isyan edilir yahut O'nu inkâr eden nasıl inkâr edebilir? Halbuki hareket eden ve etmeyen bütün varlıklarda hep Allah'ın varlığını gösteren bir şahit vardır. Her şeyde O'nu tanıtan bir âyet vardır; hepsi O'nun tek ilâh olduğunu haykırmaktadır."

Bedevî Araplar'dan birine, "Âlemin bir yaratıcısı olduğuna delil nedir?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Bir devenin (araziye bıraktığı) tersi, devenin varlığına alamettir. Yerdeki bir ayak izi oradan birinin geçtiğini gösterir. Peki, üstü ve altı ile şu koskoca kâinatın nizamı onu yaratan ve her şeyi bilen bir zatın varlığına delil olmaz mı?"

Âyet şöyle devam ediyor: *"Melekler de* Allah'ın birliğine ve onun haber verdiğine *şahitlik ettiler, ilim sahipleri de şahitlik etti."* İlim sahipleri, peygamberler ve Allah'ı bilen (rabbânî) âlimlerdir. Onlar Allah'ın birliğine iman ederek ve onun delillerini ortaya koyarak şahitlik ettiler. Bu durum, bir işi beyan etmede ve iç yüzünü ortaya çıkarmada şahidin şahitliğine benzetildi.

Bu âyette ilim ehlinin şerefine ve faziletine bir delil vardır; şundan ki Allah, onların şahitliğini kendi şahitliği ile birlikte zikretti. Çünkü ilim, Allah'ın yüce sıfatlarından bir sıfattır ve O'nun en büyük nimetidir. Âlimler, İslâm'ın en büyük temsilcileridir, cennete giden yolda öncülerdir, yeryüzünün kandilleri ve her zaman halkın önünde dinin rehberleridir.

Hz. Câbir'den (radıyallahu anh) gelen bir rivayette şöyle buyrulmuştur "Bir âlimin yatağına uzanıp ilim kitabına bakması, bir âbidin yetmiş senelik nâfile ibadetinden hayırlıdır."

Hz. Muâz (radıyallahu anh) demiştir ki: Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurdu:

"İlim öğreniniz; şüphesiz, Allah için ilim öğrenmek kula ilâhî bir haşyet kazandırır. İlmi müzakere etmek tesbih, ondan bahsetmek bir cihad, onu bilmeyenlere öğretmek sadaka, ehli olana vermek Allah'a yakınlıktır."

Sonra sözünün sonunda ilim ehlinin faziletini belirtmek için şöyle demiştir:

"Melekler onların dostluğuna heves ederler, kanatlarıyla teberrüken onlara dokunurlar. Kâinatta yaş-kuru her ne varsa, denizdeki balıklar, karadaki canlılar, gökteki yıldızlara varıncaya kadar her şey âlimler için Allah Teâlâ'dan mağfiret dilerler. Dikkat edin ilim, körelmiş kalpler için bir hayattır; zulmetler karşısında basiret için bir ışıktır, zayıf beden için bir kuvvettir. İlim, köleyi hürlerin derecesine ve meliklerin meclisine ulaştırır. İlim üzerinde tefekkür gündüz orucuna, onu müzakere etmek gece ibadetine denktir. Helâl ve haram ilimle bilinir, akraba hukuku ilimle korunur. İlim öncüdür, amel ona tâbidir. İlim, iyilere ilham edilen bir nimettir. Şakîler (hak yoldan sapanlar) ondan mahrumdur."[564]

Cenâb-ı Hak, kendisinden başka ilâh olmadığına şahitlik etti. Bunu adaleti ayakta tutarak yaptı; yani hüküm verip gerçekleştirdiği her şeyde halkın işini adaletle tedbir ederek kendisinden başka ilâh olmadığını gösterdi.

"O'ndan başka ilâh yoktur." Cenâb-ı Hak, aynı âyette birliğine yaptığı şahadeti ikinci kez tekrar etti. Bunun sebebi, önce hükmü tekit, deliller ortaya konduktan sonra da tevhid konusuna fazlaca önem verilmesi ve tevhid hükmünün korunması içindir. Bu tekrarın bir diğer sebebi de, "Azîz ve Hakîm" sıfatlarının tertibini göstermektir. Böylece, kendisinden başka ilâh bulunmayan yüce Allah'ın "Azîz" ve "Hakîm" sıfatlarına sahip olduğu bilinir. "Azîz" sıfatının önce zikredilmesi, Allah'ın kudretinin bilinmesinin, hikmetinin bilinmesinden daha önce geldiğini göstermek içindir.

Cafer-i Sâdık demiştir ki: "Âyetteki birinci şahadet, (yüce Allah'ın kendine ait haber verdiği) bir sıfat ve tevhiddir; ikincisi ise kullara bir

564 Kaynaklarda bu hadisin Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] ait olduğunu söyleyenler vardır, fakat onun Muâz'a [radıyallahu anh] ait olduğu görüşü daha ağır basmaktadır. bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/302-303 (Beyrut 2002); Gazâlî, *İhyâ*, 1/28; İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 1/125.

işaret ve tâlimdir." Yani ey müminler siz de, (Allah'ın şahitlik yaptığı gibi) "lâ ilâhe illallah" deyin demektir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Allah katında din İslâm'dır."* Yani Allah katında kabul edilen din, tevhid emrine boyun eğmek ve Allah'tan gelen emirlere kulak verip tâbi olmaktır. Hz. Enes'in (radıyallahu anh) rivayet ettiğine göre, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Kim uyumadan önce bu âyeti (Şehidallahu âyetini) okursa Allah yetmiş bin melek yaratır; kıyamete kadar Allah'a onun için istiğfar ederler."[565]

Bu âyet, Allah'ın kitabındaki en büyük şahadettir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim Şehidallahu âyetini sonuna kadar okursa ve sonunda, 'Ben de Allah'ın şahitlik ettiğine şahitlik ederim, bu şahadetimi Allah'a emanet ediyorum; o, Allah katında benim için bir emanet olarak bulunsun' derse Allah kıyamet günü o kulu ve şahadetini getirip şöyle buyurur:

'Bu kulumun benim yanımda bir emaneti vardır; ahdini en güzel şekilde yerine getirecek olan benim; kulumu cennete koyun!'"[566]

18-19. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

"Şehidallah" âyetinin evveli, fark haline (yani Allah'ın dışında diğer varlıkları da görme haline) işaret etmektedir; âyetin sonu ise cem' haline (sadece Allah'ı görme haline) işaret etmektedir. Cenâb-ı Hak yüce kitabında genelde böyle yapmakta; önce şeriata uygun beyanda bulunmakta, sonra hakikate göre hüküm vermektedir.

Allah Teâlâ, şeriatın sırrını ortaya koymak için, önce kendi şahadetiyle birlikte meleklerin ve ilim ehlinin şahadetine yer verdi; sonra bu ispatı, "lâ ilâhe illâ hüve'l-azîzü'l-hakîm" sözüyle mahvedip hakikatin hükmünü ortaya koydu.

565 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/40.

566 Hadis için bk. Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 2414; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 10453; Heysemî, *ez-Zevâid*, 6/326; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/166.

Zâhirî şekil ve alametlerin ispatı şeriattır; bütün bu alametlerin (gönülden) silinip sadece Hakk'ın bırakılması hakikattir. Zâhirî resim ve şekillerde kalanların tevhidi, perdenin gerisinden söylenen bir delildir. Allah'tan başka her şeyi kalbinden silip Hak'ta fâni olanların tevhidi ise perdenin iç kısmından ayne'l-yakîn (gözle görerek yapılan) bir şahadettir. Zâhir ehlinin tevhidi, sözle ifade edilen bir delil ve hüccettir. Hak'ta fâni olanların tevhidi ise müşahede ve görmedir. Sadece sözlü delil ve hüccette kalanlar, Hakk'ı müşahede ve görme ehline göre avam halk hükmündedir.

Dinin zâhirî alametlerini ispat, İslâm ve imandır; onları (gönülden) silip sadece Hakk'ı görmek ise müşahede ve ihsan halidir.

Dinin belirlediği kulluk hükümlerine boyun eğip teslim olmak şeklinde vücut âzalarında eseri gözükmeyen her tevhid noksandır. Bunu, şu âyetten anlıyoruz: *"Allah katında (kabul edilen) din İslâm'dır"*, yani ilâhî hükümlere zâhiren ve bâtınen boyun eğip teslim olmaktır. Kim ilâhî hükümlere bu bağlılığı göstermezse onun kâmil bir dini yoktur.

Hak Yolda İhtilafın Sebebi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, hakkı ispat eden delil ve burhanlar apaçık ortaya çıktıktan sonra onları inkâr eden, haklarında ezelde hızlân (bedbahtlık) hükmü verilmiş kimseleri zikrederek şöyle buyurdu:

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللّٰهِ فَإِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾

... Kendilerine kitap verilenler, ancak onlara ilim geldikten sonra aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler şunu iyi bilsinler ki Allah, hesabı çok çabuk olandır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kendilerine kitap verilen yahudi ve hıristiyanlar,* İslâm'ın hakikati ve din olarak ona uyma konusunda *ancak kendilerine ilim geldikten sonra ihtilafa düştüler."* Yani onlar, İslâm'ın sahih ve Allah katında tek geçerli din olduğunu sağlam bir şekilde bildikten sonra ayrılığa düştüler; zulüm ve hasetle onu inkâra saptılar.

Yahut önceki kitap sahipleri, İslâm hakkında ancak, onun sahih bir din olduğunu ve davetinin bütün insanlığa hitap ettiğini bildikten sonra ihtilafa düştüler; bir grup onu kabul etti, bir grup onun sadece Araplar'a geldiğini söyledi, bir grup ise İslâm'ı toptan inkâr etti.

Yahut onların ihtilafı tevhid konusunda oldu. Hıristiyanlar, üçlü ilâh anlayışını öne sürdüler; yahudiler, "Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler. Onların bu ihtilafı, kendilerine gerçek tevhid ilmi geldikten sonra meydana geldi, onlar tevhid inancını değiştirdiler.

Rebî' şöyle demiştir: "Hz. Musa'nın (aleyhisselâm) vefatı yaklaşınca, kavminden yetmiş tane âlimi yanına çağırıp Tevrat'ı onlara emanet etti; onu hakkı ile korumalarını istedi. Üç asır geçince, Tevrat'ı elinde bulunduranların arasında ayrılık çıktı. Bunlar, o yetmiş âlimin çocuklarından kendilerine kitap verilen kimselerdi. Çıkan bu ihtilaf yüzünden birbirlerinin kanını döktüler, aralarında kötülük yayıldı, ayrılık meydana geldi."[567]

Bu ihtilaf onlara ilim geldikten sonra yani Tevrat'taki hükümlerin açıklaması geldikten sonra *aralarındaki düşmanlık sebebiyle,* yani iktidar ve riyaseti ele geçirme hırsı ve birbirine hasetleri yüzünden *oldu.* Allah da onlara zalimleri musallat etti.

Âyet şöyle bitiyor: "Kim Allah'ın peygamberlerine indirdiği yahut vahdaniyyetine delil olarak gözleri önüne serdiği âyetlerini inkâr ederse *hiç şüphesiz Allah hesabı çok çabuk görendir.* Bir iş, O'nu diğer işi yapmaktan alıkoymaz." Bu âyette, hak dinde ihtilafa düşenler için bir tehdit vardır.

---

567 bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/167.

19. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sûfîler hakkında ihtilaf ve onları inkâr, eğer düşmanlık, haset veya riyasetini yitirme korkusuyla olmuşsa bu hal onu Allah'ın azabına iter. Bu kimse Allah'a harp ilan etmiş olur. Onun cezası, Allah korusun, kötü âkıbettir. Bu konuda bir tanesi şöyle demiştir:

"Sûfîlerin bütün himmet ve hedefleri, vaktin icabı olan şeyi yapmaktır; onları inkâr eden kimsenin yaptığı ise kendini azaba atmaktır."

Eğer sûfîleri inkâr eden kimse, bunu din gayretiyle veya bir kötülüğü baştan önleme niyetiyle yapıyorsa o kimse mâzurdur veya niyeti sahih ise sevap kazanır. Bu kimse, hali zayıf kimselerin yolunda gitmektedir. Allah Teâlâ bu zayıf kimseler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah ve Resûlü için samimi oldukları müddetçe, (cihada katılamayan) zayıflara, hastalara ve infak edecek bir şey bulamayanlara bir sorumluluk yoktur" (Tevbe 9/91).

Bir derviş ancak hakkında hiçbir tevili olmayan ve haramlığında ittifak edilen bir işten dolayı inkâr edilir. Mesela zina, livâta ve benzeri günahları işleyen kimseler mâzur görülemez, kabul edilemez. Mümin, bir kusur görünce, onun işlenmesini mubah kılacak bir mazeret arar, münafıksa hep ayıp bulma peşinde koşar.

Hayırlı işlerde muvaffak eden yüce Allah'tır; kuluna doğru yolu gösteren O'dur.

İnkârda Israr Edene Karşı Tavır

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, inkârcı kimseden gelen eziyetin çaresinin ondan yüz çevirmek olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ
وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

20. ***Eğer (din konusunda) seninle tartışmaya girerlerse de ki: "Ben kendimi Allah'a teslim ettim; bana uyanlar da (teslim etti)." Ehl-i kitaba ve (kitapları bulunmayan müşrik) ümmîlere, "(Bizim gibi) siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de. Eğer teslim olurlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; yok eğer yüz çevirirlerse sana düşen, yalnızca tebliğ etmektir. Allah kullarının bütün hallerini görmektedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Eğer,* sıhhati hakkında deliller ortaya konduktan sonra hak din (İslâm) konusunda *seninle tartışmaya girerlerse onlara de ki: 'Ben kendimi Allah'a teslim ettim;* bütün varlığımla O'na bağlandım, O'nun hak olduğuna dair delilleri ortaya konmuş sağlam dinine sarıldım; müminlerden *bana uyanlar da aynı şekilde yaptı.'"* Âyette Allah'a teslimiyet için özellikle yüz zikredilmiştir; bu onun en şerefli âza ve güzelliğin zuhur yeri olmasındandır. İnsanın yüzü dönüp teslim olunca, bütün vücut teslim olmuş demektir.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Ehl-i kitap yahudi ve hıristiyanlarla kitapları olmayan ümmî müşriklere,* 'Size açıkladığım delillere bakarak, benim teslim olduğum gibi *siz de Allah'a teslim oldunuz mu?* Yoksa siz düşmanlık ve hasetle inkâr halinize devam mı ediyorsunuz?' *de.*" Buradaki soru, (bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için değil), emir içindir. Şu âyetteki gibi: "*Müslüman oluyor musunuz?*" (Hûd 11/14) Bunun manası, "Müslüman olun" demektir.

"*Eğer teslim olurlarsa doğru yolu bulmuş olurlar;* kendilerini helâkten kurtarırlar, *yok eğer yüz çevirirlerse sana düşen, yalnızca tebliğ etmektir;* onların küfürdeki inadı sana zarar vermez. Sen, sana emredileni tebliğ ettin. *Allah kullarının bütün hallerini görmektedir;* teslim olanla yüz çeviren hiç kimsenin hali O'na gizli kalmaz."

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) Ehl-i kitaba bu âyeti okudu. Yahudilere, "Siz, Üzeyir'in Allah'ın kulu, resûlü ve özel tecellisine mazhar olmuş kelimesi olduğuna şahitlik eder misiniz?" diye sordu. Onlar, "Böyle söylemekten Allah'a sığınırız. Üzeyir

Allah'ın kulu değil, oğludur" dediler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] hıristiyanlara, "Siz, İsa'nın Allah'ın kulu ve resûlü olduğuna şahitlik eder misiniz?" diye sordu; onlar da, "İsa'nın bir kul olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız" dediler. O zaman, *"Eğer (İslâm'dan) yüz çevirirlerse, sana düşen sadece tebliğ etmektir"* âyeti indi.

20. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir derviş inkâr, mücadele ve sen ben tartışması ile karşılaştığı zaman, onun için en uygun olan, sükût etmek, sonra hakkı ikrar edip bütün varlığı ile tek ve kahhâr olan Allah'ın hükümlerine teslim olmaktır. Çünkü derviş, Allah'tan başka gerçek fâil görmez ve O'ndan başkasına güvenmez.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Allah sana insanların eziyetini tattırdı ki kalbin onlara yönelip güvenmesin. O, (kendisinden başka) hiç kimseyle kalbin huzur bulmasın diye bu şekilde seni her şeyden çekmek istedi."

Âriflerden biri demiştir ki: "Sakın sana eziyet eden kimseyle uğraşma, sen Allah'la meşgul ol; onu senden defeder. İnsanların çoğu bu konuda hata etmektedir. Onlar, kendilerine eziyet eden kimseyle meşgul oldular, bir sürü günahla birlikte eziyetleri daha arttı. Eğer insanlar Mevlâ'larına dönselerdi, kendilerine eziyet edenlere karşı Allah onlara yeterdi."

Aynı şekilde bir şeyh de kendisine tâbi olanlara hakkı emreder eder. Eğer onlar hakkın emrine boyun eğip tâbi olurlarsa vuslata giden yola girmiş olurlar; eğer yüz çevirirlerse şeyhe düşen iş tebliğ etmektir; hidayet ise her şeyi işiten ve gören Allah'ın elindedir.

Peygamberlerini Öldüren Millet

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, atalarının yaptığı düşmanlık ve fesada razı olduklarından yahudileri kınayarak şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّۙ وَيَقْتُلُونَ
الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٢١﴾ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذِينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۘ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ ﴿٢٢﴾

21. ***Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerini öldürenler ve adaleti emreden insanları katledenler var ya, onları acı bir azapla müjdele!***

22. ***Onlar, dünyada ve ahirette amelleri boşa giden kimselerdir. Onlar için (kendilerini azaptan kurtaracak) hiçbir yardımcı da yoktur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah'ın âyetlerini inkâr edenleri,* yani O'nun birliğini gösteren ve peygamberlerin hak olduğunu ispat eden delilleri yahut Allah'ın kelâmını inkâr edenleri -ki bunlar yahudilerdir-, *haksız yere* düşmanlıkla *peygamberlerini öldürenleri ve adaleti* korumayı, zulmü terketmeyi *emreden âlimleri katledenleri acı bir azapla müjdele!"*

"Onlar, dünyada ve ahirette amelleri boşa giden kimselerdir; onlar her iki âlemde de onlardan hiçbir fayda göremezler. *Onları azaptan kurtaracak hiçbir yardımcıları da yoktur."*

Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber'e, "Kıyamet günü insanlar içinde en şiddetle azaba uğrayacak kimdir?" diye sordum, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"Bir peygamberi öldüren adam veya insanlara kötü işleri emredip iyi işlerden meneden kimsedir." Allah Resûlü sonra,

"Haksız yere peygamberlerini öldürenler ..." âyetini okudu. Sonra da şöyle buyurdu:

"Ey Ebû Ubeyde, İsrâiloğulları, günün evvelinde bir saat içinde kırk üç tane peygamberi öldürdü. İsrâiloğulları'dan yüz yirmi âbid kalkıp onlara iyiliği emretti, kötülükten nehyetti, İsrâiloğulları o günün sonunda onları da öldürdü. İşte onlar, Allah'ın kitabında zikrettiği ve haklarında âyet indirdiği kimselerdir."[568]

21-22. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Önceki âyette, müridleri cesaretlendirecek şeyler zikredildi ve onlara, kendilerine eziyet edenlere sabredip Hakk'a teslim olmaları emredildi. Burada ise ilâhî huzurda kabul görmüş seçkin velileri inkâr ve onlara eziyet edenlerin cezası zikredilmektedir. Veliler ve âlimler, peygamberlerin vârisleridir; kim onlara eziyet ederse onun için elim bir azap vardır. Bu azap dünyada, manen perdelenme sıkıntısı ve kötü âkıbet olarak; ahirette ise mukarrebîn velilerden uzaklaştırılma ve esfel-i sâfiline yuvarlanma şeklinde gerçekleşir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Haktan Yüz Çevirenler

Yahudilerin kötü sıfatlarından biri de kendilerine hak geldiği zaman ondan yüz çevirmeleridir. Cenâb-ı Hak onların bu haline işaret ederek şöyle buyurdu:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا نَص۪يبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ
بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَر۪يقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا
النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ ف۪ي د۪ينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ اِذَا
جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ ف۪يهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

23. ***Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi? Onlar aralarında hükmetmesi için Allah'ın kitabına çağrılıyor, sonra içlerinden bir grup yüz çevirerek geri dönüyor.***

---

568 İbn Ebû Hâtim, *Tefsir*, 2/620-621 (Riyad 1997); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/168-169.

24. Bunun sebebi, "Bize ateş, sadece sayılı günlerde dokunacaktır" demeleridir. Onların uydurdukları (bâtıl) şeyler de dinleri hakkında kendilerini aldatmıştır.

25. Peki, gelmesinde şüphe edilmeyen bir günde onları topladığımızda ve herkese yaptığı amellerin karşılığı tam olarak verilip kendilerine hiç haksızlık edilmeyeceği o günde halleri nice olur?

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed yahut ey görme imkânı olan kimse! *Kendilerine kitaptan bir pay verilen yahudileri görmedin mi?* Onlar, Tevrat'tan hoşlarına giden bir şeye sımsıkı sarılıyorlar, ancak onun bütün hükümleriyle amel etmiyorlar. *Onlar,* tevhid konusunda ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin sıhhati hakkında ihtilafa düştükleri konuda *aralarında hükmetmesi için Allah'ın kitabına* Kur'an'a veya Tevrat'a *çağırılıyorlar, fakat içlerinden bir grup bundan yüz çevirerek geri dönüyor,* verilecek hükme tâbi olmaya yanaşmıyor."

İbn Abbas (radıyallahu anh) demiştir ki: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) yahudilerden bir grubun yanına girdi, onları Allah Teâlâ'ya davet etti. İçlerinden Nuaym b. Amr ve Hâris b. Zeyd,

"Ey Muhammed, sen hangi din üzeresin?" diye sordular; Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem),

"İbrahim'in milleti (dini) üzereyim" dedi. Onlar,

"İbrahim yahudiydi!" dediler. O zaman Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem),

"Öyleyse Tevrat'a gelin, o aramızda hakem olsun" dedi; onlar buna yanaşmadılar. O zaman bu âyet indi.[569]

Bu âyetin, recm konusunda indiği de söylenmiştir. İleride akidler konusunda bu hususa değinilecektir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Bunun sebebi,* azap konusundaki aldanışları ve onu kolayca geçiştireceklerini düşünerek, '*Bize ateş, sadece sayılı günlerde,* kırk gün *dokunacaktır*' demeleridir. Bu kırk gün, onların

---

569 İbn Ebû Hâtim, *Tefsir,* 2/622; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/170.

buzağıya taptıkları süredir. Onlar kırk günden sonra kendilerinden azabın kalkıp müslümanların azabının devam edeceğini düşünmektedirler. *Onların* bozuk düşünce ve boş arzularıyla *uydurdukları şeyler, dinleri hakkında kendilerini aldatmıştır."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Peki, gelmesinde şüphe bulunmayan bir günde,* yani ahirette *onları topladığımızda halleri nice olur?"* Bu âyet, onların içine düşecekleri halin dehşetini ve başlarına gelecek tehlikenin büyüklüğünü anlatmaktadır.

"O günde herkese hayır veya şer yaptığı her amelin karşılığı tam olarak verilir, hiç kimseye haksızlık edilmez." Yani amellerinden bir şey eksiltilmez, iyiliklerinde noksanlaşma olmaz, kötülüklerine de ekleme yapılmaz.

Bu âyette, müminlerin ebedî olarak cehennemde kalmayacağına bir delil vardır.

İbn Abbas (radıyallahu anh) demiştir ki: "Ahiret gününde insanların önünde ilkin hesap sorulacak olanlar yahudilerdir; Allah Teâlâ onları insanların önünde rezil edecek ve sonra cehenneme atılmalarını emredecektir."

23-25. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Çok defa, ilim ve din ehli olarak bilinen birinin rahatça velilik davasında bulunduğunu ve kendisinin mukarrebîn zatların (Allah katında kabul görmüş âriflerin) izinde olduğu söylediğini görürsün. Bu kimse, hakka çağrıldığında yahut nefsinin bir ayıbını gördüğünde, haktan yüz çevirir ve doğrulardan kaçar, nefsi onu aldatır, hevâsı galip gelir; başlar sahip olduğu ilimle veya dinî yaşantısıyla veyahut kendisine intisap eden salihleri zikrederek nefsini haklı çıkaracak deliller getirmeye. Acaba bu kimse, hasta bir kalple Allah'ın huzuruna çıktığında ve selim bir kalple Allah'a kavuşan ihlâs sahiplerinin derecelerini gördüğünde hali nasıl olur? O gün selim kalp sahiplerinin dereceleri mukarrebîn velilerle birlikte yükseltilirken, o kimse cennet ehli avam müminlerle birlikte kalır. Allah Teâlâ bu hale işaret olarak şöyle buyurmuştur:

"Allah'tan hiç hesap etmedikleri şeyler karşılarına çıkar ..." (Zümer 39/47).

İzzet ve Zillet Allah'ın Elindedir

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Ehl-i kitap'tan mülkün (hükümranlık ve yetkinin) çekilip alınmasını ve izzetlerinin yok edilip müslümanlara intikal etmesini zikrederek şöyle buyurdu:

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ
وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾
تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ
وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

26. De ki: "Mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Bütün hayır (iyilik ve nimet) senin elindedir. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter."

27. "Sen geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, düşmanlarına karşı yardıma ulaşman konusunda *de ki:*

Ey dünya ve ahiret mülkünün *gerçek sahibi Allahım! Sen, mülkü* ve yardımı *dilediğine verirsin, dilediğinden de mülkü çekip alırsın*. Bizlere iki cihanın mülkünü ve her yerde düşmanlarımıza karşı yardımını lutfet. Mülkü düşmanlarımızın elinden alıp bize ve kıyamete kadar bize tâbi olanlara ver."

Katâde demiştir ki: "Bize nakledildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Rabb'inden, İran ve Rumlar'ın mülkünü ümmetine vermesini istedi; Allah Teâlâ da bu âyeti indirdi."

"Yâ Rabbi, sen dilediğini iman ve taat ile *yüceltir, dilediğini de* küfür ve isyanla *alçaltırsın."* Âyete şu manalar da verilmiştir:

Sen, dilediğini marifetinle yüceltir, dilediğini de kendi fikriyle alçaltırsın.

Sen, dilediğini kanaat ve vera' ile yüceltir, dilediğini hırs ve tamah ile alçaltırsın.

Dilediğini özel yardımınla hayırlı işlerde muvaffak ederek ve hakka boyun eğdirerek yüceltirsin, dilediğini de tembellik ve kendi haline terkederek alçaltırsın.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Bütün hayır (iyilik ve nimet) senin elindedir;* bize bol hayrından ver ve bizi her türlü şerden koru. Bütün işler senin elindedir."

Beyzâvî demiştir ki: "Âyette sadece hayır zikredildi; çünkü hayır (iyilik ve nimet) bizzat istenen ve yapılması emredilen bir şeydir; şer ise ârızî bir durumdur. Çünkü bu âlemde asıl olan hayır olduğu için, bir şeyde küllî bir hayır mevcut olmadıkça, cüzi bir şer bulunmaz."

Yahut, "Hayır senin elindedir" ifadesi, Cenâb-ı Hakk'a karşı edebe dikkat edilerek söylenmiştir (Aslında şer de Allah'ın elindedir, fakat edeben, "Şer, insanın nefsinden kaynaklanır" denir).

Yahut âyette işlenen konu hayır olduğu için böyle söylenmiştir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) Hendek Savaşı'nda hendek kazmak için, her on kişiye 40 zirâ yer ayırdı. Her grup kendisine ayrılan yeri kazmaya başladı. Hendeğin bir yerinde büyük bir kaya çıktı. Kayaya balyoz işlemiyordu. Oradakiler Selmân-ı Fârisî'yi Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) gönderdiler, Selman (radıyallahu anh) durumu haber verdi, Resûlullah geldi, balyozu eline aldı, kayaya bir vurdu, kaya bir miktar parçalandı, o sırada kayadan şimşek gibi bir ışık çıkıp Medine'yi saran kayalıkları aydınlattı. Çıkan ışık, karanlık bir evin ortasında parlayan lamba gibiydi. Bunu gören Allah Resûlü tekbir getirdi, yanındaki müminler de tekbir getirdiler. Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi vesellem),

"Bu ışıkla bana Hîre'nin köşkleri aydınlanıp gözüktü; onlar sanki köpek dişleri gibi sıra sıra dizilmişlerdi" buyurdu. Sonra kayaya ikinci defa vurdu, yine bir ışık çıktı, Resûlullah,

"Bu ışıkla bana Rum toprağından kırmızı köşkler aydınlandı" buyurdu. Sonra balyozu üçüncü defa vurdu, yine bir ışık çıktı, Allah Resûlü,

"Bu ışıktan bana San'a köşkleri aydınlandı. Cebrâil, ümmetimin bütün bu bölgelere galip geleceğini ve hepsini ele geçireceğini haber verdi, müjde size" buyurdu. Bunu işiten münafıklar müslümanlara,

"Siz, bu duyduklarınıza hayret etmiyor musunuz? O size olmayacak şeyleri temenni ediyor ve boş vaatlerde bulunuyor; size Yesrib'den (yani Medine'den) Hîre'nin saray ve köşklerini gördüğünü, sizin oraları fethedeceğinizi haber veriyor; siz ise gelecek düşman korkusundan hendek kazmakla meşgulsünüz!" dediler. Bunun üzerine bu âyet indi.

Yüce Allah, âyetin sonunda, *"Allah her şeye kadirdir"* buyurarak, hayır-şer her şeyin O'nun elinde olduğuna dikkat çekti.[570]

Sonra, Allah'ın kudretinin her şeye nüfuz ettiğini şu sözüyle delillendirdi:

"Allahım, sen geceyi gündüze katarsın", yani birinin peşinden diğerini getirirsin yahut onları uzatıp kısaltarak birbirine dahil edersin. Gündüz uzayıp da on beş saat olduğu zaman, gecenin bir kısmı gündüze dahil edilmiş olur. Gece de genişleyip uzadığı zaman, gündüz geceye katılmış olur. İşte bunları yapmaya gücü yeten zat, zilletten sonra izzeti getirmeye, mülkü çekip aldıktan sonra geri vermeye de kadirdir.

"Allahım, sen ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın." Yani ölü nutfeden (spermden) canlı varlıkları çıkarırsın, canlı vücuttan da ölü nutfe çıkarırsın. Yahut ölü danelerden canlı bitkiler çıkarırsın, canlı bitkilerden de ölü daneler çıkarırsın. Yahut kâfir anne babadan mümini, cahilden âlimi çıkarırsın, bunun tersini de yaparsın.

"Allahım, sen ayrıca *dilediğine* rızık, ilim ve manevi sırlardan *sayısız* şekilde *rızık verirsin*. Allahım bizleri de bu nimetlerden bolca rızıklandır. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter."

---

570 bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/154.

Muâz (radıyallahu anh) nakledíyor: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bana, *"Ey Muâz, Allah'ın senin borçlarını ödemesini ister misin?"* diye sordu, ben de,

"Evet, isterim" dedim. Allah Resûlü şöyle buyurdu:

"Şöyle dua et: 'Mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın. Bütün hayır senin elindedir. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter.

Sen geceyi gündüze, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine sayısız rızık verirsin.

Ey dünyanın ve ahiretin Rahmân'ı ve her ikisinin Rahîm'i, onlardan dilediğine verirsin; dilediğine vermezsin; benim borcumu öde!'

Bu duayı yap; eğer senin dünya dolusu altın ve gümüş borcun olsa Allah sana onları ödeme imkânı verir."[571]

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle demiştir:

"Allah Teâlâ Fâtiha'yı, Âyetü'l-kürsî'yi, 'Şehidallah' âyetiyle, 'Kulillahümme' âyetinden 'bi-gayri hisâb' kısmına kadar olan âyeti indirmek istediği zaman, bunlar arşa sarılarak,

'Yâ Rabbi, bizi günahların işlendiği yeryüzüne mi indiriyorsun?" dediler. Azîz ve celîl olan Allah şöyle buyurdu:

'İzzet ve celâlime yemin olsun ki bir kul sizi farz namazların peşinden okursa muhakkak ben onu, hali ne olursa olsun, firdevs cennetine yerleştiririm, kendisine günde yetmiş defa rahmetle nazar ederim, onun her gün yetmiş tane ihtiyacını gideririm, onu bütün düşmanlarından korurum ve onlara karşı kendisine yardım ederim.'"[572]

Hadis için Sa'lebî'nin tefsirine bak.[573]

---

571 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/172.

572 Hz. Ali'nin rivayeti, hadis olarak da nakledilmiştir (bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/165; İbnü's-Sinnî, *Kitâbü Ameli'l-Yevm ve'l-Leyle,* nr. 125).

573 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 2/34 (Beyrut 2004).

26-27. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim nefsine ve hevâsına hâkim olup onları kontrolü altına alırsa Allah ona her iki dünyanın mülkünü verir; kimi de nefsi ve hevâsı hükmü altına alırsa Allah onu her iki dünyada zelil eder. Kim Allah için nefsine sahip ve hâkim olursa Allah ona bütün kâinatta tasarruf etme yetkisi verir; o, gerçek anlamda hür bir kimse olur. Şairin biri bu konuda nazım halinde der ki:

"Beni mülklerine davet ettiler, davetlerine icabet ettiğimde, bana, 'Seni mülk için davet ettik, saltanat için çağırmadık!' dediler."

Kim nefsini Allah için zelil edip tevazuya bürünürse Allah muhakkak onu aziz eder. Şair der ki:

"İzzet kazanmak için, sevdiğin karşısında nefsini zelil et; nice izzetler vardır ki insan ona ancak zilletle ulaşır. Sevdiğin kimse aziz bir kimse iken sen ona karşı nefsini zelil etmiyorsan, o halde vuslata selâm gönder (çünkü o senden çok uzaktadır)."

Abdullah b. Mübârek demiştir ki: "Süfyân-ı Sevrî'ye, 'Faydalı insanlar kimlerdir?' diye sordum; 'Fakihlerdir' dedi. 'Gerçek sultanlar kimlerdir?' diye sordum; 'Zâhidlerdir (gönlünü fâni dünyadan çekip bâki Mevlâ'ya verenler)' dedi. 'İnsanların en şereflileri kimlerdir?' diye sordum; 'Müttakilerdir' dedi. 'Ayak takımı kimlerdir?' diye sordum; 'İnsanların mallarını yemek (dünya menfaati) için hadis yazanlardır (ilim öğrenenlerdir)' dedi. 'Alçaklar kimlerdir?' diye sordum; 'Zalimlerdir' dedi."

Şiblî demiştir ki: "Gerçek mülk (saltanat ve şeref), kâinatın sahibiyle yetinip bütün varlıklardan elini ve gönlünü çekmektir."

Verrâk da şöyle demiştir: "Yâ Rabbi, sen, dilediğin kimseyi nefsini kahredip hevâsına muhalefetle aziz edersin; dilediğini de nefsinin hevâsına tâbi ederek zelil edersin."

Bu konuda Berâî [rahimehullah] şöyle demiştir: "Nefsini hevâsına tâbi etme (onu kötü arzularının peşinde koşturma)! Hevâya tâbi olmak, gerçekten basitlik ve alçaklıktır."

Vehb (b. Münebbih) demiştir ki: "Zenginlik ve izzet, halkın içinde dolaşmaya başladılar; kanaate rastladıklarında, orada yerleşip kıldılar."[574]

Hz. İsa [aleyhisselâm] ashabına, "Sizler meliklerden (mülk ve saltanat sahibi kimselerden) daha zenginsiniz" dedi. Onlar, "Ey Ruhullah, bu nasıl olur, bizler hiçbir şeye sahip değiliz" dediler. Hz. İsa [aleyhisselâm], "Sizin elinizde hiçbir dünya malı yok, siz de zaten onu istemiyorsunuz, onların ise elinde pek çok eşya var, fakat onlara yetmiyor (gözleri aç, daha fazlasını istiyorlar)" dedi.

İmam Şâfiî [rahimehullah] nazım halinde demiştir ki:

"Ey nefis, eğer sen günlük yiyeceğine razı olursan, ebediyen zengin ve aziz olursun. Tamah ve boş temennileri bırak, nice boş arzular sonuçta ölüm getirmiştir."

Bir diğeri de şöyle demiştir:

"Kanaat bana bütün izzetleri kazandırdı; kanaatten daha büyük bir izzet var mıdır? Kanaati sermayen yap, sonra takvayı da kazancın yap. Böyle yaparsan izzete ulaşırsın, seni kınayan kimselerin dilinden kurtulursun, sabırla cennetlere ulaşırsın."

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim emniyet ve âfiyet içinde sabaha çıkar ve günlük yiyeceğine de sahip olursa sanki bütün dünya kendisinin gibidir."[575]

Allahım sen, gece hükmünde olan kabz (darlık, kalp sıkıntısı ve manevi tutukluk) halini, gündüz gibi olan bast halinin (rahatlık, manevi neşe ve kalp huzurunun) içine katarsın; bazan da bastı kabzın içine katarsın. Dilediklerine bu haller içinde hesapsız ve sayısız ilimler ve sırlar verirsin.

Yahut Allahım sen, geceye benzeyen ubûdiyyet halini, gündüze benzeyen hürriyet haline (yani gönlün eşyadan sıyrılıp Mevlâ ile hu-

574 bk. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 232; *a.e.*: *Kuşeyrî Risâlesi*, İstanbul: Semerkand, 2007, s. 342.

575 Tirmizî, Zühd, 34; İbn Mâce, Zühd, 9.

zura erme haline) katarsın; hürriyet gündüzünü de ubûdiyyet gecesine katarsın. Kim manevi hürriyetin gündüzü içindeyse o, bütün varlıklara karşı şaşkınlıkla bakar (hepsini fâni görür, gönlünden siler atar); kim de ubûdiyyet gecesi içinde kalmışsa (yani zâhirî amellerle yetinip şekilde kalarak gerçek marifet, muhabbet ve tevhide ulaşamamışsa) onun çektiği zillet, yahudilerin zilleti gibi başa yorgunluk getirir.

Kul, kabz ve bast hallerinden uzak kalamaz; bu iki hal, gece gündüz gibi sırayla kula gelip gider. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kâfirlerin Dostluğundan Sakın

İzzete, ancak izzet ehli ile sohbet ve beraberlikle ulaşıldığı gibi, zillete de zillet ehliyle birlikte düşülür. Hak Teâlâ müminleri, zillet ehlinin (kâfirlerin) sohbet ve beraberliğinden sakındırarak şöyle buyurdu:

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ
فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ اِلَّٓا اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةًۜ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُۜ
وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ اِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ اَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُۜ
وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ يَوْمَ
تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًاۚ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُٓوءٍۚ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ
بَيْنَهَا وَبَيْنَهُٓ اَمَدًا بَعِيدًاۜ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُۜ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

28. *Müminler, müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa onun Allah ile bir dostluk bağı kalmaz. Ancak kâfirlerden gelebilecek bir tehlikeden sakınmanız başkadır. Allah sizi, kendisinden (zatına karşı gelmekten) sakındırır. Dönüş yalnız Allah'adır.*

29. *De ki: "İçinizdekileri gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir. O, göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kadirdir."*

30. ***O gün herkes, iyilik veya kötülük olarak ne yapmışsa onu karşısında hazır bulur ve ister ki kötülükleri ile kendisi arasında uzun bir mesafe bulunsun. Allah, sizi kendisinden sakındırıyor. Allah kullarına çok şefkatlidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, bir akrabalıktan dolayı veya önceden Câhiliye devrinde kurulan bir arkadaşlık sebebiyle yahudilerle dostluk yapan bir grup ensara (ve onlar vesilesiyle bütün müminlere) buyuruyor ki:

"Müminler, kâfirleri dost edinmesin", yani onlarla arkadaşlık kurmasın; çünkü gerçek sevgi ancak Allah için olacağı gibi, kızgınlık da Allah için olur.

Yahut bir savaş ve benzeri durumlarda kâfirlerden yardım istemeyin.

Kısaca müminleri bırakıp da onları dost edinmeyin; zira dostluğu hak eden ancak müminlerdir, hem müminlerle dostluk size yeter, kâfirlerle dostluk kurmaya ihtiyaç bırakmaz.

"Kim bunu yaparsa onun Allah ile bir dostluk bağı kalmaz." Çünkü Allah'ın dostluğu ile düşmanının dostluğu bir arada olmaz. Bir şair der ki:

"Benim düşmanımı seviyorsun, sonra da seninle arkadaş olduğumu düşünüyorsun; bu ahmaklıktan başka bir şey değildir."

"Kâfirleri dost edinmeyin, ancak onlardan sakınmanız başkadır", yani onlardan sakınmayı icap ettiren bir durum olur da bu yüzden bir tehlike geleceğinden korkarsanız, o takdirde, kendilerinden kalben uzak durup zâhiren onları idare etmenizde bir sakınca yoktur. Bu konuda Hz. İsa (aleyhisselâm) demiştir ki:

"Ortada ol, fakat kenarda yürü!"

İbn Mesud (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "İnsanlara karışınız, fakat (kalbinizle) onlardan ayrı durunuz; onlarla arzuladıkları gibi musafaha yapınız (selâm verip hal hatır sorunuz), ancak (herkesin keyfine tâbi olup) dininize bir zarar vermeyiniz."

Cafer-i Sâdık [rahimehullah] demiştir ki: "Bazı durumlarda kendini gizlemek gerekir. Ben bir adamın mescidde beni kötülediğini, hakkımda ileri geri konuştuğunu işitirim; adam beni görmesin diye direğin arkasına gizlenirim."[576]

"Allah sizi kendisinden sakındırır." Yani kâfirleri dost edinmeye, emrine muhalefet etmeye ve nehyettiği şeyleri işlemeye karşı azabıyla korkutur.

Araplar, "Falancadan sakının!" derken bununla, zatından değil zararından korunun demek isterler. *"Allah sizi nefsinden sakındırır"* âyetinde, nefsin zikredilmesinde, daha şiddetli bir tehdit mevcut olup bu ifade, gelecek azabın bir sebep vasıtasıyla değil doğrudan doğruya Allah'tan geleceğini bildirmektedir.

"Dönüş Allah'adır." O, herkesi sevdikleriyle birlikte haşreder.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"De ki içinizdekileri,* yani Allah'ın düşmanlarına dostluğu *gizleseniz yahut açığa vursanız da Allah onu bilir;* hayır veya şerden içinizde sakladığınız hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

Allah Teâlâ Bakara sûresi 284. âyette, *"İçinizdeki şeyleri açığa vursanız da gizleseniz de Allah onlardan sizi hesaba çeker"* buyurdu. Görüldüğü gibi, âyette kalptekini açığa vurma işi, gizlemekten önce zikredildi, tefsirini yaptığımız âyette ise kalpte olanı açığa vurma işi daha sonra zikredildi. Bunun hikmeti şudur:

Önceki âyette, her iki durumdan da kulun hesaba çekileceği belirtildi; hesaba çekme işinde, kalptekini açığa vurma ile gizleme arasında bir sıranın bulunması gerekli değildir. Tefsirini yaptığımız âyette ise, *"Allah, kalpte gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz her şeyi bilir"* buyruldu. Bilme işinde belli bir tertip ve sıra söz konusudur; bu işte öncelik kalbin içinde gizlediği durumdur. Gerçekten insandan meydana gelen işlerde, önce o şey kalpte tutulup düşünülür, o işi yapmaya kalpte karar verilir, sonra iş fiile dökülür. Allah Teâlâ, o şeyi daha ortaya çıkmadan bilir; onun için tefsirin yaptığımız âyette kalpte gizlenen şeyler önce zikredildi; Bakara sûresinde ise sonra zikredilmişti. Çünkü hesaba çekmede,

---

576 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/42.

fiilin gizlenmesinin veya açığa vurulmasının bir sıraya göre olması gerekli değildir.

Âyetin devamında şöyle buyruluyor: *"Allah göklerde ve yerde olanları da bilir.* O'na hiçbir şey gizli kalmaz. *Allah her şeye kadirdir;* eğer nehyedilen şeyleri yapmaya son vermezseniz, O'nun sizi cezalandırmaya gücünün yettiğini bilin."

Bu âyet, *"Allah sizi kendinden sakındırır"* âyetinin bir açıklamasıdır. Gerçekten âli ve yüce olan zat, her şeyi ihata eden bir ilme ve her şeyi yapabilecek bir kudrete sahiptir; öyleyse O'na isyan etme konusunda cüretkâr olmayın; O, yapılan her isyanı bilmektedir ve kıyamet günü ona karşı ceza vermeye güç sahibidir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor. *"O gün herkes, yaptığı iyiliği karşısında (önünde) hazır bulur,* ondan fayda görür; yaptığı bütün kötülükleri de önünde hazır bulur *ve ister ki kötülükleri ile kendisi arasında doğu ile batı arasının uzaklığı gibi uzak bir mesafe bulunsun."* O gün pişmanlık fayda vermez, gerçekten o günde bazı ayaklar kayar, azaba düşer.

"Allah, sizi kendisinden sakındırıyor." Âyetin bu kısmı, verilen hükmü tekit ve insanları isyandan daha fazla sakındırmak için tekrar edildi. "Âyetin Tasavvufî İşaretleri" bölümünde bu tekrarın hikmetlerine değinilecektir.

"Allah kullarına çok şefkatlidir." Bunun için onlara zarar verecek şeylerden kendilerini sakındırdı ve onları Allah'a yaklaştıracak şeyleri emretti. Hiç şüphesiz Cenâb-ı Hak'tan gelen her iş, kemal noktasındadır.

28-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Sadık bir müridin, gaflet ehli kimselere karışmaması ve onlarla dostluk kurmaması gerekir; bu onu Rabb'inden alıkor ve kalbinin ilacından uzaklaştırır. *Ayniyye* sahibi (Seyyid Abdülkadir-i Geylânî) bu konuda, nazım halinde der ki:

"Gaflet günlerinde kendisiyle birlikte olduğun kimseleri terket; sürekli tenkitle uğraşan kimselerle beraberliğin sonu ayrılmaktır. (Hakk'ın

dışındaki) yabancıların yakınlığından uzak dur; o kimse seninle bir bağından dolayı rüyanda bile senden ayrılmasa dahi, onu terket. Nefsin bütün nisbetleri, (kazandığı sıfat ve halleri) kendisiyle sürekli beraber olduğu kimselerden gelir; kalpte yerleşen tabiatlar da yaptığı dostluklardan oluşur."

Mürid, kendisini halka karışmaya zorlayan bir sebep olunca, onların zararından korunmak için kendileriyle birlikte olabilir; bu durumda bedeniyle onlara karışır fakat kalbiyle ayrı durur.

Sûfîler, müridleri şu dört grubun sohbetinden sakındırmışlardır. Bunlar, kendini beğenen kibirli zalim kimseler, zenginlere yağcılık yapan Kur'an okuyucuları; kendini derviş gösteren cahiller; işin zâhirinde kalmış katı âlimler. Çünkü onlar Allah'ın velilerini aşırı derecede tenkit ederler ve bunu da Allah'a bir yakınlık sebebi görürler.

Âyette şöyle buyruldu: *"Allah sizi kendinden sakındırır."* Yani kendisiyle birlikte başkasına yönelmekten sakındırır. Bu, terbiye yolunda ilerleyen seyrü sülûk sahiplerine bir hitaptır. Âyetin peşinden gelen, *"Dönüşünüz Allah'adır"* kısmı bunu göstermektir. Yani seyir O'nda biter ve vuslat da O'nadır.

Allah Teâlâ, sonra onlara murakabe konusunda daha ağır hüküm getirerek buyurdu ki: "Mâsivaya meyil, Allah'tan başkasına yönelme veya manevi seyirden geri kalma gibi içinizde sakladıklarınızı gizleseniz de açığa vursanız da Allah onları bilir; bu meyil miktarınca sizden manevi yardımı noksanlaştırır. Bu durum, müşahede beldesine girdiğiniz gün ortaya çıkar, belli olur. O gün herkes, daha önce yaptığı mücâhedeyi bulur; mücâhede miktarınca müşahede olur."

Allah Teâla daha sonra, vuslata erenlere hitap ederek, *"Allah sizi kendinden sakındırır"* buyurdu. Yani O'nunla birlikte başkasını müşahede etmekten sakındırır. Cenâb-ı Hakk'a vâsıl olan bir ârif, Allah'tan başkasını müşahede etmeye zorlansa da bunu yapmaya güç yetiremez, çünkü ârifin gözünde ve gönlünde O'nunla birlikte başka bir varlık yoktur ki onu müşahede etsin. Bu âyetin vuslata erenlere yönelik bir hitap olduğunu, âyetin peşinden gelen, *"Allah kullarına çok şefkatlidir"* kısmı da göstermektedir. Bu özel sevgi ve şefkat, Allah'a vâsıl olan, O'nun

tarafından sevilen kâmil âriflere layıktır. Allah, lutuf ve ihsanıyla bizleri onların izinden ayırmasın.

Allah Sevgisini İspatın Yolu

Sonra, bütün bunlara vâsıl olmak için yüce Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) tâbi olmaktan başka bir yol yoktur. Cenâb-ı Hak, buna işaret ederek şöyle buyurdu:

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

31. ***De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir."***

32. ***De ki: "Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse hiç şüphesiz Allah kâfirleri sevmez."***

"Onları Allah'ı sever gibi severler" (Bakara 2/165) âyetini açıklarken muhabbetin hakikatine ilişkin açıklama geçmişti. Beyzâvî, tefsirini yaptığımız âyetin açıklamasında der ki:

"Muhabbet, nefsin, kendisinde bir kemal olduğunu bildiği şeye meyletmesidir. Bu meyil insanı, o şeye yaklaştıracak işlere sevkeder. Kul, gerçek kemalin (ve cemalin) ancak Allah'a ait olduğunu, kendisinde ve başkasında gördüğü bütün kemal hallerinin Allah'tan geldiğini, Allah ile olduğunu ve sonuçta Allah'a ait olduğunu bilince, sevgisi ancak Allah için ve O'nun yolunda olur. Bu da O'nun taatini istemeyi gerektirir. Bunun için muhabbet, sevdiğine itaatte bulunmayı istemek şeklinde açıklanmıştır ve ilâhî muhabbet, Allah'a ibadette O'nun resûlüne uymayı ve O'na itaatte son derece istekli olmayı gerektirmektedir."[577]

577 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/155-156.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, Allah'ı sevdiğini iddia eden fakat O'nun resûlüne uymayan kimseye *de ki*: "Eğer iddia ettiğiniz gibi siz *Allah'ı seviyorsanız*, sözlerimde, işlerimde ve hallerimde *bana uyun ki Allah da sizi sevsin*, yani sizden razı olup kendisine yaklaştırsın *ve günahlarınızı bağışlasın*. Yani günahlarınızı affedip kusurlarınızı temizleyerek kalplerinizden perdeyi kaldırsın, böylece sizleri yüce huzuruna yaklaşırsın, kudsî yakınlığında yerleştirin. *Allah*, taatine sarılıp peygamberine tâbi olarak kendisine sevilenleri *çok bağışlayıcı ve* onlara karşı *çok merhamet edicidir*."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*De ki*, size emrettiği ve nehyettiği hususlarda *Allah'a itaat edin ve* sizler için gösterdiği sünnetinde ve sizi teşvik ettiği konularda *resûlüne de itaat edin*. *Eğer* bundan *yüz çevirirlerse* inkârları sebebiyle Allah'ın gazabına ve azabına düşmüş olurlar. *Hiç şüphesiz Allah kâfirleri sevmez*, yani onlardan razı olmaz ve kendilerine rahmetiyle yönelmez."

Âyette, "Allah onları sevmez" denmedi, "*Allah kâfirleri sevmez*" dendi. Bunun sebebi, hükmün bu durumda olan herkesi içermesi içindir. Bu ayrıca şunu da göstermektedir: Peygamberden yüz çevirmek küfürdür; böyle yapan bir kimse Allah'ın muhabbetinden uzaktır; çünkü Allah'ın muhabbeti müminlere mahsus bir şeydir.

Rivayet edildiğine göre, Necran hıristiyanları, "Biz Mesih'i (Hz. İsa'yı) Allah için sevip hürmet ederek yüceltiyor ve kendisine ibadet ediyoruz" dediler. Bunun üzerine Hak Teâlâ, "*(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin*" buyurdu.

Bu âyet-i kerime indiği zaman, münafıkların reisi Abdullah b. Übey etrafındaki adamlarına, "Muhammed, kendisine itaati Allah'ın itaati gibi yapıyor, bize, hıristiyanların İsa'yı sevdiği gibi kendisini sevmemizi emrediyor" dedi; bunun üzerine Allah Teâlâ, "*De ki: Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin ...*" âyetini indirdi.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur; bana isyan eden Allah'a isyan etmiş olur. Benim emirime (başınızdaki imama) itaat eden, bana itaat etmiştir; ona isyan eden de bana isyan etmiştir." [578]

31-32. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) ittiba etmek (uymak) tarikatın temel rükünlerinden biridir ve bu ittiba, (kalpte) hakikat nurlarının parlaması için şarttır. Buna göre, kimin ona ittibaı yoksa, onun hak bir tarikatı da yoktur. Hak tarikat üzere gitmeyen kimsenin Allah'a vâsıl olması ise mümkün değildir.

Allah kendisinden razı olsun, Şeyh Zerrûk demiştir ki:

"Tarikatın temeli beş şeydir:

1. Gizli ve açık bütün hallerde Allah'tan korkmak.

2. Hz. Peygamber'in bütün sözlerine ve fiillerine uymak.

3. Kendisine yöneldiklerinde veya sırt çevirdiklerinde halka takılmamak.

4. Genişlikte ve darlıkta bütün hallerinde Allah'a yönelmek.

5. Az veya çok kendisine takdir edilen her şeyde Allah'tan razı olmak."

Şu halde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), ilâhî huzura girişte teşrifatçı ve kapıcı hükmündedir; kim onu sevip ve kendisine tâbi olarak onun kapısından gelirse ilâhî huzura girer ve orada yerleşip kalır. Kim ondan yüz çevirirse ilâhî huzurdan kovulur ve uzaklaştırılır. Bir zat bu konuda şöyle demiştir:

"Sen Allah'ın kapısısın; kim (seni ihmal edip) senden başkasının hakkını vermekle uğraşırsa o kapıdan giremez."

İbnü'l-Bennâ es-Sarakustî, *el-Mebâhisü'l-Asliyye* adlı eserinde der ki: "Âlimler Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) sözlerine uydular;

578 Buhârî, Cihad, 109; Nesâî, Biât, 27, 30.

âbid ve zâhidler fiillerine tâbi oldular. Sûfî (ârif) ise her ikisine tâbi olmada onların önündedir; ancak o buna bir de Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] manevi hallerinde tâbi olmayı eklemiştir."

Kim, Allah'ı veya Hz. Peygamber'i sevdiğini söyler de onlara itaat etmez ve onların ahlâkı ile ahlâklanmazsa onun muhabbet iddası yalandır. Bu konuda Abdullah b. Mübarek demiştir ki:

"Yüce ilâha isyan edersin, bir de kalkmış O'nu sevdiğini söylersin; gerçekten bu aklen muhal ve şaşılacak bir iştir. Eğer sen sevginde sadık olsaydın; Allah'a itaat ederdin. Hiç şüphesiz seven, sevdiğine itaat eder."

Hz. Meryem Kıssası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyetlerde, Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] ilk yaratılış halini ve annesinin durumunu zikretmektedir. Bunlar, hıristiyanlara söyleneceklere bir hazırlık ve onların İsa [aleyhisselâm] hakkındaki itikadlarını reddetmek içindir.

Beyzâvî demiştir ki: "Allah, önce peygamberine itaati emretti, bunun Allah sevgisini kazandıracağını açıkladı, peşinden de bu itaate teşvik için peygamberlerin örnek hallerini açıklayarak şöyle buyurdu:

إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهٖيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمٖينَۙ
﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍۜ وَاللّٰهُ سَمٖيعٌ عَلٖيمٌۚ ﴿٣٤﴾ اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ
عِمْرٰنَ رَبِّ اِنّٖي نَذَرْتُ لَكَ مَا فٖي بَطْنٖي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنّٖيۚ اِنَّكَ
اَنْتَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنّٖي وَضَعْتُهَٓا
اُنْثٰىۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْۜ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰىۚ وَاِنّٖي سَمَّيْتُهَا
مَرْيَمَ وَاِنّٖٓي اُعٖيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجٖيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا

رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًاۙ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّاۜ كُلَّمَا دَخَلَ
عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًاۚ قَالَ يَا مَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ
هٰذَاۜ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

33. ***Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı.***

34. ***Bunlar birbirinden gelen bir nesildir. Allah her şeyi işiten ve bilendir.***

35. ***Hani bir vakit İmrân'ın hanımı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdaki çocuğu her şeyden âzâde olarak sana adadım; onu benden kabul buyur, şüphesiz sen, her şeyi işiten ve bilensin."***

36. ***Onu doğurunca, -ki Allah onun ne doğurduğunu en iyi bilmektedir- şöyle dedi: "Rabbim! Ben onu kız doğurdum; erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Senden onu ve neslini, kovulmuş şeytanın şerrinden korumanı diliyorum."***

37. ***Rabb'i Meryem'i güzel bir şekilde kabul buyurdu; onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Onun bakımını Zekeriyya'ya yükledi. Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık buluyordu. Ona, "Ey Meryem, bu yiyecekler sana nereden geliyor?" diye soruyor, o da, "Bu, Allah tarafındandır. Allah, dilediğine sayısız rızık verir" diyordu.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Şüphesiz *Allah,* Âdem'i hilafet ve risalet (peygamberlik) için seçti; *Nuh'u,* risalet ve halkı uyarmak için seçti; *İbrahim ailesini* de nübüvvet ve risalet için *seçti.* İbrahim'in ailesi, İshak, Yakub ve torunlarıyla; İsmail ve onun neslinden gelen, insanların efendisi Hz. Muhammed'dir [sallallahu aleyhi vesellem]. Yüce Allah onu, bütün âleme nübüvvet, risalet ve muhabbetiyle seçerek gönderdi.

"Allah İmrân ailesini de seçti." (İki İmrân vardır; biri Hz. Yakub'un neslinden, diğeri de Hz. Süleyman'ın neslindendir).

(Hz. Yakub'un neslinden olan) İmrân ailesi, Musa ve Harun'dur [aleyhisselâm]. Bu İmrân, Yakub'un oğlu Levi'nin torunlarından biridir. İmrân'ın babası Yashür, onun babası Fâhüs, onun babası Levi'dir.

Diğer İmrân ise İmrân b. Eşhem b. Emevî'dir. Hz. Süleyman'ın neslindendir, Hz. İsa'nın annesi Meryem'in babasıdır.

Onun, Meryem'in babası İmrân'ın dedelerinden biri olan İmrân b. Mâsân olduğu da söylenmiştir. Allah Teâlâ, özellikle onları zikretti; çünkü bütün Benî İsrâil peygamberleri onların neslinden gelmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Âyette, İbrahim'in ailesi ve İmrân'ın ailesi dendi, bundan kasıt İbrahim'in ve İmrân'ın kendisidir; "aile" kelimesi ek olarak zikredilmiştir. Şu âyette de benzer bir durum vardır:

"Onda (sandıkta), Musa ve Harun ailesinin mirasından kalıntılar vardır" (Bakara 2/248). Yani Musa'nın ve Harun'un mirasından.

"Allah Teâlâ, bu peygamberleri cismanî ve ruhanî özellikleriyle, kendi zamanlarında *âlemdeki bütün insanlara üstün yaptı."* Bu âyet, peygamberlerin meleklerden de üstün olduğuna delil gösterilmiştir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar,* nesep ve dinde *birbirinden* çoğalıp kollara ayrılarak *gelen bir nesildir. Allah,* kullarının bütün sözlerini *işitendir;* onların gizli-açık her şeyini *bilendir.* O, sözü ve ameli safi, içi temiz olanları risalet ve nübüvvet için seçer."

Cenâb-ı Hak, bu âyetin peşinden, Hz. İsa'nın halini zikretmeye bir hazırlık yapmak için, sözü Hz. Meryem'in doğumuna getirerek buyurdu ki:

"Hatırla, *hani bir vakit İmrân'ın karısı,* İsa'nın [aleyhisselâm] ninesi Hanne bint Fâkuzâ *şöyle demişti:*

'Rabbim! Karnımdaki çocuğu her şeyden âzâde olarak, kendisini başka bir şeyle meşgul etmeden Beytülmakdis'in hizmetine veya sırf ibadet için *sana adadım. Onu benden kabul buyur, şüphesiz sen, her şeyi işiten ve bilensin.'"*

İsrâiloğulları birini Allah'a adadığı zaman onu mâbede getirirler, adanan bu kimse mâbedin bakımı ve temizliği ile meşgul olurdu. Buluğa erene kadar böyle devam ederdi. Buluğa erince, kendi tercihine bırakılırdı; eğer isterse kalıp hizmete devam eder yahut istediği yere giderdi. Bu hizmet için ancak erkek çocuklar adanırdı; çünkü kız çocukları hayız gördükleri için mâbed hizmetine uygun değildi. Meryem'in annesi, karnındakinin erkek mi kız mı olduğunu bilmediği için onu mâbede adadı.

Bu kıssanın detayları şöyledir: Zekeriyya ve İmrân, iki kız kardeşle evlendiler. Zekeriyya, Fâkuzâ'nın kızı İyşâ ile, İmrân da Fâkuzâ'nın kızı Hanne ile evlendi. Buna göre, Hz. İsa ve Hz. Yahya teyze çocukları olmaktadır.

Hanne kısır bir kadındı, çocuğu olmamıştı. Bir gün bir ağacın altında gölgelenirken, yavrusuna yiyecek veren bir kuş gördü; bu manzara ondaki çocuk arzusunu harekete geçirdi, Allah Teâlâ'ya dua ederek şöyle dedi:

"Allahım, sana söz veriyorum, eğer bana bir çocuk verirsen, onu, şimdiden Beytülmakdis'in hizmetine adadım."

Bundan sonra Meryem'e hamile kaldı. Hanne, Meryem'e hamile iken İmrân vefat etti. Hanne, karnındaki çocuğu doğurunca şöyle dedi:

"Rabbim! Ben bir kız doğurdum." Bunu, hasretini dile getirmek ve Rabb'ine karşı üzüntüsünü belirtmek için söyledi. Çünkü Beytülmakdis'in hizmetlerini görecek bir erkek çocuk doğuracağını ümit ediyordu; bu sebeple onu hizmete adamıştı.

Hak Teâlâ buyurdu ki: *"Allah onun ne doğurduğunu en iyi bilmektedir."* Bunu onun doğurduğu çocuğun halini yüceltmek için söyledi. Yahut değişik bir kıraate göre bu sözü Hanne söyledi. Bunu kendisini teskin ve teselli için söyledi, yani, "Bunda da Allah'ın bir sırrı vardır" demek istedi.

Hak Teâlâ şöyle buyurdu: *"Erkek, kız gibi değildir."* Yani istediğin erkek çocuğu, hizmete hibe ettiğin kız gibi değildir. Yahut bu sözü Hanne söyleyerek, "Adadığım konuda erkekle kız eşit değildir" demek istedi. Hanne sonra şöyle dedi:

"Ona Meryem adını verdim." Yani ismi işine uygun olsun diye ona "Meryem" ismini verdim. Onların dilinde Meryem, "hizmetle meşgul olan ibadet ehli kadın" demekti. Meryem, zamanının kadınları içinde en güzeli ve en faziletlisiydi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Âlemin (dünyanın) kadınları içinde şu dördü, fazilet bakımından eşsizdir. İmrân'ın kızı Meryem, Firavun'nun karısı Âsiye, Hüveylid'in kızı Hatıce ve Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] kızı Fâtıma."[579]

Sonra, Meryem'in annesi Hanne dedi ki: *"Yâ Rabbi, senden onu ve neslini, huzurundan kovulmuş ve taşlanmış şeytanın şerrinden korumanı diliyorum."*

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Doğan her çocuğa muhakkak şeytan dokunur (ona bir etki yapmak ister); bundan dolayı çocuk ağlayarak ses verir. Ancak Meryem ve oğlu İsa bundan korunmuştur."[580]

Hadisin manası şudur: Şeytan, doğan her çocuğa bir tesir ederek onu azdırmayı arzu eder; ancak Meryem ve oğlu İsa [aleyhisselâm] ilâhî koruma altında olduklarından şeytan onlara bir zarar verememiştir. Aslında bütün peygamberler böyledir; onlar Allah tarafından korundukları için şeytan kendilerine bir zarar veremez. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Rabb'i Meryem'i güzel bir şekilde kabul buyurdu."* Yani erkek yerine onun kız adağına razı oldu; onu erkek yerine kabul etti, büyüyüp hizmet etmeye hazır hale gelmeden önce, doğumunun hemen peşinden onu teslim aldı.

Rivayet edildiğine göre, Hanne Meryem'i doğurunca onu bir beze sararak Mescid-i Aksâ'ya götürdü, âlimlerin önüne koydu ve, "İşte benim mâbedin hizmeti için adadığım çocuk!" dedi. Âlimler onun bakımını üstlenme konusunda yarışa girdiler; çünkü o, imamlarının kızıydı.

---

579 Tirmizî, Menâkıb, 62; Hâkim, *Müstedrek*, 3/186; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 6/471.

580 Buhârî, Enbiyâ, 44; Müslim, Fezâil, 146.

Meryem'in dedeleri olan Mâsân'ın oğulları İsrâiloğulları'nın reisi ve melikiydi. Zekeriyya, "Onun bakımını üstlenmeye en fazla ben hak sahibiyim; çünkü onun teyzesi benim eşimdir" dedi. Diğer âlimler bunu kabul etmediler, ancak kura çekmeye razı oldular. Toplam yirmi yedi kişiydiler. Kura için bir nehre gittiler, nehir suyuna kalemlerini attılar. Zekeriyya'nın kalemi suyun üstünde kaldı, diğerlerininki suya battı; böylece Meryem'i Hz. Zekeriyya aldı.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah onu güzel bir şekilde yetiştirdi."* Yani güzelce terbiye etti. Meryem çok hızlı büyüdü; öyle ki diğer çocukların bir senede gösterdiği gelişmeyi o, çok kısa zamanda gösteriyordu.

"Onun bakımını Zekeriyya üstlendi." Onu kendi yanına aldı ve işlerini üstlendi. Diğer bir manaya göre, Allah onun bakımını Zekeriyya'ya yükledi, onu Meryem'e veli ve terbiyeci yaptı.

Rivayet edildiğine göre Hz. Zekeriyya Meryem'i yanına alınca, ona ufak bir ev yaptı, kendisine sütanne tuttu. Buluğa erince, ona mescidin içinde bir mihrap yani yüksekçe özel bir yer yaptı, ortasından bir kapı açtı. Oraya ancak merdivenle çıkılıyordu ve Hz. Zekeriyya'dan başka kimse çıkmıyordu. Hz. Zekeriyya ona günlük olarak yiyecek ve içecek getiriyordu. Dışarı çıktığı zaman bütün kapılarını üzerine kapatıyordu.

Âyetin devamı şöyle: *"Zekeriyya, onun yanına mâbede* yiyecekle *her girişinde orada,* mevsimi olmayan *bir meyve çeşidini buluyordu;* yazın kış meyvesi, kışın da yaz meyvesi görüyordu. *Ona, 'Ey Meryem,* üzerine bütün kapılar kapalı iken, *bu* mevsimi olmayan *yiyecekler sana nereden geliyor?' diye soruyor, o da,* 'Bunda garipsenecek bir şey yok; *onlar, Allah tarafından geliyor' diyordu."*

Denildiğine göre Meryem daha küçükken konuşmuştu.

Şöyle de denmiştir: Yukarıda geçen durumun tersine, Meryem hiç süt emmemişti; rızkı kendisine cennetten geliyordu.

Sonra Meryem dedi ki: *"Hiç şüphesiz Allah, dilediğine sayısız ve hesapsız rızık verir."*

Âyette geçen, "her girişinde" ifadesi, bunun çok defa olmasını gerektirmektedir. Onda şuna da bir işaret vardır: Zekeriyya [aleyhisselâm] onun

yanına gelip gitmeyi hiç terketmedi ve yanında bulduğu rızka güvenm di, tam aksine her vakit durumunu kontrol ve takip etti; çünkü velile ihsan edilen kerametlerin sürekli olması gerekli değildir. Velilerde ker metin devam etmesi de etmemesi de mümkündür. Zekeriyya [aleyhisselâr Meryem'de gördüğü keramete güvenmemiş ve onunla ilgilenmeyi te ketmemiştir. Sonra, "Ey Meryem, bunlar sana nereden geliyor?" diyen sorusunu tekrar soruyordu. Bunu, dünkü gördüğü kerametin devam e memesinin mümkün olduğunu ve onun yüce Allah'a vâcip olmadığı bildiğinden yapıyordu. Bu açıklama İmam Kuşeyrî'ye aittir.[581]

Câbir b. Abdullah [radıyallahu anh] şu olayı rivayet etmiştir:

"Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir gün kalktığında evin yiyecek bir şey bulamadı; diğer hanımlarının evine uğradı, onlardan c yiyecek bir şey elde edemedi. Sonra Fâtıma'nın yanına gelerek,

'Kızım, yanında yiyecek bir şey var mı?' diye sordu, Fâtıma da,

'Anam babam sana feda olsun, vallahi şu anda evde yiyecek b şey yok!' dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] çıktıktan sonra, H Fâtıma'nın hizmetçisi, iki ekmekle bir miktar et gönderdi. Fâtıma h men Hasan ve Hüseyin'i Hz. Peygamber'e gönderdi, Allah Resûlü ge di. Fâtıma, yemek çanağını açtığı zaman içinin et ve ekmekle dolu old ğunu gördü, hayret etti; onun Allah Teâlâ tarafından bereketlendiği anladı. Resûl-i Ekrem,

'Kızım, bunlar sana nereden geldi?' diye sordu; Fâtıma da,

'O Allah'tan geldi; şüphesiz Allah, dilediğini hesapsız rızıklandır dedi. Bunu gören Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Allah'a hamd derek şöyle buyurdu:

'Seni İsrâiloğulları'nın hanım efendisi Meryem'e benzeten Allah'a ha dolsun. O da, Allah kendisine bir rızık verince, 'Bu Allah'tan geldi; şüphe Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır' derdi.'

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], sonra Hz. Ali'ye [radıyalla anh] haber gönderdi, o da geldi. Bütün Ehl-i beyt ve Resûlullah'ın zevc

---

581 bk. Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 1/225-226 (Kahire 1999).

leri ondan yedi; yemek çanağındaki yiyecekler olduğu gibi duruyordu. Fâtıma onu bütün komşulara da dağıttı; Allah onda pek çok bereket ve hayır yarattı."[582]

33-37. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şüphesiz Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Cenâb-ı Hak bu peygamberleri, ancak hak dinin sönen nurlarını parlattıkları ve dinin yok olan sırlarını yeniden ortaya koydukları için seçmiştir. Onlar hidayet yolunun önderleri ve kendilerinden nur alınacak kandilleridir. Bu ümmet-i Muhammed'den her kim, insanlara dinlerini yenileyerek, onlara tarikat ilimlerini ve hakikate giden yolu açıklayarak peygamberlerin kademi (yolu ve usulü) üzere bulunursa o kimse de, Allah Teâlâ'nın zamanındaki insanlar içinden seçtiği biridir.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, her yüz senenin başında, bu ümmete dinlerini yenileyecek bir müceddid gönderir."[583]

Harîrî demiştir ki: "Hasan-ı Basrî, cuma günü zevalden sonra vefat etti. İnsanlar cuma namazını kılınca onu kabristana götürdüler. İnsanlar, İslâm geldikten sonra Basra'da cemaatle namaz kılınan camide, ikindi namazını cemaatle kılmayı hiç terketmemişlerdi, ancak Hasan-ı Basrî vefat ettiği gün, bütün insanlar cenazeyi takip ettiklerinden, camide ikindi namazı kılınmadı. Cenazeyi defin sırasında birinin şöyle seslendiğini işittim:

'Şüphesiz Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Hasan'ı da zamanındaki insanlara üstün kıldı.'"

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hasan-ı Basrî, tasavvuf ilmini ilk yayan, ondan bahseden ve hikmetleriyle onu süsleyen kimsedir.

---

582 İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, nr. 4001; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/186; İbn Kesîr, *Tefsir*, 2/703 (Beyrut 1998).

583 Ebû Davud, Melâhim, 1; Hâkim, *Müstedrek*, 4/523.

Ebû Tâlib-i Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*'de demiştir ki: "Hasan-ı Basrî, bu ilimde yani tasavvuf ilminde bizim imamımızdır."[584]

"Hani bir vakit İmrân'ın hanımı şöyle demişti: Rabbim! Karnımdaki çocuğu her şeyden âzâde olarak sana adadım" âyeti şuna işaret etmektedir: Her kim, nefsini Mevlâ'sının hizmetine adarsa Allah ondan nefsini, güzel bir şekilde kabul eder; onda güzel marifet bitkileri yetiştirir, onu himayesine alıp özel olarak korur ve gözetir, ona takdir ettiği ezelî inayetiyle kendisine yaklaştırır. Onu akılların almadığı ve fehimlerin kavramaktan âciz kaldığı taze hikmetlerden ve ilim meyvelerinden rızıklandırır. O kimse nefsine, "Bunlar sana nereden geliyor?" diye sorunca nefsi,

"O Allah'tan geliyor, şüphesiz Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır" der. Bu konuda şu manadaki beyti okurlar:

"Benden onu kazanacağım bir amel yoktur; olan sadece ilâhî ihsandır ki o da hiçbir sebebe bağlı değildir."

İmam Kuşeyrî demiştir ki: *"Allah onu güzel bir şekilde kabul etti"* âyeti hakkında denmiştir ki: Şu durum da Allah'ın onu güzelce kabulüne bir örnektir: Allah, Meryem'in bütün işini ve yükünü Hz. Zekeriyya'ya bırakmadı. Zekeriyya [aleyhisselâm] ne zaman ona günlük yiyeceğini vermek için yanına girse yanında (Allah tarafından verilmiş) bir rızık buluyordu. Bu durum herkese şunu bildirmek içindir: Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, velisinin işini başkasına havale etmez. Kim Allah'ın velilerinden birinin hizmetinde bulunursa o velinin dostluğu ve koruması altında olur. Bu, sûfîlere hizmet eden kimsenin onların himayesi altında korunduğuna işaret etmektedir; yoksa sûfînin, o kimsenin himayesinde olduğuna değil."[585]

Hz. Zekeriyya'nın Duası

Tefsir ehli der ki: Zekeriyya [aleyhisselâm], Hz. Meryem'e (Allah tarafından) mevsimi dışındaki meyvelerin geldiğini görünce, "Meryem'e

---

584 bk. Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 2/82 (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2003).
585 bk. Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 1/225.

mevsiminin dışında bu meyveleri getirmeye kadir olan Zat, benim zevcemi ıslah etmeye yani yaşlı olmakla birlikte bana ondan bir çocuk vermeye kadirdir" dedi ve Allah'tan bir çocuk istedi. Cenâb-ı Hak onun bu duasına işaret ederek şöyle buyurdu:

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةًۚ اِنَّكَ سَمِيعُ
الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَٓائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ
بِيَحْيٰى مُصَدِّقاً بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّداً وَحَصُوراً وَنَبِيّاً مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾
قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِي عَاقِرٌۜ قَالَ كَذٰلِكَ
اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِٓي اٰيَةًۜ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ
ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزاًۜ وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيراً وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٤١﴾

38. *Orada Zekeriyya, Rabb'ine dua etti: "Rabbim! Bana tarafından temiz bir nesil lutfet; şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin" dedi.*

39. *Zekeriyya mihrapta namaz kılarken melekler ona şöyle seslendi: "Allah sana, kendisi tarafından gelen kelimeyi (İsa'yı) tasdik edici, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeliyor."*

40. *Zekeriyya, "Rabbim! Bana ihtiyarlık çökmüş ve karım da kısır iken benim nasıl bir oğlum olabilir?" dedi. Allah, "Evet, öyledir; fakat Allah dilediğini yapar" buyurdu.*

41. *Zekeriyya, "Rabbim! Bana bir alamet göster" dedi. Allah buyurdu ki: Senin için alamet, insanlara üç gün, işaretten başka söz söylememendir. Ayrıca Rabb'ini çok an, sabah akşam tesbih et.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Zekeriyya hakkında bilgi vererek buyurdu ki: "*Orada* yani *Zekeriyya* Meryem'in yanında hârikulâde şeyleri gördüğü vakit *Rabb'ine dua etti.* Bunun için mihrabın (mesciddeki özel bölmenin) içine girdi, kapılarını kapattı ve şöyle yalvardı:

"*Rabbim!* İhtiyar ve kısır Hanne'ye Meryem'i lutfettiğin gibi, *bana da tarafından temiz bir nesil lutfet; şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin.* Yani ona karşılık verensin. Ey duaları kabul eden Rabbim, benim de duamı kabul eyle!"

"*Melekler* yani Cibrîl (aleyhisselâm) *ona seslendi.*" Âyette Cebrâil için "Melekler ifadesi kullanıdı. Çünkü o, meleklerin reisidir. Araplar, reise "siz" şeklinde çoğul ifadeyle hitap ederler; zira reisin yanında halkından muhakkak birileri bulunur. O sırada Zekeriyya mihrapta namaz kılmaktaydı.

Rivayet edildiğine göre, Zekeriyya (aleyhisselâm) mihrabında (özel odasında) namaz kılarken yanına beyaz elbiseli bir genç girdi, ondan korktu; bunun üzerine gelen genç ona seslenerek, "*Allah sana Yahya'yı müjdeliyor*" dedi.

Ona Yahya ismini verdi, çünkü Allah Teâlâ onu, annesinin kısır halinde hayat sahibi yapıp dünyaya gönderdi. Yahut Cenâb-ı Hak onun kalbini marifetiyle ihya etti, öyle ki hiçbir zaman günaha yönelmedi. Ona Yahya denmesinin bir sebebi de, kendisinin şehid olmasıdır; zira şehidler diri olup hayattadır.

Âyette onun vasıfları şöyle sayıldı:

"*O, Allah tarafından gelen kelimeyi* yani Hz. İsa'yı *tasdik edicidir.*" Hz. İsa, alışılan bir sebep olmadan, yüce Allah'ın "Ol!" emriyle meydana geldiği için ona "Allah'ın kelimesi" denmiştir.

"*O seyyiddir.*" Yani kavmini yöneten ve onlara üstünlük sağlamış biridir. "*Ayrıca o hasûrdur,* yani nefsini şehvetlerinden ve eğlence türü şeylerden son derece uzak tutan biridir."

Rivayet edildiğine göre Yahya [aleyhisselâm] küçüklüğünde çocukların yanına uğradı; çocuklar kendisini oyun oynamaya çağırdığında o, "Ben oyun için yaratılmadım" dedi.

Yahut o, şehvet duymayacak ve vücudu şehvet için harekete geçmeyecek bir haldeydi. O zamanki şeriatta bu durum (yani husyelerini kırdırma) bir fazileti, fakat Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] getirdiği dinimizde erkekliği yok etmek tavsiye ve teşvik edilmemiştir.

Vertecübî'de (Rûzbihân-ı Baklî'nin *Arâisü'l-Beyân* adlı tefsirinde) denmiştir ki: "Âyette geçen 'hasûr', kendisine sahip olan, hiç kimsenin etkisi altına girmeyen, demektir."[586]

Kuşeyrî, bu âyetin tefsirinde der ki: "Hasûr, şehvetlerden âzat edilmiş, kendisi beşer olduğu halde, beşeriyet hükümlerinden (nefsanî tesirlerden) korunmuş kimse demektir."[587]

Âyet şöyle sona eriyor: "*O ayrıca,* peygamberliğe layık ve ilâhî huzura girmeye ehil olan *salihlerden biridir.*"

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Zekeriyya,* bu müjdeyi işitince sevinçten titredi ve, '*Rabbim! Benim nasıl bir oğlum olabilir?*' dedi. Yani, 'Benim için nereden bir oğul olacak?' dedi. Bunu, olayı gözünde büyüterek veya şaşkınlıktan veyahut onun nasıl meydana geleceğini öğrenmek için söyledi. Acaba, bu iş ihtiyarlık ve kısırlık haliyle birlikte mi olacaktı, yoksa bu haller giderilerek mi meydana gelecekti?"

Zekeriyya [aleyhisselâm] halini şöyle dile getirdi:

"*Bana ihtiyarlık çöktü.*" Bu müjdeyi alınca kendisi doksan dokuz yaşındaydı. 120 yaşında olduğunu söyleyenler de vardır.

"*Karım da kısırdır;* hiç çocuk doğurmadı."

Cibrîl de ona şöyle dedi: "İşte böyle, Allah, acayip ve harika işlerden dilediğini yapar; kısır kadından ve ihtiyar erkekten çocuk yaratır."

Yahut şöyle dedi: "*Evet, durum böyle, fakat Allah dilediğini yaratır.*"

---

586 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân,* 1/148 (Beyrut 2008).

587 bk. Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât,* 1/228.

Hz. *Zekeriyya*, müjdenin gerçek olduğunu görünce, ona bir alamet isteyerek dedi ki: "*Rabbim! Bana bir alamet göster* ki onunla hanımımın hamile kaldığını bileyim, onu sevinç ve şükürle karşılayayım!"

"*Allah buyurdu ki: Senin için alamet, insanlara üç gün söz söyleyememendir.*" Gerçekten Hz. Zekeriyya'nın dili tutuldu, zikir ve şükür haricinde bir söz söyleyemedi. Bu süreyi zikir ve şükre ayırması için böyle olmuştu.

Ona dendi ki: "Ancak elinle, başınla yahut kaşın veya gözünle işaret ederek konuşabilirsin. Konuşmadan alıkonulduğun bu süre içinde *Rabb'ini çokça zikret.*"

Bu, dilin konuşmaktan tutulmasının hedefini açıklıyor.

Yine ona dendi ki: "*O'nu akşam tesbih et.*" Yani öğle vaktinden akşam güneş batana kadar veya ikindiden gecenin bir bölümüne kadar tesbih et, "Ve sabah da tesbih et." Yani fecirden kuşluk vaktine kadar Rabb'ini tesbih et.

Denildiğine göre, onların namazı, iki rekât fecir vaktinde, iki rekât da akşam kılınıyordu. Diğer bir sûredeki şu âyet de bunu desteklemektedir:

"*Zekeriyya onlara, 'Sabah akşam tesbih edin' diye işaret etti*" (Meryem 19/11) En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

38-41. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ruhanî nesiller, cismanî nesiller gibidir. Bazı zatlar kendisi kâmil olmakla birlikte, peşinden gelen olmaz, yolu son bulur. Bazılarının bir veya iki manevi evladı olur. Bazı zatların ise pek çok evladı (manevi yolundan gideni) olur. Hz. Zekeriyya'nın [aleyhisselâm] yaptığından şu sonucu çıkarmak mümkündür: Bir veli, ruhanî neslinin kesilmesinden dolayı manevi halinin ve ilminin sönüp gideceğinden korkarsa Allah'tan evlat isteyebilir. Maddi veya manevi neslin devam etmesinin faziletinde hiç şüphe yoktur. Bu konuda Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"İnsanoğlu öldüğü zaman ameli kesilir, ancak şu üç yolla kendisine sevap gelmeye devam eder:

1. Sadaka-i câriye (insanların istifade ettiği hayırlar).

2. İstifade edilen ilim.

3. Kendisine dua eden salih evlat."[588]

Hadisteki salih evlat, insanın sulbünden gelen maddi evladı içerdiği gibi, yolundan giden manevi evladı da içine alır. Allah Resûlü Hz. Ali'ye şöyle buyurmuştur:

"Vallahi, Allah Teâlâ'nın senin sebebinle bir insanı hidayete ulaştırması, dünyanın en kıymetli mallarının senin olmasından ve onları sadaka olarak dağıtmandan[589] *daha hayırlıdır."*[590]

Şairlerden biri demiştir ki:

"Kişinin mîzanına kendisine tâbi olanlar konacaktır; o halde Peygamberimiz Muhammed'in derecesinin ne kadar büyük olacağını hesap et!"

Ruhanî evlat isteme konusunda kutub İbn Meşîş de bu yolda giderek, meşhur salavatında şöyle demiştir:

"Allahım, kulun Zekeriyya'nın duasına icabet ettiğin gibi benim duama da icabet et!"[591] Allah onun duasını kabul etmiş ve kendisine manevi evlat olarak şeyhü'l-meşâyih Ebü'l-Hasan Kutb-ı Şâzelî'yi nasip etmiştir.

Pek çok veli, ilâhî huzur mihrabına girmiş, fikir namazında gizli nida ile Rabb'ine yalvarmış, o anda hal lisanıyla veya kal diliyle gizli bir ses ona şöyle demiştir: "Şüphesiz Allah sana, senin ilmini ihya edecek, haline vâris olacak ve Allah'tan gelen kelimeyi tasdik edecek kimseyi müjdeler. Onlar Allah'ın velileridir. Bu müjdelenen kimse maddi meşguliyetlerden uzak iffetli ve efendi bir kimsedir; ilâhî yakınlık ve

---

588 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, nr. 38; Müslim, Vasiyyet, 14; Ebû Davud, Vesâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36.

589 Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 10/ 264; Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, 6/427.

590 Buhârî, Cihad, 102; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 35; Ebû Davud, İlim, 10.

591 bk. Nablusi, *Şerhu's-Salâti'l-Meşîşiyye* (*Unvânü't-Tevfîk* ile birlikte), s. 80 (Dımaşk 2002).

ünsiyeti müşahede içinde gark olmuştur, gayb ilimlerinden haber verir, kalplere girip onlarda tasarruf etmeye ehildir." O bunu gözünde büyütüp hayretle karşılayınca ona şöyle denir: "İşte böyle, Allah dilediğini yapar. O, bir şeyin olmasına hükmettiği zaman ona, 'Ol' der, o da oluverir. Sana Allah'ın zikriyle meşgul olmak ve O'ndan başkasını kalbinden silip atmak yeter."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımı ile mümkündür. Kulunu doğru yola ileten O'dur.

Hz. Meryem'in Özel Seçilişi

Cenâb-ı Hak, yukarıdaki âyette genel olarak seçtiği kimseleri zikretti, şimdiki âyette ise özel olarak Meryem'in seçilişini zikrederek şöyle buyurdu:

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَٓاءِ
الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتٖى لِرَبِّكِ وَاسْجُدٖى وَارْكَعٖى مَعَ الرَّاكِعٖينَ ﴿٤٣﴾

42. ***Hani bir zaman melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah seni seçti; tertemiz yaptı ve (kendi zamanındaki) bütün dünya kadınlarına üstün kaldı."***

43. ***Ey Meryem! Rabb'ine ibadet yap; secde et, rükû edenlerle birlikte sen de rükû et.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Hatırla, *hani bir zamanlar melekler,* Cibrîl veya bir grup melek *Meryem'e dedi ki:*

Melekler, Meryem ile açıkça konuştular, bu onun için bir keramet olarak gerçekleşti. Bu âyette, velilerin kerametinin ispatı vardır; çünkü Meryem bir peygamber değildi. Allah Teâlâ'nın herhangi bir kadını peygamber olarak göndermediği hususunda âlimlerin ittifakı vardır. Şu âyet bunu göstermektedir:

"Biz senden önce ancak kendilerine vahyettiğimiz erkekleri (peygamber olarak) gönderdik" (Enbiyâ 21/7).

Melekler ona dedi ki: *"Ey Meryem! Allah seni* evinin (Beytülmakdis'in) hizmeti için *seçti,* senden önce hiçbir kadını kabul etmedi. Seni sırf ibadeti için görevlendirdi, seni bizzat kendisi rızıklandırarak bu konuda seni başka kimseye muhtaç etmedi. Allah seni kadınlar için çirkin görülen kötü ahlâklardan tertemiz etti. *Allah yine seni* hidayetine ulaştırarak, meleklerle konuşmayı sana nasip ederek ve sana babasız bir çocuk müjdeleyerek *seni âlemin kadınlarına üstün yaptı."*

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Erkeklerden kemale eren çoktur; kadınlardan ise ancak İmrân kızı Meryem, Müzâhim kızı Âsiye ve Hüveylid kızı Hatice kemale ermiştir."[592]

İbn Aziz demiştir ki: "Hz. Meryem, kendi zamanının kadınlarına üstün kılınmıştır; aynı şekilde Hatice ve Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] kızı Fâtıma da ümmet-i Muhammed'in kadınlarına üstün kılınmıştır. Hatta, Ebû Ömer (İbn Abdülber), 'Fâtıma, bütün kadınlardan faziletlidir' demiştir. Bu durum, *'Cennet ehlinin hanım efendisi Fâtıma'dır'* hadisinde açıkça ortaya konmuştur; fakat diğer bir hadiste, *'Meryem hariç'* ifadesi geçmektedir.[593] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir."

İbn Abdülberr'e ait *el-İstîâb*'da, İmrân b. Husayn'dan [radıyallahu anh] şöyle rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Fâtıma'yı hasta iken ziyaret etti. Ona,

"Kızım, kendini nasıl hissediyorsun?" diye sordu; Fâtıma,

"Bir ağrım var, gittikçe artıyor, yemek yiyecek halim yok!" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

592 Buhârî, Enbiyâ, 32; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 70; Tirmizî, Et'ime, 31; Ahmed, *Müsned*, 4/394.

593 Hadisler için bk. İbn Abdülber, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb* 4/449, (Beyrut 1995); Heysemî, *ez-Zevâid*, 9/201-202; Ahmed, *Müsned*, 6/282.

"Kızım, sen bütün âlemin kadınlarının hanım efendisi (en üstünü) olmaya razı değil misin?" buyurdu. Fâtıma,

"Babacığım, İmrân kızı Meryem'e de mi?" diye sordu; Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"O, kendi zamanındaki kadınların hanım efendisidir (en üstünüdür); sen ise kendi zamanının kadınlarının üstünüsün. Vallahi ben seni, dünyada ve ahirette efendi olan bir kimseyle evlendirdim."[594]

Yine melekler dediler ki: *"Ey Meryem!* Seni özel olarak seçmesine bir şükür olarak *Rabb'ine ibadet yap,* çokça namaz kıl, *secde et, rükû edenlerle birlikte sen de rükû et."* Yani namaz kılanlarla birlikte namaz kıl.

Şöyle de denilmiştir: Âyetin lafzında geçen kunuttan maksat, sürekli taat içinde bulunmaktır. Şu âyetteki kunut da bu manadadır:

"Allah'a şirk koşan kimse mi yoksa gece saatlerinde ayakta durarak ve secde ederek taat eden kimse mi hayırlıdır?" (Zümer 39/9).

Âyette geçen secdeden maksat da namazdır. Rükû ise huşû ve içten Allah'a yönelmektir. Bu açıklamalar Beyzâvî'ye aittir.

Evzâî demiştir ki: "Melekler Meryem'e böyle deyince, o hemen namaza durdu, o kadar uzun süre namaz kıldı ki ayakları şişip kan ve irin aktı."[595]

42-43. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah, bir kulunu ancak şu hususlardan sonra seçip huzuruna kabul eder: Kul her türlü kötü işlerden (haramlardan) temizlenmeli, bütün fazilet çeşitleriyle bezenmeli, kendisini haktan alıkoyan şeyleri kalpten kesip atmalı, kulluk görevlerini hakkı ile yerine getirmeli, Rabb'ine karşı edepli olmalı, ilâhî takdirin tecellileri karşında boyun eğmeli, bir ve kahhâr olan Allah'ın hükümlerine teslim olmalıdır. Kul ancak bundan sonra Allah tarafından seçilip ilâhî huzurda kabul görür.

---

594 İbn Abdülber, el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, 4/449. Hadisin son bölümü için bk. Ahmed, Müsned, 5/26.

595 bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/399 (Riyad 2003); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/648 (Riyad 1997).

Müridin nefesleri (vakitleri) üç şey içinde geçer: İbadet, ilâhî hükümlere teslimiyet ve kendini her şeyi ile Hakk'a vermek. Bundan sonra gayb âleminin sırlarını müşahede hali gelir. O, Cenâb-ı Hakk'ın şu âyette işaret buyurduğu haldir:

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَؕ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ
اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَۖ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

44. ***Bunlar, bizim sana vahiy yoluyla bildirdiğimiz gayb haberlerindendir. Onlar, hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin; onlar*** *(bunun için)* ***çekişirken de yanlarında değildin.***

Tefsir

Allah Teâlâ, habibine buyurdu ki: "*Sana bildirdiğimiz bu kıssalar*, senin daha önce bilmediğin *gayb haberlerindendir*. Sen onları ancak bizim vahyimiz ve bildirmemizle bilebilirsin. Senin peygamberliğinden ancak gönül gözleri kör olmuş kimse şüphe eder.

"*Hem o yahudi âlimleri, hangisi Meryem'in bakımını üstlenecek diye kura çekerlerken* ve bunun için çekişirlerken *sen onların yanında değildin.*" Böyle olsaydı sen, gördüğün bir şeyden haber vermiş olurdun; ancak böyle bir durum olmadı; o zaman ortaya çıktı ki bu, gerçek bir vahyin haberidir. Çünkü Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ümmî idi, okuma yazma bilmiyordu, geçmiş haberleri yazan kitaplardan herhangi bir şey okumamıştı, bunları bilen bir âlime gidip ders de almamıştı. Onun böyle olduğunda avam, havas herkes aynı fikirdedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

44. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki vahiy dört kısımdır:

1. Rüyada gelen vahiy,

2. İlham yoluyla gelen vahiy,

3. Hüküm bildiren vahiy,

4. Haber veren vahiy.

Bunların üçünde veliler, peygamberlere ortaktır. Bunlar ilham, rüya ve gayba ait haber vermedir. Tabii ki bu gayba ait haber verme işi, melek olmadan gerçekleştiği zamandır.

Haber bildiren vahiy, Allah'ın, peygamberine gayba ait şeyleri bildirmesidir. Eğer bu vahiy melek aracılığıyla olursa bu kısım peygamberlere hastır; tıpkı hüküm bildiren vahyin peygamberlere özgü olduğu gibi. Şayet gaybı bilme hali ilham, rüya veya Allah'tan gelen bir anlayış yoluyla olursa bu, evliyalar için de geçerlidir. Çünkü ruh, safileşip maddi, beşerî kirlerden temizlenince Allah ona, gayba ait bazı şeyleri öz olarak bildirir. Gaybı tafsilatıyla bilmeye gelince, onu, bütün gaybı bilen Allah'tan başkası bilemez. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. İsa'nın Gelişi ve Peygamberliğinin Müjdelenmesi

Cenâb-ı Hak, bundan sonra Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] müjdelenişini zikretti. Bu kıssadan en büyük maksat da odur. Allah Teâlâ, hıristiyanların Hz. İsa hakkındaki bozuk düşüncelerini kökünden reddetmek için şöyle buyurdu:

اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ
عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾
وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ رَبِّ اَنّٰى
يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ اِذَا
قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ ﴿٤٨﴾ وَرَسُولًا اِلٰى بَنِي اِسْرَٓائِيلَ اَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ
بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ اَنِّي اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيهِ

فَيَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ
اللّٰهِ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فٖى بُيُوتِكُمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَلِاُحِلَّ
لَكُمْ بَعْضَ الَّذٖى حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَطٖيعُونِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبّٖى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٥١﴾

45. ***Hani bir zaman melekler demişti ki: "Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor. İsmi, Meryem oğlu İsa Mesîh'tir. Dünyada ve ahirette şeref sahibidir ve Allah'ın kendisine yakın kıldığı kimselerdendir."***

46. ***"O, beşikte iken de ve yetişkinlik çağında da insanlarla konuşacaktır ve o salihlerdendir."***

47. ***Meryem, "Rabbim! Bana hiçbir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur?" dedi. Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir, Allah dilediğini yaratır. O bir işe hükmedince ona sadece "Ol" der; o da oluverir.***

48. ***Allah ona yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.***

49. ***Onu İsrâiloğulları'na bir elçi yapacak.*** *(İsa, peygamber olarak gönderilince onlara şöyle dedi:)* ***"Size Rabb'inizden bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o gerçek kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile gözleri kör ve teni alacalı hastaları iyileştiririm ve ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde yediklerinizi ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır."***

50. ***"Ben, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim. Size Rabb'inizden bir mucize getirdim; artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."***

51. ***"Hiç şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabb'inizdir; öyle ise O'na kulluk edin. İşte dosdoğru yol budur."***

Hz. İsa'ya Mesîh denmesinin sebebi hakkında şu açıklamalar yapılmıştır:

Hz. İsa, her türlü kötü ve pis şeylerden temiz tutulmuş, bereketle meshedilmiş olduğundan, yine ayağının altında çukur bulunmayıp ayağı düz olduğu veya Cebrâil kanadıyla meshedip onu şeytandan koruduğu için kendisine "Mesîh" denmiştir.

Yine hastaları eliyle meshedip iyileştirdiği, gözleri hiç görmeyen kimsenin gözünü meshederek görür hale getirdiği ve yeryüzünde sürekli dolaşarak seyahat ettiği için Hz. İsa'ya "Mesîh" denmiştir.

Ahir zamanda gelecek olan deccale de Mesîh denmiştir. Bunun sebebi, onun bir gözünün silme kör olmasından yahut onun, Mekke ve Medine hariç, bütün dünyayı gezip dolaşmasından dolayı kendisine bu sıfat verilmiştir. Kısaca, Hz. İsa, hayır mesîhidir; deccal ise şer mesîhidir. Bunun için, "İsa Mesîh, deccal mesîhi öldürecek" denmiştir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Yine hatırla, *hani bir zaman melekler* Meryem'e verdikleri müjdede *demişti ki: Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor."* Buna göre o, Allah'ın "ol" manasındaki kelimesiyle var olup vücut bulan bir çocuktur.

Hz. İsa'ya "kelime" denmesinin sebebi, Allah'ın "ol" kelimesinin sırrına mazhar olduğu ve bu sırrı bizzat yaşayıp onunla tasarrufta bulunduğu içindir. Bunun için onun üzerinde diğer bütün peygamberlerden daha çok harika olaylar gerçekleşmiştir.

Âyet şöyle devam ediyor. *"Onun ismi Meryem oğlu İsa Mesîh'tir."*

Bu hitap Hz. Meryem'e yapılmaktadır. Ona Meryem'in oğlu denmesi, onun babasız olacağına bir işarettir; çünkü, normalde çocuklar babalarına nisbet edilirler; sadece babası kayıp ve bilinmediği zaman, çocuk annesine nisbet edilir.

Sonra, müjdelenen çocuğun niteliklerinden şu şekilde bahsedildi:

"O, dünyada ve ahirette şeref sahibidir." Yani dünyada peygamberlik ve risaletle yüceltilmiş bir kimsedir; ahirette de kendisine tâbi olan kimselere şefaat ederek şeref sahibi biri olacaktır.

"O, dünyada ve ahirette Allah Teâlâ'nın kendisine yakın kıldığı kullardandır."

"O, henüz çocuk iken, hârikulâde bir şekilde *beşikte konuşacak*, annesinin zinadan temiz olduğunu söyleyecek *ve* semaya kaldırılmadan önce *yetişkinlik halinde de insanlarla konuşacaktır."* Yahut göğe kaldırılmadan ve gökten indikten sonra insanlara konuşacaktır. Çünkü yetişkinlik çağı, kırk yaşından sonra başlar. Gerçekten Meryem'e, Hz. İsa'nın peygamber olacağı, bir mucize olarak beşikte konuşacağı, göğe kaldırılmadan önce ve sonra yetişkin halinde insanları hakka davet edeceği müjdelenmiştir. Olması yakın olan bir şeye, olmuş gibi bakılarak böyle söylenmiştir.

"Ve o, âlemlerin Rabb'inin huzurunda *salihlerdendir."*

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Meryem,* bu müjdeyi işitince dehşete kapılıp, *'Rabbim! Bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur?' dedi."*

Buradaki hitap Allah'adır. Hz. Meryem, arada vasıta olan Cibrîl'i tamamen aradan çıkararak doğrudan yüce Allah'a hitap etmiştir. "Nasıl bir çocuğum olacak?" sorusu, ya hayretini ifade etmek içindir yahut bu işin nasıl olacağını, onun biriyle evlenerek mi yoksa evlenmeden mi gerçekleşeceğini öğrenmek içindir.

Melek ona dedi ki: "Durum budur. Allah dilediğini yaratır." Diğer bir mana şudur:

"Evet, iş senin dediğin gibi böyledir; fakat Allah dilediğini yaratır. O'nun, bu iş için herhangi vasıta ve sebebe ihtiyacı yoktur, tam aksine O, *bir işin olmasına hükmedince ona sadece 'Ol!' der, o da oluverir."*

"Allah ona yazmayı ve hattı, *hikmeti,* yani peygamberliği veya görüşünde isabeti, *Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek. Yine Allah onu İsrâiloğulları'na peygamber yapacak."*

İsrâiloğulları'nın ilk peygamberi Hz. Yusuf'tu, son peygamberi ise Hz. İsa [aleyhisselâm] olmuştur. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Ben, sekiz bin peygamberin peşinden gönderildim; bunların dört bini İsrâiloğulları'dandır."[596]

Hz. İsa, İsrâiloğulları'na peygamber olarak gönderilince onlara, *"Size Rabb'inizden bir âyet yani mucize getirdim" dedi.* Onlar da, "O nedir?" diye sorunca İsa [aleyhisselâm] şöyle dedi:

"Size çamurdan kuş sûretinde bir varlık yapar, sonra ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir."

Onlara yarasa sûretinde bir kuş yapıyordu; çünkü yarasa kuşların en mükemmelidir; onun memesi ve dişleri vardır; hayız görür ve uçar. Bu haliyle o, mucize konusunda son derece mükemmel bir örnekti. İsa [aleyhisselâm] kuşu yapıp üfleyince insanlar kendisine baktığı sürece uçuyordu; gözden kaybolunca düşüp ölüyordu. Cenâb-ı Hakk'ın fiili ile kulun fiilinin birbirinden ayrılması için böyle oluyordu.

Sonra İsa [aleyhisselâm] onlara diğer mucizelerini şöyle haber verdi:

"Ben, anasından kör olarak doğmuş kimselerin gözlerini Allah'ın izniyle açarım." Bunu yaptıktan sonra diğer göz hastalıklarını iyileştirmek daha kolaydır. *"Ben, alaca ten hastalığına yakalanmış kimseleri de iyileştiririm."*

Burada özellikle bu iki hastalığın zikredilmesi, onların tedavisi zor iki büyük âfet olduğu içindir. İsa [aleyhisselâm] zamanında tıp zirvede idi. Bu sebeple o da mucizelerini tıp alanında göstermiştir. Rivayet edildiğine göre çoğu kez Hz. İsa'nın yanında bir günde binlerce hasta toplanıyordu; gücü yeten kendisi geliyor; yetmeyenin yanına da Hz. İsa gidiyordu. Onları ancak İslâm'a (imana) girmeleri şartıyla tedavi ediyordu.

Hz. İsa dedi ki: *"Ben, Allah'ın izniyle ölüleri de diriltirim.* Bunu kendi kudretimle değil, Allah'ın izni ve kudretiyle yaparım."

---

596 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/62; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 32280. Peygamberlerin 315 tanesi resûl olmak üzere toplam 124.000 olduğunu bildiren rivayet daha meşhur ve muteberdir. Hadis için bk. Ahmed, *Müsned*, 5/266; Hâkim, *Müstedrek*, 2/266; İbn Hibbân, *Sahih*, nr. 6190; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 7545.

O, "Allah'ın izniyle" sözünü kendisinde bir ilâhlık sıfatının olduğunu düşünenlerin yanlış düşüncesini defetmek için söylemiştir; çünkü ölüleri diriltmek insanın gücünde olan bir şey değildir.

Rivayet edildiğine göre Hz. İsa dört kişiyi diriltmiştir. Bunlardan biri arkadaşı Âzer'dir. Âzer'in kız kardeşi Hz. İsa'ya,

"Kardeşim ölüyor, yetiş" diye haber gönderdi. O da üç günlük yoldan geldi; yanına geldiğinde Âzer ölmüştü. Kız kardeşine, "Bana onun kabrini gösterin" dedi. Gösterdiler. Kabir, üst üste kapatılmış bir kaya içindeydi. Hz. İsa, Allah Teâlâ'ya dua etti; Allah Âzer'i diriltti; Âzer, vücudundan yağ damlayarak ayağa kalktı; bir müddet yaşadı, çocuğu bile oldu.

Hz. İsa, ikinci olarak yaşlı bir kadının oğlunu diriltti. Kadının ölmüş oğlu tabutla götürülürken Hz. İsa'nın yanından geçtiler. Hz. İsa dua etti, çocuk dirildi, tabutun üzerine oturdu; kendini taşıyan adamların omuzundan inip elbisesini giydi, sonra tabutu taşıyarak ailesinin yanına geldi, bir müddet daha yaşadı, hatta çocuğu bile oldu.

Hz. İsa, üçüncü olarak öşür toplayan bir adamın kızını diriltti. Hz. İsa'ya, "Bunun kızı dün öldü; onu diriltir misin?" dediler, o da Allah Teâlâ'ya dua etti, kız dirildi, bir müddet daha yaşadı, çocuğu bile oldu.

Hz. İsa, dördüncü olarak Hz. Nuh'un oğlu Sâm'ı diriltti. Onun kabrinde ism-i a'zam ile dua etti, Sâm, dirilerek kabrinden çıktı. Başının yarısı beyazlamıştı. Sâm, Hz. İsa'ya, "Kıyamet koptu mu?" diye sordu. Hz. İsa, "Hayır, fakat ben dua ettim, Allah seni diriltti. Senin başının yarısını beyazlamış görüyorum; senin zamanında saç ağarması yoktu, bu nasıl oldu?" diye sordu; Sâm, "Bir sayha işittim; kıyametin koptuğunu zannettim; onun korkusundan saçlarım beyazladı" dedi.[597]

Denildiğine göre Hz. İsa, "Yâ hayyü yâ kayyûm" diyerek ölüleri diriltirdi.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Hz. İsa,* İsrâiloğulları'na *dedi ki: Ben ayrıca evlerinizde yediklerinizi ve kenarda biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm.*"

---

597 bk. Kurtubî, *el-Câmi 'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/90 (Beyrut 1998); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/63-64 (Beyrut 2004).

Hz. İsa, körleri ve alaca tenlileri iyileştirince halk, "Bu bir sihirdir; sen bize evimizde yediklerimizi ve geride sakladıklarımızı haber verebilir misin?" dediler; o da bir adamın sabah akşam yediklerini kendisine haber verirdi.

Rivayet edildiğine göre Hz. İsa [aleyhisselâm] mektepte okurken, yanındaki çocuklara ailelerinin onlar için hangi yemeği yaptığını haber verir ve çocuğa, "Evine git, ailenin hazırladığı yemekler şunlardır" derdi. Çocuk evine gelince, ailesinin yaptığı yemekleri haber verirdi. Onlar, "Bunu sana kim söyledi?" diye sorduklarında çocuk, "İsa haber verdi" derdi. Bunun üzerine aileler çocuklarını Hz. İsa'dan uzaklaştırdılar,[598] "Şu sihirbaz ile oynamayın!" diyerek onları bir eve hapsettiler. Hz. İsa, çocukları bulamayınca evlerine geldi, içeriden seslerini işitti, onların yanına gelmelerini istedi; babaları, "Evde kimse yok" dediler. Hz. İsa, "Evdekiler kimdir?" diye sorunca babaları, "Onlar domuzdur" dedi. Hz. İsa, "Öyle olsunlar" dedi. Kapıyı açtıklarında, içeridekilerin domuza döndüğünü gördüler, bunun üzerine Hz. İsa'yı öldürmek istediler. Oğlu adına korkan annesi Hz. İsa'yı alarak Mısır'a kaçtı. Bu rivayet Süddî'ye aittir.[599]

Bu konuda Katâde demiştir ki: "Hz. İsa'nın kavmi içinde domuza dönme olayı sadece, gökten inen sofra olayında gerçekleşti. Şöye ki: İsrâiloğulları'na gökten sofra iniyordu. İçinde sadece kudret helvası ve bıldırcın eti vardı. Hz. İsa [aleyhisselâm] kavmine, hainlik yapmamalarını, içinde bulundukları gün için inen yiyeceklerden ertesi güne saklamamalarını emretti ve bunu yaptıkları takdirde başlarına bir belanın geleceğini haber verdi. Onlar, bu emri dinlemediler, hainlik edip gizlice yiyecek sakladılar. Hz. İsa [aleyhisselâm], onlara sofradan yediklerini ve kenarda sakladıklarını haber verdi. Bu işe devam etmeleri üzerine Allah Teâlâ onları domuza çevirdi."[600] Bu rivayet daha sıhhatlidir.[601]

---

598 Rivayetin bu kısmı için bk. Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/90.

599 Rivayet için bk. İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dımaşk*, 47/373 (Beyrut 1997); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/64; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/221.

600 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/64.

601 Katâde'nin rivayeti, Sa'lebî tefsirinde önceki rivayetin hemen peşinde nakledilmektedir. Bu, çocukların domuza çevrildiğini bildiren Süddî rivayetindeki sıkıntıyı giderdiği için tarafımızca eklenmiştir (Mütercim).

Âyet şöyle bitiyor. *"Hz. İsa,* sonra onlara *dedi ki: Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır."* Gerçek şu ki mümin olmayan kimseye, inadından dolayı mucizeler fayda vermez.

Devamındaki âyette Hz. İsa [aleyhisselâm] sözlerine şöyle devam etti:

"Ben, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gönderildim." Yani ben size Tevrat'taki ilâhî hükümleri tasdik edici ve onun sıhhatine şahit olarak geldim. Bir de Musa'nın [aleyhisselâm] şeriatında iç yağı, deve eti ve cumartesi günü çalışmak gibi size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim."

Bu, Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] Tevrat'ın bazı hükümlerini neshettiğini gösterir, fakat bu onun Tevrat'ı tasdik edici olmasına bir halel getirmez; aynen Kur'an'ın bir kısmının diğerini neshetmesi onun sıhhatini zedelemediği gibi. Hakikatte nesih, yeni hükümle birlikte, öncekiyle amelin sona erdiğini bildirmektir.

Hz. İsa, sonra onlara şöyle dedi: "Gerçekten ben *size Rabb'inizden bir mucize getirdim;* siz de gözlerinizle ona şahit oldunuz, artık inattan başka bir mazeretiniz kalmadı; *artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."*

Hz. İsa, bu delillerden sonra onları gerçek tevhide çağırarak şöyle dedi: *"Hiç şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabb'inizdir; öyle ise O'na kulluk edin, O'nunla birlikte başkasına kulluk etmeyin; işte içinde hiçbir eğrilik olmayan dosdoğru yol budur."*

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Hz. İsa onlara dedi ki:

'Ben size kesin mucizelerle ve apaçık âyetlerle geldim; artık emirlerime muhalefet etme konusunda Allah'tan korkun ve sizi davet ettiğim şeylerde bana itaat edin.' Sonra onları davete başladı ve neye çağırdığına kısaca şöyle işaret etti: *'Hiç şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabb'inizdir.'* Bununla, gayesi tevhid olan hak itikadı elde ederek nazarî kuvveti (tefekkür melekesini) kemale erdirmeye işaret etti. Peşinden, *'O'na ibadet edin'* dedi. Bununla da taate sarılarak amelî kuvveti (güzel ahlâkı) kemale erdirmeye işaret etti. Bu, emredilen şeyleri yerine getirmek ve yasaklanan şeylerden kaçınmaktır. Peşinden, her iki kuvveti birleştirmenin (yani gerçek tevhid üzere sürekli taat içinde olmanın) isti-

kamet olarak tanıtılan yol olduğunu belirtti. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) şu sözü de buna benzemektedir:

'Rabbim Allah de, sonra dosdoğru ol!'" [602]

45-51. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim bütün varlığı ile Allah'a bağlanır, nefsin hazlarından ve hevâsından uzaklaşır, gençliğini Rabb'inin taatinde geçirir, hayatında kalbinin devasını ararsa onun için dünyada ve ahirette ilâhî müjde gerçekleşir, ayıplardan ve kötü hallerden temizlik hâsıl olur, Allah ona, çoklarının anlamaktan âciz kalacağı nice ilimler nasip eder.

İşte iffet timsali Meryem! O, bütün gençliğini Mevlâ'sının taatinde geçirdi, Allah da onu kendine yaklaştırdı, onu kendisine dost edinip işlerini üslendi. Ona Allah tarafından özel seçildiğini ve bütün kusurlardan tertemiz kılındığını müjdeledi; şükür için var gücüyle taat ve ibadete sarılmasını emretti. Peşinden ona, babasız ve sebepsiz, acısız ve zahmetsizce meydana gelen nezih ve yüce bir çocuğu, Allah'ın ruhu ve kelimesini (Hz. İsa'yı) müjdeledi. O da, her işini Allah'ın emriyle yapıyor, Allah'ın izniyle körlerin gözünü açıyor, alaca tenlileri tedavi ediyor ve ölüleri diriltiyordu. Bütün bunlar, her şeyiyle Allah'a bağlanmanın bereketi ve ilâhî emre uymanın sırrıdır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Kim bütünüyle Allah'a bağlanırsa Allah onun her ihtiyacını görmeye yeter ve onu hiç ummadığı yerden rızıklandırır. Kim de bütünüyle dünyaya yönelirse Allah onu dünya ile baş başa bırakır." [603]

Ârifierden biri der ki: "Mücâhedede samimi olmak, kalbi mâsivadan çekip bütünüyle Allah'a yönelmektir. Küçükken Allah'a yönelmek, yaşlılık halinde insana hizmet eder. Küçükken işlenen günahlar, (fıtrata yerleşir ve günahın) vebalini ihtiyarlığa taşır."

---

602 Müslim, İmân, 62; Tirmizî, Zühd, 61; İbn Mâce, Fiten, 12; Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/161.

603 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 1076; Taberânî, *es-Sagîr*, nr. 321; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/303.

Hz. İsa [aleyhisselâm], gözleri kör olanları ve alaca ten hastalığına yakalananları Allah'ın izniyle iyileştirdiği gibi, kim bütün varlığı ile Allah'a bağlanırsa o da, manen hasta kalpleri Allah'ın izniyle iyileştirir, ölü kalpleri Allah'ın zikriyle diriltir, kalplerin gizleyip sakladığı gizli şeyleri haber verir, insanları Allah'ın taatine sevkeder, haliyle ve sözüyle Allah'a davet eder, onlara sırat-ı müstakîmi gösterir ve kendisine tâbi olanları naîm cennetlerine, ilâhî rızaya ulaştırır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Hiç şüphesiz kulunu doğru yola sevkeden O'dur.

Hz. İsa ve Havârileri

Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] müjdesi ve dünyaya gelişi tamam olup kendisi davet vaktine ulaşınca Allah onu İsrâiloğulları'na peygamber olarak gönderdi; fakat onlar kendisini inkâr ettiler. Hz. İsa onların inkârı karşısında, kendisine Allah yolunda yardım edecek kimseleri aradı. Cenâb-ı Hak, bu duruma işaret olarak şöyle buyurdu:

فَلَمَّٓا اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارٖٓى اِلَى اللّٰهِۜ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ
نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾ رَبَّنَٓا اٰمَنَّا بِمَٓا
اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدٖينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُۜ
وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرٖينَ ﴿٥٤﴾

52. ***İsa, onlardaki inkâr halini sezince, "Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?" dedi. Havâriler, "Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allah'a inandık, sen şahit ol ki bizler müslümanlarız" cevabını verdiler.***

53. *(Havâriler:)* ***"Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve peygambere uyduk; bizi*** *(birliğini ve peygamberlerini tasdik eden)* ***şahitlerden yaz" dediler.***

54. ***Onlar*** *(yahudiler)* ***tuzak kurdular; Allah da onların tuzaklarını bozdu. Allah, en güzel tuzak kurandır.***

Bir adamın havârileri, zor zamanlarında kendilerinden yardım istediği has dostlarıdır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Her peygamberin havârisi (yardımcısı) vardır; benim havârim (yardımcım) da Zübeyr'dir."[604]

Hz. İsa'nın havârileri, ona yardım eden ashabıdır. Niyetlerinin halis ve içlerinin temizliğinden dolayı kendilerine "havâri" denmiştir. Kelimenin kökü olan "el-havar", "beyaz ve halis" demektir.

Havâriler, çamaşır temizliği ile meşgul olup çamaşırları beyazlattıkları için kendilerine bu ismin verildiği de söylenmiştir.

Yine onların, beldelerinde eşraftan olup beyaz elbise giydikleri için bu ismi aldıkları da söylenmiştir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyurur ki: *"İsa, İsrâiloğulları'dan inkâr halini sezince ..."* Hz. İsa onlara peygamber olarak gönderildikten sonra onlardaki küfür hali, bir şeyin duyu organlarıyla hissedilip bilinmesi gibi açıkça ortaya çıktı, öyle ki İsrâiloğulları onu öldürmek istediler; bunun üzerine Hz. İsa onlardan kaçtı ve onlara karşı kendisine yardım edecek kimseler arayarak dedi ki:

"Allah'a yönelerek bana yardım edecek kimdir? Yahut, Allah'ın dinine yardım etmek üzere yola çıkıp bana yardım edecek kimdir?"

"Havâriler şöyle dediler: Biz, Allah'ın dininin yardımcılarıyız; Allah'a inandık, bizim müslüman olduğumuza sen şahit ol ki kıyamet günü peygamberler ümmetlerine şahitlik yaparken sen de bize şahitlik yapasın."

Yine havâriler dediler ki: *"Rabbimiz! Peygamberine indirdiğin hükümlere inandık ve İsa peygambere uyduk; bizi senin* vahdaniyyetine *şahit olanlardan yaz."*

---

604 Buhârî, Cihad, 40; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe 13; İbn Mâce, Mukaddime, 11; Ahmed, *Müsned*, 1/89; 3/307.

Bu âyete şu manalar da verilmiştir:

"Bizi, senin peygamberlerinin doğruluğuna şahitlik yapanlarla birlikte yaz."

Yahut bizi, kendilerine uyanlara şahitlik eden peygamberlerle birlikte yaz.

Veya bizi, ümmet-i Muhammed'le birlikte yaz; hiç şüphesiz onlar, bütün insanlar üzerine şahittirler.

Atâ demiştir ki: "Hz. Meryem, oğlu İsa'yı çalışması için değişik işlere verdi. Onu son olarak havârilere gönderdi. Havâriler, çamaşır temizliği ve elbise boyama işi yapıyorlardı. Bir gün İsa'nın ustası sefere çıkmak istedi, İsa'ya, 'Yanımda değişik renklerde pek çok elbise var; sana boyama sanatını öğrettim, onları boyayıver' dedi. İsa da hepsini bir kuyuya doldurup elbiselere, 'İstediğim gibi olun' diye seslendi. Havâri gelince bütün elbiseleri bir kuyuda buldu. İsa'ya, 'Elbiseleri mahvettin!' dedi. Bunun üzerine İsa [aleyhisselâm], elini kuyuya uzattı, oradan sarı, kırmız, yeşil ve diğer renklerde elbiseler çıkardı. Havâri hayret etti; bunun Allah Teâlâ tarafından olduğunu anladı, insanları Hz. İsa'ya çağırdı, ona iman ve yardım ettiler. İşte havâriler bunlardır."[605]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "İsrâiloğulları Hz. İsa'yı beldesinden çıkarttıktan sonra o, havârilerle birlikte geri döndü; içlerinde ilâhî daveti duyurdu. Bunun üzerine İsrâiloğulları onu öldürmek istediler ve bu konuda anlaştılar. Bunu gerçekleştirmek için *tuzak kurdular;* onu öldürme yolunu aradılar, *Allah da onlara tuzak kurdu.* Yani onları bir aldanış içine düşürdü, öyle ki kendi arkadaşlarını öldürdüler, İsa [aleyhisselâm] göğe yükseltildi.

Tuzak anlamını verdiğimiz "mekr", asıl manasıyla, "başkasına bir zarar vermek için planlanan hile" demektir. Bu iş, doğrudan Allah'a nisbet edilmez, ancak Allah için, hile yapana karşılık verme anlamında kullanılır. Şu âyetlerde olduğu gibi:

"Şüphesiz münafıklar Allah'ı aldatmak isterler; halbuki Allah onları aldatır" (Nisâ 4/142).

605 bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/92; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/63-64.

"Münafıklar, 'Biz müminlerle alay ediyoruz' derler; asıl Allah onlarla alay eder" (Bakara 2/14-15).

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah, en güzel tuzak kurandır."* Yani onları en şiddetli şekilde tuzağa düşürendir ve onlara hiç hesap etmedikleri yerden en kuvvetli şekilde zarar verendir. Yahut onlara en güzel cezayı verendir; çünkü buna O'ndan daha fazla güç sahibi hiç kimse yoktur.

Bir uyarı: Cüneyd-i Bağdâdî'ye, "Allah başkasının hile yapmasını kınarken, ona kendisi için nasıl razı oluyor?" diye soruldu; o da şu cevabı verdi:

"Bilmiyorum, fakat bana Tâberân'dan filan şu beyitleri okudu:

'Sana feda olayım; ben ancak senin arzuna tâbi olacak bir istidatta yaratıldım; nefsim senden başkasına meyletmiyor. Seni, bir parçam değil, bütün varlığımla seviyorum; her ne kadar sevgin bende bir hareket imkânı bırakmadı ise de. Senden başkasının yaptığı iş bana çirkin geliyor; o işi sen yaptığında ise güzel oluyor.'"

Soruyu sonra kimse, "Ben sana Kur'an'dan bir soru soruyorum; sen ise bana Tâberânlı şairin sözüyle cevap veriyorsun, bu nasıl oluyor?" diye sorunca Cüneyd-i Bağdâdî şöyle dedi:

"Yazıklar olsun sana, eğer anladıysan sana sorunun cevabını verdim. Allah'ın onlara hile yapması için imkân vermesi, aslında onlar için Allah'ın bir tuzağıdır."[606]

Şairin sözünde soruya cevap olacak kısım şudur: "Senden başkasının yaptığı iş bana çirkin geliyor; o işi sen yaptığında ise güzel oluyor."

Bu sözdeki saklı cevap şudur: Allah'ın bütün işleri son derece güzeldir, onda hiçbir ayıp ve kusur yoktur. Bu konuda *Ayniyye* sahibi (Seyyid Abdülkadir-i Geylânî) der ki:

"Çirkin görülen herhangi bir şeyi bile, O'nun güzelliğine nisbet ettiğin zaman, sana hemen onun içindeki güzel mana gözükür. O'nun cemali, çirkinin noksanlığını tamamlar, artık orada ne bir kusur kalır ne de bir çirkinlik!"

---

606 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/69.

Allah Teâlâ, İsrâiloğulları'na Hz. İsa'ya tuzak kurma imkânı vermesini, onu semaya yükseltmesi, ahir zamana kadar yaşatması ve Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) halifesi olarak yeryüzüne indirmesinin bir sebebi yapmıştır. Bu, son derece harika ve mükemmel bir olaydır; ancak onu sadece irfan sahibi kimseler anlar.

52-54. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kalbinin devasını arayan sadık bir müride, inkârın (ve isyanın) yayıldığı yerden kaçıp ikrarın (iman ve itaatin) yaygın olduğu bölgeye gitmesi gerekir. Mürid, Allah'ın, dinine yardımcı yaptığı mukarrebîn velilerden ve salihlerden kendisine dini konusunda yardımcı olacak kimselere koşmalıdır. Sahih bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Öyle bir zaman gelir ki o zamanda müminin en hayırlı malı koyunları olur. Mümin, dağ başlarında bu koyunlarının peşinde dolaşarak fitneden kaçmaya çalışır."[607]

Mümin, dinini korumak için dağdan dağa kaçar ve kendisine ölüm gelene kadar bu hal devam eder. Büyük zatlar, tek başlarına dağlara çekilerek dünyanın fitne ve fesadından kaçmaya çalışmışlar ve ancak kendilerine Allah'ı anmada yardımcı olan kimselerle arkadaşlık yapmışlardır. Onlar, Allah'ın halis tevhid için seçtiği tecrid ehli (dünyadan el çekip her şeylerini Allah'a veren) kimselerdir.

Onlar Allah'a kaçtılar; Allah da kendilerini özel himayesine aldı. Onlar şöyle dediler: "Biz Allah'a iman ettik. Rabbimiz, şahit ol ki biz, senin razı olduğun her şeye boyun eğen müslümanlarız. Rabbimiz, bize celâlinin ve cemalinin tecellisi olarak indirdiğin hükümlerine iman ettik; bütün hallerde seni tanıdık. Sen bizi, huzurunda kabul görüp zatını müşahede nimetine ulaşmış şahitlerle birlikte yaz. Gizli engellerden her ne bize tuzak kuruyorsa kudsî nurlarını müşahede ile bizi onlardan uzaklaştır. Bize yardım et; hiç şüphesiz sen, yardım edenlerin en hayırlısısın. Bizi, tuzak kuranların hile ve tuzağı ile baş başa bırakma ya Rabbe'l-âlemîn."

---

607 Buhârî, İmân, 12, Fiten, 14; Ebû Davud, Fiten, 4; Nesâî, İmân, 30; İbn Mâce, Fiten, 13; Ahmed, *Müsned*, 3/6.

Hz. İsa'nın Semaya Yükseltilmesi

Cenâb-ı Hak bundan sonra, Hz. İsa'nın semaya yükseltilmesine değinerek buyurdu ki:

إِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰٓى اِنّ۪ي مُتَوَفّ۪يكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۚ ثُمَّ اِلَيَّ
مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ف۪يمَا كُنْتُمْ ف۪يهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
فَاُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَد۪يدًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۘ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَ
﴿٥٦﴾ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْۜ وَاللّٰهُ لَا
يُحِبُّ الظَّالِم۪ينَ ﴿٥٧﴾ ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَك۪يمِ ﴿٥٨﴾

55. ***Allah buyurdu ki: Ey İsa! Seni bizzat kendim kabzedeceğim ve katıma yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda hükmü ben vereceğim.***

56. ***İnkâr edenlere gelince, onları dünya ve ahirette şiddetli bir azaba çarptıracağım; onlar için hiçbir yardımcı yoktur.***

57. ***İman edip salih amel işleyenler gelince, Allah onların mükâfatlarını eksiksiz verecektir. Allah zalimleri sevmez.***

58. ***Bu sana okuduklarımız,*** *(senin peygamberliğini ispat eden)* ***âyetlerden ve hikmet dolu Kur'an'dandır.***

55. âyetin metninde geçen "İnnî müteveffîke" cümlesine şu şekilde değişik manalar verilmiştir.

1. Seni tam bir şekilde (ruh ve bedeninle kabzedip) kendime yükselteceğim.[608]

2. Seni melekût âlemine yükselmene engel olan şehvetlerinden ve nefsinin hazlarından kurtaracağım.[609]

3. Seni, uyutacağım. Bu görüşe şu âyet delildir: *"Sizi geceleyin vefat ettiren (uyutan) O'dur"* (En'âm 6/60). Rivayet edildiğine göre Hz. İsa uyurken göğe yükseltilmiştir.[610]

İslâm âlimleri Hz. İsa'nın ölmediği konusunda görüş birliği içindedir.[611] Allah Teâlâ, bir âyette şöyle buyurmuştur: *"Onu öldürmediler, asmadılar da, fakat onlara (bir başkası İsa şeklinde) benzetildi"* (Nisâ 4/157).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Habibim, hatırla, Allah, İsa'yı göğe yükseltmek istediği zaman ona şöyle dedi: *Ey İsa! Seni,* bütün bedeninle birlikte kabzedip huzuruma alacağım, *seni katıma* yani özel ihsanlarımın mahalline ve meleklerimin makamına *yükselteceğim. Seni, inkâr edenler-*

---

608 Fahreddin-i Râzî der ki: "Allah Teâlâ Hz. İsa'nın sadece ruhu ile göğe yükseltildiği düşünen bazı insanların bulunduğunu bildiğinden, onu ruhu ve cesediyle birlikte bütünüyle göğe yükselttiğini göstermek için böyle buyurdu." Râzî, *et-Tefsirü'l-Kebir,* 8/60 (Beyrut 1990).

609 Râzî, aynı yerde bu görüşü Ebû Bekir-i Vâsıtî'den nakleder. Vâsıtî âyete şu manayı verimiştir: "Seni senden (nefsanî hislerinden) öldüreceğim; seni bana yükselteceğim; seni iradenden ve hevândan temizleyeceğim. Bu onda, ilâhî ezelî sıfatların eserinin gözükmesi içindir." bk. Sülemî, *Hakâiku't-Tefsir,* 1/101 (Beyrut 2001).

610 Görüşler için bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/162; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm,* 1/376 (Beyrut 1999). Şihâb el-Hafâcî, Beyzâvî'nin "şehvet kuvvetinin öldürülmesi" yorumunu uzak bir mana olarak değerlendirmiştir. bk. Hafâcî, *Hâşiyetü'ş-Şihâb,* 3/58 (Beyrut 1997). Kurtubî, Dahhâk, Ferrâ ve diğer bir grup âlimin âyette takdim tehir olduğunu söyleyerek ona şu manayı verdiklerini nakleder: "Seni katıma yükselteceğim, kâfirlerden temiz ve uzak tutacağım ve gökten indikten sonra ruhunu kabzedeceğim." bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 4/94 (Beyrut 1998). Zemahşerî, âyetin bu kısmına şu şekilde dört mana vermiştir: 1. Senin ecelini tamamlayacağım, ecelin tam olarak dolunca ruhunu ben alacağım, canına kastedenlere sana ulaşma fırsatı vermeyeceğim. 2. Seni yeryüzünden göğe kabzedip alacağım. 3. Sen gökten indikten sonra ölüm vaktin gelince ruhunu alacağım. 4. Sen uyku halindeyken ruhunu alacağım. bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil,* 1/432-433 (Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.); Şeyhzâde, *Hâşiyetü Şeyhzâde,* 3/79.

611 Kurtubî der ki: "Bu konuda sahih olan görüş şudur: Allah Teâlâ, Hz. İsa'yı vefat ettirmeden ve uyku halinde de olmadan göğe yükseltti. Ahir zamanda gökten inecek, deccali öldürecek ve ondan sonra vefat edecektir. Bu konu Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] sahih hadislerinde zikredilmiştir (bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 4/95).

den temizleyeceğim, yani onların inkâr kirlerinin bulaşmasından seni tertemiz tutacağım. Hıristiyanlardan ve müslümanlardan peygamberliğini samimi olarak tasdik edenlerden *sana uyanları, kıyamete kadar, inkâr eden yahudilere üstün kılacağım."*

Katâde, Şa'bî ve Rebî', ona uyanların müslümanlar olduğunu söylemişlerdir.

Vallahi, Hz. İsa'nın rab olduğunu iddia edenler, ona gerçekte tâbi olmamıştır. Kim onun dinine gerçekten tâbi olursa Allah onları, onu inkâr eden yahudilere karşı kıyamete kadar üstün yapacaktır; onlar yahudilere karşı delil ve kılıç ile galip gelecektir. Allah, yahudiler hakkında bu vaadini gerçekleştirmiştir; gerçekten yahudilerin bayrağı hiç yükselmemiş, bu zamana kadar onların bir hâkimiyet ve devleti olmamıştır.[612]

Cenâb-ı Hak, peşinden şöyle buyurdu: "*Sonra* dirilerek *dönüşünüz bana olacak; işte o zaman* din ve İsa hakkında *ayrılığa düştüğünüz noktalarda aranızda hükmü ben vereceğim. İnkâr edenlere gelince, onları dünya ve ahirette şiddetli bir azaba çarptıracağım;* yani onların ölüm ve esirlik gibi dünyada içine düştüklere azaba, ahiret azabını ekleyeceğim, *onlar için yardım edecek hiç kimse yoktur."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*İman edip salih amel işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını eksiksiz verecektir."* Bu, dünyada ilâhî yardım ve izzetle, ahirette de rıza ve cemaliyle olacaktır. *Allah zalimleri sevmez."* Onların yaptığına razı olmaz ve onları kendine yaklaştırmaz.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Resûlüm! İsa'nın, Meryem'in ve onlardan öncekilerin haberlerinden sana bildirdiğimiz *bu haberleri biz sana,* senin doğruluğunu gösteren delil ve işaretler olarak okuyoruz; çünkü onlar senin bizzat görmediğin ve bir kitaptan okumadığın işlerin haberleridir. *Bütün bunlar, hikmet dolu zikirden,* her şeyi açıklayan Kur'an'dandır."

612 Müellifin bu sözü 200 sene öncesine aittir. Müslümanlar hak dine tâbi olma şartını tam yerine getirmeyince, bu ilâhî destekten mahrum kalmışlar ve inkârcılar yeryüzünde fesat bayraklarını dikmişlerdir. Ancak hak gelince, bâtıl yok olur (Mütercim).

55-58. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Her kim, sırrını bulanık şeylerden temizler, ruhunu ağyarın kirinden arındırır ve himmetini (gönül ve düşüncesini) bu dünyadan çekip ebediyete yöneltirse Allah onun ruhunu melekût semasına çıkarır, sırrını ceberût âlemini müşahedeye yükseltir, onun namını ölümsüz yapar. Yüce Allah, kendisine yönelen ve bağlanan kimseyi özel korumasına alır, onu yücelik ve ikram mahalline yükseltir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Allah yolunda hicret edin ki çocuklarınıza şeref kazandırasınız."[613]

Kim nefsanî hazlarından ve şehvetlerinden hicret eder, âdetlerine bağlanmaktan ve alışkanlıklarından uzaklaşırsa ruhu, kuds semasına (ilâhî huzura) ve ünsiyet mahalline yükselir, yok olmayacak bir izzete kavuşur. Bu izzet, Allah yeryüzündekilere vâris oluncaya kadar (kıyamete dek) onda, evlatlarında ve kendisine intisap edenlerde devam eder. Allah vâris olanların en hayırlısıdır. Bu, Allah'ın halk içinde devam ettirdiği sünnetidir. Onlar, Allah'ın dinine yardım ettiler, Allah'ın kelimesini (adını ve hükümlerini) yücelttiler; Allah da onlara yardım etti ve kendilerini yüceltti. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Eğer siz Allah'a (dinine) yardım ederseniz; O da size yardım eder" (Muhammed 47/7).

"Allah, kâfirlerin sözünü alçalttı; Allah'ın kelimesi ise en üstün olandır" (Tevbe 9/40).

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Eğer kendin için yok olmayacak bir izzet istersen, fâni olan izzeti isteme!"

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kuşeyrî şöyle demiştir: "Bu âyet (Âl-i İmran 55. âyeti) şuna işaret etmektedir: Allah, kendisine yönelen kuluna şöyle hitap eder: Muhakkak ben seni, senden alıp (nefsini) öldüreceğim, senden kötü sıfatlarını çekip alacağım, seni beşeriyetin düşük sıfatlarından arındırıp yükselteceğim, seni bütün iradenden temizleyeceğim, tâ ki bizi, bizim yardımımızla

---

613 Hatîb, *Târih*, 2/94; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 44564.

tasdik edinceye ve kendi ihtiyarından hiçbir şey kalmayıncaya kadar. O zaman, sana dostluk ve ihsanımız sürekli olur. Bu sıfatlara sahip olan bir kulun elinde ölüler dirilir. Bütün bunların meydana gelmesi ancak yüce Allah'ın ona verdiği kudretle olur."[614]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) âyete şu manayı vermiştir: "Seni, sonradan yaratılmışlıların bağından çekip alacağım, rubûbiyyet sıfatının tecellileri ile kendime yükselteceğim ve seni beşeriyetin kirlerinden temizleyeceğim."[615]

Hz. İsa'nın Yaratılışı

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Hz. İsa'nın yaratılışını zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَۜ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾

59. ***Allah katında İsa'nın (yaratılış) durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona "Ol!" dedi, o da oluverdi.***

60. *(İşte bu),* ***Rabb'inden gelen haktır; sakın şüphe edenlerden olma.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah katında İsa'nın durumu,* yani onun babasız olarak vücut bulmasındaki garip hali, *Âdem'in durumu gibidir.* Allah, sonra Âdem'in durumunu açıklayarak şöyle buyurdu:

"Allah onu topraktan yarattı" yani kalıbını topraktan yarattı. *Sonra* ona ruh üfürdü ve, *"Ol!" dedi, o da oluverdi."*

Hz. Âdem'in durumu İsa'nın durumundan daha gariptir; çünkü o, babasız ve annesiz meydana gelmiştir; Hz. İsa (aleyhisselâm) ise sadece baba-

614 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 1/233 (Kahire 1999).

615 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/152.

sız yaratılmıştır. Bu durumda ancak Allah'ın kalbini mühürlediği kimseler Hz. İsa'nın halini yadırgayıp onun hakkında haddi aşar ve ilâhî kudreti bunu yapmaktan âciz görür. Halbuki Allah'ın her şeye gücü yeter.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "İşte bu, *Rabb'inden gelen haktır; sakın şüphe edenlerden olma!*" Yani O'nun yaratıcılığında şüphe etme. Bu, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) hitap olmakla beraber aslında onun şahsında diğer insanları uyandırmak ve dikkate sevketmek içindir. Yahut âyetin hitabı, işiten herkesedir.

Bu âyetin iniş sebebi şudur:

Medine'ye gelen hıristiyan Necran heyeti, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem),

"Sen neden bizim peygamberimiz hakkında, 'O bir kuldur' diyerek onu küçük düşürecek şeyler söylüyorsun?" dediler. Resûl-i Ekrem,

"Evet o, Allah'ın kulu ve resûlüdür; iffet sahibi bâkire Meryem'in rahmine ilka ettiği kelimesidir" buyurdu. Hıristiyan heyet buna kızdı ve,

"Sen hiç babasız bir insan gördün mü? Eğer sözünde doğru isen bize bir örneğini göster!" dediler. Bunun üzerine, "*Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir*" âyeti indi.[616] Yani, Âdem'in durumu İsa'nın durumundan daha hayret vericidir; çünkü o, arada hiçbir vasıta olmadan meydana gelmiştir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Meryem, Hz. İsa'ya on üç yaşındayken hamile kalmıştır. Allah Teâlâ Hz. İsa'ya otuz yaşında vahiy indirmiştir ve onu otuz üç yaşındayken Beytülmakdis'ten Kadir gecesinde katına yükseltmiştir. Annesi, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden sonra altı sene daha yaşamıştır.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"İsa b. Meryem'e insanların en evlası (en yakını) benim; çünkü onunla benim aramda hiçbir peygamber yoktur. O, ümmetim içinde inecektir ve içlerinde benim halifem olarak görev yapacaktır. Onu gördüğünüzde kendisini iyi

---

616 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/460-462 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/228.

tanıyın. O, rengi kırmızı ve beyaza çalan orta boylu biridir. Saçları düzdür. Kendisine bir ıslaklık isabet etmese de saçları sanki ıslak gibidir. O, haçı kırar, domuzu öldürür (onun etini yemeyi yasaklar), malı (serveti) yayar. Hac veya umre yapmak için Revha'ya girer yahut ikisini birden yapmak için oraya girer. İnsanlarla İslâm'a girmeleri için savaşır. Allah onun zamanında (İslâm'a girmeyen) bütün milletleri helâk eder. Allah yalancı sapık Mesîh deccali de onun zamanında helâk eder. Yeryüzünde güven ve emniyet yayılır; öyle ki aslan develerle, pars sığırlarla, kurt koyunlarla birlikte otlar ve yaşar. Çocuklar yılanlarla oynar. Bu arada İsa (aleyhisselâm) evlenir, çocuğu olur, sonra vefat eder, müslümanlar cenaze namazını kılar."[617]

59-60. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki Cenâb-ı Hak, insanı denilen bu varlığı, garip bir şekilde ve acayip bir sırda (gizemli halde) yaratıp ortaya çıkarmış, onda iki zıt hali birleştirmiş ve kendisinde iki âlemin sırrını yerleştirmiştir. İnsanda nuranî ve zulmanî, ruhanî ve cismanî, semavî ve arzî, melekûtî ve mülkî, manevî ve hissî taraf bir aradadır.

Allah insanda, nuranî lâhûtî (gayb âleminin özelliklerine sahip) ruhu, maddi âlemin özelliklerini taşıyan nutfeye (sperme) koydu. Bu iki zıt şey arasında çekişme başladı. Ruh, gayb âlemindeki vatanına gitmek için inlemektedir, toprak özelliklerine sahip nutfe ise maddi âlemdeki vatanına ulaşmak için can atmaktadır. Kimin ruhaniyeti, maddiyetine galip gelirse o, nefsanî hazlardan ve hevâdan fâni olup ruhanîlere karışır, en yüce makamda mukarrebînden (Allah'a yakınlardan) olur, bütün himmetini (düşüncesin) Mevlâ'sının taatine ve O'nun nurunu müşahedeye yöneltir. Kimin de toprağa bağlı maddi yönü ruhaniyetine galip gelirse o, Mevlâ'sını anmaktan uzaklaşıp hayvanlara ve şeytanlara karışır, esfel-i sâfiline düşer; bütün himmeti nefsanî hazları ve hevâsı olur, hevâsını kendine ilâh edinir.

---

617 Hadisin ilk kısmı için bk. Buhârî, Enbiyâ, 48; Müslim, Fezâil, 143, 144; Ebû Davud, Sünnet, 13; Ahmed, *Müsned*, 2/319, 437. Hadisin tamamı için bk. İbn Abdülber, *et-Temhid*, 14/201. Hz. İsa'nın inmesi ve haçı kırıp domuzu öldürmesi ve malı yaymasıyla ilgili bir rivayet için bk. Buhârî, Enbiyâ, 49.

Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] durumunu düşün; o, maddi özelliklerle karışık bir nutfeden meydana gelmediği için nasıl ruhaniyeti maddi yönüne galip geldi? Bu sebeple kendisinde onu düşük maddi âleme çekecek bir sıfat bulunmuyordu. Böylece o, hiçbir zaman bu zulmanî âleme yönelmedi. Diğer peygamberler de böyledir; onlar yaratılışta maddi âlemin kirlerinden temizlendikleri için, ona iltifat etmezler. Aynı şekilde veliler de mücâhede ile nefislerindeki maddi zulmetleri temizledikleri için, ruhları tek ve kahhâr olan Allah'ın muhabbetinde fâni olarak (kendinden geçerek) ancak Allah'ı anmaya ve gizli manevi ilimlere iştiyak duyar. Böylece safi ruhlar, gerçek vatanına kavuşur; Hakk'ı müşahede, O'nunla konuşma, münâcât ve özel muhabbet mahalli olan aslî haline döner.

İşte bu, Rabb'inden gelen haktır; eğer kendisine maddi âlemin zulmeti galip gelmemişse ruhun bu makamı elde etmesi konusunda şüpheye düşenlerden olma! En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Yalancılar İçin Lânet Duası

Cenâb-ı Hak, hıristiyanlara karşı delili ortaya koyup onların inadını belirttikten sonra, kendilerini lânetleşmeye çağırarak şöyle buyurdu:

فَمَنْ حَٓاجَّكَ فٖيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَٓاءَنَا
وَاَبْنَٓاءَكُمْ وَنِسَٓاءَنَا وَنِسَٓاءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ
اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبٖينَ ﴿٦١﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّۚ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُۜ
وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٦٢﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِالْمُفْسِدٖينَ ﴿٦٣﴾

61. ***Sana ilim geldikten sonra seninle çekişenlere de ki: "Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım, kendimiz de katılıp sonra Allah'ın lânetinin yalancılar üzerine inmesi için gönülden dua edelim."***

62. ***Şüphesiz bu*** *(sana vahyettiklerimiz)*, ***doğru haberlerdir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Hiç şüphesiz Allah, azîzdir*** *(mülkünde dilediği gibi tasarruf eder)*, ***hakîmdir*** *(her işini bir hikmetle yapar)*.

63. Eğer yine yüz çevirirlerse şüphesiz Allah, bozguncuları çok iyi bilendir.

Tefsir

Âyet, "Ey Muhammed, İsa (aleyhisselâm) hakkında kim seninle çekişirse ..." diye başlıyor.

Hz. Peygamber'le bu konuda çekişmeye girenler, hıristiyanlardan seyyid (reisleri) ve âkıp (ikinci derecedeki adamları) idi. Bu şahıslar hıristiyan Necran heyeti ile Medine'ye geldiklerinde Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) onlara,

"Müslüman olun!" buyurdu. Onlar,

"Biz senden önce müslüman idik!" dediler. Resûl-i Ekrem,

"Yalan söylediniz, sizin İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu söylemeniz, haça ibadet yapmanız ve domuz eti yemeniz, sizin müslüman olmanıza engel olmaktadır" buyurdu. Onlar,

"İsa Allah'ın oğlu değilse o halde babası kimdir?" diye sordular. Allah Resûlü onlara,

"Siz, bir çocuğun ancak babasına (veya annesine) benzediğini bilmiyor musunuz?" diye sordu; onlar,

"Evet, öyledir" dediler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem),

"Siz, Rabbimiz'in diri olup ölmediğini; İsa'ya ise ölüm halinin geleceğini bilmiyor musunuz?" diye sordu, onlar,

"Evet, öyledir" dediler. Resûlullah onlara,

"Sizler Rabbimiz'in her şeyi ayakta tuttuğunu, muhafaza ettiğini ve rızıklandırdığını bilmiyor musunuz?" diye sordu, onlar,

"Evet, öyledir" dediler. Allah Resûlü onlara,

"Peki, İsa bunlardan bir şeyi yapmaya kadir midir?" diye sordu, onlar,

"Hayır" dediler. Resûl-i Ekrem onlara,

"Siz, Allah Teâlâ'ya yerde ve göklerde hiçbir şeyin gizli kalmadığını, O'nun her şeyi bildiğini bilmiyor musunuz?" diye sordu, onlar,

"Evet, öyledir" dediler. Hz. Peygamber,

"Peki, İsa, Allah'ın kendisine bildirdiği şeylerden başkasını bilebilir mi?" diye sordu, onlar,

"Hayır, bilemez" dediler. Resûlullah,

"Hiç şüphesiz Rabbimiz İsa'yı, annesinin rahminde dilediği gibi şekillendirdi. Rabbimiz yemez, içmez ve sonradan meydana gelmemiştir, öyle değil mi?" diye sordu, onlar,

"Evet, öyledir" dediler. Allah Resûlü onlara,

"Siz, diğer kadınların hamile kaldığı gibi İsa'nın annesinin de ona hamile kaldığını, sonra diğer kadınların çocuğunu doğurduğu gibi onun da İsa'yı doğurduğunu, sonra İsa'nın diğer çocukları gibi süt ve gıda ile beslendiğini, yiyip içtiğini ve böylece gelişip büyüdüğünü bilmiyor musunuz?" diye sordu, o zaman adamlar sustular. Bunun üzerine onlar hakkında sûrenin buraya kadar olan kısmı nâzil oldu.[618]

Cenâb-ı Hak, peygamberi Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] buyurdu ki:

"Sana İsa'nın Allah'ın kulu olduğuna dair *ilim geldikten sonra,* hıristiyanlardan İsa hakkında *seninle çekişmeye girenlere de ki: Gelin, çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım, kendimiz de katılıp sonra Allah'ın lânetinin yalancılar üzerine inmesi için gönülden dua edelim."*

Yani, her birimiz kendini ve ailesinin en kıymetli fertlerini çağırsın, onları kendisiyle birlikte lânetleşmeye katsın. Âyette çocuk ve kadınlar, kişinin kendisinden önce zikredildi, çünkü insan onların uğruna kendini tehlikeye atar. Dolayısıyla onların önce zikredilmesi, lânetleşmede daha etkili olması içindir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Sonra, Allah'ın lanetinin yalancıların üzerine inmesi için gönülden dua edelim."*

618 Biraz farklı lafızlardaki rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/228-229; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr,* 2/665.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], bu âyeti okuyarak hıristiyan Necran heyetini lânet için duaya çağırınca onlar,

"Bize müsaade et de bu işi aramızda bir görüşelim, sonra sana bir cevap veririz" dediler. İçlerinde ileri görüşlü Âkıb'a (ikinci sırada gelen âlime) gelerek, "Bu konuda sen ne diyorsun?" diye sordular, o da,

"Ey hıristiyan topluluğu, vallahi siz de biliyorsunuz ki Muhammed Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. O, peygamberiniz İsa hakkında en nihaî hükmü getirmiştir. Vallahi bir peygamberle lânetleşip de büyükleri yaşayan, küçükleri kalan hiçbir kavim yoktur. Eğer böyle bir şey yaparsanız helâk olursunuz. Bu adamı (Peygamber'i) kendi haline bırakın, dönüp gidin" dedi. Sonra onlar Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] geldiler. O sırada Allah Resûlü, Hüseyin'i kucağına almış, Hasan'ın elinden tutmuş, arkasında Fâtıma ve onun arkasında da Ali olduğu halde geliyor ve onlara şöyle diyordu:

"Ben dua ettiğim zaman siz 'âmin' deyin." Bunu gören Üsküf (hıristiyanların baş âlimi),

"Ey hıristiyan topluluğu, gerçekten ben öyle yüzler görüyorum ki eğer onlar Allah'tan bir dağı yerinden kaldırıp başka yere koymasını isteseler, Allah dağı yerinden giderir. Sakın onlarla lânetleşmeye girmeyin, yoksa hepiniz kıyamete kadar helâk olursunuz" dedi. Bunun üzerine onlar, Hz. Peygamber'e,

"Ey Ebü'l-Kasım, seninle lânetleşmemeye karar verdik!" dediler. O zaman Resûlullah,

"Öyleyse İslâm'a girin; müslümanların lehine ve aleyhine olan hükümler sizin için de geçerli olsun" dedi. Onlar buna yanaşmadılar. O zaman Resûl-i Ekrem,

"O halde ben de sizinle savaşırım" buyurdu. Bunun üzerine hıristiyanlar şöyle dediler:

"Bizim Araplar'la savaşacak gücümüz yok, fakat seninle şu şartlarda sulh edelim: Bizimle savaşmayacaksın ve bizi dinimizden döndürmeyeceksin; biz de buna karşılık olarak sana, her sene 2000 takım elbise

vereceğiz; bunların 1000'i safer ayında, diğer 1000'i de receb ayında teslim edilecektir. Ayrıca otuz tane de demirden yapılmış zırh vereceğiz."

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], onlarla bu şartlarda sulh yaptı. Sonra Allah Resûlü şöyle buyurdu:

"Canım kudret elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki eğer lânetleşseydiler, maymun ve domuza çevrilirler, vadi üzerlerine ateş yağdırır, Allah Necran ve ehlinin kökünü kazır, hıristiyanların üzerinden bir sene geçmez hepsi helâk olurdu."[619]

Allah Teâlâ diğer âyette şöyle buyurdu: *"Şüphesiz bu sana vahyettiğimiz, hak olan haberlerdir.* Hıristiyanların düşündüğü üçlü tanrı inancının tersine, *Allah'tan başka ilâh yoktur. Hiç şüphesiz Allah azîzdir;* mülkünde her hükmünü icra eder; *hakîmdir,* her işini en güzel şekilde yapar. Hiç kimse O'nun sonsuz kudretinde ve hikmetinde kendisine eşit değildir."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Eğer* yine imandan *yüz çevirirlerse hiç şüphesiz Allah,* kendisinden başkasına ibadet eden bozguncuları çok iyi bilendir."

Apaçık delillerden yüz çevirmek ve tevhidden uzaklaşmak, din adına bir bozgunculuktur; hatta bu iş, bütün âlemin bozulmasına sebep olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

61-63. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şeyhinin gerçek bir veli olduğunu bilen bir müride, şeyhi hakkında çekişmeye giren bir kimseye lânet edip ondan tamamen uzaklaşması, hakaretini ilerletmesin diye ona yumuşak davranmaması ve gücü yettiği kadar şeyhini savunması gerekir. Bu, müridin saadetine sebep olan bir tâzim ve hürmettir. Mürid, dine yardım eden salihler hakkında kötü konuşan bozguncu kimselere kulak vermemelidir.

Ben (İbn Acîbe) şöyle bir olay yaşadım: Fas'tan ilim ehli olarak bilinen biri yanıma geldi. Bana, "Fas âlimleri sizin şeyhinizin bir bid'at işlediği konusunda ittifak halindedir" dedi. Ben de ona,

619 Birbirini tamamlayan rivayetler için bk. Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, nr. 244, 245 (Beyrut 1991); bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/75; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/229-232.

"Eğer yedi kat gök ve yedi kat yer ehli onun bid'at ehli olduğu konusunda ittifak etse ben şeyhimin Ehl-i sünnet olduğunu söylerim; çünkü ben onun gerçek bir veli olduğunu, bulutsuz bir havada güneşi gördüğüm gibi kesin olarak biliyorum" dedim. Allah Teâlâ bizleri, velilere karşı, kıyamete kadar güzel edep ve tâzim içinde bulundursun. Âmin. Münkirlerden kim Allah'ın velilerinden yüz çevirirse hiç şüphesiz Allah, bozgunculuk yapanları çok iyi bilir.

Tevhide Davet

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Ehl-i kitabı, diğer dinlerin üzerinde ittifak ettiği tevhide çağırarak şöyle buyurdu:

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا
اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِه۪ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ فَاِنْ
تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِاَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

64. ***De ki: "Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda ortak bir söze gelin: Allah'tan başkasına tapmayalım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Bir kısmımız bir kısım insanları Allah'tan başka ilâhlar edinmesin. Eğer bundan yüz çevirirlerse siz, 'Şahit olun ki biz müslümanlarız' deyin."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed *de ki*: *Ey Ehl-i kitap* yahudi ve hıristiyanlar! *Sizinle bizim aramızda ortak bir söze gelin*. Bu sözde önceki peygamberler, kitaplar ve ümmetler ihtilaf etmemiştir: O da şudur: *Allah'tan başkasına tapmayalım;* sadece O'na ibadet yapalım ve O'nun birliğini kabul edelim. *O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım*. Yani ibadeti hak etmede hiç kimseyi O'na ortak yapmayalım. *Bir kısmımız bir kısım insanları Allah'tan başka ilâhlar edinmesin*." Yani, "Üzeyir Allah'ın oğludur" demeyelim; Mesîh İsa da Allah'ın oğlu değildir. Ayrıca, Allah ın

hükmü dışında kendince helâl ve haram belirleyen bilginlere de itaat etmeyelim; çünkü onlar da bizim gibi birer insandır.

"Onlar (Ehl-i kitap) hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu İsa'yı Allah'tan başka rab edindiler. Halbuki onlara tek ilâh olarak Allah'a ibadet etmeleri emredilmişti" (Tevbe 9/31) âyeti nâzil olunca, (daha önce hıristiyan olan) Adî b. Hâtim [radıyallahu anh],

"Ey Allah'ın resûlü, biz âlimlere ibadet yapmıyorduk!" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Onlar halka bazı şeyleri helâl, bazı şeyleri haram ediyor, halk da onların sözünü alıp uyguluyordu, öyle değil mi?" diye sordu, Adî, "Evet" deyince, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"İşte onlara tapmak budur" buyurdu.[620]

Âyet şöyle bitiyor: *"Eğer* tevhidden *yüz çevirirlerse onlara, 'Şahit olun ki biz müslümanlarız' deyin."* Yani, sizi bağlayacak hak delil ortaya kondu, deyin ve şunu ekleyin: Biz sizden ayrıyız; bizler müslümanız, siz ise bütün hak kitapların söylediği ve peygamberlerin üzerinde ittifak ettiği gerçeği (Allah'ın birliğini) inkâr ediyorsunuz.

Dikkat: Bu âyetlerdeki delil getirme konusundaki etkili ifade tarzına ve delili belli bir sıra dahilinde ortaya koymadaki güzelliğe bak! Cenâb-ı Hak önce, Hz. İsa'nın, bir insan olarak yaşadığı evreleri ve başından geçen halleri açıkladı. Bütün bunlar Ehl-i kitabın iddia ettiği ilâhlığa ters şeylerdir. Sonra onların müşkülünü çözen ve şüphelerini gideren şeyleri zikretti. Onların inat ve inkârını görünce, kendilerini âciz bırakmak için lânetleşmeye davet etti. Onlar buna yanaşmayıp bir derece itaat eğiliminde bulununca, tekrar onları irşada döndü ve kendilerini İsa'nın, diğer bütün peygamberlerin ve semavî kitapların üzerinde ittifak ettiği gerçeğe davet ederek en kolay ve en bağlayıcı yöntemi seçti. Sonra onlardan bu konuda da bir şey çıkmadığını, bunca âyet ve uyarıların onlara hiçbir fayda sağlamadığını görünce, kendilerinden yüz çevirip şöyle buyurdu:

---

620 Rivayet için bk. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 16/ 30; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mesûr*, 4/174; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 5/84.

"Siz, deyin ki: Şahit olun, bizler müslümanız!" Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.[621]

64. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Manevi terbiye yolları çoktur, fakat maksat birdir; o da has tevhiddir. Bununla, fenâ ve bekâ makamını kastediyorum. Kulları Allah'a çağıran bütün davetçiler, bu maksada çağırma konusunda müttefiktirler. Hangi tarik, insanı bu maksada ulaştırmazsa onda hayır yoktur, ona itibar edilmez. Hangi davetçi, insanı bu güzelliğe ulaştırmazsa o, bir deccaldir (sahtekârdır).

Bir kimse insanların kendisini yüceltmesine razı olup yolunu Kur'an ve Sünnet esası üzere kurmazsa ona yakın olan kimse için iflastan başka bir şey yoktur. Her kim Allah'a isyan olan bir hususta, yaratılmış fâni bir mahlûka itaat ederse o, itaat ettiği kimseyi Allah'tan başka bir rab edinmiştir. Her kim de irşad yolundan yüz çevirirse nefsine ilâhî huzurdan kovulmayı ve haktan uzaklaşmayı gerekli kılmıştır. Hakk'a vâsıl olanlar veya hak yolda gidenler ona,

"Eğer yüz çevirirlerse siz, 'Şahit olun ki biz müslümanlarız' deyin" derler. Hayırda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola sevkeden O'dur.

Hz. İbrahim Hıristiyan ve Yahudi Değildi

Hıristiyan Necran heyeti üyeleri Medine'ye geldiklerinde yahudilerle karşılaştılar; Hz. İbrahim [aleyhisselâm] hakkında tartışmaya başladılar. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] onların yanına geldi; ona, "Ey Muhammed, İbrahim ve dini hakkında ihtilafa düştük" dediler. Hıristiyanlar, "İbrahim hıristiyandı" dediler. Yahudiler ise, "O yahudiydi; insanların İbrahim'e en yakını yahudilerdir" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

---

621 bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/164.

"Her iki grup da İbrahim'den uzaktır; İbrahim ne hıristiyan ne de yahudi idi; o tevhid dinine mensup bir müslümandı; siz de onun dini İslâm'a uyun" buyurdu. Bu olay üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَٓاجُّونَ ف۪ٓي اِبْرٰه۪يمَ وَمَٓا اُنْزِلَتِ التَّوْرٰيةُ
وَالْاِنْج۪يلُ اِلَّا مِنْ بَعْدِه۪ۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ حَاجَجْتُمْ
ف۪يمَا لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَٓاجُّونَ ف۪يمَا لَيْسَ لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ اِبْرٰه۪يمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ
حَن۪يفًا مُسْلِمًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿٦٧﴾ اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰه۪يمَ
لَلَّذ۪ينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٦٨﴾

65. ***Ey Ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Halbuki Tevrat ve İncil ondan sonra indirilmiştir. Bunu akıl etmiyor musunuz?***

66. ***İşte siz böyle (düşüncesi kıt) kimselersiniz. Haydi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartıştınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.***

67. ***İbrahim ne yahudi ne de hıristiyandı; fakat o, tevhid üzere olan bir müslümandı. O, müşriklerden de değildi.***

68. ***İnsanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve ona iman edenlerdir. Allah müminlerin dostudur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Ehl-i kitap! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz?* Neden her fırka onun kendi dininden olduğunu söylüyor? *Halbuki Tevrat ve İncil ondan sonra indirilmiştir.* Bu durumda o, nasıl yahudi olabilir? Oysa sizin dininiz, İbrahim'den 1000 sene sonra

ortaya çıktı. Yine o, nasıl hıristiyan olabilir? Hıristiyanlık İbrahim'den 2000 sene sonra ortaya çıktı. *Bunu akıl etmiyor musunuz* da imkânsız bir şeyi iddia ediyorsunuz?"

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*İşte siz böyle* akılsız *kimselersiniz. Haydi sizler, hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartıştınız;* Tevrat'ta ve İncil'de hakkında bilgi bulduğunuz Muhammed'in durumu ve peygamberliği hakkında tartışmaya girip onu inat ve hasediniz yüzünden inkâr ettiniz; *fakat hakkında hiçbir bilginizin bulunmadığı* konuda ve kitabınızda da zikredilmeyen İbrahim hakkında *niçin tartışmaya girdiniz? Allah,* sizin hakkında tartışmaya girdiğiniz şeyleri *çok iyi bilir;* fakat *siz bilmezsiniz,* siz o konuda cahilsiniz."

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette iki grubun yalanını açıklayarak şöyle buyurdu:

"*İbrahim ne yahudi ne de hıristiyandı; fakat o,* bozuk inançlardan uzaklaşıp *tevhid üzere* Rabb'inin hükümlerine teslim olan *bir müslümandı.*" Bundan murat, "İbrahim, İslâm dini üzereydi" demek değildir. Öyle olursa ortak ilzam gerçekleşir (yani yahudi ve hıristiyanları susturmak için söylenen şey, müslümanlar için de geçerli olur), çünkü diğerleri gibi İslâm da daha sonra gelmiştir. Buna göre Hz. İbrahim, tevhid ehlinin imamıdır.

"*O,* yahudi, hıristiyan ve müşriklerin içine düştükleri durum gibi *müşriklerden de değildi.*" Bu âyette onlara bir tariz (üstü kapalı kınama) ve onların, "İbrahim bizim dinimizdendir" sözlerine bir ret vardır.

Cenâb-ı Hak, bundan sonra ona kimlerin en yakın olduğunu zikrederek şöyle buyurdu:

"*İnsanların İbrahim'e en evlası* yani onun en has dostu ve kendisine en yakın olanları, kendi zamanındaki ümmetinden *ona uyanlar, şu peygamber* Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem) *ve ona iman edenlerdir.*" Çünkü onların tâbi olduğu İslâm'ın ekseri hükümleri İbrahim'in dinine uymaktadır. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"*Her peygamberin diğer peygamberlerden dostları vardır; onlardan benim dostum da Rabbim'in dostu babam İbrahim'dir* (aleyhisselâm)."[622]

---

622 Tirmizî, Tefsîru Sûre (3), 4 (nr. 2995); Ahmed, *Müsned,* 1/400-401; Hâkim, *Müstedrek,* 2, 553.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah müminlerin dostudur."* Yani diğer dinlere karşı onların yardımcısıdır ve onlara en güzel ihsanlarla karşılık verendir.

65-68. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Dervişlik iddiasında bulunan pek çok kimsenin, kemalatı sadece kendi yollarında gördüklerini ve kendileri dışındaki yol hakkında tartıştıklarını görürsün. Bu davranış, Ehl-i kitap yahudi ve hıristiyanların bir huyu olup haktan ve doğrudan sapmaktır.

Hakk'a en yakın olan kimse, Muhammedî sünnete uyan, Allah'ın razı olduğu ahlâka ulaşan, iki dünyadan da gönlünü çekip sırf Allah için kulluk yapan, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] ahlâk ve terbiyesini veren kâmil mürşidlere intisap eden kimsedir.

Kâmil mürşidler onu, önce tevhid denizine daldırırlar, sonra manevi uyanıklık ve kemalat makamına yükseltirler. Bu onun için ne yüce bir makamdır. İşte Halil İbrahim'in [aleyhisselâm] dini budur. Rahmân'ın habibi, bütün zamanların kutbu, peygamberlerin efendisi, âriflerin imamı, âlemlerin Rabb'inin resûlü şanı yüce peygamber Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] getirdiği din de budur. Allah Teâlâ, kıyamete kadar ona salât etsin.

Ehl-i Kitabın Huyu ve Hileleri

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyetlerde yahudileri kınamaya ve onların kötü hallerini anlatmaya başlayarak şöyle buyurdu:

وَدَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْۜ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا
يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾ يَٓا
اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾

69. Ehl-i kitap'tan bir grup sizi saptırmayı çok ister; halbuki onlar ancak kendilerini saptırırlar ama farkında değiller.

70. *Ey Ehl-i kitap! (Gerçeği) görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?*

71. *Ey Ehl-i kitap! Neden hak ile bâtılı karıştırıyorsunuz ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?*

Tefsir

Yahudiler bazı müslümanları dinlerine çağırmışlar ve onların kendi dinlerine gireceği ümidine kapılmışlardı. Bunlar Huzeyfe, Ammâr ve Muâz'dı [radıyallahu anhl]. Cenâb-ı Hak onlara hitaben şöyle buyurdu:

"*Ehl-i kitap'tan bir grup sizi saptırmayı çok ister,* yani sizi dininiz hakkında fitneye düşürmeyi ve Hak yoldan çevirmeyi arzu ve temenni eder. *Onlar ancak kendilerini saptırır;* çünkü müslümanlar onların bu teklifini kabul etmezler. Bu durumda sapıklık Ehl-i kitaba kalır; vebali onlara döner, bunun şiddetli azabına kendileri duçar olur. *Fakat onlar* bunun vebalinin kendilerine döndüğünün *farkında değiller.*"

Cenâb-ı Hak, bundan sonra onları açıkça kınayarak şöyle buyurdu: "*Ey Ehl-i kitap! Allah'ın,* peygamberi Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] indirdiği *âyetlerini* ve onun peygamberliğini *niçin inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz,* o âyetlerin Allah katından geldiğine, Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğuna, elinizdeki Tevrat ve İncil'de onun sıfatlarının zikredildiğine *şahitsiniz,* bütün bunları biliyorsunuz." Burada kastedilenler, Ehl-i kitabın âlimleridir.

Yahut siz, onun apaçık mucizelerle gelmiş bir peygamber olduğuna şahitsiniz.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Ey Ehl-i kitap!* Hakkı tahrif ederek ve bâtılı hak gibi göstererek *neden hak ile bâtılı karıştırıyorsunuz?* Bu şekilde, Muhammed'in (elinizdeki Tevrat ve İncil'de zikredilen) sıfatlarını gizlediniz; onun yerine nefsinizin size süslediği bâtıl şeyleri ortaya koydunuz. Siz, Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] Allah'ın resûlü ve getirdiği dinin hak olduğunu *bile bile* bunu *niçin gizliyorsunuz?*"

Yahut siz, gizlediğinizi biliyorsunuz.

69-71. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Çok defa şunu görürsün: Salihlerin evlatlarından ve onlara nisbet edilenlerden bazı makam ve itibar sahipleri, zamanlarında bir velinin ortaya çıktığını gördüklerinde, kendi itibarlarının gitmesinden korkarak, onların sapıtmasını ve nurlarının sönmesini temenni ederler. Onlar ancak kendilerini saptırmış oluyorlar, fakat bunun farkında değiller. Hem âyette belirtildiği gibi, inkârcılar istemese de Allah nurunu tamamlar (Saf 61/8).

Böyle düşünmek yahudilerin tabiatıdır. Onun sebebi hasettir. Haset eden mesut olmaz. Bazıları da bir kimsenin gerçekten veli olduğunu bilir, onun halinin doğruluğuna şahit iken tutar onu gizler. O zaman bu kimselere şöyle denir:

"Hak olduğuna bizzat şahit iken, Allah'ın âyetlerini niçin gizliyorsunuz? Ve niçin hak ile bâtılı karıştırıp bile bile hakkı gizliyorsunuz?"

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette Ehl-i kitabın boş aldatma ve hilelerini zikrederek şöyle buyurdu:

وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذٖٓى اُنْزِلَ عَلَى الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَجْهَ
النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَۚ ﴿٧٢﴾

72. Ehl-i kitap'tan bir grup** (âlim) **şöyle dedi: "Müminlere indirilmiş olana sabahleyin inanın, akşamleyin inkâr edin. Belki onlar** (böylece dinlerinden) **dönerler."

Tefsir

Hasan-ı Basrî ve Süddî demiştir ki: "Hayber yahudilerinin âlimlerinden on iki kişi bir araya geldiler. Bazısı diğerlerine şu hileyi söyledi: "Günün evvelinde (sabahleyin) dilinizle Muhammed'in dinine girdiğinizi söyleyin, fakat kalbinizle girmeyin; akşama doğru da, 'Biz kitaplarımıza baktık, âlimlerimize danıştık, Muhammed'in kitaplarda anlatılan kimse olmadığını tesbit ettik, bizim için onun yalancı olduğu

ortaya çıktı!' deyin. Bunu ancak onun ashabını şüpheye düşürmek için yapıyoruz."

Bunun üzerine Allah Teâlâ, müslümanları onların sözlerinden sakındırarak şöyle buyurdu:

"Ehl-i kitap'tan bir grup yani onların âlimleri, kendi adamlarına *şöyle dedi: 'Müminlere indirilmiş olana sabahleyin inanın,* onların dinine girdiğinizi açıklayın, *akşamleyin inkâr edin.'* Onlara, 'Biz kitaplarımıza baktık, âlimlerimize danıştık, Muhammed'i Tevrat'ta anlatılan vasıfta bulamadık' deyin. *Belki bu şekilde* Muhammed hakkında ashabı şüpheye düşer, *dinlerinden dönerler."* Allah onlara lânet etti ve işlerini boşa çıkardı.

Bu konuda şöyle de denmiştir: Âyet, Kâbe'nin durumu hakkında indi. Yahudilerden Kâ'b b. Eşref ve Mâlik b. Sayf adamlarına, "Müslümanlarla birlikte sabahleyin Kâbe'ye doğru namaz kılın; sonra günün sonunda Sahra'ya (Beytülmakdis'e) doğru namaz kılın. Onlar sizi görünce, 'Bunlar bizden daha bilgilidir, onlar Beytülmakdis'e döndüler' deyip kendileri de dönebilirler" dediler. Bunun üzerine Allah onları rezil etti ve zayıf hilelerini boşa çıkardı.

72. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Çok defa şunu görürsün: Bazı insanlar, sûfîlerin yoluna girer; sonra bu yolun yükü kendilerine ağır gelir, bunun üzerine ondan çıkarlar. Bu, ya onların yolun yükünü taşımadaki zayıflıklarından yahut bu yola sûfîleri imtihan etmek için girdiklerinden veya işi önemsemeyip ucundan tuttuklarından veyahut da başkalarına bir hile düşündüklerinden olmaktadır. Onlardan biri girdiği manevi yoldan çıkınca insanlar, "Eğer o, sahih ve sağlam bir yol olsaydı, falanca ondan çıkmazdı!" der. O kimse bu şekilde, insanları tasavvuf yoluna girmekten ve ona devam etmekten engeller. Bu, İsrâiloğulları'nın bir huyu ve tavrıdır. Onlar da adamlarına, "Günün evvelinde iman edin, sonunda inkâr edin; belki müslümanlar dinlerinden dönerler!" derdi. Her devirde onları takip ve taklit edenler bulunur. Bu konuda Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Sizden öncekilerin yoluna karış karış, zirâ zirâ uyacaksınız; hatta onlardan biri keler denen hayvanın deliğine girse siz de oraya girersiniz." Ashap,

"Onlar yahudi ve hıristiyanlar mıdır?" diye sorunca Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Evet, onlardan başka kim olacak ki!" buyurdu.[623]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla olur.

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Ehl-i kitabın başka çirkin sözlerini zikrederek şöyle buyurdu:

وَلَا تُؤْمِنُوٓا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْۜ قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِۙ اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ
مَٓا اُو۪تيتُمْ اَوْ يُحَٓاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْۜ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِۚ يُؤْت۪يهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ
وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَل۪يمٌۚ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظ۪يمِ ﴿٧٤﴾

73. ***(Yahudiler), "Sizin dininize uyanlardan başka hiçbir kimseye inanmayın" dediler. De ki: "Doğru yol ancak Allah'ın yoludur." Yine (onlar), "Size verilenin benzerinin başka birine de verildiğine yahut onların Rabb'inizin huzurunda sizin aleyhinize delil getireceklerine de inanmayın" dediler. De ki: "Lutuf ve ihsan Allah'ın elindedir; onu dilediğine verir. Allah'ın rahmeti geniştir ve O her şeyi hakkıyla bilir."***

74. ***"O, rahmetini dilediğine verir; Allah büyük lutuf sahibidir."***

İlk âyete, değişik okuyuşlara göre, şu mana da verilmiştir:

"Size verilen şeylerin bir benzerinin, sizin dininize tâbi olanlardan başka birine verileceğini tasdik etmeyin ve onların Rabb'iniz katında sizin aleyhinize delil getireceğini de kabul etmeyin. Bilakis başkası aleyhine sizler delil getirirsiniz."

---

623 Buhârî, Enbiyâ, 50, İ'tisâm, 14; Müslim, İlim, 6; İbn Mâce, Fiten, 17; Ahmed, *Müsned*, 2/325.

Âyete verilecek bir diğer mana da şudur:

"Ey yahudiler, siz, size verilen şeylerin başka birine verilmesini istemediğiniz ve müslümanların Rabb'iniz katında aleyhinize delil getirmelerinden korktuğunuz için mi böyle yapıyorsunuz?"

Tefsir

Cenâb-ı Hak, yahudi âlimlerinin şöyle dediğini nakletmektedir:

"(Yahudi âlimleri, yahudilere şöyle dediler): Allah'ın size verdiği ilim, hikmet, denizin yarılması mucizesi ve diğer faziletlerin bir benzerinin sizin dininize uyanlardan başka birine verileceğini kabul ve tasdik etmeyin. Yine müslümanların Rabb'iniz katında sizin aleyhinize delil getirip sizi haksız çıkaracağını tasdik etmeyin; çünkü siz, onlardan daha sahih bir din üzeresiniz."

Cenâb-ı Hak buyurdu ki: "*Onlara de ki: Doğru yol ancak Allah'ın yoludur;* dilediğini ona ulaştırır. Hiç şüphesiz lutuf ve ihsan Allah'ın elindedir; onu dilediğine verir."

Âyete şu mana da verilmiştir:

Onlar, "*Ancak sizin dininize tâbi olanları* ve sizin aşiretinizden olanları *tasdik edin*, sadece onların sözüne kulak verin; şüphesiz peygamberlik size hastır" dediler, Allah da onları yalanlayarak buyurdu ki:

"De ki gerçek hidayet yolu, Allah'ın hidayetidir; O, kullarından dilediklerini hidayetine ulaştırır; o halde siz nasıl oluyor da doğru yolun kendinizde bulunduğunu söylüyorsunuz?"

Siz, size verilen şeylerin benzerinin bir başkasına verilmesinden dolayı böyle söylüyorsunuz ve bütün bunları haset ve düşmanlıktan yapıyorsunuz yahut müslümanların, dinleri güneş gibi zuhur ettiği için, Rabb'iniz katında sizin aleyhinize delil getirip sizi delille mağlup etmelerinden korkarak böyle yapıyorsunuz. Ey Muhammed, *onlara de* ki: "*Hiç şüphesiz lutuf ve ihsan Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir*; onu geri çevirmek için hiçbir hile ve tuzak fayda vermez."

Yahut bu âyette Allah Teâlâ, müminlerin imanını sağlamlaştırmak ve kalplerini cesaretlendirmek için onlara şöyle buyurmaktadır:

"Ey müminler, size verilen lutufların ve sağlam dinin bir benzerinin sizin hak dininize ve Hak'tan gelenlere tâbi olanlardan başka kimseye verileceğini tasdik etmeyin. Yine dininiz hakkında hiç kimsenin Rabb'iniz katında sizin aleyhinize delil getireceğini veya buna birinin gücünün yeteceğine inanmayın. Hiç şüphesiz hidayet Allah'ın hidayetidir, lutuf ve ihsan da O'nun elindedir; onu dilediğine verir. Allah büyük ihsan sahibidir; özel dostluğuna ve ihsanına kimin layık olduğunu en iyi O bilir. Allah, dilediklerini peygamberlik ve diğer nimetleri için özel olarak seçer; Allah büyük lutuf sahibidir; O'nun zatının bir sonu ve sınırı olmadığı gibi ihsanının da bir sonu ve sınırı yoktur."

73-74. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Azîz ve Celîl olan Allah, özel velâyeti için seçtiği dostlarına şöyle buyurur:

"Ancak sizin dininizde ve yolunuzda olan, sizin şekil ve halinize bürünen, canını ve malını sizin sohbetinizde (Allah için manevi terbiyeniz yolunda) feda eden kimsenin velâyetini kabul edin. Size verilen velâyet nimetinin bir benzerinin, ona ehil olmayan kimselere verilmesinden korkarak böyle yapın. Ehli olmadığı halde, bir şekilde bu yolun ilmini alan kimse, ya zındık olup dinden çıkar ya da fâsık olur, büyük günah işler. Yahut size karşı şeriatın zâhirî ilmini delil olarak kullanıp kanınızı akıtır, ölümünüze sebep olur. Allah kendisinden razı olsun, Hallâc-ı Mansûr'un başına geldiği gibi.

Ârif şairlerden biri demiştir ki: "Kim, hakikate şahit olursa onu korusun (herkese açmasın); yoksa mızrakla öldürülür; muhabbete dalmış Hallâc gibi. Ona, hakikat güneşi yaklaşıp biraz ışığını yayınca (kendini kaybetti, ne söylediğini bilemedi) canından oldu."

Bir diğeri de şöyle demiştir: "İlâhî sırra ulaşanlar, onu halka açarlarsa kanlarını mübah kılarlar. Sırrı açanların kanları mübah olur."

Ey ârif, gerekli şartları yerine getirmeden veliliği isteyenlere yahut şartlarını yerine getiren velâyet ehlini inkâr edenlere de ki: "Hidayet, Allah'ın hidayetidir, ona dilediğini ulaştırır. Lutuf ve ihsan Allah'ın elindedir; onu dilediğine verir. İlâhî rahmet olan velâyet, Allah'ın hüküm ve tasarrufundadır; onu dilediğine tahsis eder. Allah, büyük ihsan sahibidir."

Kim, Allah'ın özel dostluğunu istiyorsa onu madeninden arasın (ehlinden öğrensin); bunun madeni âriflerdir. Allah'a dost olmak isteyen kimse, (bu uğurda) canını ve malını âriflere feda etmeli ki onlar kendisine velâyeti öğretsinler. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Yahudilerin Hainliği

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yahudilerin hainlik vasfını zikrederek şöyle buyurdu:

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ
بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَٓائِمًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا
فِي الْاُمِّيّٖنَ سَبٖيلٌۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلٰى مَنْ
اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقٖينَ ﴿٧٦﴾

75. Ehl-i kitap'tan öylesi vardır ki ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki ona bir dinar emanet bıraksan, başında dikilip ısrar etmezsen onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur" demelerindendir. Allah adına bile bile yalan söylüyorlar.

76. Hayır! (Gerçek onların dediği değil.) Her kim sözünü yerine getirir ve (hainlikten) sakınırsa hiç şüphesiz Allah böylesi müttakileri sever.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ehl-i kitap'tan* İslâm'a girip iman eden ve iman ehlinden olan *öyle kimseler vardır ki ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder;* ona hiçbir hainlik yapmaz." Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kime bir şey emanet edildiğinde, istese ödemeyebileceği halde, onu eksiksiz olarak yerine teslim ederse Allah o kimseyi, hûrilerden dilediği ile evlendirir."[624]

Âyetin devamında şöyle buyruluyor: *"Ehl-i kitap'tan öylesi de vardır ki* hıyanet ve hüsran ehli olarak dininde kalır, *ona bir dinar ve daha azını emanet bıraksan,* ısrarla isteyerek *başında beklemezsen onu sana vermez."*

Bu âyetin ilk kısmı, Abdullah b. Selâm hakkında inmiştir. Kureyş'ten biri Abdullah b. Selâm'a 2000 ukıyye[625] altın emanet etmişti, o bunları sahibine eksiksiz teslim etti.

Âyetin ikinci kısmı ise yahudi Finhâs b. Âzûrâ hakkında inmiştir. Başka bir Kureyşli ona 1 dinar altın emanet etmişti; Finhâs onu inkâr etti.

Âyetin hıristiyanlar ve yahudiler hakkında indiği de söylenmiştir. Hıristiyanlardaki yaygın ahlâk, emaneti sahibine teslim etmektir. Yahudilerin genel hali ise emanete hainlik yapmaktır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onların bunu helâl görmesinin sebebi, 'Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur' demelerindendir."* Yani onların, "Ehl-i kitap olmayan ve bizim dinimiz üzere bulunmayan kimselerin malını almada ve alınmış mallarını inkâr etmede bize bir vebal ve günah yoktur" demeleri sebebiyledir. *"Onlar, kendilerinin yalan söylediğini bile bile, Allah adına yalan söylüyorlar."* Çünkü onlar kendilerine muhalefet edenlere zulmü helâl görmekte ve, "Allah, onlar yani kendileri dışındakiler hakkında Tevrat'ta bir yasak hükmü koymadı" demektedirler.

---

624 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 2/87 (Beyrut 2004).

625 Bir ukıyye, yaklaşık 1,248 kilogramdır.

Şöyle denilmiştir: Yahudiler Kureyş'ten bazı adamları işçi olarak çalıştırdılar. Bu şahıslar daha sonra İslâm'a girdiler ve gidip yahudilerden ücretlerini istediler. Yahudiler, "Siz dininizi terkettiğiniz için hakkınız düştü, size bir ücret ödemeyeceğiz" dediler. Onlar da durumu Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) götürdüler, Allah Resûlü şöyle buyurdu:

"Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar. Câhiliye döneminde uygulanan her şey ayaklarımın altındadır, ancak bundan emanet hariçtir; iyi kötü herkese emaneti (ve hakkı) ödenir."[626]

Cenâb-ı Hak sonraki âyette onları yalanlayarak buyurdu ki:

"*Hayır!* Durum onların dediği gibi değil, Ehl-i kitap, kendileri dışındakilere karşı yaptığı haksızlıklardan sorumludurlar. *Her kim sözünü yerine getirir,* şirk ve isyandan *sakınırsa hiç şüphesiz Allah müttakileri sever.*" Allah'ın sevdiği kimsenin malı nasıl mubah olur ve dokunulmazlığı düşer? Tam aksine, kim onun hürmetini yok sayarsa Allah'a ve resûlüne savaş açmış olur.

Yahut Ehl-i kitap'tan kim Allah'a verdiği sözü yerine getirerek Muhammed'e (sallallahu aleyhi vesellem) iman eder, hainlikten sakınır ve emaneti yerine teslim ederse hiç şüphesiz Allah böyle müttakileri sever. Takva, bütün güzel huyları içine alır. O, işin temelidir ve nefsi (haram ve ateşten) koruma sebebidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

75-76. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Dervişlerden öylelerini gördük ki hakikat beldesine girdiğinde, kalbinden şeriatın heybeti ve hürmeti düşüyor, artık insanların mallarında rahat davranmaya başlıyor ve onun nazarında kulların hürmeti ve hakkı düşüyor. Öyle ki kendisine herhangi bir malın ve namusun muhafazası konusunda güvenemezsin. Bu kimseye bir emanet veya borç versen, başında dikilip ısrarla istemeden sana onları geri vermez. Bu, büyük bir günahtır ve bu, İsrâiloğulları'nın huyudur. Bunu insanların en alt seviyesinde biri yapsa ona razı olunmazken, insanların en üst derecesinde bulunduğunu iddia eden kimse için nasıl kabul edilebilir!

626 İbn Ebû Hâtim, *Tefsir,* 1/684 (Riyad 1997); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/244.

Hikmetli sözlerden birinde denir ki: "Dinin kemali, hıyaneti terketmektir."

İflasın en büyüğü, insanları aldatmaktır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Üç huy var ki onlar kimde bulunursa o kimse namaz kılsa, oruç tutsa ve kendini mümin zannetse de münafıktır. Konuştuğunda yalan söyler, vaat ettiğinde vaadine aykırı davranır ve kendisine bir şey emanet edilince ona hainlik yapar."[627]

Hakikate ulaştığını zanneden bir kimse, nefs-i emmâresi için bir delil bularak, "Avamın malını almakta bizim için bir vebal ve sakınca yoktur" derse işte o zaman boynundan İslâm bağını çıkarmış ve boynuna kılıç vurulmasını hak etmiş olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Allah'a Verdikleri Sözü Az Bir Pahaya Değiştirenler

Hıyanetin bir çeşidi de yalan yere yemin ederek insanların malını yemektir. Cenâb-ı Hak buna işaret ederek şöyle buyurdu:

اِنَّ الَّذٖينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلٖيلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ
فِى الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكّٖيهِمْ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٧٧﴾

77. Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedele satanlar var ya, onlar için ahirette hiçbir nasip yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onların yüzüne bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elem verici bir azap vardır.

---

627 Müslim, İmân, 59; Ahmed, *Müsned*, 2/398; İbn Hibbân, *Sahîh*, nr, 257; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 6/288. Az farklı lafızlarla bk. Buhârî, İmân, 24; Ebû Davud, Sünnet, 15; Tirmizî, İmân, 14.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü satanlar* yani Hz. Peygamber'e iman, onun sıfatlarını beyan ve emaneti yerine getirmek gibi Allah'ın Tevrat'ta İsrâiloğulları'dan aldığı söze vefayı terkedenler, onu gizleyenler ve *onu dünyanın az bir fâni malıyla değiştirenler var ya!* Onlar bu malı içlerindeki avam halktan alıyorlardı. Tevrat'taki gerçekleri açıklarlarsa bu menfaatin ellerinden gideceğinden korktular.

Onlar, Allah Teâlâ'nın kendileriyle yaptığı sözleşmelere yönelik de böyle yaptılar. Cenâb-ı Hak onlardan, eğer Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] yetişirseniz, ona iman ve yardım edeceksiniz, diye yeminle söz almıştı; onlar riyasetin ellerinden gitmesinden korkarak bu yemini de bozdular, az bir menfaat karşılığında sözlerine vefa göstermeyi terkettiler. *İşte onlar için ahirette hiçbir nasip yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla* kendilerini sevindirecek biz söz *konuşmayacak* veya hiçbir şey konuşmayacaktır. Onlara ancak melekler sual soracaktır. Allah onlara rahmet nazarıyla bakmayacak, tam aksine, onlara gazap ederek ve kendilerini alçaltmak için onlardan yüz çevirecektir. *Onları* günahlardan temizlemeyecek yahut onlar hakkında güzel bir övgüde bulunup kendilerini *temize çıkarmayacak. Onlar için elem verici bir azap vardır."*

İkrime demiştir ki: "Bu âyet Ebû Râfi', Kinâne b. Ebü'l-Hukayk, Huyey b. Ahtab ve diğer yahudi reisleri hakkında indi."

Onlar Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] sıfatlarını açıklama konusunda kendileriyle Tevrat'ta yaptığı sözleşmeyi gizlediler, onun yerine başka şeyler yazdılar ve onun Allah katından geldiğine yemin ettiler. Onlar bütün bunları, kendilerine tâbi olan halktan aldıkları rüşveti ellerinden kaçırmamak için yaptılar.

Kelbî şöyle demiştir: "Tevrat'ın ilminden pay sahibi olan yahudi âlimlerinden bir grup, kıtlıkla yüz yüze geldiler. Bunun üzerine yiyecek istemek için Kâ'b b. Eşref'e geldiler. Kâ'b onlara,

'Şu adamın (Muhammed'in) sizin kitabınızda zikredilen peygamber olduğunu biliyor musunuz?' diye sordu; onlar da,

'Evet, yoksa sen bilmiyor musun?' dediler. Kâ'b,

'Hayır' dedi. Onlar,

'Biz şahidiz ki o, Allah'ın kulu ve resûlüdür' dediler. Kâ'b,

'Siz bana geldiniz; ben de size yiyecek ve giyecek vermek istiyordum; Allah sizi büyük bir hayırdan mahrum etti' dedi. O zaman yahudi âlimleri,

'Onun durumu bizce karışık; acele etme, bize mühlet ver, gidip kendisiyle bir görüşelim' dediler ve çıkıp gittiler. Bir araya toplanıp Hz. Peygamber'in Tevrat'ta anlatılan sıfatlarını değiştirdiler, onun yerine başka şeyler yazdılar. Sonra Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yanına gelip kendisiyle konuştular, peşinden Kâ'b. b. Eşref'e giderek,

'Biz onun Allah'ın resûlü olduğunu biliyorduk; kendisine gittik, araştırdık, onun bize Tevrat'ta sıfatları anlatılan peygamber olmadığını tesbit ettik' dediler ve yazdıklarını ortaya çıkardılar. Bunun üzerine Kâ'b sevindi ve kendilerine erzak verdi. Olay üzerine bu âyet indi." Şu dünya malına tamahın insana neler yaptırdığına bir bak! Ondan Allah'a sığınırız.

Bu âyetin, malını pazara çıkarıp, "Buna şu kadar fiyat verildi" şeklinde yalan yere yemin ederek onu satan bir adam hakkında indiği de söylenmiştir.

Âyetin, Eş'as b. Kays hakkında indiğini söyleyenler de olmuştur. Eş'as'la bir adam arasında bir arazi yüzünden anlaşmazlık çıkmıştı, konuyu Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) götürdülür. Ortada şahit ve delil olmayınca iş yemine kaldı, adam (veya Eş'as) yalan yere yemin etmeye kalkınca bu âyet indi. [628] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

77. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ ruhlardan, kendisinden başkasına kulluk etmemeleri ve O'ndan başkasına meyletmemeleri için söz almıştır. Her kim, başka bir şeye meyleder ve Allah'tan başkasının muhabbetine güvenip dayanırsa

---

628 İlgili rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/245-249; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/88-89.

o kimse, Allah ile ahdini bozmuş olur. Onun marifet makamından bir nasibi yoktur. O, tövbe edip bütünüyle Mevlâ'sına yönelmedikçe kendisine bir müşahede ve Cenâb-ı Hak'la özel konuşma hâsıl olmaz. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ehl-i Kitabın Allah'ın Âyetlerini Tahrifi

Ehl-i kitabın kötü hallerinden biri de Allah'ın kitabını tahrif etmeleridir. Cenâb-ı Hak, onların bu çirkin fiiline işaret ederek şöyle buyurdu:

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

78. ***Ehl-i kitap'tan bir grup, okuduklarını kitaptan sanasınız diye dilleriyle kitabın âyetlerini eğip bükerler*** *(âyetleri değiştirerek okurlar),* ***halbuki okudukları kitaptan değildir. Söyledikleri Allah katından olmadığı halde, "Bu Allah katındandır" derler. Onlar, bile bile Allah'a iftira ediyorlar.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ehl-i kitaptan bir grup* ki bunlar, Kâ'b b. Eşref, Huyey b. Ahtab, Mâlik b. Sayf, Ebû Yâsir ve Şu'be b. Âmir'dir, onlar *Tevrat'ı okurken, kitabı dillerini eğip bükerek okuyorlar;* indirilen âyeti bırakıp tahrif edilen âyete meylediyorlar. *Bunu, tahrif edilen âyetlerin Tevrat'tan olduğunu zannetmeniz için yapıyorlar; halbuki okudukları kitaptan değildir. Söyledikleri Allah katından olmadığı halde, "Bu Allah katındandır" diyorlar.* Onlar, Allah'a nisbet ettikleri şeyde, *onun Allah katından olmadığını bildikleri halde, Allah'a iftira ediyorlar."*

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bu âyet, Tevrat ve İncil'in âyetlerini tahrif eden, onlardan olmayan şeyleri içlerine karıştıran ve

ondan tevhide dayalı dini çıkaran bütün yahudi ve hıristiyanlar hakkında indi. Allah Teâlâ, bu âyetle onların yalanını müminlere açıkladı."[629]

Âyetin, recmle ilgili bir durum üzerine indiği de söylenmiştir. Şöyle ki zina eden iki yahudi arasında hüküm verilmek için İslâm'ın hükmü kabul edilmeyince, Tevrat getirildi; okuma bilen biri Tevrat'ı okumaya başladı; recm âyetine gelince elini âyetin üzerine koyup sağından solundan okumaya başladı. Orada bulunan Abdullah b. Selâm adama, "Elini çek" dedi. Adam elini çekince, altından recmle ilgili âyet ortaya çıktı. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

78. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyeti, bir dünya menfaati elde etmek için, meşhur görüşü bırakıp onun dışındaki görüşlerle fetva veren kötü âlimlere uygulamak mümkündür. Âyet, hevâ ve heveslerine göre hüküm veren ve zayıf görüşlere dayanan zalim hâkimlere de tatbik edilebilir. Onlar, Allah katından olmayan şeyler için, "Bunlar Allah katından gelmiş hükümlerdir" demektedirler.

Kendilerinin sûfî olduğunu söyleyen bazı sahte dervişler de böyledir. Onlar, halkın elindeki mala tamah ederek dervişlik taslarlar; insanlara birtakım ilim ve hikmetlerden bahsederler, kalpleri onların manasından boş ve uzak olduğu halde, dilleriyle eğip bükerek bazı şeyler söylerler. Dış görünüşlerine bakan, söylediklerinin kalplerine uygun olduğunu ve onlarla amel ettiklerini zanneder, halbuki iç âlemleri bu konuda kendilerini yalanlamaktadır. Allah dilediğini doğru yola ulaştırır.

Hiçbir Peygamber ve Âlim İnsanları Şirke Çağırmaz

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyetlerde, yahudi ve hıristiyanların İsa, Üzeyir ve başkalarına ibadet etme konusundaki şüphelerini ortadan kaldırarak şöyle buyurdu:

---

629 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/90-91.

مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ
لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ
تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا
الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ اَرْبَابًا اَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

79. ***Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermişken** (kalkıp) **insanlara, "Allah'ı bırakıp bana kul olun!" demesi yaraşmaz. Bilakis o, "Öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitabın gerektirdiği şekilde rabbânî** (Allah'a halis kul) **olun" der.***

80. ***Ve o size, "Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edinin" diye de emretmez. Siz müslüman olduktan sonra hiç size kâfirliği emreder mi?***

Rabbânî, "ilim ve ameliyle insanları terbiye eden, onlara edep öğreten ve kendilerini güzel ahlâkla süsleyen kimse" demektir.

İbn Abbas demiştir ki: "Rabbânî, insanlara önce ilmin küçüğünden başlayıp büyüğüne doğru ilerleterek onları (Rabb'inin yarattığı fıtrata uygun bir seyir içinde) terbiye eden kimsedir."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki. *"Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine kitap, hüküm* yani kullar arasında hüküm verme yetkisi *ve peygamberlik vermesinden sonra kalkıp insanlara, 'Allah'ı bırakıp* O'ndan ayrı olarak veya O'nunla birlikte *bana kul olun' demesi yaraşmaz."* Yahut böyle birinin Allah'tan başkasına ibadet edilmesine razı olması uygun değildir. *"Bilakis o insanlara, 'Rabbânî olun';* yani Allah'ı bilen âlimler, O'nun dininde fakihler, insanlara karşı halim kimseler olun; insanları ilim, amel, heybet ve güzel hal ile terbiye edin; *bunu 'Allah'ın kitabından öğrettiğiniz ve ondan öğrendiğiniz hükümlerin gereği yapın' der."*

Yahut, "Allah'ın kitabından insanlara öğrettiğiniz faydalı bilgilerin ve onlara kitaptan verdiğiniz derslerin gereği olarak rabbânî olun" der.

İbn Abbas (radıyallahu anh) vefat edince, Muhammed b. Hanefiyye, "Bu ümmetin rabbânî âlimi vefat etti" demiştir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Allah'ın kendisine peygamberlik verdiği bir insan, kalkıp da size, 'Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edinin' diye de emretmez. Siz müslüman olduktan* yani Allah'ın hükümlerine boyun eğip teslim olduktan sonra, *hiç size kâfirliği emreder mi?* "

Bu âyetin inişi hakkında şöyle denmiştir:

Hıristiyan Necran heyeti, Hz. Peygamber'e, "Ey Muhammed, sen, sana ibadet etmemizi ve seni rab edinmemizi mi istiyorsun?" diye sordular; Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), *"Allah'tan başkasına kulluk etmekten ve O'ndan başka birine ibadet yapmayı emretmekten Allah'a sığınırız"* buyurdu.

Bu konuda bir diğer rivayet şudur:

Bir adam, "Yâ Resûlallah, birbirimize selâm verdiğimiz gibi sana selâm veriyoruz; sana ayrıca secde edebilir miyiz?" diye sorduğunda Allah Resûlü şöyle buyurdu:

"Hayır, Allah'tan başka hiç kimseye secde edilmesi uygun değildir; fakat siz, peygamberinize hürmet edin ve onun ailesinin hakkını iyi tanıyın."[630]

79-80. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Dervişler sürekli şeyhlerini yüceltir, bu konuda mübalağa yaparlar; öyle ki şeyhlerinin ayaklarını ve önlerinde toprağı öperler ve bütün güçleriyle onların hizmetine koşarlar. Şeyhler onların bu yaptıklarını gördüklerinde, sükût ederler; çünkü bu hürmet ve hizmet, onlar için kazanç ve manevi fetih sebebidir. Bir tanesi bu konuda şöyle demiştir:

"Manevi edep alan kimseler, (bu yolda) canlarını feda ederek ve başları bükerek safileşir."

---

630 Rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/91; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/250;

Fakat kâmil şeyhler, müridleri ilâhî huzura ulaşmaları için irşad ederler; onları aradaki vasıtaları görmekten fâni edene (mâsivadan kurtarana) kadar buna devam ederler. Bu durumda müridlerin şeyhlerine hürmetleri ve onların önünde baş eğmeleri, sadece Allah için olmaktadır; başka bir şey için değil... İşte o zaman müridler, Allah'ı tanıyan ve ilâhî huzurda kabul görmüş rabbânî kimseler olurlar.

Şeyhimiz derdi ki: "Beni, şeyhiniz olduğum için ziyaret etmeyin; fakat bizde (gördüğünüz marifet, hal ve edeple) Hakk'ı tanıyın; maddi varlıkları görmekten fâni olun; tâ ki bütün hürmet ve tâzim sadece rabbimiz Allah için olsun."

Demek ki şeyhlerin müridlerini tâzim ve hürmete sevketmesi, kendi nefisleri için değildir; onlar böyle bir düşünceden uzak kimselerdir.

Allah Teâlâ'nın özel velâyetine seçtiği bir kimsenin, kalkıp da insanlara, "Allah'ı bırakıp bana kulluk edin" demesi mümkün değildir; fakat o insanlara, "Allah'ı tanıyan rabbânî kimseler olun ki bütün hürmet ve yüceltmeniz Allah için olsun" der. O size, Allah'tan başka varlıkları görmeyi de emretmez ki insanlar yaratılmışları Allah'tan başka rabler edinsinler. Kâmil şeyh insanlara cem' halini (her şeyin sahibi olarak Allah'ı görme ve bilmeyi) emreder ki onlar Allah'tan başka bütün varlıkları kalplerinden silsinler. O, insanlara ancak her şeyin sahibi olarak Allah'ı bilmeyi ve görmeyi öğretirken, nasıl olur da başka varlıkları da bağımsız bir vücut ve yetki sahibi olarak görmeyi emreder? Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç küfrü emreder mi? En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Peygamberlerle Yapılan Sözleşme

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] iman konusunda peygamberlerden ve ümmetlerinden aldığı söze değinerek şöyle buyurdu:

وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ
رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ ءَأَقْرَرْتُمْ

وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْر۪يۜ قَالُٓوا اَقْرَرْنَاۜ قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا۬ مَعَكُمْ

مِنَ الشَّاهِد۪ينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾

81. ***Hani Allah, peygamberlerden şöyle bir söz almıştı: "Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra sizin yanınızdakini tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka iman edip yardım edeceksiniz." Allah, "Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklendiniz mi?" dedi, onlar da, "Kabul ettik" dediler. Bunun üzerine Allah, "O halde şahit olun; ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim" dedi.***

82. ***Artık bundan sonra her kim*** *(sözünden)* ***dönerse işte onlar gerçekten fâsık kimselerdir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Habibim, hatırla, bir zamanlar biz,* Âdem'den (aleyhisselâm), İsa'ya (aleyhisselâm) kadar gelen bütün *peygamberden söz alarak, onlara dedik ki: Size kitabı ve hikmeti verdikten sonra, eğer yanınızdakini tasdik eden bir peygamber ortaya çıkarsa muhakkak* siz ve ümmetleriniz, *ona iman ve yardım edeceksiniz."*

Yahut size verdiğimiz bu şeylerden dolayı, eğer Muhammed'e (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşırsanız, muhakkak ona iman ve yardım edeceksiniz.

Hz. Ali (radıyallahu anh) demiştir ki: "Allah, Âdem ve ondan sonra gönderdiği bütün peygamberlerden, eğer kendileri hayatta iken Muhammed (aleyhisselâm) gönderilirse kendisine iman ve yardım edeceklerine dair söz aldı ve ayrıca onlara bu sözü kavimlerinden almayı da emretti."[631]

Cenâb-ı Hak bu sözleşmeyi yapanlara, *"Bunu alıp kabul ettiniz mi, sizinle yaptığım sözleşmeyi üstlendiniz mi?" diye sordu; onlar da, "Aldık kabul ettik" dediler. Allah, "O halde siz kendinize şahit olun* yahut bunu kabul

631 bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/540 (Riyad 2003); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/94; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/252-253.

ettiğinize dair birbirinize şahit olun veyahut ey melekelerim sizler şahit olun, *ben de sizinle birlikte şahidim" dedi.* Bu âyette, hem bir tekit hem de büyük bir sakındırma vardır.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Kim bu ikrar ve şahadetten sonra sözünden dönerse* bahsedilen Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ortaya çıktıktan sonra ona iman ve yardımdan yüz çevirirse *işte onlar,* iman dairesinden çıkmış ve küfür üzerinde inat eden *fâsık kimselerdir.'*

81-82. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, önceki peygamberlerden ve ümmetlerinden Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] iman etme konusunda söz aldığı gibi, âlimlerden ve onlara tabi olan halktan da şu sözü almıştır: "Eğer, Allah'ın velilerinden hakikat bayrağını taşıyan ve yanınızdaki şeriat ilmini tasdik eden bir veliye ulaşırsanız, ona muhakkak inanacak ve yardım edeceksiniz."

Kim bu velilere tâbi olmaktan yüz çevirirse o, velâyet dairesinden çıkmış ve ezelî inayetten mahrum kalmış fâsık bir kimsedir.

Hiç şüphesiz hakikat, şeriatın özü ve hulasasıdır. Hakikatle şeriatın misali, ruhla ceset gibidir. Şeriat ceset, hakikat ruh gibidir. Hakikatsiz şeriat, ruhsuz cesettir; şeriatsız hakikat ise cesetsiz ruh gibidir. Biri ancak diğeri ile ayakta durmaktadır. Kim şeriat ilmini öğrenir, fakat hakikat ilminden haberi olmazsa o fıska düşer. Kim hakikat ilmine sahip olur, ancak şeriat ilmini bilmezse zındık olur (dinden çıkaracak işler yapar). Kim de ikisini birleştirirse o hakikate erer, kâmil olur. İkisinden de uzak kalan kimse ise Allah'ın dininden çıkar, başkasını arar. Bu durumda o, şu âyette uyarılan inkârla yüz yüze gelir:

اَفَغَيْرَ دِينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهُٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

83. ***Göklerde ve yerdekiler, ister istemez O'na teslim olduğu halde onlar, Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Sonuçta (hepsi) O'na döndürüleceklerdir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, bu âyette yahudi ve hıristiyanlara hitap etmektedir. Onlar, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanına gelerek onunla tartışmaya girdiler ve kendilerinin İbrahim'in dini üzere olduklarını iddia ettiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] onlara,

"Her ikiniz de İbrahim'in dininden uzaksınız; onun dini üzere olan benim; bu dine girin" buyurdu. Onlar buna kızarak,

"Vallahi, senin hükmüne razı olmayacağız ve senin dinine girmeyeceğiz" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak onlara cevap vererek şöyle buyurdu:

"Siz, Allah'ın, halili (İbrahim) ve habibi (Muhammed) için razı olduğu *dininden başkasını mı arıyorsunuz? Halbuki yerde ve gökte olan her şey, isteyerek ve istemeyerek O'na boyun eğip teslim olmuştur."*

Göktekiler, Allah'a isteyerek ve razı olarak boyun eğmişlerdir. Yerdekilerin bir kısmı tefekkür yoluyla, delile tâbi olarak ve başka yollarla isteyerek Allah'a teslim olmuştur. Yerdekilerin diğer bir kısmı ise istemeyerek yahut (İsrâiloğulları'na yapıldığı gibi) dağın üzerlerine kaldırılması, suda boğulma ve ölümle yüz yüze gelme gibi onları teslimiyete zorlayan sebeplerle Allah'a boyun eğmiştir.

Yahut bazı varlıklar, isteyerek boyun eğmişlerdir. Melekler ve müminler böyledir. Onlar, kendilerinden istenen görevlere severek teslim ve tâbi olmuşlardır. Bazıları ise kerhen boyun eğmiştir; kâfirler gibi. Onlar, kendilerinden istenen şeylere istemeyerek boyun eğmişlerdir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Sonuçta hepsi O'na döndürülecektir."* Çünkü hiçbir varlık O'nun hükmü dışına çıkamaz. Yahut hepsi öldükten sonra diriltilip mahşere sevkedilerek O'nun huzuruna döndürüleceklerdir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

83. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki hakiki din, zâhirde ve bâtında Allah'a boyun eğip teslim olmaktır. Zâhirde Allah'a teslim olmak, O'nun emirlerini yerine getirmek

ve yasakladığı işlerden kaçınmaktır. Bâtında Allah'a teslim olmak ise hükmüne razı olmak, musibet ve kahrına boyun eğmekle gerçekleşir. Kim, zâhirî teslimiyette kusurlu davranır veya Allah'ın celâl tecellisi olan bela ve musibet gibi hükümlerine kızarsa o kimse kâmil din dairesinden çıkmıştır. Bu durumda ona,

"Yerdekiler ve göktekiler isteyerek ve istemeyerek O'na boyun eğmişken, sen Allah'ın dininden başkasını mı arıyorsun? Ya isteyerek gönül hoşluğu ile Allah'a teslim ol ya da zorla O'na döndürülürsün!" denir.

Kudsî bir hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Kim benim kazâma razı olmaz, verdiğim belaya sabretmezse göğümün altından çıksın ve benden başka bir rab edinsin."[632]

Kalbin, başına gelen ilâhî tecellilerden üzülüp esef etmesinin sebebi, manen hasta olması ve yakîn nurunun zayıf oluşudur. Kim, kalpleri tedavi eden doktorun (kâmil mürşidin) sohbetini (terbiye ve irşadını) beğenmeyip ondan uzaklaşırsa bu âyetteki kınamadan o da payını almış olur.

Veliler, Allah'ın âlimler üzerinde hüccetidir; âlimler de halkın üzerinde Allah'ın hüccetidir. Kimin zâhirî amelleri istikamet üzere olmazsa o kimse âlimlerin sohbetini ihmal etmesinden dolayı kınanır. Kimin de bâtını (kalbi) istikamet üzere olmazsa Allah Teâlâ o kimseyi, velilerin yani âriflerin sohbetini terketmesinden dolayı kınar. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ileten O'dur.

Herkesi Kurtuluşa Götüren İman

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, bütün insanların uyması gereken İslâm'ın ve imanın hakikatini açıklayarak şöyle buyurdu:

---

632 bk. Taberânî, *el-Kebîr*; 22/320; *el-Evsat*, nr. 8366; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 200; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 6009, 6010; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/207.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُوتِيَ مُوسٰى وَعٖيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۖ لَا
نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾

84. ***De ki: Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakub'un oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rab'leri tarafından verilenlere iman ettik. Onların arasında bir ayrım yapmayız. Biz O'na teslim olduk.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Muhammed,* peygamberlere iman konusunda ayrım yapıp bazısına inanıp bazısına iman etmeyen Ehl-i kitaba (yahudi ve hıristiyanlara) *de ki*: Siz böyle yapıyorsunuz; *biz ise bize indirilene iman ettik, bunun yanında Allah tarafından bütün peygamberlere indirilenlere de iman ettik. Biz,* sizin yaptığınız ve hak yoldan çıktığınız gibi, *peygamberler arasında bir ayrım yapmayız*. Biz, zâhiri ve bâtınî hükümlerinde Allah'a teslim olmuş kimseleriz. Yahut biz, bütün amellerimizde ihlâs üzere hareket eden kimseleriz.

Âyette, "bize indirilenler" önce, "diğer peygamberlere indirilenler" ise sonra zikredilmiştir; bunun sebebi, Kur'an'ın onları kontrol etmesi ve onların Kur'an sayesinde tanınıp bilinmesinden dolayıdır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

84. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir müridin, şeyhine hürmet ve tâzimde mübalağa yapması uygundur. Mürid, şeyhini insanlık sıfatından çıkarmadığı ve onu överken başka velileri kusurlu gösterme yahut diğer şekillerde hürmetlerini zedelemediği müddetçe, onu övmede ileri gitmesi câizdir. Velilere hürmet, peygamberlere hürmet gibidir; kim onların arasında ayrım yaparsa hepsinin bereketinden mahrum kalır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İslâm'dan Başka Din Kabul Edilmez

Peygamberimiz Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] getirdiği İslâm dini, işte bu sahih akîdeyi içermektedir. Kim onun dışına çıkarsa doğru yoldan çıkmış olur. Cenâb-ı Hak bu duruma işaret ederek şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُۚ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ وَشَهِدُٓوا اَنَّ
الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَٓاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾

85. ***Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan (bulduğu din) asla kabul edilmeyecektir ve o kimse ahirette hüsrana uğrayanlardır.***

86. ***İman edip Peygamber'in hak olduğuna şahitlik yaptıktan ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkâra sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete ulaştırır? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.***

Tefsir

Ensardan bazı adamlar, İslâm'dan çıkıp Mekke'ye (müşriklerin yanına) gittiler. Onlardan biri de Hâris b. Süveyd el-Ensârî idi. Cenâb-ı Hak onlar hakkında buyurdu ki:

"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa edindiği din *ondan asla kabul edilmeyecektir ve o kimse ahirette hüsrana uğrayanlardır."* Çünkü bu kimse, Allah'ın kendisini üzerinde yarattığı temiz İslâm fıtratını bozmuş ve apaçık delilleri gördükten ve kendisi bizzat hakka şahit olduktan sonra, bu fıtratı körü körüne taklitle değiştirmiştir. Bunun için onun yaptığına hayret edilmiş ve kendisinin Allah'ın hidayetinden uzaklaştığı belirtilerek şöyle buyrulmuştur:

"Allah, iman edip Peygamber'in hak olduğuna şahitlik yaptıktan ve kendilerine apaçık deliller, mucizeler geldikten sonra inkâra sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete ulaştırır?" Hiç şüphesiz, kendisine kesin bir şekilde belli olduktan sonra haktan sapan kimse sapıklığa dalmış, doğrudan uzaklaşmış, nefsine zulmetmiş ve onu değersiz hale getirmiş olur.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah,* görüşünü bozarak ve imanın yerine kendi fâsit fikrini koyarak kendisine zulmeden *zalimleri doğru yola iletmez."* Bu âyet, haklarında ezelde bedbahtlık (cehennemlik) hükmü verilen belirli bir topluluk hakkında olabilir.

Cenâb-ı Hak bundan sonra onların cezasını zikrederek şöyle buyurdu:

اُولٰٓئِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَع۪ينَۙ

﴿٨٧﴾ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَۙ ﴿٨٨﴾

87. ***İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lânetine uğramalarıdır.***

88. ***Onlar, bu lânetin*** *(veya cehennemin)* ***içinde ebedî olarak kalacaklardır. Onların azapları hafifletilmez ve yüzlerine bakılmaz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: *"İslâm'dan dönen bu kimselerin cezası, onlara Allah'ın, meleklerin* ve mümininiyle kâfiriyle *bütün insanların lânet etmesidir."* Çünkü kâfir dahi, kimin hak üzere olduğunu bilmese de hak dini terkeden kimseye lânet eder. *"Onlar, bu lânetin* yahut ateş veya azap *içinde ebedî olarak kalırlar;* bir saat olsun *onlardan azapları hafifletilmez ve kendilerine bir an olsun mühlet verilmez."*

Yukarıda zikredilen Hâris b. Süveyd el-Ensârî, daha sonra pişman oldu, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] bir adam göndererek tövbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sordu. Bunun üzerine şu âyet indi:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨٩﴾

89. Ancak, bundan sonra tövbe edip halini ıslah edenler başka. Hiç şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

Bu âyet indiği zaman, Hâris'in kavminden bir adam onu yazarak Hâris'e götürdü ve âyeti kendisine okudu. Hâris âyeti dinleyince, "Vallahi ben biliyorum ki sen doğru söylüyorsun, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] senden daha doğru söylüyor; Allah Teâlâ ise en doğru söyleyendir" dedi ve Medine'ye döndü; İslâm'a girdi; bundan sonra iyi bir müslüman oldu.[633]

85-89. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim ehil olmayan kimseden velâyeti ararsa veya velâyet terbiyesini madeninden (bu işin ehli bir mürşidden) almadan veli olduğunu iddia ederse bu ondan kabul edilmez. Sûfîlere göre bu kimse, velâyet yolunda hüsrana düşmüş biridir. Kimin velâyet yolunda bir şeyhi yoksa o kimse, babasını kaybetmiş yitik çocuk gibidir veya nesebi belli olmayan şüpheli çocuk hükmündedir.

Bu işin ehlinden murat, fenâ ve bekâ makamlarına çıkmış, cezbe ve sülûk sahibi, manevi sarhoşluk ve ayıklık hallerini yaşamış, ilâhî aşk şarabından içip kendinden geçmiş, sonra ayılıp kendine gelmiş ve kemale ermiş ârifibillâh zatlardır. İşte, kendilerinden velâyet terbiyesinin alınacağı kaynak bu zatlardır. Her kim onların sohbetine (manevi terbiyesine) girmez ve onların tattığı ilâhî aşk şarabından içmezse onda ne kadar keramet türü şeyler zuhur ederse etsin, bu yolda kendisine uyulmaz.

Bu kimseden daha perişanı ise bu aşk ehli zatların sohbetine girmiş, onların yollarının hak olduğuna şahit olmuş, fakat sonra bu yoldan dönmüş olan kimsedir. Bu kimse, bütün halkın nazarında aldanmış ve lânetlenmiş biridir. Yani o kimse, Hakk'ı müşahededen tard edilmiş biridir. Ancak kim tövbe eder, velilerin sohbetine döner ve onlara karşı

633 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/97 (Beyrut 2004).

edebini güzelleştirirse o kimse affedilir; hiç şüphesiz Allah, çok affedici ve çok merhamet edicidir.

Hak Dinden Dönenlerin Cezası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, dinden dönen ve ölene kadar küfür üzere kalan kimsenin halini zikrederek şöyle buyurdu:

اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا بَعْدَ اٖيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْۚ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الضَّٓالُّونَ ﴿٩٠﴾

90. *İnandıktan sonra inkâr eden ve sonra küfürde ileri gidenler var ya, onların tövbeleri asla kabul edilmeyecektir. Onlar, hak yoldan sapmış kimselerdir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*İman ettikten sonra* imandan çıkıp *inkâr eden ve küfürde ileri gidenler* ve, 'Muhammed'in helâk olmasını bekliyoruz' diyenler *var ya, onların tövbeleri asla kabul edilmeyecektir. Onlar hak yoldan sapmış kimselerdir.*" Yani onların bir tövbesi yoktur ki kabul edilsin; çünkü Allah onlar hakkında ezelde şekavet (cehennemlik) hükmünü yazmıştır. Yahut onlar ancak, can boğaza dayandığı bir anda tövbe ederler. Yahut onlar, küfürde devam ettikleri müddetçe tövbeleri kabul edilmeyecektir.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, yukarıda ismi geçen Hâris b. Süveyd ve arkadaşları hakkında inmiştir. Onlar, on bir kişiydiler. Hâris İslâm'a dönünce onlar, "Durum netleşene kadar biz Mekke'de küfür üzere kalacağız; ne zaman istersek o zaman döneriz" dediler. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Mekke'yi fethedince, içlerinden bir kısmı İslâm'a girdi, tövbeleri kabul edildi; bir kısmı ise küfür üzere kaldılar, onlar hakkında da bu âyet indi.

Bu âyetin yahudiler hakkında indiği de söylenmiştir. Onlar, kendi peygamberlerine inandıktan sonra Hz. İsa'yı inkâr ettiler; sonra Hz. Muhammed'i de [sallallahu aleyhi vesellem] inkâr ederek küfürlerini artırdılar.

Âyetin, hıristiyanlar hakkında indiği de söylenmiştir. Onlar, Hz. İsa'ya iman ettikten sonra Hz. Muhammed'i [sallallahu aleyhi vesellem] inkâr ettiler, sonra bu inkârlarında ısrar ederek küfürlerini artırdılar.

Bir görüşe göre de âyet, her iki grup hakkında inmiştir. Onlar, Peygamberimiz Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] ortaya çıkmadan önce onun geleceğine iman etmişken, gelince kendisini inkâr ettiler; onu inkârlarında inat ve isyanlarında devam ederek küfürlerini artırdılar.[634] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

90. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki kim manevi terbiye yoluna girer, nefsini terbiye etmeye, onu kötü huylardan ve maddi kirlerden temizlemeye çalışır, sonra üzerinde ilâhî kahır tecelli edip bu yoldan dönerse bu kimsenin hali şudur: Eğer o, hemen tövbe edip yola dönerse dönüşü kolay olur, kurtulması umulur ve tövbesi kabul edilir. Şayet girdiği yanlış yoldan dönmemede ısrar eder, nefsi de tembelliğe alışırsa artık onun tövbesi beklenmez ve o hak yoldan çıkmış kimselerden olur.

Bu kimsenin durumu şuna benzer: Bir kabın içindeki süt veya bal boşaltılıp içine katran doldurulsa, eğer bu katran derhal dökülürse kabın yıkanıp temizlenmesi kolay olur; fakat ihmal edilir de katran kaba rengini verecek derecede içinde kalırsa temizlenmesi zor olur ve ondan kokusunu gidermek imkânsız hale gelir.

İmam Kuşeyrî der ki: "Eğer bu kimse, döndüğü son kötü hali üzere ölürse ahirette kendisine bin ârif bile şefaat etse hak yoldaki iyi kimselerle birlikte haşredilmez. O, ahirette şöyle büyük bir tuzakla karşılaşır: Bu adamın yüz şekli başkasına verilir; kendisini tanıyan ârifler, ona benzetilen bu kimseyi o zannederler ve kendisine şefaat ederler; ancak bir başkasına şefaat ettiklerini düşünmezler (Allah onların şefaatini kabul

634 bk. Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 4/97-98.

eder, fakat bu şefaat onların yolunu terkeden kimseye değil, ona benzetilen kimseye olur)."[635]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

İnkâr Üzere Ölenin Sonu

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, küfür üzere ölen kimseye değinerek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ
ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى بِهِ ۗ أُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٩١﴾

91. ***Hiç şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenlerin her biri,*** *(ahirette)* ***kendini kurtarma fidyesi olarak dünya dolusu altın verecek olsa bile bu, kendisinden kabul edilmeyecektir. Onlar için elem verici bir azap vardır ve onların hiçbir yardımcıları yoktur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Hiç şüphesiz inkâr edenler ve inkârlarında ölene kadar devam edenler, ahirette kendilerini azaptan kurtarmak için dünya dolusu altını fidye olarak verseler bile, kendilerinden kabul edilmez;* bilakis onlar için Allah'ın rahmetinden ümitsizlik hâsıl olur. *Onlar için elem verici bir azap vardır;* ona karşı hiçbir fidye, şefaat ve dost onlara fayda vermez. *Onları,* âlemlerin Rabb'inin azabından kurtaracak *hiçbir yardımcıları yoktur.*" Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü bir kâfir huzura getirilir; kendisine, 'Dünya dolusu altının olsaydı, bu azaptan kurtulmak için onu verir miydin?' diye sorulur; kâfir,

'Evet, verirdim' der. O zaman kendisine,

---

635 bk. Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât,* 1/246 (Kahire 1999).

'Senden bundan daha kolay bir şey istendi; dünyada 'lâ ilâhe illallah' demen emredildi, fakat sen bundan kaçındın' denir."[636]

Allah bizleri son nefese kadar kelime-i tevhid üzere sabit tutsun ve onun manasını bilerek yaşamayı nasip etsin. Âmin.

91. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kim, Allah tarafından özel seçilmiş velilerin yolunu inkâr eder, nefsini Allah'ın kudsî huzuruna girmekten mahrum bırakır ve ölene kadar bu inkârı üzere devam ederse hiç şüphesiz onun için pişmanlık hâsıl olur. Gerçekten onun ayağı kaymıştır; çünkü o, büyük günahlarda ısrar ederek ölmüştür, fakat bunun farkında değildir. Bu kimse, ahirette avam müslümanlarla haşredilip amel defterini sağ tarafından alan müminlerle birlikte cennetin bir köşesinde bulunur. Orada, ilâhî huzurda özel kabul gören velilerin en yüksek makamlardaki derecelerini görünce pişman olur, üzüntü çeker. Ancak yapacağı bir şey de yoktur. İlâhî takdir ona galip gelip hükmünü icra etmiştir. O, velilerle birlikte bulunmak için dünya dolusu altını verecek olsa bu, kendisine bir fayda vermez. Artık o, (cemalullahtan) perdelenme gamı ve yüksek derecelere ulaşmaktan mahrum kalma azabı içinde kalır. O, Allah dostlarının müşahede ettiği şeyleri müşahededen ve Cenâb-ı Hak ile özel kelâmdan menedilmiştir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Gerçek Hayra Ulaşma Yolu: En Sevdiğini İnfak

Cenâb-ı Hak, önceki âyette kıyamet günü fidyenin fayda vermediğini belirtti, sonraki âyette ise kulun dünyada vereceği en faziletli fidyeyi zikretti; çünkü ahirette ona fayda verecek olan odur. Bu konuda şöyle buyurdu:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ
فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَل۪يمٌ ﴿٩٢﴾

636 Az değişik lafızlarla bk. Buhârî, Rikâk, 51; Müslim, Sıfâtü'l-Kıyâme, 51.

92. Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız. Her neyi infak ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça gerçek iyiliğe* yani kâmil taate ve Allah'a yakınlığa *ulaşamazsınız."*

Yahut mal veya onun dışındaki sevdiğiniz şeylerin bir kısmını infak etmedikçe Allah'ın iyiliğine yani rızasına ve cennetine ulaşamazsınız.

Malın dışında infak edilecek şeylere bir örnek, ihlâslı olmak şartıyla, makam ve itibarını insanlara yardım için seferber etmektir. Yine bedeni sürekli Allah'a itaatte koşturmak ve gerektiğinde canı Allah yolunda feda etmek de bu kısma girer.

Bu âyet indiği zaman Ebû Talha (radıyallahu anh), "Yâ Resûlallah, benim için mallarım içinde en sevimlisi, Beyruhâ denen bostandır; onu Allah'tan ihsanını ve sevabını bekleyerek Allah için sadaka veriyorum" dedi. Bu yer, Mescid-i Nebî'nin arkasında bir bostandı. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem),

"Çok hoş, çok güzel; orası gerçekten değerli ve verimli bir yerdir. Ben orayı akrabaların arasında pay etmeni uygun görüyorum" buyurdu; Ebû Talha da orayı akrabaları arasında paylaştırdı.[637]

Zeyd b. Hârise (radıyallahu anh) sevdiği bir atı getirerek, "Bu, Allah yolunda sadakadır" dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), ona Zeyd'in oğlu Üsâme'yi bindirdi. Bunu gören Zeyd, "Ben onu sırf Allah için sadaka olarak vermiştim!" deyince, Resûl-i Ekrem,

"Allah Teâlâ, onu senden kabul etti" buyurdu.[638]

Bu hadis, akrabalara sadaka vermenin daha faziletli olduğunu göstermektedir.

---

637 Buhârî, Zekât, 44; Müslim, Zekât, 43; Ahmed, *Müsned*, 3/141.

638 bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/577; Abdürrezzâk, *Tefsir*, 1/126; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/99; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/260.

Bir kadının sevdiği bir câriyesi vardı; ondan başka bir malı da yoktu. Onu âzat etti ve kendisiyle birlikte kalmasını şart koştu. Câriye âzat edilince çekip gitti. Durumu öğrenen Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) kadına,

"Onu bırak, böyle yapmakla kendini ateşten perdelemiş oldun"[639] buyurdu.

Ömer b. Hattâb (radıyallahu anh), Irak esirleri içinden kendisine bir câriye satın alınmasını emretti. Câriye kendisine getirilince ona baktı, çok hoşuna gitti. Bunun üzerine, "Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, *'Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız'* buyuruyor" dedi ve onu âzat etti.

Abdullah b. Ömer (radıyallahu anh) bu âyeti okuyunca, yanında birlikte olduğu bir tek câriyesinden başka daha sevimli bir şey bulamadı; onu âzat etti ve peşinden şöyle dedi: "Eğer Allah için verdiğim bir şeye geri dönmeme ahlâkım olmasaydı, onu geri alır kendime nikâhlardım."

Rebî', kapısına gelen bir dilenciye şeker verirdi. Niçin böyle yaptığı sorulunca, "Ben şekeri sevdiğim için ondan sadaka veriyorum" derdi.

Hiç şüphesiz Allah, sevilen maldan veya onun dışındaki şeylerden verilen sadakayı kabul eder. Bunun için Cenâb-ı Hak, âyetin sonunda şöyle buyurdu:

"Her neyi infak ederseniz Allah onu bilir, ona göre size karşılığını verir."

92. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir mürid için, iki kaburga kemiği arasında taşıdığı nefsinden (yani ruhundan) daha sevimli bir şey yoktur, bu bütün insanlar için böyledir. Kim ruhunu Allah rızası yolunda feda ederse Allah'ın rızasına ve marifetine nail olur. İşte en büyük iyilik budur. Kim nefsini Allah için zelil ederse Allah onu aziz eder. Kim nefsini Allah için fakir ederse Allah onu zengin eder. Kim Allah için tevazu gösterirse Allah onu yükseltir.

Nefsi Allah'a feda etmek, onu terbiye şeyhine (mürşid-i kâmile) teslim etmek ve şeyhin terbiye yolunda onda istediği gibi tasarruf etme-

---

639 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/99.

sine imkân vermektir. Şeyhi ona neyi işaret ederse mürid, hiç tereddüt etmeden onu yapmaya koşmalıdır. Kim bunu yaparsa en büyük iyiliğe (Allah rızasına) ulaşmış ve en çok sevdiği şeyi Allah yolunda infak etmiş olur. Nefsini Allah için feda eden herkesin, onun dışındaki şeyleri feda etmesi daha kolay olur; çünkü insan için canından daha kıymetli bir şey yoktur.

Allah kendisinden razı olsun, İbnü'l-Fârız bu konuda şöyle demiştir:

"Benim ruhumdan başka bir şeyim yok; sevdiğinin muhabbeti uğruna canını feda eden kimse, israf eden biri değildir. Ey sevgili, eğer benden canımı kabul edersen, bana yardım (ve iyilik) yapmış olursun; sen bu yardımı yapmazsan, yazık olur bütün çaba ve emeklere!"

Şeyh Ebû Abdullah-ı Kuraşî demiştir ki: "Muhabbetin hakikati, bütün varlığını sevdiğine hibe etmendir, öyle ki geride sana senden hiçbir şey kalmamalıdır."

Cünyed-i Bağdâdî de (rahimehullah) şöyle demiştir: "Nefislerinizi Allah için feda etmedikten sonra, Allah'ın muhabbetine ulaşamazsınız."

Helâl Şeyleri Haram Kılanlar

Daha önce geçtiği gibi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) yahudilere, *"Ben İbrahim'in dini üzereyim"* dediğinde onlar, "Sen, deve eti yerken ve deve sütü içerken nasıl İbrahim'in dini üzere olabilirsin? Bunlar İbrahim'e haramdı!" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلاًّ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلاَّ مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ
مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿٩٣﴾ فَمَنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ
﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

93. *Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrail'in (Yakub'un) kendisine haram kıldıkları dışında, bütün yiyecekler İsrâiloğulları'na helâl idi. De ki: "Eğer doğru sözlü iseniz o zaman Tevrat'ı getirip onu okuyun."*

94. *Artık bundan sonra her kim Allah'a karşı yalan uydurursa işte onlar, zalimlerin tâ kendileridir.*

95. *De ki: "Allah doğru söyledi. Öyle ise İbrahim'in şirkten uzak tevhid dinine uyun; o, müşriklerden değildi."*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Bütün peygamberlere helâl olduğu gibi, İsrâiloğulları'na da bütün yiyecekler helâl idi; ancak Yakub'un,* deve eti ve sütü gibi *kendisine haram kıldıkları hariç.*"

Rivayet edildiğine göre, Hz. Yakub'da siyatik (kalça sinirlerinde iltihaplanma) denen bir hastalık vardı. Yakub (aleyhisselâm), "Eğer Allah bana bu hastalıktan şifa verirse en sevdiğim yiyecekleri yemeyeceğim!" diye adakta bulundu; onun en sevdiği yiyecek de deve etiyle deve sütüydü.

Diğer bir rivayete göre Hz. Yakub (aleyhisselâm), doktorların işaretiyle tedavi için kendisine bunları yasak etmişti. Daha sonra, çocukları da onu yemeyi terkettiler; halbuki o, kendilerine Tevrat'ta haram edilmemişti; onları kendileri haram kılmıştı.

Tevrat indirilmeden önce, bütün yiyecekler İsrâiloğulları'na ve bütün peygamberlere helâldi; Tevrat inince Allah Teâlâ, İsrâiloğulları'nın zulüm ve taşkınlıkları sebebiyle bazı yiyecekleri kendilerine haram yaptı.

Âyetin devamında şöyle buyruluyor: "Eğer onlar, deve etinin İbrahim'e haram olduğunu ve kendilerine haram edilen bütün şeylerin İbrahim'e ve önceki peygamberlere haram olduğunu iddia ediyorlarsa *onlara de ki*: Yalan söylüyorsunuz, *eğer* 'Size haram edilen her şeyin İbrahim'e de haram olduğu, *sözünüzde sadık iseniz, Tevrat'ı getirip okuyun bakalım, onda böyle bir şey bulabilecek misiniz?*'"

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) onlara bunu söyleyince susup kaldılar; Tevrat'ı getirmeye cesaret edemediler; böylece onların Allah adına iftira ettikleri belli oldu.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Artık bundan sonra,* yani gerçek belli olduktan ve onların delille susturulmasından sonra, *her kim,* 'Tevrat inmeden önce Allah deve etini ve sütünü haram yapmıştır' şeklinde kendi zannına göre hüküm verip *Allah'a karşı yalan uydurursa işte onlar,* hak ortaya çıktıktan sonra bâtıla saplanıp büyüklenen *zalimlerin tâ kendileridir."*

Diğer âyet şöyledir: "Ey Muhammed, *de ki: 'Allah,* indirdiği şeylerde *doğru söyledi;* siz ise bahsettiğiniz konuda yalan söylediniz. Artık ortaya çıktı ki İbrahim'in milleti (dini), Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] getirdiği İslâm'dan ibarettir; *öyleyse* İslâm'a girin ve *İbrahim'in şirkten uzak dinine uyun.'* Hiç şüphesiz İslâm dini, İbrahim'in dinine uygundur yahut (esası itibariyle) onun aynısıdır. Artık İslâm'a girin de sizi Tevrat'ı tahrif etmeye ve hak dine karşı büyüklenmeye sevkeden, Allah'ın İbrahim'e ve ona tâbi olanlara helâl kıldığı temiz şeyleri haram kılmaya zorlayan Yahudilik'ten kurtulun. Aslında sizler, kendisine sımsıkı sarıldığınızı zannettiğiniz Tevrat'a aykırı davranmakta, Allah'a Üzeyir'i ve başkalarını ortak koşmaktasınız."

Âyet şöyle bitiyor: "Halbuki *İbrahim* şirkten uzak ve bütünüyle Allah'a teslim olmuş biriydi; *müşriklerden değildi."*

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyette, şirkten uzak halis tevhid, dinde istikamet, ifrat ve tefritten sakınma hususunda Hz. İbrahim'e uymanın farz olduğuna bir işaret vardır. Âyette ayrıca, tariz yoluyla (dolaylı biçimde) yahudilerin müşrik olduğu ifade edilmiştir."[640]

93-95. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Mürid gerçek ihlâsı elde ettiğinde ve has tevhide ulaştığında, bütün yiyecekler kendisine serbest olur; çünkü o, nimeti Allah'ın öğrettiği şekilde O'nun kudret elinden alır ve onu Allah için verir. Bütün bunları şeriata uygun olarak yapar ve tarikatın nurlarına da gözü kapalı değildir. Öyle ki onda aşırı bir istek ve tamah bulunmaz. Abdullah b. Ömer [radıyallahu anh] derdi ki:

640 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/171.

"Sende israf ve kibir bulunmadığı sürece istediğini ye, istediğini giyin!"

Âbidler ve zâhidler, nefisleri kendilerini sebeplere bağlayıp ibadetten uzaklaştırır korkusuyla mubah arzularından bile kaçınmışlardır. Aynı şekilde manevi seyir halinde olan müridlere de kalpleri eşyaya takılıp seyirlerinden geri kalmamaları için mal mülk edinme gibi dünyevî şeyleri azaltmaları gerekir. Hakk'a vâsıl olan âriflere gelince, onlarda fenâ ve bekâ halleri gerçekleştiği için, az önce geçtiği gibi onlar, aldıklarını Allah'ın izniyle Allah'ın kudret elinden alırlar.

Özetle nefis, Rabb'inin emirlerini gözetmeye teslim ve tâbi olmadığı sürece onunla cihad etmek ve kendisine muhalefet yapmak gerekir. Rabb'ine boyun eğip teslim olunca ise onunla sulh halinde olmak ve kendisinde olan tecellilerde ona muvafakat etmek gereklidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kâbe ve Hac

Yahudiler, kendilerinin Halil İbrahim'in (aleyhisselâm) dininde olduğunu söyledikleri halde, onun bina etmiş olduğu Beytullah'ı ziyaret etmedikleri için Allah Teâlâ, *"Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev, Mekke'deki Kâbe'dir"* âyetiyle onları reddetti.

Şöyle de denmiştir: Müslümanlarla yahudiler birbirlerine karşı övündüler. Yahudiler, "Beytülmakdis daha faziletlidir; çünkü orası peygamberlerin hicret yeridir" dediler. Müslümanlar ise, "Kâbe daha faziletlidir; zira o, yeryüzünde yapılan ilk binadır" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi:

إِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَۚ ﴿٩٦﴾ فِيهِ
اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهِيمَۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًاۜ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ
الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًاۜ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

96. Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev** (mâbed)**, Mekke'deki Kâbe'dir.

***97. Orada apaçık âyetler, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin beyti haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki Allah bütün âlemlerden müstağnidir** (hiç kimseye ihtiyacı yoktur).*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yeryüzünde insanlar için kurulan ilk beyt* (mâbed), *Mekke'deki Kâbe'dir."* Ondan sonra Kudüs'teki Beytülmakdis'tir. İkisinin yapımı arasında kırk sene vardır. Kâbe'yi, ilk olarak (gökte meleklerin tavaf ettiği) beytülma'murun hizasına gelecek şekilde melekler inşa etti. Allah Teâlâ, gök ehli beytülma'muru tavaf ettiği gibi, yer ehline Kâbe'yi tavaf etmelerini emretti. Daha sonra ikinci olarak Beytülmakdis inşa edildi.

Bir rivayete göre, her ikisini de Hz. Âdem (aleyhisselâm) bina etmiştir; sonra Kâbe'yi Hz. İbrahim yeniden yapmıştır.

"O Kâbe, mübarek bir yerdir." Çünkü orada yapılan iyiliklere kat kat karşılık verilir; bir iyiliğe yüz bin sevap verilir, orada günahlar temizlenir, sağanak sağanak rahmet iner, manevi feyiz ve vâridatlar akar. *Orada pek çok âyet vardır. Bu âyetlerden biri, "Makam-ı İbrahim" denen taştır.* Bu taş, Hz. İbrahim'in Kâbe'nin temellerini yükseltirken üzerine bastığı taştır. Bina yükseldikçe taş da yükseliyordu. Kâbe tamamlanıncaya kadar böyle devam etti. Hz. İbrahim'in ayağı çamura basmış gibi taşa gömülüp iz çıkardı.

Buradaki âyetlerden diğerleri şunlardır:

Kuşlar, Kâbe'nin üzerinden uçmazlar.

Allah Kâbe'yi yıkmak için gelen fil ordusunu helâk etmiş ve zalimleri defetmiştir.

Hz. Cebrâil (aleyhisselâm), kanadıyla yere vurarak orada Hz. Hacer için zemzem suyunu çıkarmıştır. Zemzem Kuyusu kapanıp yeri kaybolduk-

tan sonra Abdülmuttalib onu kazıp tekrar kullanıma hazır hale getirmiştir. Zemzem suyu hangi niyetle içilirse ona göre fayda ve sonuç verir.

Kim (mümin olarak) oraya girerse iki dünyanın azabından emniyette olur. Çünkü Halil İbrahim [aleyhisselâm] şöyle dua etmiştir: *"Rabbim, bu beldeyi emin bir yer yap!"* (İbrahim 14/35).

Câhiliye döneminde, suç işleyen bir kimse Kâbe'ye sığındığı zaman kendisiyle savaşılmaz ve orada bulunduğu sürece ceza uygulanmazdı. İslâm geldikten sonra ise Harem bölgesi ceza ve kısasları tatbik etmeye engel değildir.

Ebû Hanîfe demiştir ki: "Kâbe'ye sığınana dokunmama hükmü devam etmektedir. Kendisine bir ceza ve kısas gereken kimse, Harem bölgesine girse kendisiyle savaşılmaz, fakat oradan çıkması için sıkıştırılır; çıkana kadar kendisine yiyecek verilmez ve onunla alışveriş yapılmaz."[641]

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim iki Harem bölgesinden birinde (Mekke veya Medine'de) vefat ederse Allah onu kıyamet günü (azaptan) emin olarak haşreder." [642]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"Kim hacceder ve bu arada çirkin bir söz söylemez ve günah işlemezse annesinden doğduğu gün gibi günahlarından tertemiz olur." [643]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Yoluna gücü yetenlerin beyti haccetmesi, Allah'ın insanlara* farz-ı ayın olarak *yüklediği bir hakkıdır."* Yola gücü yetmek, kendisini Mekke'ye ulaştıracak azığa sahip olup yaya veya binekli bir şekilde sıhhati yerinde, nefsi, malı ve dini konusunda emniyet içinde oraya ulaşmaktır. Yola gücü yetmenin, gerekli azık ve bineğe sahip olmak olduğu da söylenmiştir.

641 bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/28 (Beyrut 1994); Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/132 (Beyrut 1998).

642 Abdürrezzâk, *Musannef*, nr. 17166; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 8271; Heysemî, *ez-Zevâid*, 2/319.

643 Buhârî, Hac, 4; Müslim, Hac, 438; Tirmizî, Hac, 2.

Kim bu şartlara sahip olduğu halde bu vazifeyi terkeder ve yahudi, hıristiyan veya diğer inkâr edenler gibi onu inkâr ederse hiç şüphesiz Allah, o kimseden, onun haccından ve bütün âlemlerden müstağnidir, hiç kimsenin ameline ihtiyacı yoktur.

Âyette, ne kadar büyük bir suç olduğunu anlatmak için, terketme yerine inkâr etme ifadesinin kullanıldığı da söylenmiştir. Şu hadiste olduğu gibi: *"Kim (kasıtlı olarak) namazı terkederse küfre girmiş olur."* [644]

Rivayet edildiğine göre, âyetin ilk kısmı indiği zaman Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], (Medine'de bulunan) bütün din mensuplarını topladı, onlara hitapta bulunarak,

"Hiç şüphesiz Allah size haccı farz kıldı, haccediniz" buyurdu. Müslümanlar ona iman etti, diğer beş topluluk ise (müşrik Araplar, yahudiler, hıristiyanlar, Mecûsîler ve Sâbiîler) inkâr etti. O zaman, *"Kim inkâr ederse ..."* âyeti nâzil oldu.[645]

96-97. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah, insanların önüne iki beyt koymuştur. Biri, maddi beyttir ki o Kâbe'dir. Diğeri ise manevi beyt olup Rabb'in beyti olan kalptir.

Kalp evi, Rabb'in nurundan boş kalınca, maddi beyti ziyaret etmeye iştiyak duyar. Kalp beyti, içinde yerleşenin (Rabb'inin) nuru ile mâmur olunca, başkası için bir kıble hükmünde olur. Artık bu kalbin Rabb'inin nurundan başkasına yönelmeye ihtiyacı olmaz; tam aksine o, kendisini ilâhî vâridatların ve nurların tavaf ettiği, ilâhî marifet, ilim ve sırların her yandan kuşattığı bir kâbe olur. Sonra bu kalp, kâinatın kutbu olur; halk her yönden ve mekândan ona akın akın akar gelir. Bu haldeki bir kalp, bütün kâinat kendisini tavaf ederken o, maddi kâbeyi ziyarete nasıl iştiyak duyar? Allah kendisine rahmet etsin, Hallâc demiştir ki:

"Ey O'nu sevdiğim için beni kınayan kimse! Eğer benim O'ndan gördüklerimi sen de görseydin beni kınamazdın! İnsanların haccede-

---

644 Konuyla ilgili hadis için bk. Tirmizî, İmân, 9 (nr. 2621); Nesâî, Salât, 8; İbn Mâce, İkame, 77; Ahmed, *Müsned*, 5/346; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 3372; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/295.

645 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/622 (Riyad 2003); Saîd b. Mansûr, *Sünen*, nr. 515; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/276.

cekleri yerleri vardır; benim haccedeceğim ise gönlümde yerleşen sevgilidir. Kâbe'yi ziyaret edenler, götürdükleri hayvanları kurban ederler; ben ise canımı ve kanımı kurban ederim." [646]

Bu kalp beytinde nice parlak âyetler vardır. Bu âyetler, ruhların ve sırların semasında nur ve marifet güneşlerinin ışık vermesi, birliğe ulaşmış ve mâsivadan sıyrılıp Allah'a yönelmiş gönül toprağında tevhid kamerinin nurlarının parlaması, yüksek himmet semasının ufuklarında ilim ve hikmet yıldızlarının nurlarının ortaya çıkmasıdır. İşte bu, tevhid ehlinin imamı Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) makamıdır. Kim oraya girerse kıyamete kadar hak kapısından kovulmaktan ve uzaklaştırılmaktan emin olur. Her kim de bunun varlığını inkâr ederse şüphesiz Allah âlemlerden müstağnidir; âlemde hiç kimseye ihtiyacı yoktur.

(Abdurrahman-ı Fâsî), *Hâşiye*'de *"Kim oraya girerse emin olur ..."* âyetinin tefsirinde demiştir ki: "Aynı şekilde kim, Allah'ın velilerinden bir velinin gönlüne girerse o da azaptan emin olur. Hiç şüphesiz ârifin kalbi, Hakk'ı murakabe ve müşahedelerin gerçekleştiği bir harem bölgesidir."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür; kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Bilerek Hakkı İnkâr Edenlere Kınama

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette Ehl-i kitabı kınamaya dönerek şöyle buyurdu:

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِۗ وَاللّٰهُ شَه۪يدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُونَ
﴿٩٨﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا
وَاَنْتُمْ شُهَدَٓاءُۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

646 Bu ve önceki sözlerde farz olan haccı ve Kâbe'ye ziyareti hafife alma yoktur, onda Kâbe'nin sahibini bulan, O'nun zatını ve sonsuz tecellilerini müşahede eden gönlün sevinci ve kazancı anlatılmaktadır.

98. ***De ki: "Ey Ehl-i kitap! Niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz? Halbuki Allah bütün yaptıklarınıza şahittir."***

99. ***De ki: "Ey Ehl-i kitap! Kendiniz (doğruluğuna) şahit iken, Allah'ın yolunu eğri göstermek için niçin iman edenleri Allah yolundan çevirmeye çalışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, yahudileri kınamak üzere *de ki: 'Ey Ehl-i kitap, Allah'ın,* Peygamber'inin (sallallahu aleyhi vesellem) sizleri davet ettiği İslâm hakkındaki sözlerinin hak olduğunu gösteren aklî ve semavî *âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz? Allah, bütün yaptıklarınıza şahittir;* gizli-açık bütün amellerinizi bilir, ona göre karşılık verir. Allah'ın âyetlerini tahrif etmeniz ve gizlemeniz size bir fayda vermez."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"De ki: Ey Ehl-i kitap,* Allah'ın *yolunu eğri göstermek için* yani hak yolu insanlara karışık göstererek onu bozmak ve onda hakka aykırı şeyler varmış zannını uyandırmak isteyerek *niçin* İslâm'a *iman edenleri* ve onu getirene tâbi olanları Allah'ın yolundan çevirmeye çalışıyorsunuz? Bunu da Tevrat'ın neshedilmediği (hükümlerinin kaldırılmadığı) düşüncesiyle yapıyorsunuz.

Ayrıca siz, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) sıfatlarını değiştirerek Allah'ın yolunu bozmaya çalışıyorsunuz.

Yahut siz, müslümanlar farklı görüşlere sahip olup din işleri karışsın diye onların arasına fitne sokarak hak yolu bozuk gösteremeye çalışıyorsunuz.

'*Halbuki siz,* onun hak ve insanları ondan çevirmenin bir sapıklık olduğuna *şahitsiniz.*'

Yahut siz, kendi dindaşlarınız yanında adaletli, sözlerine güvenilen ve hükümlerde şahitliğine başvurulan kimselersiniz. Bununla birlikle böyle yapıyorsunuz. Fakat *Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."* Hiç şüphesiz O, size yaptıklarınızın karşılığını verir. Şunu iyi bilin ki Allah, mühlet verse de ihmal etmez.

Beyzâvî demiştir ki: "Cenâb-ı Hak, bu âyetlerde Ehl-i kitabı şiddetle kınamak ve bütün bahanelerini ortadan kaldırmak için, hitabı ve soruyu iki defa tekrarladı. Bununla ayrıca, yapılan her iki işin de aslı itibariyle çirkin ve her birinin tek başına azabı gerektirecek şeyler olduğunu hatırlattı. Birinci âyette, onların çirkin görülen işinin 'inkâr' olduğu ve onlar bunu açıkça ortaya koydukları için âyet, *'Allah yaptıklarınıza şahittir'* ifadesiyle bitti. Peşinden gelen âyette ise onların çirkin işi müminleri İslâm'dan alıkoymak olduğu ve onlar bunu gizleyerek kendilerince hile ile yapmaya çalıştıkları için âyetin sonu, *'Allah sizin yaptıklarınızdan gafil değildir'* ifadesiyle sona ermektedir."[647]

98-99. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim gerçek velileri inkâr eder ve onların terbiyesine girmek isteyenleri engellerse hiç şüphesiz o kimse de bu kınamayı hak eder. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ehl-i Kitaba İtaatin Tehlikesi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette müminleri, Ehl-i kitaba kulak vermekten sakındırarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تُطِيعُوا فَرِيقاً مِنَ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ
بَعْدَ اِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ ﴿١٠٠﴾ وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ
وَفِيكُمْ رَسُولُهُۜ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾ يَٓا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِه۪ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

100. ***Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir gruba uyarsanız, onlar sizi imanınızdan sonra kâfirliğe döndürürler.***

647 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/172 (Beyrut 1988).

101. ***Size Allah'ın âyetleri okunurken, üstelik Allah Resûlü de aranızda iken nasıl inkâra saparsınız? Her kim Allah'a sarılırsa hiç şüphesiz o doğru yola iletilmiştir.***

102. ***Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslüman olarak can verin.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler!"* Âyetin hitabı umumidir; her mümini içine alır. Ancak âyetin indiği andaki muradı, özellikle Evs ve Hazrec kabilelerinden bir grup mümindir. Hitapla gelen uyarı şudur:

"Eğer Ehl-i kitap'tan bir gruba uyarsanız, onlar sizi imanınızdan sonra yeniden kâfirliğe döndürürler."

Âyetin iniş sebebi şudur:

Yahudilerden Şâs b. Kays yaşlı bir ihtiyardı. Müslümanlara karşı kin dolu azgın bir kâfirdi. Bu adam, Evs ve Hazrec'den bir grup müslüman oturmuş sohbet ederken yanlarından geçti. Câhiliye devrinde bu iki kabile arasında düşmanlık vardı. Onların bu şekilde muhabbetle kaynaşıp birleşmeleri onu öfkelendirdi; "Benî Kayle topluluğu (Evs ve Hazrec) burada birlikte olup yerleşti; artık onlarla bilirlikte bizim burada yaşamamız mümkün değil" dedi. Sonra bir yahudi gencini çağırdı, gidip onların arasına oturmasını ve kendilerine Buâs gününü hatırlatmasını söyledi.

Buâs, Câhiliye döneminde Evs ve Hazrec arasında çıkan savaş günüydü. Genç yanlarına gelip o günü hatırlatan bazı şiirleri okumaya başladı. O günkü savaşta zaferi Evs kabilesi kazanmıştı. Genç bunu yapınca, iki kabile bir anda eski günlerin havasına girip tartışmaya, karşılıklı övünmeye ve birbirine öfkeyle bağırmaya başladılar. Öyle ki, "Ne duruyorsunuz, haydin silah başına!" dediler. İki kabileden pek çok insan toplandı. Onlar bu haldeyken Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ashabıyla birlikte yanlarına uğradı. Durumu öğrenince onları,

"Allah sizi İslâm'la şereflenmiş, onunla aranızdaki Câhiliye çekişmelerini kesip atmış ve aranızı kaynaştırmış, üstelik ben de henüz aranızdayken, sizler Câhiliye davalarını mı güdüyorsunuz?" diye uyardı. Onlar da bunun şeytanın bir kışkırtması ve hilesi olduğunu anladılar, silahı bıraktılar, Allah'tan affedilmelerini istediler, dostça birbirlerinin boynuna sarıldılar; Resûlullah'la [sallallahu aleyhi vesellem] birlikte geri döndüler. Olay üzerine bu âyet indi.

"Ey iman edenler! Yahudilerden bir gruba uyarsanız, onlar sizi imanınızdan sonra kâfirliğe döndürürler"; Câhiliye döneminde olduğu gibi, birbirinizin kanını dökmeyi normal görürsünüz.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Size, cana kıymayı ve düşmanlığı haram kılan Allah'ın âyetleri okunurken ve sizi doğru yola sevkeden Allah'ın resûlü de aranızda iken, siz nasıl olur da inkâra saparsınız?"*

Bu ifade, böyle bir şeyi kınamak içindir, ayrıca onları küfürden döndürüp imana davet eden bütün sebepler mevcutken, küfre girmelerinden hayreti dile getirmek içindir.

Allah Teâlâ önceki âyette, Ehl-i kitaba peygamberinin hitap etmesini emrettikten sonra, bu âyette müminlere bizzat kendisi hitap etmektedir. Bu, onların yüksek kıymetini ortaya koymak ve onların Allah'ın hitap ve konuşmasına en layık kimseler olduğunu hatırlatmak içindir. Ehl-i kitap ise böyle değildir; onlar sonsuz kerem ve ihsan sahibi Allah'ın hitabına muhatap olmayı hak etmekten uzak olduklarından, onlara bizzat hitap etmemiştir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Kim Allah'a sarılırsa,* O'nun dinine sımsıkı tutunursa, şüphesiz o, hiçbir eğriliği bulunmayan *doğru bir yola iletilmiştir."*

Cenâb-ı Hak, daha sonra müminleri, kâmil takvaya ve İslâm üzere hayat sürmeye teşvik etti. Bunu, müslüman olmaya yanaşmayan (ve bundan kaçan) kimselere kulak vermekten nefret ettirmek için yaptı ve şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun!"

Hz. Peygamber de (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkmak, O'na itaat edip hiç isyan etmemek, devamlı anıp hiç unutmamak, sürekli şükredip hiç nankörlük yapmamaktır."[648]

Bu âyet indiği zaman ashap,

"Yâ Resûlallah, buna kimin gücü yeter?" dediler. Âyetin istediği takva hali kendilerine ağır geldi. Bunun üzerine, *"Allah'tan gücünüzün yettiği kadar korkun!"* (Tegâbün 64/16) âyeti nâzil oldu ve önceki âyetin hükmünü neshetti.

Mukâtil demiştir ki: "Âyetin manası şudur: Allah'tan hakkı ile korkun; eğer buna güç yetiremezseniz, hiç değilse ancak müslüman olarak can verin."

Şöyle de denilmiştir: Âyet neshedilmemiştir. Hiç şüphesiz kim Allah Teâlâ'nın yasakladığı şeylerden kaçınır ve gücünün yettiği kadar taatleri yerine getirirse Allah'tan hakkı ile korkmuş olur. Buna göre her iki âyetin manası birdir. Bunun ölçüsüne, âyetin tasavvufî işaretlerini açıklarken yer vereceğiz inşallah.

Beyzâvî demiştir ki: "*'O'ndan hakkı ile korkun'* âyetinin manası hakkında denilmiştir ki: Allah'tan hakkı ile korkmak, yaptığı taati büyük görmemek ve ona karşılık bir sevap beklentisine girmemektir. Bu âyette, Ehl-i kitaba itaatten sakındırma konusunda kuvvetli bir vurgu vardır. *'Ancak müslüman olarak can verin'* âyetinin manası ise şudur: Size ölüm gelene kadar İslâm'dan başka bir hal ve tutum içinde olmayın."[649]

Allah bize, beden selâmeti ve âfiyeti içinde İslâm'ı yaşayarak hüsn-i hâtime ile ruhlarımızı teslim etmeyi nasip eylesin!

---

648 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/115; Rivayet, diğer kaynaklarda Abdullah b. Mesud'un (radıyallahu anh) sözü olarak da nakledilmiştir. bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/637-638; Hâkim, *Müstedrek*, 2/295; İbn Ebû Hâtim, *Tefsir*, 3/722 (nr. 3908); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/282-283.

649 Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, 1/173 (Beyrut 1988).

100-102. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, imandan alıkoyan kimselere itaati menettiğii gibi, ihsan makamından alıkoyan kimseye itaati de yasaklamıştır. Bunu yapan kim olursa olsun, farketmez. Kul, tahkik makamından nasıl geri döner? Gerçekten Cenâb-ı Hakk'ın ezeldeki inayet ve özel yardımına mazhar olan kimse için hak yolun alametleri apaçık ortadadır.

Âriflerden biri demiştir ki: "Bu yoldan dönen kimse, yolda giderken dönmüştür; Hakk'a vâsıl olan kimse, asla geri dönmez." Çünkü ayne'l-yakîne ulaşan bir kimse ilme'l-yakîne yahut yakînden zanna dönmez. Kim, yakîn üzere sabit kalmak istiyorsa Allah'ın sağlam ipine sımsıkı sarılsın. Bu ip, âriflerin sohbetidir. Kim âriflerin terbiye halkasına girip takva halini elde ederse Allah'a tutunmuş olur. Kim de Allah'a tutunursa o kimse doğru yola ulaştırılmış olur.

Cenâb-ı Hak, sonra ihsan ehline hitap ederek şöyle buyurdu:

"Ey iman edenler! Mâsivadan gönlünüzü çekip uzaklaşarak Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak rubûbiyyet hükümlerine boyun eğmiş olarak ve kulluk vazifelerini yerine getirerek can verin."

Bu âyet, ihsan makamındakilere hitap etmektedir; *"Allah'tan gücünüzün yettiği kadar korkun"* (Tegâbün 64/16) âyeti ise iman ve İslâm makamında olanlara hitap etmektedir.

Yahut bu âyet, tecrid ehline (her şeyden gönlünü çekip sadece Cenâb-ı Hakk'a nazar eden âriflere), *"Allah'tan gücünüzün yettiği kadar korkun"* âyeti ise sebeplere takılıp kalan kimselere hitap etmektedir.

Yahut, *"Allah'tan hakkı ile korkun"* âyeti, bâtın ehline hitap etmekte; *"Allah'tan gücünüzün yettiği kadar korkun"* âyeti ise zâhir ehline hitap etmektedir. Demek ki her âyet için bir ve muhatap ve uygulama alanı vardır. Buna göre, *"Allah'tan hakkı ile korkun"* âyeti neshedilmediği gibi, diğer âyetlerle arasında bir çelişki de yoktur. Allah kendisinden razı olsun, Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî demiştir ki:

"Kim bu iki âyetin mesajını kendinde birleştirmek istiyorsa bâtınında Allah'a layık şekilde, zâhirinde de gücü yettiği kadar O'ndan korksun."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Allah'ın İpine Topluca Sarılmak

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müminleri birliğe teşvik etmekte ve onları düşmanın kendilerine yaptırmak istediği ayrılıktan nehyederek şöyle buyurmaktadır:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُواۖ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه۪ٓ اِخْوَانًاۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

103. ***Topluca Allah'ın ipine sarılın; bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir zamanlar siz birbirinize düşmandınız da O, gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken Allah sizi oradan kurtardı. Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.***

Sözlükte "ip", "insanı varmak istediği hedefe ulaştıran sebep" demektir. Âyetteki ipe, İslâm veya Kur'an manası da verilmiştir; çünkü onlar insanı ebedî saadete ulaştırırlar.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey müslümanlar, *topluca Allah'ın ipine* yani imana veya Allah'ın kitabına *sarılın.*" Âyette geçen iple Kur'an'ın kastedildiğini Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisinden anlıyoruz:

"Hiş şüphesiz bu Kur'an, Allah'ın kopmaz sağlam ipidir. O, apaçık bir nurdur, faydalı bir şifadır, kendisine sarılanı (azaptan) korur ..."[650]

---

650 Aynı konuda biraz değişik lafızlarla bk. Tirmizî, *Fezâilü'l-Kur'ân*, 14; Ahmed, *Müsned*, I/91; Dârimî, *Sünen*, nr. 3334, 3335; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 367.

"Allah'ın ipi Kur'an'a topluca, onun hükümleri üzerinde birleşerek *sarılın;* Câhiliye zamanında yaptığınız gibi *bölünüp parçalanmayın."*

Yahut Ehl-i kitabın yaptığı gibi, aranızda ihtilafa düşüp haktan ayrılmayın. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"İsrâiloğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı; benim ümmetim de yetmiş iki fırkaya ayrılacak; bir fırka hariç hepsi ateşte olacak." Kendisine,

"Ya Resûlallah, kurtulacak bu fırka hangisidir?" diye sorulunca, Allah Resûlü elini tutarak,

"Cemaattir" buyurdu ve sonra, *"Topluca Allah'ın ipine sarılın, ayrılığa düşmeyin"* âyetini okudu.[651]

"Allah'ın size olan nimetini hatırlayın." Bu nimetlerden biri de sizi birbirinizle kaynaştıran ve içinizdeki düşmanlığı yok eden İslâm'a ulaştırılmanızdır.

"Hani bir zamanlar siz, Câhiliye döneminde *birbirinizin canına kasteden düşmanlardınız; O, İslâm'la gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde* birbirini seven ve Allah için dostlukta birleşen *kardeş oldunuz."* Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Birbirinize haset etmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları kardeş olun. Müslüman müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez ve ondan ilgisini kesip kendi haline terketmez." [652]

Rivayet edildiğine göre Esv ile Hazrec, anne baba bir kardeş idiler; evlatları arasında düşmanlık meydana geldi; aralarında 120 sene boyunca harp oldu. Nihayet Allah Teâlâ, aralarındaki bu fitne ateşini İslâm'la söndürdü; peygamberi Hz. Muhammed'le [sallallahu aleyhi vesellem] aralarını bulup birbirine dost yaptı. İşte bu âyet onlar hakkında indi.

Cenâb-ı Hak, sonra onlara şu hatırlatmada bulundu: *"Siz bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz."* Yani cehennem ateşine iyice yaklaşmıştınız; çünkü eğer o halde size ölüm gelecek olsa muhakkak ateşe düşerdiniz. Allah, peygamberiyle sizi oradan kurtardı.

651 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/647 (Riyad 2003); İbn Ebû Hâtim, *Tefsir*, 3/723.

652 Buhârî, Edeb, 62; Müslim, Birr, 25; Ebû Davud, Edeb, 47; Tirmizî, Birr, 24.

Rivayet edildiğine göre bir bedevî Arap, İbn Abbas'ı (radıyallahu anh) bu âyeti okurken dinledi, âyet bittikten sonra adam,

"Vallahi Allah onları, kendilerini ateşe düşürmek isteyip de sonradan kurtarmadı (eğer isteseydi düşürürdü; fakat Allah onları daha ateşe düşmeden kurtarmak istedi)" dedi. Bunu işiten İbn Abbas (radıyallahu anh),

"Onun sözünü alın; kendi fakih değil ama, ince bir anlayışı dile getirdi" dedi.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah size,* bu şekilde peygamberi diliyle *âyetlerini açıklıyor ki doğru yolu* ve hayrı *bulasınız;* o yolda daha fazla sebat edesiniz."

103. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sûfîlerin mezhepleri hariç, diğer bütün mezheplerde usul ve fürû konularında ihtilaf ve ayrılık mevcuttur. Bütün sûfî mezhepleri ise başlangıçta ve nihayette birdir; çünkü onların başlangıcı nefisle mücâhede, nihayeti ise Hakk'ı müşahededir. *el-Mebâhisü'l-Asliyye* kitabının sahibi (İbnü'l-Bennâ es-Sarakustî) bu duruma işaret ederek der ki:

"İnsanların mezhepleri ihtilaf üzere oluşmuştur; sûfîlerin mezhebi ise birlik üzere kurulmuştur."

Sûfîlerin yolunda, maksada ulaştıran yolların bazısında ihtilaf olsa da nihayette birleşirler. Zâhir ehli ise böyle değildir. Çok az mesele hariç, onların bir konuda ittifak ettiklerini göremezsin; çünkü onların mezhebi galip zanna (aklî kanaate) dayalıdır; sûfîlerin mezhebi ise zevk ve keşif yoluyla tahkike dayalıdır. Aynı şekilde sûfîlerin ruhları da birlik içindedir. Onların hepsi şefkat, acıma, sevgi, dostluk ve safiyet ahlâkına sahiptir; çünkü onlar marifet cennetlerine girmişler ve bu şekilde cennet ehlinin ahlâkıyla süslenmişlerdir. Allah Teâlâ cennet ehlinin sıfatları hakkında şöyle buyurmuştur:

"Biz onların içlerindeki kini ve düşmanlığı çıkarır atarız; onlar kardeş olarak tahtlar üzerinde karşılıklı otururlar" (Hicr 15/47).

Onlara manevi fetihten sonra şöyle denir: Allah'ın size lutfettiği nimetini hatırlayın; hani sizler bir zaman tabibe (kâmil mürşide) ulaşmadan önce birbirinize düşmandınız; Allah sizin aranızı uzlaştırdı ve O'nun nimetiyle birbirini seven kardeşler oldunuz. Yine siz, Hak'tan uzak kalma ve perdelenme ateşinden bir çukurun tam kenarında idiniz; sizi oradan kurtardı. Allah bu şekilde âyetlerini yani tecellilerini size gösterip açıklıyor; umulur ki sizler de O'nun sıfatının nurlarında zatını müşahedeye ulaşırsınız. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İyiliği Emir Kötülüğü Nehiy

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müminlere iyiliği emretmelerini ve kötülükten menetmelerini emretti. Gelecek âyetin önceki âyetle irtibatı şudur: Müminler, yahudiler aralarına fitne soktuğunda sükût ettiler, hatta birbirleriyle savaşmaya kalktılar, onlardan hiçbiri bundan vazgeçmelerini emretmedi. Bunun üzerine Allah, onları aralarına fitne sokan kimsenin tahrikinden sakındırdı, birliğe teşvik etti ve onlara iyiliği emredip bir kötülük gördüklerinde ondan sakındırmayı emrederek şöyle buyurdu:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ
الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

104. ***Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.***

İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak farz-ı kifâyedir. Bu işi bir grup mümin yaptığı zaman diğerlerinden düşer; çünkü onu herkes yapamaz.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey ümmet-i Muhammed, *sizden hayra çağıran bir grup bulunsun.*" Hayır, içinde dinî bir fayda bulunan her şey-

dir. Yine içinde faydası dine dönen dünyevî bir fayda bulunan her iş de hayır sayılır. Yahut hayır, kalp veya ruha fayda sağlayan her şeydir.

"Bir grup, iyiliği emretsin." İyilik, temiz tabiatın güzel bulduğu ve dinin uygun gördüğü şeylerdir.

"Bir grup kötülüğü menetsin." Kötü iş, temiz tabiatın ve hak dinin çirkin bulduğu, kötü gördüğü her şeydir.

"Kim bunu yaparsa *işte onlar,* tam manasıyla *kurtuluşa ermiş kimselerdir."*

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem), "İnsanların en hayırlısı kimdir?" diye sorulunca Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

"İnsanların en hayırlısı, onlara en fazla iyiliği emreden, kötülükleri engelleyen, Allah'tan en çok korkan ve akraba hukukunu en fazla gözetendir."[653]

Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi vesellem) diğer bir hadisinde de şöyle buyurmuştur:

"Kim iyiliği emreder ve kötü işlerden menederse o kimse, yeryüzünde Allah'ın, O'nun peygamberinin ve kitabının halifesi olur."[654]

Hz. Ali (radıyallahu anh) demiştir ki: "En faziletli cihad, iyiliği emretmek, kötülükten nehyetmek ve en azından açıkça günah işleyen fâsıklara kızmaktır. Kim iyiliği emrederse mümini destekleyip kuvvetlendirmiş olur. Kim kötülükten menederse münafığın burnunu yere sürtmüş olur. Kim fâsık bir kimseyi sevmez ve ona Allah için kızarsa Allah da onun düşmanlarına gazap eder."

Ebü'd-Derdâ da (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Ya iyiliği emreder, kötülükten nehyedersiniz yahut da Allah sizin başınıza zalim bir sultanı (idareciyi) musallat eder; o, büyüklerinize hürmet etmez, küçüklerinize acımaz. Hayırlılarınız ona beddua eder, duaları kabul edilmez, ona karşı Allah'tan yardım isterler, kendilerine yardım olunmaz, istiğfar ederler, günahları affedilmez."

---

653 Ahmed, *Müsned,* 6/432; Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd,* nr. 788; Münzirî, *et-Tergîb,* nr. 3417.

654 Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr,* nr. 6243; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl,* nr. 5564.

Huzeyfe de [radıyallahu anh] der ki: "İnsanlara öyle bir zaman gelir ki kendilerine iyiliği emreden ve kötülüğü nehyeden bir mümin, onlara ölmüş bir eşekten daha sevimsiz gelir."[655]

Bu görevi üstlenen kimsede bazı şartlar aranır. Bunların başında, ilâhî hükümleri bilmek gelir; ayrıca bu işi Allah için yapmanın derecelerini, onun nasıl yerine getirileceğini ve onu tam manasıyla ifa şeklini de bilmelidir. Bunun için Cenâb-ı Hak, hitabı bütün müminlere yapmış, fakat bu işin yapılmasını bir kısmından istemiştir; çünkü herkes iyiliği emretme ve kötülükten nehyetme işine ehil değildir. Farz-ı kifâye olan işlerin durumu böyledir. Bu farz, her müminden istenir, eğer onu hepsi terkederse topluca cezaya mâruz kalırlar; ancak bir kısmı yerine getirince diğerlerinden sorumluluk düşer.

İyiliği emir, emredilen şeyin durumuna göre farz veya mendup olur. Kötü işlerden nehiy ise bütünüyle farzdır; çünkü dinin çirkin bulduğu her şey haramdır. Mekruh olan işlere gelince, onlar haram hükmünde değildir, ancak onların terkedilmesini istemek müstehaptır. Bu konudaki meşhur olan görüş şudur:

Günah işleyen bir kimsenin işlediği günahtan da sakındırılması farzdır; çünkü bu günah, terkedilmesi farz olan bir iştir. Buna göre, iyiliği emir ve kötü işleri nehiy görevinden birini terketmek, diğerinin farziyetini düşürmez. Bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Bütünüyle yapamazsanız da iyiliği emredin; kendiniz tamamen terkedemezseniz de kötü işlerden nehyedin."[656]

104. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İçinizden, güzel halleriyle insanları hak yolda gayrete getiren, sözleriyle Allah'a sevkeden, onları her şeyi işiten ve bilen yüce zatı müşahede gibi en büyük hayra çağıran, yüksek himmetleriyle iyiliği emreden ve kuvvetli halleriyle insanları kötülükten meneden bir grup bulunsun.

---

655 Rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/126 (Beyrut 2004).

656 Taberânî, *es-Sagîr*, nr. 981; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 5522; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/277.

Kim temiz bir kalple onları görürse hayra koşar, kötülüğe son verir. Kim vefa ile onların sohbetine (manevi terbiyesine) girerse tam anlamıyla manevi zenginlikten nasibini alır. Allah'ın öyle has kulları vardır ki kim onlara iman ve sevgiyle nazar ederse, öyle bir saadet elde eder ki ondan sonra şekavet (kötü âkıbet) yüzü görmez. Bu büyük zatlar, dilleriyle değil halleriyle iyiliği emreder, kötülükten nehyederler.

Şöyle bir olay anlatılır: Şeyhlerden biri, müridleriyle birlikte bir ağacın altında içki içen bir grup insana rastladı. Müridleri, onların düzenini bozmak, meclislerini dağıtmak istedi. Şeyh onlara, "Eğer gerçekten er kişiyseniz onların halini sözlerinizle değil, halinizle değiştirin!" dedi. Bunun üzerine hepsi bütün himmetleriyle Allah'a yöneldiler, kalpleriyle onların ıslahı çin dua ettiler. Çok geçmeden, içki içenler ellerindeki içki kaplarını kırdılar, tövbe ederek şeyhin yanına geldiler.

Ma'rûf-i Kerhî'nin, gemide içki ve keyif âlemi yapanlarla yaşadığı olay da buna benzemektedir. Bir grup insan gemide oyun ve eğlence ile meşguldü. Ma'rûf-i Kerhî ve talebeleri de deniz kenarında oturuyorlardı. Talebeleri,

"Efendim, şunlara beddua edin" dediler. O da ellerini açıp,

"Allahım, bunları dünyada neşelendirdiğin gibi ahirette de sevindir!" diye dua etti. Biraz sonra sahile çıkan adamlar, durumu ve duayı öğrenince geldiler, Ma'rûf-i Kerhî'nin elinden tutup topluca Allah'a tövbe ettiler. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Yüzleri Ağaranlar ve Kararanlar

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, ayrılığa düşmenin kötülüğünü vurgulamak için ayrılıktan nehiy emrini tekrarlayarak şöyle buyurdu:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ

وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾
وَاَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾
تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ
﴿١٠٨﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿١٠٩﴾

105. ***Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın; onlar için büyük bir azap vardır.***

106. ***O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler de kararır. Yüzleri kararanlara gelince, onlara, "İmanınızdan sonra inkâr mı ettiniz; öyleyse inkâr etmeniz sebebiyle tadın azabı!" denilir.***

107. ***Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada ebedî kalacaklardır.***

108. ***İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir; onları sana hak olarak okuyoruz. Allah, âlemde hiçbir kimseye zulüm dilemez.***

109. ***Hem göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Bütün işler sonuçta Allah'a döner.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Allah'ı tevhidde ve tenzihte *ayrılığa düşen* ve ahiret hallerinde ihtilaf eden *yahudi ve hıristiyanlar gibi olmayın.*" Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldı, hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldı, benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacak. Bir fırka hariç, diğer hepsi ateşte olacak." Kendisine,

"Bu bir fırka kimdir?" diye sorulunca, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem),

"Benim ve ashabımın yolunda olanlardır" buyurdu.[657]

Bu hadis, yukarıda verdiğimiz hadisten[658] daha sahihtir. Sahabiler, hadisleri mana ile de rivayet ederlerdi. Önceki hadiste ihtimal ki râvi, hadisin bir kısmını unuttu. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Sonra şunu da belirtmeliyiz ki âyet ve hadislerdeki nehiy, dinin asıllarına ilişkin ayrılıkla ilgilidir; dinin fer'î konularındaki yani itikadî hükümlerindeki ihtilafla ilgili değildir. Çünkü bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Ümmetimin (amelî konulardaki) ihtilafı rahmettir."[659]

Diğer hadisinde ise şöyle buyurmuştur:

"Kim ictihad yapar ve doğruya isabet ederse ona iki sevap vardır, kim de ictihad yapar ve yanılırsa ona bir sevap vardır."[660]

Âyetin devamı şöyledir: *"Sonra, onlar* yani Ehl-i kitap, *kendilerine deliller geldikten sonra ayrılığa düştüler."* Yani onlar, kendilerine hakkı açıklayan ve onda birleşmeyi gerektiren âyet ve deliller geldikten sonra ayrılığa düştüler. *"Onlar için büyük bir azap vardır."*

Bu azap onlar için, tevhid üzere yaşayan takva sahibi müminlerin yüzlerinin ağardığı ve tevhidde ayrılığa düşen kâfirlerin yüzlerinin karardığı günde gerçekleşecektir.

Yahut o günde, ihlâs sahiplerinin yüzü ağarır, münafıkların yüzü kararır. Yahut o günde, Ehl-i sünnet'in yüzleri ağarır, bid'at ehlinin yüzleri kararır. Yüzlerin ağarması ve kararması, onda sevinç halinin yansımasından ve korku halinin kederinden kinayedir.

---

657 bk. Hâkim, *Müstedrek*, 1/129; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 7659; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/259.

658 Önceki hadis şudur: *"İsrâiloğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı; benim ümmetim de yetmiş iki fırkaya ayrılacak; bir fırka hariç hepsi ateşte olacak."* Kendisine, "Yâ Resûlallah, kurtulacak bu fırka hangisidir?" diye sorulunca, Allah Resûlü elini tutarak, *"Cemaattir"* buyurdu ve sonra, *"Topluca Allah'ın ipine sarılın, ayrılığa düşmeyin"* âyetini okudu. bk.Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 5/647 (Riyad 2003); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 3/723.

659 Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 288; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 28686;

660 Buhârî, İ'tisâm, 21; Akzıye, 15; Ebû Davud, Akzıye, 2; Nesâî, Ahkâm, 2; İbn Mâce, Ahkâm, 3.

Şöyle denilmiştir: O gün ehl-i hakkın alameti, yüzlerinin ve amel defterlerinin beyaz olması, derilerinin parlaması, önlerinden ve sağlarından nurların yollarını aydınlatmasıdır. Bâtıl ehlinin alameti ise bunların tam tersidir (yani onların yüzleri simsiyah, amel defterleri kara, bedenleri zulmet içinde, her tarafları kapkaranlık olur).

"Yüzleri kararanlara gelince, o gün *kendilerine şöyle denir:* Hz. Muhammed ortaya çıkmadan önce geleceğine *iman ettikten sonra,* o ortaya çıkınca kendisini *inkâr mı edersiniz?"*

Bunlar, bir kısım yahudiler veya dinden çıkan kimselerdir. Onlar Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) hayatında iman etmişler, fakat vefatından sonra inkâra sapmışlardır.

Yahut âyette bahsedilenler bütün kâfirlerdir; onlar zerreler (ruhlar) âleminde Allah'ın rabliğine iman etmişler, bunu bizzat ikrar etmişler, sonra şehadet âlemi dünyaya gelince ikrara gitmişlerdir. *Onlara* bu hitaptan *sonra* ayrıca *şöyle denir: "Hakkı inkâr etmeniz sebebiyle tadın azabı."*

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti* yani cenneti içindedirler, *orada ebedî olarak kalacaklardır."*

Âyette "cennet" yerine "rahmet" ifadesinin kullanılması, mümine şunu tembih etmek içindir: Bir mümin bütün ömrünü Allah Teâlâ'nın taatinde bile geçirse yine de cennete ancak Allah'ın rahmeti ve ihsanı ile girer.

Âyette, alışılan cümle dizilişi yerine farklı bir diziliş tercih edilmiştir. Bunun sebebi âyet müminlerden söz ederek başladığı gibi, bitişinin de onların sıfatları ve kendilerine verilecek mükâfatla olması içindir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"İşte bunlar, Allah'ın* müjde ve tehditlerini haber veren *âyetleridir; onları sana hak ile okuyoruz.* Onlarda hiçbir şüphe yoktur. Allah bu âyetlerle kullarına af yolunu göstermiş ve kendilerini uyarmıştır. *Allah âlemde hiç kimseye zulüm dilemez."* Çünkü O'na, hiçbir şeyi yapmak bir hak ve görev değildir ki onu noksan yapmakla zulmetmiş olsun. Yine Allah, hiçbir şeyi yapmaktan menedilemez ki o işi yapmakla zalim olsun. Cenâb-ı Hak, bunu şu şekilde açıklamıştır:

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi mülk, yaratılış ve kul olarak *Allah'a aittir;* O, her birine vaat ettiği ve uyardığı şekilde karşılık verir. Bütün *işler sonuçta Allah'a döner;* O, her işte muradına ve ezeldeki dilemesine uygun olarak tasarrufta bulunur. O'na yaptıklarından dolayı hesap sorulmaz, insanlara ise yaptıklarından hesap sorulacaktır (Enbiyâ 21/23).

105-109. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, cem' halinde olanları (âlemde sadece Allah'ı görenleri), fark halini yaşayanlara (Allah'la birlikte diğer varlıkları da görenlere) benzemekten nehyetmiştir. Çünkü bu iki grubun kalplerinde, yüzlerinde, görüş ve bakışında farklılık vardır. Cem' ehline, kalplerini Allah'ta toplamayı, Allah için sevmeyi ve bütün nazarını Allah'ı müşahedeye hasretmeyi isteyen apaçık deliller geldikten sonra, onların fark ehline benzemesi doğru değildir.

Eşyaya nazar eden fark ehline gelince, onlara büyük bir manevi azap vardır. Eşyaya takılıp Mevlâ'dan perdelenmekten daha büyük hangi azap olabilir? O gün âriflerin yüzleri parıldar; etrafa ışık saçan güneş gibi olur. Onlar cennetlerde istedikleri yerlere rahatça giderler. O gün, kendilerini saran pişmanlıktan dolayı cahillerin yüzleri ise kararır. Onların yüzlerinin kararması, âriflerin sahip olduğu hallerdeki noksanlıkları sebebiyle âriflerin yüzüne göre daha sönük kalmalarıdır. Avam halkın yüzü iman nuruyla aydınlıktır, fakat onlar ihsan makamının nurundan mahrum kalmışlardır. Onlara şöyle denir:

"Siz, sizden önceki velilerin varlığına iman ettikten sonra, kendi zamanınızdaki velileri inkâr edersiniz, öyle mi? Öyleyse her an yüce sevgiliyi müşahededen mahrum kalma azabını tadın!"

Ebedî nurla yüzleri aydınlanan ve parlayanlara gelince, onlar, Allah'ın rahmeti yani marifet cenneti içindedir; her şeye gücü yeten yüce sultanın (Allah'ın) huzurunda sıdk makamındadırlar (Kamer 54/55).

Gerçekten hak yol apaçıktır; tahkik halinin bütün alametleri ortadadır; fakat bütün işler Allah'ın elinde olduğu gibi, hidayet de O'nun elindedir; O dilediğini hidayete ulaştırır, dilediğini sapıklık içinde bıra-

kır. Gerçekten Rabb'in, kullarından hiçbirine zulmedici değildir (Fussılet 41/46). Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İnsanlığın Hayrı İçin Çıkarılmış Ümmet

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, iyiliği emir ve kötülükten menetme konusundaki emrini yerine getirmelerinden dolayı ümmet-i Muhammed'i överek şöyle buyurdu:

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ...

110. *Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) ümmeti için buyurur ki: "*Siz,* ezelî ilmimdeki takdirime göre *insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz;* onları âdeta zincirler içinde cennete getirirsiniz (bazı insanlar nefsine uyup kendini ateşe atmak için çırpınır, siz ise onları kötülükten alıkoyup cennete götürmek için çalışırsınız).

Sonra Allah, bu ümmetin fazilet yönünü açıklayarak şöyle buyurdu: "*Siz iyiliği emreder, kötülükten meneder, Allah'a* ve iman edilmesi gereken her şeye *inanırsınız.*"

Bu ümmet-i Muhammed'i övgü hakkında pek çok hadis-i şerif rivayet edilmiştir. Onlardan birinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Ben cennete girmedikçe, diğer peygamberlerin cennete girmesi haramdır. Benim ümmetim cennete girmedikçe, diğer ümmetlere de cennete girmek haram kılınmıştır."[661]

---

661 Taberânî, *el-Evsat*, nr. 946; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/69.

Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) diğer bir hadisinde ise şöyle buyurmuştur:

"Ümmetim merhamete mazhar olmuş bir ümmettir. Kıyamet günü olunca Allah Teâlâ, ümmetimden her bir kişi yerine müşriklerden bir adam getirerek, 'Bu senin cehennemden kurtuluş fidyendir' buyurur."[662]

Enes (radıyallahu anh) demiştir ki: Resûl-i Ekrem'le (sallallahu aleyhi vesellem) birlikte Medine dışına doğru çıkmıştım. Bir ara Şi'b bölgesinden bir ses geldi. Allah Resûlü bana,

"Ey Enes, kalk bak hele şu ses nedir?" buyurdu. Ben de kalkıp sesin geldiği yere gittim; baktım bir adam bir ağaca doğru namaz kılıyor ve,

"Allahım beni, kendilerine rahmet edilen, günahları affedilen, duaları kabul edilen ve kendilerine bolca sevap verilen ümmet-i Muhammed'den yap!" diye dua ediyordu. Gelip durumu Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) haber verdim; Allah Resûlü bana,

"Ona git, 'Resûlullah sana selâm söylüyor ve kim olduğunu soruyor' de" buyurdu. Ben de gelip Hz. Peygamber'in söylediklerini adama ulaştırdım. O da,

"Allah Resûlü'ne benden selâm söyle. Kendisine benim Hızır olduğumu bildir. Bir de kendisine söyle de benim, günahları affedilmiş ve kendisine merhamet edilmiş ümmetinden olmam için dua etsin" dedi.[663]

Hz. İsa'ya (aleyhisselâm), "Bu ümmetten başka bir ümmet var mıdır?" diye sorulduğunda, "Evet, Ahmed'in ümmeti var" dedi. Kendisine,

"Ahmed'in ümmeti nasıl kimselerdir?" diye sorulunca, Hz. İsa şöyle buyurdu:

"Onlar âlimdir, hikmet ehlidir, iyilik ve takva sahibidir. Fıkıhta onların âlimleri sanki peygamberler gibidir. Az bir rızka razı olurlar; Allah da onların az amelinden razı olur. Lâ ilâhe illallah şehadetiyle cennete girerler."[664]

---

662 İbn Mâce, Zühd, 34. Mana, İbn Mâce'deki rivayete göre verildi.

663 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/130. Rivayetin uzun ve değişik şekilleri için bk. İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, 2/258-264 (Beyrut 1995).

664 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/130

Bu ümmetin evveli, övgüye ne kadar layık ise sonra gelenleri de en az o kadar övgüye layıktır. Bunu Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisinden anlıyoruz:

"Ümmetim yağmur gibidir; evveli mi yoksa sonu mu daha hayırlıdır, bilinmez."[665]

Resûl-i Ekrem diğer bir hadisinde ise şöyle buyurmuştur:

"Kardeşlerimi görmeyi çok özledim!" Bunu işiten sahabiler,

"Yâ Resûlallah, bizler senin kardeşlerin değil miyiz?" diye sordular, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Sizler benim ashabımsınız; kardeşlerim ise benden sonra gelip beni hiç görmedikleri halde bana iman edenlerdir."[666]

"Onlardan biri, sahip olduğu her şeyi verme pahasına beni görmeyi çok ister."[667] Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"O zamandaki müminlerden birinin ameli, yetmiş kişinin ameline denktir" buyurunca ashap,

"Onlardan yetmiş kişinin ameline mi denktir?" diye sordular; Hz. Peygamber,

"Onlardan değil, sizden yetmiş kişinin ameline denktir" buyurdu. Ashap,

"Bu neden oluyor yâ Resûlallah?" diye sordular, Allah Resûlü,

"Çünkü sizler hayrı yapmaya birçok yardımcı buluyorsunuz; onlar ise hiçbir yardımcı bulamayacaklar!" buyurdu.[668] Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] bu manada başka hadisleri de vardır.

---

665 Tirmizî, Edeb, 81, Emsal, 6 (nr. 2869); Ahmed, *Müsned*, 3/130; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 3475; Bezzâr, *Müsned*, nr. 2843, 2844; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/68.

666 Ahmed, *Müsned*, 3/155; İbn Mâce, Zühd, 36; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 3390; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/66.

667 Bezzâr, *Müsned*, nr. 2841; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/66.

668 Müellif, hadisi mana olarak rivayet etmiştir. Hadisin meşhur rivayetinde, "yetmiş kişi" değil "elli kişi" ifadesi geçmektedir. bk. Ebû Davud, Melâhim, 17; Tirmizî, Tefsiru Sûre (5), 18; Taberânî, *el-Kebîr*, 17/117; Bezzâr, *Müsned*, nr. 3370; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/282. Bu rivayetlerde de hadisin son kısmı mevcut değil (Mütercim).

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Hadiste bahsedilen fazilet, amellerin faziletі yönüyledir. Yakîn (kesin iman) ve marifet yönündeki fazilete gelince, peygamberlerden sonra insanların en faziletlisi sahâbe-i kirâmdır. Hadiste geçen, "Onların ameline denktir" ifadesi de bunu gösteriyor. Dikkat edilirse hadiste, "Onların imanına denktir" demedi. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

110. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey sûfîler topluluğu, siz insanların iyiliği için çıkarılmış en hayırlı bir topluluksunuz. İnsanlara, tüm kalpleriyle Allah'a yönelmelerini ve O'ndan başka her şeyden gönüllerini çekmelerini emredersiniz, Allah'tan uzaklaştıran ve kulu Mevlâ'sından ayıran her şeyden nehyedersiniz. Allah'a ve Allah'ın vaat ettiği şeylere, ihsan makamı olan müşahede derecesinde ve gözle görürcesine iman edersiniz.

Kuşeyrî, *Risâle* adlı eserinde demiştir ki: "Gerçek şu ki Allah, bu sûfîler taifesini (ârifleri), peygamberlerinden ve sahabeden sonra, bütün insanlara üstün ve faziletli yapmıştır."[669]

Cüneyd-i Bağdâdî (rahimehullah) demiştir ki: "Eğer bu semanın altında, şu bizim ashabımızın (sûfîlerin) bahsettiği marifet ilminden daha üstün bir ilim olduğunu bilseydik, sürünerek de olsa onu elde etmeye koşardık." O, çoğu zaman şu manadaki beyitleri okurdu:

"Tasavvuf ilmi öyle bir ilimdir ki onu ancak derin anlayış sahibi ve Hakk'ı yakînen tanıyan kimseler anlar. O'nu müşahede etmeyen kimseler, onu göremezler; gözleri bağlı ve perdeli kimse güneşin ışığını nasıl müşahede etsin."

Şeyh Sakalî demiştir ki: "Kim bu tasavvuf ilmini tasdik ederse o kimse, Allah'ın seçilmiş bir kuludur. Her kim bu ilmi anlarsa o, seçilmişlerin seçilmişidir. Kim de bu ilmi ifade eder ve onun hakkında konuşursa o, ulaşılmayacak bir yıldız ve bitip tükenmeyecek bir deryadır."[670]

---

669 bk. Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, "Mukaddime", s. 12 (Beyrut 1998).

670 İbn Acîbe, *el-Fütûhâtü'l-İlâhiyye fî Şerhi'l-Mebâhisi'l-Asliyye* adlı eserinde Şeyh Sakalî'nin bu sözü *Envârü'l-Kulûb fi'l-İlmi'l-Mevhûb* adlı eserinde zikrettiğini kaydeder. bk. *el-Fütûhâtü'l-İlâhiyye*, s. 48 (Beyrut 2000).

İmam Gazâlî *İhyâ*'da, marifetullah ve Allah'ı tanıma hakkında açıklama yaptıktan sonra der ki: "Bu konudaki en yüksek derece peygamberlere, sonra ârif velilere, sonra ilimde derinleşmiş âlimlere ve sonra salihlere aittir."[671]

Gazâlî, velileri âlimlerden önce zikretmiştir. İbn Rüşd demiştir ki: "Kuşeyrî'nin ve Gazâlî'nin söylediği, üzerinde ittifak edilmiş bir konudur." Devamla der ki: "Akıllı bir kimse, Allah'ı ve O'na ait kemal hallerini yakînen bilen bir ârifin, sadece Allah'ın hükümlerini bilen âlimden daha faziletli olduğu konusunda şüphe etmez." Bu konudaki geniş açıklama için *Mi'yârü'l-İlm* adlı esere bak.

İbnü'l-Bennâ es-Sarakustî, *el-Mebâhisü'l-Asliyye* kitabında der ki:

"Sûfîleri, diğer insanlara tercih edip daha faziletli görenin delili çok kuvvetlidir. Gerçekten onlar, diğer insan grupları içinde insanların en hayırlısı, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] en güzel tâbi olanlardır."

Sonra der ki:

"Sûfîlerin, dosdoğru yol üzere olduklarını gösteren iki şey vardır: Biri, onlara, hârikulâde haller ve kerametler verilmiştir; onların dışındaki kimseler için böyle bir meziyet yoktur. Diğeri de onlar, bütün günah ve ayıpları terkedip bedenlerini ve kalplerini tertemiz yapmışlardır. Böylece imanın hakikatine ulaşmışlar ve ihsan makamına götüren yola girmişlerdir."[672]

İmandan Kaçanların Hali

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Ehl-i kitabı imana davet etti ve onların ekseriyetinin nasıl kötü bir durumda olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ
﴿١١٠﴾ لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّٓا اَذًىۜ وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾

671 İmam Gazâlî'nin açıklamaları için bk. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 1/62 vd. (Beyrut 2000).

672 bk. İbn Acîbe, *el-Fütûhâtü'l-İlâhiyye*, s. 49-50.

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ
وَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّۜ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

... Eğer Ehl-i kitap (İslâm'a) inansaydı, elbet bu, kendileri için daha hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler vardır, fakat çoğu fâsıktır.

111. ***Onlar size, incitmekten başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşa girecek olsalar, arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.***

112. ***Onlar (yahudiler) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kendilerine zillet damgası vurulmuştur; ancak Allah'ın ahdine ve insanların (müminlerin) himayesine sığınmışlarsa o başka. Onlar, Allah'ın gazabına uğramış ve meskenete mahkûm edilmişlerdir. Bunun sebebi, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleridir. Bu da isyan etmeleri ve haddi aşmaları yüzünden olmuştur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Eğer Ehl-i kitap,* sizin inandığınız gibi *inansaydı, elbet bu,* içinde bulundukları halden *kendileri için daha hayırlı olurdu.* Ancak Ehl-i kitabın hepsi aynı değildir; *onlardan* Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi *iman edenler vardır, fakat onların çoğu fâsıktır,* küfür ve isyanda ısrar etmektedir.

Sakın onların görüntüsü sizi korkutmasın, onlar size asla zarar veremezler; *onların verecekleri zarar ancak,* dilleriyle sizi çekiştirmek, size kötü söylemek ve aranızı bozmak gibi *eziyet vermektir.* Onların sizinle savaşmaya güçleri yoktur. *Eğer sizinle savaşacak olsalar,* hezimete uğrar, *arkalarını dönüp kaçarlar; sonra* size karşı *kendilerine yardım da edilmez."*

Bu âyet, gayba ait bilgi veren âyetlerden olup verdiği haber yaşanan olaylarla doğrulanmıştır. Âyetin haber verdiği durum, Benî Kurayza,

Benî Nadîr, Benî Kaynukâ' ve Hayber yahudileri üzerinde gerçekleşmiştir. Onların asla bayrakları yukarı kalkmamış, hiç pâyidar olmamışlardır. Bilakis onların üzerine zillet, perişanlık ve aşağılık damgası vurulmuştur. Yani bu hal onları, kara çadırın içindekileri kuşattığı gibi sarmıştır. Yahut bir para üzerine vurulan damgalı resim şeklinde, bu hal de onlardan hiç ayrılmayacak şekilde kendilerine yapışmıştır.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kendilerine zillet damgası vurulmuştur;* onlar için bir emniyet ve güven yoktur; *ancak Allah'ın kendilerine* verdiği bir güven *sözleşmesi sebebiyle emniyet içinde olabilirler.* Bu da Allah Teâlâ'nın emrettiği zimmîlik akdidir. Bir de onlar, müslümanların idaresine girip haraç ödedikleri zaman, bu akid sebebiyle dokunulmazlık hakları vardır; bu durumda onların malına, kanına ve ailesine bir saldırı câiz değildir. *Yahut onlar insanlardan birinin güvencesi altında olarak emniyette kalırlar."* Bu da müslümanların, kâfirlerle yapmış olduğu zimmet akdidir. Kâfirler onların zimmeti (güvencesi) altında oldukları sürece bu devam eder. Velhasıl, onlardan zillet hiç ayrılmaz; onlar bir müslümanın veya kâfirin güvencesi altında olma durumu hariç, hiçbir zaman güvencede olamazlar.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar, Allah'ın gazabına uğramış kimselerdir;* yani onlar bu gazabı hak etmişlerdir; *üzerlerine miskinlik damgası vuruldu;* yani onları her yandan zillet sardı." Yahudiler genelde, manen fakir ve miskin kimselerdir; çünkü onların kalbi yakîn ve kanaatten yana bomboştur; bu sebeple bütün dünyanın mülküne sahip olsalar, fakir kalacağım korkusu onlardan hiç ayrılmaz.

"Onların bu şekilde zillete düşmeleri ve Allah'ın gazabına uğramaları, Allah'ın peygamberine indirdiği Kur'an *âyetlerini* ve O'nun birliğini ispat eden kâinat âyetlerini *inkâr etmeleri ve peygamberlerini haksız yere,* zulmen ve düşmanlıkla *öldürmeleridir. Bu inkâr, onların isyan etmeleri ve Allah'ın çizdiği hududu çiğnemeleri sebebiyledir."*

Hiç şüphesiz küçük günahlarda ısrar etmek, insanı zamanla büyük günahlara daldırır. Büyük günahlarda ısrar etmek ise insanı küfre götürür; çünkü haram işler, küfrün postacısıdır (sonuçta ona götürür). Bu hale düşmekten yüce Allah'a sığınırız.

110-112. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Eğer zâhirî ilme sahip olanlar, velilik yoluna inansalardı ve velâyet ehli âriflere teslim olup tavsiyelerini dinleselerdi bu, kendileri için daha hayırlı olurdu. O zaman elde edecekleri ilim daireleri kendilerine genişler, anlayış hazineleri açılırdı.

İlim ehlinden bir kısmı, velilerin varlığını kabul eder, ancak bu yolun gerektirdiği şartları yerine getirmekten âciz kalır. Onlardan çoğu da Allah tarafından özel olarak seçilmiş velileri inkâr eder ve birilerinin söylediği, "Manevi terbiye yolu hicrî sekizinci asırda kesilip bitmiştir" şeklindeki sözü kendisine bir delil olarak kullanır. Velâyeti ve manevi terbiyeyi inkâr eden kimseler, inkâr ve isyanlarında ısrar ederek ölürler.

Ey sûfîler, bu kimselerin inkârı size bir zarar vermez. Onların, sizin içinde bulunduğuz halleri bilerek ve onun gereğine riayet ederek size bir zarar verme imkânları yoktur; onlar size ancak dilleriyle eziyet edebilirler. Bu da onların zararının size zâhirde ulaşması takdiriyledir; iç âleminize gelince, hiç şüphesiz Allah bu acının eziyetini sizin bâtınınızdan uzak tutar. Biz bunu bazı çevrelerde müşahede ettik. Onlar sizi ölüm veya sürgünle tehdit etseler dahi, Allah onların galip gelmesi hususunda kendilerine yardım etmez.

Bu tehdit olayı bizim de başımıza geldi. Sûfîlerin yolunu ve halini inkâr eden bazı kimseler, bizi dövmek, sultana şikâyet etmek ve hıristiyan toprağına sürgün etmekle tehdit ettiler; ancak hiçbirini yapmaya güçleri yetmedi. Bu durum bazı sûfîlerin şeref ve izzetini daha fazla artırdı.

Sûfîleri inkâr eden kimse, iç âleminde yakîn nurundan mahrum ve harap olduğu için sürekli sıkıntı, gam, zillet ve meskenet içindedir. Şu bir gerçektir ki velileri tenkit etmek büyük bir hata, onları kabul etmek ise ilâhî bir inayettir. Eğer velilere eziyet eden kimse, bunda ısrar ve devam ederse âkıbeti kötü ölüm olur; Allah'ın dostlarına karşı düşmanlığı sebebiyle Allah'ın gazabına uğrar. Bu konuda kudsî bir hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Kim benim velilerimden birine (düşmanlık ve) eziyet ederse ben ona savaş açarım."[673]

Allah bizlere velilerine karşı edep nasip etsin ve ruhumuzu onların muhabbeti üzere alsın. Âmin.

Bütün Ehl-i Kitap Aynı Değildir

Yahudilerden bir kısmı İslâm'a girip İslâm'ı güzelce yaşadıkları için Allah Teâlâ onları diğerlerinden ayrı tutarak şöyle buyurdu:

لَيْسُوا سَوَٓاءًۜ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَٓائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ
وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِۜ وَاُو۬لٰٓئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ
﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

113. ***(Ehl-i kitabın) hepsi bir değildir; onların içinde istikamet sahibi bir topluluk vardır ki gece boyunca secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar.***

114. ***Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayırlı işlere koşarlar. İşte onlar, salih kimselerdir.***

115. ***Onların yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, takva sahiplerini çok iyi bilir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ehl-i kitap,* küfür ve inatta *bir değildir;* bilakis *onların içinde* adalet ve dinde *istikamet sahibi* veya Allah'ın emrini ayakta tutan ve namaz kılan *bir grup insan vardır. Gece saatlerinde teheccüd namazlarında secde halinde Allah'ın âyetlerini okurlar."* Yahut

---

673 Buhârî, Rikâk, 38; İbn Mâce, Fiten, 16; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l- Evliyâ,* nr. 1; Begavî, *Şerhu's-Sünne,* 1 / 142; Beyhakî, *Kitâbü'z- Zühd,* nr. 696.

müslüman olup Allah'ın âyetlerini yatsı namazlarında okurlar; çünkü Ehl-i kitap bu namazı kılmazdı. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir defasında yatsı namazını geciktirdi, sonra mescide çıktı; insanlar da namazı bekliyorlardı. Resûlullah onları bu halde görünce şöyle buyurdu:

"Müjde size, gerçekten şu saatte yeryüzünde bu namazı sizden başka kılan kimse yok."[674]

Cenâb-ı Hak, sonra onların imanından bahsederek şöyle buyurdu: *"Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayırlı işlere koşarlar."*

Bunlar, yahudilerden İslâm'a giren Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarıdır. Cenâb-ı Hak, onların öyle sıfatlarından bahsetti ki onlar, yahudilerde yoktur. Gerçekten genellikle yahudiler, Hak'tan yüz çevirmiş, ibadetten uzak, Allah'a ortak koşan, O'nun sıfatlarını inkâr eden, ahireti farklı tanıtan, iyiliği emir ve kötülükten men konusunda gerekeni yapmayıp halka yaranmaya çalışan ve hayırlardan geri duran kimselerdir. Abdullah b. Selâm ve arkadaşları ise böyle değildir. *"Onlar,* taşıdıkları sıfatlarla salih *kimselerdendir."* Yani Allah katında halleri güzel olup Allah'ın rızasını ve övgüsünü kazanmışlardır. Allah'ın kullarına karşı uygulaması böyledir; kim ona bir karış yaklaşırsa Allah ona 1 zirâ yaklaşır. Bunun için Allah şöyle buyurmuştur:

"Onların yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır." Yani onun sevabından ve mükâfatından mahrum edilmezsiniz, bilakis Allah yaptığınız her hayra karşılık ve sevap verir. Âyette, amelin karşılığından mahrum bırakılmaya küfran denmiştir, amelin karşılığının verilmesine ise şükür ismi verilmiştir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah takva sahiplerini çok iyi bilir."* Onların takva makamındaki hiçbir halleri Allah'a gizli değildir. Bu âyette şuna da dikkat çekiliyor: Hiç şüphesiz takva, bütün hayırların temelidir ve amellerin en güzelidir. Gerçekten Allah katında kurtulacak olanlar an-

---

674 Buhârî, Mevâkıt, 22; Müslim, Mesâcid, 224; Tirmizî, Tefsîru Sûre (22), 2; Ahmed, *Müsned,* 4/435.

cak takva ehli olanlardır. Allah lutuf ve keremiyle bizi takvadan bolca nasiplendirsin. Âmin.

113-115. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bütün ilim ehli bir değildir. Bazıları ilmi, dünya malı toplayacağı bir aracı yapmıştır. Bu kimse az bir dünya malı karşılığında dinini satar. Bunlar, kötü âlimler ve zalim hâkimlerdir.

Bazıları ilmi Allah için okur, onu Allah için öğretir; bütün ömrünü onu tâlim ve tesbit için harcar.

Bazıları bütün himmetini ilmin toplanması ve telifi yolunda kullanır.

Bazıları, himmetini ilimle amel etmeye sarfeder ve böylece âbid ve zâhidlere katılır. Onlar, secde halinde gece boyunca Allah'ın âyetlerini okurlar.

Bazıları ise ilmi güzelce araştırır, onda tahkik ehli olur, sonra bâtın ilmine ve âriflerin sohbetine yönelir, böylece mukarrebînden (Allah'ın özel yakınlığını elde eden velilerden) olur. Bunların hepsi hayırlarda yarışan salih kimselerdir. Onlar hakkında şöyle denir:

"Onların yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, takva sahiplerini çok iyi bilir."

Malı ve Evladı Kendisine Fayda Vermeyenler

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, öncekilerin tam zıddı olan kimseleri zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا
وَأُولٰٓئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾

116. ***İnkâr edenler var ya, onların malları da evlatları da Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. İşte onlar, cehennemliklerdir; onlar orada ebedî kalacaklardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: "Küfre dalanlar ve Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) getirdiklerini *inkâr edenler var ya, onların malları da evlatları da Allah'ın azabına karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. İşte onlar, cehennemliklerdir; onlar* ateş ashabıdır, iki dostun birbirinden hiç ayrılmadığı gibi onlar da ateşten hiç ayrılmayacak, *orada ebedî kalacaklardır."*

116. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hiç şüphesiz kendi zamanlarındaki velileri inkâr edenlere ve onların nurundan mahrum kalanlara, marifetullahtan kaçırdıklarına karşı malları, evlatları ve ilimleri hiçbir fayda vermeyecektir. Allah'ı kaybeden neyi bulmuştur ki? Allah'ı bulan ise neyi kaybetmiştir ki? Bu konuda bir şair der ki:

"Her şey için ondan ayrıldığında bir bedeli (yerine konacak biri) vardır, fakat Allah'tan kopup ayrıldığında O'nun bir bedeli yoktur."

Marifetullaha yani Cenâb-ı Hakk'ı müşahede halinde tanımaya, müşahede ve nazar ehli âriflerin sohbetinden başka yol yoktur. Her kim onları inkâr ederse onun sonu mahrumiyettir. O kimse boşluktan ve kendi haline terkedilmişlikten kurtulamaz. İstersen tecrübe et. Tecrübe ile hakikat anlaşılır. Kim âriflerin sohbetinden (manevi terbiyesinden) mahrum kalırsa o kimse Allah'tan uzak kalma ve perdelenme azabından, dünya hırsı ve sebeplerin peşinde koşma çilesinden hiç kurtulamaz. Böyle bir hale düşmekten Allah'a sığınırız.

Kâfirlerin Amellerinin Durumu

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kâfirlerin amellerini bir misalle anlatarak şöyle buyurdu:

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ
قَوْمٍ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

117. *Onların bu dünya hayatındaki harcamalarının durumu, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerini vurup da mahveden dondurucu rüzgârın hali gibidir. Allah onlara hiçbir zaman zulmetmemiş, fakat onlar kendilerine zulmetmektedirler.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kâfirlerin,* iyilik olsun diye veya övünmek ve gösteriş için bu dünya hayatında yaptığı harcamaların durumu yahut yahudilerin avam tabakasının hahamlarına yaptıkları harcamaların misali veyahut da münafıkların gösteriş ve korkudan yaptıkları infakları, *içinde şiddetli yakıcı soğuk bulunan ve bir kavmin ekinine vurup onu mahveden rüzgâra benzer."*

Burada, onların harcamalarının telef ve zayi olması ve amellerinden hiçbir fayda görememeleri, içinde şiddetli bir soğuk olan rüzgârın vurup mahvettiği bir kâfirin ekinine benzetilmiştir. Rüzgâr ekini mahvedip yerle bir etmiş, onda dünyada ve ahirette fayda verecek hiçbir şey bırakmamıştır. İşte onların amelleri de böyle mahvolmuştur.

Âyet şöyle sona eriyor: *"Allah* onların amellerini hiçbir sebep yokken zayi ederek *kendilerine zulmetmiş değildir, fakat onlar,* amellerini iptal eden inkâr cinayetini işleyerek kendi *kendilerine zulmediyorlar."*

117. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Her kim, ihlâs makamını elde etmezse ve Allah'ın halis ve seçkin velilerinin sohbetine (terbiyesine) girmezse onun amelleri manevi arızalardan uzak kalamaz, halleri karışık durumlardan kurtulamaz. Bu kimsenin amelleri, içi boş ve hafiftir, azıcık bir rüzgâr onu yerinden söküp atar ve değerini yok eder. Şu söz, sıkça kullanılan atasözüdür:

"Sağlam olan ayakta kalır, çürük olanı rüzgâr savurur."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Yabancıları Dost Edinmeyin

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, fitneci kimseleri dost edinmekten sakındırarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًاۜ وَدُّوا
مَا عَنِتُّمْۚ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَٓاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْۚ وَمَا تُخْفٖي صُدُورُهُمْ اَكْبَرُۜ قَدْ بَيَّنَّا
لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٓا اَنْتُمْ اُو۬لَٓاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ
وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهٖۚ وَاِذَا لَقُوكُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّاۗ وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ
الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِۜ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿١١٩﴾ اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْۘ وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَاۜ وَاِنْ
تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔاۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحٖيطٌ ﴿١٢٠﴾

118. *Ey iman edenler! Sizden olmayan kimseleri sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar, hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten, onların kin ve düşmanlıkları ağızlarından taşmaktadır. Kalplerinde sakladıkları ise daha büyüktür. Eğer düşünüp anlarsanız, âyetlerimizi size açıkladık.*

119. *Siz, onları sevdiğiniz halde, onlar sizi sevmezler. Siz, bütün kitaplara inanırsınız; onlar ise sizinle karşılaştıklarında, "İnandık" derler; kendi başlarına kaldıklarında da, size olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar. De ki: "Kininizden kahrolun! Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir."*

120. *Size bir iyilik dokunsa bu onları üzer, başınıza bir musibet gelse buna da sevinirler. Eğer sabreder ve korunursanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Sizin dininizden olmayan kimseleri sırdaş edinmeyin.* Yani onları kendinize sırlarınızı açtığınız özel dost ve yakın arkadaş tutmayın; *çünkü onlar,* aranızda fesat, dedikodu yaparak ve gizli hallerinizi kâfirlere bildirerek aranıza fitne sokmaktan, *size fenalık etmekten asla geri durmazlar.*"

Bu âyet, bazı müslümanlar hakkında inmiştir. Onlar, aralarındaki akrabalık ve arkadaşlıktan dolayı yahudilerden bazı kimselerle yakın ilgi ve irtibatlarını devam ettiriyorlardı. Âyetin münafıklar hakkında indiği de söylenmiştir. Müslümanlardan bazıları onlarla yakın irtibat içinde bulunuyordu, bundan sakınmaları istendi.

Cenâb-ı Hak, onların kendilerinden nefret etmeyi gerektiren sıfatlarını açıklayarak şöyle buyurdu:

"*Onlar, sizin sıkıntıya düşmenizi isterler.*" Yani meşakkate düşmenizi, helâk olmanızı ve hak yoldan sapmanızı temenni ederler.

"*Gerçekten, onların kin ve düşmanlıkları ağızlarından taşmaktadır.*" Yani onların düşmanlıkları müslümanlar hakkındaki düşmanca konuşmalarıyla ağızlarından dökülmektedir.

Yahut bu kinleri, onların müslümanların gizli hallerini kâfirlere haber vermeleriyle ortaya çıkmaktadır.

Yahut onların düşmanlıkları, müslümanlarla konuşurken gizleyemedikleri kinleriyle ortaya çıkmaktadır; çünkü onlar aşırı öfke ve düşmalıklarından dolayı kendilerini tutamayıp kinlerini kusmaktadırlar.

"*Onların kalplerinde sakladıkları* düşmanlık ve kızgınlık ise ortaya döktüklerinden *daha büyüktür.*" Çünkü onların kininin ortaya çıkması, bir düşünce ve tercihten değil, tam tersine, kinlerinin galeyanından ve içlerine sığmayıp dışarı taşmasındandır.

Âyet şöyle bitiyor: "Ey müminler, *eğer* size açıklanan gerçekleri düşünüp anlarsanız, kâfirlerden uzaklaşmayı ve müminlerle dost olmayı gösteren *âyetlerimizi size açıkladık;* bu size yeter."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Ey bu âyete muhatap olan müminler, *siz* aranızdaki akrabalık ve arkadaşlıktan dolayı *onları seviyorsunuz, onlar ise* aranızdaki din ayrılığından dolayı sizi *sevmezler.*"

Yahut sizler, onların müslüman olmasını istiyorsunuz, onlar ise sizin kâfir olmanızı istiyor.

"*Siz, bütün kitaplara inanırsınız; onlar ise* sizin kitabınıza inanmıyor. Onlar sizin kitabınızı ve peygamberinizi yalanlarken, siz onları nasıl seversiniz?"

"*Onlar* ayrıca size ikiyüzlü davranıyorlar. *Sizinle karşılaştıklarında, 'İnandık' derler, kendi başlarına kaldıklarında ise* müminlerin birbiriyle kaynaşmasını gördüklerinden ve sizden intikam almaya imkân bulamadıklarından dolayı *size olan kinlerinden parmaklarının uçlarını ısırırlar.*" Bu, onların, şiddetli kinlerini kinaye yoluyla ifade etmektir; yoksa hariçte bir parmak ısırma söz konusu değildir.

"Ey Muhammed, onlara *de ki*: *Kininizle* kahrolup *ölün!*" Kininizin zararı sizedir. Yahut kahrolup gidinceye kadar kininizde devam edin; hiç şüphesiz İslâm'a mensup olanlar sürekli artacaktır, siz helâk olsanız da bu devam edecektir.

"*Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir.*" Yani sizin kalbinizdeki kin ve düşmanlığı hakikatiyle bilmektedir. Yahut O, kalplerdeki hayır-şer her şeyi bilmektedir. Bu, onlara ya Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] sözüdür yahut müstakil bir cümle olarak Allah Teâlâ'nın kelâmının devamıdır. Buna göre mana şöyle olur:

"Resûlüm, benim sana onların içindeki sırları açıklamama hayret etme; hiç şüphesiz ben, onların kalbinde sakladıkları en gizli şeyleri dahi bilirim."

Onların aşırı düşmanlıklarının bir alameti de şudur:

"*Size,* zafer ve ganimet gibi *bir iyilik dokunsa bu onları üzer;* hezimet, ölüm veya düşmanın bir zararı veyahut aranızda ihtilafa düşmek gibi *başınıza bir musibet gelse buna da sevinirler. Eğer* onların düşmanlıklarına ve eziyetlerine *sabreder,* Rabb'inizden korkup size yasaklanan şeylerden

korunursanız, Allah'ın sabredenlere ve müttakilere vaat ettiği ihsanı ve koruması sayesinde *onların hilesi size hiçbir zarar vermez."* Cenâb-ı Hak şu müjdeleri vermiştir:

"Hiç şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir" (Bakara 2/153).

"Hiç şüphesiz Allah takva sahipleriyle beraberdir" (Nahl 14/128).

Cenâb-ı Hak kiminle olursa ona hiçbir şey zarar vermez. *"Şüphesiz Allah onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır."* Küfür ehlinin yaptığı düşmanlık ve kinden hiçbiri O'na gizli değildir; Allah onların bütün amellerinin karşılığını verir.

118-120. Âyetlerin Tasavvufi İşaretleri

Velilerin, kendilerinin dışındaki avam halktan sırdaşlar edinip onlara sırlarını açması uygun değildir. Manevi sırlar, veli olmayan kimselere açılırsa bu, akılda zafiyet ve görüşte zayıflık meydana getirir, ehli olmayana zarar verir. Bu konuda bir zat şöyle demiştir:

"Kim sırrını insanlara açarsa ateşle alnının dağlanmasını (acı bir cezayı) hak etmiştir."

Rubûbiyyet sırrına (Cenâb-ı Hakk'ın zatına ait sırlara) gelince, onun ehil olmayana açılması haramdır. Avamdan bazıları, (yüksek hallerini idrak edemedikleri için) velilere karşı tavır alırlar; kalplerinde onlara karşı bir fesat taşımaktan ve haklarında değişik fikirler üretmekten geri durmazlar. Onlarla birlikte olduklarında, onların da kendileri gibi kusur içinde olmalarını ve maddi sebepler peşinde yorulmalarını isterler. Sûfîlerde bir noksanlık ve kusur ortaya çıkınca, ağızlarından kinleri ortaya çıkar, içlerinde sakladıkları kin ve düşmanlık ise daha büyüktür

Ey sûfîler, siz bu kimseler için hayır istersiniz, onlar ise sizin için tam tersini isterler. Siz onların sahip olduğu şeriat ilimlerini kabul edersiniz, fakat onlar sizin ulaştığınız hakikate inanmayıp inkâr ederler.

Onlardan bazısı da ikiyüzlülük yapar; velilerden biriyle karşılaştığı zaman, onları tasdik ettiğini ve sevdiğini söyler; avam ile baş başa kalınca ise düşmanlık ve kinini ortaya kor. Ey sûfîler, size bir izzet, manevi

fetih, müşahede ve marifet hali ulaşınca, bu onları üzer. Eğer size bir kötü hal, sıkıntı ve musibet gelirse buna sevinirler. Şayet onların eziyet ve cefalarına sabrederseniz ve onlarda mâsivayı görmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Allah onların bütün yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.

Uhud Savaşı'yla Gelen Uyarılar

Cenâb-ı Hak, Ehl-i kitap yahudi ve hıristiyanları ikaz ve kınama tamamlanınca, bundan sonraki âyette Uhud Savaşı'nda dağılıp çözülen bazı müslümanları kınamaya başlayarak şöyle buyurdu:

وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِۜ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌۙ
﴿١٢١﴾ اِذْ هَمَّتْ طَٓائِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَاۙ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَاۜ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾

121. ***Hani sen, sabah erkenden müminleri savaş mevzilerine yerleştirmek için ailenden ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işiten ve bilendir.***

122. ***O zaman içinizden iki grup ayrılmaya niyet etmişti; halbuki Allah onların yardımcısıydı. Müminler, yalnız Allah'a güvenip dayansınlar.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, hatırla, *hani sen, sabah erkenden müminleri savaş mevzilerine,* harp için duracakları yerlerine *yerleştirmek için ailenden,* Uhud için hazırlanıp çıktığın Âişe'nin evinden *ayrılmıştın. Allah,* sözlerinizi *işiten* ve ihlâsınızı *bilendir."*

Vâkıdî demiştir ki:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] evinden Uhud'a yaya yürümek üzere çıktı. Ashabını savaş için saf yapmaya başladı. Onları, ok gibi düzgün bir vaziyette diziyordu. Biri öne

çıkacak olsa ona, *"Geri dur; safa gir!"* diyordu. Bu olay, müşriklerin perşembe günü savaş için gelip Uhud'a yerleşmesiyle başlamıştı.

Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], müşriklerin gelip Uhud'a karargâh kurduğunu haber alınca, ashabı ile durumu istişare etti. Allah Resûlü daha önce hiç çağırmadığı halde, Abdullah b. Übey b. Selûl'ü de istişare için çağırdı, onun da görüşünü sordu. Abdullah b. Übey ve ensarın çoğunluğu dediler ki:

"Yâ Resûlallah, Medine'de dur, onlarla savaş için şehrin dışına çıkma! Vallahi ne zaman düşmanla savaş için Medine dışına çıkmışsak, düşman bize zarar verdi; ne zaman şehirde kalıp düşman üzerimize gelmişse biz onlara zarar verdik. Hem sen aramızda olunca, bu daha kolay olur. Yâ Resûlallah, onları kendi hallerine bırak; eğer şehir dışında durup beklerlerse beklemekle perişan olurlar, şayet Medine'ye girip savaşırlarsa erkekler onlarla göğüs göğüse çarpışır; kadın ve çocuklar da evlerin damlarından onları taşa tutar. Eğer dönüp giderlerse zelil ve perişan bir vaziyete giderler."

Allah Resûlü bu görüşü beğendi, ancak sahabeden bazıları,

"Yâ Resûlallah, bizi şu düşmanın karşısına çıkar; bizim kendilerinden korktuğumuz ve zayıf olduğumuzu düşünmesinler!" dediler. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"Ben rüyamda bir sığırın boğazlandığını gördüm; bunu ashabımdan bazı kişilerin öldürüleceğine yorumladım. Yine rüyamda kılıcımın ucundan bir parçanın koptuğunu, ucunda bir gedik açıldığını gördüm; bunu da hezimet olarak yorumladım. Sonra elimi, sağlam bir zırhın içine soktuğumu gördüm; bunu da Medine olarak yorumladım. Eğer Medine'de kalıp düşmanı kendi haline bırakmayı uygun görürseniz öyle yapın!"

Bunun üzerine Bedir Savaşı'nda bulunmayan ve Uhud günü kendilerine şehidlik nasip olan bazı kimseler, Resûl-i Ekrem'e, "Bizi düşmanlarımızın karşısına çıkar, onlarla savaşalım" dediler ve bunda aşırı ısrar ettiler. Sonunda Resûlullah, evine girdi ve zırhını kuşandı. Savaş için ısrar edenler onun silahını kuşandığını görünce pişman oldular ve

"Biz ne kötü bir iş yaptık; Allah Resûlü'ne vahiy gelmekte iken biz kendisine akıl vermeye kalktık!" diyerek hemen gelip Hz. Peygamber'den özür dilediler ve, "Sen nasıl uygun görüyorsan öyle yap!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem),

"Bir peygamberin zırhını giydikten sonra, düşman ile savaşmadan onu geri çıkarması uyun değildir" buyurdu.[675]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), ashabıyla birlikte cuma namazından sonra Uhud'a doğru yola çıktı. Hicretin üçüncü yılında, Şevval'in ortalarında cumartesi günü Uhud'a vardı. Vadinin dağa doğru olan yakasına karargâh kurdu. Ordunun arkasını dağa yasladı. Daha önce geçtiği gibi, safları nizama koydu. Abdullah b. Cübeyr'i okçuların başına görevlendirdi ve onlara,

"Arkadan gelecek düşmanı oklarınızla bizden defedin; benden haber gelmedikçe sakın yerinizden ayrılıp bize yardıma gelmeyin!" talimatını verdi. Ancak geleceği üzere, Allah Teâlâ'nın takdir ettiği oldu.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), Uhud Savaşı'na yaklaşık 1000 kişilik bir orduyla çıktı. Onlara, eğer sabrederlerse zafer elde edeceklerini müjdeledi. Ordu Şevat denen yere varınca, münafıkların reisi Abdullah b. Übey, 300 kişilik adamıyla ordudan ayrıldı ve,

"Niçin savaşa girip kendimizi ölüme atacağız ki!" dedi. Ebû Câbir-i Sülemî, onların peşinden koşup, "Peygamberiniz ve kendiniz adına Allah'tan korkmanızı hatırlatırım, siz ona ne söz vermiştiniz!" diye onları uyardı. İbn Übey,

"Eğer kesin bir savaş olacağını bilsek size uyarız, fakat savaş olacağınız sanmıyoruz" diyerek kendini savunmaya kalktı. Bu arada Hârise ve Seleme oğulları da ordudan ayrılıp İbn Übey'e tâbi olmayı düşündüler, ancak sonra vazgeçip Resûlullah'la (sallallahu aleyhi vesellem) birlikte yerlerinde kaldılar. Allah Teâlâ onlara nimetini hatırlatarak şöyle buyurdu:

---

675 Vâkıdî, *el-Meğâzî*, s. 177 (Beyrut 2006).

"O zaman içinizden iki grup ayrılmaya niyet etmişti; halbuki Allah onların yardımcısıydı; bu sebeple onları münafıklara tâbi olmaktan korudu "

Câbir [radıyallahu anh] demiştir ki: "(İçinde müminlerden iki grup için kapalı bir kınama bulunan) bu âyetin hiç inmemiş olması bizi daha fazla sevindirmezdi, çünkü âyetin sonunda 'Allah onların yardımcısıydı' buyrulmaktadır."[676]

Selemeoğulları Hazrec'den, Hâriseoğulları da Evs'tendir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Müminler,* başkasına değil *yalnız Allah'a güvenip dayansınlar;* çünkü kuluna O'ndan başka bir yardımcı yoktur."

121-122. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Terbiye şeyhlerinin işlerinden biri de, müridlerini nefisle mücadele etmeye ve onunla savaşmaya sevketmek, buna hazır olmaları için, kendilerine nefsin hile ve tuzaklarını öğretmektir. Allah, onların niyet ve ihlâslarını bilmektedir. Nefisle savaşa çıkanlardan bir kısmı, usanır yorulur ve eski âdetlerine geri döner. Bazıları ise en büyük ganimeti ve sonsuz saadeti elde edene kadar sabreder. Bir tanesi bu konuda nazım halinde der ki:

"Ârifler bu yolda ciddiyette o kadar ileri gittiler ki çokları (yola devam etmekten) usandı; şerefi ise ahdine vefa gösterenler ve sabredenler elde etti."

Âriflerden bir zat demiştir ki: "Hak yolcularının seyri, nefislerine karşı zafer elde edince sona erer; nefsine karşı zafer elde edenler Allah'a vâsıl olurlar."

Bazılarına manevi seyir sırasında bir usanma ve gevşeme hali ârız olur, bu işten vazgeçip dönmeyi düşünür, sonra Allah Teâlâ rahmetiyle onu manevi yolda sabit tutar, kendisine yardım eder ve böylece hayırlarda önde giden sabır ehline kavuşur.

Müridin nefsiyle mücâhedesinde temel dayanağı, Allah'a tevekkül etmek ve mâsivadan gönlünü çekip O'na güvenmektir. Manevi terbiye

676 bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz,* 1/501 (Beyrut 2001). Biraz değişik ifadelerle bk. Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl,* 1/269 (Beyrut 2006, 2. baskı).

yolunda nihayette başarıya ulaşmanın alameti, başlangıç hallerinde her şeyi ile Allah'a yönelmektir. Müminler ancak Allah'a güvenip dayansınlar.

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Uhud'a katılanların savaş meydanında sabit kalmalarını temin için, Bedir günü sayıca az olmalarıyla birlikte, kendilerine gönderilen ilâhî yardım ve zaferi hatırlatarak şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

123. *Gerçekten, siz güçsüz olduğunuz halde Allah, Bedir'de de size yardım etmişti. Öyle ise Allah'tan korkun ki O'na şükretmiş olasınız.*

Bedir, Mekke ile Medine arasında bir kuyudur. Bu kuyunun sahibinin ismi Bedir idi; onun ismi ile tanındı ve anıldı. Allah Teâlâ'nın resûlü Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] yardım ettiği savaş da orada meydana gelmişti; bu sebeple savaş yapıldığı yerin ismiyle anıldı.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Gerçekten, Bedir Savaşı'nda Allah size yardım etti; o zaman siz güçsüz bir halde* ve zillet içindeydiniz"; binecek hayvanınız ve yeterli silahınız yoktu; karşınızdaki düşmanın ise sayısı ve kuvveti fazlaydı. "*Öyle ise Allah'tan korkun,* O'nun resûlü ile birlikte sebat edin; daha önce sizi alıştırdığı gibi Allah'tan yardım bekleyin ki sizlere lutfettiği izzet ve zafer nimetlerine karşı *O'na şükredenlerden olasınız.*" Böylece Allah, vaat ettiği gibi size, kendi tarafından gelecek nimet ve ihsanlarını artırır.

123. Âyetin Tasavvufi İşaretleri

Allah Teâlâ, bazı şeyleri, onların zıddı olan şeylerin içinde gizlemiştir. Kim ilâhî izzet ve yardımı isterse zilleti (nefsinde hiçbir kıymet görmemeyi) ve meskeneti (garipliği) elde etsin. Kim zenginliği isterse

manevi fakirliği (sadece Allah'a muhtaç olduğunu bilme halini) elde etsin. Kim manen yükselmek isterse nefsini alçaltmayı ve insanların gözünden itibarını düşürmeyi elde etsin. Kim manen kuvvetlenmek isterse zayıflığı (nefsin aczini idraki) elde etsin. Diğer haller için de durum bu şekildedir. Ârifler der ki: "Sen kendi sıfatlarının hakikatini tanı, Allah seni kendi vasıflarıyla destekler."

Ey müridler, Allah'tan korkun, istediğiniz şeyleri onun zıddı olan şeylerde arayın. Size verdiği nimetlerine karşılık Allah'a şükredin ki O da size olan ihsan ve ikramını artırsın.

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Bedir'de müminlere nasıl yardım ettiğini zikrederek şöyle buyurdu:

اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ
الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلٰٓى اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ
هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

124. ***O zaman sen, müminlere şöyle diyordun: "Rabb'inizin indirilen üç bin melekle sizi takviye etmesi, sizin için yeterli değil midir?"***

125. ***Evet, siz sabreder ve Allah'tan korkarsanız, onlar*** *(düşmanlarınız)* ***hemen şu anda üzerinize gelseler bile, Rabb'iniz, nişanlı beş bin melekle sizi takviye eder.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buruyur ki: "Allah Bedir'de size yardım etti. Müminler, karşılarındaki düşmanları fazla, kendilerini de sayı ve hazırlık olarak az gördüklerinde, *sen onlara, 'Rabb'inizin* bulut içinde indirilen *üç bin melekle sizi takviye etmesi,* kuvvet ve sayı olarak *sizin için yeterli değil midir?' diyordun."*

"Evet, Allah'ın vaat ettiği gibi bunlar size yeter. *Eğer sabredip sebat gösterirseniz ve Allah'tan korkarsanız, düşmanlarınız süratle üzerinize gelseler*

bile, Rabb'iniz de hiç gecikmeden hemen *nişanlı beş bin melekle sizi takviye eder.*" Yani beyaz sarıklarıyla özel alamet taşıyan melekleri gönderir, ancak Cibrîl'in sarığı beyaz değil, sarı idi. Yahut kendilerine özel alamet konmuş veyahut atları özel alamet taşıyan melekleri gönderir. Denildiğine göre meleklerin atlarının kulakları kesik ve renkleri alaca idi.

Eğer, "Enfâl sûresinde Bedir'de müminlere sadece 1000 melekle yardım edildiği zikrediliyor, burada ise 5000 melekle yardım edildiği bildiriliyor, bunun izahı nasıldır?" dersen, cevap olarak şöyle deriz: Allah Teâlâ müminleri önce 1000 melekle takviye etti; sonra 3000, daha sonra 5000 melek gönderdi.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Melekler ancak Bedir günü savaştılar; onun dışındaki savaşlarda ise bizim savaşımızı seyrediyorlar, (sayı ve kuvvet olarak destek veriyorlar) bizzat savaşa katılmıyorlardı."[677]

124-125. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim Allah için nefsiyle cihada yönelir ve Mevlâ'sını zikirle meşgul olursa Allah onu bâtınında nurlar ve sırlarla, zâhirinde de hayırlı meleklerle destekler. Sayıları az iken karşı tarafa çok gösterilme olayı, bizim müridlerimiz içinde müşahede edilmiştir. Şöyle ki: Onlar üç kişi iken, dışarıdan bakan halk onları otuz kişi olarak görüyordu. Onlar otuz kişi olduklarında halk kendilerini 300 kişi olarak görüyordu. Bir defasında sofrada yetmiş kişi bulunuyorduk, halk bizi 700 kişi görmüşler; bunu daha sonra kendileri söylediler. Şüphesiz Allah, dilediklerini özel yardımı ile destekler.

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müminlere yardım etmesinin hikmetini açıklayarak şöyle buyurdu:

وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهٖۜ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِۙ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اَوْ

677 bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/23 (Riyad 2003); Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 12085; Sa lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/143.

يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ اَوْ يَتُوبَ
عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

126. ***Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede kuvvetlenip huzur bulsun diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır.***

127. ***Allah bu yardımı, kâfirlerden bir kısmının kökünü kesmek veya onları perişan etmek ve böylece boyunları bükük bir halde dönüp gitsinler diye yaptı.***

128. ***Resûlüm, bu işte senin elinde olan bir şey yoktur; Allah dilerse onları affetmek, dilerse onlara azap etmek için*** *(bu yardımı yaptı).* ***Gerçekten onlar zalim kimselerdir.***

129. ***Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır; O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Allah bu yardımı size sırf bir zafer müjdesi olsun ve kalpleriniz huzur bulup savaş için sebat etsin diye yaptı. Zafer ancak Allah katındandır.* Allah, arada bir vasıta olmadan da size yardım etmeye kadirdir, fakat O, düşmanları sizin elinizle öldürerek size sevap kazandırmak ve meziyeti size nisbet etmek istiyor. *Şüphesiz Allah azîzdir;* hiç kimse O'na galip gelemez; *hakîmdir;* yaptığı işlerde ve verdiği hükümlerde sonsuz hikmet sahibidir."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*O'nun size Bedir günü yardım etmesinin tek sebebi, kâfirlerin* bazılarının öldürülüp bazılarının esir edilmesiyle *bir kısmının kökünü kesmektir.*" Gerçekten Bedir günü kâfirlerden yetmiş kişi öldürülmüş, yetmiş kişi de esir alınmıştır. Yahut *Allah bunu, kâfirleri perişan* etmek yani onları kin içinde mahzun bir halde bırakmak *ve* emellerine ulaşamadan *boyunları bükük bir halde dönüp gitmeleri için yaptı.*"

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Uhud Savaşı'nda yüzünden yaralanıp kaşı açıldığında ve ön dişi kırıldığında kâfirlere beddua etmek istedi, hatta etti; bunun üzerine Allah Teâlâ, *"Bu işte senin elinde olan bir şey yoktur ..."* âyetini indirdi. Bu âyette şöyle dendi:

"Sen ancak onlara gönderilmiş bir peygambersin; onları uyarmak ve gerektiğinde kendileriyle cihad etmekle görevlisin. Onların işi, sahipleri Allah'ın elindedir; O, dilerse onları hidayete ulaştırır, dilerse kendilerine azap eder."

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'i müşriklere beddua etmekten menetti, çünkü Cenâb-ı Hak biliyordu ki onların bazısı İslâm'a girecek ve Allah yolunda cihad edecekti. Böyle de oldu. Onların büyük bir bölümü İslâm'a girdi ve Allah yolunda cihad etti. Onlardan biri de Allah'ın yeryüzündeki kılıcı olan Hâlid b. Velîd'dir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Göklerde ve yerde ne varsa,* yaratılış, mülk ve kul olarak *hepsi Allah'ındır; O,* affetmek *istediğini bağışlar,* azap etmek *isteğine de azap eder. Allah, kulları için çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir;* öyleyse sen onlara hemen beddua etmeyi düşünme!"

126-129. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah, bütünüyle kendisine yönelen tecrid ehlini (gönlünü dünyadan çekip Mevlâ'ya veren sâlikleri), tevhidin sefasına ulaştırmak istediği zaman, onlara bela ve meşakkat gönderir. Bunun tek sebebi, onların manevi fethi için bir müjde ve O'nun marifetiyle kalplerinin sükûn bulmasıdır.

Kulun manevi yolda halinin sağlamlığı, yaşadığı imtihanı ölçüsündedir. Her imtihan onun sebat ve sağlamlığını artırır. Bu, Allah Teâlâ'nın velileri hakkında icra ettiği kanunudur. Allah, başlangıç hallerinde velilerine halkı musallat eder, üzerlerine şiddetli sıkıntılar indirir. Onlar, boş şeylerden tamamen temizlenip yüksek meziyetler kendilerinde kemal halini alınca, üzerlerindeki eziyetleri kaldırır, celâl cemale döner. Bu durum onları gözetip kollama ve nefislerine karşı bir yardımdır.

Hiç şüphesiz bütün yardımlar âziz ve hakîm olan Allah'tandır. Allah bunu, onları hakikat semasına yükselmekten engelleyen birtakım engel ve meşguliyetleri kendilerinden kesip atmak için yapmıştır. Gerçekten ruh, dünyevî izzet ve itibarın sarhoşluğu içinde uyuşup kaldığı zaman, bu âlemden çıkışı çok zor olur. Ruh, dünyada sıkıntı içinde bırakılır ve muradının aksi şeylerle yüz yüze gelirse melekût âlemine yönelir, oraya kolayca intikal eder.

Bütün işler Allah'ın elindedir.

Ey derviş, hiçbir iş, senin elinde değildir; sen ancak sebepleri hareket ettirmekle memursun, kapıyı açacak olan Allah'tır.

Ey şeyh, hiçbir iş senin de elinde değildir; sen ancak bir uyarıcısın, sonuç Allah'a aittir; artık kaçırdıklarına üzülme, sana verdikleriyle de sevinme. Göklerin ve yerlerin mülkü ve tasarrufu Allah'ın elindedir; O, dilediğini affeder, dilediğine azap eder. Allah çok affedici ve çok merhametlidir.

Kuşeyrî demiştir ki: "Allah Teâlâ, habibine kendisini yakînen tanıttığı için, onu zatından başka bütün varlık ve sebeplerden uzaklaştırdı ve hiçbir şeyin onun elinde olmadığını haber verdi. Bu konuda şöyle denmiştir:

Yüce Allah, habibini bir vakit öyle bir makamda bulundurdu ki o, (Bedir Savaşı'nda, müşriklerin yüzüne) bir avuç toprak attı, toprak bütün yüzlere isabet etti. Yüce Allah,

'Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı' (Enfâl 8/17) buyurdu. Allah Teâlâ, bir başka vakit ise, *'Onların işinde sana ait bir şey yoktur'* (Âl-i İmrân 3/128) buyurdu."[678]

Bu söz, iki makama işaret etmektedir. Biri, Allah'ın izniyle O'nun adına iş yapmaktır; ikinci makam ise kulun işini Allah'ın yapmasıdır. Birincisi bekâ, ikincisi fenâ makamıdır. Bu açıklama, *Hâşiye* sahibine aittir.[679] Ben de (İbn Acîbe) derim ki: Birincisi bast makamı, ikincisi kabz makamıdır.

678 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 1/262-263.

679 *Hâşiye* sahibi, *Celâleyn Tefsiri* üzerine hâşiye yazan Ebû Muhammed Abdurrahman-ı Fâsî'dir (v. 1036/1626).

Ârifler demişlerdir ki: "Allah, kulunu bast (genişlik, ferahlık) hali içinde tutunca, ihtiyaç ve dert kalmaz; onu kabz (darlık, sıkıntı) halinde tutunca da dayanacak güç olmaz."

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Faiz Yasağı

Cihadda zafer ancak helâl lokma ve yüce Allah'a taat olduğu için Cenâb-ı Hak, Uhud olayında savaşı emretmeden önce bunlara değinmeyi öne alarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰٓوا اَضْعَافاً مُضَاعَفَةًۖ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّت۪ٓي اُعِدَّتْ لِلْكَافِر۪ينَۚ
﴿١٣١﴾ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۚ ﴿١٣٢﴾ وَسَارِعُٓوا اِلٰى
مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُۙ اُعِدَّتْ
لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿١٣٣﴾ اَلَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَالْكَاظِم۪ينَ
الْغَيْظَ وَالْعَاف۪ينَ عَنِ النَّاسِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَۚ ﴿١٣٤﴾

130. ***Ey iman edenler! Katlanarak alınan faizi yemeyin. Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.***

131. ***Kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten sakının!***

132. ***Allah'a ve resûlüne itaat edin ki rahmete erdirilesiniz.***

133. ***Rabb'inizin bağışlamasına ve takva sahipleri için hazırlanan, genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!***

134. ***O takva sahipleri ki bollukta ve darlıkta*** (hayır yolunda) ***infak ederler, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah iyilik sahiplerini sever.***

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Faiz yemeyin ve ödeme vakti geçen borca kat kat ekleme yapmayın.*"

Âyette, "kat kat" denmesi, o günkü insanların bu şekilde yaptığı işlem sebebiyledir. Âyetin indiği dönemde bir adam, alacağının vakti gelince borçluya, "Ya borcunu öde ya da miktarını artır!" derdi. Bu şekilde borcu erteler ve üzerine biraz daha eklerdi. Bu iş öyle bir noktaya gelirdi ki borçlunun bütün malı faize giderdi. Âyetle insanlar bundan nehyedildiler.

Allah onları iki dünyanın zenginliği olan takvaya teşvik ederek şöyle buyurdu: "Size yasakladığım şeylerde *Allah'tan korkun ki* iki dünyada *kurtuluşa eresiniz.*"

Cenâb-ı Hak, sonra, eğer yasaklanan şeylere son vermezlerse onları ateşle korkutarak, "*Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının!*" buyurdu. Bu âyette, cehennemin şu anda mevcut olduğu hatırlatılmıştır; çünkü yok olan bir şey için "hazırlanmıştır" denmez. Cehennem bizzat kâfirler için hazırlanmıştır; günahkâr müminler için de gösterilerek ondan sakındırılmıştır.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Âyette, cehennemin müminler için hazırlanmadığı ve onlar için yaratılmadığına bir işaret vardır; fakat Allah müminleri sakındırmak ve uyarmak için onunla korkutmuştur. Bu aynen, iyi ve şefkatli bir babanın, çocuğunu aslan veya kılıçla korkutmasına benzer. Halbuki baba çocuğuna kılıçla vurmaz ve onu aslanın önüne atmaz. Bu âyet de, Allah'ın kullarına bir lutuf ve şefkat içirmektedir."[680]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Emrettiği ve nehyettiği konularda *Allah'a,* hüküm *ve* sünnetlerinde de *resûlüne itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız.* İslâm, tövbe, ihlâs ve mağfiret edilmenize vesile olacak diğer taatler gibi *Rabb'inizden gelen bağışlama sebeplerine koşun.* Yine, birbirine bitişecek olsa *genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!* Bu ifade, cennetin genişliğinin akılla idrak edilemeyecek kadar büyük olduğunu an-

---

680 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân,* 1/195.

latmak içindir. *O, takva sahipleri için hazırlanmıştır.* Bu âyet, cennetin yaratılmış olduğunu ve bu âlemin dışında bulunduğunu göstermektedir.

Takva Ehlinin Cömertliği

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, cenneti hak eden müttakilerin üstün niteliklerini zikrederek şöyle buyurdu:

"O takva sahipleri ki bollukta ve darlıkta infak ederler." Yani cömert kimselerin yaptığı gibi genişlik ve sıkıntı anlarında, kısaca bütün hallerde Allah için mallarından infak ederler. Bu konuda Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Cennet, cömertlerin diyarıdır."[681]

"Cömert, Allah'a yakın, cennete yakın, kullara yakın ve cehennemden uzaktır. Cimri ise Allah'tan uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak ve cehenneme yakındır. Hiç şüphesiz, cömert olan bir cahil, Allah Teâlâ'ya, cimri âbidden daha sevimlidir."[682]

Diğer bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Cömertlik, cennette bir ağaçtır, dalları dünyaya uzanmıştır; kim onun dallarından birine tutunursa onu cennete çeker. Cimrilik cehennemde bir ağaçtır, dalları dünyadadır; kim onun dallarından birine sarılırsa onu cehenneme götürür."[683]

"O müttakiler öfkelerini yutarlar." Yani, intikam almaya güçleri yettiği halde bunu yapmaktan vazgeçerler. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) buyurmuştur ki:

"Kim, intikam almaya gücü yettiği halde öfkesini tutarsa Allah onun kalbini güven ve imanla doldurur."[684]

---

681 İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/321; Kudâî, *Müsned*, 1/117, Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 3644.

682 bk. Tirmizî, Birr, 40; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10847; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 2384; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 4804; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-Ukalâ*, s. 246.

683 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 10877; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 7/92; İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/235; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 4803.

684 Abdürrezzâk, *Tefsîr*, 1/412 (Beyrut 1999); Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 8997. Aynı konuda bk. Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 13646; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/191.

Şairlerden biri der ki: "*Kızdığın zaman, vakarlı ol ve kinini yut ki ne söylediğini bilesin ve işittiğini anlayasın. İnsana şeref olarak, bir saatlik sabrından dolayı yüce ilâhın kendisinden razı olması ve derecesini yükseltmesi yeter.*"

"*Ve* onlar *insanları affederler.*" Yani kendilerine haksızlık edenleri affederler. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu âyeti okuduğu zaman şöyle buyurmuştur:

"*Onlar, ümmetim içinde az bulunur; ancak Allah'ın korudukları müstesna. Geçmiş ümmetler içinde ise bu sıfatta insanlar çoktu.*"[685]

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] şöyle nakletmiştir:

Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh], Resûl-i Ekrem'le [sallallahu aleyhi vesellem] birlikte otururken bir adam içeri girdi; Ebû Bekir'e ileri geri söz etmeye başladı; Ebû Bekir susuyor, Resûlullah ise tebessüm ediyordu. Sonra Ebû Bekir, adamın bazı sözlerine karşılık vermeye başlayınca, Allah Resûlü kızdı ve meclisten kalktı. Ebû Bekir hemen arkasından yetişip,

"Yâ Resûlallah, adam bana kötü şeyler söylerken siz tebessüm ediyordunuz; sonra ben onun bazı sözlerine karşılık verince kızıp kalktınız, bunun sebebi nedir?" dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"*Sen sükût ederken yanında bir melek senin adına ona cevap veriyordu; sen karşılık vermeye başlayınca, şeytan geldi; ben şeytanın bulunduğu bir mecliste oturacak değildim.*

Ey Ebû Bekir, iyi bil ki şu üç şey haktır: Bir kula zulmedilir de o kendisine zulmedeni affederse Allah muhakkak onun izzet ve şerefini artırır, kendisine yardım eder. Hangi kul malını çoğaltmak için dilencilik kapısını açarsa Allah muhakkak onun malını azaltır. Her kim de yakınlarına iyilik ve ihsan kapısını açarsa Allah muhakkak onun malını artırır."[686]

Âyet şöyle bitiyor: "*Allah,* kendisine güzelce kulluk eden ve insanlarla ilişkilerinde güzel davranan *iyilik sahiplerini sever.*" Âyetin bu kıs-

---

685 İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr,* 3/763; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2316.

686 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* nr. 8072. Hadisin son kısmı hariç için bk. Ebû Davud, Edeb, 41; Münzirî, *et-Tergîb,* nr. 4051. Hadisin son kısmı için bk. Süyûtî, *es-Sagîr,* nr. 3457.

mı, yukarıda sıfatları sayılan iyilik sahiplerini içine aldığı gibi, bütün iyilik ve ihsan sahiplerini de kapsar.

130-134. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnsanın hissî ve şehevî tarafını kuvvetlendiren her şey bir çeşit ribâdır, yani fazlalıktır; çünkü onlar, şehevî hisleri artırmakta ve gafleti kuvvetlendirmektedir. Öyleyse bir müridin onları fazlaca kullanması ve gafletini artıracak şeylere dalması uygun değildir. Tam aksine onun, buna sebep olan şeylerden kaçınması gerekir. Bu şeyler üç tane olup şunlardır: Sürekli nefsanî arzularını tatminle meşgul olmak, hep onu düşünmek yahut eşi ile devamlı şehevî şeyleri konuşmaktır.

İnsanın manevi yönünü kuvvetlendiren şeyler şu üç tane olup şunladır: Maneviyat ehli ile sohbet etmek, manevi şeyleri düşünmek ve kalp ile sürekli Allah'ı zikretmektir.

Şehvetlere dalma konusunda Allah'tan korkun ki manevi sıfatlara ulaşarak kurtuluşa erebilesiniz. Velileri inkâr edenler için hazırlanan gaflet ve firak ateşinden sakının. Allah'a ve sizi teşvik ettiği hususlarda Peygamber'ine itaat edin ki manevi sırlarla ruhlarınız ve kalpleriniz ihya edilerek size merhamet edilsin. Kötü hallerinizi örtmeyi gerektirecek şeyleri yapmaya koşun ki Allah sizin kötü sıfatlarınızı giderip kendisinin güzel sıfatları ile sizi süslesin ve kendisinde olan nimetleri size ulaştırsın. O'nun sizden alacağı bir şey yoktur. Böylece, istikamet sahibi müttakiler için hazırlanan ve bir sonu olmayan marifet cennetlerine girin. O müttakiler ki celâl ve cemal hali içinde canlarını ve mallarını Allah yolunda feda etmişlerdir. Onlar, nefislerine ve hallerine sahip olarak kinlerini yutarlar, kendilerine zulmeden insanları affederler; çünkü gerçek sûfînin malı herkese mubah, kanı helâldir (o her şeyini Hak rızası için halkın hizmetine adamıştır).

Sûfîlerden biri demiştir ki: "Bir dervişin halini yakînen tanımak istersen, onu bir sebeple kızdır ve ne yaptığına bak!"

Allah kendisinden razı olsun, şeyhlerimizin şeyhi derdi ki: "Tasavvufun özü şudur: Kimseye kızma, kimseyi de kızdırma!" !

Urve b. Zübeyr [rahimehullah] şöyle demiştir: "Aslen yüksek itibar ve izzet sahibi de olsalar, insanlar zillete düşürülmeden ve halkın diline düşmeden gerçek şerefe ulaşamazlar. O zaman herkesin asıl rengi açıkça görülür. Kendine zulmedeni affetmek, korku ve zilletten olursa bu, fazilet değildir; asıl fazilet, kendine kötülük edene sabrederek ve yaptığını hoş görerek affetmektir."

Allah, ihsan makamına çıkan ve kendisine müşahede ve görme derecesinde kulluk edenleri sever. Onların ihsan ve iyiliği, iyi-kötü, insan ve cin herkesi kapsar.

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "İhsan, iyiliğini herkese ulaştırmaktır; bu konuda güneş, rüzgâr ve yağmur gibi olmamaktır." Yani bir beldeye fayda verip diğer beldeyi mahrum etmemektir.

Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: "İhsan, sana iyilik edene iyilik yapman değildir; asıl ihsan, sana kötülük edene iyilik yapmandır. İyilik edene iyilik yapmak, 'al bunu ve onu' türünden ticaret yapmak gibidir."

Serî-i Sakatî de der ki: "İhsan, imkân bulduğunda hemen iyilik yapmandır; zira her vakit iyilik yapma imkânı bulamazsın."

Ârifler bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Her an iyilik yapma şartları doğmaz; öyleyse iyilik için bir imkân bulunca bu fırsatın bir daha ele geçmeyeceğinden korkarak hemen iyilik yap!"

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), *"Rabb'iniz tarafından vaat edilen mağfirete ve cennete koşun ..."* âyeti hakkında demiştir ki:

"Cenâb-ı Hak, avam halkın hastalıklarını ve nefislerinin arzularına meyillerini bildiği için, onları taatine sarılarak iki şeye ulaşmaya çağırdı; bunlar, mağfiret ve cennettir. Allah, seçkin velilerini ise kendi zatına çağırarak, *'Allah'a koşun'* (Zâriyât 51/50) buyurdu. Hak Teâlâ sonra, herkesin kusur imtihanı içinde olduğunu bildirdi. Âyet, herkesin bir çeşit günahı olduğunu bildirmektedir. Herkesin içine melekler de girmektedir; her

ne kadar onlar hata yapmaktan korunmuş iseler de yüce Allah'ı hakkı ile tanıma noktasında noksanları olabileceğinden, bu onların kusuru olmaktadır. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

'Eğer Allah, meleklere bile azap etseydi, bu O'nun hakkı olurdu.' Ashap,

'Melekler, günah işlemekten korunmuşlardır, kendilerine ne için azap edilsin?' diye sorduklarında Resûlullah,

'Rab'lerine ait marifetlerinin azlığından' buyurdu.[687] Bunun için Cenâb-ı Hak, herkesi mağfiretine çağırmıştır."[688]

Hâşiye'de[689] denilmiştir ki: "Müellifin (Rûzbihân-ı Baklî'nin), 'Âyet hepsinin bir çeşit günah sahibi olduğunu bildirdi' sözü, *'Allah dilediğini affeder'* âyetinin şümulü içine girmektedir. 'Göklerde olanlar' ifadesi melekleri de içermektedir. Affetme, bir günahtan sonra olur; fakat her varlığın günahı, kendi durum ve derecesine göre olur. Yine, *'Rabb'inizin mağfiretine koşun'* âyeti de göklerde olan varlıkları yani melekleri de içine almaktadır. Melekler için düşünülecek ve istiğfarı gerektirecek kusurlar, onların işlerin zâhirine bakıp hüküm vermeleri, bazı konularda aralarında ihtilaf edip tartışmaya girmeleridir. Bunlar da istiğfarı gerektiren şeylerdir. Aynı şekilde, Cenâb-ı Hakk'ın zatının hakikatini tanıma konusunda öyle bir kusur vardır ki ondan hiç kimse uzak kalamaz; çünkü Allah Teâlâ'yı hakikatiyle tanımak kullar için mümkün değildir; bu sebeple marifetteki terakkinin bir sonu yoktur, bu iş ebediyen devam eder."

---

687 Bu konudaki meşhur hadis şöyledir: *"Şayet Allah Teâlâ, bütün yer ve gök ehline azap edecek olsa muhakkak azap ederdi, bununla onlara zulmetmiş de olmazdı. Eğer onlara rahmet ederse hiç şüphesiz O'nun rahmeti onların amellerinden kendileri için daha hayırlıdır"* (bk. Ebû Davud, Sünnet, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Ahmed, *Müsned*, 5/185).

688 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/196.

689 Burada zikredilen *Hâşiye*, İbn Acîbe'nin tarikat silsilesindeki şeyhlerinden Abdurrahman-ı Fâsî'nin (v. 1036/1626) *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazdığı *Hâşiye*'dir.

Cennetlik Kimselerin Ahlâkı

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müminler içindeki cennetlik kimselerin halini zikrederek şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا
لِذُنُوبِهِمْۖ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اللّٰهُۗ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ
تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ وَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِل۪ينَۜ ﴿١٣٦﴾

135. ***Onlar, bir kötülük yaptıklarında ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı zikredip hemen günahları için istiğfar ederler; hem günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmezler.***

136. ***İşte onların mükâfatı, Rab'leri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlerdir. Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Onlar,* zina gibi, ileri derecede kötü ve çirkin bir iş yaptıklarında ya da herhangi bir günah işleyerek kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı zikrederler."

Âyete şu manalar da verilmiştir:

"Onlar büyük veya küçük bir günah işlediklerinde yahut zararı başkalarına ulaşan bir kötülük veya zararı şahıslarında kalan kötü bir iş yaptıklarında yahut fiilleriyle kötü bir davranışta bulunduklarında *veya* sözleriyle *kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı zikrederler.*"

Âyetin, *"Allah'ı zikrederler"* kısmına şu manalar da verilmiştir:

Onun azabını, gazabını ve huzurundaki büyük hesabı hatırlarlar.

Kendi kendilerine, "Allah bana bunun hesabını sorar" diye düşünürler veya O'nun sürekli kendilerini görüp gözettiğini düşünürler.

Yahut dilleriyle Allah'ı zikrederler, pişmanlık ve tövbe ile *hemen günahları için istiğfar ederler.*

Âyet şöyle devam ediyor: *"Hem günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki!"* Yani O'ndan başka günahları affedecek hiç kimse yoktur. Bundan murat, Allah Teâlâ'nın geniş rahmet ve umumi mağfiret sahibi olduğunu belirtmek ve kulları istiğfara teşvik etmektir.

"Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde ısrar etmezler." Yani istiğfar etmeyerek, günaha devam edip durmazlar. Bunu Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisine dayanarak söylüyoruz:

"İşlediği günaha hemen tövbe-istiğfar eden kimse, günde yetmiş defa günaha bulaşsa da günahta ısrar edenlerden sayılmaz." [690] Bu, günahın peşinden pişman olmak şartıyladır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bir diğer hadisinde de şöyle buyurmuştur:

"Peşinden istiğfar edilen büyük günah, büyük günah olarak kalmaz. Israrla yapılmaya devam edilen küçük günah da küçük günah olarak kalmaz." [691]

Katâde demiştir ki: "Günahta ısrar etmekten sakının; önceki milletler ancak Allah'a isyanda ısrar ettikleri için helâk oldular; onlar işledikleri günaha tövbe etmediler, o halde iken kendilerine ölüm geldi."

Onlar, günahta ısrar etmenin kendilerine zarar vereceğini bilirler. Yahut onların her biri, işledikleri günahı affeden bir Rabb'i bulunduğunu bilir. Bu mana, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisine göre verilmiştir:

"Kim bir günah işler ve onu affedecek bir Rabb'i olduğunu bilirse diliyle istiğfar etmese bile, Allah onu affeder." [692]

---

690 Ebû Davud, Vitir, 26; Tirmizî, Daavât, 107; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 7822.

691 Deylemî, *Müsned*, nr. 7944; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 9920.

692 Taberânî, *el-Evsat*, nr. 4469; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/199, 211.

Bir kudsî hadiste, Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Kim benim, affetme kudretine sahip olduğumu bilirse (ve bana tövbe ederse) ben onu affederim, işlediği günahın ne olduğuna bakmam." [693]

Önceki semavî kitapların birinde Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"Ey âdemoğlu, sen bana dua ettiğin ve benden rahmetimi beklediğin sürece, halin ne olursa olsun, aldırmam, seni affederim." [694]

Yahut onlar, tövbenin günahları temizlediğini bilirler.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"İşte onların mükâfatı, Rab'leri tarafından bağışlanma,* günahlarının örtülmesi *ve altlarından ırmaklar akan ebedî kalacakları cennetlerdir."* Cennetin, tövbe edenlere hazırlanmış olması, oranın sadece onlara tahsis edilmesini gerektirmez. Aynı şekilde, cehennemin de kâfirler için hazırlanmış olması, oraya sadece onların gireceğini, başkasının girmeyeceğini ifade etmez.

Cenâb-ı Hak, tövbe edenlerin sevabını överek, *"Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!" buyurdu.* İhsan sahipleriyle, cennet ehli müminlerin arasındaki büyük farka bak! Önceki âyette, *"Allah ihsan sahiplerini sever"* buyurdu; bu âyette ise, *"Amel edenlerin mükafatı ne güzel!"* buyurdu. Önceki âyetin bahsettiği kimseler, Allah dostlarının seçilmişleridir; bu âyette anlatılanlar ise ücretini kapı arkasından alan kimselerdir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu tahkik haline ulaştıran O'dur.

135-136. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İhsan makamındaki âriflerin amelleri daha çok kalbîdir; cömertlik, af ve kinini yutmak, hırsını tutmak gibi. Diğer müminlerin ameli ise bedenîdir; onlar taat-mâsiyet, gaflet-uyanıklık halleri içinde gidip gelirler.

---

693 Tirmizî, Kıyâmet, 48; İbn Mâce, Zühd, 30; Münzirî, *et-Tergîb*, nr. 2403.

694 Bu manadaki bir hadis için bk. Tirmizî, Daavât, 98; Ahmed, *Müsned*, 5/167, 172

Avam halk, büyük bir günah işleyince tövbe ve istiğfar eder; bir taat yapınca ise ferahlanıp sevinir. İhsan makamındaki ârifler ise amellerini ve varlıklarını görmekten uzaktırlar.

Avam müminler, amellerine itimat ederler; bir taat yapınca ümitleri kuvvetlenir, bir hata işlediklerinde ümitleri azalır ve şevkleri kırılır. İhsan makamındaki ârifler ise nefislerinden fâni olup Rab'leriyle bekâ halini elde etmişlerdir.

Avam müminlerin nefisleri mevcuttur, amelleri gözleri önünde durur, hep ona bakarlar. İhsan makamındaki ârifler, Allah tarafından sevilmiş kimselerdir; avam müminler ise Allah'ı sevenlerdir. İhsan makamındaki âriflerin gözünde resim ve şekiller yok olmuş, nazarlarında sadece yüce ve ulu Allah kalmıştır. Avam müminlerin nazarında ise kâinat mevcuttur, fakat kalplerinden marifet güneşleri tutulmuştur.

İhsan makamındaki ârifler, Allah'a müşahede ve nazar halinde kulluk yaparlar; avam müminler ise Allah'a delil ve burhan perdesinin gerisinden kulluk yaparlar. Allah'a sadece delil ve burhanla iman edenler, müşahede ehli âriflerin nazarında avamdan sayılırlar.

Bil ki Cenâb-ı Hakk'ı müşahede ve görme derecesinde tanımanın birçok güzel neticesi vardır. Âriflerden biri bu neticeleri on bir maddede toplamıştır. Bunların en önemlileri şunlardır:

1. Hürriyet. Bunun manası; ârifin, hiçbir mahlûkun esareti ve etkisi altında olmaksızın sadece tek olan Allah için olmasıdır. Onun, Allah'tan başka, dünyevî veya uhrevî hiçbir maksadı yoktur. Demek ki hürriyet, mükemmel bir kalp tasfiyesi ve temizliğinden ibarettir.

Âriflerden biri demiştir ki: "Nefsinde bir çekirdek miktarı temizlenecek şey kalan kimse, (ârifler nazarında) hür sayılmaz. Fidye ödeyerek hürriyetine kavuşmak için efendisiyle anlaşan bir kölenin (mükâtep), üzerinde bir dirhem borcu kaldığı sürece köleliği devam eder, hürriyetine kavuşamaz."

2. Vücud. Bu, eşyanın aslını bulmak, hakikatine ulaşmaktır. Vücud, bütün varlığı ile ezelî hakikate dalarak, içinde zâhirî şekillerin ve varlıkların yok olduğu bir makama ulaşmaktır.

3. Kâmil manada cem' hali (sadece yüce Allah'ı görme hali). Bu, sıhhatli bir temkin halinden ve telvînden[695] kurtulduktan sonra, bütün zâhirî işaretlerin kesilmesini, gözün varlıklara ait alamet ve emarelerden çekilmesini gerektiren bir haldir.

4. Sahv, ruhun şaşkınlık ve hayretten kurtulmasıyla birlikte müşahede halinin istikrar bulmasından ve süreklilik kazanmasından ibarettir. Sahv hali, ruhun sürekli cem' halinin feyizle hayat bulmasıyla kemale eder.

5. Tahkik. Bu, marifetullaha ulaşmaktır. Bu öyle bir şeydir ki onun hakikati zâhirî duyularla anlaşılmaz, çünkü onda gönül bütünüyle Hakk'ın özel yardımıyla Hakk'a cezbedilir; Hak'ta fâni olur; öyle ki Hakk'ın dışındaki bütün müşahedeler düşer, ifadeler iptal olur, işaretler yok olur.

6. Bast, bununla kastettiğimiz şey, zâhirî-maddi şeylerin nazardan düşmesiyle ruha manevi âlemi müşahedesinde tanınan serbestlikle genişlik verilmesidir. Bu konuda İbnü'l-Fârız der ki:

"Bu kederle birlikte kalp bir gün olsun hiçbir yerde sakin olmadı; aynı şekilde (sevgiliyi hatırlatan) nağmelerle birlikte de gamı hiç dinmedi."

7. Telbîs. Bu, sebepler perdesiyle sırların örtülmesidir. Bunun sebebi, bir hikmet için eşyadaki perdelenmeyi devam ettirmek ve hakikati avam halktan gizlemektir.

8. Bekâ. Bu, müşahede güneşi hiç batmaksızın ve maddi delillere dayanmaksızın sürekli marifet hali içinde olmaktır. Bu ancak, ruhun manevi şeylerin halâvetiyle ünsiyet içinde sürekli cem' halinde olmasından ibarettir. Bu durumda olan kimse, görünüşte mana ikliminden ayrı gözükür, fakat aslında kalbi Hakk'a çok yakındır (zâhiri halk ile bâtını hak iledir).

---

695 Telvîn, kulun manevi seyir halinde sürekli bir halden diğerine yükselmesi, bir sıfattan değerine geçmesi, hep değişiklik içinde olmasıdır. Temkin ise halinde istikrar kazanmasıdır. Temkin, Hakk'a vuslatla elde edilecek bir haldir. Geniş bilgi için bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 218-219 (İstanbul: Semerkand, 2005).

Diğer maddeler için *Buğyetü'l-Mesâlik* adlı esere bak. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İnanan En Üstündür

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Uhud Savaşı'nda hezimetle moralleri bozulan müminlerin kalbini kuvvetlendirerek şöyle buyurdu:

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾ هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا
تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

137. ***Sizden önce nice ibretlik olaylar gelip geçti. Yeryüzünde gezip dolaşın da (hakkı) yalanyanların âkıbetinin nasıl olduğunu bir görün!***

138. *Bu (olaylar veya Kur'an),* ***insanlar için bir açıklama; takva sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür.***

139. ***Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Sizden önce,* peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin başından *nice ibretlik olaylar gelip geçti*"; ilâhî hükümler uygulandı, sen Allah'ın kanunlarında bir değişiklik göremezsin. Önceki ümmetlere yaptığım şudur: Onlar peygamberlerinin davetini yalanlayınca hemen azap etmeyip kendilerine mühlet verdim; onları adım adım azaba yaklaştırdım. Bu durum kendileri için belirlediğim vakte kadar devam etti, vakitleri gelince onları helâk ettim; onlara karşı peygamberlerimi ve tâbi olanlarını galip getirdim. Hakkı yalanlayanlar helâk olunca geride yıkılmış, yerle bir olmuş eserleri kaldı. Bunu geriden gelenlere bir ibret olsun diye yaptım.

Âyet şöyle devam ediyor. *"Yeryüzünde gezip dolaşın da* onların haberlerini yakından öğrenin ve sizden önce peygamberlerini *yalanlayanların âkıbetinin nasıl olduğunu bir görün!* Yalanladığınız peygambere karşı sizin durumunuz da böyle olur."

"Size ibret almanızı emrettiğim *bu olaylar,* kâfirlerden ibret almak isteyen *insanlara bir açıklamadır; takva sahipleri için de bir hidayet* ve basiretlerini artıracak *öğüttür."*

Cenâb-ı Hak, müminleri teselli ettikten sonra onlara şu müjdeyi verdi: *"Gevşeklik göstermeyin,* yani başınıza gelen hezimetten dolayı düşmanla savaş konusunda zafiyete düşmeyin, sizden öldürülenler için de *üzüntüye kapılmayın."* Onlar, ensardan yetmiş, muhacirlerden de beş kişiydiler. Allah hepsinden razı olsun, Hamza b. Abdülmuttalib, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) bayraktarı Mus'ab b. Umeyr, Abdullah b. Cahş, Osman b. Şemmâs ve Utbe'nin âzatlı kölesi Sa'd bu şehidler arasındaydı.

Yahut kaçırdığınız ganimet için üzülmeyin; âkıbet ve zafer sizin olarak *üstün gelecek olan sizsiniz.*

Yahut siz, durum itibariyle onlardan en üstün bir haldesiniz. Hiç şüphesiz siz, hak üzeresiniz; sizin savaşınız Allah içindir ve sizden ölenler cennettedir. Onlar ise bâtıl üzeredir, savaşları şeytan içindir ve ölüleri cehennemdedir. Buna göre, eğer inanmışsanız, cihaddan korkup yılmayın, hiç şüphesiz iman, kalbin kuvvetli olmasını sağlar; çünkü imanlı kimse, Allah'a güvenip dayanmaktadır.

Yahut eğer siz, size vaat ettiğim yücelik ve zafere *inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz.* En doğrusunu Allah bilir.

137-139. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey müridler, sizden önceki devirlerde Allah'ın velileri ve avamdan onları inkâr eden kullarına Allah'ın uyguladığı nice kanunları geldi geçti. O, velisini inkâr edenleri huzurundan uzaklaştırdı, onları ezelî inayetinden mahrum etti. Onlar Allah'tan uzaklık hali içinde öldüler, eserleri silinip gitti, diyarları harap oldu. Haydi, yeryüzünde dolaşıp Allah'ın

velilerini yalanlayanların âkıbetinin nasıl olduğunu bir görün! Bu, ibret alacaklar için bir açıklamadır, müttakiler için de onların hidayetini artıracak ve kendileri için bir öğüt olacak durumdur.

Ey hak yoluna girmiş dervişler, sakın gevşemeyin ve inatçılardan size dokunan eziyetler sebebiyle cehd ve gayret yolundan dönerek hakkı talebinizde zayıflık göstermeyin. Eğer yüce sultanın vaadine inanıyorsanız, O'nun size yardımı, desteği ve tevhid ehlinin seçilmişleriyle birlikte derecenizi yükseltmesiyle en üstün olacak sizsiniz. Kim Allah'ı ararsa O'nu bulur; bu yoldaki vefası sayesinde O'nun vaat ettiği şeylere ulaşır. Fakat bu iş, sabır kâsesindeki acı suyu yudumladıktan sonra, sürekli hamd ve şükür halinde bulunmakla olur. Bu konuda şu manadaki beyti okurlar:

"Sen şerefi, kolayca alıp yediğin bir hurma zannetme; sabrı yalamadan (onun acılığını yudumlamadan) şeref ve izzete ulaşamazsın!"

Acıların İçinde Saklı Rahmet

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kendilerine isabet eden acıya hakkı yalanlayanların da ortak olduğunu belirterek müminleri teselli etti; bu konuda şöyle buyurdu:

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا
بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ
وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ
الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ
الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ
الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾

140. ***Eğer size (Uhud'da) bir yara dokunmuşsa, şüphesiz o (kâfir) topluluğu da (Bedir'de) benzer bir yara almıştı. Biz, bu şekilde (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında döndürür dururuz. Allah, iman edenleri (münafıklardan ayırıp) ortaya çıkarmak ve sizden bazılarını şehid edinmek için böyle yaptı. Allah zalimleri sevmez.***

141. ***Bir de Allah, (bu şekilde) iman edenleri günahlardan temizlemek ve kâfirleri helâk etmek ister.***

142. ***Yoksa Allah içinizden cihad edenleri ve sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?***

143. ***Gerçekten siz, ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz; şimdi ise (yılgın vaziyette) bakıp duruyorsunuz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Eğer size* Uhud Savaşı'nda, öldürme ve yaralama gibi *bir yara dokunmuşsa*, düşmanınız olan *o* kâfir *topluluğa* da Bedir Savaşı'nda *benzer bir yara dokunmuştu.*" Uhud günü sizden yetmiş beş kişi öldürüldü, Bedir günü de onlardan yetmiş kişi öldürülüp yetmiş kişi esir alınmıştı.

Yahut Uhud günü, size isabet eden acının bir benzeri de onlara yaşatıldı. Önce siz, Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] emrine muhalefet etmeden önce onlara galip geldiniz ve hezimete uğrattınız. O gün onlar da size acı çektirdi. *İşte biz* günleri insanlar arasında *bu şekilde döndürür dururuz;* yani galibiyeti aralarında dilediğimize nasip ederiz, bir seferinde müminleri galip getiririz, diğer seferinde de bu imkânı diğerlerine veririz. Bu konuda şair der ki:

"Bir gün aleyhimize, bir gün lehimizedir; bir gün üzülür, bir gün seviniriz."

Bedir günü müslümanlar, müşriklere galip getirildi, devlet ve zafer onların oldu; Uhud günü ise müşrikler galip getirildi.

Günlerden murat, dünya günleridir yahut zafer ve galibiyet günleridir. Uhud günü müşriklere galibiyet imkânı verilmesi, müminleri

münafıklardan ayırmak, onların halini insanlara göstermek ve sizden bazılarını şehid edinmek içindi. Onlar cihadda öldükleri zaman Allah kendilerine şehidliği ihsan etti.

Allah'ın müşriklere galibiyet fırsatı vermesi onları sevdiğini göstermez, hiç şüphesiz *Allah zalimleri sevmez.* Allah'ın onlara galibiyet vermesi, iman edenleri günahlardan temizlemek içindir. Müslümanları galip getirmesi ise kâfirleri helâk etmek ve köklerini kazımak içindir.

Cenâb-ı Hak sonra müminlere sitem ederek buyurdu ki: "*Yoksa Allah içinizden cihad edenleri ve sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?*" Yani sizden şehid olanların başına gelen cihad, ölüm ve yaralanmaya sabır gibi işlerin sizin de başınıza gelmeden ve sizin de gayret ve sabrınız açıkça ortaya konmadan cennete girmeyi düşünmeyin.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Gerçekten siz,* cihada çıkmadan *önce, ölümle karşılaşmayı* yani savaşı *temenni ediyordunuz.*" Savaşa "ölüm" denmesi, ona vesile olmasından dolayıdır. Bunun için, "Âh keşke bizim için Bedir günü gibi bir gün olsa!" diyordunuz. İşte Uhud günü istediğinizle karşılaştınız ve onu gözlerinizle gördünüz. *O gün siz,* ölen kardeşlerinize *bakıp duruyordunuz.* Size ne oldu ki savaşı gördüğünüzde korktunuz ve bozulup dağıldınız?

Bu, Uhud günü savaşa çıkmayı isteyip de sonra savaştan çekinip bozguna uğrayan kimselere bir kınamadır. İnşallah ileride geleceği üzere, Allah onların tövbesini kabul edip kendilerini affederek kusurlarını telafi etmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

140-143. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey maneviyat yoluna girmiş dervişler, hapis, darp, sıkıntı yahut sürgün edilme gibi hallerle size bir eziyet dokunursa, benzeri şeyler avam halka da dokunmaktadır; ancak siz başınıza gelen bu şeyin hakikatini bildiğiniz için onunla Allah Teâlâ yolunda seyredip O'na yaklaşırsınız. Avam halkın ise bir marifeti olmadığı için, başına gelen durumla Hakk'a seyirleri yoktur.

Yahut size bir acı ve sıkıntı dokundu ise sizden önceki velilere de benzer sıkıntılar dokunmuştur. Sizin için onlarda bir örnek vardır. Bu, Allah'ın, velilerinde uyguladığı bir kanunudur.

Allah bazan velilerini darda bırakır, düşmanları karşısında çaresizlik yaşatır; böylece onları günahlardan temizler ve halis hale getirir. Sonra olayları onların lehine çevirir, kendilerini düşmanlarına galip getirir. Velilerin önce mağlup edilmesi, içlerini bütün nefsanî kalıntılardan temizlemek ve kendilerindeki güzel ahlâkları kemale erdirmek içindir Bunun bir sebebi de Hakk'ı talepte sadık olanla yalancı olanı birbirinden ayırmaktır.

Gerçekten Allah sevgisi sıkıntı ve imtihanlarla iç içedir. Ayrıca Allah, bu uğurda can veren velilerinden şehidler edinmek için onları sıkıntılarla yüz yüze getirmektedir; Hallâc-ı Mansûr ve diğerleri gibi. Yahut Allah, eğer sabredip müşahede halini elde ederlerse onlardan melekût âlemine şahit olacak kimseler edinmek için böyle yapmaktadır. Hiç şüphesiz Allah, velilerine eziyet eden zalimleri sevmez; bilakis onlardan nefret eder ve kendilerini huzurundan uzaklaştırır.

Allah velâyet yoluna iman edenleri temizlemek yani onları hissî ve nefsî kalıntılardan arındırmak için insanları onlara musallat eder. Bunun bir sebebi de velileri inkâr edenleri, onlara yaptıkları eziyetlerinden dolayı helâk etmektir. Gerçekten bir veliyi inkâr eden kimse, yılan deliklerine elini sokan adama benzer. Adam, birinci ve ikinci defada bir zarar görmeyince, "Bana onlardan hiçbir zarar gelmiyor" der. Elini başka bir deliğe sokunca, bir yılan onu sokar ve helâk eder.

Ey müridler, yoksa siz, Allah Teâlâ'nın nefisleriyle cihad edenleri ve kendilerine eziyet edenlerin eziyetine sabredenleri ortaya çıkarmadan, marifetullah cennetine gereceğinizi mi zannettiniz? Siz, celâl sahibi Allah'la karşılaşmadan önce, nefsinizi öldürmek istiyordunuz ve onu öldürmeye size yardım edecek kimseleri arıyordunuz. Size ne oldu ki bundan korkuyorsunuz ve nefsin ölümünü sağlayacak işlerden kaçıyorsunuz?

Şeyhlerimizin şeyhi (Mevlâ el-Arabî) derdi ki: "Allah'ı tanımak isteyip de bunun yolu kendisine tarif edilince ondan hoşlanmayan kimseye ne kadar şaşılır!"

İbn Atâullah-ı İstenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Allah senin için marifetine bir kapı açınca, amelin az da olsa onunla birlikte amelin azlığına aldırış etme! O sana bu kapıyı ancak sana marifetini kazandırmak (sana zatını tanıtmak) istediği için açtı. Bilmez misin, marifet O'nun sana bir feyiz ve ihsanıdır; senin amellerin ise senin O'na hediye ettiğin bir şeydir. O'nun sana gönderdiği nerede, senin O'na hediye ettiğin nerede! İkisi arasında ne büyük fark var."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Dinden Dönen Kendine Zarar Eder

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) öldürüldüğünü işittiklerinde müminlerin yaşadığı dağılma sebebiyle onları kınayarak şöyle buyurdu:

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُۜ اَفَائِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى
اَعْقَابِكُمْۜ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ شَيْـًٔاۜ وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشَّاكِرِينَ
﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًاۜ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِه۪ مِنْهَاۚ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِه۪ مِنْهَاۜ وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾

144. ***Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçti. Şimdi o, ölür ya da öldürülürse gerisin geriye*** *(eski halinize)* ***mi döneceksiniz? Kim geri dönerse Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmaz. Allah, şükredenleri mükâfatlandırır.***

145. ***Muhakkak her nefsin ölümü Allah'ın iznine bağlıdır; hepsinin ölümü belli bir süreye göre yazılmıştır. Her kim, dünya nimetini isterse kendisine ondan veririz; kim de ahiret sevabını isterse ona da bundan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandırırız.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Muhammed ancak bir peygamberdir;* onların başına gelen, onun da başına gelir. *Ondan önce de peygamberler gelip geçti;* onlar vefat veya şehid edilmekle dünyadan gittikleri gibi o da gidecektir. *Eğer o,* getirdiği din istikrar bulduktan ve delilleri apaçık ortaya çıktıktan sonra, *ölür ya da öldürülürse siz gerisin geriye eski halinize mi döneceksiniz?"*

Bu âyette Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) vefat eder veya öldürülürse onlardan dinden dönecekleri kınamıştır. Yahut münafıklar geri döndüklerinde onlara sükût etmelerine karşı Allah kendilerini kınamıştır.

Megâzî (Hz. Peygamber'in savaşlarını anlatan kitap) sahipleri der ki:

Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi vesellem), ordusuyla birlikte Medine'den çıktı; Uhud dağının eteğine karargâh kurdu. İslâm ordusu 700 kişiydi. Allah Resûlü, Abdullah b. Cübeyr'i elli kişilik okçuların başına kumandan olarak görevlendirdi ve onlara şu talimatı verdi:

"Arkadan gelen düşmanı oklarınızla bizden savın. Savaşta ister galip gelelim ister mağlup olalım, siz arkamızdan gelmeyin, yerinizden ayrılmayın. Siz yerinizde sabit kaldığınız sürece biz düşmana galip geleceğiz."

Kureyş ordusu da Uhud'a geldi; ordunun sağ cenahında komutan olarak Hâlid b. Velîd, sol cenahında ise İkrime bulunuyordu. Beraberlerinde kadınlar da vardı. Sonra muharebe başladı. Savaşın kızıştığı bir anda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem),

"Şu kılıcı kim alıp hakkını verir?" buyurdu. Bir adam gelip Allah Resûlü'ne saldıran düşmanları geri püskürttü. Sonra Ebû Dücâne geldi,

"Yâ Resûlallah, bu kılıcın hakkı nedir?" diye sordu. Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi vesellem),

"Eğilinceye kadar onu düşmana çalmandır" buyurdu. Ebû Dücâne yiğit bir adamdı; harp sırasında çalımlı yürürdü. Kılıcı aldı, kırmızı sarığını sardı, iki saf arasında çalımlı çalımlı yürümeye başladı. Bunu gören Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem),

"Bu, Allah'ın buğzettiği bir yürüyüştür, ancak böyle bir yerde olabilir" buyurdu.

Sonra Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) ve ashabı müşriklerin üzerine saldırdı ve onları bozguna uğrattılar. Zübeyr demiştir ki: "(Ebû Süfyân'ın karısı) Hind'i ve yanındaki kadınları korkup dağa doğru tırmanırken gördüm." Bu arada okçular, düşmanın dağıldığını görünce, "Ganimete koşun, ganimete!" diyerek yerlerinden ayrıldılar. Abdullah b. Cübeyr,

"Hz. Peygamber'in emrini terketmeyin, yerinizden ayrılmayın!" diye uyarıda bulundu ise de çoğu yerinden ayrılıp savaş alanına gitti. Okçuların azaldığını gören Hâlid b. Velîd, müşriklerden oluşan atlı birliğine hücum emri verip Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi vesellem) ashabından geride kalanların üzerine saldırdı, Abdullah b. Cübeyr'i ve beraberindeki müslümanları şehid ettiler. İnsanlar karışıp birbirini öldürmeye başladı. Bu arada müşriklerden Abdullah b. Kamîe el-Hârisî, Allah Resûlü'ne bir taş attı, burun kemiğini ve ön dişlerinden birini kırdı, yüzünü yaraladı, başındaki miğfer parçalandı. Mus'ab b. Umeyr, İbn Kamîe'nin karşısına çıktı. Mus'ab, Hz. Peygamber'in sancağını taşıyordu. İbn Kamîe onu şehid etti; Mus'ab Resûl-i Ekrem'e çok benziyordu, bunun için İbn Kamîe, Resûlullah'ı öldürdüğünü zannederek kavminin yanına döndü ve, "Muhammed'i öldürdüm" dedi. O sırada biri, yüksek sesle, "Haberiniz olsun, Muhammed öldürüldü!" diye bağırdı.

Bu bağıranın şeytan olduğu da söylenmiştir. Bunun üzerine müslümanlar savaşı bırakıp dağıldılar. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem),

"Ey Allah'ın kulları, bana doğru gelin!" diye çağırmaya başladı. Bunun üzerine sahabeden otuz kişi hemen etrafında toplanıp onu koruma-

ya aldılar, üzerine gelen müşrikleri dağıtıp geri püskürttüler. Bu sırasında Talha b. Ubeydullah, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) doğru gelen bir oku eliyle karşılayıp onu oktan korudu, fakat eli isabet aldı, çolak kaldı. Aynı şekilde Katâde b. Nu'mân'ın da gözüne ok isabet etti, gözü yanağına aktı; Hz. Peygamber gözü yerine koydu, göz iyileşti, öncekinden daha güzel oldu.

Savaşın bir yerinde müslümanlar arasında, "Allah Resûlü öldürüldü!" diye bir haber yayıldı. Müslümanlardan bazısı, "Keşke İbn Übey, bizim için Ebû Süfyân'dan eman alsa!" dediler. Bazı münafıklar da, "Eğer o, gerçekten peygamber olsaydı öldürülmezdi; siz ilk dininize dönün" dediler. Bunun üzerine Enes b. Mâlik'in amcası Enes b. Nadr müslümanlara şöyle seslendi:

"Eğer Muhammed öldürüldü ise hiç şüphesiz Muhammed'in Rabb'i ölmez. Ondan sonra yaşayıp da ne yapacaksınız? O ne için savaşmışsa siz de o uğurda savaşın. O ne için ölmüşse siz de o uğurda ölene kadar savaşın." Sonra,

"Allahım, ben bu müslümanların yaptığından dolayı senden özür diliyorum; şu kâfirlerin yaptığından da sana sığınıyorum" dedi ve kılıcını kuşanıp savaş alanına daldı, şehid olana kadar çarpıştı. Allah kendisine rahmet eylesin.

Münafıkların sözleri üzerine şu âyet indi:

"Kim, irtidad edip dininden *geri dönerse Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmaz,* o kimse ancak kendisine zarar verir. *Allah,* Enes b. Nadr ve benzerleri gibi, dinleri üzere sabit kalarak İslâm nimetine *şükredenleri mükâfatlandırır."*

"Hem, Allah'ın izni olmadan hiçbir nefsin ölmesi söz konusu değildir." Her nefis ancak O'nun iradesi ve dilemesiyle ölür yahut onun ölümü, ruhunu kabzetmesi için meleğe verdiği izinle gerçekleşir. Âyetin manası şudur:

Hiç şüphesiz her nefsin ölümü için Allah Teâlâ'nın ilminde ve takdirinde belirli bir vakti vardır; bu vakit ne bir saat ertelenir ne de öne

alınır. Bu vakit, savaştan geri durmakla tehir edilmeyeceği gibi savaşa atılmakla da öne alınmış olmaz.

Bu âyette, müslümanlar savaşa cesaretlendirilmektedir. Ayrıca onda Hz. Peygamber için kendisinin korunacağına ve ecelinin daha sonra olduğuna dair bir işaret vardır.

Hiç şüphesiz Allah Teâlâ, ölüm vaktini, kendi katında kesin bir vakit olarak belirlemiştir, o vakit ne ileri alınır ne de geri bırakılır.

Ganimet derdine düşerek merkezden gelen emre muhalefet eden okçular hakkında da şu manadaki âyet indi:

"Her kim dünya nimetini isterse kendisine ondan veririz; kim de ahiret sevabını isterse ona da bolca, en büyük mükâfatları *veririz. Biz,* Allah'ın nimetlerine *şükreden,* kendilerini Allah yolunda cihad etmekten hiçbir şeyin alıkoymadığı, tek hedefleri Allah ve Resûlü'nün rızası olan, onların dışında hiçbir şey düşünmeyen *kimseleri mükâfatlandırırız."*

144-145. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Müride, Allah ile yetinip O'ndan başka hiçbir şeye güvenip dayanmaması, basiretinin ileriyi görüp vasıtaları yaratanı müşahede ederek aradaki vasıtalardan gönlünü çekmesi gerekir. Böyle olan kimse, şeyhi vefat edince, gerisin geri dönmez. Müridin müşahedesi istikrar bulunca, bütün mevcudattan gözünü ve gönlünü çeker, hepsinden müstağni olur; eğer müşahedesinde istikrar halini bulamazsa kendisini kâmil edene nazar eder. Vasıtalara bağlanmak, nimeti vereni görmeden, nimet ile kalmaktır. Kul, hiçbir şeyin kendisini nimet sahibinden perdelemediği bir hale ulaşmadıkça, nimeti verene şükredici olmaz.

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) vefat edince, müslümanlar dehşet ve hayret içinde kaldılar; çünkü onlar, o anda nimeti müşahede etmekteydiler. Ancak Sıddık-ı Ekber (radıyallahu anh) böyle değildi; o, nimeti müşahedede kalmayıp nimeti vereni müşahedeye geçmişti. Hemen insanları toplayarak kendilerine bir konuşma yaptı ve şöyle dedi:

"Kim, Muhammed'e tapıyor idiyse gerçekten Muhammed vefat etmiştir; kim de Allah'a kulluk yapıyor idiyse hiç şüphesiz Allah haydır (ebedî hayat sahbidir), ölmez." Sonra,

"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o, ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski halinize) mi döneceksiniz? Kim geri dönerse Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmaz. Allah, şükredenleri mükâfatlandırır" âyetini okudu.[696]

Gerçek şükredenler, nimeti vereni müşahedeye yükselerek nimete bağlanıp kalmayan kimselerdir.

Âriflerden biri, bir dervişin yanına girdi, onu ağlar vaziyette buldu. Dervişe, "Seni ağlatan nedir?" diye sordu. Derviş, "Üstadım vefat etti" dedi. Bunun üzerine ârif, "Niçin kendine ölümlü bir şahsı üstat edindin; ebedî hayat sahibi, hiç ölmeyen Rabb'ini kendine üstat yapsaydın ya!" dedi. Ârif bu sözüyle, onun, nimete bağlanıp kalmadan basiretini nimeti vereni müşahede etmeye çevirmesini tembih etmiştir. Hakiki şeyh, müridini Rabb'ine sevkederek onu kendisine ve başkasına ihtiyaç duymayacak hale getiren kimsedir.

Allah Yolunda Savaşan Âlimler

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, müslümanları, kendilerinden önceki müminlerin başına gelenleri düşünerek sabırlı olmaya teşvik ederek şöyle buyurdu.

وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَۙ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثٖيرٌۚ فَمَا وَهَنُوا لِمَٓا اَصَابَهُمْ فٖى
سَبٖيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُواۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرٖينَ ﴿١٤٦﴾
وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فٖٓى
اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرٖينَ ﴿١٤٧﴾ فَاٰتٰيهُمُ
اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِۜ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنٖينَ ﴿١٤٨﴾

---

696 Buhârî, Cenâiz, 3; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/337.

146. *Nice peygamber vardı ki beraberinde birçok rabbânî âlim savaştı; onlar Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, zaaf göstermediler ve (düşmanlarına) boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.*

147. *Onların bu durumda sözleri sadece şu oldu: "Ey Rabbimiz! Günahlarımızı affet, işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla. Ayaklarımızı (yolunda) sabit tut. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!"*

148. *Allah da onlara hem dünya mükâfatını hem de ahiretin güzel mükafatını verdi. Allah, iyilik sahiplerini sever.*

Tefsir

Âyete değişik manalar verilmiştir. Onlardan biri şudur:

Peygamberlerden niceleri, kendisiyle birlikte pek çok rabbânî âlim bulunduğu halde savaş alanında öldürüldü; onlardan sonra bu âlimler, bozulup dağılmadılar, zafiyete düşmediler, tam tersine dinlerinde ve düşmanlarına karşı cihadda sebat gösterdiler.

Âyete verilen diğer bir mana da şudur: Pek çok peygamber var ki beraberinde birçok rabbânî âlim öldürüldü yani harpte öldüler, diğer müminler ise yerlerinde sabit kaldılar, cihadda gevşemediler ve düşmanları karşısında zafiyet göstermediler.

Uhud günü birinin, "Muhammed öldürüldü!" diye bağırması dikkate alınınca, birinci mana tercih edilir. Bunun üzerine Allah, "Nice peygamberler savaş meydanında öldürüldü" âyetiyle onlara benzer olayları misal verip sabretmelerini istemiş olmaktadır. Harpte hiçbir peygamber öldürülmedi, görüşüne göre de ikinci mana tercih edilir.

Âyete (mealde olduğu gibi) şu mana da verilmiştir:

"*Nice peygamber vardı ki beraberinde birçok rabbânî âlim savaştı;* peygamberleri öldürüldükten sonra yahut çoğunluğu savaşta öldükten sonra *onlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler,* yani peygamberlerinin öldürülmesi yahut bir kısmının öldürülmesiyle *başlarına gelen* musibetten dolayı cihaddan geri durmadılar ve ordularının

cihad azmi kırılmadı, düşmanlarına karşı savaşta ve dinlerini yaşamada bir *zafiyet göstermediler ve* düşmanlarına *boyun eğmediler;* bilakis Allah için sabrettiler. Hiç şüphesiz *Allah sabredenleri sever;* onlara yardım eder, izzetlerini artırır ve kıymetlerini yükseltir."

Onlar, peygamberleri öldürülünce, onun getirdiği dinde sabit kalarak sadece şöyle dediler:

"Ey Rabbimiz! Bizim küçük *günahlarımızı* affet ve *işimizde taşkınlıklarımızı* yani büyük günahlar gibi yaptığımız taşkınlıkları *bağışla;* harp meydanında hezimete uğramamak için *ayaklarımızı sabit tut* ve düşmanlarımız olan *kâfirlere karşı bize yardım et, zafer ver."*

Ey Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] ashabı, siz de bu şekilde dua edip onlar gibi yapamaz mısınız?

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Allah da,* yaptıkları istiğfar ve kendisine sığınmalarının karşılığı olarak *onlara dünyanın mükâfatını* yani zafer, ganimet, izzet ve hayırla anılma nimetini *verdi ve* ahiretin güzel mükâfatını verdi; o, hiçbir zaman fâni olmayan ve bitmeyen bir nimettir.

Âyette, "Ahiretin güzel mükâfatı" buyrularak, ahiret sevabına özellikle güzel ifadesinin eklenmesi, onun üstünlüğüne dikkat çekmek ve onun kendi katında hazırlanmış bir nimet olduğunu bildirmek içindir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah,* dinlerinde sabit olan *iyilik sahiplerini sever."* Çünkü onlar, Allah'ın dinini yaşayıp koruyarak Allah ile aralarındaki hukuku güzelce gözeten kimselerdir; bunun için Allah da onları sevmiş ve huzuruna yaklaştırmıştır.

146-148. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şeyhleri vefat etmiş veya öldürülmüş nice müridler, manevi yollarında sabit kaldılar, dağılmadılar, zafiyete düşmediler; kendilerini Hak'tan alıkoyan şeylere boyun eğmediler; bilakis Rab'lerine doğru seyrü sülûkte yahut manevi makamlarda terakki etmeye sabrettiler. Onların içinde henüz irşad olmayan kimseler ise kendilerini kemale er-

direcek birini aradı. Allah sabredenleri sever. Kudsî hadiste belirtildiği gibi; Allah bir kulunu sevince onun kulağı ve gözü olur.[697]

Sadık müridlerin şeyhleri vefat edince yaptıkları iş, Rab'lerine iltica, kalan kusurları için istiğfar ve Allah'tan nefislerine karşı mücadele meydanlarında sebat vermesini istemektir. Allah bu kimselere dünya ve ahiretin izzetini verdi; kendilerine nasip ettiği iman ve marifetle dünyanın izzetini; sürekli müşahede ile de ahiretin izzetini verdi. Böylece Allah'ın dostu oldular. Şüphesiz Allah iyilik ve ihsan sahiplerini sever.

Kâfirlere Uymanın Sonu

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müminleri düşmanlarına güvenip dayanmaktan sakındırarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تُطٖيعُوا الَّذٖينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ
فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرٖينَ ﴿١٤٩﴾ بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرٖينَ ﴿١٥٠﴾

149. ***Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, onlar sizi gerisin geriye** (eski dininize) **döndürürler ve sonra ziyana uğrarsınız.***

150. ***Bilakis, sizin dostunuz Allah'tır; O, yardımcıların en hayırlısıdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız sizi, imanınızdan gerisin geriye döndürürler.*" Burada kastedilen kâfirler, münafıklardır; çünkü müslümanlar Uhud'da hezimete uğrayınca, onlara, "Eski dininize dönün; eğer o gerçek peygamber olsaydı öldürülmezdi!" dediler.

---

697 Meşhur kudsî hadisin bir kısmı şöyledir: "*Ben kulumu sevdim mi onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden herhangi bir şey isterse onu verir, bana sığınırsa muhakkak onu himaye ederim*" (bk. Buhârî, Rikâk, 38; İbn Mâce, Fiten, 16; Ahmed, *Müsned*, 6/256; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 7880).

Âyet şöyle devam ediyor: "Onlara uyarsanız, dininiz hakkında fitneye düşmüş olarak dönersiniz; *ziyana uğrarsınız*, amelleriniz boşa gider; dünya ve ahirette perişan olursunuz."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Bilakis* siz imanınızda sebat edin. Hiç şüphesiz *sizin dostunuz Allah'tır;* O size yardım eder ve sizi izzete kavuşturur; *O, yardımcıların en hayırlısıdır.*"

Şöyle de denilmiştir: Eğer Ebû Süfyân'a ve adamlarına boyun eğip onlardan size eman vermelerini isterseniz, onlar sizi kendi dinlerine döndürür.

Yine denilmiştir ki âyetin manası umumidir; kâfirlere boyun eğen ve onların hükmüne teslim olan herkesi içine alır. Hiç şüphesiz bu durum, onların dinleri konusunda kendileriyle uyum içinde olmaya götürür; özellikle onların güvencesi uzun sürdüğünde, bu durum daha kolay olur.

Gerçekten, Endülüs'te geride kalan müslümanların dinlerinden çıkma sebebi de budur; onlar uzun süre hıristiyanların himaye ve kontrolünde kaldıklarından kendileri ve çocukları Hıristiyanlığa dönmüşlerdir. Böyle kötü bir halden ve âkıbetten Allah'a sığınırız.

149-150. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey müridler ve özellikle tecrid ehli olanlar;[698] eğer avam halka itaat eder ve onlara güvenip dayanırsanız, onlar sizi gittiğiniz yoldan gerisin geriye döndürürler, siz de dünyayı talep edip sebeplere yapışarak helâk olursunuz. Böylece halinde sabit olan nice ayaklar kayar, yüksek himmet ve hedeflerden basit şeylere düşülür.

Gerçekten insan tabiatı, birbirinden huy kapma özelliğine sahiptir; insan arkadaşının dini ve hali üzeredir. Bilakis siz, tecrid halinde ve gerçek tevhid üzere sabit olun. Hiç şüphesiz Allah sizin dostunuzdur; O, yardım edenlerin en hayırlısıdır. Size yardım eder, sizi izzete kavuştu-

698 Tecrid, Allah'tan başka her şeyden eli ve gönlü çekmek, kalbi mâsivadan uzaklaştırıp tamamen Allah'a vermek, dünyada ve ahirette ilâhî rızadan başka bir şeye rağbet etmemektir.

rur ve âyetinde vaat ettiği gibi, sizi sebeplere muhtaç etmeden zengin eder. O'nun bu konudaki vaadi şudur:

"Kim Allah'tan korkarsa Allah ona (içine düştüğü zor durumdan) bir çıkış yolu yaratır ve kendisini hiç beklemediği yerden rızıklandırır" (Talâk 65/2-3).

Kâfirlerin Kalbine Salınan Korku

Ebû Süfyân, Uhud'dan ordusuyla birlikte döndüğünde yolda, "Biz ne kötü bir iş yaptık; müslümanların ileri gelenlerinin çoğunu öldürdük, geride az bir kısmı kaldı, geri dönüp onların kökünü kazıyalım" dedi. Bunun üzerine Allah, onun kalbine bir korku attı; geri dönmeye cesaret edemediler. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurdu:

سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا اَشْرَكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

151. ***Allah'a, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri ortak koşmaları sebebiyle, kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Onların kalacağı yer cehennemdir. Zalimlerin varacağı yer ne kötüdür!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ebû Süfyân ve adamları gibi, *kâfirlerin kalplerine korku salacağız* ve onlar hiçbir sebep yokken sizi terkedip gidecekler. *Bunun sebebi, onların, hakkında hiçbir delil indirilmeyen* ve ibadeti hak ettiklerine dair hiçbir delil bulunmayan *varlıkları Allah'a ortak koşmalarıdır. Onların kalacağı yer cehennemdir;* yani onların makamı orasıdır. *Zalimlerin varacağı yer* yani makamı *ne kötüdür!"* Âyette, onlar yerine "zalimler" ifadesinin açıkça söylenmesi, onları bu hale düşüren sebebin yani zulmün çirkinliğini anlatmak içindir.

151. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyette, Hak yoluna girmiş dervişler için bir teselli vardır. Gerçekten kim onlara eziyet vermeye niyetlense Allah onun kalbine bir korku atar, onlar hakkında düşündüğü hedefe ulaşmaya güç yetiremez. Ben bu kimseleri bizzat gördüm. Onlar, sûfîleri öldürme, dövme ve hapsetme hesapları yaptılar; bu konuda var güçleriyle çalıştılar, kendi zanlarına göre onların öldürülmesini temin edecek deliller oluşturdular, ancak Allah onların işlerine engel oldu, kalplerine korku saldı, hesapları sonuçsuz kaldı, perişan oldular ve zalim olarak öldüler. Hiç şüphesiz Allah müttakilerin dostudur.

İlâhî Yardım Ne Zaman Gerçekleşir?

Allah Teâlâ, müslümanlara vaat ettiği yardımı hatırlatarak şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهُٓ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِه۪ۚ حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَۜ
مِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الْاٰخِرَةَۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَبْتَلِيَكُمْۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥٢﴾

152. *Siz Allah'ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah, size olan vaadini yerine getirmiştir. Öyle bir an geldi ki Allah size arzuladığınız şeyi (galibiyeti) gösterdikten sonra zaafa düştünüz; iş konusunda çekişmeye girdiniz ve âsi oldunuz. Sizden bir kısmı dünyayı, bir kısmı ise ahireti istiyordu. Sonra Allah, sizi denemek için onlardan (düşmanları mağlup etmekten) alıkoydu. Gerçekten Allah sizi bağışladı. Allah, müminlere karşı çok lutuf sahibidir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Gerçekten Allah size,* 'Eğer sabreder ve isyandan sakınırsanız sizi desteklerim şeklinde' *vaat ettiği yardımı yapmıştır. Bu, siz Allah'ın izni ve iradesiyle düşmanlarınızı kılıçla öldürürken gerçekleşmiştir;* o zaman siz düşmanlarınızı öldürüyordunuz, nihayet onlar bozulup kaçtılar. *Öyle bir an geldi ki siz zaafa düştünüz;* yani korktunuz, görüşünüz zayıfladı ve ganimete meylettiniz; müşrikler hezimete uğrayınca *siz* okçularla yerinizde kalıp kalmama hususunda *çekişmeye girdiniz;* bir kısmınız, 'Burada ne duruyorsunuz, haydi ganimete!' dedi; diğerleri ise, 'Peygamber'in emrine muhalefet etmeyin' dedi. *Allah size arzuladığınız şeyi* zaferi ve ganimeti *gösterdikten sonra,* cephedeki yerinizi terkettiniz ve Peygamber'e *âsi oldunuz.* İşte biz de sizi o anda hezimetle imtihan ettik."

"*Sizden bir kısmı,* ahiret için harcama niyetiyle *dünyayı istiyordu.* Onlar, başlarındaki komutana muhalefet eden ve ganimete gidenlerdir. *İçinizden bir kısmı ise,* sırf *ahireti istiyordu.*" Onlar, Allah Resûlü'nün emrini muhafaza etmek için Abdullah b. Cübeyr'le birlikte yerlerinde sabit kalanlardır.

"*Sonra siz,* Peygamber'in emrine muhalefet edince *Allah, sizi denemek için* yani sabredenle korkup kaçan, ihlâslı olanla münafık olan birbirinden ayrılıp belli olsun diye sizi *onları mağlup etmekten alıkoydu. Allah sizi bağışladı;* Peygamber'in emrine isyan ve muhalefetten sonra, azabı hak ettiğiniz halde, sizi toptan helâk etmedi. Yahut Allah sizin günahınızı bağışladı, size tövbe ve mağfiretle ihsanda bulundu. Gerçekten *Allah, müminlere karşı çok lutuf ve ihsan sahibidir.*" Onlar ister galip gelsinler ister mağlup olunsunlar, her halde Allah onları affederek kendilerine ihsanda bulunur. Gerçek şu ki aslında bela da bir rahmet ve temizlik vesilesidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

152. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, velâyet derecesine yaklaşmışken zafiyete düşüp avam halkın haline geri dönen dervişlere der ki: Allah size, velâyet merte-

besine ulaştırma konusundaki vaadini gerçekleştirdi; eğer biraz daha sabretseydiniz ona ulaşacaktınız. Hiç şüphesiz siz, nefsinizle mücâhede ettiğinizde ve onu muhalefet kılıcı ile öldürdüğünüzde, size müşahede nurları parlamıştı, fakat ne zaman ki siz zafiyet gösterdiniz, kalbiniz dağıldı ve şeyhinize isyan ettiniz, işte o zaman manevi desteğiniz azaldı, kalbiniz karardı. Siz, müşahedenin ilk hallerinden sevdiğiniz şeyleri gördükten sonra fâni dünyaya meylettiniz.

Ey bir mürşide intisap edenler, içinizden bazıları dünyayı istemektedir, bundan dolayı onun âriflerle sohbeti eğretidir; o, işin ucundan tutmaktadır. O, zafiyete düşüp dünyaya dönen kimsedir. Sizden bazıları da ahireti ister, dünyaya dönme ümidini içinden kesip atar. O da zafere ulaşana kadar sebat gösteren kimsedir.

Sonra ey dünyayı isteyen müntesipler, Allah sizi âriflerin sohbetinden çevirdi; bunu sizin onlarla Allah için mi yoksa başka bir sebeple mi beraber olduğunuzu ortaya koymak için yaptı. Bununla birlikte Cenâb-ı Hak sizi affetti, âriflerin sohbetini terketmenin cezası olarak sizden imanı soyup almadan sizi avam müslümanlar içinde bıraktı.

Yahut siz âriflerin sohbetine ve onlara karşı güzel edebe döndüğünüz zaman Allah sizi affetti. Hiç şüphesiz Allah, müminlere karşı büyük lutuf ve ihsan sahibidir; onlara hemen ceza vermez. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "*'Sizden bazıları dünyayı ister'* âyetinin işaretlerinden biri de şudur: Sizden öyleleri vardır ki o, ezelî zenginlik denizine dalmış, bu sayede temkin sıfatına ulaşmış, nimet verene şükür içinde nimeti görme halini elde etmiştir; Hz. Süleyman [aleyhisselâm] gibi. Sizden bazıları da ezelî takdis ve tenzih denizine dalmış; kendisinde kudsiyet ve manevi temizlik hali galip gelmiş, Allah karşı fakr sıfatıyla ortaya çıkmıştır. O bunu Cenâb-ı Hakk'ı bütün varlıklardan ayrı tutarak birlemek ve O'nu sonradan yaratılmış varlıklardan ayırarak ezelde tek olduğunu göstermek için yapmıştır. Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] gibi. Allah Resûlü bu halini, *'Fakirlik övüncümdür'* [699] sözüyle ifade etmiştir."[700]

---

699 Hadis için bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2/80 (nr. 1833).

700 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/202-203.

Uhud Savaşı'nda Yaşanan Acının Hikmeti

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, müminlerin affa ihtiyaç duyulan hallerini açıklayarak şöyle buyurdu:

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

153. ***O zaman Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz (savaş alanından) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bunun üzerine Allah size gam üstüne gam tattırdı. Bunu, kaçırdığınıza ve başınıza gelenlere üzülmeyesiniz diye yaptı. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyruyor ki: "Siz, bozguna uğrayıp Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] uzaklaştığınızda ve kimse kimseye dönüp bakmadan dağıldığınızda Allah sizi affetti. *O zaman Peygamber* Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] *sizi arkanızdan,* 'Ey Allah'ın kulları, bana doğru gelin, ben Allah'ın resûlüyüm, kim dönüp düşmana saldırırsa o cennetliktir' *diye çağırıyordu."*

Bu âyette, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] cesaret ve sebatını övme vardır. Çünkü o, dağılan ordunun en gerisinde bulunuyordu. Dağılan bir ordunun gerisinde kalmak, yiğitlerin işidir. Hem Allah Resûlü'nün savaştan kaçması imkânsızdır.

Bunun üzerine Allah, savaş alanından kaçmanın cezası olarak size acı tattırdı. Bu acı, müşriklerin size galip gelmesi ve kardeşlerinizi öldürme acısıdır. Bunun sebebi de sizin emrine isyan ederek ve kendisini savaş meydanında bırakıp kaçarak Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] çektirdiğiniz acıdır. *Allah bunu size takdir etti ki elden kaçırdığınız ganimete* ve *başınıza gelen yaralanma ve hezimete üzülmeyesiniz."*

Hiç şüphesiz cezayı ve edeplendirmeyi hak eden kimse, elden kaçırdığına ve başına gelen sıkıntıya üzülmez, çünkü onun suçu bundan fazlasını gerektirmektedir; o ise hak ettiğinin sadece bir kısmını görmüştür. Bu durumda ona, başına gelen sıkıntı veya elden kaçırdığı mala üzüntü hafif gelir.

Âyetin bir manası da şudur: Bunun üzerine Allah size, acı üzerine acı yaşattı. Birinci acı, zaferi ve ganimeti kaçırmanız; ikinci acı ise yaşadığınız öldürülme ve hezimettir. Yahut birinci acı, öldürülme ve yaralanma, ikinci acı ise Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] öldürüldüğüne dair işittikleri yaygaradır. Bütün bunlar onların, mihnet ve sıkıntılara alışmaları ve artık hiçbir şeyden feryat etmeyecek hale gelmeleridir. Bunun için Kâ'b b. Züheyr, onları, bir şiirinde şöyle tanıtmıştır:

"Onlar, mızraklarıyla düşmanlarına bir zarar ulaştırdıklarında bundan dolayı sevinmezler, düşman kendilerine bir zarar ulaştırdığında da endişelenmezler."

Gerçekten sürekli bela ve musibetlerle yüz yüze gelen ve buna alışan kimseye her iş kolay gelir; artık o, başına gelene ve elinden gidene üzülmez.

Âyet şöyle bitiyor: "*Allah bütün yaptıklarınızdan* ve niyetlerinizden *haberdardır*; size ona göre karşılık verir."

153. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah'a davet eden ve peygamberî metotla terbiye veren kâmil mürşidler, insanları sürekli Allah'a çağırır, onlara Allah'a giden yolu tanıtır ve tahkik haline ulaşana kadar kendilerine yolun âdabını açıklarlar. İnsanlar ise onlardan uzaklaşır ve kaçar. Kâmil mürşidler, insanların gerisinde, hal lisanı yahut sözle,

"Ey Allah'ın kulları, bize gelin, size Allah'ı tanıtalım ve sizi Allah yoluna sevkedelim" derler. Allah'ın ezelde kendilerine özel inayetini takdir ettiği ve kendisini velâyet derecesine ulaştırmak istediği kimseler hariç, diğer insanlardan hiç kimse onlara bakmaz ve kendilerine yönelmez. Bir ârif (İbn Atâullah-ı İskenderî) der ki:

"Velilerine ancak kendi zatına delil olan şeyleri delil yapan ve onlara ancak huzuruna ulaştırmak istediği kimseleri ulaştıran Allah'ı tesbih ederim (O'nu her türlü noksanlık ve kusurdan uzak tutup yüceltirim)."[701]

Allah, âriflerden kaçmanın cezası olarak onlara, maddi sebeplere bağlanma acısıyla birlikte, kalplerinin perdelenme acısını tattırdı. Artık onlar, elden kaçırdıkları marifete üzülmesinler; zira onun kıymetini bilmediler. Onlar içine düştükleri gaflet ve tembelliğe de üzülmezler; çünkü onlar işin hakikatini anlayacak durumda değiller. Ey ibadet ehli, Allah sizin severek veya inadına yaptığınız bütün işlerden haberdardır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Zor Anda Gelen İlâhî Yardım

Cenâb-ı Hak Uhud Savaşı'nda, şiddet ve mihnetten sonra müslümanların üzerine emniyet ve sükûnet indirdi. Allah Teâlâ bu hale işaret ederek şöyle buyurdu:

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ وَطَٓائِفَةٌ
قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِۜ يَقُولُونَ هَلْ
لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍۜ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِۜ يُخْفُونَ فٖٓي اَنْفُسِهِمْ مَا لَا
يُبْدُونَ لَكَۜ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَاۜ قُلْ لَوْ كُنْتُمْ
ف۪ي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذ۪ينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْۚ وَلِيَبْتَلِيَ اللّٰهُ
مَا ف۪ي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا ف۪ي قُلُوبِكُمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾

154. ***Sonra o acının arkasından Allah size bir güven ve uyuklama hali indirdi. Bu hal sizin bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kay-***

---

701 bk. İbn Acîbe, *İkâzu'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, s. 303 (Beyrut 2005).

gısına düşmüş bir grup da Allah'a karşı hakkın dışında Câhiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, "Bu işte bize ait bir şey var mı?" diyorlardı. De ki: "İş tamamen Allah'a aittir." Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar ve, "Eğer bu işte bize ait bir şey olsaydı *(sözümüz dinlenseydi)* ***burada öldürülmezdik!" diyorlardı. Onlara de ki: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere*** *(mecburen)* ***çıkıp giderlerdi. Allah, içinizde onları ortaya çıkarmak ve kalbinizde bulunanları göstermek için*** *(böyle yaptı).* ***Allah kalplerin sahip olduğu her şeyi bilir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey müminler, *Allah size,* kardeşlerinizin ölümü ve peygamberinizin öldürüldüğüne dair yalan haberle isabet eden *acıdan sonra emniyet* ve sükûnet *indirdi; öyle ki harp halindeyken sizi bir uyuklama aldı."* Ebû Talha [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Biz savaş için saf halindeyken bizi bir uyuklama sardı; öyle ki o uyuklama içinde bizden birinin elinden kılıcı düşüyor, onu geri alıyordu; kılıcı yine düşüyor, o tekrar eline alıyordu."

Zübeyr de [radıyallahu anh] şöyle demiştir:

"Uhud Savaşı'nda korkunun şiddetlendiği anda ben Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yanında idim. O sırada Allah üzerimize bir uyku hali indirdi. Vallahi ben, uyuklama halindeyken, münafıklardan Muatteb b. Kuşeyr'in sesini işitiyordum. Onun, 'Eğer bu işte bize ait bir şey olsaydı (sözümüz dinlenseydi) burada öldürülmezdik' dediğini sanki rüyada gibi işitiyordum."

Âyet şöyle devam ediyor: *"Sonra bu uyuklama hali, sizden bir grubu sarıyordu.* Onlar müminlerdir. Yahut bu uyuklama hali sizden sadece bir grubu sarıyordu. *Münafıklara gelince, onlar kendi canlarının derdine düşmüşlerdi.* Yani nefisleri onları gam ve keder içine düşürüyordu. Yahut onlar ancak kendi nefislerinin derdine düşmüş, onu nasıl kurtaracaklarının hesabını yapıyorlardı. Kalpleri korkudan yerinden fırlamıştı, bu durumda onların uyuması düşünülemezdi. *Onlar, Allah hakkında yalan*

yanlış düşüncelere sahiptiler." Münafıklar, "Allah, Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] yardım etmeyecek, onun işi dağılıp gidecek" diye düşünüyorlardı. Yahut onun öldürüldüğünü zannettiler. Bütün bunlar, müşriklerin Câhiliye dönemindeki düşüncelerine benziyordu. *Birbirlerine,*

"Bu işte bize ait bir şey var mı?" diyorlardı. Yani, "Nefsimizi düşünme imkânı elimizden alındı, bu işte bizim için hiçbir şey kalmadı" diyorlardı. Abdullah b. Übey, Hazrecliler'in öldürüldüğü haberini alınca böyle söylemişti.

Ey Muhammed, onlara de ki: "Şüphesiz bütün işler Allah'a aittir; O'nun dışında hiç kimsenin elinde kendi başına bir tedbir ve tercih hakkı yoktur." Münafıklar, sana açıklayamadıkları küfrü ve nifakı içlerinde gizliyorlar ve *şöyle diyorlardı:*

"Eğer bu işte bize ait bir şey olsaydı burada öldürülmezdik." Yani bize ait bir tedbir ve tercih hakkı olsaydı, Muhammed'le birlikte çıkmazdık ve böylece biz ve reislerimiz burada öldürülmezdik.

"Ey Muhammed, *onlara de ki*: Siz istemediğiniz halde, ilâhî kudret sizi, çeşitli sebeplerle evinizden çıkardı; *eğer evlerinizde* emniyet içinde *kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş* ve eceli gelmiş olanlar, *öldürülüp düşecekleri yerlere, istemeseler de mecburen giderlerdi.* Hiç şüphesiz Allah, ezelî ilminde bütün işleri takdir ve tedbir etmiştir; O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur. Allah'ın bunu yapması ve sizi evlerinizden çıkarması ancak, içinizdeki bildiği hayır ve şerri herkese de bildirmek ve kalplerinizdeki nifak veya ihlâsı ortaya çıkarmak içindir. Gerçekten bu şekilde, içinizdeki kötülük ve yerleşen nifakla hasta olan kalbinizin gerçek hali ortaya çıktı.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah kalplerin sahip olduğu her şeyi bilir."* Yani ortaya çıkmadan önce kalplerin gizlediği şeyleri bilir.

Bu âyette, müjde ve tehdit vardır. Onda ayrıca, Allah'ın kimseyi imtihan etmeye bir ihtiyacının olmadığına dikkat çekilmiştir. Allah bunu ancak, müminleri diğerlerinden ayırmak ve münafıkların halini ortaya çıkarmak için yapmıştır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.[702]

---

702 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1 / 186.

154. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey Allah'a vâsıl olmuş ve manevi halinde istikrar bulmuşârifler yahut âriflere tâbi olan Hak yolcuları! Nefsinizle yaptığınız mücâhedenin acısından ve murakabenin yorgunluğundan sonra Allah size bir güven indirdi. O, kalbinizde Allah'ı müşahede ile elde edilen huzur ve sükûnet halidir. Allah, ayrıca O'na seyirdeki hizmetin yorgunluğundan sonra âzalarınıza bir rahatlık verdi, nihayet Allah'a vâsıl oldunuz ve böylece ilâhî emniyet gölgesinde uyudunuz; sonsuz cömertlik ve ihsan sahibi Allah'ın huzurunda yerleşip kaldınız.

Âriflerden biri demiştir ki: "Amel kalbe intikal edince, âzalar istirahat eder."

Bu rahatlık, ârifler için gerçekleşir yahut onlara sımsıkı sarılan müridler için hâsıl olur. Onların dışında bir grup vardır ki onlar dervişlik iddiasında bulunan ve kendilerinin bir şeyhi bulunmayan cahillerdir. Onların tek dertleri nefisleridir. Bazan nefisleri onları mağlup eder; bazan onlar nefislerini mağlup ederler. Bazan üzerlerinde Allah'a yönelme nurları parlar; o zaman manevi fetih konusunda ümitleri kuvvetlenir. Bazan nurları kesilir, kabz (manevi sıkıntı) hali yaşarlar. O zaman da, Allah hakkında cahil kimselerin zannı gibi gerçek dışı düşüncelere dalıp, "Bu manevi fetihten bizim için hiçbir şey yok mu?" derler.

Onlara de ki: Bütün işler Allah'a aittir. O, dilediğini kendine vâsıl eder, dilediğini uzaklaştırır. Onlar, sana açıklamadıkları ayıpları ve kötü düşünceleri içlerinde gizlemektedirler. Onlara manevi fethin gerçekleşmesi gecikince ve fakirlik hali galip gelince, dünya nimetlerinden kaçırdıklarına üzülürler ve,

"Eğer bu işte bizim de bir tedbirimiz olsaydı, burada böyle zillet, fakirlik ve açlık içinde ölmezdik" derler. Onlara de ki:

"Bu, Allah'ın ezelî ilminde belirlenmiş bir şeydir; ondan kimsenin kaçıp kurtulması mümkün değildir. Allah, talebinde samimi olanla yalancı olan birbirinden ayrılsın diye böyle yaptı."

Sadık olun, bir mürşid bulursunuz. Eğer talebinizde sadık olsaydınız, muhakkak Allah sizi kendisine vâsıl eden ve yorgunluktan rahata

çıkaran bir mürşide sevkederdi. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola sevkeden O'dur.

Savaşta Hezimetin Sebebi

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, hezimete uğrayanların hezimet sebebini zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ
بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾

155. ***İki ordu karşılaştığı gün, sizden dönüp kaçanlar var ya, şeytan onları ancak işledikleri bazı hatalar yüzünden kaydırmak istedi. Allah ise onları affetti. Hiç şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır, çok halîmdir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Uhud'da *müslümanlarla kâfirler topluluğu karşılaştığı gün, sizden savaştan dönüp kaçan* ve hezimete *uğrayanlar oldu; onların hezimete uğramasının tek sebebi, şeytanın onların ayağını kaydırmak istemesi* ve onların da ona itaat etmeleridir. Yani şeytan onlara savaştan kaçmayı süslü gösterdi; onlar da kendisine itaat ettiler. Bunun sebebi ise Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) emrine muhalefet etmeleri, ganimete hırs göstermeleri ve cihaddan önce işlemiş oldukları birtakım günahlardır. Gerçekten günah, günahı çeker; taatler de böyledir.

"*Allah,* yaptıklarına tövbe etmeleri ve özür dilemeleri sebebiyle *onların* firar *günahını affetti. Hiç şüphesiz Allah, günahları çok bağışlayıcıdır, çok halîmdir,* günah işleyen kimse tövbe etsin diye, hemen cezasını vermez."

155. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey dervişler, sizden bazıları, kalplerinde iki hasım karşılaştığında hezimete uğrar ve şeyhinin sohbetinden (terbiyesinden) vazgeçer. Bu iki hasmın biri onun manevi yolda sabit kalmaya teşvik eder, diğeri ise eski haline dönmeye sevkeder. Sonra bazılarına, eski hale dönmesini isteyen hasım (şeytan) galip gelir ve onlar manevi yoldan vazgeçerler. Şeytan onların ayağını kaydırmayı ancak kötü edeplerinden dolayı istemektedir. Eğer tövbe eder ve dönerlerse şeyhleri onları kabul eder ve Allah tövbelerini kabul buyurup onları affeder; hiç şüphesiz yüce Allah çok affedici ve çok halîmdir.

Münafıklar Gibi Olmayın!

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yakîn ve iman zafiyetinde münafıklara benzemekten ve cahillerin sözlerinden sakındırarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا
فِي الْاَرْضِ اَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُواۚ لِيَجْعَلَ اللّٰهُ
ذٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ يُحْيِي وَيُمِيتُۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

156. ***Ey iman edenler! Siz, inkâr edenler ve yeryüzünde sefere çıkan veya savaşa giden kardeşlerine, "Eğer bizim yanımızda kalsalardı ölmezler ve öldürülmezlerdi" diyenler gibi olmayın. Allah bu bozuk düşünceyi onların kalbine bir hasret olarak koydu. Halbuki hayat veren ve öldüren Allah'tır. Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Siz, inkâr edenler* ve münafıklık yapan *kimseler gibi olmayın;* Abdullah b. Übey ve adamları gibi. Yine ticaret veya başka bir amaç için *yeryüzünde sefere çıkıp da ölen*

veya savaşa gidip öldürülen nesep veya inanç *kardeşlerine, 'Eğer bizim yanımızda kalsalardı ölmezler, öldürülmezlerdi' diyenler gibi de olmayın. Onların bu şekilde söylemeleri ancak, Allah'ın onların bozuk düşünceden kaynaklanan sözlerini kalplerinde bir hasret kaynağı yapması içindir.* Onlar kaçırdıklarına üzülerek ve elde edemediklerine de hayıflanarak sürekli üzüntü içinde yaşarlar. *Halbuki Allah,* ikamet ve sefer gibi bir sebebe bağlı olmaksızın *hayat verir ve öldürür.* Takdir edilene kimse engel olamaz. Ey müminler, *Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir."*

Bu âyette, müminler için bir tehdit vardır; tehdit münafıkların bozuk itikadlarına benzer bir itikada sahip oldukları takdirdedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

156. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Yakîn ehlinden hali kuvvetli kimselerin, yakîni zayıflara benzemesi uygun değildir. Bu kimselerin âlim, salih ve zalim olması farketmez. Onlar, tehlikeli bir bölgeye veya veba salgını olan bir beldeye yolculuk yapan kimselere, "Eğer onlar yanımızda kalsalardı ölmezler ve öldürülmezlerdi" derler; Allah'ın, bütün rızık, iş ve haller gibi ecelleri de takdir ettiğini, ezelî ilminde her eceli belirli bir vakte bağladığını, her takdir edilenin vakti gelince ortaya çıkacağını bilmezler. Senin alıp verdiğin her nefes için bile bir kader vardır; hükmünü sende icra eder."

Yüce Allah'ın ezelî ilminde takdir ettiği her şey muhakkak olur; takdir edilmeyen ise olmaz. Onu ne çalışmak ne de oturmak meydana getirir. Allah kendisine rahmet etsin, şu sözlerin sahibi ne güzel söylemiş:

"Takdir edilmeyen bir şey, hiçbir hile ve çare ile meydana gelmez; takdir edilen şey ise muhakkak olur. Olacak şey, ancak vakti gelince olur. Bunu bilmeyen kimse ise onu yapacağım diye yorulur, olmayınca üzülür. Hırs sahibi koşar durur, fakat hırsı ile hiçbir şeyi elde edemez. Âciz ve güçsüz kimseler ise nice nimetlere kavuşur. Eğer kadere yakînen inanıyorsan, üzüntü verecek şeyleri terket, sıkıntısından kurtul. Dünyanın hallerini gözünde basitleştir. Rabb'ine güven. Hakikat ehlinin özelliği, dünya işlerini basit görmektir."

Hz. Ömer (radıyallahu anh), bu konuyu şu manadaki beyitlerle dile getirirdi:

"Dünyanın hallerini basit gör; hiç şüphesiz bütün işlerin takdiri Allah'ın elindedir. Sana takdir edilmeyen başına gelmeyeceği gibi, takdir edilenden de kaçıp kurtulman mümkün değildir." [703]

Her kim, kadere yakînen iman etmemişse o, keder ve hasretten kurtulamaz. Kim, ebedî nimet cennetini istiyorsa Allah'ın hükmüne rıza ve teslimiyet göstererek kalbini huzura kavuştursun. Kim, huzur ve hoşluk istiyorsa onun irfan cennetine girmesi gerekir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola sevkeden O'dur.

Allah İçin Can Verenlerin Bulduğu Rahmet

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müminleri cihadda ölmeye teşvik etmekte ve Allah yolunda ölmeyi dünya hayatına tercih ederek şöyle buyurmaktadır:

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ
مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِنْ مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

157. ***Eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, hiç şüphesiz Allah'ın mağfireti ve rahmeti onların topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır.***

158. ***Andolsun, ölseniz de öldürülseniz de Allah'ın huzurunda toplanacaksınız.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Hiç şüphesiz sefer veya savaş, ölümü celbetme veya öne alma sebebi değildir. *Eğer* bu meydana gelir, eceliniz

---

703 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/178 (Beyrut 2004).

savaşta tamamlanır ve kılıçla *Allah yolunda öldürülürseniz yahut kendiliğinizden ölürseniz, ulaştığınız mağfiret, rahmet,* huzur ve hoşluk, şayet savaşta ölmemiş olsaydınız, *toplayacağınız fâni dünya malından daha hayırlıdır. Hangi şekilde ölseniz veya öldürülseniz,* başka kimsenin değil, ancak *Allah'ın huzuruna toplanacaksınız."* O size amelinizin tam karşılığını verir, sevabınızı bolca ihsan eder. Dünyada sürekli kalmaya gelince, sefere çıkan veya evinde oturan hiç kimse buna tamah etmesin, kimse dünyada bâki kalmaz.

Birinci âyette, önce Allah yolunda öldürülme, sonra kendi halinde ölme zikredildi; ikinci âyette ise kendi halinde ölüm önce, savaşta öldürülme sonra zikredildi. Bunun hikmeti şudur: Birinci âyette, işin sonunda mağfiret ve rahmet müjdelendi. Bu iki şey, cihadda öldürülenlere, cihadın dışında ölenlerden daha fazla ihsan edilir. Bu sebeple Allah cihadın öneminden dolayı önce onu zikretti. İkinci âyette ise işin sonunda herkesin ilâhî huzurda toplanacağı belirtildi. Bu iş, savaşta ölenle kendi başına ölen arasında eşittir; onda savaşta öldürülmenin kendi halinde vefat etmeye bir üstünlüğü yoktur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

157-158. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Eğer, sevdiğinizin (Allah'ın) rızasını talepte nefsinizi öldürür, canınızı feda eder ve ölmeden önce O'na vuslatı elde ederseniz yahut sevdiğinize vâsıl olmadan önce, O'na doğru seyir halinde iken ölürseniz, bu arada elde ettiğiniz yakînî kemal ve âlemlerin Rabb'ini müşahede hali yahut sizi O'na bağlayan mağfiret ve rahmet, O'na yönelmeden önce dünyalık olarak topladığınız şeylerden daha hayırlıdır.

Hiç şüphesiz ölüm ve ilâhî huzurda toplanma, herkes için yazılmış bir hükümdür; bu şekilde, Allah'a yönelmiş mücahidlerin (gayret ve amel sahiplerinin) kazancı ile, daha sonra yaparım diyerek amelden geri kalanların aldanışı ortaya çıkar. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İstişare ve Tevekkül

Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'in emrine muhalefet ve savaştan firar gibi olumsuzluklar meydana gelince, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) hiç kimseyi azarlayıp kınamadı, tam tersine onlara yumuşak söz söyledi ve kendilerini affetti. Cenâb-ı Hak, onun bu halini haber vererek şöyle buyurdu:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ
لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَۖ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي
الْاَمْرِۚ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّل۪ينَ ﴿١٥٩﴾

159. ***Sen Allah'tan bir rahmet sayesinde onlara yumuşak davrandın! Şayet kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında kendileriyle istişare yap. İşe kararını verdiğin zaman da artık Allah'a güvenip dayan; hiç şüphesiz Allah, kendisine güvenip dayananları sever.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Sen Allah'tan bir rahmet* ve nimet *sayesinde onlara* hoş görülü ve *yumuşak davrandın!* Emrine isyan edip seni savaş alanında terkettiklerinde, onlara güler yüz gösterdin ve yumuşak davrandın; kızmak bir yana onların başına gelen sıkıntıdan olayı üzüldün. *Şayet sen* eziyet veren, kötü huylu, *kaba ve katı yürekli biri* olsaydın ve onlara ağır söz sarfetseydin, *hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.* Yani senden uzaklaşır, sana ısınamazlardı. *Şu halde,* sana ait olan durumlarda *onları affet;* Rabb'inin hakkı olan işlerde *bağışlanmaları için dua et* ki Allah onlar hakkında senin şefaatini kabul etsin. *Bir de* istişare edilmesi uygun olan *işlerde,* gönüllerini hoş etmek, kıymetlerini yükseltmek, fikirlerini ortaya çıkarmak ve onları başkası ile istişare yapma sünnetine hazırlamak için *kendileriyle istişare yap.* Özellikle idareci olanlarla istişareye önem ver.

Bu konuda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"İstişare eden hiçbir kul, bedbaht olmaz (kötü sonuçlara düşmez); kendi görüşünü yeterli bulan (ve istişareden kaçan) kimse ise mesut olmaz."[704]

Hz. Peygamber diğer bir hadisinde ise şöyle buyurmuştur:

"İstihare eden kimse zarar etmez; istişare eden kimse de pişman olmaz."[705]

Yine Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

"İdarecileriniz en hayırlılarınız, zenginleriniz en cömertleriniz olduğu ve işleriniz de istişare ile yürütüldüğü sürece, sizin için yerin üstü yerin altından daha hayırlıdır. İdarecileriniz en kötüleriniz, zenginleriniz en cimrileriniz olduğu ve işleriniz de istişare edilmeden yapıldığı zaman, sizin için yerin altı yerin üstünden daha hayırlıdır."[706]

Âyet şöyle bitiyor: "İstişareden sonra *bir şeye karar verdiğin zaman,* vekil olarak *Allah'a güvenip dayan; hiç şüphesiz Allah, kendisine güvenip dayananları sever;* onlara yardım eder ve onları faydalarına olan şeye sevkeder."

159. Âyetin Tasavvufi İşaretleri

Peygamberimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] sahip olduğu kolay geçim, yumuşak huyluluk ve ümmete şefkatle muamele gibi güzel ahlâka, onun vârisi olan ârif veliler ve ilimde derinleşmiş rabbânî âlimler de sahiptirler. Kulları Allah'a ve Allah'ın hükümlerine davet etmek kolay ve mümkün olsun diye bu ahlâk onlara da verilmiştir. Eğer bu davetçiler, kaba davranışlı, katı kalpli ve sert mizaçlı olsalardı, insanlar etraflarından dağılır gider, onlara hakkı tarif ve tâlim etmek mümkün olmazdı. Bu davetçilerin, kendilerine tâbi olan insanları affetmeleri, onların kusurunu bağışlamaları ve eziyetlerine sabretmeleri, Allah'tan affedilmesini istemeleri ve Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] uyarak bazı

---

704 Hadis için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/175; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/236-237 (Beyrut 1998). İstişare etmenin önemi konusunda biraz farklı lafızlardaki bir hadis için bk. Tirmizî, Kader, 15; Ahmed, *Müsned*, 1/178; Hâkim, *Müstedrek*, 1/518.

705 Taberânî, *el-Evsat*, nr. 6623; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 7895.

706 Tirmizî, Fiten, 78; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 5367.

işlerinde kendileriyle istişare yapmaları gerekir. Bir şeyi yapmaya karar verince de Allah'a güvenip dayanmalılar; hiç şüphesiz Allah kendisine güvenip dayananları sever.

Cüneyd-i Bağdâdî (rahimehullah) demiştir ki: "Tevekkül, bütün varlığınla Rabb'ine yönelmen ve O'ndan başkalarından yüz çevirmendir."

Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: "Tevekkül, kendi tedbirini O'nun tedbirinde yok etmen, vekil olarak ve işlerini tedbir edici olarak Allah'a razı olmandır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

'Vekil olarak Allah yeter'" (Nisâ 4/81).

Zünnûn-i Mısrî de demiştir ki: "Tevekkül, mecazi sahipleri azletmek (Allah'tan başka gerçekte hiçbir mal, mülk ve yetki sahibi görmemek) ve bütün sebepleri gönülden kesip atmaktır."

İbrahim el-Havvâs der ki: "Tevekkül, Allah Teâlâ'dan başka bütün varlıklardan korkuyu ve ümidi kesip atmaktır."

Urcî[707] de şöyle dermiştir: "Tevekkül, hayatı içinde yaşadığın gün olarak görmek ve yarının tasasını içinden silip atmaktır."

Sehl-i Tüsterî der ki: "Tevekkül, bütün mahlûkatın rızıklarını veren zatı tanımaktır. Bir kimse şu itikada sahip olana kadar tevekkülü sahih olmaz: Gök bakır, yer demir olsa, gökten hiç yağmur yağmasa ve yerden de hiçbir şey bitmese, Allah Teâlâ bu ikisi arasında kendisine göndermeyi garanti ettiği rızkı unutmaz ve zamanı gelince geciktirmez."

Denilmiştir ki tevekkül, zelil kulun ulu Rabb'i ile yetinmesidir; tıpkı Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) ateşe atılırken Cebrâil'in gelip kendisine yardım etmek isteyince onun yardımına bakmadan, Allah ile yetinmesi gibi."

Mecnun Behlûl'e, "Kul ne zaman gerçek tevekkül sahibi olur?" diye sorulunca, "Bedeni ile halk arasında garip gibi gözüküp kalbi ile Cenâb-ı Hakk'a yakın olduğu zaman!" demiştir.[708]

---

707 Tefsirin metninde Urcî geçiyor. Sa'lebî'nin rivayetinde ise İbnü'l-Ferecî'dir (bk. Sa'lebî. *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/176).

708 Tevekkül hakkında velilerin tarif ve açıklamaları için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*. 2/175-178.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Kim insanların en şereflisi olmak istiyorsa Allah'tan korksun. Kim insanların en kuvvetlisi olmak istiyorsa Allah'a tevekkül etsin. Kim insanların en zengini olmak istiyorsa Allah'ın katındaki şeylere kendi elindeki şeylerden daha fazla güvensin." [709]

İbn Cüzey demiştir ki: "Tevekkül, bir faydanın elde edilmesinde, ele geçen faydanın korunmasında, bir zararın engellenmemesinde ve başa gelen zararlı işin kalkmasında Allah'a güvenip dayanmaktır. Tevekkül, makamların en yükseğidir. Bu, iki sebepten dolayıdır: Birincisi, yüce Allah'ın, *'Hiç şüphesiz Allah, kendisine tevekkül edenleri sever'* (Âl-i İmrân 3/159) âyetidir. İkincisi ise, *'Kim Allah'a tevekkül ederse Allah ona yeter'* (Talâk 65/3) âyetidir.

Tevekkül bazan farz olur. Bunu, *'Eğer müminseniz, Allah'a tevekkül edin'* (Mâide 5/23) âyetinden anlıyoruz. Bu âyette Allah, tevekkülü iman için bir şart yapmıştır. Şu âyetin zâhiri de tevekkülün farz olduğunu bildirmektedir:

'Müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler' (Âl-i İmrân 3/122). Âyetteki emir, istenen işin farz olduğunu gösterir.

Bil ki tevekkül konusunda insanlar üç dereceye ayrılırlar:

Birincisi, kulun Rabb'ine, bir insanın samimiyetinde ve menfaatlerini korumasında hiç şüphe etmediği emin bir vekiline güvendiği gibi güvenmesidir. İkincisi, kulun Rabb'ine karşı, küçük çocuğun annesine gösterdiği teslimiyeti göstermesidir. Çocuk, annesinden başkasını tanımaz ve ancak ona sığınır. Üçüncüsü de kulun Rabb'ine karşı, ölünün kendisini yıkayana teslim olması gibi teslim olmasıdır. Ölü, kendisini yıkayana bütünü ile teslim olmuştur.

Birinci derecede olan kimse, işi vekiline havale etmekle birlikte, kendisinde de bir yetki ve kuvvet görmektedir. İkinci derecede olan böyle değildir; üçüncünün tersine onda da bir tercih ve ihtiyar vardır.

---

709 İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10/3360 (nr. 18914); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 8/200; İbn Adî, *el-Kâmil*, 7/156; Sehâvî, *el-Makasıdü'l-Hasene*, nr. 343 (Açıklama kısmında).

Üçüncü derece olanda ise (kendisine ait gördüğü) hiçbir kuvvet ve tercih yoktur. Bu dereceler has tevhid anlayışına göre oluşmaktadır. Biz bu tevhid hakkında, *'Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır'* (Bakara 2/163) âyetinin tefsirinde açıklama yapmıştık. Kalpte iman ve yakîn kuvvetlendikçe insanın Rabb'ine tevekkül hali de kuvvetlenir; o zayıfladıkça tevekkül de zayıflar.

Eğer, 'Tevekkülde sebepleri terketmek şart mıdır değil midir?' şeklinde bir soru sorulursa buna cevap olarak şöyle deriz:

Sebepler üç kısımdır:

Birincisi, etkisi kesin olarak bilinen sebeplerdir. Sebepler âleminde Allah onu icra etmekte, yürürlükte tutmaktadır. Bunları terketmek câiz değildir. Açlığı gidermek için bir şeyler yemek ve soğuktan korunmak için elbise giyinmek gibi ...

İkincisi, sonucu kesin olmayan sebeplerdir. Ticaret, maişet temini ve benzeri şeyler gibi. Bunları yapmak tevekkülü zedelemez; çünkü tevekkül kalbin amelidir; bedenin ameli değildir. İman ve yakîni kuvvetli olan kimsenin bu tür sebepleri terketmesi câizdir.

Üçüncüsü, neticesi çok uzak ve zayıf sebeptir. Bu tür şeyleri yapmak tevekküle zarar verir. Sihir, define peşinde koşmak ve simya gibi işler bu kısma örnek verilebilir.

Sonra, tevekkülün üzerinde tefvîz hali vardır. Tefvîz, Allah Teâlâ'nın emrine bütünüyle teslim olmaktır. Tevekkül sahibinin kendine ait bir muradı ve tercihi vardır; o, Rabb'ine güvenip dayanarak muradına ulaşmak istemektedir. Tefvîz sahibinin ise kendisine ait bir muradı ve tercihi yoktur; tam tersine o, bütün tercihini Allah'a teslim etmiştir. Bu kimse, Allah'a karşı edep bakımından en kâmil noktadır." İbn Cüzey'in açıklamaları burada bitti.[710] Tevekkül konusundaki açıklamaların aslı Gazâlî'ye aittir. Bu konudaki açıklamaların kalan kısmı, *"Hiç ölmeyen ebedî hayat sahibine tevekkül et!"* (Furkan 25/58) âyetinin tefsirinde gelecektir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

710 bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/169-170 (Beyrut 1995).

Allah'ın Yardımı Olmadan Zafer Olmaz

Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine (sallallahu aleyhi vesellem) tevekkülü emrettikten sonra, bütün kullarını da buna teşvik ederek şöyle buyurdu:

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذٖي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهٖ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

160. ***Allah size yardım ederse artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi kendi halinize bırakıverirse ondan sonra size kim yardım eder? Müminler ancak Allah'a güvenip dayansınlar.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Bedir'de yaptığı gibi, Allah size yardım ederse *artık* insanlardan *size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer* Uhud Savaşı'nda yaptığı gibi, *Allah sizi kendi halinize bırakıverirse Allah Teâlâ'dan başka size kim yardım eder ki?"* Yani O'ndan başka yardımcınız yoktur.

Bu, tevekküle teşvik eden bir uyarı ve ilâhî yardımı celbeden şeye bir özendirmedir. O da Allah'a itimattır. Âyette ayrıca hızlânı (kulun kendi haline terkedilmesini) gerektiren şeylerden sakındırma vardır. Bu, Allah'ın resûlünün emrine muhalefet ve isyandır yahut Allah'tan başkasına güvenmektir. Bunun için yüce Allah, *"Müminler,* O'ndan başka yardımcının olmadığını bildikleri için, ancak *Allah'a güvenip dayansınlar"* buyurdu.

160. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Eğer, nefisle mücâhedede ve ilâhî huzura doğru seyirde Allah size yardım ederse artık nefis, insanlar, hevâ ve şeytandan size galip gelecek hiç kimse yoktur. Şayet Allah sizi kendi halinize bırakırsa -bu halden Allah'a sığınırız- O sizi terkettikten sonra size yardım edecek kimdir? Öyleyse mürid, manevi seyrinde yüce Mevlâ'sına güvenmeli, hazlarını

ve hevâsını kesip atmada O'ndan yardım istemelidir. Gerçekte mürid için Allah'tan başka yardımcı yoktur. Ârifler bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Allah'ın yardımı bir insanın destekçisi olursa zorlukta bile onun muradı kolayca hâsıl olur. Eğer gence Allah'tan bir yardım gelmezse onun çabalarının çoğu kendisine azap olur."

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola sevkeden O'dur.

Ganimete Hıyanet Olmaz

Daha önce geçtiği gibi, Uhud Savaşı'nda okçular acele ile ganimete hücum ettiği zaman, vehimlerinde, "Resûlullah bizi ganimetten mahrum eder!" diye bir düşünce oluştu. Halbuki bu, ganimet malına hıyanet olup Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) şanına yakışacak bir şey değildi. İşte Allah Teâlâ, Peygamber'inin böyle bir halden uzak olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ تُوَفّٰى
كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾

161. ***Bir peygambere, ganimete hıyanet etmesi yaraşmaz. Kim ganimete hıyanet ederse kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herkese, yaptıklarının karşılığı tam olarak verilir; hiç kimse haksızlığa uğratılmaz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Bir peygambere, ganimete hıyanet etmesi,* ondan gizlice bir şey alması yaraşmaz"; çünkü bu bir hıyanettir; o da peygamberliğe terstir. Bundan murat, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) böyle bir şeyden uzak olduğunu bildirmektir. Şu âyette olduğu gibi: *"Allah'ın bir çocuk edinmesi olacak şey değil!"* (Meryem 19/33).

Âyetin bir muradı da okçuların yanlış düşüncesini defetmektir.

Rivayet edildiğine göre, okçular kendilerine belirlenen yeri terkettiklerinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) onlara,

"Ben size, 'Benden haber gelmedikçe yerinizden ayrılmayın' diye emretmedim mi?" diye sordu; onlar, "Geride durmak için diğer kardeşlerimizi bıraktık" dediler. Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem), *"Hayır siz, bizim ganimet malında haksızlık yapacağımızı ve size pay vermeceğimizi mi zannettiniz?"* buyurdu. O zaman bu âyet indi.

Yine denildiğine göre, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), bir grup insanı düşmanı kontrol için gözcü birlik olarak gönderdi. Onlar dönmeden kendisine ganimet malları geldi; Resûl-i Ekrem onları yanında bulunan insanlara dağıttı, gözcü birliğine bir şey ayırmadı. Bunun üzerine âyet indi. Allah Resûlü dağıttığı ganimetleri geri istedi ve onu gözcüler dahil edilerek savaşa katılan herkese dağıttı.

Âyetin iniş sebebi olarak şu olay da rivayet edilmiştir: Bedir günü ganimetler içinden kırmızı bir kadife elbise kayboldu. Münafıklar, "Onu belki Allah'ın resûlü almıştır!" dediler. Onları reddetmek için bu âyet indi.[711]

Cenâb-ı Hak sonra, ganimet malına hıyanet etmenin cezasını zikrederek şöyle buyurdu:

"Kim ganimete hıyanet ederse kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir."

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Sakın sizden birini kıyamet günü hesap yerine, boynunda haksız yere gasbettiği böğüren bir deveyle gelirken görmeyeyim. Yine aynı şekilde boynunda böğüren bir sığır ve meleyen bir koyunla da görmeyeyim (Hainlik ve hırsızlıktan sakının)." Allah Resûlü sonra ashabına üç defa,

"Tebliğ ettim mi?" diye sordu.[712]

---

711 Âyetin iniş sebebiyle ilgili rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/178-179; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/361-364.

712 Buhârî, Cihad, 189; Müslim, İmâre, 24 (nr. 1831); Ahmed, *Müsned*, 2/426.

Âyet şöyle bitiyor: "*Sonra herkese,* dünyada *yaptıklarının karşılığı noksansız verilir;* onlardan itaat edenin sevabından azaltılarak ve isyan edenin cezası fazlalaştırılarak *hiç kimse haksızlığa uğratılmaz.*"

Âyette, sadece hainlik yapanın değil, herkesin yaptığının tam olarak karşılığını göreceği belirtildi. Bunun sebebi, asıl maksadı ortaya koymak ve daha etkili bir şekilde dile getirmektir. Yani herkes büyük küçük yaptığı her amelinin karşılığını görünce, ganimet ve devlet malında hainlik yapan kimse, bu büyük günahın cezasını haydi haydi çekecektir. Bu son açıklama müfessir Beyzâvî'ye aittir.[713]

161. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) için söylenen şeyler, veliler ve müttaki âlimler gibi onun şerefli vârislerine de söylenir. Hiç şüphesiz rabbânî âlimler, peygamberlerin vârisidir; onların da en güzel hal ve yolda olmaları beklenir. Çünkü veliler insanları Allah'ı tanımaya, âlimlerse Allah'ın hükümlerini bilmeye sevketmektedirler. Peygamberler Allah katından bu görevle gelmişlerdir; onlar hakkında hiçbir kusur, noksanlık, aldatma ve bozukluk düşünülemez. Bu durumda, peygamberlere gösterilen hürmetten bir pay da velilerin ve âlimlerin hakkıdır. Özellikle seçkin velilere karşı son derece hürmetli davranmalıdır.

Kim velilerin noksanlık ve bozuk bir hal içinde olduğunu düşünür ve bu tür şeylerle onlara karşı kalbini bozarsa sırların ortaya döküldüğü hesap günü bunun vebalini görür. Sonra Allah, herkese yaptıklarının karşılığını tamam olarak verir, hiç kimseye haksızlık yapılmaz. Velilerin ve âlimlerin eti (onları gıybet etmek ve çekiştirmek) öldürücü bir zehirdir; onlar hakkında kötü düşünmek bir hıyanettir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Peygamberlerin ve velilerin kâmil insanlar olduğuna itikad etmek (ve kendilerine ona göre hürmet göstermek) insana Allah rızasını kazandırır; onları tenkit etmek (haksız yere elle ve dille kendilerine eziyet

713 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil,* 1/187.

etmek) ise Allah'ın gazabına sebep olur.[714] Cenâb-ı Hak, buna işaret ederek şöyle buyurdu:

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ
الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾

162. ***Allah'ın rızasını arayanla Allah'ın gazabına uğrayan ve yeri cehennem olan bir olur mu? O, varılacak ne kötü yerdir.***

163. ***Onlar** (Allah'ın rızasını arayanlar) **ise Allah katında farklı derecelere sahiptirler. Allah onların yaptıklarını görmektedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Allah'ın peygamberinin kâmil ve kusursuz biri olduğuna itikad edip acı tatlı her halde kendisine itaat ederek *Allah rızasını arayanla, Allah'ın gazabına uğrayan* münafıklar *bir olur mu?*" Allah rızasını arayanlar müminlerdir; onlar Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi vesellem) kusurlu hallerden uzak tutarlar. Bu konuda kalbine bir vesvese gelenler de hemen tövbe edip onun yüksek kemalat hallerine sahip olduğunu ifade ederler. Allah'ın gazabına uğrayanlar ise münafıklardır. Onlar, Resûlullah'a karşı ikiyüzlülük yapmışlar ve onu ganimet malında haksızlık etmekle suçlamışlardır.

Âyete şu mana da verilmiştir: "Taat ve hükümlerine teslimiyetle Allah'ın rızasını arayanla, isyan ve kötü itikadla Allah'ın gazabına uğrayan bir olur mu? *Şu ikincisinin dönüp varacağı yeri cehennemdir; o, varılacak ne kötü yerdir!"*

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar ise Allah katında farklı derecelere sahiptirler."* Yani Allah'ın rızasına ulaşan cennet ehli, ilâhî rızayı temin eden işlerdeki gayretlerine göre Allah katında farklı derecelere

---

714 Şu meşhur kudsî hadis, bu konuda mühim bir uyarı içermektedir: *"Allah Teâlâ buyurur ki: Kim benim velilerimden birine düşmanlık ederse ben ona harp açarım (dostumun intikamını alırım)"* (bk. Buhârî, Rikâk, 38; İbn Mâce, Fiten, 16; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 1/142; Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd*, nr. 696; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 7880).

sahiptir. Allah'ın gazabına uğrayanlar da isyandaki durumlarına göre azapta farklı derecelere sahiptirler.

"Allah onların bütün yaptıklarını görmektedir." Her birine çalışmasının karşılığını verir.

162-163. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velileri, âlimleri ve Ehl-i sünnet'i yücelterek Allah rızasını arayan kimse, Allah'ın yüceltilip hürmet edilmesini emrettiği kimseleri hor görerek Allah'ın gazabına uğrayan kimse gibi olur mu hiç? Şu ikincisinin varacağı sonuç, duyularının haktan perdelenmesi ve Allah'tan uzaklık azabıdır. O ne kötü bir haldir.

Allah katında yakınlık elde edenler, Rab'lerine yakınlıkları ölçüsünde farklı derecelere sahiptirler. İlâhî huzurdan uzaklaştırılan kimseler de günahları ve kötü edepleri sebebiyle Rab'lerinden uzaklaşmaları nisbetinde farklı uzaklık hallerine sahiptirler. Allah onların yaptıkları amelleri ve kalplerine yerleşen düşüncelerini bilmektedir.

Allah'ın Müminlere En Büyük Lutfu: Hz. Resûlullah

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] yüceltmeyi gerektiren sebepleri zikretti. Bu onun ilâhî bir nimet ve hidayet rehberi olmasıdır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurdu:

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَۚ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ
لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾

164. ***Andolsun ki Allah, içlerinden kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları (inkâr ve isyan kirlerinden) temizleyen, kendilerine kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle müminlere büyük bir lutufta bulundu. Hiç şüphesiz onlar daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Andolsun ki Allah, içlerinden* yani kendi cinslerinden veya neseplerinden onlar gibi Arap olan *bir peygamber göndermekle müminlere büyük bir lutufta bulundu."* Bunu, onun sözünü kolayca anlamaları ve onunla başkalarına karşı övünmeleri için yaptı.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bütün insanlığa bir nimet iken, onun özellikle müminler için bir nimet olarak zikredilmesi, müminlerin ondan diğer insanlardan daha fazla istifade ettiği içindir. Bir de müminlerin onunla şereflenip itibar kazandıkları sebebiyledir.

Onlar daha önce vahyi bilmeyen ve vahiy adına bir şey işitmemiş cahil kimselerken, *o Peygamber kendilerine Allah'ın âyetlerini Kur'an'ı okur, onları* isyan ve ayıp olan işlerin kirlerinden *temizler, kendilerine kitabı* yani Kur'an'ı *ve hikmeti* yani sünneti öğretir. *Şüphesiz onlar,* o gönderilmeden *önce apaçık bir sapıklık içindeydiler."*

164. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Gerçekten Allah Teâlâ, Kendisine yönelen ve marifetini talep edenlere, onların elinden tutacak ve kendilerine uzak mesafeleri katettirecek terbiye şeyhleri nasip etmekle büyük bir lutufta bulunmuştur. Bu şeyhler onlara kalplerinden perdeyi kaldıracak ve kendilerine manevi fetih kapısını açacak yolu gösteren âyetleri okurlar; onları gayb ilmine mani olan kusur ve günahların kirinden temizlerler. Sonra onları ilâhî huzurda kurbiyet ve ünsiyetle müşahedeye ulaşana kadar beşerî zulmetlerden arındırırlar. Onlara, gerçek tahkik halini içeren kitapla, dinî hükümleri ve Hakk'a giden yolun âdaplarını içeren hikmeti öğretirler; böylece onlar için hakikatle şeriatın arasını birleştirirler. Gerçekten onlar, daha önce bu ikisinin arasını birleştirme konusunda apaçık bir şaşkınlık içindeydiler.

Bu ilâhî lutuf, bütün zamanları kapsamaktadır; çünkü yeryüzü hiçbir zaman Allah'a çağıran gerçek davetçilerden boş kalmaz. Şu hadis-i şerifler bunu ifade etmektedir:

"Ümmetimden bir topluluk kıyamete kadar Allah'ın emrini ayakta tutmaya devam ederler. Onları terkedenler ve kendilerine karşı çıkanlar onlara

bir zarar veremez. Bu durum, Allah'ın kıyamet emri gelinceye kadar devam eder. Onlar insanlara devamlı üstün gelirler." [715]

"Ümmetimden her devirde sâbikûn (hayırlarda önderlik eden ehlullah) bulunur." [716]

"Şüphesiz Allah Teâlâ bu ümmet için her yüz senenin başında onlara dinlerini yenileyecek bir müceddid (kalpleri marifetle, dinî hayatı Kur'an ve Sünnet edebiyle ihya edecek kimseler) gönderir." [717]

Kim bu irşad ve davet işinin kesildiğine itikad ederse o kimse, Allah'ın lutfunu kesmiş, O'nun kudretini âciz görmüş ve Allah'ın kullarına rahmet kapısını kapamış olur. Bu halden Allah'a sığınırız.

İlâhî Yardıma Mani Şeyler

Sahâbe-i kirâm, kendilerine zafer vaat edilmişken, Uhud Savaşı'nda başlarına gelen olayı şakınlıkla karşılayınca, Cenâb-ı Hak bunun, Peygamber'in emrine muhalefetlerinin bir uğursuzluğu olduğuna dikkat çekerek şöyle buyurdu:

اَوَلَمَّٓا اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَاۙ قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَاۜ قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٦٥﴾

165. ***(Bedir'de) Düşmanınızın başına iki mislini getirdiğiniz bir musibet, (Uhud'da) sizin başınıza gelince, "Bu nereden geldi" mi diyorsunuz? De ki: "O, kendi nefsinizdendir." Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter.***

---

715 Buhârî, İ'tisâm, 10; Müslim, İmâret, 53; Tirmizî, Fiten, 27; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Ahmed, *Müsned*, 5/34, 269, 278.

716 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/7; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sagîr*, nr. 7327.

717 Ebû Davud, Melâhim, 1; Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, 11/385; Hâkim, *Müstedrek*, 4/523. Hadis-i şerifler konuya açıklık getirdiği için tarafımızca eklendi (Mütercim).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Siz* müşriklerden yetmiş kişiyi öldürüp yetmişini de esir alarak *onlara* Uhud'un *iki misli bir musibet dokundurmuşken,* Uhud günü sizden yetmiş kişinin öldürülmesiyle *başınıza bir musibet gelince,* 'Bu nereden geldi, yani bu musibet niye başımıza geldi, halbuki bize zafer vaat edilmişti' mi diyorsunuz? Onlara de ki: '*O, kendi nefsinizdendir.*'" Yani nefsinizin, başındaki emîrine (kumandan ve idarecisine) muhalefet etmesindendir. Vaat edilen zafer, savaşta sebat etmeye ve emre itaate bağlıydı; şart bozulunca, vaat edilen sonuç da bozuldu.

"*Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter.*" O, bir şarta bağlı olarak veya hiçbir şart bulunmadan zafer vermeye kadirdir, fakat ilâhî hikmet, sebep ve şartların bulunmasını gerektirmiştir. Çünkü bu âlem kudret ve hikmet üzere kuruludur.

Âyete şu mana da verilmiştir: De ki: "O, sizin Bedir günü esirlere karşı fidyeyi tercihiniz sebebiyle başınıza gelen bir durumdur."

Rivayet edildiğine göre Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Bedir günü Cebrâil (aleyhisselâm) Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) gelerek, 'Esirler hakkında ashabını serbest bırak; isterlerse onları öldürsünler, isterlerse gelecek sene onların adedince kendilerinden insan şehid edilmesi şartıyla fidye alsınlar!" dedi. Ashap, 'Şimdi fidye alalım, gelecek seneki savaşta bizden de onların sayısınca şehid verelim!' dediler." [718] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

165. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Müride, dünyanın musibet ve belalarından bir şey isabet edince, onun meydana gelişini tuhaf karşılamamalı ve ona karşı hoşnutsuzluk göstermemelidir. Şunu unutmasın ki o, musibet ve acılar diyarında yaşamaktadır. İbn Atâullah-ı İskederî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Bu dünyada yaşadığın sürece, kederli şeylerin vuku bulmasına şaşırma! O âlem sadece sahip olduğu sıfatı ortaya koymaktadır."

---

718 Rivayet için bk. Tirmizî, Siyer, 18; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Siyer, 60; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/367.

Eğer insana, bir vakitte bir musibet isabet etmişse ona pek çok vakitte bir sürü nimet ulaşmıştır. Öyleyse kul, Allah'ın verdiği nimetlere şükretmeli, gönderdiği belalara da sabretmelidir. Kul, sabreden ve şükreden bir kul olması için böyle yapmalıdır.

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahimehullah] demiştir ki: "Ârif, Allah'ın ona yaptığı ihsanlar içinde bile kendi kusurlarını gören ve Allah'tan akıp gelen lutuflar içinde zamanın şiddet ve zorluklarını tanıyan kimsedir. Allah'ın nimetlerini unutmayın ki kurtuluşa eresiniz."

Şunu da bilmek lazım ki müminin başına gelen her musibet, işlediği günahlar yüzündendir; halbuki Allah çoğunu da affetmektedir.

Müride, tehlikelerden korunma ve yardım sözü verilmişse bu müridin hakikatini bilmediği, ona gizli kalan şartlara bağlıdır. Bazan Allah'ın hükmünün yerine gelmesi için, mürid bu şartları yerine getirmekten geri kalır. Yoksa âyette belirtildiği gibi, Allah'ın işi, olması kesinleşmiş bir kaderdir (Ahzâb 33/38).

Zafer de Mağlubiyet de Allah'ın İzniyledir

Bütün bunlar, doğru olanın yalancıdan, samimi olanın ikiyüzlüden ayrılması için olmuştur. Cenâb-ı Hak, buna işaret ederek şöyle buyurdu:

وَمَٓا اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِن۪ينَۙ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ
الَّذ۪ينَ نَافَقُواۚ وَق۪يلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُواۜ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ
قِتَالاً لَاتَّبَعْنَاكُمْۜ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْا۪يمَانِۚ يَقُولُونَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَا
لَيْسَ ف۪ي قُلُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَۚ ﴿١٦٧﴾ اَلَّذ۪ينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا
لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُواۜ قُلْ فَادْرَؤُا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٦٨﴾

166-167. ***İki birliğin karşılaştığı gün sizin başınıza gelen musibet Allah'ın izniyle oldu. Bu, Allah'ın müminleri ayırt etmesi ve münafık-***

ları ortaya çıkarması içindir. O münafıklara, "Gelin, Allah yolunda çarpışın ya da savunma yapın" denildiği zaman onlar, "Harp etmeyi bilseydik, elbette sizin peşinizden gelirdik" dediler. Onlar o gün, imandan çok, inkâra yakındılar. Ağızlarıyla, kalplerinde olmayan şeyleri söylüyorlardı. Allah, onların içlerinde gizlediklerini çok iyi bilmektedir.

168. *(Evlerinde)* ***oturup da kardeşleri hakkında, "Bize uysalardı öldürülmezlerdi" diyenlere, "Eğer sözünüzde doğru iseniz, kendinizi ölümden kurtarın bakalım!" de.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey müslümanlar, *Uhud günü müslüman toplulukla kâfir topluluk karşılaştığında, sizin başınıza gelen musibet,* öldürülme, yaralanma ve hezimet, *Allah'ın izni* ve takdiriyle oldu. O'nun hükmünü geri çevirecek kimse yoktur. *O bunu,* şehadet âleminde *mümin olanlarla münafık olanlar bilinip birbirinden ayrılıp tanınsınlar diye yaptı."* Böylece Allah müminlerin imanını, münafıkların da inkârını ortaya çıkardı. Münafıklar, reisleri Abdullah b. Übey ile Uhud'dan döndüklerinde nifakları ortaya çıktı. Onlar 300 kişiydiler. Olay şöyle oldu:

Abdullah b. Übeyy'in görüşü, müslümanların müşriklere karşı savaşa çıkmamasıydı. Müslümanlardan bir grup savaşa çıkmayı isteyince, daha önce geçtiği gibi, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] hazırlanıp savaşa çıktı; İbn Übey buna kızdı ve, "Peygamber onlara uydu, bana karşı geldi!" diyerek adamlarıyla geri döndü. Ebû Câbir Abdullah b. Amr b. Harâm, peşlerinden gelerek onlara,

"Geri dönün, Allah yolunda savaşın veya müslümanları müdafaa edin, yani onlarla kalıp sayısını çok gösterin!" dedi. Münafıkların reisi Abdullah b. Übey alay için,

"Savaş olacağını zannetmiyorum; eğer savaş olacağını kesin bilsek size tâbi olur, size katılırız" dedi.

Allah Teâlâ buyurdu ki: *"Onlar o gün, imandan çok küfre yakındılar."* Söylediklerinden küfür hali ortaya çıktığı için böyle buyruldu. O gün

onların üzerindeki küfür alametleri iman alametlerinden daha çoktu. Yahut onlar, yardım etme yönünden müminlerden çok kâfirlere yakındılar. Çünkü onların İslâm ordusundan ayrılıp geri dönmeleri ve o arada sarfettikleri sözler, kâfirlere bir takviye olurken, müslümanlar için bir güçsüzlük sebebi oldu.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Onlar ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı.*" İçlerinde olanın tersine şeyler söylüyorlardı. İman konusunda, kalpleriyle dilleri birbirine uymuyordu. "Halbuki *Allah, onların içlerinde gizledikleri nifakı sizden çok daha iyi bilmektedir.*" Çünkü Allah sınırsız ilmiyle, onların içinde gizlediklerini en ince detayıyla bilir; sizler ise onu bazı emarelerine bakıp özetle bilirsiniz."

"*Bu münafıklar* o kimselerdir ki kendileri savaşa çıkmayıp *evlerinde oturdukları halde,* Uhud günü öldürülen *kardeşleri hakkında, 'Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi'* dediler. Ey Muhammed, *onlara de ki:*

'*Eğer* siz, bir kimseye takdir edilmiş olan ölümü savma konusunda *doğru sözlü iseniz,* eceliniz geldiğinde, haydi ölümü ve onun sebeplerini kendinizden savıp *kendinizi ölümden kurtarın bakalım!'* Çünkü bunu kendiniz için yapabilmeniz daha çok beklenir."

Savaşa çıkmayıp evinde oturmak, eceli gelen kimseyi ölümden kurtarmaz. Gerçekten ölüm sebepleri çoktur. Ecel gelince, bazan savaşa çıkmayıp evinde oturmak bile ölümün sebebi olur. Bazan da ecel gelmemişse savaşa çıkmak kurtuluş sebebi olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

166-168. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey dervişler topluluğu, sizin halktan kaçıp Cenâb-ı Hakk'a yöneldiğinizde ve cem' haline[719] yaklaştığınızda başınıza gelen şeyler, Allah'ın izniyledir. Gerçekten Allah'a yönelen kimse, halk tarafından hoş karşılanmaz; insanlara yönelenler ise makbul görülür. Bu durum, talebinde sadık olanla yalancı olanı ortaya çıkarmak içindir. Hiç şüphesiz Allah'ın sevgisi, bela ile iç içedir. O'na götüren yol, nefsin hoşlanmadığı şeylerle

719 Cem', kalbini ve düşüncesini Allah'ta toplamak, her şeyde Allah'ı müşahede etmek, âlemde asıl varlık olarak Allah'ı görmek ve bütün varlığı ile O'na yönelmektir (Mütercim).

çevrilidir. Bu yolda nefislerin öldürülmesi, başların eğilmesi (kibrin kırılması), kalbe perde olan şeylerin defedilmesi ve engellerden kaçılması şarttır.

Avam halka, "Allah'ın huzuruna girmek için Allah yolunda nefislerinizi öldürün yahut üzerinize hakikat nurları parlaması için nefsinizin önündeki engelleri giderin!" dendiği zaman onlar şöyle der:

"Bu yol kesildi, hakikat ilmine sahip kimseler tarihte kaldı; eğer sizin düşündüğünüz gibi, bizi Rabbimiz'e ulaştıracak bir manevi mücadelenin bulunduğunu bilsek, size katılır, yolunuza girerdik."

Onlar böyle söylerken, imandan çok inkâra yakın duruyorlar. Çünkü onlar, ezelî kudret adına hüküm veriyorlar, ilâhî rahmet kapısını kapatıyorlar. Onlar bunu ancak, kendi nefislerinin keyfini kaçırmamak, onu kapıldığı haz ve alışkanlıkları üzere tutmak için yapıyorlar. Onlar bunu safi bir kalple de söylemiyorlar, onlar kalplerinde olmayan şeyleri söylüyorlar.

Maneviyat yoluna intisap etmiş kimselerin başına bir sıkıntı ve imtihan gelince, bu yolun dışındaki kimseler, kendileri avam halkla birlikte otururken, sûfîlerin yoluna girmiş din kardeşlerine, "Eğer bize tâbi olup bu işe bulaşmasaydınız öldürülmez yahut eziyet görmezdiniz!" derler. Ey derviş, onlara de ki:

"Kazâ ve kader herkese hükmünü icra etmektedir. Eğer, 'Bela ve musibetler ancak nefsini öldürme yoluna giren kimselere gelmektedir' sözünüzde doğru iseniz, haydi, hoşlanmadığınız şeyleri kendinizden giderin de görelim!"

Kitabının sırlarını en iyi Allah Teâlâ bilir.

Allah Yolunda Şehid Olanların Hali

Uhud Savaşı'nda çok sayıda sahabi şehid edilince, Allah onların ruhlarına, dillerin anlatmaktan âciz kalacağı güzellikte nimetler ihsan etti. Onlar, geride kalan kardeşlerini cihada teşvik etmek için, "Keşke kavmimiz, bizim içinde olduğumuz şu güzel hali bilseydi!" dediler. Bu-

nun üzerine Cenâb-ı Hak kendilerine, "Sizin yerinize onlara ben haber veririm" buyurdu ve şu âyetleri indirdi:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ
يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ
لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾
يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

169. ***Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Rab'leri katında rızıklanırlar.***

170. ***Onlar, Allah'ın lutuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinç içindedirler. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olanlara, kendilerine hiçbir korkunun bulunmadığını ve onların hiç üzülmeyeceklerini müjdelerler.***

171. ***Onlar, ayrıca Allah'tan bir nimet ve ihsanı; Allah'ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceğini de müjdelerler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Peygamber yahut ey sözü dinleyen muhatap! *Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın; bilakis onlar diridirler.* Çünkü Allah, şehidlerin ruhlarını, yeşil kuşların kursağına yerleştirmiş; onlar cennette *Rab'leri katında* ikrama mazhar olmuş ve manevi yakınlık elde etmiş kimseler olarak diledikleri yere uçarak giderler; cennet nimetlerinden ve meyvelerinden *rızıklanırlar.*"

Onların cennet nimetlerinden istifade etme hali, dirilerin hali gibidir. Vefat etmiş diğer müminlerin hali ise böyle değildir; onlar cennete girmedikçe, oranın rızıklarından istifade etmezler. Bu açıklama, müfessir İbn Cüzey'e aittir.[720]

720 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/171.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Melekût âleminin şehidleri olan ârifler, derece bakımından savaşta kılıçla öldürülüp şehid olanlardan daha yüksektir. Bu konuda Bakara sûresinin 154. âyetinin tefsirindeki açıklamalara bakınız.

O şehidler, Allah'ın kendilerine lutfundan ihsan ettiği ikram, yakınlık ve fâni olmayan bâki nimetlerle sevinmektedirler ve arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olanlara, yani henüz şehid olup onlara katılmamış olan mümin kardeşlerine, kendileri için hiçbir korkunun soz konusu olmadığını ve hiç üzülmeyeceklerini müjdelerler.

Yahut onlar, kendileri için hiçbir korku olmadığı ve hiç üzülmeyecekleri için sevinç içindedir.

Kısaca şehidler, ahirette kendilerine ikram edilen nimetler sebebiyle ve gerideki mümin kardeşlerinin ulaşacağı hali bildiklerinden dolayı sevinç içindedirler. Mümin kardeşleri için bildikleri şey, onlar ölür veya öldürülürse ahirette çok özel bir hayat sahibi olacaklarıdır. Bu öyle bir hayattır ki onda insana zarar verecek bir şeyin başa gelme korkusu ve sevdiği bir şeyi kaçırma üzüntüsü yoktur.

Bu âyet şunu gösteriyor: İnsan, etten kemikten oluşan bedenin ötesinde bir varlıktır. İnsanın aslı ruhtur. Ruh, kendi başına idrak eden, bedenin harap olmasıyla yok olmayan, bir şeyi bilmesi, acı duyması ve tat alması, bedenin varlığına bağlı olmayan bir cevherdir. Allah Teâlâ'nın Firavun ailesi hakkındaki şu âyeti bunu desteklemektedir:

"Onlar, sabah akşam ateşe arzedilirler" (Mü'min 40/46).

İbn Abbas'tan (radıyallahu anh) rivayet edilen şu hadis-i şerif de bu görüşü desteklemektedir:

"Şehidlerin ruhları, yeşil kuşların kursaklarında cennetin nehirlerine gelirler, onun meyvelerinden yerler, arşın gölgesinde asılı kandiller içine girip dinlenirler." [721]

Cenâb-ı Hak, onların mümin kardeşlerinin ereceği nimetler sebebiyle sevinçlerini zikrettikten sonra, onlara tahsis edilen şeylerle sevinçleri de zikrederek buyurdu ki:

721 Müslim, İmâre, 121; Ebû Davud, Cihad, 25; Tirmizî, Tefsîru Sûre (3), 19.

"Onlar, Allah'tan gelen bir nimet sebebiyle sevinirler." Bu nimet, bedenle yaptıkları amellerine verilen sevaptır. "Yine *Allah'ın bir ihsanıyla sevinirler."* Bu da, ruhlarının ruhanî olarak ulaştığı nimettir. Bu, yüce Allah'ın cemalini seyretmektir. *Onlar ayrıca Allah Teâlâ'nın* cihadda yahut yatakta ölen *müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesiyle de sevinirler.* Çünkü onların iç âlemi güzel, zâhirî halleri şereflidir. Bu müminler hakkında Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın öyle kulları vardır ki Allah onları katil, zelzele ve hastalıklardan uzak tutar. Onların ömrünü uzatır; amellerini güzel yapar, kendilerine güzel rızık ihsan eder; onları âfiyet içinde yaşatır, yatakları üzerinde âfiyet içinde ruhlarını alır; onlara şehidlerin derecesini verir." [722]

Bu hadiste anlatılanlar, ârifibillâh zatlar olabilir. Allah bizleri onların seçkinlerinden yapsın ve bizleri onların yolunda yürümeyi nasip etsin. Âmin.

169-171. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Marifetullahı talep yolunda canlarını feda eden ve boş alışkanlıklarını kesip isteklerinin aksini yaparak nefislerini öldüren kimseleri ölü sanmayın. Bu şekilde nefisleri ölmüştür, ancak ruhları yüce sevgililerini müşahedeyle hayat bulmuştur. O öyle bir hayattır ki ondan sonra daha ölüm yoktur. Onlar, vücut olarak ölmüşlerdir, fakat ruhlarıyla dâimî bir hayat içindedir. Bu konuda bir şair şöyle demiştir:

"Müttaki kimsenin ölümü, öyle bir hayattır ki onda fenâ bulmak yoktur. Bazı insanlar beden olarak ölmüşlerdir fakat (sevgi ve eserleriyle) insanlar içinde yaşamaktadırlar."

Onlar, Rab'lerinin yakınlığında, ebediyen O'nu müşahede ederler; marifet ve ilim meyvelerinden rızıklanırlar. Allah'ın kendilerine ihsan ettiği yakınlık ve gizli sırlarla sevinirler. Mertebe olarak henüz kendilerine katılamayan fakat onlara bağlı olan kimseler için de sevinç için-

722 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/190. Aynı konuda biraz değişik lafızlarla bk. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/6; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-Evliyâ*, nr. 4; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/265-266.

dedirler. Kendilerine bağlı olup arkadan gelenler adına sevinmelerinin sebebi şudur: Onlar da kendilerinin ulaştığı marifete ulaşacaklar, ebedî hayat sahibi, her şeyi hayatta ve ayakta tutan Allah'ı tanıyacaklar. Kalplerinde yüce sevgilinin, her şeyden yakın olan ve her isteklerine icabet eden Mevlâ'nın muhabbeti yerleşince, artık onlara hiçbir korku, hüzün, gam ve keder ulaşmayacak. Bu konuda İbnü'l-Fârız der ki:

"Eğer o, (sevgilinin yâdı), bir gün bir insanın hatırına gelse onun gönlünde sevinç yerleşir, gam çekip gider."

Hak âşıkları, kulluk edebine sahip olma nimetiyle ve Rab'lerinin azametinin sırlarını müşahede ile sevinirler. Onların sevinçlerin bir sebebi de Allah'ın, seçkin velilerin yoluna gönül veren müminlerin ecrini zayi etmeyeceğidir. Hiç şüphesiz bir kimsenin, sûfîlerin yolunu sevmesi özel bir inayettir ve bu yolu tasdik etmek velâyetin ilk basamağıdır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ileten de O'dur.

Allah'a ve Resûlüne İtaatin Sonu

Ebû Süfyân ordusuyla Uhud Savaşı'ndan dönüp Revhâ denilen yere geldiğinde, müslümanları tamamen imha etmediklerine pişman oldu ve geri dönüp bunu gerçekleştirmeye niyetlendi. Onun bu niyeti Resûlullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) ulaşınca, ashabını düşmanı takip etmeye teşvik ederek,

"Bizimle ancak dün savaşa katılanlar takibe çıksınlar!" buyurdu. Allah Resûlü müşrikleri takip için, ilk anda yetmiş kişiyle birlikte Medine'den çıktı; Hamrâülesed denen yere kadar geldi. Burası Medine'den 8 mil uzaklıkta bir yerdi. Ashabı yaralıydı. Çoğu Allah yolunda sevabı kaçırmamak için kendini zorlayarak yola devam edebiliyordu. Allah Teâlâ, müşriklerin kalbine bir korku attı, hızlıca Mekke'ye gittiler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'le birlikte düşmanı takibe çıkanların durumu hakkında şu âyeti indirdi:[723]

---

723 bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 4/261-262 (Beyrut 1998).

اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُۜ لِلَّذِينَ
اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌۚ ﴿١٧٢﴾

172. ***Kendilerine yara isabet ettikten sonra Allah'ın ve Peygamber'in davetine uyanlar,*** *(özellikle)* ***onlardan iyilik yapanlar ve Allah'tan korkanlar için büyük bir mükâfat vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kendilerine yara isabet ettikten sonra,* nefislerini zorlayarak peygamberleriyle birlikte giderek *Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına uyanlar,* özellikle müşriklere ulaşarak onları korkutmak için Peygamber'in yaptığı teşvikte ona itaat eden ve kendilerine emredilenleri yapıp resûlünün emrine muhalefet etmekte *Allah'tan korkanlar var ya, onlar için,* ölümden sonra varacakları günde *büyük bir mükâfat vardır."*

172. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Huzuruna vuslat için kendilerini teşvik ettiği hususlarda Allah'ın davetine uyan, sünnetine uyulması noktasında kendilerinden istediği şeylerde Hz. Peygamber'in çağrısına koşan kimseler var ya, onlar, kalplerini ilâhî huzur için tahsis ettikleri bir mahal yapmışlar, âzalarıyla da Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) sünnetine uymuşlardır. Onlar bu hali, O'na ulaşma yolunda başlarına gelen yaralanma, dövülme, hapsedilme ve horlanma gibi eziyetlerden sonra elde ettiler. Onlar, hakikatle şeriatın arasını birleştirme halini elde edene kadar sabrettiler. Onlardan Hakk'a vuslat yolunda sebat ederek iyi işler yapanlar ve kendilerini eşyaya bağlayıp Hak'tan koparan her şeyden sakınanlar için büyük bir ecir ve bol bir nimet vardır. Bu, ilâhî huzurda bulunma ve zat-ı bâriyi müşahede edip cemalini seyretme nimetidir.

Allah Bize Yeter!

Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] düşmanı takip emrine uyanların halini açıklamaya devam ederek şöyle buyurdu:

اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ
اِيمَاناًۗ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾ فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ
لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُٓوءٌۙ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ اِنَّمَا ذٰلِكُمُ
الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ اَوْلِيَٓاءَهُۖ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٥﴾

173. ***İnsanlar, kendilerine, "Halk, size karşı toplandı, onlardan korkun!" dediklerinde bu, onların imanlarını artırdı ve, "Allah bize yeter; O ne güzel vekildir!" dediler.***

174. ***Onlar, kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan, Allah'ın nimet ve ihsanıyla geri döndüler. Böylece Allah'ın rızasına uydular. Allah büyük ihsan sahibidir.***

175. ***İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Şu halde, eğer müminseniz, onlardan korkmayın, sadece benden korkun.***

Tefsir

Bu âyetler iki şekilde tefsir edilmiştir.

Birincisi şudur: Bu âyetler, müslümanların Uhud Savaşı'nın peşinden yaşadığı olayları anlatmaktadır. Âyetlerin zâhirinden anlaşılan ilk görüş budur. Böyle olunca, söz öncesiyle irtibatlı olur. Olayın seyri şudur:

Ebû Süfyân, müslümanların kökünü kazımak için ordusuyla geri dönmeyi planladığı bir sırada, şair Ma'bed el-Huzâî onunla karşılaştı. Ebû Süfyân'a, "Muhammed, benzerini görmediğim büyük bir kalabalıkla seni takibe çıkmış!" diyerek onun içine bir korku saldı. Ebû Süfyân, o sırada ticaret için Medine'ye giden bir kervanla karşılaştı. Onlara,

"Muhammed'in bize kavuşmasını engelleyin, size bir deve yükü kuru üzüm vereyim" dedi. Kervan müslümanlarla karşılaşınca, Ebû Süfyân ve ordusunun geri dönüp köklerini kazımak istediklerini söyleyerek onlara korku vermek istediler. Bunun üzerine müslümanlar,

"Allah bize yeter; O ne güzel bir vekildir" diyerek, Hamrâülesed'e kadar geldiler. Orada bir müddet kalıp geri döndüler. İşte bu durumu anlatmak için Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

"İnsanlar, yani Abdülkays kervanı *kendilerine, 'İnsanlar,* Ebû Süfyân ve ordusu dönüp *sizin* kökünüzü kazımak *için toplandı; onlardan korkun,* yurdunuza geri dönün!' *dediklerinde; bu onların imanını, dindeki yakînlerini ve sebatlarını artırdı."*

Bu âyet, imanın artıp eksildiğine delil olmaktadır. İman, Allah'a yönelme ve O'ndan başka her şeyden kalbi boşaltma ölçüsünde artar; kalbin dünyaya ve onun âfetlerine yönelme ölçüsünde de azalır. Aynı şekilde iman, taat, tefekkür ve ibret ile artar; isyan, gaflet ve boş şeylere dalmakla zayıflar.

Kervan, onları korkutmak için kendilerine bunu söyleyince, müslümanlar, *"Allah bize yeter;* yani Allah tek olarak bize yeter, biz O'ndan başkasından korkmayız, *O, ne güzel vekildir" dediler.* Yani Allah, kulun kendisine güveneceği ne güzel vekildir.

"Hasbünallah" (Allah bize yeter) sözü, korkulan ve istenmeyen şeyleri defetmek için söylenen bir sözdür. Hz. İbrahim de (aleyhisselâm), ateşe atılırken "hasbiyellah" (Allah bana yeter) demiştir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar, Allah'tan bir nimetle,* yani âfiyet ve selâmetle *ve ihsanla* yani imanların artması ve yakînlerinin kuvvetlenmesiyle, kendilerine hiçbir fenalık, yaralanma ve düşmanın hilesi dokunmadan *döndüler. Böylece,* her iki dünyanın hayrını elde etme sebebi olan *Allah'ın rızasına uydular. Allah büyük ihsan sahibidir."* Allah, kendilerine savaşta sebat vererek, imanlarını artırarak, ilâhî rızayı kazanma sebebi olan cihada Resûlullah'la (sallallahu aleyhi vesellem) birlikte koşmaya muvaffak ederek onlara büyük ihsanda bulundu.

Cenâb-ı Hak bundan sonra, onları kâfirlerle karşılaşmaktan alıkoymaya çalışan kimselerden sakındırdı. Onlar, Abdülkays kafilesidir. Allah onları şeytana benzeterek şöyle buyurdu:

"İşte o şeytan, ancak müşriklerden olan dostlarını korkutur." Yahut o şeytan, münafıklardan geride kalıp evlerinde oturanları korkutur. *Şu halde, eğer müminseniz, onlardan korkmayın;* hiç şüphesiz onların işi benim elimdedir; *sadece benden korkun."* Hiç şüphesiz iman, insanlardan değil Allah'tan korkmayı gerektirir.

İkinci tefsir şekli: Diğer bir görüşe göre, âyetlerde bahsedilen durum Küçük Bedir Savaşı'yla ilgilidir. Bu şöyle olmuştur:

Ebû Süfyân, Uhud Savaşı'ndan tam bir netice alamadan dönerken, "Ey Muhammed! Eğer istersen önümüzdeki yıl Bedir meydanında seninle tekrar karşılaşalım!" diye seslendi. Hz. Peygamber de (sallallahu aleyhi vesellem) "inşallah" dedi. Ertesi yıl Ebû Süfyân, Mekkeliler'den oluşturduğu bir ordu ile yola çıktı. Merrüzzahrân denen yere gelip konakladı. Allah onun kalbine bir korku attı; Mekke'ye geri dönmeyi daha isabetli buldu. O sırada Kâbe'yi ziyaretten dönen Nuaym b. Mesud-i Eşcaî ile karşılaştı. Ona,

"Medine'ye git ve müslümanlara benim büyük bir orduyla üzerlerine geldiğimi söyle, onları savaşa çıkmaktan vazgeçir, sana on deve vereceğim" dedi. O da Medine'ye gelip durumu haber verdi. Bunu işiten Hz. Peygamber'in ashabı savaşa çıkmayı hoş görmediler. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem),

"Vallahi tek başıma da olsa ben çıkacağım" buyurdu. Bunun üzerine korkup geri duranlar savaşmak için döndüler, yiğitler hazırlandı, ordu toplanıp Medine'den çıktı. Küçük Bedir'e kadar geldiler. Ebû Süfyân ise Mekke'ye geri döndü. Bu orduya "Sevik ordusu" dendi. Müslümanlar Bedir'de bir pazar yerine rastladılar; yanlarında ticaret malları vardı; onları satıp kârlı bir ticaret yaptılar. Sonra Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) Medine'ye döndü.

İşte bu olay üzerine Allah Teâlâ buyuruyor ki:

"Bir sene önce Uhud Savaşı'nda *kendilerine yara isabet ettikten sonra,* Küçük Bedir'de, Ebû Süfyân'la buluşmak için, *Allah'ın ve resûlünün da-*

vetine icabet edenler ve özellikle onlardan Peygamber'le birlikte çıkarak iyilik yapan ve onun emrine muhalefet konusunda Allah'tan korkanlar için büyük bir sevap vardır."

"Onlar öyle kimselerdir ki insanlar onlara, 'İnsanlar sizin için toplandılar ...' dedikleri vakit onlar, 'Allah bize yeter; O ne güzel vekildir' dediler."

Burada onlara olayı haber veren insanlardan kasıt, Nuaym b. Mesud'dur. O, bir insan olduğu için, belirsizlik ifadesiyle "insanlar" denmiştir. Yahut Medine'de bazı kimseler ona katılıp sözüne kulak verdikleri için, hepsine birden "insanlar" denmiştir.

"Onlar, Allah'tan bir nimetle, âfiyet ve selâmet içinde, ticaretten elde ettikleri ihsan ve kârla döndüler."

"O şeytan, yani Nuaym, *ancak kendi dostlarını korkutur."* Âyetin diğer kısımlarının manası açıktır.

173-175. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Müridlerden kuvvetli kimselere, "İnsanlar sizi yolunuzdan döndürmek veya size eziyet vermek için toplanmışlar, onlardan korkun" dendiği zaman, bu onların iman ve yakînini artırdı ve onlar kendilerinin hak yolda olduklarını yakînen anladılar. Bunun kendilerinden önceki salihlerin yolunda gittikleri için başlarına geldiğini bildiler. Onlar için âyette şöyle buyrulmuştur:

"İnsanlar, 'iman ettik' demekle bırakılacaklarını ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar?" (Ankebût 29/2).

Hali kuvvetli müridler, insanların tehdidine aldırmadılar, Allah'ın onları bilmesi, kendilerini görmesi, himaye ve yardım etmesiyle yetindiler. Böylece müşahede nimetini elde ettiler. Her şeyin sahibi yüce sevgilinin azamet tecellileri içinde yükselme ihsanına ulaştılar. İç âlemlerine hiçbir kötülük ve noksanlık isabet etmedi. Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu kazandılar. O şeytan, onları ancak müşahede ve Hakk'a nazar makamından uzaklaştırmak ister. Bu durumda onların korkması uygun değildir; çünkü onların peşinde olduğu şey, uğruna ruhların ve beden-

lerin feda edileceği ihsan makamıdır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kâfirlerden Korkmayın!

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kâfirlerin halinin çok zayıf olduğunu zikretmekte ve müminlerin onların zararından emin olduğunu belirterek şöyle buyurmaktadır:

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئًا يُرِيدُ
اللّٰهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ
اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

176. ***(Resûlüm) Küfürde yarışanların hali seni üzmesin; onlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onlara, ahirette bir nasip vermemek istiyor. Onlar için çok büyük bir azap vardır.***

177. ***Hiç şüphesiz imanı bırakıp inkârı seçenler, Allah'a bir zarar veremezler. Onlar için elem verici bir azap vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Münafıklar yahut bütün kâfirler gibi, *küfürde yarışanların hali seni üzmesin;* onların zararından korkma! Hiç şüphesiz *onlar Allah'a* yani O'nun dostlarına *bir zarar veremezler*. Onların zararı ancak kendilerine döner. Allah, onların küfürde yarışma halleri sebebiyle, *onlara ahirette* sevap adına *hiçbir şey vermemeyi istiyor;* çünkü onlar için ezelde şekavet (cehennemlik) hükmü yazılmış ve onlar küfür hali üzere ölmüşlerdir.

Âyette, 'Allah istiyor' ifadesi, onların küfürde son hadde ulaşmış olduklarını dikkatlere sunmak içindir. Onlar inkârda öyle bir noktaya geldiler ki rahmet edenlerin en merhametlisi yüce Allah, onlara rahme-

tinden hiçbir payın verilmemesini istedi. Bunun yanı sıra *onlar için büyük bir azap vardır.*"

Sonra yüce Allah, kâfirlerin haklarındaki hükmü tekit için, onların halini bir kere daha belirterek buyurdu ki:

"*Hiç şüphesiz imanı bırakıp inkârı seçenler,* yani kendilerini azaptan kurtaracak olan imanla, onlar için azabı gerektiren küfrü değiştirenler, *Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elem verici,* can yakıcı *bir azap vardır.*"

Kâfirlerin hali değişmediği için, bu âyet iman ettikten sonra onu terkedip küfre giren mürtedler hakkındadır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

176-177. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Avam halkın velileri inkâr etmesi, onlara bir zarar vermez ve onları mertebelerinden düşürmez; tam aksine bu, onların yücelik, ululuk, izzet ve Allah'a yakınlığını artırır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Onu kendiniz için bir şer zannetmeyin, bilakis o, sizin için bir hayırdır*" (Nûr 24/11).

Allah kendisinden razı olsun, şeyhimiz Bûzîdî'nin şöyle dediğini işittim:

"İnsanların veli hakkındaki olumsuz sözleri, bir sivrisineğin dağa üfürmesine benzer." Yani dağa, sivrisineğin üfürmesinden ne ulaşırsa, veliye de insanların olumsuz sözlerinden o kadar bir sıkıntı ulaşır. Allah bu kimselere, ilâhî yakınlığından bir pay vermemek istiyor. Onlar için, Allah'tan uzaklıkla, Hak'tan perdelenmenin ve kötü hesabın gamı içinde sıkıntıyla yaşama azabı vardır. Özellikle velileri yakından tanıdıktan sonra, onların sohbetini terkedip avam halkın sohbetini tercih edenlerin durumu daha kötüdür; onların başına gelen büyük mahrumiyeti sorma! Öyle bir halden Allah'a sığınırız.

Verilen Mühleti Nimet Zannetmesinler!

Sonra, kâfirlere hemen azap edilmeyip mühlet verilmesi ve uzun bir hayat içinde sefa sürmeleri onlar için hayır irade edildiğini zannet-

tirmesin; bilakis bu durum onlar için bir istidraçtır (yavaş yavaş azaba götürülmektir) ve günahlarının çoğalma sebebidir. Cenâb-ı Hak, buna işaret etmek üzere şöyle buyurdu:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِاَنْفُسِهِمْۜ اِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ
لِيَزْدَادُوٓا اِثْمًاۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾

178. ***İnkâr edenler, mühlet vermemizin kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Biz onlara ancak günahlarını artırmaları için mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*İnkâr edenler, kendilerine mühlet vermemizi* ve uzun hayatla yaşatmamızı *kendileri için hayırlı olduğunu zannetmesinler. Biz onlara ancak günahlarını* ve azaplarını *artırmaları için mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır*. Bu azap, müminlere izzet verilen o günde, kâfirleri alçaltır ve perişan eder."

178. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir kula hemen ceza verilmeyip mühlet tanınarak ömrü uzatıldığında, eğer bu kulun ömrü taat, kalbî uyanıklık ve daha fazla marifetullah elde etme yolunda geçiyorsa ömrünün uzun olması daha hayırlıdır. Ömrün bereketli olması ancak, Allah'ın özel yardımıyla hayır üzere bulunmak ve marifetullahın artmasıyladır. İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Ömründe bereket verilen kimse, az zamanda öyle şeyler elde eder ki onu ifade ve işaretler anlatmaya yetmez."

Eğer insanın ömrü, gaflet, tembellik ve daha fazla günah içinde geçiyorsa ölüm onun için daha hayırlıdır. Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem],

"İnsanların en hayırlısı kimdir?" diye sorulunca,

"Ömrü uzun ve ameli güzel olandır" buyurdu.

"İnsanların en şerlisi kimdir?" diye sorulunca da, Allah Resûlü, *"Ömrü uzun, ameli kötü olandır"* buyurdu.[724]

Müminle Münafık Seçilmeden Bırakılmaz

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *"Allah bana kimin mümin kimin kâfir olduğunu bildirdi"* deyince münafıklar, "Biz kendisiyle birlikteyiz, bizi tanımıyor" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi:

مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبٖي مِنْ رُسُلِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖۚ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظٖيمٌ ﴿١٧٩﴾

179. ***Allah, müminleri bulunduğunuz (karışık) durumda bırakacak değildir; sonunda pis olanı temizden ayıracaktır. Bununla beraber Allah, size gaybı bildirecek değildir. Fakat Allah, (bu iş için) resûllerinden dilediğini seçer. O halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder ve (isyandan) sakınırsanız, sizin için çok büyük bir mükâfat vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, bütün mümin ve münafıklara şöyle buyuruyor:

"Allah müminleri, müminle münafık birbirinden ayırt edilmeden *bulunduğunuz karışık durumda bırakacak değildir;* bilakis, münafıkla halis müminin birbirinden ayırt edilmesi için sizi imtihan etmesi kaçınılmazdır." Bu imtihan vahiyle veya nefse ağır gelen yükümlülüklerle olur. Onlar, Allah yolunda canını ve malını vermek gibi öyle meşakkatli işlerdir ki onlara ancak gerçek ihlâs sahipleri sabreder. Bu ameller sizin iç âleminizi ortaya çıkarır ve böylece gerçek inancınız belli olur.

---

724 Tirmizî, Zühd, 21, 22; Dârimî, Rikâk, 30; Ahmed, *Müsned,* 4/188.

Yahut müminle münafığın ayrılması, Uhud Savaşı'nda olduğu gibi herkesin imanını ve nifakını gösteren sözler ve işlerle gerçekleşir.

"Bununla beraber Allah, size gaybı bildirecek değildir ki sizler kalplerdeki imanı ve küfrü bilesiniz. Yahut galip mi geleceğinizi veya mağlup mu olacağınızı bilesiniz. *Fakat Allah, peygamberlik için dilediğini seçer;* ona vahyeder ve kendisine gayba ait bazı şeyleri bildirir. Yahut onun önüne, işin iç yüzünü gösteren delilller kor. *O halde* bütün gaybı hakkıyla bilmek kendisine ait olan *Allah'a ve* O'nun gaybın sırları için seçtiği ve ancak kendisinin bildirdiklerini bilen *peygamberlerine iman edin."*

Rivayet edildiğine göre kâfirler, "Eğer Muhammed, peygamberlik sözünde doğru ise bize içimizden kimin mümin kimin kâfir olduğunu bildirsin!" dediler, bunun üzerine bu âyet indi.

Âyetin iniş sebebinin, daha önce geçtiği gibi münafıkların sözü olduğu da söylenmiştir. Olayla âyetin inişi arasındaki münasebet, münafıkların Uhud günü kendilerini müminlerden ayıran sözleri olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Eğer,* tahkike ulaşmış bir imanla *iman eder,* nifak ve şirkten *sakınırsanız, sizin için* Allah katında çok *büyük bir mükâfat vardır."*

179. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın, kendisine yönelen kimseler hakkındaki uyguladığı kanunu şöyledir: Bu yola girenler çoğalır ve aralarında kuvvet iddiası ortaya çıkınca, Allah onları birbirinden ayıracak bir imtihan rüzgârı estirir; sağlam olan ayakta kalır; içi boş olanı ise rüzgâr savurur. Allah, temiz olanla pis olan birbirinden ayrılmadan onları, tercihleri dışında oluşan o halde bırakmaz. Yani kimin gayesinin Allah, kimin derdinin de O'nun dışındaki şeyler olduğunu ortaya çıkarmadan onları kendi halinde bırakmaz.

Bir de Allah size gaybı bildirmez ki kimin bu yolda sabit olduğunu ve kimin geri döndüğünü bilesiniz. Yahut Allah kullarına gaybı bildirmez ki onlar Allah'ın celâl ve cemal tecellilerinden (azap veya rahmetten) hangisine kavuşacaklarını bilsinler. Allah'ın bildirmesiyle gaybı

bilmek ancak peygamberlere has bir iştir. Cenâb-ı Hak, peygamberlerin şerefli vârislerinin seçkinlerinden bazılarına da gaybdan birtakım haberler bildirir. Müride düşen iş, gayb olan kadere iman etmektir, yoksa onu bilmeye çalışmak değildir. Hikmet ehlinin dediği gibi: Sana gizli olan ayıplarını bilmeye çalışman, senden perdelenmiş gaybı bilmeye çalışmandan daha hayırlıdır.

Eğer kader ve kazânın gerçekleşeceğine iman eder, ümitsizlik ve kederden sakınırsanız, sizin için büyük bir mükâfat vardır.

Cimriliğin Sonu

Cimrilik, ihlâslı olanla olmayanı birbirinden ayıran bir ölçü olduğu için Cenâb-ı Hak, müminlerin münafıklardan ayrılmasının peşinden cimriliği zikrederek şöyle buyurdu:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ
هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِه۪ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلِلّٰهِ م۪يرَاثُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرٌ ﴿١٨٠﴾

180. ***Allah'ın, lutfundan kendilerine verdiği şeylerde cimrilik yapanlar, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar; hayır o, onlar için şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah'ın, lutfundan kendilerine verdiği mallarda cimrilik yapanlar,* onun zekâtını vermeyenler, *bu cimriliklerinin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar; tam aksine bu* mal onlara azabı celbedeceğinden *kendileri için bir şerdir."*

Sonra bunun nasıl olacağını şöyle açıkladı: *"Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır."* Yani bir tasmanın boyuna geç-

mesi gibi, onların yaptığı cimriliğinin vebali de kendilerini kuşatacaktır. Cimrilik yapılan malın hakikaten sahibinin boynuna dolanacağı da söylenmiştir. Bu görüş, şu hadis-i şerife dayanmaktadır:

"Her kim malının zekâtını vermezse kıyamet günü o mal, başı kel, gözlerinin üzerinde iki siyah benek bulunan bir yılan şeklinde yaratılır, yılan adamın iki çene boşluğundan sarılarak, 'Ben senin hazinenim, ben senin malınım' der. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] sonra,

"Allah'ın, lutfundan kendilerine verdiği şeylerde cimrilik yapanlar ..." âyetini okudu.[725]

Bir diğer görüşe göre, kıyamet günü cimrilerin boynuna ateşten bir halka geçirilir. İnsanın cimrilik yaptığı mal, aslında Allah'a aittir ve O'na dönecektir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır."* Yere ve üzerindekilere O vâris olacaktır. Bu durumda malın Allah'a döneceğini, kendisinin öleceğini ve o malı kendisinden sonra onunla keyif sürecek kimselere terkedeceğini bilen bir kul, Allah'ın malında nasıl cimrilik yapar? Allah kendisine rahmet etsin, şu sözün sahibi ne güzel söylemiş:

"Ey mal toplayan kimse, onun yüzünden nice sıkıntı ve zararlara uğradın. Bir de Allah'ın seni o mal ile ebedî beraber bırakacağını umuyorsun. Hiçbir ölü, malını yanında götürdü mü? Onu başkası için topladığını görmüyor musun?"

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."* Sizin vermeyip elinizde tuttuğunuz veya verdiğiniz hiçbir şey ona gizli değildir; O, herkese yaptığının karşılığını verir.

180. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın kendisine verdiği yetki ve itibarda cimrilik yapan kimseler, bunun kendileri için daha hayırlı olduğunu zannetmesinler. Onlara

725 Buhârî, Zekât, 3; Tefsîru Sûre (3), 14; ayrıca bk. Müslim, Zekât, 27; Nesâî, Zekât, 2, 6; İbn Mâce, Zekât, 2.

gereken şey, imkân ve itibarlarını marifetullahı elde etme yolunda harcamalarıdır. Makam ve itibarın bu yolda harcanması, makam sevgisini gönülden çıkarmak, şöhreti bırakıp onun yerine bilinmemeyi ve Allah için gerektiğinde zilleti tercih etmek ve Allah'ın kulları arasında şan ve şöhretten kaçmakla olur. İtibar ve mevkiini Allah'ı tanıma yolunda harcamayan kimseler, bunun kendileri için daha hayırlı olduğunu zannetmesinler. Bilakis bu yaptıkları onlar için çok kötü bir durumdur. Onlar, kıyamet günü, mukarrebîn makamındaki Allah dostlarının derecelerini en yüksek makamlarda güneş gibi parlar vaziyette gördüklerinde, o cimrilik yaptıkları şeyin vebali kendilerini kuşatacaktır. Onlar, (imanla ölmeleri durumunda) âlemlerin Rabb'inin cemalini müşahededen perdelenmiş, onu ancak arada bir müşahede eden avam halkla birlikte olacaklardır.

Kim malında cimrilik yaparsa fâcirlerle (büyük günah sahipleriyle) birlikte haşredilir. Kim nefsinde ve mevkiinde cimrilik yapar, fakat malını hayır yolunda harcarsa o, iyilerle birlikte haşredilir. Kim de nefsini ve malını Allah yolunda harcarsa o, Allah'ın seçkin dostlarıyla birlikte haşredilir.

Zengin Olan Allah'tır

Mülkün sonu, bir ve Kahhâr olan Allah'a varır. O her yönden zengindir. Kim O'nu bunun zıddı olan bir sıfatla nitelerse o, ilâhî rahmetten uzak ve azap ehlinden olur. Cenâb-ı Hak, buna işaret ederek şöyle buyurdu:

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذٖينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ فَقٖيرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَٓاءُۢ
سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّۙ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ
الْحَرٖيقِ ﴿١٨١﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدٖيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ
لِلْعَبٖيدِۚ ﴿١٨٢﴾ اَلَّذٖينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَٓا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ

حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَٓاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْل۪ي
بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذ۪ي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿١٨٣﴾

181. ***Hiç şüphesiz, "Allah fakir, biz zenginiz" diyenlerin sözünü Allah işitti. Onların (bu) dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız.*** *(Kıyamet günü)* ***onlara, "Tadın yakıcı azabı!" diyeceğiz.***

182. ***Bu azap, ellerinizle yapmış olduğunuz günahların karşılığıdır; yoksa Allah kullarına zulmetmez.***

183. ***Onlar, "Hiç şüphesiz Allah bize,*** *(gökten inen)* ***ateşin yakacağı bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" dediler. Onlara de ki: "Size, benden önce peygamberler, pek çok mucize ve söylediğinizi getirmişti. Eğer sözünüzde doğru iseniz, onları niçin öldürdünüz?***

Tefsir

Yahudiler içinde, *"Hiç şüphesiz, Allah fakir, biz zenginiz" diyenlerin sözünü Allah işitti."* Bu sözü, Finhâs b. Âzûrâ, yahudilerden bir cemaatin içinde söylemişti. Olay şöyle oldu:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], bir mektup yazarak Ebû Bekir'le [radıyallahu anh] birlikte Benî Kaynuka' yahudilerine gönderdi. Allah Resûlü bu mektupta onları İslâm'a davet ediyor, kendilerini namaz kılmaya, zekât vermeye ve ihtiyaç sahiplerine Allah için borç vermeye çağırıyordu. Ebû Bekir [radıyallahu anh], onların ders gördüğü yere geldi. Orada kalabalık bir halka gördü. Halk, Finhâs'ın etrafında toplanmış onu dinliyorlardı. Finhâs, yahudilerin âlimlerinden biriydi. Yanında diğer âlimlerden İşâ isminde biri daha vardı. Ebû Bekir, Finhâs'a,

"Allah'tan kork, İslâm'a gir. Vallahi sen de biliyorsun ki Muhammed Allah'ın resûlüdür; size Allah katından hak ile gelmiştir. İslâm'a gir, onu tasdik et. Allah için güzel borç ver ki cennete giresin" dedi. Allah kendisine lânet etsin, bunları işiten Finhâs, Ebû Bekir'e,

"Ey Ebû Bekir, senin dediğine göre Rabbimiz mallarımızdan borç istiyor; borcu ancak fakir zenginden ister; eğer zengin olsaydı borç istemezdi!" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir [radıyallahu anh], Finhâs'a bir tokat attı ve,

"Eğer aramızda anlaşma olmasaydı, senin boynunu vururdum!" dedi. Finhas durumu Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] şikâyet etti. Allah Resûlü Ebû Bekir'e,

"Seni böyle yapmaya sevkeden ne oldu?" diye sordu; Ebû Bekir de,

"Yâ Resûlallah, Allah'ın düşmanı büyük bir söz söyledi. O, Allah'ın fakir, kendilerinin zengin olduklarını söylüyor" dedi. Finhâs söylediklerini inkâr etti; o zaman bu âyetler inerek onu yalanladı.[726]

Âyetin manası şudur: Hiç şüphesiz Allah onların çirkin sözlerini işitti ve onların bu söylediklerinden kendilerini azaba çarptıracaktır. Bunun için şöyle buyurdu:

"Onların söylediklerini yazacağız." Yani, onu aleyhlerine bir delil olarak amel defterlerine yazacağız. Yahut onu ilmimizde muhafaza edeceğiz ve ihmal etmeyeceğiz; çünkü o, ağır bir sözdür. Onda Allah'ı inkâr, Allah'ın kitabıyla alay ve Allah'ın resûlünü yalanlama vardır. Bunun için o sözü, peygamberleri öldürmeyle yan yana zikretti. Bunda şuna da dikkat çekiliyor: Onların bu sözü, işledikleri ilk şenaat değildir. Peygamberleri öldürmeye cüret eden kimselerden, bu tür sözlerin çıkması uzak görülmez.

Sonra onların göreceği azabı haber vererek şöyle buyurdu: *"Kıyamet günü onlara, 'Tadın yakıcı azabı!' diyeceğiz."*

Tatma, yenecek türden maddi şeyler için kullanıldığı gibi burada geçtiği üzere, manevi şeyler için de kullanılır. Tatma kelimesinin burada kullanılmasının sebebi şudur: Onların azabı, cimrilikten ve mal hırsından kaynaklanan sözlerinden dolayı başlarına gelmiştir. İnsanın mala olan ihtiyacı, çoğunlukla yiyecek şeyleri temin içindir. İnsanın cimriliği ise büyük ölçüde malı kaybetme korkusundan kaynaklanmaktadır.

726 Rivayet için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4/258-259 (Beyrut 1995); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/203-204; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/396-397.

"Bu azabın sebebi, peygamberleri öldürme, Allah hakkında bu tür sözleri söyleme ve diğer isyanlarınız gibi *ellerinizle yapmış olduğunuz işlerdir."* Âyette, "el" ifadesinin kullanılması, amellerin çoğunun onunla yapılmasından dolayıdır. Hem Allah kullarına zulmetmez; bilakis O, herkese yaptığı hayır ve şerrin karşılığını verir. Bu durumda siz kendi kendinize zulmetmiş olmaktasınız.

Sonra yahudilerden bir grup -bunlar Kâ'b b. Eşref, Mâlik b. Sayf, Huyey b. Ahtab, Finhâs ve Vehb b. Yuhudâ'dır- Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Ey Muhammed, sen kendinin Allah'ın bize gönderdiği bir peygamber olduğunu söylüyorsun. Allah bize Tevrat'ta, peygamber olduğunu söyleyen bir kimse bize ateşin yaktığı bir kurban getirmedikçe ona iman etmememizi emretti. Eğer sen bize böyle bir kurban getirirsen sana iman ederiz!" dediler. Bunun üzerine Allah onlar hakkında bu âyeti indirerek kendilerini yalanladı. Cenâb-ı Hak âyetinde şöyle buyurdu:

"Allah Tevrat'ta bize, İsrâiloğulları'nın peygamberlerinde olduğu gibi sadaka ve kurban gibi ateşin yakacağı *bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti, diyenlere de ki :..."*

Âyette işaret edilen olay şudur:

İsrâiloğulları'na kurbanların etini ve ganimet mallarını yemeleri haramdı. Onlar bir kurban adadıkları veya bir ganimet ele geçirdikleri zaman, kurbanın kabulünün ve ganimet malında bir çalıntı olmadığının işareti şu idi: Ortaya konmuş olan kurbanın veya ganimet malının üzerine gökten beyaz bir ateş iner ve onu yakardı. Bu onun kabul olduğunun alameti olurdu. Eğer onlar kabul edilmemişse oldukları gibi kalırdı. Onların bu sözü, bir inattan kaynaklanan boş iddialardır; çünkü bir kurbanın gökten inen bir ateş tarafından yakılması, bir mucize olduğu için imanı gerektirir. Diğer mucizeler de bu konuda aynıdır. Bunun için Allah onların sözünü şu şekilde reddetti:

"Size, benden önce pek çok peygamber, pek çok mucize ve ateşle yakılan kurban gibi *söylediğiniz şeyi getirmişti;* fakat siz onları yalanladınız ve öldürdünüz. Zekeriyya, Yahya ve diğer peygamberler gibi. *Eğer sözünüz-*

de doğru iseniz, sizi iman etmekten alıkoyan şeyin böyle bir mucizenin ortaya konmaması olduğunu söylüyorsanız; o halde *niçin* size o mucizeyi getiren peygamberlere iman etmediniz ve *onları öldürdünüz?"*

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

181-183. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Avamın ileri gelenleri, seçkin velileri inkâr etmeye devam edip dururlar. Onların sözlerine kulak verip söz hırsızlığı yaparlar, velilerden akıllarının almadığı ve onların mertebesini düşürecek bir söz işittikleri zaman onu ezberlerler, tahrif edip halkın arasına yayarlar. Bu şekilde onların nurunu söndürmek ve kusurlarını ortaya çıkarmak isterler. Halbuki onların koruyucusu Allah'tır. Allah o münkirlerin sözlerini ve dostlarına karşı inkâr niyetlerini yazar ve onlara,

"Haktan uzaklaşma ve perdelenme azabını tadın!" der. Onları inkâra sevkeden şey, önceki velilerde olduğu gibi kendi devirlerinde bulunan velilerden de keramet beklentileridir. Bu kimseler, "Falan ve filan velinin gösterdiği gibi bu veliler de keramet göstermedikçe onları tasdik etmeyiz" derler. Halbuki bu münkirler onlardan önce kendilerine keramet gösteren veliler hakkında birçok suçlamada bulunmuşlardı. Bu durum, veliler içinde Allah'ın uyguladığı bir kanundur. Her devirde Allah dostlarını inkâr edenler bulunmuştur. Allah dilediğini doğru yola ulaştırır.

Her Peygamber Yalanlanmıştır

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette peygamberi Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi vesellem) teselli ederek şöyle buyurdu:

فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَٓاؤُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُن۪يرِ ﴿١٨٤﴾

184. ***(Resûlüm!) Eğer onlar seni yalanladılarsa şüphesiz, senden önce apaçık mucizeler, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren nice peygamberler de yalanlanmıştır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, peygamberi Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi vesellem), yahudilerin ve diğer insanların yalanlamasına karşı teselli ederek buyurdu ki:

"Eğer onlar seni yalanladılarsa bu yeni bir durum değildir, *şüphesiz senden önce,* senin gibi, kavimlerine *apaçık mucizeler,* içinde öğüt ve sakındırma bulunan, gökten inmiş *sahifeleri* ve ilâhî hükümleri içeren *aydınlatıcı kitap getiren nice peygamberler de yalanlanmıştır."*

184. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Peygamberler yalanlandığı gibi veliler de yalanlanır. Bu inkâr, onlarda herkesi hayrette bırakan ilimler, parlak hikmetler ve apaçık kerametler ortaya çıkmışken olur. Onlardaki kerametlerin en büyüğü, marifetullahtır. Bu durum, öteden beri süregelen bir kanundur. Allah'ın kanununda bir değişme bulamazsın.

Her Nefis Ölümü Tadacaktır

Bütün hasımlar Allah'ın huzurunda toplanır; o zaman haklı ile haksız ortaya çıkar. Herkese, önceden yapmış olduğu amellerinin karşılığı tam olarak verilir. Her nefis, ortaya koyduğu ve gizlediği bütün amellerini, ilme'l-yakîn derecesinde bilir. Cenâb-ı Hak bu duruma işaret ederek şöyle buyurmuştur:

كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِۜ وَاِنَّمَا تُوَفَّوْنَ اُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ
النَّارِ وَاُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَۜ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

185. ***Her nefis ölümü tadacaktır. Ve ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size noksansız verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konulursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı aldatıcı metadan başka bir şey değildir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Nefes alıp veren *her can, muhakkak ölümün hararetini tadacak,* ecel kâsesinden içecektir. *Size, yaptığınız hayır veya şer amellerinizin karşılığı tam olarak ancak* kabirlerinizden kalktığınızda *ahiret günü verilecektir."*

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde der ki: *"Amellerin karşılığı tam olarak ödenecektir"* ifadesi, amellerin karşılığının bir kısmının daha önce ödendiğine işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu sözü bu görüşü desteklemektedir:

"Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçedir (sahibi nimet içindedir) ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur (sahibi azap çekmektedir)." [727]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete dahil edilirse o, gerçekten kurtuluşa ermiştir,* muradına ulaşmıştır." Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete girmeyi severse ölümü ona ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eder haldeyken gelsin. Bir de kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa insanlara öyle muamele etsin." [728]

"Bu dünya hayatı, yani onun süsleri ve lezzeti insanı *aldatan metadan başka bir şey değildir."*

Başkasını aldatan kimse, malının güzelini ortaya çıkarır, kusurunu gizler; dünya da böyledir. Dünya, peşine düşene kendini güzel gösterir, onun için tatlı ve nefsini okşayan yönünü ortaya kor; bu şekilde onu Allah'ın zikir ve taatinden uzaklaştırır. Böylece kul, dünyayı ahiretine tercih eder, sonra, dünyaya çok ihtiyacı olduğu bir anda onu terkeder; işte o zaman ahirete pişman ve perişan bir halde döner. Bu konuda bir şair der ki:

"Kim, kendisini sevindiren bir şeyden dolayı dünyayı överse yakında, bir zorluktan dolayı onu kötüler. Dünya arkasını dönüp gidince insan için bir hasret kaynağı olur; insana yönelince de bir sürü dertle gelir."

---

727 Tirmizî, Zühd, 91; Kıyâmet, 26.

728 Müslim, İmâre, 46; Nesâî, Bîât, 25; İbn Mâce, Fiten, 9; Ahmed, *Müsned*, 2/161.

185. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bütün nefisler, aslı itibariyle onu öldüren ve kendisiyle mücâhede eden kimse için ölümü kabul eder. Bu konudaki gevşeklik nefis sahiplerindedir. Kim nefsini, şehvetlerin ateşinden uzaklaştırır ve kötü isteklerine tâbi olmayarak onu muhalefet kılıcı ile öldürür ve böylece ilâhî huzur cennetine dahil ederse o, büyük bir kurtuluşa ermiş ve çok bereketli bir kazanç elde etmiş olur. Hayırlara muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Musibet ve Eziyetlere Sabır

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müminlere, mallarını ve kardeşlerini kaybetmeye karşı sabretmeyi, ayrıca yahudi ve müşriklerden gelen eziyetlere tahammül göstermeyi emrederek şöyle buyurmaktadır:

لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ
ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

186. ***Hiç şüphesiz mallarınız ve canlarınızla imtihan edileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, muhakkak ki bu, azmedilmeye değer işlerdendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hiç şüphesiz mallarınızda,* onlara gelecek âfetler ve malla ilgili yükümlü olduğunuz harcamalarla *imtihan edileceksiniz. Ayrıca* canlarınızla yani nefsinizin karşılaşacağı öldürülme, yaralanma, esir düşme, hastalıklar ve diğer musibetlerle de *imtihan edileceksiniz. Bir de sizden önce kendilerine kitap verilen* yahudilerden ve Mekke'deki *müşrik kâfirlerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz."* Mesela

onların, "Allah fakirdir" demeleri, Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi vesellem) hicvetmeleri, din hakkındaki tenkitleri, kâfirleri müslümanlara karşı kışkırtmaları ve bunların dışındaki diğer eziyet verici sözleri buna örnektir. Cenâb-ı Hak, bu işler meydana gelmeden önce onları müminlere bildirdi ki müminler onlara sabır ve tahammül göstermeye hazırlıklı olsunlar, başlarına gelince korkmasınlar.

"*Eğer* bunlara *sabreder ve* emrettiği hususlarda *Allah'tan korkarsanız, muhakkak ki bu, azmedilmesi gereken büyük işlerdendir.*" Yahut o, Cenâb-ı Hakk'ın yapmaya karar verdiği ve kullarına gerekli kıldığı işlerdendir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

186. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Her kim, sıdk ile ve Allah'a vâsıl olma azmiyle velilerin yoluna girerse onun, talebindeki sadakatinin ortaya çıkması için malında ve nefsinde imtihana tâbi tutulup denenmesi kaçınılmazdır. Yine onun insanlardan eziyet verici pek çok şey işitmesi de kesindir. Hak yolcusu sabrederse kazanır, geri dönerse kaybeder. Bu, Allah'ın, kulları arasında uyguladığı bir kanunudur. Âyette şöyle buyrulmaktadır:

"*Hiç şüphesiz biz, içinizden mücahidleri ve sabredenleri ortaya çıkarıncaya ve haberlerinizi ortaya koyuncaya kadar sizi imtihan edeceğiz*" (Muhammed 47/31).

Vertecûbî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "*Sizleri mallarınız konusunda imtihan edeceğiz*, yani malı toplamada, onu elde tutmada ve onda Allah'ın haklarındaki ihmallerde sizleri sınayacağız. '*Sizi nefisleriniz konusunda da imtihan edeceğiz.*' Yani nefsin şehvetlerine tâbi olma, terbiyesini terketme, onu dünya sebeplerinin peşine tâbi etme ve onu ebedî hayat hakkında tefekkür ve ibretten uzak tutma gibi konularda sizi deneyeceğiz; bütün bunlarda ne halde olduğunuzu ortaya çıkaracağız.

'*Sizleri mallarınızda imtihan edeceğiz*' âyetine şu mana da verilmiştir: Malı alma ve verme (kazanma ve harcama) konusunda nasıl davrandığınızı deneyeceğiz."[729]

729 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/215.

Ehl-i Kitap'tan Alınan Söz

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette yahudileri kınamakta, onlar hakkı gizleyip bâtılı ortaya koydukları için kendilerini ayıplayarak şöyle buyurmaktadır:

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ اُو۬تُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُۘ
فَنَبَذُوهُ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِه۪ ثَمَناً قَل۪يلاًۜ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾

187. ***Vaktiyle Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Kitabı mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz" diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünya malı ile değiştiler. Yaptıkları alışveriş ne kadar kötü!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hatırla, bir zamanlar Allah kendilerine kitap verilen yahudilerden, kitabı,* yani kitaplarında Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) özelliklerini anlatan ifadeleri *insanlara mutlaka açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz diyerek söz almıştı. Onlar ise bu sözü* yahut kitabı *terkettiler,* halk arasındaki yetki ve itibarları yok olur endişesiyle Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) vasıflarını gizlediler. *Bu sözleşmeyi, az bir dünya* malı *karşılığında* ve avam halktan aldıkları birkaç kuruş için *sattılar,* yani değiştirdiler. *Yaptıkları alışveriş ne kadar kötüdür!"*

Bu âyetteki ikazın bir ucu, kendisine bir ilim sorulunca onu gizleyen kimselere de dokunmaktadır. Bu konuda Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Kim (farz) bir ilmi, ehlinden gizlerse kıyamet günü ağzına ateşten bir gem vurulur."[730]

---

730 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 2/210. "Ehlinden" kısmı hariç bk. Ebû Davud, İlim, 9; Tirmizî, İlim, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 24; Ahmed, *Müsned,* 2/263; Heysemî, *ez-Zevâid,* 1/163.

Hz. Ali [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, ilim ehline, onu öğretip öğretmediğinden hesap sormadan, cahillere ilmi öğrenmekten hesap sormaz."

Muhammed b. Kâ'b şöyle demiştir: "Âlimin, ilmini öğretmeden susması, cahilin de kendisine gereken ilmi sormadan durması helâl değildir."[731]

187. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İlim ehli kimseler, bir velinin gerçekten velâyet sahibi olduğunu yakînen bildikten sonra, onu hasedinden ve halk içindeki itibarının kaybından korkarak gizlerlerse bu âyetin tehdidi altına girmiş olurlar; çünkü avam halk âlimlere tâbidir. Bir hakikati gizledikleri veya inkâr yoyluna gittikleri zaman, bu konuda halk onlara tâbi olur; böylece kendi günahları yanında birçok insanın da vebalini yüklenmiş olurlar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Sahip Olmadıkları Şeyle Övülmeyi Sevenler

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], yahudilere Tevrat'tan bir şey sorduğunda, onu gizlediler ve kendisine Tevrat'takinin dışında bir şey söylediler. Sonra huzurundan çıktılar; Allah Resûlü'ne de kendilerine sorduğu şeyi haber vermiş izlenimini verdiler, bundan dolayı övülmeyi istediler ve bu yaptıklarına sevindiler. Allah Teâlâ onlar hakkında şu âyetleri indirdi:

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا اَتَوْا وَيُحِبُّونَ اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا
فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

731 Rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/210.

188. ***Yaptıkları (yalan ve aldatma) ile sevinen ve yapmadıkları ile övülmek isteyen kimselerin azaptan kurtulacaklarını zannetme. Onlar için elem verici bir azap vardır.***

189. ***Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah'ın her şeye gücü yeter.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, *yaptıkları* aldatma ve hakkı gizleme *ile sevinen* ve ahde vefa, hakkı açıklama, doğruyu haber verme gibi *yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin azaptan kurtulacaklarını zannetme.* Evet, onların azaptan kurtulacaklarını düşünme. *Onlar için elem verici bir azap vardır."*

"Göklerin ve yerin mülkü (tasarruf ve hükümranlığı) Allah'ındır. O, dilerse azap eder, dilerse rahmet eder. *Allah'ın her şeye gücü yeter.* Bunların hiçbiri O'nu âciz bırakamaz."

Âyete şu şekilde de mana verilmiştir: İşledikleri bozuk işlerle sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenler, sakın kendilerinin azaptan kurtulacağını zannetmesinler.

Ebû Said-i Hudrî'nin [radıyallahu anh] şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu âyet, münafıklar hakkında indi. Onlar, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] savaşa çıkınca, bir bahane ile geri kalır, savaşa katılmazlardı. Allah Resûlü savaştan geri dönünce, gelip kendilerince özürlerini beyan ederlerdi. Resûl-i Ekrem özürlerini kabul edince sevinirler, yapmadıkları şeylerle övülmeyi severlerdi."[732]

İbn Hacer demiştir ki: "Bu âyetin, yaptığı her iyilikten sonra nefsini beğenerek sevinen ve insanların kendisini onda olmayan sıfatlarla methedip övmesinden hoşlanan herkesi içine almasına bir mani yoktur."[733]

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

732 Buhârî, Tefsîr (3), 16; Müslim, Münâfikîn, 7 (nr. 2777); Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, nr. 4782; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/404.

733 bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 9/103 (Beyrut 2000).

188-189. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Yaptığı fiilleri nefsine ait gören ve onda Rabb'inin desteğini hiç görmeyen, ayrıca insanların kendisini methetmesinden ve başkasının yaptığı işle onu övmesinden hoşlanan kimseler, eşyaya takılıp kalma ve ucub (nefsini beğenme) ile perdelenme azabından kurtulacaklarını düşünmesinler. Çünkü işin aslı düşünülürse, Cenâb-ı Hak'tan başka gerçek fâil yoktur. Cenâb-ı Hakk'ın sende bir fiili yaratıp (asıl fâil kendisi iken) onu sana nisbet etmesi, sana olan nimetinin tamamındandır.

Bir kul, yaptığı taati Allah'ın kendisine yardımının bir alameti görüp, onun kendi üzerinde zuhur etmesinden dolayı sevinirse bunda bir sakınca yoktur. Ancak kul, nefsini bu işte bir vasıta gibi görecek, onu nefsine mal etmekten uzak kalacak ve nefsin ezelî kudretle bu işi yapmaya sevk ve muvaffak edildiğini bilecektir. Böyle olursa, kulun tevazuu ve şükrü artar. Eğer taatin, nefsinden meydana geldiğini düşünerek sevinir ve onunla Allah'ın kullarına gösteriş yaparsa bu, ucubdur (kendini beğenmektir).

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Bir taat, senden kaynaklandığı için seni sevindirmesin; sen o taatin sana Allah'ın bir hediyesi olduğunu bilerek sevin! Âyette buyrulur ki: *De ki: Allah'ın ihsanı ve rahmetiyle evet ancak bununla sevinsinler. Bu, onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır"* (Yunus 10/58).[734]

İlâhî Kudretin Delilleri

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, sonsuz kudretini gösterecek delilleri zikrederek şöyle buyurmaktadır:

اِنَّ فٖى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ
لَاٰيَاتٍ لِاُو۬لِى الْاَلْبَابِۚ ﴿١٩٠﴾

190. ***Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akıl sahipleri için pek çok âyet vardır.***

734 bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, s. 133 (Beyrut 2005).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Göklerin ve yerin yaratılışında,* onların gözler önüne serilmesinde kâmil, safi; his ve vehmin engellerinden temiz *akıl sahipleri için* yaratıcının varlığına, kudretinin ve ilminin kemaline apaçık *âyetler,* deliller *vardır.*

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bu âyette, yüce Allah'ın varlığını ispat eden delillerin üç tane ile sınırlandırılmasının hikmeti şu olabilir: Buradaki delillerin ortak noktası, değişim olayıdır. Bu durum bütün delillerde mevcuttur. Değişim, bir şeyin ya bizzat kendisinde olur, gecenin ve gündüzün değişmesi gibi; ya bir şeyin parçasında olur, zamanla gelişen bir şeyin şeklinin değişmesi gibi ya da varlığın kendi dışındaki bir şeyde olur, feleklerin, yerlerinin değişmesiyle meydana gelen değişimi gibi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

'Kim bu âyeti okur da üzerinde düşünmezse yazıklar olsun ona!'"[735]

190. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Yaratma, bir şeyi yoktan var etmek ve ortaya çıkarmaktır. Bu âyette anlatılan dört türlü tecelli, Cenâb-ı Hakk'ın varlığına delil olmaktadır. Bu tecelliler kullara iki zıt durumda gözükmekte; onlar nurla zulmet, kudretle hikmet, maddi olanla manevi olan şeyler içinde ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde her şeyden çift olarak yaratılmıştır. Bu, göklerdeki ve yerdeki maddi şeylerden uzaklaşarak manalarındaki tekliğe ulaşılması içindir. Ey kullar, her şeyde ve her halde Allah'a koşunuz. Gökler ve gündüz, nuranîdir; yer ve gece zulmanîdir. Bunda, işin mana yönünün tekliğine delil vardır. Cenâb-ı Hak bu âyette sanki şu mesajı veriyor: "Şekillerde takılıp kalma, mana denizine dal; umulur ki beni görürsün!"

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

---

735 İbn Hibbân, *Sahîh,* nr. 620; Ebü'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî,* s. 186; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/409.

Her Halde Allah'ı Zikredenler

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, bu safi manaları idrak eden akıl sahiplerinin niteliklerini anlatarak şöyle buyurmaktadır:

اَلَّذ۪ينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ ف۪ي خَلْقِ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًاۚ سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ
النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهُۜ وَمَا لِلظَّالِم۪ينَ مِنْ
اَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَاد۪ي لِلْا۪يمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّاۗ
رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِۚ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَاٰتِنَا
مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْم۪يعَادَ ﴿١٩٤﴾

191. ***Onlar, ayakta dururken, otururken ve yanları üzerine yatarken** (her durumda)* ***Allah'ı zikrederler, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler ve şöyle derler: Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın; seni tesbih ederiz, bizi cehennem azabından koru!***

192. ***Ey Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi cehenneme koyarsan, onu gerçekten perişan etmiş olursun. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.***

193. ***Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, "Rabb'inize inanın!" diye imana çağıran davetçiyi*** *(Peygamber'i, Kur'an'ı)* ***işittik, hemen iman ettik. Rabbimiz, günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu iyilerle beraber al!***

194. ***Rabbimiz! Bize, peygamberlerin vasıtasıyla vaat ettiklerini ver, bizi kıyamet gününde perişan etme; şüphesiz sen vaadinden dönmezsin.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, gerçek akıl sahiplerini şöyle tanıtmıştır:

"Onlar, ayakta dururken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı zikrederler." Yani ayakta, otururken ve yatarken sürekli Allah'ı zikrederler. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim cennet bahçelerinde nimetlere kavuşup sefa sürmek istiyorsa, Allah'ı çokça zikretsin."[736]

Âyette anlatılan durumun namazla ilgili olduğu da söylenmiştir. Yani onlar, güçleri yettiğine göre, namazı ayakta, oturarak ve yanları üzere yatar vaziyette kılarlar. Bu görüşe delil olacak bir hadiste Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], hasta olan İmrân b. Husayn'a şöyle buyurmuştur:

"Namazı ayakta kıl; ona gücün yetmezse oturarak kıl; ona da gücün yetmezse yanın üzere yatıp îmâ ile kıl."[737]

"Onlar göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler..." Yani bunların sahibinin varlığına delil çıkarmak ve ibret almak için tefekkür ederler. Tefekkür, ibadetlerin en faziletlisidir. Resûl-i Ekrem bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Tefekkür gibi ibadet yoktur."[738] Çünkü kalbin asıl görevi tefekkürdür, yaratılan şeylerin amacı da tefekküre vesile olmaktır. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Bir adam yatağına uzanmış yatıyordu, o sırada göğe ve yıldızlara bakarak, Ben şahitlik ederim ki senin bir yaratıcın var. Allahım beni affet! dedi. Allah ona rahmetiyle nazar buyurdu ve kendisini affetti."[739]

Bu hadis, usul (akaid) ilminin yüceliğini ve bu ilme sahip kimselerin faziletini gösteren en açık bir delildir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

---

736 Taberânî, *el-Kebîr*, 20/157; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/75.

737 Buhârî, Taksir, 20; Müslim, Müsâfirîn, nr. 730-734.

738 Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 4647.

739 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/410; İbn Hacer, *el-Kâfü'ş-Şâfi*, nr. 303; Münâvî, *el-Fethu's-Semâvî bi-Tahrîci Ehâdîsi Tefsîri'l-Kâdî Beyzâvî*, nr. 322 (Riyad 1409).

Tefekkür konusunda -inşallah- "Tasavvufî İşaretler" kısmında geniş açıklama gelecektir.

Onlar, yaratılmış varlıkların hayret verici hallerini tefekkür edince şöyle dediler:

"Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın ..." Yani bunları hikmetsiz olarak boş yere yaratmadın; bilakis onları çok güzel bir hikmetle yarattın. Bu hikmetlerden bazıları şunlardır:

Yeryüzü, insanın varlığının başlangıcı ve onun yaşaması için bir sebep yapılmıştır. Gökler ve yer, kula marifetullah yolunu gösterir, Rabb'ini tanıtır ve O'nun taatine teşvik eder. Bütün bunlar, kulun Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna kavuşup ebedî hayata ve sonsuz saadete ulaşması içindir.

Yine şöyle derler: *"Seni tesbih ederiz."* Yani yüce zatını abes iş yapmaktan ve boş şey yaratmaktan tenzih ederiz. *"Bizi,* derin tefekkür ve ibretten yüz çevirenlerin ve her şeye hükmü geçen tek ilâhın emirlerini ihlal edenlerin hak ettiği *cehennem azabından koru. Zalimler için,* onları cehennem azabından koruyacak *hiçbir yardımcı yoktur."* Âyette, açıkça "zalimler" ifadesinin zikredilmesi, onların ateşe girmelerinin ve azap yurdunda kendilerinden yardımın kesilmesinin asıl sebebinin yaptıkları zulümler olduğunu ifade etmek içindir.

Onların duaları şöyle devam ediyor: *"Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, 'Rabb'inize inanın; O'nun birliğine iman edin' diye çağıran davetçiyi,* şanı yüce Peygamber'i yahut Kur'an'ı *işittik,* davetine uyduk, *iman ettik. Rabbimiz,* bizim büyük *günahlarımızı* bağışla, küçük kusurlarımızı *temizle, ruhumuzu iyilerle,* senin seçkin dostlarınla *birlikteyken,* onların sohbet halkasındayken *al,* bizi onların arasına kat."

Bu âyette şuna da dikkat çekiliyor: Onlar, Allah'a kavuşmayı severler; Allah da onlara kavuşmayı sever.

Yine onlar der ki: *"Rabbimiz! Bize,* peygamberlerinin verdiği müjdeleri doğrulayacak sevabı ver. Yahut bize, *peygamberlerinin diliyle müjdelediğin ihsanını,* rahmetini ve güzel âkıbeti *ver."*

Onlar, Allah'tan bu vaat edilen şeyleri isterken, bunu ilâhî emre uyarak yaptılar, yoksa kendilerine yapılan vaade aykırı davranılacağından korktuklarından değil. Bilakis, kendilerine kötü âkıbet haber verilen kimselerden olmaktan korkarak böyle dua ettiler. Yahut ilâhî emirleri yapmadaki kusurlarının affedilmesi için bu duayı yaptılar. Böyle dua etmelerinin bir sebebi de kulluk yapmak veya Cenâb-ı Hakk'a boyun eğip tevazu göstermek içindir. Bu açıklamalar Beyzâvî'ye aittir.

Duaları şöyle bitiyor: *"Bizi kıyamet gününde rezil rüsva etme."* Yani kusurlarımız yüzünden bizi alçaltıp hor hakir bırakma; *şüphesiz sen,* müminlere sevap verme ve dua edenin duasına icabet etme vaadinden dönmezsin. Yahut kullarını yeniden diriltme ve hesaba çekme *vaadinden dönmezsin."*

Bu dualarda, "Ey Rabbimiz!" ifadelerinin tekrar edilmesi, yakarışta ısrarcı olduğunu göstermek içindir. Ayrıca her birinin tek tek istenmesi gereken ve çok değerli şeyler olduğunu göstermektedir. Bir rivayette şöyle nakledilmiştir:

"Kime bir iş sıkıntı verince, beş defa 'Rabbimiz!' diyerek dua etse Allah onu korktuğu şeyden kurtarır ve istediğini kendisine verir" Bu açıklamalar da Beyzâvî'ye aittir.[740]

191-194. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, seyir sırasına göre, zikri tefekkürden önce zikretti. Müride, işin başında önce diliyle zikir emredilir; zikir kalbe inene kadar buna devam eder. Peşinden zikir kalbe intikal eder, sonra ruha geçer; bu, aynı zamanda fikirdir. Zikir sonra sırra geçer; bu, müşahede ve ilâhî tecellileri görme makamıdır. O noktada dil tutulur, konuşamaz olur, insan müşahede nurları içinde kaybolur. Bir tanesi bu konuda şöyle demiştir:

"Seni ne zaman (dilimle) zikredecek olsam; hemen sırrım, ruhum ve kalbim, beni ayıplayıp kınarlar. Hatta öyle olur ki sanki senin tarafından bir gözetleyici bana gizlice şöyle der: Sakın! Yazık sana! Bu yaptığın da ne? Sakın! Her tarafta Hakk'ın şahitlerinin parlamakta olduğunu gör-

740 Açıklama ve rivayet için ayrıca bk. Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, 2/86.

müyor musun? Her neye O'nun için bakarsan, O'ndan sana bir mesaj ulaşır!"

Kul bu makama ulaşınca –ki bu, birlik makamıdır- o zaman bütün virdler birleşir, tek vird olur. Bu, kalbin fikir ve müşahede ile sürekli ilâhî huzurda olmasıdır yahut kalbin sadece Allah'la olup O'ndan başka her şeyden uzaklaşmasıdır.

İmam Gazâlî [rahimehullah], *İhyâ*'da günlük zikir ve virdleri anlattığı bölümde der ki:

"Bütün duygu ve düşüncesi bir ve Samed olan Allah'ta toplanmış olan muvahhide gelince o, bütün himmeti tek noktada toplanmış bir kimsedir. O, ancak Allah Teâlâ'yı sever, sadece O'ndan korkar. O'ndan başkasından rızık beklemez. Hangi şeye baksa onda Cenâb-ı Hakk'ı görür. Kimin manevi derecesi bu noktaya yükselse onun virdleri sıraya koymaya ve değişik zikir çeşitlerine ihtiyacı yoktur. Onun farz namazlarının dışında, virdi tek virddir; o da her halde kalbiyle Allah ile huzur halinde olmaktır. Artık onun kalbine hangi düşünce gelse, kulağına hangi ses çarpsa, gözüne hangi şekil gözükse, hepsi onun için ibret, fikir ve manevi halinde bir artış sebebi olur. Onun nazarında bütün varlıkları hareket ettiren ve onlara sükûnet veren ancak Allah'tır.

Bu kimselerin bütün halleri, manen yükselmelerine sebep olacak durumdadır; onlar için ibadetler arasında bir seçme yapmaya hacet yoktur. Onlar, *'Allah'a koşun'* (Zâriyât 51/50) âyetinde belirtildiği gibi sürekli Allah'a koşarlar. Onlar hakkında, *'Ben Rabbim'e gitmekteyim'* (Sâffât 37/99) âyetinin hakikati tahakkuk etmiştir. Bu, sıddıkların derecelerinin sonudur. Bir müridin, bu makamdan duydukları ile aldanıp kendisinin de o makamda olduğunu iddia etmesi ve ibadet vazifelerinde gevşeklik göstermesi uygun değildir. Bu makamın alameti, bu makamda bulunan kimsenin kalbinde hiçbir vesvese olmaması, kalbinde hiçbir günah düşüncesi bulunmaması, hiçbir halin onu sarsmaması ve büyük meşguliyetlerin kendisini korkutmamasıdır. Bu mertebeye çıkmak herkesin harcı değildir."[741]

741 bk. Gazâlî, *İhyâ*, 1/461 (Beyrut 2000).

İmam Gazâlî'nin "Kalbinde hiçbir günah düşüncesi bulunmaması" sözü, zorunlu değildir. Çünkü ârifin kalbi, nuranî ve zulmanî tecellilerin geliş yeridir; fakat zulmanî tecelliler az olur ve kalpte yerleşmeden çeker gider.

İmam Gazâlî, eserinin diğer bir yerinde şöyle demiştir: "Temiz akıl sahiplerinin ibadeti, Allah Teâlâ'yı zikir ve O'nun celâl ve cemal tecellilerine muhabbet için tefekküre dalmaktan öteye geçmez; diğer amelleri bunları kuvvetlendirmek için yerine getirir. Cennet için amel edenin derecesi, saf akıllıların derecesidir; bu kimse cennete ameli ile ulaşır, çünkü cennetin çoğu saf akıllılardan oluşur."

İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet* isimli kitabında da der ki:

"Manevi hali zayıf kimselerin vazifelerinin, hali kuvvetli kimselerin vazifesi gibi olduğunu düşünen kimse büyük hata etmiştir. Hatta büyük şeyhlerden biri demiştir ki: 'Kim beni, manevi yoldaki ilk halimde görse sıddık olur; kim beni son halimde görse, zındık olur.' Yani manevi terbiyede başlangıç halinde, gözler özünde icra edilen birçok mücâhede ve ibadet gereklidir. Nihayet halinde ise amel daha çok bâtına (iç âleme) döner; kalp sürekli Cenâb-ı Hak'la huzur halinde ve O'nu müşahede içindedir; bu durumda zâhirî âzalarda (ilk hale göre) bir gevşeme olur. Ona bakan kimse de bunun ibadeti hafife alma olduğunu zanneder. Heyhat, heyhat! Bu, ne kadar yanlış bir düşünce! Halbuki onun yaptığı, ibadetin özüne, aslına ve gayesine dalmaktır; fakat yarasaların gözü, güneşin ışıklarını görmekten âciz kalır."

Şeyhlerimizin şeyhi seyyidim Abdurrahman Ârif, bu konuda Kuşeyrî'nin sözünü naklettikten sonra demiştir ki: "Onun işaret ettiğinden şu ortaya çıkmıştır: Kalp ehli ârifler, her taati yapmazlar; onlar ancak kalplerini Hak'ta toplayan ve onları dağıtmayan taatleri yaparlar. Bunun için Cüneyd-i Bağdâdî şöyle demiştir: 'Bu yola yeni giren bir sûfînin, (farz ilmin dışında) bir şey okumamasını ve yazmamasını güzel görüyorum; çünkü böyle yapması onun himmetini daha güzel toplar.'" Yine o demiştir ki:

"Müridin halinin değişmemesi için, (bir zarureti yoksa) mal kazanma işiyle meşgul olmamasını ve (dünya makamı için) ilim tahsili peşinde koşmamasını tercih ederim."

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Allah kime kâmil bir terbiye şeyhi nasip etmişse onun, kendisine belirlediği tüm iş ve ibadetler, onun için zikirdir; şeyhi onu, nasıl uygunsa o şekilde manevi yolda yürütür.

Allah kendisinden razı olsun, Cüneyd-i Bağdâdî demiştir ki:

"Meclislerin en değerlisi ve en yücesi, tevhid meydanında fikrederek oturmak, marifet kokularıyla kokulanmak, muhabbet kâsesiyle sevgi denizinden içmek ve Allah Teâlâ'ya güzel zan besleyerek eşyayı ve hadiseleri seyretmektir."[742]

Hazret sonra şöyle demiştir: "Böyle bir mecliste oturan kimse ne kadar yüce bir kimsedir! Orada içilen ne tatlı bir içecektir! Bununla rızıklanan kimseye müjdeler olsun!"

Kuşeyrî demiştir ki: "Tefekkür, bütün hak tâliplerinde bulunması gereken bir sıfattır. Onun meyvesi, ilme uymak şartıyla, vuslattır. Fikir, kötü şeylerden temiz olunca, sahibi hakikat ilminin kaynaklarına ulaşır."[743]

Ebû Zerr'in [radıyallahu anh] hanımına, kocasının ibadeti sorulunca şöyle demiştir: "Gündüzleri bir köşede iki büklüm halde tefekkür ederdi." Aynı şekilde, Ebû Bekir'in [radıyallahu anh] hanımı da şöyle demiştir: "Gece boyunca bir kenarda iki büklüm oturup tefekkür ederdi."

Ebü'd-Derdâ'nın [radıyallahu anh] hanımı da kocası hakkında aynı şeyleri söylemiştir.

Hz. İsa [aleyhisselâm] şöyle demiştir: "Konuşması zikir, susması tefekkür, bakışı ibret olan kimseye müjdeler olsun!"

Hasan-ı Basrî [rahimehullah] demiştir ki: "Kimin kelâmı hikmet değilse o söz boştur. Kimin susması tefekkür değilse o bir yanılma içindedir. Kimin bakışı ibret değilse onun yaptığı bir oyalanmadır."

---

742 Daha kısa bir rivayet için bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 56 (İstanbul Semerkand: 2005); Münâvî, *Tabakatu's-Sûfiyye*, 1/577 (Beyrut 1999); Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, 1/123 (Beyrut 2003).

743 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 1/292.

İbn Atâullah-ı İskenderi, *Hikem* adlı eserinde der ki: "İnsanlardan uzaklaşıp tefekküre dalmak kadar kalbe fayda veren bir şey yoktur."

Şu sözler de ona ait:

"Tefekkür, kalbin ışığıdır; o gidince kalbin ışığı kalmaz."

"İki çeşit tefekkür vardır; biri hakkı tasdik ve iman olan tefekkürdür, diğeri ise müşahede ve hakikati görme tefekkürüdür. Birincisi ibret ehli içindir; ikincisi ise müşahede ve basiret ehli içindir."

Hakkı müşahede ve hakikati görme tefekkürü, âriflerin ibadetidir; onun sevabı altmış yetmiş ile sınırlandırılmaz, bilakis bu şekilde geçen az bir vakit, bin seneye bedeldir. Bu konuda bir şair der ki:

"Sevgilimle geçen her vakit, bin sene değerindedir."

Âriflerin bütün vakitleri, Kadir gecesi gibidir. Kim bu makama ulaşmamışsa oturup sürekli nefsine ağlasın. Kim o makamı elde etmiş ve o saadete erişmişse sevinmek onun hakkıdır. Bu gibiler hakkında bir zat demiştir ki:

"Gerçekten er kişiler onlardır. Onların sıfatına sahip olmayan bir kimseye 'adam' denmesi, insanları yanıltmaktır."

Allah Teâlâ bizlere de onların makamını nasip etsin ve onların nail olduğu aşkı tattırsın. Âmin.

Tefekkür ehli der ki: Rabbimiz, sen bu varlıkları boş yere yaratmadın. Bütün varlıklar, senin ayakta tutmanla bu âlemde varlığını sürdürmektedir; ancak hepsi senin zatının birliği yanında yok hükmündedir. Buna göre, bâtıl muhaldir. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) tasdik ve ifade buyurduğu gibi, Allah'ın dışındaki her şey bâtıldır.[744]

Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, "Rabb'inize inanın!" diye imana çağıran davetçiyi işittik, hemen iman ettik. Yani biz ilk gruptan iman ehli idik; sen bize ihsan makamına da ulaşmaya bir sebep yarat.

744 Hadis için bk. Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 26, Edeb, 90; Müslim, Birr, 2-6; Tirmizî, Edeb, 70; İbn Mâce, Edeb, 41.

Rabbimiz! Bize, vaat ettiklerini ihsan et. Bu da müşahede makamına ulaşmaktır. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Zikir ve Fikir Ehlinin Duasına İcabet

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, zikir ve fikir ehlinin dualarına ne ile icabet ettiğini şöyle açıkladı:

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنّ۪ي لَٓا اُض۪يعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰىۚ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍۚ فَالَّذ۪ينَ هَاجَرُوا وَاُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاُو۫ذُوا ف۪ي سَب۪يل۪ي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

195. ***Rab'leri de onların dualarını kabul ederek şöyle buyurdu: Ben, erkek olsun kadın olsun içinizden, amel eden hiç kimsenin amelini zayi etmem. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret eden, yurtlarından çıkarılan, benim yolumda eziyete uğrayan, savaşan ve öldürülen kimseler var ya, hiç şüphesiz ben onların kötülüklerini temizleyeceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bu, Allah katından bir mükâfattır. En güzel mükâfat Allah katındadır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Rab'leri de onların dualarını kabul etti,* istediklerini verdi, çünkü O, istekleri geri çevirmez; O'na yönelik samimi ümit ve beklentileri boşa çıkmaz. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Hiç şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun içinizde, amel eden hiç kimsenin amelini zayi etmem. Çünkü sizler, birbirinizdensiniz." Erkek kadından, kadın da erkektendir. Her ikisi de aynı köktendir. Ayrıca iki cins

arasında ileri derecede irtibat, birlik ve dinde ittifak olduğu için böyle denilmiştir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] hanımlarından Ümmü Seleme [radıyallahu anhâ], "Yâ Resûlallah, Allah âyetinde erkeklerin hicretinden bahsediyor, kadınları zikretmiyor" deyince, *"Erkek olsun kadın olsun içinizden amel eden hiç kimsenin amelini zayi etmem"* âyeti nâzil oldu.[745]

Cenâb-ı Hak, sonra, amel edenlerin farklı amellerini ve onlar için hazırlanan mükâfatı zikrederek şöyle buyurdu:

"Şirk yurdundan *hicret eden,* vatanlarından, arkadaş ve kabilelerinden ayrılan, *yurtlarından çıkarılan,* Allah'a imanları sebebiyle *benim yolumda eziyete uğrayan,* kâfirlerle *savaşan* ve cihadda *öldürülüp şehid olan kimseler var ya ..."*

Bu son kısma farklı bir okuyuşa göre şu mana da verilmiştir: "Savaşta bazısı öldürüldüğü halde, kalanları savaşmaya devam eden ve düşman karşısında zafiyet göstermeyenler var ya! *Ben onların kötülüklerini temizleyeceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bu, Allah katından bir mükâfattır.* Yani Allah katından bir ihsan ve ikram olarak verilen sevaptır. *En güzel mükâfat Allah katındadır;* hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz."

195. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Zikir ve fikir ehli kimseler, yüksek himmet ve kuvvetli azimetleriyle Allah'a yöneldiklerinde, sürekli O'nu zikrederek zatının azametini, güzel ihsanlarını ve iyiliklerini tefekkür ederek kapısını çaldıklarında, zillet ve kalp kırıklığı ile tevazu ve inleme hali içinde O'na yalvardıklarında, Allah dualarına icabet etti, onlara kapısını açtı, dostlarıyla birlikte onları huzuruna aldı. Hiç şüphesiz O, samimi isteklere karşılık verir, beklentileri boşa çıkarmaz.

---

745 Tirmizî, Tefsîr, 5; Hâkim, *Müstedrek,* 2/300; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/412.

Onlar bu ihsana, Allah için vatanlarından hicret ettikten, kabile ve kardeşlerini terkettikten sonra ulaştılar. Onlar kendilerini daha fazla Allah'a yaklaştıranlar hariç herkesi terkettiler; nefisleriyle savaştılar, sonunda nefisleri öldü; yüce ve ulu Allah'ın huzuruna ulaşarak özel bir hayata kavuştu. Bu konuda şair demiştir ki:

"Eğer bize ulaşmak istersen, ölmen şarttır; kendisinde fazlalık (dostunun sevmediği şeyler) bulunan kimse, vuslata ulaşamaz."

Böylece Allah, onların basiret gözünden, Allah'tan gayri varlıkların sebep olduğu günah perdesini sildi, kalplerini karışık şeylerin kirinden temizledi; nihayet marifet cennetine girdiler. O öyle bir cennettir ki kimse onu kelimelerle anlatamaz. Bu cennetin içinden marifet nehirleri akar, ondan ince anlayış hazineleri ortaya çıkar. Bütün bunlar, ebedî hayat sahibi ve bütün varlıkları ayakta tutan yüce zatın katından sevap olarak ikram edilen nimetlerdir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kâfirlerin Keyfine Aldanmayın

Allah, yahudi ve müşriklere azaplarını artırmak için dünya nimetlerini bolca verince bazı müminler, "Gördüğümüz kadarıyla Allah'ın düşmanları hayır ve bolluk içindeler, biz ise açlık ve sıkıntıdan helâk oluyoruz" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi:

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ۝ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ
وَبِئْسَ الْمِهَادُ ۝ لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ ۝

196. ***Kâfirlerin*** *(zenginlik ve refah içinde)* ***diyar diyar dolaşması, sakın seni aldatmasın!***

197. *(Bu dünya),* ***azıcık bir metadır. Sonra onların varacakları yer cehennemdir. O varılacak ne kötü yerdir!***

198. ***Fakat Rab'lerinden korkanlar için, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî olarak kalacakları cennetler vardır. Bu, Allah katından bir ziyafet olarak lutfedildi. İyiler için Allah katında olanlar ise daha hayırlıdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey âyeti dinleyen muhatap veya ey şanlı Peygamber! *Kâfirlerin* zenginlik içinde *diyar diyar dolaşması, sakın seni aldatmasın!"* Âyetin muradı, onu bulunduğu hal üzere sabit tutmaktır. Mesela, "Yalancılara itaat etme!" âyetinde de aynı durum söz konusudur. Yani kâfirlerde gördüğün zâhirdeki dünya zenginliğine, ticaret ve ziraat işlerinde kazanç sağlayarak dolaşmalarına aldanmamaya devam et. Onların sahip olduğu bolluk ve kolay geçim seni aldatmasın.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Hiç şüphesiz bu dünya, azıcık bir metadır;* fâni bir şeydir, yok olacak bir metadır, kısa zamanda yok olacak bir gölgedir, akıp giden bir bulut gibidir." Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) buyurmuştur ki:

"Dünya ahiretin yanında ancak, sizden birinin parmağını denize daldırdığında, parmağında kalan ıslaklık kadardır; o baksın bakalım parmağı denizden ne kadar su ile dönüyor!"[746]

Hiç şüphesiz onlar dünyadan mecburen ayrılacaklar. Sonra onların varacakları yer cehennemdir. *O,* nefisleri için hazırladıkları, *varılacak ne kötü yerdir!*

Akıllı kimselerin itibar ettiği, Allah'ın müttaki insanlar için hazırladığı nimet ve ihsanlardır. Bu konuda Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"Fakat Rab'lerine isyandan sakınan ve azabından *korkanlar için, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî olarak kalacakları cennetler vardır. Allah bunu onlara kendi katından bir ziyafet olarak hazırladı."* Onlar için bundan sonra hazırladıkları ise dille ifade edilemeyecek güzelliktedir. Bunun için Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

---

746 Müslim, Cennet, 55; Tirmizî, Zühd, 15; İbn Mâce, Zühd, 3; Ahmed, *Müsned,* 4/229.

"İyiler için Allah katındaki fâni olmayan cismanî ve ruhanî *nimetler,* günahkârların elde ettikleri şeylerden *daha hayırlıdır."*

Denilmiştir ki gerçek iyilik, karıncayı bile incitmemektir.

196-198. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey derviş, sakın dünya ehlinin yüksek evler yapması, yumuşak döşekler üzerinde sefa sürmesi seni aldatmasın; gerçekten bu dünyanın metaı çok azdır, onun değeri fazla değildir. Zengini fakir, büyüğü hakirdir. Sen ehl-i dünyanın değil, Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] haline itibar et ve ibret al. Enes [radıyallahu anh] şöyle anlatır:

"Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yanına girdim. Çizgili iplerden dokunmuş bir sedir üzerinde yatıyordu. Başının altında, deriden mâmul bir yastık vardı; içi hurma lifinden doldurulmuştu. O sırada Ömer içeri girdi. Allah Resûlü yattığı yerden doğruldu. Ömer, Resûlullah'ın vücudunda yattığı yerin iz bıraktığını görünce dayanamayıp ağladı. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] ona,

"Ey Ömer, seni ağlatan nedir?" diye sordu; o da,

"Ben neden ağlamayayım! Kisrâ ve kayser (İran ve Bizans hükümdarları) dünya nimetleri içinde zevku safa sürerken, siz şu gördüğüm haldesiniz!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Ey Ömer, dünya nimetlerinin onlara, ahiret nimetlerinin de bize olmasına razı değil misin?" buyurdu. [747]

Allah Teâlâ'nın takva sahibi salih kulları için hazırladıklarına bak! Onlar, gerçekte günün bir saati gibi kısa olan dünya hayatının sıkıntılarına sabrettiler, ebediyen kalacakları ahiret yurdunda sonsuz cömertlik ve af sahibi Mevlâ'nın huzuruna göçüp gittiler. İyiler için, Allah katındakiler daha hayırlıdır. Özellikle büyük ârif zatlar için hazırlanan nimetleri dil ifade edemez.

747 Buhârî, Libas, 31; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 165.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Hak Teâlâ, cennette müttakilerin yüksek derecelerini açıkladı, sonra, *'Ebrâr (iyilik ive ihsan sahipleri) için, Allah katındakiler daha hayırlıdır'* âyetiyle onlara olan ilâhî inayetini kapalı olarak zikretti. Yani Allah katındaki müşahede nimeti, yakınlık lutufları, ilâhî vuslatın tadı onların içinde bulundukları cennet nimetlerinden daha hayırlıdır. Cenâb-ı Hak bu âyette velâyet mertebelerini de açıkladı.

Allah âyette müttakileri zikretti. Takva, iç âlemi (kalbi), tabiatın kirinden temiz tutmak ve ahlâk olarak her türlü haramdan uzak durmaktır. Bu durum, veliliğin birinci derecesidir. Ebrâr (salih kullar), marifette istikamet sahibi olan kimselerdir. Allah, âyette müttakilerin cennette, ebrârın ise ilâhî huzurda olduğunu belirtti."[748]

Hakka Tâbi Olan Ehl-i Kitap

Allah Teâlâ, geçen âyetlerde Ehl-i kitabı (yahudi ve hıristiyanları) kınadı. Onların bazısı hakka ve doğruya tâbi olduklarından bu kınamaya müstahak ve muhatap değillerdir; bunun için Cenâb-ı Hak, böylelerini kınamadan hariç tutarak şöyle buyurdu:

وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خَاشِع۪ينَ لِلّٰهِۙ لَا يَشْتَرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَناً قَل۪يلاًۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ سَر۪يعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

199. ***Ehl-i kitap'tan öyleleri vardır ki Allah'a iman ederler, ayrıca size indirilene ve kendilerine indirilenlere de Allah'a karşı derin bir saygı içinde iman ederler. Allah'ın âyetlerini az bir paraya satmazlar. İşte onlar için Rab'leri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.***

748 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/224.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Yahudilerden iman eden Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi *Ehl-i kitap'tan öyleleri vardır ki Allah'a* hakiki bir imanla *iman ederler.* Onlar, *size* Kur'an'dan *indirilenlere iman ettikleri gibi Tevrat'tan kendilerine indirilenlere de iman ederler. Onlar bunu, Allah'a karşı derin bir saygı içinde,* O'na boyun eğip teslim olarak ve ahidlerine vefa göstererek *yaparlar.* Yahudi âlimlerinden Tevrat'ı tahrif edenlerin yaptığı gibi, *Allah'ın âyetlerini az bir dünya malına karşılık satmazlar.* İşte *onlar için Rab'leri katında mükâfatları vardır;* yani onlar, kendilerine vaat edilen iki kat ecre kavuşacaklardır. *Şüphesiz Allah, hesabı çok çabuk görendir."* Onlara ecirlerini ve kavuşacakları ikramları derhal verir. Çünkü Allah, onların yaptıkları amelleri ve onun hangi ihsanı hak ettiğini bilmektedir. O'nun, düşünmeye ve beklemeye ihtiyacı yoktur. O, bu tür şeylerden yüce ve uzaktır.

Bu âyetin, bir grup hıristiyan hakkında indiği söylenmiştir. Onların kırk tanesi Necran'dan, otuzu iki tanesi de Habeşistan'dandı. Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek müslüman oldular.

Bu âyetin (Habeşistan kralı) Necâşî hakkında indiği de söylenmiştir. Cebrâil [aleyhisselâm], Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] Necâşî'nin vefat ettiğini haber verince Allah Resûlü, dışarı çıkıp Necâşî için gıyabî olarak cenaze namazı kaldı. Bunun üzerine münafıklar,

"Şuna bakın, kalkmış hıristiyan olan biri için namaz kılıyor!" dediler; bunun üzerine bu âyet indi.[749] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

199. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Zamanımızda bazı fakihleri gördük ki onlar, devirlerindeki velâyet sahibi kâmil mürşidlere ve onların veli olduğuna kesin olarak inanmışlar ve onların muhabbetinden bir pay elde etmişlerdir; fakat kendilerine bu velilerin sohbetine ve terbiyelerine girmek nasip olmamıştır. Velilere olan bu inanç ve muhabbetleri sayesinde, bu fakihlerin üzerinde velilere ait nurların eserleri gözüktü, onların sırlarından bir pay aldılar ve iç âlemleri nurlandı. Yine bu sayede, şeriat yaşantıları mükemmel oldu,

749 Rivayet için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4/289; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/416.

üzerlerinde huşû eserleri gözüktü, tevazu ve iç huzurundan nasiplendiler, kanaat ve vera' ahlâkına sahip oldular, diğer insanların içine düştüğü dünyalık korku ve endişe onların kalbinden gitti.

Hiç şüphesiz bu kimselere iki sevap verilecektir. Birincisi, avam halkın istifade etmesi için şeriat ilminden taşıdıkları ilmin sevabı, diğeri de velileri sevme sevabı. Meşhur hadiste belirtildiği gibi: *"Kişi sevdiği ile beraberdir."*[730]

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ileten O'dur.

Allah Yolunda Sabır, Sebat, Nöbet ve Takva

Dinde sabır, beden için baş gibidir. Eğer insanlarda sürekli sabır hali bulunsaydı, hiç kimseye bir kınama ve azarlama gelmezdi. İşte insanların çoğunu kınayan bu sûre, sabırla son buldu; Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

200. ***Ey iman edenler! Sabredin; sebat gösterin,*** *(düşmana karşı)* ***sınırlarda nöbet bekleyin, Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.***

Âyetteki *"Ve râbitû"* âyetinin mastarı olan "murabata", müslümanlarla savaş halinde olan düşmanı gözetlemek için sınır boylarında atları hazır tutup beklemektir. Sonra, düşmana karşı savunma yapmak için gerisinde yerleşilen her yere ribat dendi. Bunu yapan atlı olmasa da aynı isim verilir. Gaye, müslümanları savunmak olunca, bir kimsenin böyle bir yerde tek başına veya ailesiyle birlikte olması da ribat sayılır. Bu işte esas, niyetin Allah rızası için olmasıdır. Müfessir, İbn Atıyye, ailesiyle birlikte sınır boylarında oturanların bu sınıfa girmeyeceğini belirtmiştir. Doğrusu, -inşallah- aşağıda açıklama bölümünde gelecektir.

---

730 Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 50; Ebû Davud, Edeb, 113; Tirmizî, Zühd, 50; Ahmed, *Müsned*, 3/336.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler,* taatlerin meşakkatine, başınıza gelen sıkıntı ve musibetlere, isyan ve haramlardan uzak durmaya ve sizlere ihsan ettiğim nimetlere şükretmeye *sabredin, sebat gösterin;* yani sabır gereken her yerde düşmanlara galip gelin, harp meydanında sebat gösterin. *Bir de sınırlarda bekleyin,* müslümanları kâfir düşmanların saldırısından korumak için, kendiniz ve atlarınızla sınırları koruyun. En büyük sevapları almak için bunları yapın. Bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim Allah yolunda, bir gündüz ve gece nöbet beklerse yaptığı bu iş, bir ay ara vermeden ramazan orucu tutmaya ve zorunlu ihtiyacı dışında hiç ayrılmadan namaz kılmaya bedeldir. Kim Allah yolunda nöbet beklerken vefat ederse Allah, cennetlik ve cehennemliklerin arasında hüküm verinceye kadar onun sevabını yazmaya devam eder."[751]

Hadis-i şerifte geçtiği gibi bir namazdan sonra gelecek namazı beklemek de ribat sayılmıştır.[752]

Âyet şöyle bitiyor: "Size yapılmasını emir veya nehyettiği hususlarda *Allah'tan korkun ki* peşinden ebediyen hüsran bulunmayan bir *kurtuluşa eresiniz.* **İlave:**[753] Bu âyetteki "ribâtın" yani sınırlarda nöbet tutmanın manası ve şekli hususunda âlimlerin farklı yorumları vardır. İmam Süyûtî [rahimehullah], bu âyetin tefsirinde kırk civarında görüş nakletmiştir. Bunların bir kısmı birbiriyle aynı veya benzer görüşlerdir. Biz birbirinden farklı görüşleri özetle vermeye çalışacağız. Âyetin, *"Sınırlarda nöbet tutun"* kısmına şu manalar verilmiştir:

Bir namazdan sonra diğer namaz vaktini gözetleyin.

Namaza her an hazırlıklı olun.

Namaz için güzelce abdest alın.

Namazı vaktinde kılın.

---

751 Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bk. Müslim, İmâre, 163; Ahmed, *Müsned,* 5/441; ayrıca bk. Tirmizî, nr. 1665; Taberânî, *el-Kebir,* nr. 6064.

752 Hadis için bk. Buhârî, Vudû, 6; Müslim, Tahâret, 34-41; Tirmizî, Tahâret, 39.

753 Bu kısım, konunun öneminden dolayı tarafımızca eklenmiştir (Mütercim).

Namaz ve diğer ibadetler için mescidlerde bekleyin.

Mescidlere bağlanın.

Uzak yerlerden yürüyerek mescidlere gelin. Eliniz işte, gönlünüz mescidde ve ibadette olsun.

Dininizde sabit olun, kullukta gevşemeyin.

Dininizi ve vatanınızı düşmanlardan koruyun.

Düşmanın geleceği yerlerde nöbet tutun.

Maddi ve manevi düşmanlara karşı kuvvet hazırlayın, uyanık olun.

Allah yolunda cihad yapın.

Farzları korumada, haramlardan kaçmada çok dikkatli olun.[754]

Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sırruhû) âyetin, *"Nöbet tutun"* kısmına şu manayı vermiştir: "O, sırrın, Allah Teâlâ ile gizli bir irtibat halinde olması; açık halde de Allah Teâlâ'ya bağlanmasıdır."[755]

Ebû Abdurrahman-ı Sülemî (rahimehullah), tefsirinde bu âyet hakkında şu açıklamaları nakletmiştir:

"Hükmüm altında sabredin; düşmanlarımla cihadda birbirinize sabır tavsiye edin, kalplerinizi benim emrime uymaya ve rızama bağlayın."

Cafer-i Sâdık (rahimehullah) ribat âyetine şu manayı vermiştir: "İsyanlara karşı sabredin, taatlere devamda sebat gösterin, ruhlarınızı müşahedeye bağlayın, Cenâb-ı Hak'la birlikte güzel muamele ile Allah'tan korkun ki felaha eresiniz, sıdk ehlinin makamına ulaşasınız; çünkü kurtuluş mahalli odur."

Bir diğer ârif de âyete şu manayı vermiştir: "Âzalarınızla taatleri yerine getirmeye sabredin; Allah'la birlikte olmaya sebat gösterin; sırlarınızı hakikatlere bağlayın ki boş düşünce ve fikirlerden sıyrılıp kurtulasınız."[756]

---

754 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/416-421.

755 bk. Sülemî, *Hakâiku't-Tefsir*, 1/135 (Beyrut 2001).

756 Açıklamalar için bk. Sülemî, *a.g.e.*, 1/137.

İmam Kuşeyrî [kuddise sırruhû], yukarıdaki âyetin bir manasının da şu olduğunu nakletmiştir:

"Taatleri yapmaya ve günahları terketmeye karşı sabredin. Kötü arzulardan uzak kalmaya, şehvetleri terketmeye ve sizi Allah'tan alıkoyan engelleri aşmaya karşı birbirinize sabrı tavsiye edin ve bunun için sebat gösterin. Bütün vakit ve hallerinizde (salihlerle) sohbet ve beraberlikte istikamet üzere kalmaya devam edin."[757]

Müfessir Mehmed Vehbi Efendi [rahimehullah], âyetteki murabataya şu manayı vermiştir:

"Murabata, (asıl manası ve hedefi itibariyle) Allah'a ulaştıracak sebeplere ruhları bağlamaktır. Bu mana ile önceki manaların birleşmesi mümkündür. Şöyle ki düşman karşısında hudut beklemek de ruhu Allah'a vâsıl edecek ibadete bağlamaktır."[758]

Beyzâvî, *"Sınırlarda nöbet tutun"* âyetinin hem sınırlarda düşmanı gözetlemek hem de itaat alanında nefsi takip ve kontrol etmek manasına geldiğini belirtmiştir. Beyzâvî, âyetteki *"râbitû"* emrinin, dinî vazifeleri güzel korumak manasına geldiğini delillendirmek için şu hadisi nakletmiştir:

"Bir namazdan sonra gelecek namazı beklemek var ya, işe asıl ribat budur."[759]

Beyzâvî, âyetin sonunda müjdelenen kurtuluşun şu üç şeyi başarmaya bağlı olduğunu belirtir:

1. Taatlerin acılığına ve zorluğuna sabretmek.

2. Nefsi kötü âdet ve alışkanlıklarını terketmede sabra alıştırmak (yani haramları ve boş işleri terk etmek).

3. Cenâb-ı Hak tarafından gelen manevi vâridatları alabilmek için sırrı beklemek (yani kalbi yüce Allah'ın razı olmadığı bütün düşünce ve sevgilerden temiz tutmak).

---

757 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 1/295 (Kahire 1999).

758 Mehmed Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/822 (İstanbul: Üçdal Neşriyat). (Kısmen sadeleştirme yapıldı).

759 Buhârî, Vudû, 6; Müslim, Tahâret, 34-41; Tirmizî, Tahâret, 39.

Beyzâvî, şeriat, tarikat ve hakikat denen üç makamın, özetle bunlardan ibaret olduğunu bildirir. [760]

Necmeddin-Kübrâ ise âyette müminler için hakiki kurtuluşun dört şeye bağlı olduğuna bir işaret bulunduğunu belirterek onları şöyle saymıştır:

1. Nefsi, kendinde bir kuvvet görmekten menederek ve ona Mevlâ'sının taatini emrederek onunla mücâhede etmeye sabır.

2. Kalpleri, bir bela ve musibet anında ezelî takdirlere rıza gösterip teslim olması için kontrol etmede sebat.

3. Ruhları, mâsivadan keserek Allah'a vâsıl olmaya bağlamak.

4. Sırları, Allah'tan başka varlıklara yönelmekten muhafaza etmek ve Allah'ta fâni olmak. Bunu yapanlar, Allah'ın tevfiki ve ilâhî inayetin cezbesiyle Allah'ta fâni olup bekâ billâh halini elde ederek vücut (varlık) perdelerinden kurtulurlar. Cenâb-ı Hakk'ın ezelî inayeti, kula ebediyen yeter.[761]

200. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey seçilmiş velilerin imanı gibi inananlar, şeriatın hükümlerini korumada sabredin, tarikatın nurlarını tahsil etmede sebat gösterin, hakikat sırlarını müşahede için kalplerinizi bekleyin.

Âyete şu manalar da verilmiştir:

1. İbadeti yapmaya sabredin, kulluğun hakikatini elde etmek için sebat gösterin, Allah'a tam kulluk yapmak yani gerçek hürriyeti elde etmek için (nefis ve şeytan düşmanına karşı) kalbinizi koruyun.

2. İslâm makamını elde etmek için sabredin, imanda devam için sebat gösterin, ihsan makamında sürekli kalmak için kalbinizi gözetin.

3. Taatleri sırf Allah için yapmaya sabredin, nefsanî hazları ve şehvetleri terketmede sebat gösterin, müşahede nurlarını elde etmek için sırlarınızı koruyun.

---

760 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/198 (Beyrut 1988).

761 Necmeddin-i Kübrâ, *et-Tevilâtü'n-Necmiyye*, 2/111 (Beyrut 2008).

Allah'tan korkun; O'nunla birlikte başkasını müşahede etmeyin ki gerçekten marifetullahı elde ederek kurtuluşa eresiniz.

Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ileten de O'dur.

Âl-i İmrân sûresinin tefsiri burada tamamlandı.

(4) NİSÂ SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi

Nisâ sûresi, Medine'de nâzil olmuştur. Sa'lebî, sûrenin 160 âyet olduğunu söylemiştir; Beyzâvî ise 175 âyet olduğu görüşündedir.[762]

Sûrenin içeriği: Sûrede, şu altı şeyin korunması emredilmektedir: Malların, neseplerin, bedenlerin, dinin, dilin ve imanın. Cenâb-ı Hak, sûrede, en önce bütün bu işlerin aslı ve temeli olan takvayı emrederek şöyle buyurdu:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذٖى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثٖيرًا وَنِسَٓاءً وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖى تَسَٓاءَلُونَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقٖيبًا ﴿١﴾

762 Sa'lebî ve Beyzâvî tefsirlerinin elimizdeki baskılarında âyet sayısı 176 olarak verilmektedir. bk. Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/222 (Beyrut 2004); Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/199 (Beyrut 1988). Beyzâvî'nin önceki baskılarının bir kısmında ise müellifin verdiği gibi âyet sayısı 175 olarak geçmektedir. bk. Hafâcî, *Hâşiyetü'ş-Şihâb*, 3/191 (Beyrut 1997); Şeyhzâde, *Hâşiye*, 3/244 (Beyrut 1999); Elimizdeki mushaflarda âyet sayısı 176'dır.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. ***Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da zevcesini yaratıp her ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabb'inizden sakının. Adını zikrederek birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan korkun ve akrabalık haklarını çiğnemekten sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey insanlar*, ey bütün halk! Sizi mükellef kıldığı hususlarda ilâhî emirleri yerine getirme hususunda *Rabb'inizden korkun!*"

Allah Teâlâ sonra, bu takvanın neden gerektiğini açıklayarak şöyle buyurdu: "*O Rabb'iniz ki sizi, tek bir nefisten* yani Âdem'den yarattı, *ondan da zevcesini* yani kaburga kemiklerinin birinden Havva'yı *yarattı. Sonra onlardan pek çok erkek ve kadın üretip yaydı.*" Yani bu tek nefisten birçok oğul ve kızlar ortaya çıkarıp yeryüzüne dağıttı.

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Âyette, erkeklerin çok olacağı zikredilmekle yetinildi, kadınların çokluğundan bahsedilmedi; çünkü ilâhî hikmet, kadınların erkeklerden daha çok olmasını takdir buyurmuş ve öyle de olmuştur (Bunun için zikredilmeye gerek görülmedi). Takva emrinin yaratılış olayına bağlanmasının iki önemli sebebi vardır: Biri, bu olay yüce Allah'ın sonsuz kudretini göstermektedir. O öyle bir kudrettir ki onun hakkı kendisinden korkulmaktır. Diğeri ise insana verilmiş sayısız nimetler olup, bu nimetler onu verene itaati gerektirmektedir ..."

Âyetin devamında şöyle buyruluyor: "*Adını zikrederek birbirinizden istekte bulunduğunuz Allah'tan korkun.*" Yani sizler, biriniz diğerinden bir şey isterken, "Senden yüce Allah'ın hakkı için istiyorum" diyerek istekte bulunduğunuz Rabb'inizden korkun. *Ayrıca akrabalık haklarını çiğnemekten de sakının.* Yani, akrabalarınızı ihmal edip onlarla ilgi ve irtibatı kesmekten sakının. Hadis-i şerifte belirtildiği gibi, "*Kim akrabasıyla ilgile-*

nir ve onların haklarını korursa Allah da onu korur; kim de akraba ile irtibatını keserse Allah da ondan rahmetini keser."[763]

Âyetin son kısmına şu mana da verilmiştir: "Birbirinizden, hatırına dilekte bulunduğunuz akrabalık haklarını çiğnemekten sakının." Mesela siz birbirinize şöyle dersiniz: "Seninle aramdaki kan bağı hatırına senden şunu istiyorum!" Veya, "Seninle aramdaki akrabalık hatırına senden şunu istiyorum ..."

Cenâb-ı Hak, sonra, onları kendilerine emredilen şeyleri ihmal etmekten sakındırarak şöyle buyurdu: "*Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.*" O, sürekli sizi korumakta, her şeyinizi bilmekte ve bütün hallerde yaptıklarınıza şahit bulunmaktadır.

1. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, bir önceki sûrenin sonunda, müminleri seyrü sülûk derecelerinde adım adım ilerletti ve nihayet onları her şeyin sahibi yüce sultanın huzuruna ulaştırdı. Onlara, kendilerini rubûbiyyet nurlarını müşahededen uzaklaştıran hallerden sakınmalarını emretti. Sonra bu sûrenin evvelinde onları, ilk yaratılıştaki ilâhî kudretin eserlerini müşahede ederek kulluk edeplerine sarılmaya sevketti. Bu şekilde onlara, sürekli müşahede ile murakabe edeplerini birlikte korumayı yahut fenâ ile bekâ halini birlikte yaşamayı öğretti.

Müfessir İbn Cüzey, bu âyetin tefsirinde murakabenin hükümleri üzerinde açıklamalarda bulunmuştur. O, tefsirinde der ki:

"Kul, bu ve benzeri âyetlerin bahsettiği halin hakikatine ulaşınca, murakabe makamını elde eder. Murakabe, çok yüce bir makamdır. Aslı, ilim ve haldir. Sonra ondan da iki hal meydana çıkar.

İlme gelince bu, kulun, Allah'ın onun her halini bildiğini, bütün amellerinde kendisini gördüğünü, bütün konuştuklarını işittiğini ve aklından geçen her şeyden haberdar olduğunu yakînen bilmesidir.

763 Bu konudaki hadisler için bk. Müslim, Birr, 17; Ebû Davud, Zekât, 45; Tirmizî, Birr, 9; Ahmed, *Müsned*, 1/191; 2/163, 190.

Hale gelince, bu bilginin kalbinden hiç çıkmamasıdır. Öyle ki bu bilgi kalbini tamamen kaplar ve ondan bir an olsun gafil olmaz. Bu hal oluşmadan, sadece bilmek yeterli değildir.

Bu ilim ve hal gerçekleşince, onların, ashâb-ı yemin (kitabını sağ elinden alanlar) grubunu oluşturan müminlerdeki neticesi, Allah'tan hayâ etmektir. Bu da zorunlu olarak günahları terketmeyi ve taatlerde gayretli olmayı gerektirir. Bu iki halin mukarrebîn makamındaki velilerde neticesi ise celâl sahibi Allah'ı yüceltmeyi ve tâzimi gerektiren müşahededir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], bu iki neticeye şu hadisiyle işaret buyurmuştur:

'İhsan, Allah'a, O'nu görüyor gibi kulluk etmendir; her ne kadar sen O'nu göremiyorsan da O seni görmektedir (bunu bilmendir).'[764]

Hadisin, *'Allah'a, O'nu görüyor gibi kulluk etmendir'* kısmı, ikinci neticeye yani müşahedeye işaret etmektedir. Müşahede, tâzimi gerektirir. Nasıl ki büyük bir sultanı gören kimse, zorunlu olarak onu gözünde büyütür ve kendisini yüceltirse müşahede sahipleri de böyledir. Hadisin, *'Her ne kadar sen O'nu göremiyorsan da O seni görmektedir'* kısmı ise birinci neticeye yani Allah'tan hayâ etmeye işaret etmektedir. Bunun manası şudur:

Eğer sen, mukarrebîn makamındaki veliler gibi müşahede ehli değilsen, Allah'ın seni görmekte olduğunu bil de, hiç değilse cennet ehli müminlerin makamına ulaşıp hayâ sahibi ol!

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], ihsan makamını ilk olarak en yüksek makamla (müşahede haliyle) açıkladı, insanların çoğunun bundan âciz olduğunu gördüğünde, ondan bir aşağı makama inerek, her şeyini Allah'ın gördüğünü bilme halini zikretti.

Bil ki murakabe, öncesinde şu iki şey bulunmadan doğru ve sağlam olmaz. Bunlar, nefisle Allah'a itaat konusunda anlaşma ve bu hususta Allah'a söz vermedir. Bunların peşinden kendi halini muhasebe ve nefsini kınama gelir. Öncelikle kul, nefsine sürekli Allah'a taat halinde olmayı ve günahları terketmeyi şart koşmalıdır. Sonra, bunları yapaca-

---

764 Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1; Ebû Davud, Sünnet, 16; Tirmizî, İmân, 4.

ğına dair Rabb'ine söz vermelidir. Buna, murabata denir. Bu ikisinden sonra, ilk iş olarak murakabe gerçekleşir.

Bundan sonra kul, nefsine yapması için şart koştuğu ve sözleştiği hususlarda onu muhasebe eder. Eğer nefsini Rabb'iyle yaptığı anlaşmayı tam olarak yerine getirir bir halde görürse Allah'a hamdeder; nefsini anlaşmayı ihlal etmiş ve murakabe sözleşmesini bozmuş görürse onu, benzer bir duruma tekrar dönmemesi konusunda şiddetli bir şekilde uyanıp kınar. Sonra yine, nefsiyle anlaşmaya varır, murakabeye döner ve murakabe halini korur. Peşinden muhasebe ile nefsinin halini kontrol eder. Allah Teâlâ'ya kavuşana kadar, bu böylece devam eder."

İbn Cüzey'in açıklamaları burada bitti.[765]

Bu açıklamalar, *İhyâ*'dan iktibas edilerek alınmıştır.[766] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Yetimlerin Malına Dikkat!

Hak Teâlâ, bundan sonraki âyette, malları korumakla ilgili açıklamalara başladı; önce yetimlerin mallarını korumaya yer verdi. Zayıf oldukları için onlara itina gösterilmesini isteyerek şöyle buyurdu:

وَاٰتُوا الْيَتَامٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبٖيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَاْكُلُٓوا
اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْۜ اِنَّهُ كَانَ حُوباً كَبٖيراً ﴿٢﴾

2. ***Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahtır.***

765 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/176-177 (Beyrut 1995).

766 Murakabe ve muhasebe hakkında geniş bilgi için bk. Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 5/146-160 (Beyrut 2000); Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 1/359-438 (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2003).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yetimlere,* buluğa erip kendilerinde olgunluk hali belirdiğinde, *mallarını verin."* Onlara buluğdan sonra yetim denmesi, küçüklük devresine yakın oldukları için mümkündür. Bu, büluğa erer ermez yetimlik halinin kalkmasıyla mallarının onlara teslim edilmesine bir teşviktir. Bir şartla ki onlarda rüşd (olgunluk) hali görülmüş olsun. Âyetin nüzûl sebebi hakkında nakledilen şu rivayet de bu görüşü desteklemektedir:

Gatafan'dan bir adamın yanında kardeşinin oğlunun (yeğeninin) çok miktarda malı vardı. Bu çocuk buluğa erince, amcasından babasının malını istedi. Adam buna yanaşmadı. O sırada bu âyet indi. Adam âyeti işitince,

"Biz Allah'a ve Resûlü'ne itaat ettik; büyük bir günaha girmekten Allah'a sığınırız" diyerek, yeğeninin malını teslim etti.

Bu konuda şöyle de denmiştir: "Araplar, büyük çocuklar varken küçük çocuklara mirastan pay vermezlerdi; bu âyetle onlara da mirastan pay verilmesi emredildi. Buna göre yetim, bilinen gerçek anlamıyla yetimdir."

Birinci rivayete göre âyetin hitabı, vasîlere yani yetimin malını koruyup gözetmekle yükümlü kimseleredir. İkinci rivayete göre hitap, küçüklere mirastan pay vermeyen Araplar'adır.

Âyetin devamında şöyle buyuruldu: *"Temizi pis olanla değişmeyin."* Yani, onların haram malları ile kendi helâl mallarınızı birbiriyle değiştirmeyin. Yahut onların mallarından değeri yüksek olanları alıp yerine kendinizin değersiz mallarını vermeyin. Bazıları, besili koyunla zayıf koyunu, saf dirhemle, değeri düşük dirhemi değiştirirdi.

"Onların mallarını kendi mallarınıza katarak birlikte yemeyin!" Çünkü küçük çocuk büyük kadar harcayıp yiyemez, hakkı geçer. Ancak, kendisine harcanan kimse, yediğini belirler ve karşılığını verirse yahut bu bir hizmet karşılğında yapılmışsa sakıncası yoktur.

"Geçekten bu (yetimin malından haksız olarak yeme işi) büyük bir günahtır."

2. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, kalpleri Allah ile zengin, manevi ilimlerde derinleşmiş velilerin büyüklerine, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği manevi zenginlik halinden, kendilerine bağlanan dervişlere ve hali zayıf kimselere vermelerini emretti. Bunu emretti ki onlar, Allah'tan başka kimseye yönelmesinler. Yine Allah bu büyük velilere, irşad için kendilerine gelen herkesi kabul etmelerini istedi. Bu gelenler, ister muhabbet ehli olsun, isterse hakka muhalefet ve günahta ısrar eden kimseler olsun; Allah velilere hepsinin irşadıyla meşgul olmalarını, temiz fıtratları kabul edip fıtratı kötü ve bozuk olanları bırakmamalarını emretti.

Bu durumda, irşadla görevli bir veli, kendisine gelenler içinde ahlâkını güzel bulduğunu kabul edip kötü bulduğunu geri çeviremez. Çünkü bu, peygamberî metot üzere terbiye veren bir insanın tutumu değildir.

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] usul ve yolu üzere terbiye veren kâmil mürşidlerin hali, insanlara aynı derecede yönelmek ve onların tabiatında değişim gerçekleştirmektir. Onlar, (Allah'ın izniyle) günahkâr kimseyi itaatkâr, kâfiri mümin, gafili zâkir, cimriyi cömert, kirliyi temiz, kötüyü iyi, cahili ârif yaparlar. Bu şekilde insanların kimyasını (mizacını) ve halini değiştirirler; çünkü onların yanında bunun iksiri vardır. Bu iksir, varlığın kimyasını ve tabiatını değiştirme özelliğine sahip olan ebedî aşktır. Allah kendisinden razı olsun, bu konuda İbnü'l-Fârız der ki:

"Onlar (Hak âşıkları) sürekli kendileriyle hemdem olan kimselerin ahlâkını ilâhî aşkla güzelleştirirler. Böylece, hak yoluna karşı bir azim ve gayreti bulunmayan kimse, gayrete gelir, Hak yoluna girer. Eli hiç açılmayan kimse, cömert olur. Sabır ve tahammülü bulunmayan kimse, kızdığı anda kendini tutacak ve kinini yutacak hale gelir."

"Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin." Yani, terbiyenizdeki kimselerin kalbine manevi zenginliğin ulaştığını kesin olarak görene kadar, onların malını kendi malınıza katıştırmayın. Bu hal gerçekleşince, size verdikleri mallarından alabilirsiniz. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Birden Fazla Kadınla Evlenme

Yetimlerin bakımını üstlenen bazı veliler, ellerinin altında mal sahibi bir yetim bulununca, onlarla evlenecek bir yabancının aileye girmesinden korkarak, malını yeme hırsıyla bu yetim kızla evleniyor veya onu çocuklarından biriyle evlendiriyordu. Bu arada onların mehirleri konusunda adaletli davranmıyorlardı. Çoğu kez bu yetime kötü davranıyor ve onun ölümünü bekliyordu. Cenâb-ı Hak, şu âyetiyle onları bundan menetti:

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُواۜ ③

3. ***Eğer** (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) **yetimlerin hakkında adaletli olmamaktan korkarsanız, beğendiğiniz** (nikâhı helâl diğer) **kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Adaletli olmamaktan korkarsanız, o zaman bir tane alın yahut da sahip olduğunuz** (câriyeler) **ile yetinin. Bu, haksızlık yapmamanız için daha uygundur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey veliler, *eğer,* terbiye ve gözetiminiz altında bulunan yetimlerin malını talep ederek kendileriyle evlendiğinizde, güzellikleri az olduğu için onları terkederek yahut kendilerine kötü davranarak aralarında *adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, onların dışındaki kadınlardan hoşunuza gidenlerle evlenin."*

Âyete şu mana da verilmiştir: "Eğer, yetimlerin sizin elinizde olan malları hoşunuza gittiği ve güzelliklerini de beğendiğiniz halde, mehirlerini vermekte adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman diğer kadınlarla evlenin. Yetimlerle ancak kendilerine emsallerinin mehrini verdiğiniz zaman evlenin."

Bu konuda Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] şöyle demiştir: "Âyette bahsedilen yetim kız, velisinin gözetiminde bulunup velisinin onun malına ve güzelliğine rağbet ederek kendisiyle düşük bir mehirle evlenmek istediği kimsedir. Bunun için kendilerine mehirleri tam olarak verilmeden onlarla evlenilmesi yasaklandı, onların dışındaki kadınlarla evlenilmesi emredildi."[767]

İbn Abbas da [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Haram kılınmadan önce erkekler, on hatta daha fazla kadınla evleniyordu. Malı azalınca, gözetimindeki yetiminin malından alıyordu." Allah onlara şöyle buyurdu:

"Yetimlerin malları konusunda adaletli olamamaktan korkarsanız, onların dışındaki *hoşunuza giden* nikâhı helâl *kadınlardan, ikişer, üçer veya dörder tane nikâhlayın.* Yani, her bir erkek, iki, üç veya en fazla dört kadınla evlenebilir. Bundan daha fazlası ile evlenemez. Böylece Allah Teâlâ, Câhiliye devrinde yapılan dörtten fazla kadınla evlenmeyi yasakladı. Âyetin belirttiği bu durum üzerinde ittifak edilmiştir. Âyetin zâhirî ifadesine bakarak dokuz kadınla evlenmeyi câiz görenlerin sözüne itibar edilmez; çünkü âyetin muradı, bu sayılar arasında muhayyerliktir, hepsini birleştirmek değildir. Eğer murat, verilen sayının toplamı olsaydı, açıkça "dokuz" derdi; ondan daha uzun cümle kullanmaz ve daha az sayı beyan etmezdi.

Âyet şöyle devam ediyor. "Eğer, iki, üç veya dört kadın arasında *adaletli olmamaktan korkarsınız, o zaman bir kadınla* yahut az veya çok, sahip olduğunuz *câriyelerle yetinin*; çünkü onlar arasında adaleti gözetmek farz değildir. *Bu* bir kadınla yetinmek, *haksızlık yapmamamız* veya birini ihmal edip diğerine meyletmemeniz *için daha uygundur.* Yahut size farz kılınan adaleti çiğnememenize daha uygundur.

Âyet, Himyer dilindeki bir manaya göre şöyle de tefsir edilmiştir: Bir kadınla yetinmeniz, çok çocuk sahibi olmamanız ve fakir düşmemeniz için daha uygundur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

767 Buhârî, Vasiyyet, 21; Tefsîru Sûre (4), 1; Müslim, Tefsir, 6.

3. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki Hak Teâlâ, velilerini değişik sınıflarda yapmıştır. Onların bazısında ilimlerin feyzi galiptir. Bazısında hallerin hücumu galiptir. Bazısında makamların tahkiki galiptir. Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki:

"Cüneyd-i Bağdâdî [rahmetullahi aleyh] ilimlerde kutub idi. Bâyezid-i Bistâmî [rahmetullahi aleyh] hallerde kutub idi. Sehl b. Abdullah [rahmetullahi aleyh] makamlarda kutub idi." Yani onların her biri, diğerlerindeki hale ortak olmakla birlikte, kendisinde bahsedilen haller galipti. Buna göre herkese, Allah'ın kendisine özel olarak tahsis ettiği alanda ilerlemesi ve onun dışına çıkmaması gerekir. Cenâb-ı Hak, velilere işaret yoluyla şöyle demektedir:

"Ey kendilerine haller yahut makamlar galip gelenler! Eğer sizden başkasına tahsis edilen ilimlerin yetimlerinin yani onların garip olanlarının veya emsali az bulunan kısımlarının hakkını veremeyeceğinizden korkarsınız, az veya çok, bilinen halleri ve yeni hakikatleri elde etmeye bakın. Şayet hallerin size galip gelmesinden veya makamlarda düşüş yaşamaktan korkarsanız, onlarda dönüp durmayın, tek bir hale veya makama sahip çıkın. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın tasarrufunuza verdiği ve sizi hakikatine ulaştırdığı makamdır. Böyle yapmak, itidalden uzaklaşmamak için daha uygundur." Çünkü hallerin çokluğu müride zarar verir. Bu, ehlince bilinen bir şeydir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Nikâhta Kadına Verilen Mehir

Cenâb-ı Hak, nikâhtan söz edince, mehir vermeyi de emrederek şöyle buyurdu:

وَاٰتُوا النِّسَٓاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةًۜ فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا
فَكُلُوهُ هَن۪ٓيـًٔا مَر۪ٓيـًٔا ﴿٤﴾

4. Kadınlara (belirlenen) mehirlerini gönül hoşluğuyla verin; eğer onlar, gönül hoşluğu ile mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa onu da âfiyetle yiyin.

Tefsir

Cenâb-ı Hak, kocalara buyuruyor ki: "Nikâhladığınız *kadınlara*, belirlenen *mehirlerini*, geciktirmeden ve noksanlaştırmadan, *gönül hoşluğu ile verin. Eğer onlar, bu mehrin bir kısmını kendi arzu ve istekleriyle size bağışlarlarsa onu âfiyetle yiyin*; bundan size bir hesap sorulmaz, o size helâldir, içinde hiçbir şüphe yoktur."

Rivayet edildiğine göre, bazı insanlar, hanımının malından bir şey kabul etmeyi günah sayıyordu, bu âyet indi.

Bu âyetteki hitabın aile reisi velilere ait olduğu da söylenmiştir. Çünkü bazı veliler, himayesinde bulunan yetim kızların mehirlerini yiyordu. Bu âyetle, mehirlerinin kendilerine verilmesi emredildi. Ancak onlar, kendi istekleriyle mehirlerinden bir şey verirlerse onu yemek câizdir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

4. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Nefislerinize, dinlenme ve beşerî gıdalar gibi gerekli ihtiyaçlarını gönül hoşluğu ile verin. Onu gücünü aşan işlerin altına sokmayın. Eğer nefsiniz, kalbin genişleyip dinçlik elde etmesi sebebiyle, kendi isteği ile size birtakım amel ve hallerden verirse onu kabul edip uygulayın. Hiç şüphesiz gönül hoşluğu ve Allah sevgisinin verdiği sevinçle yapılan amellerin sevabı daha büyüktür ve onlar daha devamlıdır. Bu durum, mutmain olmuş nefisler hakkında böyledir. Sürekli kötü işleri isteyen nefs-i emmâreye gelince, onunla belli bir yöntemle mücâhede ederek kendisini amele zorlamak uygundur. Bu yöntem de nefsi amelden usandırmamak için lazımdır.

Şöyle de denebilir: Cenâb-ı Hak, kimi, manevi hallerden bir halde veya makamlardan bir makamda bulunduruyorsa ona sarılsın; Hakk'ın

kendisini bulundurduğu yerde dursun, oranın hakkını versin. Eğer bu vakit içinde, ona kendiliğinden bir hal zuhur ederse onu da alıp sahiplensin. Derviş, vaktinin adamıdır; o sürekli içinde bulunduğu vakitte kendisine zuhur edecek manevi rızkına bakar. İçinde bulunduğu vakitte, kalbi ne bulmuşa onun rızkı odur; hemen o rızıktan yararlanmaya ve onu kaçırmamaya baksın. Kitabının sırlarını en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

Sefihlere Mal Verilmez

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette vasîlere (yetimi ve malını koruyup gözetenlere), rüşdüne ulaşmadan önce yetimlere mallarını teslim etmeyi yasaklayarak şöyle buyurdu:

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَٓاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتٖي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فٖيهَا
وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾

5. ***Allah'ın sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin. O mallarla onların yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılayın ve onlara güzel söz söyleyin.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak vasîlere şöyle buyuruyor: "Terbiye ve gözetiminizde bulunan *aklı ermeyenlere mallarınızı* yani sizin elinizde bulunan onlara ait malları *vermeyin.*"

Yetimlerin malının vasîlere nisbet edilerek "sizin mallarınızı" denmesi, onları, kendi malları gibi koruyup artırmaya teşvik içindir. Âyette şu mesaj veriliyor: Allah Teâlâ'nın yetimlerin geçimini temin ve hayatlarını idame için sizin elinize vermiş olduğu mallarını, onların tasarrufuna vermeyin, onu siz muhafaza edin, ticaret ve benzeri yollarla artırın. *Bu arada* örf ve âdete göre *onların yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılayın. Onlara,* sizden mallarını istediklerinde kendilerine güzel vaatlerde bulunun, *güzel söz söyleyin.*" Yani onlara yumuşak söz söyleyin. Mesela, "Sen

malını koruyacak ve onda tasarrufta bulunacak kadar büyü ve olgunlaş da o zaman malını vereyim" deyin ve buna benzer şeyler söyleyin.

Âyetteki hitabın, kocalara yapıldığı da söylenmiştir. Buna göre âyet kocaları, Allah'ın kendilerine nasip ettiği malı hanımlarına veya çocuklarına verip sonra onların ellerine bakacak hale düşmekten nehyetmiştir.

Âyette, bu kimselere "sefih" denmiştir, bunun sebebi onların aklının hafifliğini anlatmak içindir. Ebû Ümâme [radıyallahu anh] şöyle rivayet etmiştir:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *"Ateş ancak sefihler (aklı hafif, hissine ve keyfine tâbi kimseler) için yaratıldı"* buyurdu ve bunu üç defa tekrar etti. Peşinden,

"Dikkat edin, bunlar (nefsinin keyfine tâbi olan) kadınlardır; ancak işlerini görüp kendilerini gözeten kocasına itaat eden kadın bunun dışındadır" buyurdu. Orada bulunan bir kadın,

"Ey Allah'ın resûlü, bizi sefih olarak isimlendirdiniz!" dedi. Allah Resûlü,

"Allah sizi kitabında bu şekilde isimlendirdi!" buyurarak bu âyete işaret etti.[768]

Ebû Musa el-Eş'arî [radıyallahu anh] şöyle demiştir: "Üç kimse var ki Allah'a dua ederler, fakat Allah onların duasını kabul etmez: 1. Nikâhı altında kötü ahlâklı bir kadın bulundurup onu boşamayan adam. 2. Birinde olan borcuna şahit tutmayan (sonra da borç yüzünden dostu ile kavgalı olan) adam. 3. Sefihe (aklı yetmez, harcamasını bilmez dengesiz kimseye) malını veren adam. Allah âyetinde, *'Sefihlere (aklı yetmez, iş bilmez kimselere) mallarınızı vermeyin'* buyuruyor."[769]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Onların dualarının kabul edilmeyişi, Allah'ın dininin hükümlerine karşı lâkayt ve ihmalkâr davranmaları yüzündendir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

768 Rivayetin daha kısa şekliyle bk. İbn Ebû Hâtim, *Tefsir*, 3/863 (nr. 4785); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/231; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/433.

769 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/392 (Riyad 2003); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/433-434.

5. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir şeyhin, terbiyesine aldığı bir müridin aklı kemale ermeden, gerçek edebi elde etmeden ve sadakati gözükmeden ona tevhidin sırlarını açması uygun değildir. Tevhid sırrı, Allah Teâlâ'nın, eşyayı (kâinatı) ayakta tutan manevi sırlardır. Mürid, bu sırları vaktinden önce talep edince, mürşidi kendisine, "Yakında olur inşallah" gibi vaatte bulunup kendisine güzel, yumuşak söz etmeli.

Nice müridler var ki vakti gelmeden önce manevi fetih istediği için, ondan mahrum bırakılarak cezalandırılmıştır. Nice müridler vardır ki yoldaki hizmetini kemale erdirmeden hakikat sırlarına muttali olduğu (onları zamanından evvel öğrenip koruyamadığı) için, huzurdan kovulmuş veya öldürülmüştür. Onun vakti, kula gözüktüğü zaman onu hayret içinde bırakmasıdır. Ancak şu olabilir:

Şeyh, güzel aklı ve sıdkının kemalinden dolayı müridini bu sırları taşımaya ehil görürse onlar müride açılmadan önce, şeyhi ona bunları açar ve sonra onu bu sırların içinde terbiye eder. Bu, şeyhlerimizden şahit olduğumuz bir durumdur. Allah kendilerinden razı olsun ve onları da kendisinden razı etsin, şeyhlerimiz, müridlerine olan aşırı kerem ve cömertliklerinden böyle yapıyorlardı. Allah onlara karşı bizlere güzel edep nasip etsin.

Bu âyette Allah Teâlâ, "mallar" ifadesiyle işaret yoluyla manevi sırları kastetmiş ve şeyhlere onlardan müridlerine tedrîcî olarak, alıştıra alıştıra vermelerini ve kendilerini dinin zâhirî hükümleriyle de süslemelerini emretmiştir. Âyetteki malları, zâhirî mal olarak anlamak da mümkündür. O zaman şeyhlerin işi, müridleri temkin haline (manevi halinde istikrara) ulaşmadan önce, onların dünya malından almasını menetmektir. Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) de, *Arâisü'l-Beyân* adlı tefsirinde bu manaya işaret etmiştir; onun tefsirine bakınız.[770]

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yetimlerin mallarının kendilerine verilme zamanını zikrederek şöyle buyurdu:

---

770 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân fî Hakâiki'l-Kur'ân*, 1/232 (Beyrut 2008).

وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُٓوا
اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْۚ وَلَا تَأْكُلُوهَٓا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُواۜ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا
فَلْيَسْتَعْفِفْۚ وَمَنْ كَانَ فَق۪يرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِۜ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ
فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَس۪يبًا ﴿٦﴾

6. ***Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri izleyip sınayın; onlarda rüşd hali*** *(akılca olgunluk)* ***görürseniz, o zaman mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler de mallarına sahip olacaklar endişesiyle, mallarını israf ederek ve tez elden yemeyin. Zengin olan onların malından yemekten çekinsin, fakir olan ise örfe uygun biçimde*** *(meşru çerçevede)* ***yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, vasîlere (yetimlerin bakım ve gözetimini üstlenenlere) buyurur ki: *"Buluğa ermeden önce, yetimleri,* mal ve diğer konulardaki tasarruflarındaki hallerini izleyerek onları *deneyin."* Mesela onların eline bir iki dirhem para verin; eğer onu güzel kullanırlarsa azar azar artırın; şayet ellerine geçeni saçıp savururlarsa kendilerine mal vermeyi durdurun.

"Evlenme yaşına gelene kadar böyle devam edin. Eğer onlarda rüşd hali görürseniz, o zaman geciktirmeden mallarını *kendilerine verin."*

Rüşd, müslüman olmasa da, fayda ve zararına olan şeyleri bilmek, malında gerekli tedbirleri alıp uygulayabilmektir. Bazıları, kendisine malları verilecek kimsenin müslüman olmasını şart koşmuşlardır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Büyüyecekler de mallarına sahip olacaklar endişesiyle, mallarını saçıp savurarak ve tez elden yemeyin."* Yani onların büyüyüp malın elinizden gitmesinden önce, israf ederek mallarını yemeyin. *"Zengin olan onların malından,* onu koruyup kollama ücreti olarak

bir şey alıp *yemekten çekinsin; fakir olan ise* ihtiyacı kadar ve çalışmasının ücreti ölçüsünde *örfe uygun şekilde yesin."*

Rivayet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Benim gözetimimde bir yetim var; onun malından yiyebilir miyim?" diye sordu; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"Onun malını kendi malına katıp servetini çoğaltma yoluna gitmeden ve onun malıyla kendi malını korumaya çalışmadan, meşru ve makul ölçüde yiyebilirsin."[771]

Âyet şöyle bitiyor: *"Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman,* onu sizden aldıklarına dair *yanlarında şahit bulundurun."* Bu, töhmeti tamamen ortadan kaldırır, ileride bir husumetten kendilerini uzak tutar. Bu sırada şahit bulundurmak menduptur (teşvik ve tavsiye edilmiştir). Ona farz diyenler de vardır. Bu durumda, yetime malının verildiğine dair bir delil olmadan kişinin sözü tasdik edilmez.

"Hesap görücü olarak Allah yeter." Öyleyse size emredilen hususlara muhalefet etmeyin ve size çizilen sınırı aşmayın.

Âyette, *"Hesap görücü olarak Allah yeter"* dendi, yeri münasip olduğu halde, *"Şahit olarak Allah yeter"* denmedi. Bunda, vasîler için, yetimin malından bir şey gizleme hususunda bir tehdit vardır. Vasîler, Allah'ın azıcık bir şeyden de kendilerini hesaba çekeceğini ve ona karşılık ceza vereceğini bildiklerinde, bir şey gizlemekten sakınırlar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

6. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir şeyhin, müridinin marifetullahtaki halini ve istenen şeyi elde edip etmediğini deneyip imtihan etmesi gerekir. Mürid, Allah dostlarının derecesine ulaşınca ve kemal sıfatlarına sahip olunca -ki bu duruma ulaşan kimsede fenâ hali gerçekleşir, bekâ hali kemalinde olur- marife-

---

771 Buhârî, Şürût, 19; Müslim, Vasiyyet, 15; Ebû Davud, Vesâyâ, 13; Tirmizî, Ahkâm, 36. Değişik rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/436-437.

ti tamamlanır. O durumda bütün tasarrufu Allah ile, Allah'tan aldığı emirle ve Allah için olur. Her konuda, gereken ilmi Allah'tan alıp gerçeği anlar. Her şeyden kendi adına bir ders alır; nasibinden hiçbir şeyi zayi etmez. Vera' ahlâkı ile süslenir. Kendisinden korku ve tamah gider. Kalbinden halkın korkusu ve rızık endişesi yok olur. Her şeyin sahibi Cenâb-ı Hakk'ın görüp bilmesiyle yetinir. Hakikati kaynağından, şeriatı asıl yerinden alır. Kendisinde bu haller gerçekleştiği zaman, gerçek rüşd (olgunluk ve kemal) hali gözükür. İşte o zaman şeyhi, onu kendi nefsinde tasarruf etme konusunda serbest bırakmalı; eğer ehil görüyorsa ona başkalarını da terbiye etme emrini vermelidir.

Müridin olgunluk hali ortaya çıktıktan sonra onu, kontrolde tutmak uygun değildir. Şeyh, elinden çıkar gider korkusuyla, müridin olgunluk hali gerçekleşmeden önce, kendisine haddinden fazla hizmet yüklememelidir.

Şeyhin müridin hizmetine ihtiyacı yoksa ona hizmet yaptırmamalı, onun terbiyesini peygamberlere uyarak, sırf Allah için yapmalıdır. Yüce Allah (peygamberlerinin davetlerine karşılık halka ne söyledikleri hususunda) şöyle buyurmuştur:

"De ki: 'Bu yaptığım davete karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum" (En'âm 6/90).

"Bundan dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum; benim ücretim ancak âlemlerin Rabb'ine aittir" (Şuarâ 26/109).

Eğer şeyh, müridin hizmetine muhtaç ise o zaman kendisinden dine ve örfe uygun şekilde hizmet istemeli, ancak bunu yaparken onu kendisine ağır gelen işlerin altına sokmamalıdır.

Bir şeyh, olgunluk haline ulaşan müridine kendisindeki manevi sırrı aktardığında, ona bu işte izin ve yetki verdiğinde, kendisine halkı terbiye etme yahut uyarma işini emrettiğinde, buna birilerini şahit tutmalı, onun kendisinden sonra yerine görev yapacağını vasiyet etmelidir. Müridin şeyhinden böyle bir görevi aldığına dair kalplerin mutmain olması için, bu gereklidir. Kuluna dost olarak Allah yeter; onun her halini görücü olarak da Allah kâfidir (Nisâ 4/45)

Kadınların Mirastaki Hakkı

Cenâb-ı Hak, yetimlerin mallarını muhafaza etmeyi emrettikten sonra, kadınların mallarını muhafaza etmeyi emretti. Kadınlar, zayıflıkta yetimlerle ortak oldukları için, yetimlerden sonra onları zikrederek şöyle buyurdu:

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ وَلِلنِّسَٓاءِ نَصِيبٌ مِمَّا
تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَۜ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾

7. ***Anne-babanın ve yakınların** (miras olarak) **bıraktıklarından erkekler için bir pay vardır. Anne-babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlar için de bir pay vardır. Gerek azından gerek çoğundan** (onlar için)* ***belli bir hisse ayrılmıştır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Bir kimse öldüğünde, geride mal bırakırsa erkek için anne babasının ve akrabalarının bıraktığı maldan bir nasibi vardır. Aynı şekilde bir kadın için de anne babasının ve akrabalarının bıraktığı maldan,* erkek ve kız kardeşleri gibi *bir payı vardır.* Vefat eden kimsenin geride bıraktığı mal *az olsun çok olsun* farketmez; *erkek ve kadın vârisleri için kesin ayrılmış bir pay vardır.*"

Rivayet edildiğine göre, Evs b. Sâbit-i Ensârî (radıyallahu anh) vefat etti; geride bir eş ve üç çocuk bıraktı. Eşinin ismi Ümmü Kehha (veya Ümmü Kahle) idi. Vefat edenin iki amca oğlu gelip bütün malı aldılar, ondan hanımına ve çocuklarına hiçbir şey vermediler. Câhiliye zamanında Araplar, kadınlara ve erkek de olsa küçük çocuklara mirastan bir şey vermeyip, "Mirastan ancak ata binip savaşabilen ve düşmana karşı malı savunan kimse alabilir!" derlerdi. Bunun üzerine Ümmü Kehha, o sırada Fedih Mescidi'nde bulunan Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) gelerek,

"Yâ Resûlallah, Evs b. Sâbit vefat etti, geride üç kız bıraktı; ben onun hanımıyım. Benim bu çocuklara harcayacak bir malım yok. Onların babası, iyi bir servet bıraktı, fakat bu mal amca çocukları Süveyd ve Afrece'nin yanında bulunuyor" dedi. Bunun üzenine Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] onları çağırdı, durumu sordu. Onlar da,

"Yâ Resûlallah, onun çocukları ata binemez, silah kuşanamaz, düşmana karşı savunma yapamaz (Bu sebeple onlara miras malından bir şey vermedik)" dediler. O zaman Allah Resûlü-i,

"Şimdilik evlerinize dönün; bakalım Allah Teâlâ yeni olarak ne hüküm indirecek!" buyurdu; onlar da evlerine döndüler. O zaman bu âyet indi. Allah Teâlâ, bütün çocukların mirastan bir payı olduğunu bildirdi, fakat ne kadar verileceğini belirtmedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Süveyd ve Afrece'ye adam göndererek ellerindeki maldan hiçbir şey taksim etmemelerini, Cenab-ı Hakk'ın çocuklar için mirastan bir pay ayırdığını, fakat miktarını belirtmediğini, Allah Teâlâ'nın bu durum için ne indireceğini beklediğini haber verdi. Bunun üzerine, vârislerin mirastan ne kadar pay alacağını bildiren Nisâ sûresinin 11-13. âyetleri indi. Allah Resûlü iki amca çocuklarına haber göndererek,

"Malın sekizde birini Ümmü Kehha'ya, üçte ikisini kızlara verin, kalan kısmı da sizindir" buyurdu.[772]

7. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, maddi mirastan kadınlara bir pay ayırdığı gibi, manevi mirastan da onlara bir pay ayırmıştır. Bu manevi miras, velinin gönlüne emanet edilen ilâhî sırdır. Eğer bir kadın sır ehlinin sohbetine (manevi terbiyesine) girerse bu mirastan nasibini alır; çünkü terbiyesine girdiği kimse onun manevi babası olmaktadır. Bu manevi baba, şeyhtir. Erkekler için şeyhlerinin miras bıraktığı velâyet sırrından bir pay olduğu gibi, aynı şekilde, ezelî taksim ölçüsünde, kadınlar için de bir pay vardır. Bu sırdan (feyiz ve nurdan) az olsun çok olsun, onlar için Allah'ın ilminde belirlenmiş bir pay vardır.

772 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/240; aynı konuda bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/438-439.

Allah Teâlâ, Ahzâb sûresi 35. âyette kadınları, erkeklerle aynı seviye ve sıfatlarla zikretmiştir.[773] Kim bu sıfatlarda erkeklerle ortak olursa onların elde ettiği şeyleri onlar da elde eder. Hayırlarda muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Miras Taksiminde Yakınlara İhsan

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, vârislere, miras taksim edilirken yanlarında bulunan kimselere de ihsanda bulunmalarını emrederek şöyle buyurdu:

وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ
فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

8. *(Mirastan payı olmayan)* ***yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa miras malından onlara da bir şeyler verin ve kendilerine güzel söz söyleyin.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Miras taksim edilirken* yanınızda teyze, hala ve amca gibi mirasta payı olmayanlardan *yakınlar, yetimler ve yoksullar bulunursa* onların gönlünü hoş etmek için, *kendilerine miras malından bir miktar verin.* Ve eğer mal sizden başkasının veya miras buluğa ermemiş kimselere ait ise *onlara güzel söz söyleyin,* bu malların size ait olmadığını bildirin. "Eğer mal bizim olsaydı size verirdik, Allah size ve bize hayırlı rızıklar versin" gibi gönül alıcı şeyler söyleyin.

Bu âyetteki emrin hükmü hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları emrin, teşvik için olduğunu söylemişlerdir; meşhur olan görüş

773 Bu âyetin meali şöyledir: "*Allah'a teslim olmuş erkekler ve kadınlar. Şeksiz ve şüphesiz bir şekilde iman etmiş erkekler ve kadınlar. Sürekli itaat içinde bulunan erkekler ve kadınlar. Özü ve sözü dosdoğru erkekler ve kadınlar. Allah yolunda sabreden erkekler ve kadınlar. Allah'tan korkan ve hep huşû içinde bulunan erkekler ve kadınlar. Hayır yollarında bolca sadaka veren erkekler ve kadınlar. Haramlardan kaçarak hakkı ile oruç tutan erkekler ve kadınlar. Namuslarını haramdan koruyan erkekler ve kadınlar. Yüce Allah'ı çokça zikreden erkekler ve kadınlar var ya; Allah onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat (cennetini ve cemalini) hazırladı.*"

budur.[774] Bazıları da farz olduğunu, fakat mirasçıların payını bildiren âyetle neshedildiğini (hükmünün kaldırıldığını) söylemişlerdir. Bunun neshedilmediğini söyleyenler de vardır. Bu, insanların ihmal ettiği bir durumdur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

8. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, dostlarının seçkinlerine buyurur ki: "Yüce melikinizin muhabbetiyle dolu aşk kâseleri aranızda dolaştığında, bütün bedeniniz aşkla dolup damarlarınız aşka kanana kadar, ruhlarınız arasında aşktan payınızı alıp verdiğinizde, aranızda sizden sayılmayan ve tattığınız aşk şarabından içmek kendilerine helâl olmayan kimseler bulunursa onları da nasiplendirin. Eğer onlar, aşk ve muhabbet ehlinden veya sizinle bir yakınlığı ve bağı olan kimselerden ise kendilerini sizin kana kana içtiğiniz ilâhî aşk şarabından ve solukladığınız manevi havanın esintilerinden mahrum etmeyin. Çünkü sizler, öyle bir topluluksunuz ki sizinle oturup kalkanlar şakî (rahmetten mahrum) olmazlar. Öyleyse sizinle birlikte olan kimselere, sahip olduğunuz ilimlerin meyvesinden verin, içtiğiniz aşk şarabından onlara da sunun, kendilerine Allah'ı hatırlatın, O'na yöneltecek ve huzuruna ulaştıracak şeyler söyleyin. İşte samimi olarak söylenen güzel söz budur."

Rivayet edildiğine göre bir gün Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] Medine çarşısında,

"Ey tüccarlar, Mescid-i Nebî'ye gidin; orada Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] mirası paylaşılıyor; tükenmeden önce insanlarla birlikte siz de payınızı alın!" diye seslendi. Tüccarlar hemen Mescid-i Nebî'ye gittiler, oraya vardıklarında mescidi insanlarla dolu buldular; bazıları namaz kılıyor, bazıları Kur'an okuyor, bazıları zikrediyor, bazıları da ilim öğreniyordu. Ortada maddi olarak bir şey paylaşılmadığını gören tüccarlar, geri dönerek,

"Ey Ebû Hüreyre, mescidde söylediğin gibi bölüşülen bir miras yok!" dediler. O zaman Ebû Hüreyre [radıyallahu anh],

---

774 Kurtûbî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/44 (Beyrut 1998).

"Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] mirası işte o gördüklerinizdir; yoksa sizin biriktirmekle uğraştığınız dünya malı değildir" dedi.[775]

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, vasîleri, gözetim ve himayeleri altındaki insanlara yumuşak muamele etmeye teşvik ederek şöyle buyurdu:

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ
فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾

9. ***Kendileri geriye zayıf çocuklar bırakmış olsalardı onların durumları hakkında korkanlar** (bakımını üstlendikleri yetimlere haksızlık etmekten) **çekinsinler, Allah'tan korksunlar ve doğru söz söylesinler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, sorumluluğu altında başkasının çocukları bulunan vasîlere buyuruyor ki: "*Başkalarının yetimlerinin işlerini üstlenenler,* onları üzmekten *çekinsinler,* mallarını korusunlar, onu zayi etmesinler, güzelce artırıp çoğalması için çalışsınlar, *yetimleri zayi etmekten korksunlar*; aynen kendi evlatları üzerinde korktukları gibi. *Eğer onlar vefat ederek geride kendi işini göremeyen zayıf çocuklar bıraksalardı, onlar adına korktukları gibi, kendi gözetimleri altında bulunan diğer insanların çocukları hakkında da öyle korkup duyarlı olsunlar.* Onlar hakkında *Allah'tan korksunlar,* onların mallarını korusunlar, kendilerine yumuşak davranıp güzel söz söylesinler; kendi çocuklarına yumuşak muamele yapılmasını istedikleri gibi, onlar da başkalarının çocuklarına yumuşak muamele yapsınlar. *Onlara,* şefkatle ve edep içinde *doğru söz söylesinler.*"

Âyetteki hitabın, vasiyet anında hastanın yanında hazır bulunan kimselere olduğu da söylenmiştir. Onlar hastaya, "Kendin için ahirete

---

775 Taberânî, *el-Evsat,* nr. 1451; Münzirî, *et-Terğîb,* nr. 138; Heysemî, *ez-Zevâid,* 1/123-124.

göndereceğin hayırlar yap, köle âzat et, sadaka ver, şunu ver, bunu yap" gibi, bütün malını kapsayacak hayır işler teklif ederler. Cenâb-ı Hak, onları bundan nehyederek kendilerine şöyle buyurdu:

"Siz, vefatınızdan sonra, kendi çocuklarınız adına korktuğunuz gibi, diğer insanların çocukları adına da korkun. Bir hastaya bütün malını vermesini emretme konusunda Allah'tan korkun. Ona adaletli, doğru söz söyleyin. Onun vasiyet yoluyla harcamasını isteyeceğiniz miktar, en fazla malının üçte biridir."

Âyetteki hitabın, ölüm anındaki bütün müminlere olduğu da söylenmiştir. Âyette onların, vasiyet ederken, vârislerinin durumunu gözeterek mallarının üçte birini aşmamaları istenmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

9. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] usul ve âdabı üzere terbiye veren kâmil mürşidlere, vefatlarından sonra ruhanî evlatlarının (müridlerinin) feyizlerinin kesilmesinden korktukları zaman, onları ilâhî yardımla desteklemelerini ve kendilerini en büyük zengin olan yüce Rab'lerine sevketmelerini emretti. Bunu yaptıklarında onları Allah ile zengin etmiş ve O'ndan başka herkesten gönül ve el çekmiş bir halde bırakmış olurlar. Bunu, kendilerinden sonra onlarla oynayacak kimselerin eline düşmelerinden korkarak yapsınlar; onlar hakkında Allah'tan korksunlar ve onları Rab'lerine sevketsinler. İşte doğru söz budur.

Bu âyetin hükmü, maddi evlatlar için de geçerlidir. Kim, vefatından sonra çocukları hakkında endişe ederse Allah'a karşı takva sahibi olsun, Allah'a itaatini çoğaltsın, Allah'ın kullarına maddi ve manevi iyilik yapsın; onların bedenlerine ve ruhlarına ihsanda bulunsun.

Bedenlerine yapacağı iyilik, Allah'ın kendisine verdiği maldan onları doyurmasıdır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadiste şöyle buyurmuştur:

"Kul malından sadaka vererek iyilik yaparsa Allah da onun geride bıraktığı vârislerine ihsanda bulunur."[776]

İnsanların ruhlarına yapacağı iyilik ise onları Allah'a yöneltmek, kendilerini Allah'a taatine irşad etmek ve onlara Allah'ın dininin hükümlerini öğretmektir. Kim böyle yaparsa Allah, vefatından sonra onun zürriyetini muhafaza etmeyi üzerine alır; onlar ilâhî muhafaza, gözetim, izzet ve yardım içinde yaşarlar. Bu durum, salihlerin çocuklarında görülmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"O, salih kullarının işlerini üstlenir." (A'râf 7/196).

Şu âyeti de hatırlatalım:

"Onların babası salih bir insandı (onun için çocuklarına bu iyiliği yaptık)" (Kehf 18/82.)

Kuşeyrî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Müslüman için gerekli olan, çocukları için mal değil, takva ve güzel ahlâk bırakmasıdır; çünkü Allah Teâlâ âyetinde, "Onlar için mal yığsınlar, gelir gider kaynaklarını çoğaltsınlar, geride hizmetçiler ve eşyalar bıraksınlar" buyurmadı, aksine, "Allah'a karşı takva sahibi olsunlar" buyurdu. Hiç şüphesiz Allah, salih kullarının işlerini üstlenir."[777] Âyetten murat budur.

Yetimin Malını Haksız Olarak Yemenin Cezası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yetimin malını yiyenlere hazırladığı azabı haber vererek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا
وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

10. ***Yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenler şüphesiz karınlarına ıncak ateş doldurmuş olurlar; zaten onlar alevlenmiş bir ateşe girecekler.***

---

76 Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 16071.

77 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 2/9 (Kahire 1999).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Dinen yemeyi helâl kılan bir sebep yokken, *yetimlerin malını haksızlıkla yiyen kimse, hiç şüphesiz karnına ancak ateş doldurmuştur*; yani kendisini ateşe çeken ve sonuçta oraya ötüren bir iş yapmıştır. Ebû Berze'nin [radıyallahu anh] rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ bazı toplulukları, kabirlerinden ağızlarından ateş fışkırır bir halde diriltir." Kendisine,

"Ey Allah'ın resûlü, onlar kimlerdir?" diye sorulunca, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Allah'ın, 'Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar; zaten onlar alevlenmiş bir ateşe girecekler' âyetini işitmedin mi? (onlar, yetimin malını haksızlıkla yiyenlerdir)."[778] Yani o ateşin içinde yanarlar. O ne korkunç bir ateştir!

Âyette, "karınlar"ının zikredilmesi, olayı etkili biçimde anlatmak ve onların halini şiddetle kınamak içindir.

10. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, Allah'tan gafil, marifetten cahil ve tevhid sırlarını müşahededen perdeli oldukları halde, kendilerinin şeyhlik pâyesine sahip olduğunu söyleyen ve terbiye makamında olduklarını iddia eden kimseleri, kendilerine bağlanan zayıfların mallarını almaktan sakındırmaktadır. Çünkü onlar, kendilerine verdikleri malı Allah'a ulaşma düşüncesiyle veriyorlar; bunlar ise ehil değildir. Bu sahte şeyhler, o malı yediklerinde, ancak karınlarına ateş doldurmuş olurlar ve zaten onlar alevli bir ateşe girecekler. Bu ateş, kalplerinin kat kat perdelenmesi, sıkıntı ve meşakkatinin artmasıdır. Onlar, insanlar kendilerine yöneldiğinde, bundan ferahlayıp sevinirler; yüz çevirdiklerinde ise üzülüp öfkelenirler. Bir kalp için bundan daha büyük bir azap bulunabilir mi?

---

778 İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 5566; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 7440; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/2.

Bu âyetin vermek istediği mesaj özetle şudur: Cenâb-ı Hak, Allah ile en büyük zenginliğe ulaşmış âriflere, iffetli (tok gözlü) olmalarını ve kendilerine intisap eden kimselerin mallarından ancak zaruret miktarı almalarını emretti. O ârifler ki kâmil bir şeyhin eliyle hak yola girip seyrü sülûk yapmaları ve hakikat güneşinin üzerlerine doğması bereketiyle Allah onları Peygamber'in yolu üzere terbiye vermeye ehil yapmıştır.

Cenâb-ı Hak, bu âyetle boş dava sahibine de kapıyı kapatmaktadır. Çünkü böyle bir kimse, insanların malını haksız yere yemektedir. Böylesi, kendisine mal verilecek sıfatlara sahip değildir. Ona ancak sadaka olarak bir şey verilebilir, fakat kendisi sadakaya da müstahak değildir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.Z

Miras Taksimi

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, mirasın nasıl taksim edileceğini açıklayarak şöyle buyurdu:

يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فٖى اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ ...

11. ***Allah size, çocuklarınızın (mirastaki payları) hakkında şunu emrediyor: Erkeğe, kadının iki misli pay verin ...***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah size, çocuklarınızın mirası hakkında şunu emreder: Mirasta, erkek çocuklara kızların iki misli pay vardır."*

Her erkeğe, iki kızın payı kadar verilir. Eğer ölen kimse, bir oğlan bir de kız bırakmışsa mirası üç hisseye bölünür; iki pay erkeğe, bir pay kıza verilir. Ölen kimse, geride bir oğlan iki kız bırakmışsa, miras dört hisseye bölünür; iki pay oğlana birer pay da kızlara verilir. Bu şekilde bölüştürülür.

İbn Cüzey demiştir ki: "Bu âyet Sa'd b. Rebî hakkında inmiştir. Câbir b. Abdullah hakkında indiği de söylenmiştir; çünkü Hz. Peygamber (sal-

lallahu aleyhi vesellem] Câbir'i hasta iken ziyaret etti. O sırada Resûlullah'a Câhiliye döneminde kadınlara ve küçük çocuklara miras verilmeyişi arzedildi. Olay üzerine bu âyet indi. Miras âyetiyle, anne baba ve yakınlara vasiyetin yürürlükten kaldırıldığı söylenmiştir."[779]

Âyette, emrin gelecek zamanı kaplayacak şekilde ifade edilmesi, önceki uygulamaların kaldırılıp yeni bir hükmün başladığına dikkat çekmek içindir. "Allah size emrediyor" ifadesi, emredilen işin büyüklüğünü ve önemini gösterir. Âyette, evlatlarınız ifadesinin kullanılması, birinci derecede nesep yoluyla gelen çocukları ifade etmek içindir. Süt yoluyla aileye nisbet edilen çocukla, evlat edinme yoluyla aileye nisbet edilen çocuk, bunun dışında kalıp onlara mirastan pay verilmez. Kızın oğluna da (toruna) oğul denir, fakat o da mirastan pay alamaz.

11. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, maddi evlatlar hakkında miras taksimini emrettiği gibi manevi evlatlar hakkında da (manevi mirasın taksim edilmesini) emretmiştir. Manevi imdat ve yardımın taksiminde üstünlük, şeyhin manevi evladına (müridine) şefkati, muhabbeti ve verdiği değer nisbetinde olur. Şeyhin kalbinde bundan ne kadar oluşmuşsa o kadar, müride medet (feyiz ve nur) akar. Bazan da, ezeldeki ilâhî taksime göre, bir mürid, iki veya daha fazla kimsenin payı gibi pay alır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak sonra, mirasta sadece kızlar bulununca onların paylarını belirterek şöyle buyurdu:

... فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ...

... Mirası alacaklar kız olup ikiden fazla iseler, ölenin bıraktığı mirasın üçte ikisi onlarındır. Miras alacak yalnız bir kız ise mirasın yarısı onundur ...

---

779 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/180 (Beyrut 1995).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ölenin geride bıraktığı çocuklar,* hepsi *kız olup* onlarla birlikte hiç erkek bulunmuyorsa, *eğer kızlar ikiden fazla,* yani iki ve daha yukarı sayıda *iseler, kalan mirasın üçte ikisi onlarındır;* gerisi asabeye[780] kalır. İbn Abbas [radıyallahu anh], âyetin zâhirine bakarak, tek kızda olduğu gibi, iki kıza da mirasın yarısını vermiştir. Cumhur (âlimlerin çoğunluğu) ise bunun aksi görüştedir. Üçte iki payın sünnetle tesbit edildiği de söylenmiştir.

Eğer mirasçı tek kız ise mirasın yarısı onundur; kalanı asabenindir. Bunda, eğer miras alacak olan tek oğul ise mirasın hepsini alacağına bir delil vardır; çünkü oğul, kızın iki misli almaktadır.

Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kız çocuğuna bak; mirasta tek olunca, mirasın yarısını alıyor; başkaları ile birleşince, payı noksanlaşıyor. Şeyhlerin feyiz ve himmetleri de böyledir; ona yönelen ve talep eden kimse tek olunca, başkalarıyla birlikte aldığından daha fazla himmet ve feyiz alır; çünkü şeyhin nazarı sadece onda toplanır. Allah kendisinden razı olsun, bir zamanlar şeyhimiz, şeyhinin yanında tek imiş. O zaman şeyhi ona şöyle diyormuş:

"Senin derviş kardeşlerin gelmeye başlayacak! Allah kimseyi tek bırakmaz; birileri gelir. Öyle çok gelirler ki müride doyarız."

Kulun, gaflet zamanlarında tek başına ibadete yönelmesi de böyledir; o durumda yapılan ibadetin sevabı, bereket ve feyzi, başkalarıyla birlikte yapılandan daha büyük olur. Bu kimse, savaş meydanından kaçanların ardından yerinde durup tek başına savaşan mücahid gibidir. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu sözü de bu kimseleri övmektedir:

"Garíplere (fitne zamanlarında tek başına ibadet edenlere) ne mutlu, müjde onlara!"[781] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

780 Asabe, araya kadın girmeden, miras bırakana doğrudan bağlanan erkek hısımlardır. Oğul, oğlun oğlu, baba, babanın babası gibi ...

781 Müslim, İmân, 232, Tirmizî, İmân, 13; İbn Mâce, Fiten, 15; Dârimî, Rikâk, 42.

Cenâb-ı Hak, anne babanın mirastaki payını belirterek şöyle buyurdu:

...وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ...

...Ölenin çocuğu varsa anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuş ise annesine üçte bir düşer. Şayet ölenin kardeşleri varsa annesine altıda bir düşer. Bütün bu paylar ölenin yapacağı vasiyetten ve (varsa) borçtan sonradır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Çocuk ölüp geride mirasçı olarak anne babasını bırakmışsa, eğer *ölenin* erkek veya kız bir *çocuğu varsa, anne babanın her birine mirasın altıda biri verilir.* Çocuklar bir veya birden çok olabilir, kendi çocuğu veya oğlunun çocuğu (erkekten torunu) olabilir; bunların hepsi anne babanın altıda bir pay almasını gerektirir.

Eğer ölen, kimsenin hiç çocuğu yok ve kendisine sadece annesi ve babası mirasçı oluyorsa anneye üçte bir pay verilir, kalan kısmı babaya aittir.

Şayet ölen kimsenin kardeşleri varsa, yani iki ve daha fazla kardeşi bulunursa, bu kardeşler anne baba bir, baba bir veya anne bir kardeşler olabilir, *o durumda anne altıda bir pay alır,* kalan kısım babanındır, onunla birlikte kardeşlere bir şey yoktur.

İbn Abbas [radıyallahu anh] âyetin zâhirine bakarak, iki kardeş bulunduğu zaman, bunun annenin mirasın üçte birini almasına mani olup altıda bire döndürmeyeceğini söylemiş; iki kardeşi bir kardeş gibi kabul etmiştir. Buna delil olarak da âyette geçen "ihvetün"(kardeşler) kelime-

sinin çoğul olduğunu ve çoğulun en az üç kişiden ibaret bulunduğunu söylemiştir. Kendisine katılmayanlar ise iki sayısının da çoğul yerine kullanıldığını söyleyerek, iki kardeş olunca da annenin, (üç ve yukarısında olduğu gibi) altıda bir almaya devam edeceğini söylemişlerdir.

Bütün bunlar, ölenin borçları ödendikten ve vasiyeti yerine getirildikten sonradır.

Cenâb-ı Hak, bu âyette vasiyeti borçtan önce zikretmiştir; halbuki miras malından önce borçlar ödenir, sonra vasiyet yerine getirilir. Bunun hikmeti şudur: Borç sahipleri genelde kuvvetli kimselerdir; kendilerine vasiyet edilenler ise zayıf kimselerdir; onlara özen gösterilmesi için âyette vasiyet öne alınmıştır.

Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ruh, baba gibidir; insanın beşerî, maddi yönü de anne gibidir. Şeyh ile sohbet akdi (intisap) yapmak ise ona evlat olmak gibidir. Bir insan, bir terbiye şeyhi ile sohbet akdi (intisabı) olursa, yani ondan virdi olacak şekilde kendisine bağlanmışsa beşeriyeti ile ruhaniyeti aynı olur; çünkü her ikisi de onu edep ve marifet ile aydınlatıp güzelleştirir. Edep, beşeriyeti için, marifet ise ruhaniyeti içindir. İnsanın zâhiri itaat ile desteklenirse iç âlemi de bundan desteklenip kuvvetlenir. Aksi de böyle olur. Eğer insanın kâmil mürşidle sohbet akdi yoksa beşeriyet tarafı daha kuvvetli olur; çocuk olmadığı zaman annenin mirasının çok olması gibi.

Şöyle de denebilir: İnsan, madde ve manadan oluşmaktadır. Madde, anne; mana ise baba gibidir. Çünkü manevi yön, maddi yönle ayakta durmaktadır. Ruh ise her iki taraftan yardım görmektedir. Bu durumda ruh, ikisi arasında çocuk gibidir. Eğer ruh, marifetin varlığı ile manen diri ise her ikisinden kuvvet ve destek alır; eğer ruh marifetten mahrum kalıp manen ölmüş ise o zaman maddi yönden istifadesi daha fazla olur. Annenin mirasında çocuğun ölmesi durumunda babanın daha fazla pay alması gibi.

Şöyle de denilebilir: İnsan, kudretle hikmet tecellileri içinde yaşar. Kudret, baba gibidir; hikmet ise anne gibi. Kalp, bu ikisi arasında çocuk

gibidir. Eğer kalp bulunursa ruh, kudretten ve hikmetten desteklenip fayda görür; ikisinde nazarı eşit olur. Şayet (manen uyanık bir) kalp bulunmazsa ruha, hikmet tarafı galip gelir; annenin mirasında çocuğun bulunmayışı gibi. Eğer kalbin, nurlardan ve sırlardan kardeşleri varsa ruha, hikmet mirasından altıda bir düşer; kalan bütün paylar kudrete ait olur. Bu anlattığımızı ancak marifet ve hikmeti, zevk ve keşif yoluyla tanıyanlar anlar; bu halde olmayan kimse, onu ehline havale etsin yeter. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak bundan sonra, babanın ve oğlun miraslarının belirlenen ölçülerde taksim edilmesindeki hikmeti açıkladı; onu ancak kendisinin bileceğini belirterek şöyle buyurdu:

آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ ۗ
إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından belirlenmiş (mirastaki) paylardır. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyurur ki: "Ben size, bir babanın oğlunun mirasından, oğlun da babasının mirasından ne kadar alacağını belirttim; eğer bu işi size bıraksaydım, siz taksimatı çok kötü yapardınız. Çünkü *siz, onlardan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz.* Baba mı fayda bakımından oğluna daha yakındır, bunu bilemezsiniz ki ölenin çocuğuna vermeyip bütün mirası babaya veresiniz. Yahut çocuk mu fayda bakımından babasına daha yakındır, bunu bilemezsiniz ki bütün mirası ona tahsis edesiniz.

Ben size babanın ve oğlun mirastaki paylarını belirledim; bunu size bırakmadım. *Bunlar, Allah tarafından belirlenmiş paylardır. Hiç şüphesiz Allah,* kullarının menfaatini *en iyi bilendir* ve belirleyip takdir ettiği bu işte *hikmet sahibidir."*

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Siz, baba ve oğullardan hangisinin Allah'a daha itaatkâr olduğunu ve ahirette hanginizin daha yüksek derecelere sahip bulunduğunu bilemezsiniz. Hiç şüphesiz Allah, mü-minlerin birbirine şefaatini kabul edecektir. Bir çocuk anne babasından daha üstün bir dereceye sahipse onlara şefaat eder; Allah bu sebeple anne babayı oğlunun derecesine çıkarır. Eğer anne baba daha yüksek derecede ise çocuklarına şefaat ederler; bu sebeple, sevinip gözleri aydın olsun diye, çocukların derecesi anne babasının derecesine yükseltilir ..." [782]

Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İnsanın ruhaniyeti (dünyada) ancak, beşerî maddi yönünün varlığı ile ayakta durduğu gibi; beşeriyeti de ancak ruhaniyeti ile ayakta durur. Kul, fayda bakımından hangisin kendisine daha yakın olduğunu bilemez; çünkü beşeriyeti kulluk için bir mahaldir, ruhaniyeti ise yüce Rabb'inin azametini müşahede için bir mahaldir. Her ikisinin birlikte olması gereklidir. His (insanın maddi yönü) de böyledir. His ancak mana ile ayakta durur; aynı şekilde mana da ancak hisle ayakta durur. Ey mürid, sen bunlardan hangisinin sana daha faydalı olduğunu bilemezsin ki onu tercih edesin. Her ne kadar insanın manevi yönü, Allah'a seyir için asıl maksat ise de o ancak insanın beşerî yönüyle ayakta durmaktadır; onun düşünülmesi ve dikkate alınması gerekir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Bu iki grubun (baba ve oğulların) hangisinin velâyet ve marifete ulaşacağı konusunda iş müşküldür (bu konuda karar vermek zordur). O velâyet ve marifet ki Allah'ı müşahedeyi ve O'na yakınlığı gerektirmektedir. Bu öyle bir müşahede ve marifettir ki bu ümmet içinde ondan zerre kadar sahip olanın şefaatiyle ahirette 70.000 kişi hesapsız kurtulur. Âyette şu mesaj verilmek isteniyor:

Babalarınıza hizmet edin, çocuklarınıza merhametle davranın; çok kere onlardan velâyet sahibi kimseler çıkar; Allah Teâlâ katında sizlere şefaat eder. Âyette durum kapalı bırakılmıştır ki bütün insanlara rahmet ve şefkatle davranılsın. Böyle yapılırsa insan, gerçek velilere karşı bir edepsizlik yapmaktan korunmuş olur."[783]

782 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/248.

783 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/234.

Ben (İbn Acîbe) derim ki: "Âyetteki babalar ve oğullar, maddi baba ve oğul olarak tefsir edildi, âyet aynı zamanda manevi ve ruhanî babaları ve oğulları da içermektedir.

Kocanın ve Zevcenin Mirası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kocanın ve karısının mirasını zikrederek şöyle buyurdu:

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌۚ فَاِنْ كَانَ
لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا اَوْ دَيْنٍۜ
وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ
وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا اَوْ دَيْنٍۜ....

12. *Eğer ölen hanımlarınızın çocukları yoksa bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirildikten ve varsa borçları ödendikten sonra verilir.*

Eğer siz bir çocuk bırakmadan ölürseniz, geride bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır. Şayet çocuklarınız varsa o zaman bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır. Bu paylar, yaptığınız vasiyet yerine getirildikten ve varsa,borçlarınız ödendikten sonra verilir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey kocalar, *eğer ölen hanımlarınızın çocukları yoksa bıraktıkları mirasın yarısı sizindir.* Eğer vâris olarak *çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir."*

Bu çocuk, erkek olur, kız olur, tek olur, birden fazla olur, kendi batnından gelebilir, çocuklarının sulbünden gelebilir yahut çocuklarının çocukları olabilir, bu, aşağı doğru devam eder, çocukları sizden veya önceki kocasından olabilir.

Alacağınız payı, ölen hanımınızın vasiyeti yerine getirildikten ve varsa borçları ödendikten sonra alırsınız.

Hanımların kocalarının mirasından payları, eğer siz, yukarıda belirtildiği gibi, çocuk bırakmadan ölürseniz, geride bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır. Şayet çocuklarınız varsa o zaman bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır. Hanım tek ise bu payın hepsini alır; eğer birden fazla ise bu pay aralarında eşit olarak dağıtılır.

Mirasta pay sahiplerine Allah'ın taksim ettiği miktardan daha az verilmez; ancak paylar tam bölünmez de hisselere göre dengelemek için azaltılmışsa o zaman paylarda bir azalma olabilir. Buna fıkıhta "avl" denir. Âlimlerin çoğunluğuna göre "avl" câizdir. İbn Abbas [radıyallahu anh] ise farklı görüşte olup, avlin olamayacağını söylemiştir.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Kocanın ve hanımının mirasında ayrı ayrı, "Vasiyet yerine getirildikten ve varsa borcu ödendikten sonra!" dendi. Çocukların ve anne babanın mirası anlatılırken ise bir kere böyle söylendi. Bunun hikmeti nedir?" Cevaben deriz ki:

Kocanın mirasında vâris olan hanımdır; hanımın mirasında vâris olan ise kocadır. Bunların her biri müstakil bir durumdur. Bunun için her birinde vasiyet ve borç olayı ayrı ayrı zikredildi. Önceki miras olayında ise durum böyle değildir, onda vâris olan tektir. Orada, kendisine evlatlarının ve anne babasının vâris olmasının hükmü açıklandı. Bu tek bir olaydır; bunun için vasiyet ve borç olayı bir defa zikredildi. Bu açıklama İbn Cüzey'e aittir.

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Nesepte olduğu gibi, kocalık hakkından dolayı erkeğe, kadına verilenin iki katı pay verildi. Bu, nesep ve yakınlıkta ortak olan bütün erkek ve kadın arasında geçerli bir ölçüdür. Bundan ancak âzat edilen köle ve câriyeden olan çocuklar ayrı

12. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Manevi terbiye sonucu nefis ölüp kendisinde hiçbir kötü sıfat kalmadığında, ruh, nefisteki kesbî ilimlere, yani naklî ve aklî ilimlere vâris olur, ona kendisindeki vehbî ilimleri de ekleyince, hepsi vehbî ilme döner. Şeyhlerimizin şeyhlerinden biri şöyle demiştir:

"Önceleri on dört ilim biliyordum; hakikat ilmine ulaşınca, hepsini gözden geçirdim; lazım olmayanı ayıkladım; geride Kitap ve Sünnet'ten başka ilim kalmadı ..."

Ebû Süleyman-ı Dârânî der ki: "Nefisler, bütün günahları terketmeye kesin karar verince, melekût âleminde dolaşır; oradan sahibine yepyeni ilimler getirir; öyle ki onları kendisine hiçbir âlim öğretmemiştir."

Nefiste kötü huylar kalınca, bu şeyler miktarınca ruhun ondaki mirası noksan olur; tıpkı oğul ve benzeri mirasçılar bulununca kocanın mirastan payı noksan olduğu gibi. Aynı şekilde, ruh da gayret ve amele dayalı hak yoldan dönerek manen öldüğü zaman, nefis ondaki vehbî ilimlere ve kudsî manevi hallere vâris olur, onları yer bitirir. Hepsi vehbî ve zevkî ilimken, onları maddi ilimlere dönüştürür, manevi şeyleri hissîleştirir, gayba ait hakikatleri maddileştirir. İlâhî ikramlara ulaştıktan sonra, onların elimizden çekilip alınmasından Allah'a sığınırız.

Nefsin mirası, ruhunkinden daha kuvvetlidir. Eğer ruhta bir hayat kalırsa nefsin ondaki mirasında bir noksanlaşma olur; aynen kocanın mirasçıları bulununca, hanımın mirastaki payının noksanlaşması gibi. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak, sonra, kardeşin kardeşe miraçılığını zikrederek şöyle buyurdu:

... وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ
وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُۚ فَاِنْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ
فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَا اَوْ دَيْنٍۙ غَيْرَ مُضَارٍّۚ وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِۜ
وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

... Eğer bir erkek veya kadına kelâle şeklinde vâris olunur** (anne babası ve çocukları bulunmaz) **ve kendisinin bir erkek yahut bir kız kardeşi bulunursa her birine altıda bir pay düşer. Bundan fazla iseler, kardeşler malın üçte birini aralarında eşit olar pay ederler. Bu taksim yapılmış vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın yapılacaktır. Bunlar Allah'tan size bir vasiyettir. Allah en iyi bilendir, çok halîmdir.

Kelâle, "neslin kesilmesi"dir. Şöyle ki; ölen kimsenin asıl ve fer'inden (yani baba, anne ve çocuklarından) kimsenin bulunmamasıdır. Kelâle tabiri, ölene kullanıldığı gibi mirasa, vârise, yakınlığa ve mala da kullanılmaktadır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ölen bir erkek veya kadına, kelâle şeklinde vâris olunuyorsa,* yani anne baba ve çocuklarından hiç kimse bulunmaz, nesebini ayakta tutacak kimseler kesilmiş olur *ve kendilerinin* aynı anneden olma *bir erkek yahut bir kız kardeşi bulunursa onların her birine mirasın altıda biri verilir.*

Eğer kardeşler bundan daha *fazla iseler,* erkek ve kadınlar *eşit olarak malın üçte birini paylaşırlar.*" Çünkü onların ölüye bağlılıkları sadece kadın yani anne yoluyla olmaktadır.

Âyetten şu anlaşılmaktadır: Ölenin annesi ve ninesi bulununca, bu kimseler vâris olamazlar. Aynı şekilde ölenin kızı ve oğlunun kızı olduğu zaman da vâris olamazlar; çünkü o durumda kelâle olmamaktadır. Burada, kardeşlerin "bir anneden olma" kaydını koyduk; çünkü anne baba bir kardeşlerin veya babaları bir kardeşlerin durumu, sûresin sonunda gelecektir. Bu kardeşlerin mirasın yarısını alacağı daha önce geçmişti. Ayrıca Sa'd b Ebû Vakkas ve İbn Mesud bu âyeti, "Ölen için aynı anneden olma bir erkek ve kız kardeş bulunursa" manasını verecek şeklinde okumaları da bizim kaydımızı desteklemektedir.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Bütün bu paylaşımlar, ölenin vasiyeti yerine getirilip varsa borcu ödendikten sonra yapılır. Bu yapılırken, vasiyet ve borçta kimseye zarar verilmez.*"

Mesela, malın üçte birinden fazlasını vasiyet etmemelidir veya vârisler için özel bir vasiyette bulunmamalıdır. Yahut yapılan vasiyeti yerine getirmekten kaçılarak zarara sebep olunmamalıdır. Eğer ölen kimsenin, vârislere zarar vermek için malının üçte birinden fazlasını vasiyet ettiği kesin bilinirse üçte birin üzerindeki kısım mirasa geri iade edilir. Bu durumda üçte birlik kısmın geri çevrilip çevrilmeyeceği konusunda iki farklı görüş vardır. Meşhur olan görüş, vasiyetin üçte birlik kısmının yerine getirilmesidir. Bu açıklama, İbn Cüzey'e aittir.[784]

Âyet şöyle bitiyor: *"Bunlar, Allah'tan size bir vasiyettir."* Yani size bir vasiyet olarak emrediyoruz. Yahut "zarar vermeksizin" hükmü, Allah'tan bir vasiyettir. İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Vasiyette (herhangi bir tarafa) zarar vermek, büyük günahlardandır."

"*Allah,* kullarının faydasına olan şeyleri en iyi bilendir; bunun için malı, hikmete ve kulların faydasına uygun taksim etmektedir. *O, çok halîmdir;* çizdiği sınırlara muhalefet edenleri cezalandırmakta acele etmez."

Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki bir şeyhe intisap edenlerin kardeşliği, nesepteki kardeşlik gibidir. Çünkü onlar, tek bir memeden (mürşidin kalbinden) aynı sütü (yani feyzi) içmektedirler. Bu kardeşlerden biri ölünce, onun şeyhinden aldığı himmet ve feyze, diğer kardeşleri vâris olur. Aynı şekilde, bir mürid yoldan dönünce -ki bu da bir çeşit ölümdür- ona gelen himmet ve manevi destek diğer kardeşlerine döner. Bunun misali farklı borulardan akıtılan bir suya benzer; borunun biri kapatıldığı zaman su diğerlerine döner. Eğer manevi kardeşler çok iseler, gelen medede (feyze) ortak olurlar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

784 bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl,* 1/182.

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, vasiyet ve miraslar konusunda belirttiği ölçülere aykırı davrananları sakındırarak şöyle buyurdu:

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِۜ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا ف۪يهَاۖ وَلَهُ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿١٤﴾

13. ***Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları cennetlere koyar. İşte büyük kurtuluş budur.***

14. ***Kim de Allah'a ve Peygamber'ine isyan eder ve O'nun koyduğu sınırları aşarsa Allah onu, içinde devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Vasiyet ve miraslar hakkında sizin için koyduğumuz bu hükümler* var ya onlar, *Allah'ın sizin için belirlediği sınırlardır;* onları sizin önünüze, çizilen sınırda durmanız ve haddi aşmamanız için koydu. *Kim,* emrettiği ve sınırını belirlediği hususlarda *Allah'a ve* emrettiği hükümlerle sünnet olarak gösterdiği edep ölçülerinde *peygamberine itaat ederse Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içinde ebediyen kalacakları cennetlere koyar. İşte bu, en büyük kurtuluştur."*

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Kim de* emrettiği ve nehyettiği hususlarda *Allah'a* ve din olarak belirlediği hükümlerde *Peygamber'ine isyan eder ve Allah'ın koyduğu sınırları aşıp nefsinin hevâsına uyarsa biz onu, içinde devamlı kalacağı bir ataşe sokarız; onun için alçaltıcı bir azap vardır."*

Bu durum, insanın ilâhî hükümleri inkâr edip kâfir olarak öldüğü takdirdedir. Ancak dini inkâr etmeden ilâhî takdir gereği nefsine uyarak günah işlerse, Ehl-i sünnet mezhebine göre o kimse, ebedî olarak ateşte kalmaz. Âlimler, âyete, "kâfir olarak bunları yaparsa" manasını

vermişler. Veya âyetin, bunları mümin olarak yapanın, uzun bir müddet azap içinde kalacağını ifade ettiğini söylemişlerdir; intihar ederek kendini öldüren kimse gibi. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

13-14. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, zâhirî şeriat ehli için birtakım sınırlar (ve hükümler) koymuştur. Bu sınırları âlimler ayakta tutmakta ve onları öğrenip öğretmektedir. Cenâb-ı Hak, velâyetin sırrı olan hakikat ehli için de birtakım sınırlar koymuştur ki onları da veliler ayakta tutmaktadır. Kim şeriatın zâhirî sınırlarını (hüküm ve ibadetlerini) korursa salih müminlerden olur. Kim onlarda haddi aşarsa isyan eden zalimlerden olur. Kim bâtınî hakikatin sınırlarını (hüküm ve âdabını) korur ve hakikat ehlinin sohbetine (manevi terbiyesine) girerse ilâhî huzurda kabul gören ârif muhsinlerden olur. Kim hakikatin sınırlarını çiğner ve hakikat ehli ile sohbet etmezse müminlerin avamından olur. Onun için hesap endişesi içinde kalbinin perdelenme azabı vardır.

Hâşiyetü'l-Fâsî'de[785] der ki: "Allah'ın sınırlarını belirlemesinde, gerçek kulluğa bir işaret vardır. Kuldan istenen, her konuda kendi tercih ve görüşünden sıyrılıp Rabb'inin hükmüne boyun eğerek teslim olması ve O'nun çizdiği sınırlarda durmasıdır."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), demiştir ki: "Bunlar Allah'ın çizdiği hudutlarıdır" âyetine şu mana da verilmiştir: Bunlar, Allah'ın takatleri nisbetinde müridler üzerinde ortaya çıkardığı hallerdir. Onlarda haddi aşıp taşkınlık yapmak, kendilerini helâk eder. Ebû Osman, 'Kendisine çizilen sınırda duran ve haddi aşmayan kimse helâk olmaz' demiştir."[786]

Hayırlarda muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür; kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

---

785 *Hâşiyetü'l-Fâsî*, Abdurrahman b. Muhammed el-Kasrî el-Fâsî (Ebû Muhammed) (1036/1626) tarafından *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazılmış bir hâşiyedir. bk. Bağdâdî, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, 1/394, nr. 3586 (Beyrut 2008); Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, 5/145; Ömer Nasuhi. Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 2/597 (İstanbul 1974); Hasan el-Azzûz, *eş-Şeyh Ahmed İbn Acîbe ve Menhecühü fi't-Tefsîr*, 1/85 (Mağrib 2001).

786 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/235.

Zina Edenlerin Cezası

Cenâb-ı Hak, malları korumakla ilgili açıklamaları bitirince, nesepleri korumakla ilgili açıklamalara başladı. Önce zinaya değindi. Çünkü nesepler onunla karışmakta ve nesepleri muhafaza düzeni onunla bozulmaktadır. Bundan sonra nikâh üzerinde açıklamda bulundu; kadınlardan nikâhı helâl olanlarla haram olanları açıkladı. Allah Teâlâ, zina edenler hakkındaki hükmünü şöyle belirtti:

وَالّٰت۪ي يَأْت۪ينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً
مِنْكُمْۚ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ
الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَب۪يلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ
فَاٰذُوهُمَاۚ فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَح۪يمًا ﴿١٦﴾

15. ***Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı sizden olan dört şahit isteyin. Eğer şahitlik ederlerse o kadınlara ölüm gelinceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde hapsedin.***

16. ***İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa eziyet edin; eğer tövbe edip kendilerini ıslah ederlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin. Hiç şüphesiz Allah tövbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Müslüman kadınlardan fuhuş yapan* yani zina eden *kadınlar için,* içinizden onların bunu yaptığını söyleyenlerden *dört kişinin şahitliğini isteyin.*" Yani birleşme halinde zina olayını apaçık bir şekilde gören müminlerden adalet sahibi dört erkeğin bu duruma şahitliğini isteyin. Zinaya, "fuhuş" denmesi, onun son derece çirkin bir iş olmasından ve dinen iğrenç görülmesindendir.

Bu işte, dört şahidin istenmesi, müminler için onun gizlenmesinde son derece hassasiyet gösterilmesi (bu tür işlerin müminlerin arasında

yayılmaması) içindir. Yahut bu işi yapanların her biri için iki şahit bulunması istenmiştir.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Eğer* şahitler, kadınların bu işi yaptığına *şahitlik ederlerse o kadınlara ölüm gelinceye yahut Allah onlar için bir yol açıncaya kadar, kendilerini evlerinizde hapsedin;* evi onlar için bir nevi hapishane yapın."

Allah'ın onlar için yol açması, onları hapis halinden kurtaracak cezayı bildirmesidir. Bu durum İslâm'ın ilk günlerindeki bir uygulamaydı, sonra Nûr sûresinde zinanın cezasını belirten âyetlerle bu neshedilmiştir. Bununla, kadına sopa cezası uygulandıktan sonra evde tutulması tavsiye edilmesi de muhtemeldir. Böylece, dışarı çıkmaları ve kendilerini erkeklere arzederek zinaya düşmeleri önlenmiş olur.

Nûr sûresinde zina eden kadın ve erkeğin cezaları zikredildiği için, burada kadınlara ait ceza ile yetindi. Evde hapsedilme işi kadınlara has bir cezadır. Devamındaki şu âyet bunu göstermektedir:

"*Sizden zina eden erkek ve kadına,* ayıplama ve kınama yoluyla *eziyet edin; eğer tövbe edip hallerini ıslah ederlerse onlardan vazgeçin.*" Yani onlara eziyet etmeyi bırakın yahut onların kötülüğünü zikredip durarak kendilerini ayıplamaktan vazgeçin.

Bu âyetin, bir önceki âyetten önce nâzil olduğu söylenmiştir. Buna göre zinanın cezası, önce eziyet, sonra hapis, sonra dayak oldu.

Hapis cezasının, kadın kadına sevicilik yapanlara; eziyetin livâta yapanlara (erkekle ilişkiye girenlere); Nûr sûresindeki cezanın ise zina edenlere uygulanacağı da söylenmiştir. Açık olan durum şudur: İslâm'ın ilk günlerinde zina edenlere uygulanacak hüküm, kadınların ayıplanarak eziyet edildikten sonra evlerde hapsedilmesi; ölene kadar veya Allah'ın kendisine bir yol açıncaya kadar evde tutulmasıydı. Bu yol, iffetini koruyacak biriyle evlenmesiydi.

Eziyet, erkeklere yapılır; zina eden kimse tövbe edene kadar ayıplama, kınama ve sakındırma şeklinde sıkıştırılır. Sonra bütün bunlar, hadlerle (zina cezaları ile) kaldırılmıştır. Bu ceza, zina eden kimse bekâr ise 100 sopa ve bir sene sürgündür; evli ise taşlanarak öldürülmesidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

15-16. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bir kulun nefsi azgınlık edip günah olan işleri yapmak istediği zaman, ona gereken, kendisini günahlardan koruyan meleklerin bu işe şahit olduğunu düşünmesidir. Eğer meleklerden hayâ edip günahı terketmezse, nefsini açlık, yalnızlık ve sükût hapishanesinde hapsederek cezalandırmalıdır. Buna, kendisinden bu şehvetlerin (kötü arzuların) ölmesine kadar devam etmelidir. Yahut Allah'ın kendisini onlardan uzaklaştıracak bir şeyhe ulaştırarak veya kalbine içindeki kötü arzuları söküp atacak bir korkuyu veya isteği atarak ona bir yol açana kadar nefsini kontrole devam etmelidir. Eğer nefis tövbe eder ve ıslah olursa onu bıkarır, Allah'ı zikretmekle meşgul olur. Sonra O'ndan başka her şeyden gönlünü çeker. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kabul Edilen Tövbe

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kabul olan tövbenin vaktini zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ
قَرِيبٍ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾
وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ
الْمَوْتُ قَالَ اِنّ۪ي تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ اُو۬لٰٓئِكَ
اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿١٨﴾

17. *Allah'ın kabul edeceği tövbe, ancak bilmeyerek bir kötülük edip de hemen peşinden tövbe edenlerin tövbesidir; işte Allah bunların tövbesini kabul eder. Allah en iyi bilendir, hikmet sahibidir.*

18. *Kötülükleri yapıp dururken onlardan birine ölüm gelip çatınca, "Ben şimdi tövbe ettim" diyenlerle kâfir olarak ölenler için (kabul edilecek) tövbe yoktur. Biz onlar için acı bir azap hazırladık.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Allah'ın* lutuf ve ihsanıyla *kabul edeceği tövbe, ancak cehaletle* yani ahmaklık, cahillik ve eğitimsizlik sonucu *bir kötülük işledikten sonra, hemen peşinden en kısa zamanda tövbe edenlerin tövbesidir.*"

Kim günahla meşgul olursa o kimse Allah'ın cahilidir; O'nu tanımıyor demektir. Bazı günahlar vardır ki onu işleyen kimse, yaptığının büyük günah olduğunu biliyorsa o günah esnasında iman nuru kendisinden çekilip alınır.

Tövbe için en kısa zaman, ölüm gelmeden öncedir. Bunu, bu âyetin peşinden gelen, "*Onlardan birine ölüm geldiğinde ...*" âyetinden anlıyoruz. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu sözü de bunu göstermektedir:

"*Hiç şüphesiz Allah, kulun canı boğazına gelene kadar yapacağı tövbeyi kabul eder.*"[787]

Âyette, ölümden önceki ana "yakın" dendi. Hiç şüphesiz dünya hayatı, süratle akıp gitmektedir. Onun zenginliği az, bitme süresi yakındır. Allah, günahın peşinden kısa zaman içinde tövbe edenlerin tövbesini kabul eder. Bu cümle, önceki ilâhî vaadi tasdik etmektedir.

Âyet şöyle bitiyor: "*Allah,* kullarının tövbedeki ihlâs ve samimiyetlerini *en iyi bilendir;* tövbe edene ceza vermeyi terketmede *hikmet sahibidir.*" Çünkü hikmet, her şeyi layık olduğu yere koymaktır.

Hasan-ı Basrî naklediyor: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurdu ki:

"İblîs yeryüzüne indirilince Allah'a, 'Senin izzet ve azametine yemin ederim ki ruhu cesedinden ayrılana kadar âdemoğlunun peşini bırakmayacağım (onu isyana çağıracağım)" dedi. Allah Teâlâ da,

---

787 Tirmizî, Daavât, 98; İbn Mâce, Zühd, 30; Ahmed, *Müsned,* 2/132, 153.

"İzzet ve azametime yemin ederim ki ben de, canı boğazına gelene kadar kulumdan tövbeyi engellemeyeceğim (o zamana kadar yapacağı tövbeyi kabul edeceğim)" buyurdu.[788]

Ebû Said-i Hudrî'nin [radıyallahu anh] rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Şeytan Allah'a, 'Senin izzetine yemin ederim ki ruhları cesetlerinde bulunduğu sürece kullarını azdırmaya devam edeceğim' dedi. Allah Teâlâ da, 'İzzetime, celâlime ve yüceliğime yemin ederim ki ben de onlar istiğfar edip benden bağışlanma diledikleri sürece kendilerini affedeceğim' buyurdu."[789]

İbn Cüzey demiştir ki: "Bir kul, şartlarını yerine getirerek gerçek bir tövbeyle tövbe ederse cumhura (âlimlerin çoğunluna) göre onun tövbesi kesin olarak kabul edilmiştir. Ebü'l-Meâlî demiştir ki: 'Bunun, galip zanla böyle olduğu söylenir, kesin olduğu söylenemez.'"[790]

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Kötülükleri yapıp dururken onlardan birine ölüm gelip çatınca, 'Ben şimdi tövbe ettim' diyenlerle kâfir olarak ölenler için kabul edilecek bir tövbe yoktur. Biz onlar için acı bir azap hazırladık."*

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Hak Teâlâ, kendisine ölüm gelene kadar tövbeyi geciktiren fâsıklarla kâfir olarak ölenlerin tövbesinin kabul edilmeyişini birlikte zikretti. Bunu, günahkâr kimsenin ölüm halinde tövbe etmeye fırsat bulamayacağını en etkili biçimde ifade etmek için yaptı. Allah sanki şöyle diyor: 'Bunların tövbesi ile şunların tövbesinin makbul olmayışı eşittir.' Şöyle de denilmiştir: Bilmeyerek cehalet ve gafletle günah işleyenler, müminlerin günahkârlarıdır. Kötülük işlemekte ısrar edenler, münafıklardır; çünkü onların küfrü daha şiddetlidir. Küfür üzere ölenler de kâfirlerdir."

---

788 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/253; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/459.

789 Ahmed, *Müsned*, 3/29; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 1272, Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/459-460.

790 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/183.

17-18. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Avamın tövbesi, havassın tövbesi gibi değildir. Allah Teâlâ, avamın Hakk'a dönmelerini teşvik için kendilerine hemen azap etmeyip mühlet verir; havassı ise ilâhî huzura yakınlık derecelerine göre tehir ederek cezalandırır. Allah'a yakınlık ne kadar çok olursa, murakabeyi terkten dolayı muhasebe o derece ciddi tutulur. Bazılarına bir anlık müsamaha gösterilir, bazılarına bir saat, bazılarına iki saat. Hepsine makamına göre müsamaha gösterilir, sonra uyarılıp yeniden ilâhî huzura döndürülür.

Şeylerimizin şeyhi seyyidim Abdurrahman-ı Fâsî, (*Celâleyn Tefsiri* üzerine yaptığı) *Hâşiye'sinde* der ki: "*'Tövbeyi kabul etmek ancak Allah'a aittir'* âyetinin manası şudur: Zilletten sonra kula hidayet etmek ancak Allah'ın yetkisindedir; çünkü Allah, gazabına galip gelen rahmeti ve sonsuz keremiyle günahkâr kulunu, azap ve kahrından kurtarır. Allah âyetinde şöyle buyurmuştur: *'Rabb'iniz kendine, kullarına rahmet etmeyi gerekli kıldı'* (En'âm 6/54). Yüce Allah şu gerçeğe işaret etmiştir: Kullar, ister istemez günaha düşerler; sonra Allah hidayeti ve kulun kendisine yönelmesiyle onları düştükleri halden kurtarır, bu arada ilmiyle onların terbiyelerini gerçekleştirir, kendilerine tedricî olarak ilim ve hikmet sahibi olduğunu öğretir. Allah her şeyi bilen ve her işini hikmetle yapandır."

Nikâhla İlgili Hükümler

Cenâb-ı Hak bundan sonra, nikâhın hükümlerini açıklamaya başladı. Önce kadınlara yapılması muhtemel baskıya değindi. Çünkü bununla nikâh akdinin geçerli olması imkânsızdır. Bu durumu yasaklayarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَٓاءَ كَرْهًاۜ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّٓا اَنْ يَأْتٖينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ ...

19. ***Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını kurtaracağız diye de kendilerini sıkıştırmayın. Ancak açık bir hayâsızlık yapmış olurlarsa o başka...***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler, zorla mirasına konmak için kadınları evlenmekten alıkoymanız size helâl değildir."*

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Câhiliye devrinde bir adam ölünce, geride bir hanım bırakmışsa, onun kocası tarafından yakınları o kadına kendisinden ve başkalarından daha fazla hak sahibi idi. Bu kimse isterse onunla, kendisine bir mehir vermeksizin evlenirdi. Mehir olarak sadece ölen kocasının verdiği ilk mehir yeterli bulunurdu. Eğer vâris isterse kadını başkası ile evlendirir, ondan kadının mehrini alır, kendisi kullanır, kadına hiçbir şey vermezdi. Bu vâris isterse kadını sıkıştırır, ölen kocasından kalan mirası kendisine fidye olarak vermesi için baskı yapar yahut kadını ölüp mirasına konmak için bekletirdi. Şayet kadın, kocası öldükten sonra, yakınlarından kimse üzerine bir örtü atmadan ailesinin yanına giderse kendi adına karar verme hakkına sahip olurdu. İslâm'ın ilk günlerinde müslümanlar da böyle davranıyordu. Nitekim Ebû Kays b. Eslet el-Ensârî vefat etti, geride hanımı Kebşe bint Ma'n el-Ensârî'yi bıraktı. O sırada, Ebû Kays'ın diğer hanımından oğlu, onun üzerine elbisesini attı, sonra onu ihmal etti, kendisine yaklaşmadı, nafaka vermedi, onu kendisinden kurtulması için fidye vermeye zorladı. Bunun üzerine kadın, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

'Yâ Resûlallah, Ebû Kays vefat etti, bana oğlu vâris oldu. O bana zarar veriyor, uzun süredir beni ihmal ediyor; bana nafaka vermiyor, benimle birlikte olmuyor, beni serbest de bırakmıyor!' dedi. O zaman Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem],

'Hele evinde otur, Allah senin hakkında bir hüküm indirinceye kadar bekle!' buyurdu. Kadın der ki:

Ben evime döndüm, sonra işittim ki Medine'de birçok kadın, Fedih Mescidi'nde bulunan Allah Resûlü'ne gelerek,

'Yâ Resûlallah, bizim durumumuz da Kebşe'nin durumu gibi, ancak bizi nikâhlayan üvey oğullar değil, amca çocuklarıdır!' dediler. Bunun üzerine bu âyet indi."[791] Buna göre âyetin manası şudur:

791 İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 4/405-406 (Beyrut 1995); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/254.

"Sizin kadınları, kocalarından kalıp vâris olunan bir mal gibi görmeniz helâl değildir."

Âyetteki hitabın, kendisine ilgi duymadığı halde malına vâris olmak için kadınları nikâhı altında tutan ve bunun için onun ölümünü bekleyen kocalara ait olduğu da söylenmiştir.

Bu hitabın, miraslarına konmak için kadınları evlenmekten meneden velilere ait olduğu da söylenmiştir. Bunlar, kocanın dışındaki kimselerdir. Eğer maksat kocalar ise âyetin manası şöyle olur:

Ey kocalar, sizin kadınlarınıza hiçbir hacetiniz ve rağbetiniz olmadığı halde, sırf onlara vermiş olduğunuz mehri, ellerinden geri almak için kendilerini hapsetmeniz helâl değildir. Onlar, kadınları zor durumda bırakarak bundan kurtulmak için mehirlerini fidye vermeye zorluyorlardı.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bu âyet, kadınları nikâhı altında tutan ve onlara kötü davranarak mehirlerini fidye vermeye zorlayan kocalar hakkında inmiştir."

Ancak kadınlar, kocaya karşı gelmek, serkeşlik ve iffetsizlik gibi apaçık bir hayâsızlık yapmış iseler, o zaman kocaya, kurtuluş fidyesi olarak mehirlerini verinceye kadar onları nikâhında hapsetmesi helâldir. İmam Mâlik'e göre koca, bu parayı kadını boşama karşılığı olarak alabilir. Buna "hul" denir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

19. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bir müridin, nefsini telef etmeye varacak kadar sıkıştırıp zora sokması helâl değildir. Nefis, hayvan gibidir; sahibi ona yemini suyunu verir, sonra hizmete koşar. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Sizden biri, hayvanına gücünün üstünde yük vuran kimse gibi davranmasın; o ne yol alıp hedefine varır ne de hayvanda sağlam bir sırt bırakır."[792]

---

792 Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* 3/18-19; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde,* 7/476.

İnsanlardan bazıları, "Kim nefsini sıkıntıya sokarak onu sıkı bir riyâzete tâbi tutarsa bu ona birçok manevi ilim kazandırır" diye işitir, bunun üzerine bu ilimlere sahip olmak için nefsini aşırı derecede sıkıştırır. İnsan nefsini ancak, vücudunu ayakta tutacak ihtiyaçları dışındaki arzularından menedebilir. Fakat nefis, kendisine taşkınlık yaparak apaçık bir kötülüğe bulaşırsa o zaman nefsini, helâke götürmeyecek ölçüde sıkıştırıp zorlayabilir. Bütün bunlar, kâmil bir şeyhe sahih bir intisap ile nefsine gerçek manada sahip olduğu zaman fayda verir; yoksa çabası boşa gider. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kadınlarla Güzel Geçim

Cenâb-ı Hak bundan sonra, kadınlarla güzel geçinmeyi emrederek şöyle buyurdu.

... وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰىٓ اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـٔاً
وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْراً كَث۪يراً ﴿١٩﴾

... Kadınlarınızla güzel geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki Allah sizin hoşlanmadığınız bir şeyde pek çok hayır yaratmış olur.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Kadınlarınıza* yumuşak söz söyleyerek, onlara güzel davranarak yahut onların size karşı süslendiği gibi, siz de onlara karşı süslenerek, kendileriyle *güzel geçinin.*"

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Onlarla geçimde, üns makamında, muhabbet halinde ve ilâhî aşkın hoşluğu içinde olun. Bunu ancak temkin, istikamet ve velâyet halini elde ettiğinizde yapabilirsiniz. Gerçek şu ki kadınlarla güzel geçim ancak, Allah'la ünsiyet halinde olunca tam sağlanabilir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ve Allah

ile ünsiyet sahibi olan bütün velilerin yaptığı gibi. Resûlullah, Allah ile ünsiyet makamındaki kemal halini ve müşahedesindeki güzelliği haber verirken şöyle buyurmuştur:

"Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi; güzel koku, kadın ve gözümün aydınlığı (kalbimin sevinç ve huzuru) namaz."[793]

Vertecübî sonra, Zünnûn-i Mısrî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Allah ile ünsiyet halinde olanlar, her güzel şeyle, bütün hoş ses ve güzel kokularla ünsiyet eder (huzur bulur)."

Vertecübî sonra, İbnü'l Mübârek'in şu sözünü nakletmiştir: "Asıl güzel geçim, dünyada ve ahirette sana pişmanlık getirmeyecek şekilde davranmandır."

Ebû Hafs der ki: "İyi geçim, sana sıkıntı ve üzüntü verdikleri konularda ailene karşı güzel ahlâklı davranmandır."[794]

"Eğer onlardan hoşlanmazsanız, sabredin; olabilir ki sizin hoşlanmadığınız bir şeyde Allah pek çok hayır yaratmıştır." Bu hayır, ya salih evlattır veya dinî hayat konusunda güzel âkıbettir.

İbn Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir adam bir işte, istihare yaparak Rabb'ine danışır, Rabb'i onun için bir şeyi seçer; adam kalkıp Rabb'ine darılır; işin âkıbetine bakmaz, çok geçmeden bir de görür ki Rabb'i onun için en hayırlı olanı seçmiş!"[795]

Anlatıldığına göre, İmam Mâlik'in babası bir kadınla evlendi. Kadını daha önce görmemişti, gerdek gecesi yanına girdiğinde onun siyah bir kadın olduğunu gördü. Ona yanaşmayıp ne yapacağını düşünmeye başladı. Bunu gören kadın,

"Sen bu işe girmeden önce istihare namazı kılarak durumun hayırlı olup olmadığını öğrenmek için Rabb'ine danışmadın mı?" diye sordu; o da,

793 Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 1; Hâkim, *Müstedrek*, 2/160; Ahmed, *Müsned*, 3/128, 199, 285; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7/78.

794 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/238.

795 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/255-256.

"Evet, yaptım" dedi. Kadın,

"Bu işte Rabb'ini mi suçluyorsun?" deyince, kocası kendisine yaklaştı. İşte bu beraberlikten mezhep sahibi İmam Mâlik'e [rahmetullahi aleyh] hamile kaldı.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

"Mümin erkek bir kusurundan dolayı hemen hanımına kızmasın. Onun bir huyundan hoşlanmazsa hoşlanacağı ve memnun kalacağı başka bir huyu vardır, ona baksın."[796]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Önündeki engelleri, kalbindeki perdeleri kaldırarak gönlünü sadece Allah'a bağla ki kötü alışkanlıklarına gönlünü kaptırmayasın, faydalı fakat sıkıntılı şeylerden de çekinip kaçmayasın."[797]

19. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Nefis, her türlü kötü sıfatlarından temizlendiği, güzel sıfatlarla bezendiği ve bütünüyle Mevlâ'sına boyun eğdiği zaman, ona iyilikte bulunmak, kendisiyle sulh içinde olmak ve onunla güzel geçinmek gereklidir. Nefis, kâfir (nankör ve âsi) olduğu sürece kendisiyle mücâhede etmek gerekir; teslim olup hakka boyun eğdiği zaman ise onu sevmek ve kendisine iyi davranmak lazımdır. Nefsinin bozuk halinden hoşlanmadığın zaman, istikamet halini bulana kadar kendisiyle mücâhede ve riyâzetle meşgul olursan, bunun sonucunda pek çok hayır bulursun. Nefis istikamet halini bulunca, sana beraberinde rabbânî sırları müşahede edeceğin pek çok ilim getirir.

Vertecübî demiştir ki: "Allah Teâlâ tarafından nefsin arzularına ters gelen her emir, nefsi imtihan etmek ve denemek içindir. Nefis kulluk konusunda isteksiz davranır; sen riyâzet ve mücâhede ile onu sürekli Allah'ın hukukunu korumaya mecbur edersen, nefis Allah'a kullukta istikamet halini bulur. O zaman kalbine gelecek olan, Cenâb-ı Hakk'a

---

796 Müslim, Radâ, 61; Begavî, *Mesâbîhü's-Sünne*, nr. 2417; Münzirî, *et-Terğîb*, nr. 2882.

797 bk. Rûzbihân Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/239.

yakınlık ve müşahede nurlarıdır. Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurmuştur:

'Kim Rabb'inin makamından korkar ve nefsini kötü arzularından alıkorsa onun varacağı yer cennettir' (Nâziât 79/40-41).

Nefisle mücâhede karanlığının içinde ârifler için, güneş gibi açık müşahedeler ve dolunay gibi parlak mükaşefe mevcuttur."[798] Arzu edilen de budur.

Boşanma Durumunda Korunacak Haklar

Bir koca, hanımının eziyetlerine sabredemeyip ondan ayrılmak isterse, ona mehrini vermesi gereklidir. Cenâb-ı Hak bu duruma işaret ederek şöyle buyurdu:

وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا
تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ
وَقَدْ أَفْضٰى بَعْضُكُمْ إِلٰى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

20. ***Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi kendisinden hiçbir şeyi geri almayın. O malı iftira ederek ve açıkça günah işleyerek geri alır mısınız?***

21. ***Hem onu nasıl geri alırsınız; halbuki siz birbirinizle içli dışlı oldunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almıştı.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Eğer birinci eşi boşayarak yerine başka birini almak isterseniz, ilk eşinize yüklerle* yahut az veya çok bir mal vermişseniz, ondan hiçbir şey almayın; bilakis onu kendisine tam olarak verin."

---

798 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/239.

Allah Teâlâ sonra, Câhiliye devrinde bu işi yapanları kınayarak şöyle buyurdu: *"O malı iftira ederek ve açıkça günah işleyerek geri alır mısınız?"* Yahut onu, iftira ve günahla alır mısınız?

İftira, bir kimse hakkında uydurulan bir yalandır. Rivayet edildiğine göre, Câhiliye devrinde bir adam yeni bir kadınla evlenmek istediği zaman, nikâhındaki kadını çirkin bir suçla suçlayarak, onu bu suçlamadan kurtulmak ve kendisini yeni evlilikten vazgeçirmek için fidye vermeye zorlardı. Âyetle bundan nehyedildiler.

Cenâb-ı Hak sonra, kadına verilen malın geri alınmasının büyük bir kusur olduğunu belirterek şöyle buyurdu: *"Hem onu nasıl geri alırsınız; halbuki siz birbirinizle içli dışlı oldunuz ..."* Birbirinize dokunma ve cimâ ile kaynaştınız, böylece mehir sabit oldu ve kadın onu almaya hak kazandı. *Hem onlar sizden sağlam bir teminat almıştı.* Bu, onlarla güzelce eşlik ve beraberlik sözüdür. Yahut bu teminat, onları iyilikle nikâhında tutmak ve gerekiyorsa güzellikle boşamaktır. Veyahut kadının kendisinden istifade etmesi için nefsini erkeğe teslim etmesidir. Hiç şüphe yok ki kadın kendini erkeğine, mehir sözüne vefa göstermesi ve güzel geçimin devamı için teslim etmektedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

20-21. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kul ilk halinde, dünya malı toplamakla meşgul iken ve kendini bütünüyle nefsinin arzularını yerine getirmeye kaptırmışken, sonra bu halini terkedip Mevlâ'sına yöneldiğinde ve Allah'ı zikirle meşgul olup kudsî nurları müşahedeye daldığında, artık bundan sonra Allah için terkettiği şeylere geri dönmesi uygun değildir. Bu haldeki kimse, terkettiği dünyaya iltifat etmemelidir. Hiç şüphesiz böyle bir dönüş, kötü tabiatlı kimselerin huyudur, şerefli kimselerin şanından değildir. Şairin şu sözünü iyi düşün:

"Nefsim bir şeyden yüz çevirdi mi, artık kıyamete kadar hiçbir şekilde ona dönelmez."

Sen, Allah için terkettiğin şeye nasıl dönersin? Halbuki sen O'nun cemalinin nurlarını müşahede etmiş, özel himayesine girmişsin; senin

yanında bütün mevcudat bir olmuş ve basiret gözünde her şey kaybolmuştur. Bir de bütün bunlar, sen, seni ilâhî huzurda müşahededen alıkoyan şeylere dönmemeye kesin söz verdikten sonra olmaktadır. Hayırlara muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola sevkeden O'dur.

Nikâhları Haram Olanlar

Cenâb-ı Hak, bundan sonra nikahları haram olan kadınları açıklamaya başlayarak şöyle buyurdu:

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ
اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًاۜ وَسَٓاءَ سَب۪يلًا ﴿٢٢﴾

22. ***Babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; geçmişte olanlar başka! Gerçekten o, büyük bir hayâsızlıktır, nefret edilecek bir iştir ve kötü bir yoldur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin.*" Bu yasak, babanın hür kadınlarla nikâh kıyması, câriyelerle ise cimâ yapmasıyla gerçekleşir. "*Ancak önceki geçenler başka.*" Allah bunu kesin olarak kaldırdıktan sonra, önceki yapılanları affetti. "*Hiç şüphesiz o, bir hayâsızlıktır,* Allah katında büyük bir günahtır. Allah onu geçmiş ümmetlerden hiçbirinde helâl kılmamıştır. *O, iğrenç ve nefret edilecek bir iştir;* onu yapan kimse Allah katında ve Allah'ın kulları içinde şerefli insanlar nezdinde kötü ve nefret edilecek bir kimsedir. *O, kötü bir yoldur.* Haram kılındıktan sonra, o yola girmek isteyen kimse ne kötü bir iş yapmaktadır!"

Âyetteki nikâhtan murat, nikâh akdidir. Buna göre, zina ile bu haramlık oluşmaz. Yani bir kadının, kendisiyle zina eden adamın oğlu ile

evlenmesi haram değildir. Meşhur olan görüş budur. İmam Şâfiî [rahmetullahi aleyh] er-*Risâle*'de der ki: "Zina, helâli haram yapmaz."[799]

22. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Zâhirî baba için geçerli olan hükümler, ruhanî baba (mürşid) için de geçerlidir, ancak bu, dinî bir hüküm olarak değil, edep olarak böyledir. Buna göre bir müridin, şeyhinin hanımı ile evlenmesi uygun değildir. Şeyhi ister vefat etsin ister hanımını boşasın farketmez. Müridin, şeyhinin hanımı ile evlenmesi, çirkin bir iştir ve edep ehli yanında nefret edilecek bir durumdur. Şeyhinin kızına gelince, eğer onun hakkını korumaya gücü yeterse onunla evlenmesinde bir sakınca yoktur. Seyyidina Hz. Ali [radıyallahu anh], Resûlullah Efendimiz'in [sallallahu aleyhi vesellem] kızı ile evlenmiştir. Fakat bundan uzak durmakta büyük selâmet vardır.

Burada ince bir işaret daha var ki o da şudur: Âyette, kadınlar ile manevi hallere işaret edilmiştir. Buna göre bir dervişe, şeyhinin her halini alıp uygulaması ve onun yaptıklarının aynısı yapması uygun değildir. Çünkü şeyh bir makamda, derviş ise ayrı bir makamdadır. Şeyh sebeplere yöneldiği ve üstün halleri ortaya koyduğu zaman mürid ona uymaz; ancak onun makamına ulaştığı zaman bunları yapabilir. Şeyhimizin şeyhi (Mevlây Arabî ed-Derkâvî) derdi ki:

"Şeyhlerin her fiilinde kendisine uymayın; onların ancak sözlerine uyun. Onların sözleri, hem sizin hem de kendileri içindir; fiilleri ise kendilerine hastır. Fakat şeyhlerin seyrü sülûk zamanlarındaki geçmiş hallerine gelince, onları alın, şeyhlerin yaptığı gibi seyrü sülûk yapın. Bu şekilde, onların elde ettiğini siz de elde edersiniz; o zaman, istediğinizi yapın." En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

799 İmam Şâfiî'nin bu konudaki görüşleri için bk. *er-Risâle*, (thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut, ts. s. 254-255), Umrânî, *el-Beyân fî Fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*, 9/227-228 (Beyrut 2002). Hanefîler'de, zina yoluyla da haramlık sabit olur (Mütercim).

Cenâb-ı Hak bundan sonra, nikâhı haram olan diğer kimseleri zikrederek şöyle buyurdu:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ
وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِى
اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهَاتُ نِسَٓائِكُمْ
وَرَبَٓائِبُكُمُ الّٰتِى فِى حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَٓائِكُمُ الّٰتِى دَخَلْتُمْ
بِهِنَّۘ فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْۘ وَحَلَٓائِلُ
اَبْنَٓائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْۙ وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ
اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيماًۙ ﴿٢٣﴾ وَالْمُحْصَنَاتُ
مِنَ النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۚ كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ...

23. ***Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren anneleriniz, süt bacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız. Eğer onlarla*** *(nikâhlanıp da)* ***henüz birleşmemişseniz*** *(diğer kocadan olma)* ***kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir. Şüphesiz Allah çok affedici ve çok merhamet edendir.***

24. ***Başkası ile evli kadınlar da size haram kılındı. Harp esiri olarak sahip olduğunuz câriyeler müstesna! Allah'ın size emri budur...***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Size kadınlardan bazı sınıflar haram kılındı."* Onların bir kısmı nesep, bir kısmı süt emme, bir kısmı da sıhriyet

(evlilik) sebebiyle haram kılınmıştır. Nesep sebebiyle haram olanlar şunlardır:

Anneleriniz: Bu grubun içine, anne ve nineler yani baba ve annenin anneleri girer. Bu, yukarı doğru bütün nineleri içine alır.

Kızlarınız: Bunlar, kızlar, oğlun kızları, kızın kızları şeklinde aşağı doğru hepsini içine alır.

Kız kardeşleriniz: Bunlar, anne baba bir kız kardeşler, baba bir ve anne bir kız kardeşlerdir.

Halalarınız: Bunlar, babanın ve dedenin kız kardeşleri olup yukarı doğru devam eder ve anne baba ortak, baba bir ve anne bir kız kardeşleri içine alır.

Teyzeleriniz: Bunlar, annenin ve ninenin kız kardeşleri olup yukarı doğru devam eder ve anne baba ortak, baba bir ve anne bir kız kardeşleri içine alır.

Kardeş kızları: Bunlar, anne baba bir kardeş kızları yahut baba bir kardeş kızları ve onların neslinden gelen kızlardır.

Kız kardeş kızları: Bu gruba, anne baba bir, baba bir veya anne bir kız kardeşlerden doğan bütün kızlar girer.

Bu konudaki kaide şudur: Erkeğe, anne, nine şeklinde yukarıya doğru devam eden bütün asılları haram olduğu gibi kız, torun şeklinde aşağı doğru devam eden bütün nesli de haramdır. Aynı şekilde anne babasının aşağı doğru nesli de haramdır. Her asıldan ilk fasıl, anne babasına öncelikli olarak haramdır.

Cenâb-ı Hak sonra, süt yoluyla haram olanları zikrederek şöyle buyurdu: *"Sizlere, sütanneleriniz ve süt kız kardeşleriniz de haramdır."*

Allah Teâlâ iki sınıfı zikretti; sünnet-i seniyyede ise nesep yoluyla haram olanların, süt yoluyla da haram olduğu belirtildi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Nesepten dolayı haram olanlar, süt yoluyla da haram olur."[800]

Buna göre şu altı sınıf bu hükmün içine girer: Sütanne, sütkızı, sütkızkardeşi, süthalası, sütteyzesi, sütkardeşinin kızı, sütkızkardeşinin kızı.

Cenâb-ı Hak sonra, sıhriyet (evlilik) yoluyla nikâhı haram olanları zikrederek şöyle buyurdu:

"Size, hanımlarınızın anneleri de haram kılındı." Babanın hanımının haram olduğu önceden geçti, oğlun hanımı da biraz sonra gelecektir.

"Size ayrıca, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizin bakım ve terbiyesini üstlendiğiniz kızları da haramdır." Bu kızların, babanın bakımında olması kaydı, genel uygulamaya göre söylenmiştir, yoksa özel bir manası yoktur. Çünkü bu durumdaki bir annenin kızı, yeni babanın himayesinde olsa da olmasa da onunla evlenmek haramdır. Cumhurun görüşü budur. Rivayet edildiğine göre Hz. Ali [radıyallahu anh], üvey babanın evinde ve elinde büyümeyen böyle bir kızın nikâhının câiz olduğunu söylemiştir. Kendileriyle birleşme kaydı, bütün âlimlerce geçerlidir. Buna göre, bir erkek nikâh akdi yapıp hiç cimâ etmediği bir kadını boşasa, onun kızını alabilir. Bunun için âyette, *"Eğer onlarla birleşmemişseniz, kızlarıyla evlenmenizde bir günah yoktur"* buyrulmuştur.

"Size, oğullarınızın hanımları da haram kılındı." Bunlar, oğulların nikâh kıyıp kendisine helâl olan kadınlardır. Bu durumda, oğlun sadece nikâh akdi yapması da kadını babaya haram yapar. Kısaca, babanın hanımı, oğlun hanımı ve hanımın annesi, sadece nikâh akdi ile haram olur. Kadının kızı ise ancak annesine nikâh akdinin yanında cimâ yapılmasıyla haram olur. Buna göre, kızlara nikâh akdi yapılması, annelerini haram yapar; annelere ise nikâhla birlikte cimâ yapmak kızlarını haram eder.

Allah Teâlâ'nın, *"Sulbünüzden olan oğullarınızın hanımları"* buyurması, evlatlık alınan oğlun hanımını bu hükmün dışında tutmak içindir. Onun hanımı, haram değildir. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], oğul edindiği Zeyd'in boşadığı hanımı ile evlenmesi gibi.

---

800 Buhârî, Şehâdât, 7; Müslim, Radâ, 1; İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 4109.

Nikâhları haram olanlar sayılmaya devam ediliyor:

"Size, iki kız kardeşi aynı anda nikah altında tutmak da haram kılındı." Bu kız kardeşler, anne-baba bir olabildiği gibi, baba bir yahut anne bir kız kardeşler de olabilir; hüküm aynıdır. Kendileriyle cimâ etmeden, iki kız kardeşe câriye olarak sahip olmaya gelince, bunda bir sakınca yoktur Cima etme durumuna gelince, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ebû Hanîfe bunun haram olduğu görüşündedir; Zâhirîler ise bunun câiz olduğunu söylemişlerdir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Câhiliye döneminde olanlar geçti;* onlar affedildi. *Şüphesiz Allah, çok affedici ve çok merhamet edendir."*

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Araplar, dinin haram kıldığı her şeyi haram sayıyorlardı, ancak babanın hanımıyla (üvey anneyle) evlenme işiyle iki kız kardeşi aynı anda nikâhında bulundurmayı serbest görüyorlardı; bunun için Hak Teâlâ, "İki konuda geçmişte yaptıklarınız hariç" buyurdu.

Diğer âyette şöyle buyuruluyor: "Allah *size, başkası ile evli kadınlarla nikâhlamanızı da haram kıldı."* Onlar, kocalarının nikâhı altında bulunan kadınlardır. Kocalarının nikâhı altında bulundukları sürece, kendileriyle nikâhlanmak helâl değildir. "Ancak, savaş ganimetinden *câriye olarak sahip olduklarınız müstesna."* Kâfir bir kadın esir alındığı zaman, kocası mevcut olsa da ona câriye olarak sahip olan kimsenin, iddetini bekledikten sonra kendisiyle birlikte olması helâldir.

el-Muhtasar[801] adlı eserde der ki: "Esir alınmak, nikâhı ortadan kaldırır; ancak esir alınan kadın, iddetini beklerken müslüman olursa onu elinde bulunduran müslüman erkek, ona daha çok hak sahibi olur. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Evtâs'a bir ordu göndermişti. Ordu, düşmandan esir kadınlar ele geçirdiler; onların müşriklerden kocaları vardı; bu durumda onlarla cimâ yapmayı günah sayarak kendilerine

801 *el-Muhtasar,* Mâlikî fakihlerinden Halil b. İshak b. Musa el-Cündî'ye (v. 767/1366) aittir. Mâlikî fıkhını işlemektedir. Üzerinde pek çok hâşiye çalışması yapılmıştır. bk. Kâtib Çelebi *Keşfü'z-Zunûn,* 3/213 (Beyrut 2008); Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn,* 4/113; Cengiz Kallek, "Cündî", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi),* 8/116-117.

yaklaşmadılar. Bunun üzerine âyet inerek, bunun kendilerine helâl olduğunu bildirdi."[802]

İşte bunlar Allah'ın size farz kıldığı hükümlerdir. O, bu şekilde size, kadınlardan evlenilmesi haram olanları bildirdi.

23-24. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki bir insan, annesinden doğduktan sonra, üç kez daha doğum yaşamadan ârif ve kâmil bir insan olamaz. Bunların ilki, basit dünya sevgisinin bağından çıkıp kurtulması; diğeri, cismanî şehvetlerden ve gafletten çıkması; bir diğeri de zülmanî kâinatın darlığından, müşahede ve ayne'l-yakîn fezasına çıkmasıdır.

Velilerden biri der ki: "İki defa doğmayan kimse bizden değildir." İki doğumla, yukarıdaki birinci ve üçüncü doğumu kastetmiştir. İnsan bu sayılan şeylerden çıkınca, Allah Teâlâ ona, bunlarla bir daha bir araya gelmeyi ve onlara geri dönmeyi haram kılmıştır.

Aynı şekilde ona, içinden çıkıp uzaklaştığı hatalarına ve zülmanî hallerine dönmesi de haramdır. Yine, daha önce alışıp kaynaştığı boş işlere ve alışkanlıklara dönmesi, kendinden öncekilerin peşinde sürüklendiği kavim ve kabilecilik, benlik ve riyasete yönelmesi de haramdır. Karşısına çıkan bu kötü şeylerin, baba veya anne tarafından gelmesi farketmez. Aynı şekilde, şehvet kanallarından içtiği gaflet sütünün ve kalbi kapatıp perdeleyen işlerin haram olduğunu bilip, onlar kendisini hükmü altına almadan nefsi onlardan kesip ayırmalıdır. İmam Bûsîrî nefsin bu halini, bir beytinde şöyle dile getirmiştir:

"Nefis, küçük çocuk gibidir; onu ihmal edip kendi haline bırakırsan, süt emme sevgi ve alışkanlığı devam eder; onu sütten ayırdığın zaman ise sütten kesilir, daha da aramaz."[803]

Hak yolcusuna, ayrıca, tövbe edip ayrılmadan önce kendisiyle birlikte şehvet ve gaflet sütünden içen kimselerle birlikte olması da haram-

---

802 Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5 / 107-108 (Beyrut 1998).

803 Bûsîrî, *Kasidetü'l-Bürde*, s. 35, (Dımaşk 2005).

dır. Aynı şekilde, bütün hataların anası olan dünya, riyaset ve şan şöhret sevgisi de haramdır.

Yine sizlere, hakikat beldelerine girmeniz için, dünyevî sebep ve engeller haram kılındı. Eğer hakikat ehlinden değilseniz, bu durumda size bir günah yoktur. O zaman siz, avam halktan olmuş olursunuz. Ey Hak yolcuları, size ayrıca, diğer insanların sarıldığı dünyevî sebepler ve âlemlerin Rabb'inin hizmetinden alıkoyan şeylerle, kalpte dünya muhabbetiyle Mevlâ'nın muhabbetini bir arada bulundurmanız da haram kılındı. Allah kendisinden razı olsun, İmam Şâfiî demiştir ki:

"Kim dünya muhabbeti ile onu yaratanın muhabbetini birleştirdiğini iddia ederse o kimse yalan söylemiş olur."

Ancak, gaflet ve tembellik günlerinde geçen geçti.

Aynı şekilde her şeyden gönlünü çekip bütünüyle maneviyata yönelen bir müride, zâhir ehlinin içine daldığı ve peşine düştüğü ilimlere yönelmesi de haramdır; ancak tecrid (gönlü dünyadan çekip bütünüyle Mevlâ'ya verme) halinden önce sahip oldukları müstesnadır; eğer tevhidin sırları içinde onlardan kalbini çekerse bu, kendisine bir zarar vermez. Gaybının sırlarını en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

Kendileriyle Evlenmek Helâl Olanlar

Cenâb-ı Hak bundan sonra, nikâhlanması helâl olan kadınları zikrederek şöyle buyurdu:

وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنٖينَ غَيْرَ مُسَافِحٖينَۜ
فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرٖيضَةًۜ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فٖيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهٖ مِنْ بَعْدِ الْفَرٖيضَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٖيمًا حَكٖيمًا ﴿٢٤﴾

Bu sayılanların dışındakileri, iffetinizi korumak ve zina etmemek şartıyla mallarınızdan harcayarak** (mehirlerini vererek) **nikâhlamanız size helâl kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık verilmesi karar-

laştırılmış olan mehirlerini verin. Mehri belirledikten sonra (onu azaltmak veya çoğaltmak için) karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah, her şeyi bilir, her işinde hikmet sahibidir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Size, âyette haram kılınanlarla, sünnette süt yoluyla haram kılınanların dışındaki kadınlarla evlenmeniz helâl kılındı. Bir kadını halası ve teyzesi ile aynı anda nikâh altında bulundurmak da sünnetle haram edilmiştir. *Bu haram kılınanların dışındaki kadınlarla, onlara mehir olarak mallarınızdan harcayarak evlenmeniz size helâl kılındı. Onlarla, haramdan korunarak ve zinaya düşmeyerek evlenin. Nikâhladığınız kadınlardan faydalanmanıza karşılık verilmesi kararlaştırılmış olan mehirlerini verin.* Mehir, kadınla birlikteliğin karşılığı olarak verilen bir şeydir. Mehrin, miktarı belirlenmeli, onda bilinmeyen bir yön ve belirsizlik kalmamalıdır. *Nikâh akdinin gerçekleştiği mehri belirledikten sonra, onda bir miktar çoğaltma veya azaltma yapmak için karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah,* yarattıklarının hayrına olan *her şeyi bilir,* onlar için koyduğu hükümlerde sonsuz *hikmet sahibidir."*

"Onlardan faydalanmanıza karşılık verilmesi kararlaştırılmış olan mehirlerini verin ..." âyetinin, müt'a nikâhı hakkında indiği de söylenmiştir. Bu nikâh, Mekke'nin fethinde üç gün serbest bırakılmış, sonra, neshedilerek serbestlik hükmü kaldırılmıştır. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] önce müt'a nikâhını serbest bıraktı, sonra bir sabah ashabını toplayarak şöyle buyurdu:

"Ey insanlar, ben sizin şu kadınlardan, kendilerine belirli bir mal verilerek istifade etmenizi emretmiştim. Dikkat edin, Allah bunu kıyamete kadar haram kıldı."[804]

Müt'a nikâhı, belirli bir süre için kıyılan nikâhtır. Buna müt'a denmesi, ondaki tek gayenin kadından istifade etmek ve kendisine verilen mal ile ona maddi menfaat sağlamak olmasıdır. İbn Abbas [radıyallahu anh] önceleri buna cevaz vermiş, fakat sonra bu fetvasından dönmüştür. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

804 Buhârî, Megâzî, 38; Müslim, Sayd, 22; Tirmizî, Nikâh, 28; İbn Mâce, Nikâh, 44.

24. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, bu âyette işaret yoluyla şöyle buyuruyor: Şehvetlerin içinden çıktığınızda, içinde bulunduğunuz kötü âdet ve alışkanlıkları terkettiğinizde, fikrinizi meşgul eden zâhirî ilimlerden gönlünüzü çektiğinizde, bunların ötesindeki ledünnî ilimler ve rabbânî sırlar size helâl olur. Onlar, aklın ötesinde ilimler olup kitap sayfalarından ve nakil yoluyla öğrenilmez. İbnü'l-Fârız, buna bir şiirinde şöyle işaret eder:

"Sayfaların (içindeki ilimlerin) kendisini hedefinden saptırdığı kimselerden olma! Şöyle ki onlar bu kimsenin aklını hafifleştir ve onu korkulara salar. Dediğim gibi olursan, o zaman naklin ötesinde öyle bir ilme ulaşırsın ki onun hakikat ve inceliklerini anlamada selim akıllar zorlanır. Ben onları kendi benliğimden öğrendim, nefsimden edindim. Onlar, Allah'ın âleme yayılmış sonsuz ihsanlarıdır."

Hak yolcusuna denir ki: Sizden, malınızı ve canınızı feda ederek bu mukaddes ilimleri ve tertemiz sırları aramanızı istedik. Bunu yaparken, hissin ve hevânın kirinden korunun, dünya necasetine bulaşmayın, dünya ehliyle birlikte olmayın. Sırlarımızı ve kudsî nurlarımızı müşahede ederek faydalanmanız için böyle yapın. Bunlardan elde ettiklerinizi, ehli olmayandan koruyun. Ehli olan kimse de onları hak etmeyenden koruduğu sürece, kendisiyle anlaşarak ona bunlardan vermenizin bir günahı yoktur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Câriyelerle Evlilik

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, hür kadınların mehrini vermekten âciz olanların durumuna değinerek şöyle buyurdu:

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ
مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْۜ
بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍۚ...

25. İçinizden, mümin hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, sahip olduğunuz mümin câriyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı en iyi bilendir. Siz, birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları şartıyla sahiplerinin izniyle onları nikâhlayıp alın, mehirlerini de iyilikle verin ...

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Sizden, mümin hür kadınlarla evlenmeye* maddi *imkân bulamayan kimseler, sahip olduğunuz mümin câriyelerle evlensinler,* kâfir olanlarla değil. Onlar, mümin olduklarını söylüyorlarsa bunu yeterli görün, içlerinin ne halde olduğunu ancak Allah bilir. *Allah sizin imanınızı en iyi bilendir.* Ayıplanma korkusu sizi onlarla evlenmekten menetmesin; siz hepiniz birsiniz, dininiz birdir. *Sizler, birbirinizdensiniz.* Öyleyse onlarla evlenmekten çekinmeyin. Onları, sahiplerinin izni ile nikâhlayın, hatta nikâhlarını sahipleri kıysın. Onlara mehirlerini verin. İmam Mâlik'in görüşüne göre câriyeler, alacakları mehirlerine sahiplerinden daha çok hak sahibidir. Mehirlerini iyilikle verin; ödeme vaktini uzatmadan, miktarında bir noksanlaştırma yapmadan, sünnetin gerektirdiği şekilde ödemeyi yapın. *Nikâhladığınız câriyeler, iffetli, zina etmemiş ve gizli dost edinmemiş kimseler olsun.* Yani kendileriyle gizlice zina ettikleri arkadaşları bulunmasın. Câhiliye devrinde bazı kadınlar, tek bir dost edinir, özellikle onunla zina yapardı. Onlardan bazısı ise kendisine uzanan hiçbir eli geri çevirmez, her gelenle zina yapardı.

İbn Cüzey demiştir ki: "İmam Mâlik ve onun talabelerinden ekseriyetin görüşü şudur: Hür kimsenin bir câriye ile evlenmesi, ancak şu iki şartla câizdir: Biri, hür bir kadınla evlenme imkânı bulamamak; diğeri de zinaya düşme korkusudur. Evlenme emrinin peşinden gelen şu âyet buna delildir: '*Bu (câriye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir.*' (Mâlikî fakihlerinden) İbn Kasım, bu iki şart olmaksızın da câriyelerle evlenmenin câiz olduğunu söylemiştir. Bu görüşe, "Hitabın deliline itibar edilmez" sözüne göre varmıştır. Bütün âlimler, evlenilecek câriyenin müslüman olması şartında ittifak etmişlerdir. Buna,

'Mümin olan câriyelerinizden ...' âyeti delil olmaktadır. Ancak Iraklı âlimler (Hanefîler) bunu şart görmemişlerdir."[805]

25. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kim, kalbinden boş meşgale ve bağlantıları defetmeye gücü yetmediği için, hakikatin el değmemiş ilimlerini elde etmeye güç yetiremezse zâhirî ilimleri öğrenmeye ve bedenle yapılan amelleri yapmaya yönelsin. Bunu, o ilimleri ehlinden alarak, öğrenirken ihlâslı olarak ve imkânı nisbetinde gereğini yerine getirerek yapsın. Bunun yolu da ilim ehline karşı nefsi zelil edip tevazu göstermek ve ilim tahsilinde sabretmektir. Hiç şüphesiz Allah, güzel iş yapanların ecrini zayi etmez. Eğer bu ilimleri öğrenen kimsenin niyeti doğru, ameli halis olursa Allah onun için velilerinden birini görevlendirir, veli onu Allah ile zengin eder. Bu şekilde zengin olan kimse, hürlerle evlenmeye ehil olur ve Allah'ın büyük velileri arasına katılır. Bunları yapmak Allah için zor değildir.

Allah kendisinden razı olsun, Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî, muhabbetin meyveleri ve neticeleri üzerinde konuşurken demiştir ki:

"İlâhî muhabbeti elde eden kulun hali şudur: Nefsi Allah'ın taatine meyleder, aklı marifetullah ile kötülüklerden korunur, ruhu ilâhî huzura çekilir, sırrı Hakk'ın müşahedesiyle sarılmış olur. Kul devamlı ilâhî muhabbetin artmasını ister ve artar. Kendisine en tatlı münâcât kapıları açılır, ilâhî kurbiyet sergisi üzerinde Allah'a yakınlık elbiseleri giydirilir. Hakikatin taptaze ilimlerine ulaşır ve en kâmil ilimleri elde eder."

Evet, hakikat ilimleri, sahibine ilk defa yüzünü açan bâkireler gibidir. Maneviyat yolunda ulaşılan tarikat ilimleri, daha önce birilerinin gördüğü hür dul kadınlara benzer. Bunların dışındaki zâhirî ilimlerse başkasına ait olması yönüyle câriyelere benzer. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

805 İbn Cüzey, *et-Teshil li-Ulûmi't-Tenzil*, 1/187. Bu konudaki görüşler için ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/120121; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/197-204 (Beyrut 1994).

Zina Eden Câriyenin Cezası

Cenâb-ı Hak bundan sonra, zina eden câriyenin cezasını zikrederek şöyle buyurdu:

... فَاِذَٓا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِۜ

... Câriyeler evlendikten sonra bir fuhuş (zina) *yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı uygulanır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Câriyeler evlendiğinde, bir kötülük yani zina yaparlarsa onlara, hür kadınlara verilen cezanın yarısı uygulanır."* Bu da elli sopadır. Çünkü hür bâkirenin zina suçu 100 sopadır. Bundan şu anlaşıyor: Câriyeye recm (taşla ölüm) cezası yoktur; zira recm cezası, yarıya indirilerek uygulanamaz. Aynı şekilde erkek kölelere de bütün cezaların yarısı uygulanır; onlara da recm cezası uygulanmaz. Âyette, cezaya azap denmiştir. Şu âyette de aynı şekilde, cezaya azap denmiştir: *"Zina eden kadın ve erkeğin azabına (cezasına) müminlerden bir grup şahit olsun!"* (Nûr 24/2).

Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kulun makamı ne kadar yüksek olursa kendisine yapılan uyarı da o derece şiddetli olur. Kul, elde ettiği manevi yakınlık ölçüsünde kendisinden edep beklenir. İlâhî huzurdan uzak halde iken yapılan günahla, kurbiyet halindeki günah bir değildir. İlâhî huzurda kabul geren kimseden istenen edep, uzakta olandan istenmez. Bakınız Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] hanımlarına ne buyuruyor:

"Ey peygamber hanımları, kim sizden apaçık bir kötülük işlerse ona iki kat azap edilir ..." (Ahzâb 33/30). Bunun sebebi, onların Allah Teâlâ'ya daha fazla yakın olmalarıdır. Bunun için ilâhî huzura ancak edep ehli ve gü-

zel ahlâkla bezenmiş kimseler girer. Bu da ancak ciddi bir terbiye ve eğitim sürecinden sonra gerçekleşir.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin [kuddise sırruhû] durumunu düşünün. Hazret, cami önünde dilenen bir kimse gördü. Haline baktı, derviş kıyafetinde biriydi. İçinden, "Keşke şu adam bu kıyafet içinde dilenmeseydi!" diye geçirdi. Bundan dolayı rüyasında uyarılarak, "Senin gibi birinden kalbinden geçirme şeklinde de olsa böyle şeylere (gıybete) razı olunmaz!" dendi.[806]

Ancak, mukarrebîn makamındaki veliler, bir kusur işleyince hemen uyarılarak ilâhî huzura döndürülür; ilâhî huzurdan uzak olan kimseler ise yaptıkları her kusur ile biraz daha uzaklaşırlar, fakat bunun farkında bile olmazlar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Yüce Allah'ın Müminlere Özel İkramları

Cenâb-ı Hak bundan sonra, hürle evlenmeye gücü yetmeyince, câriye ile evlenmenin şartını zikrederek şöyle buyurdu:

... ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ
وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ
عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا
﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

... Bu (câriye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edendir.

26. ***Allah size (helâli haramı) açıklamak, sizi, sizden önceki salihlerin yollarına ulaştırmak ve günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, her işinde hikmet sahibidir.***

806 bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 339-340 (İstanbul: Semerkand, 2007).

27. *Allah sizin tövbenizi kabul etmek istiyor; şehvetlerine uyanlar ise sizi bütünüyle hak yoldan saptırmak istiyor.*

28. *Allah sizden (yükünüzü) hafifletmeyi istiyor; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Câriyelerle evlenmeyi* ancak, *içinizden* en çirkin kötülük olan *zinaya düşmekten korkan kimseler için serbest kıldım.* Buna göre câriye ile evlenmek ve çocuğunu pazarlarda satılan bir kimse yapmak, zinadan daha hafif bir iştir. Zinadan korunarak *sabredip onlarla evlenmemeniz,* evlatlarınızın köle olmaması açısından *sizin için daha hayırlıdır.*"

Enes [radıyallahu anh] demiştir ki: Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

"*Kim Allah'a temiz ve pak bir şekilde kavuşmak isterse hür kadınlarla evlensin.*"[807]

Ebû Hüreyre'nin [radıyallahu anh] rivayetine göre Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"*Hür kadınlarla evlenmek, evin selâmetidir; câriyelerle evlenmek ise evin helâkidir.*"[808]

"*Allah* sizin geçmişte yaptığınız emre muhalif işleri *çok bağışlayıcı* ve size *çok merhamet edendir*"; bunun için, günaha düşmekten korktuğunuzda size, câriyelerle evlenme ruhsatı verdi.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Allah size* yaşayacağınız dinin hükümlerini ve faydanıza olan şeyleri *açıklamak ve sizi sizden önceki salihlerin yoluna ulaştırmak istiyor.*" Yani sizi peygamberler ve salihler gibi sizden önce geçen kemal ehlinin yollarına sevkediyor ki siz de onların yolundan gidesiniz. Size açıklanan bu şeyler, malların ve neseplerin

807 İbn Mâce, Nikâh, 8 (nr. 1862).

808 Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 3811; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 44543.

muhafaza edilmesi, annelerin, kızların ve kız kardeşlerin haram kılınması gibi şeylerdir. Onlar, sizden öncekilere de haram kılınmıştı.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Allah* sizi affetmek yani geçmiş *günahlarınızı bağışlamak istiyor.*" Yahut sizi tövbeye davet ediyor. Veyahut sizi günahlardan uzak tutarak isyandan menediyor.

"*Allah* sizin geçmişte yaptıklarınızı ve gelecekte yapacaklarınızı *en iyi bilendir;* koyduğu tedbirlerde ve verdiği hükümlerde *hikmet sahibidir.*"

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Allah sizin tövbenizi kabul etmeyi istiyor.*" Bu âyet daha önce de geçti; burada, peşinden gelen şu cümleye bir hazırlık olması için tekrar edildi: "*Şehvetlerine uyanlar ise sizi bütünüyle hak yoldan saptırmak istiyor.*" Onlar, şehvetlerine tâbi olmak ve haramları helâl yapmada sizin kendilerine uymanızı istiyorlar. Hak Teâlâ sanki şöyle demiş oluyor:

"Biz sizin tövbe etmenizi ve hak yola girmenizi istiyoruz; şehvetine tâbi olanlar ise sizin hak yoldan çıkmanızı ve sapıtmanızı istiyor."

Şehvetlerine tâbi olanlardan maksat, zina edenlerdir; çünkü onlar bütün insanların zina etmesini isterler. Şehvetini nikâh yoluyla helâlinden giderenlere gelince onlar, zina edenlere değil, hakka tâbi olan kimselerdir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"*Nikâhlanıp evlenin, neslinizi çoğaltın; gerçekten ben, kıyamet gününde, diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim.*"[809]

Hz. Ali [kerremallahu vechehû], sahabenin en zâhidi idi; bununla birlikte dört hanımı ve yedi câriyesi vardı. On beş câriyesinin olduğu da söylenmiştir.

Şehvetlerine tâbi olanların, yahudi ve hıristiyanlar olduğu da söylenmiştir.

Şehvetlerine tâbi olanların, Mecûsîler olduğu da söylenmiştir.

809 Ahmed, *Müsned*, 2/245; İbn Hibbân, *Sahih*, nr. 4028; Abdürrezzâk, *Musannef*, nr. 10391; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 3366.

Diğer âyette buyruluyor ki: *"Allah sizden* yükünüzü *hafifletmeyi istiyor;* bunun için kolaylık, genişlik ve tevhid üzere kurulu İslâm'ı din olarak önünüze koydu, darda kaldığınız zaman sizin câriyelerle evlenmenize ruhsat verdi. Gerçek şu ki *insan,* her şeyde *zayıf yaratılmıştır."* Çünkü o zayıf bir maddeden yaratılmıştır, sonuçta zayıflığa döner. İnsan, açlığın esiri, tokluğun sarhoşudur. Özellikle kadına yönelik şehvete gelince, cimâya sabredemez. İnsan, kadın konusundaki zayıflığı kadar hiçbir şeyde zayıf değildir.

Ubâde b. Sâmit [radıyallahu anh] söyle demiştir:

"Bana baksanıza! Ben, ancak başkasının yardımıyla ayağa kalkabiliyorum, sadece benim için yumuşatılmış yemekleri yiyebiliyorum, şu zamandan beri arkadaşım da öldü yani tenasül aletim söndü. Bu halde iken ben, bütün dünyaya bana verseler, bana helâl olmayan bir kadınla baş başa kalmak istemem. Korkum şu ki şeytan gelip sönmüş aletimi hareket ettirir; halbuki onun (şeytanı dinleyecek) ne kulağı var ve de gözü!"[810]

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Nisâ sûresinde sekiz âyet var ki bu ümmet için onlar, bütün dünyadan daha hayırlıdır. Bunlar şu âyetlerdir:

1. *"Allah size (helâli haramı) açıklamak, sizi, sizden önceki salihlerin yollarına iletmek ve günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, her işinde hikmet sahibidir"* (Nisâ 4/26).

2. *"Allah sizin tövbenizi kabul etmek istiyor; şehvetlerine uyanlar ise sizi bütünüyle hak yoldan saptırmak istiyor"* (Nisâ 4/27).

3. *"Allah sizden (yükünüzü) hafifletmeyi istiyor; çünkü insan zayıf yaratılmıştır"* (Nisâ 4/28).

4. *"Eğer size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi yüce bir mevkiye yerleştiririz"* (Nisâ 4/31).

5. *"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başka günahları dilediği kimse için bağışlar"* (Nisâ 4/48).

810 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 2/269.

6. *"Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. Kulun yaptığı iş (kötülük ise onu ya affeder ya da tek ceza verir); iyilik olursa onu kat kat arttırır ve tarafından büyük bir mükâfat verir"* (Nisâ 4/40).

7. *"Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok affedici ve çok merhametli bulur"* (Nisâ 4/110).

8. *"Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah iyilik sahiplerine en güzel karşılığı veren ve her şeyi en iyi bilendir"* (Nisâ 4/147).

25-28. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Mürid, ancak hakikat denizinde boğulup yok olmaktan korktuğu zaman zâhirî ilimlere veya hissî âleme dönebilir. Eğer hakikatin yüklerini taşımaya kuvvet kazanana kadar sabredip yolun âdaplarına sarılmaya çalışsa bu, kendisi için daha hayırlıdır. Çünkü maneviyattan maddi ve hissî âleme dönmek, mürid için emniyetli değildir; bu onun madde içinde hapsedilme sebebi olabilir. Bununla birlikte Allah, yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı, hakikatten zâhir ilme inen kimse için çok affedicidir, ona çok merhamet edendir; bunun için ona ruhsatı kendisi vermiştir.

Allah size, hakikate giden yolu açıklamak, sizden öncekileri ulaştırdığı gibi sizi de vuslata ulaştırmak ve hak yolunda gevşeklik ve manevi seyrinde durma gibi aklınızdan geçen kusurlarınızı affetmek istiyor. Allah, sizin bütünüyle kendisine dönmenizi sağlayarak size merhamet etmek ve iyilikte bulunmak istiyor; şehvetlerine dalan gaflet ehli ise sizi Rabb'inizin huzuruna giden vuslat yolundan döndürmek istiyor.

Allah sizin yükünüzü hafifletmek istiyor, bunun için size takatinizin dışında vâridat (manevi hal ve feyiz) yüklemiyor; çünkü siz zayıfsınız, ancak O size kuvvet verirse o zaman güçlü olursunuz.

Allahım, istediğimiz hayırları yapmada bize kuvvet ver. Senin istediğin işlerde bizi özel yardımınla destekle. Hiç şüphesiz sen, her şeye gücü yetensin.

Mal Edinme Yolu

Yukarıdaki âyetlerde, yetimlerin ve kadınların mallarını korumakla ilgili hükümler geçti. Sonra onları ilgilendiren cezalarla, onlar için helâl ve haram olanlardan bahsedildi. Cenâb-ı Hak, şimdi de erkeklerin mallarını muhafazayla alakalı son hükmü zikrederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ . . .

29. Ey iman edenler! Mallarınızı, aranızda bâtıl (haram) yollarla yemeyin; ancak rıza ile yaptığınız ticaret müstesna ...

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Mallarınızı, aranızda* faiz, kumar, gasp, hırsızlık, hainlik, kâhinlik, sihir ve bezeri işler gibi dinin câiz görmediği *bâtıl yollarla yemeyin; ancak,* satışında anlaşıp karşılıklı *rıza gösterdiğiniz* sahih bir ticaret olursa o yolla yemeniz *müstesnadır*."

İmam Mâlik bu âyeti delil göstererek, iki taraf bedenleriyle birbirinde ayrılmasalar bile, alışverişin akidle gerçekleşeceğini söylemiştir. İmam Şâfiî ise şöyle demiştir: "Akid ancak, iki tarafın bedenleriyle birbirinden ayrılmasıyla (alışveriş meclisini terketmeleriyle) gerçekleşir; çünkü Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"*Alan ve satan, birbirlerinden ayrılmadıkları sürece, muhayyerdirler (isterlerse geri dönebilirler).*"[811] İmam Mâlik ayrılmayı, sözle işi bitirip ayrılmak manasına almıştır. (Hanefîler de bu görüştedir).[812]

Müfessirlerin çoğunluğu, muhayyerliği şöyle tarif etmiştir: Muhayyerlik, alıcı ve satıcıdan her birinin, akidden sonra akdinden dönme veya dönmeme konusunda tercih hakkına sahip olmasıdır.

811 Buhârî, Büyû', 42.

812 Görüşler için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/134-135.

Sahabeden Amr b. Cerîr [radıyallahu anh] bir at satın aldı, akidden sonra atın sahibini muhayyer bıraktı, sonra şöyle dedi: "Ben Ebû Hüreyre'nin şöyle dediğini işittim: Alışveriş karşılıklı rıza ile gerçekleşir."

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bir malın, sahibinden başkasına intikal etmesinin pek çok helâl yolu varken, âyette özellikle ticaretin zikredilmesi, onun daha yaygın ve onurlu bir insan için en uygun mal edinme yolu olmasındandır. Bununla, her türlü mubah intikalin kastedilmiş olması da câizdir. Şöyle denilmiştir: Âyetteki nehiyden maksat, malın Allah Teâlâ'nın razı olmadığı yerlere sarfedilmesidir; ticaretten maksat ise onu Allah'ın razı olduğu yerlerde harcanmasıdır."[813]

29. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Mallarınızı ve hallerinizi, sizi Hakk'a yaklaştıran yerlerin dışında harcamayın; gerçekten Hakk'ın dışındaki her şey bâtıldır. Bu konuda şair (Lebîd b. Rebîa) demiştir ki:

"Dikkat edin Allah'ın dışındaki her şey bâtıldır ve her nimet mutlaka yok olup gidecektir."

Ancak sahip olduğunuz mallar ve haller, sizi sevgilinize (yüce Mevlâ'ya) yaklaştıran ve sizi O'nun huzuruna celbeden kazançlı bir ticarette sarfedilirse o başka. İşte bu, kârlı bir ticaret ve faydalı bir alışveriştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Haksız Yere Cana Kıymak

Cenâb-ı Hak bundan sonra, canları korumakla ilgili bazı hususlardan bahsetmektedir. Bu konunun geniş izahı ileride 92. âyette gelecektir. Yüce Allah bu konuda buyurdu ki:

... وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَح۪يمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ
ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْل۪يهِ نَارًاۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرًا ﴿٣٠﴾

---

813 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/211.

... Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.

30. ***Kim bunu düşmanlık ve zulümle yaparsa biz onu ateşe sokacağız. Bu, Allah'a çok kolaydır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Boğma, damarları kesme ve yaralama gibi ölüme sebep olan şeylerle yahut tehlikeye atarak *kendinizi öldürmeyin.*"

Amr b. Âs [radıyallahu anh] şöyle demiştir: Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], beni Zâtüsselâsil Seriyyesi'nde göndermişti. Soğuk bir gecede cünüp oldum. Su ile yıkanırsam soğuktan öleceğimden korkarak, teyemmüm edip arkadaşlarıma sabah namazını kıldırdım. Medine'ye geldiğimde durumu Resûlullah'a anlattım; Peygamber Efendimiz,

"Ey Amr, sen arkadaşlarına cünüp olarak mı namaz kıldırdın?" diye sordu; ben de,

"Evet, yâ Resûlallah, su ile yıkanırsam öleceğimden korktum; o zaman Allah Teâlâ'nın, *'Kendinizi öldürmeyin, şüphesiz Allah size karşı çok acıyandır'* âyetini hatırladım, teyemmüm yaptım' dedim. Bunu işiten Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] tebessüm buyurdu, bir şey söylemedi."[814]

"Kendinizi öldürmeyin" âyetine şu mana da verilmiştir: Müslüman kardeşlerinizi öldürmeyin. Hiç şüphesiz müminler tek şahıs gibidirler.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Cenâb-ı Hak, hem malın hem de canın korunmasını birlikte emretti. Mal da canın bir parçasıdır; çünkü mal, canın ayakta durmasının ve hayatta kalmasının bir sebebi yapılmıştır."

Allah size, nefsinizi öldürmeyi yasakladı, bunu ancak size bir şefkat ve merhamet olarak yaptı. Gerçekten Allah, size karşı çok merhametlidir.

---

814 Ebû Davud, Tahâret, 124 (nr. 334); Ahmed, *Müsned*, 4/203; İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 1315.

Allah, İsrâiloğulları'na kendilerini (günahlarına tövbe için) öldürmelerini emretmişti, size ise bunu yasakladı.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Kim bunu* yani kendini öldürmeyi veya daha önce yasaklanan bütün haram işleri, taşkınlık ve *zulümle yaparsa,* yani bunları haddi aşarak ve hakkı olmayan şekilde yaparak yahut başkasına karşı taşkınlık ederek veya nefsini azaba götürecek şeylerin içine iterek zulümle bu işleri yaparsa *biz onu* yakıp kavuran bir *ateşe atacağız. Bunu yapmak Allah için çok kolaydır."*

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Kim kendisini bir şeyle öldürürse kendisine onunla cehennem ateşinde sürekli azap edilir."*[815]

Hadis, ihtiharın günahının büyüklüğünü ifade etmektedir. Yahut bu ceza, intiharı helâl görerek yapan kimse içindir.

Cenâb-ı Hakk'ın, bu âyette kendisini öldüren kimseye haber verdiği azap, haksız yere başkasını öldüren kimseye haber verdiği azaptan daha hafiftir. Başkasını öldüren kimseye yapılan tehdit ileride gelecek. Çünkü o âyette, cana kıyan kimseye ayrıca ilâhî gazap, lânet ve büyük bir azap haber verilmiştir. İbn Atıyye'nin, "Müfessirler bu âyetin birbirini öldüren kimseler hakkında olduğunda icmâ etmişlerdir" sözü isabetli değildir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

29-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Nefsanî arzuları tâbi olarak ve sürekli gaflet halleri içinde kalarak kendinizi öldürmeyin. Hiç şüphesiz bu durum, gerçek manevi hayatı elden kaçırır. Fudayl b. İyâz [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Nefislerinizin payından gafil olmayın; kim nefsinin payından gafil olursa sanki onu öldürmüş gibi olur."

Nefsin payı, onun kötü hallerden temizlenmesi ve kemalat halleriyle süslenmesidir. Yahut nefsin payı, ilme'l-yakînden, marifetten ve temkin sahibi kâmil insanın sohbetinden günlük gıdasıdır. Bu nefisten

815 Buhârî, Cenâiz, 83; Müslim, İmân, 175-177; Tirmizî, İmân, 16; Nesâî, İmân, 7.

murat, ruhtur. Sûfîlerin öldürülmesini gerekli gördükleri nefisten maksatları, sürekli kötü işleri emreden nefs-i emmâredir. Ruh, günahlar ve hevâya dalarak karanlık içinde kaldığı sürece, ona "nefs" denir. Bütün günahlardan temizlenip arınınca, "ruh" ismini alır. Buradaki murat da odur. Ona nefis denmesi, daha önce üzerinde bulunduğu halden dolayıdır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Büyük Günahlardan Sakınmanın Mükâfatı

Cana kıymak, büyük günahlardandır. Kim ondan ve diğer büyük günahlardan sakınırsa küçük günahları affedilir. Cenâb-ı Hak, sayılan günahlardan sakınmaya teşvik ederek şöyle buyurdu:

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

31. ***Eğer size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi yüce bir makama yerleştiririz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Eğer size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi yüce bir makama yerleştiririz."* Bu yer (makam), cennettir. Yahut sizi oraya, şeref ve tâzim içinde yerleştiririz.

Büyük günahların, sayı ile mi yoksa tarifle mi bilineceği konusunda ihtilaf edilmiştir. Büyük günahların yedi tane olduğu söylenmiştir. Onların yetmiş hatta 700 tane olduğunu söyleyenler de olmuştur. Allah'a isyan olan her şeyin büyük günah olduğu da söylenmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Sizi helâke ve azaba götüren yedi şeyden sakının. Bunlar, Allah'a şirk koşmak, sihir yapmak, haksız yere cana kıymak, faiz yemek, haksız yere yetim

malını yemek, savaştan kaçmak, iffetli ve temiz mümin kadınlara zina iftirasında bulunmaktır."[816]

Müfessir İbn Cüzey demiştir ki: "Hakkında hadis bulunduğundan dolayı bu şeylerin büyük günahlardan olduğu konusunda bir şüphe yoktur. Bazı âlimler, hakkında hadis bulunduğu için diğer bazı işleri de büyük günahlara eklemişlerdir. Bunlardan bir kısmı şunlardır: Anne babaya haksız yere karşı gelmek, yalan şahitlik yapmak, yalan yere yemin etmek, zina yapmak, içki içmek, yankesicilik yapmak, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, kendini Allah'ın azabından emin görmek, yanındaki fazla sudan ona ihtiyaç duyan yolculara vermemek, Beyt-i Harâm'da dine aykırı işler yapmak, iki kişi arasında laf taşımak, idrar bulaşmasından sakınmamak, din kardeşinin şeref ve namusuna dil uzatmak ve hüküm vermede haksızlık yapmak."[817]

Büyük günahın bir tarifi şöyledir: "İnsanın dinî hassasiyetinin azlığından ve dindarlığının zayıflığından dolayı içine düştüğü her suç, büyük günahtır."

Zâhirde işlenen günahların küçük, (nifak, gösteriş, kendini gibi) kalple işlenen günahların büyük olduğu da söylenmiştir.

Yine, içinde kul hakkı bulunan günahların büyük, seninle Allah arasında olan günahların ise küçük günah olduğunu söyleyen de olmuş ve bu görüşlerine şu hadisi delil getirmişlerdir:

"Kıyamet gününde arşın ortasından bir münâdî şöyle seslenir: Ey ümmet-i Muhammed, Allah Teâlâ buyuruyor ki: Benimle sizin aranızda olan günahları ben size bağışladım; geriye hak sahiplerinin alacakları kaldı; siz de aranızdaki hakları birbirinize bağışlayın ve cennete girin!"[818]

---

816 Buhârî, Hudud, 44, Tıb, 48; Müslim, İmân, 144; Ebû Davud, Vesâyâ, 10.

817 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/189.

818 Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/274. Tarif, Süfyân-ı Sevrî'ye aittir. Büyük günahların tarif ve sayısı hakkında geniş bilgi için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/498-504.

31. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kulu Rabb'inin huzurundan uzaklaştıran her şey, büyük günahların en büyüğüdür. Kim onlardan kaçınır ve kendini Allah'tan alıkoyan şeylerden sakınırsa Allah onu şerefli bir hale ve mahalle dahil eder. O, ilâhî huzurda müşahede ve yüce mâbudunu görme lezzetine kavuşmak, yüce sevgili ve gerçek dostun sırlarında yükselmektir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Ebû Türab şöyle dedi: Allah, büyük günahlardan kaçınmayı emretti. Bu günahlar, asılsız iddialar, bâtıl işaretler ve hakikat dışı ulu orta konuşmalardır."[819]

İlâhî Taksime Razı Olmak

Daha önceki âyetlerde geçtiği gibi, Allah mirasları taksim edince bazı kadınlar, "Keşke biz de erkeklerle eşit olsaydık yahut bize iki pay verilseydi; çünkü bizim onlardan daha çok ihtiyacımız var" dediler. Bunun üzerine Allah, şu âyeti indirdi:

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ
مِمَّا اكْتَسَبُواۜ وَلِلنِّسَٓاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَۜ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ
فَضْلِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يماً ﴿٣٢﴾

32. ***Allah'ın bazınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin. Erkekler için kazandıklarından bir pay vardır, kadınlar için de kazandıklarından bir pay vardır. Siz Allah'ın lutfundan isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Allah'ın,* mirastan erkeğe kadının iki katını vermesi gibi, *bazınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etme-*

---

819 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân,* 1/241.

yin. Erkekler için kazandıklarından yani miras taksiminde elde edip sahip olduklarından *bir pay vardır; kadınlar için de* mirastan *kazandıklarından* az veya çok *bir pay vardır.* Öyleyse kadınlar Allah'ın kendilerine ayırdığı paya kanaat etsinler ve dinin hükümlerine itiraz etmesinler. Fakat *siz Allah'ın lutfundan isteyin;* o size miras dışında başka nimetler verir." İbn Abbas [radıyallahu anh] âyeti böyle tefsir etmiştir.

Mücâhid demiştir ki: Ümmü Seleme [radıyallahu anhâ] şöyle dedi: "Erkekler cihad yapıyor, biz kadınlar cihad yapamıyoruz; keşke biz de erkek olsaydık da erkeklerin derecesine ulaşsaydık!" Bunun üzerine bu âyet indi.[820]

Buna göre mana şöyle olur: Allah'ın kadınlara karşı erkeklere verdiği cihad etmek ve diğer ibadetlerdeki üstünlükleri temenni etmeyin. Erkekler için cihad ve diğer amellerinin sevabından kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlar için de kocalarına itaat, namuslarını koruma ve diğer amellerden yaptıklarından bir pay vardır.

Hakikat şu ki bu âyetin hükmü dinî ve dünyevî bütün derecelerde geçerlidir. Çünkü başkasına verilen üstünlüğü hazmedememe, haset ve düşmanlığa sebep olmakta, kulun Allah Teâlâ'nın kendisine nasip ettiği kısmete razı olmadığını göstermektedir.

Bir şeyi usulünce talep etmeden elde etmeyi arzulamak, dinen kötülenmiş bir durumdur. Kulun kendisine takdir edilmeyen bir şeyi temenni etmesi, kaderin hikmetine terstir. Kendisine çalışmakla elde edilmesi takdir edilen bir şeyi, hiç çalışmadan istemek de bir tembelliktir ve nasibini zayi etmektir. (Peygamberlik, yüksek akıl, güzellik gibi) kula çalışmaksızın takdir edilen bir şeyi, bende de olsun diye temenni etmek ise kendisinin gücü dışındaki imkânsız bir şeyle meşgul olmak ve vaktini zayi etmektir. Bu açıklamalar müfessir Beyzâvî'ye aittir.

Şu halde, erkekler için işledikleri amellerinden ve üstlendikleri meşakkatli işlerden dolayı bir payları vardır; Allah kendilerine çalışmaları nisbetinde karşılık verir; kadınlar için de aynı şekilde yaptıkları işlerden dolayı bir payları vardır.

820 bk. Abdürrezzâk, *Tefsir*, 1/449 (nr. 561); Said b. Mansûr, *Sünen* (Tefsîru Sûreti'n-Nisâ), nr. 624; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/507; Hâkim, *Müstedrek*, 2/305.

İnsanlarda olan bir şeyi temenni etmenin bir faydası yoktur, *siz Allah'ın fazlından isteyin,* O size bir benzerini yahut hiç tükenmeyen hazinesinden daha fazlasını verir. *Şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir;* O her insanın neyi hak ettiğini bilir; dilediklerini ilim ve güzel konuşma gibi istediği şeyle diğer insanlara üstün yapar.

Bu manaya göre, âyetin öncesiyle münasebeti şudur: Gerçekten büyük günahlardan sakınmak; Allah'ın kula bir ihsanı ve nimetidir. Bu kimse, günahlara dalan kimseden daha faziletlidir. Fakat bu fazileti hiç amel etmeksizin temenni etmek uygun değildir. Bununla birlikte kul Allah'ın fazlından istesin ki Allah onu günahlardan sakınan kimselere dahil etsin.

Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

32. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Peygamberlerde olduğu gibi, velilerin makamlarında da birbirlerine göre üstünlük vardır. Fakat, "Şu veli şundan daha üstündür" gibi belli bir şahıs hakkında hüküm vermek uygun değildir. Bu, bir veliyi noksan görmeye kapı açar, o da insanı gıybete götürür. Hem üstünlük, yakînin çokluğu, temkin halinin sağlamlığı, tevhid nurları içinde yükselme ve Cenâb-ı Hakk'ın birliğine ilişkin sırlarda terakki etmeye bağlıdır. Yine bir velinin üstünlüğü, eliyle halkın hidayet bulması, manevi ihsan ve yardımının ortaya çıkmasıyla anlaşılır.

Bir kul, başkasının makamına ulaşamadığını görünce, o makamın aynısını temenni etmemelidir. Bazan onun makamı Allah katında ilm-i ilâhîde daha büyük olur, bazan daha düşük olur. Bu durumda kötü edep sergilemiş olur. Bütün hayır, Allah'a kullukta ve Rabb'inin hükümlerine razı olmaktadır. Manevi hali kuvvetli olanlar için, Allah'ın hikmet ve ihsanıyla kendilerinde yarattığı kuvvet ve mücâhedeyle yaptıklarından dolayı bir nasip vardır. Hali zayıf olanlar için de ilâhî taksim ve adalet gereği yaptıkları işlerden dolayı bir payları vardır. Fakat siz Allah'ın büyük ihsanından isteyin. Hiç şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir. O, bazan sebepsiz verir; kul hiç yorulmadan dilediği nimeti ona ulaştırır.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Allah'ın fazlından isteyin; şüphesiz Allah kendisinden bir şey istenilmesini sever."[821]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"Allah, kendisinden bir şey istemeyen kuluna kızar."[822]

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah, kendisinden istemeyi emretti, temenniden ise nehyetti; çünkü istemekte, iftikar (kulun fakirlik ve âcizlik halini hissediş) vardır; temennide ise ihtiyar (kendince bir şeyi seçme) vardır."[823]

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Yakınların Mirası

Cenâb-ı Hak bundan sonra, İslâm'ın ilk günlerinde yapıldığı üzere, birbirine dost olan kimselerin mirasları hakkında açıklama yaparak şöyle buyurdu:

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ
أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

33. *(Erkek ve kadından)* ***her biri için, anne, baba ve akrabanın bıraktığından*** *(hisselerini alacak olan)* ***vârisler kıldık. Yeminlerinizle dostluk anlaşması yaptığınız kimselere de paylarını verin. Şüphesiz Allah her şeye şahittir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Biz vefat eden herkes için, geride bıraktığı mala vâris olacak kimseler belirledik.* Onlar, anne babalar ve akrabalardır."

821 Tirmizî, Daavât, 116 (nr. 3571); Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 10088.

822 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, nr. 658; Tirmizî, Daavât, 3; Ahmed, *Müsned*, 2/442; Hâkim, *Müstedrek*, 1/491;

823 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/242.

Âyete şu mana da verilmiştir: *"Biz, anne babanın ve akrabaların geride bıraktığı her mala vâris olacak kimseler belirledik.* Yeminlerinizle dostluk anlaşması yaptığınız kimselere gelince, onlar sizin yakın dostlarınızdır."

Câhiliye devrinde insanlar, birbirlerine yardım etmek ve destek vermek için yeminle anlaşma yaparlardı. Bir adam diğerine, "Kanım senin kanındır; bana gelen tehlike ve zarar sana da gelmiş sayılır (nimette ve dertte ortağız)" derdi. Bu anlaşma sırasında biri diğerinin eline vurur, böylece anlaşma gerçekleşmiş olurdu. Bunun için âyette, "Yeminlerinizin bağladığı anlaşma" dendi. İslâm'ın ilk günlerinde, bu tür bir anlaşma yapanlar, birbirlerinin mirasına altıda bir oranında vâris oluyordu. Âyetin, *"Onlara paylarını veriniz"* kısmı buna işaret ediyor. Sonra bu uygulama kaldırıldı.

Bu konuda şöyle denilmiştir: Bu âyet, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem], muhacirlerle ensar arasında kardeş yaptığı kimseler hakkında indi. Onlardan biri kardeşinin mirasına altıda bir oranında vâris oluyordu. Sonra bu hüküm, *"Akrabalar, Allah'ın kitabınca birbirine daha yakındırlar"* (Enfâl 8/75) âyetiyle yürürlükten kaldırıldı.

Ebû Hanîfe'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Bir adam, birinin eliyle müslüman olsa ve aralarında gerektiğinde birbirinin kan borcunu ödemek ve birbirine vâris olmak için anlaşma yapsalar, bu sahihtir; (adam öldükten sonra hiç mirasçısı yoksa) diğeri ona vâris olur."[824]

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Anlaştığınız şekilde onlara yardımdan paylarını verin. Böyle olunca, verilen söz yerine gelmiş olur ve hüküm kaldırılmış olmaz."

Hiç şüphesiz Allah, her şeye şahittir. Bu ifade, hak sınırlarını aşan ve sözleşmelerini bozan kimseler için bir tehdittir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

33. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, her asırda büyük veliler yaratmıştır; onlar önceki şeyhlerin bıraktığı hususi velâyete ve ilâhî inâyet sırrına vâris olmuşlardır. Bu

---

824 bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/233 (Beyrut 1994).

durum kıyamete kadar böyle devam eder. Yeryüzü ilâhî hücceti ayakta tutan ve hakka giden yolu gösteren zatlardan boş kalmaz. Onlara denir ki: Sizinle sohbet (müridlik, talebelik) akdi yapıp manevi halkanıza giren, bu işte sadık oldukları ortaya çıkan ve hizmetleri gözüken kimselere, Allah'ın size tahsis ettiği velâyet sırrından ve inayet lutfundan nasiplerini verin. Hiç şüphesiz Allah, her şeye şahittir. Manevi hilafeti hak eden ve velâyet sırrına vâris olan kimseler O'na gizli kalmaz. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Erkeklerin Aile Reisliği

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, erkeklerin miras ve diğer bazı hususlarda kadınlara karşı üstün olmasının hikmetini açıklayarak şöyle buyurdu:

اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَٓاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ
وَبِمَٓا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْۜ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ
لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُۜ وَالّٰت۪ي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ
وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّۚ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا
عَلَيْهِنَّ سَب۪يلًاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَب۪يرًا ﴿٣٤﴾

34. Erkekler, (ailenin reisi olarak) kadınlar üzerinde yönetici ve koruyucudur. Bu durum, Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün yaratmasından ve erkeklerin mallarından (kadınlara) harcama yapmasından dolayıdır. Saliha kadınlar, itaatkârdır; Allah'ın korumasını emrettiği şeyleri kocaları yokken de korurlar. Serkeşlik yapmasından endişe ettiğiniz kadınlarınıza önce öğüt verin, sonra onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse en sonunda) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidir."* Yani, devleti idare edenlerin halk üzerinde kontrol yetkisi gibi, erkekler de edep, infak ve farz ilimleri öğretme konularında kadınlar üzerinde yetki ve söz sahibidirler.

Erkeklere bu yetki ve görevin verilmesi iki sebeple olmaktadır: Biri, vehbîdir yani Allah vergisidir; diğeri ise kesbîdir, kendi çalışmasıyladır. Vehbî olan durum, Allah'ın erkekleri kadınlara göre daha üstün özelliklerde yaratmasıdır. Bu üstünlük, özellikle şu alanlarda kendini göstermektedir: Kâmil akıl, güzel tedbir, amel ve taatlerde daha fazla kuvvet sahibi olmak. Bundan dolayı peygamberlik, imamet (devlet başkanlığı), aile fertleri üzerinde velilik, dinin alameti olan (ezan, ikamet ve hutbe gibi) işlerin icra edilmesi, ceza ve kısaslarda şahitlik, cihad ve cuma namazı gibi işler özellikle erkeklere tahsis edilmiştir. Ayrıca, asabelik,[825] mirasta fazla pay alma ve boşamada müstakil hareket edebilmesi de erkeklere verilmiş özel durumlardır.

Kesbî olan durum ise erkeklerin mallarından kadınlara harcama yapmaları, onlara mehir vermeleri, nafakalarını ve giyim kuşam ihtiyaçlarını karşılamalarıdır. Buna göre kocaya, kadınlarına karşı adaleti koruması gerekmektedir.

Âyetin devamı şöyledir: *"Saliha kadın, itaatkârdır."* Yani Allah Teâlâ'ya ve kocasına itaat edendir. *"Ayrıca kocası olmadığı zaman, kocasının evindeki malı, kendi namusunu ve kocasının sırrını koruyan kadındır."* O bunları, Allah'ın korumasıyla korur; yani Allah'ın kendisine verdiği emanet duygusu ve hakkı koruma şuuru ile ve kalbine yerleştirdiği dinî duyarlılıkla korur. Yahut bunları Allah'ın hakkı olarak korur. O, Allah'ın haklarını koruduğu zaman Allah da onu günaha düşmekten korur. Çünkü Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] İbn Abbas'a, *"Sen Allah'ın hukukunu koru ki Allah da seni korusun"*[826] buyurmuştur.

Kadınlardan kim bu özellikte olursa kocasının ona karşı güzel davranması ve onun iyi haline iyilikle mukabele etmesi gerekli olur.

---

825 Asabe, araya kadın girmeden, miras bırakana doğrudan bağlanan erkek hısımlardır. Oğul, oğlun oğlu, baba, babanın babası gibi ...

826 Tirmizî, Kıyamet, 59; Ahmed, *Müsned*, 1/293.

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kadınların en hayırlısı, kocası yüzüne baktığı zaman onu sevindiren, kocası bir şey söylediğinde yerine getiren, kocası yanında olmadığı zamanlarda kocasının namusunu ve malını koruyandır."[827]

Âyet şöyle devam ediyor: "Size karşı *serkeşlik yapmasından korktuğunuz,* isyan ve baş kaldırmalarını yakînen gördüğünüz *kadınlara gelince, onlara önce sözle öğüt verin;* eğer söz fayda vermezse, *onları yataklarında ayrı bırakın,* yani onlarla aynı yorgan altına girmeyin yahut onlarla cinsel ilişki yapmayın. *Eğer bu da fayda vermezse* onları, ciddi olarak acı vermeksizin ve bir taraflarını kırıp yarmaksızın *dövün.* Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kamçını aile fertlerinin göreceği yere as (ki onu görüp kendilerine çeki düzen versinler!)."[828]

"Ey kocalar, *eğer hanımlarınız size itaat ederlerse* yahut geçmişteki kusurlu hallerine tövbe ederlerse *artık onların aleyhine bir yol aramayın."* Yani onlara eziyet vermek için başka bir bahane aramayın, bilakis geçmişteki isyanlarını sanki olmamış gibi sayın. Hadis-i şerifte buyrulduğu gibi; *"Gerçekten tövbe eden kimse, hiç günah işlememiş kimse gibidir."*[829]

İbn Uyeyne demiştir ki: "Hanımlarınızın sizi sevmesi için kendilerini takatleri üzerinde zorlamayın."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Kadınlardan, erkeklerine zâhiren itaat hali gerçekleşmişse artık erkekler onlardan her durumda kendileriyle uyum içinde olmasını istemesinler. Bu, Allah'ın takdiriyle çekişmek olur. Allah Teâlâ, *'Allah'ın yaratmasında bir değişme bulamazsın'* (Rûm 30/30) buyurmuştur." Vertecübî sonra şu hadisi zikretmiştir:[830]

---

827 Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 20; İbn Mâce, Nikâh, 5; Ahmed, *Müsned,* 2/251; Hâkim, *Müstedrek,* 2/161; Taberânî, *el-Kebîr,* nr. 7828; Heysemî, *ez-Zevâid,* 4/502.

828 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ,* 7/332; Abdürezzâk, *Musannef,* nr. 17963; Taberânî, *el-Evsat,* nr. 4379; Süyûtî, *es-Sagîr,* nr. 5368-69. Aynı konuda bir hadis için bk. Buhârî, *Edebü'l-Müfred,* nr. 1229 (575. bab).

829 İbn Mâce, Zühd, 30; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* 10/154; Heysemî, *ez-Zevâid,* 10/200.

830 bk. Rûzbihân-ıBaklî, *Arâisü'l-Beyân,* 1/244.

"Ruhlar, sınıflara ayrılmış ordular gibidir. Onlardan (ezelde) birbiriyle tanışanlar dünyada anlaşıp kaynaşırlar. Birbirine ters sıfatta olanlar ise dünyada zıtlaşıp dururlar."[831]

Cenâb-ı Hak bundan sonra, kocaları tehdit ederek şöyle buyurdu: *"Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür."* Öyleyse O'ndan, O'na karşı gelmekten sakının. Sizin idareniz altındaki hanımlarınıza gücünüzün yetmesinden daha fazla, O'nun size gücü yeter.

Âyete şu mana da verilmiştir: Hiç şüphesiz Allah, böyle yüce ve ulu olmasıyla birlikte, sizin kusurlarınızı affetmektedir; bu durumda siz hanımlarınızın kusurlarını daha fazla affetmelisiniz.

Diğer bir mana: Hiç şüphesiz Allah, bir kimseye zulmetmekten veya onun hakkını noksan vermekten yüce ve uludur.

Âyetin iniş sebebi şudur:

Akabe biatlarında ensarın temsilcilerinden olan Sa'd b. Rebî' [radıyallahu anh], hanımı Habibe bint Zeyd'e, bir konuda kendisine karşı geldiği için bir tokat attı. Bunun üzenine Habibe babasına gitti; babası onunla birlikte Resûl-i Ekrem huzuruna gelerek,

"Yâ Resûlallah, ben kızımı Sa'd'a eş olarak verdim, o ise kalkıp kendisine tokat attı!" diye şikâyette bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"O da kocasına aynısını yapsın!" buyurdu. Kadın kocasına kısas yapmak için huzurdan ayrılınca, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] onları çağırarak şöyle buyurdu:

"Gelin bakalım, bana Cebrâil geldi, Allah şu âyeti indirdi: 'Erkekler, (ailenin reisi olarak) kadınlar üzerinde yönetici ve koruyucudur...'" Allah Resûlü âyeti sonuna kadar okudu, sonra şöyle buyurdu:

"Biz bir iş istedik; Allah başka bir iş istedi; Allah'ın istediği daha hayırlıdır."[832] Böylece, kadının kocasına kısas yapmasını kaldırdı.

831 Buhârî, Enbiyâ, 2; Müslim, Birr, 159; Ebû Davud, Edeb, 16; Ahmed, *Müsned*, 2/295.

832 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/512-513; ayrıca bk. İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 6/688-689 (Riyad 2003).

Âyetin, Sa'd'ın dışında hanımının geçimsizlik yaptığı başka biri hakkında indiği de rivayet edilmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

34. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Manevi hali kuvvetli kişiler, Allah'ın nefislerine karşı kendilerine verdiği üstün kuvvetle ve ona karşı uyguladıkları mücâhede ve riyâzet sebebiyle nefisleri üzerinde hâkimdirler; onu hüküm ve egemenlikleri altına almışlardır. Onlar sürekli nefislerini kontrol eder ve onu her an suçlu görürler. Eğer nefis ıslah olur, kendisinden istenen kulluk görevlerine boyun eğer ve Rabb'ine karşı vazifelerini hakkı ile yerine getirirse, ona ikram ve güzellikle muamele ederler, ondan sıkı edepleri ve cezayı kaldırırlar. Şayet nefis azgınlaşıp baş kaldırırsa onu istediği şeylerden mahrum eder, uyku için yataklarından uzaklaştırırlar; nefsin kötülükte ısrarı ve gafleti nisbetinde onu cezalandırırlar.

Şeyh Bâyezid-i Bistâmî, yanına bir bağ çubuk alıp halvet yerine girer, nefsi ne zaman gaflete düşerse kendisini bu çubuklarla döverdi; bütün çubukları kırana kadar devam ederdi.

Arkadaşlarımızdan biri de eline bir tahta parçası alarak halvete girerdi; ne zaman gaflete düşse onunla başına vururdu. Öyle ki bu yüzden başında yaralar oluşmuştu. Aslında bu, haddi aşıp fazla ileri gitmektir (buna gerek yoktur). Dinimizde işlerin en hayırlısı, orta halli olanıdır. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Aile İçi Geçimsizliğin Çözümü

Cenâb-ı Hak önceki âyette, itaat eden kadınla, serkeşlik yapan kadının durumunu zikretti. Bundan sonraki âyette ise ailede iş çıkmaza girdiğinde ne yapılacağını belirterek şöyle buyurdu:

وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِه۪ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَاۚ
اِنْ يُر۪يدَٓا اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا خَب۪يرًا ﴿٣٥﴾

35. ***Eğer karı kocanın arasının (tamamen) açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Şayet taraflar ıslah isterse Allah aralarını bulur. Şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir, her şeyden haberdar olandır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey hâkimler, *eğer karı kocanın arasında* bir ihtilaf ve çekişmenin olduğunu görür, fakat kimin haklı kimin haksız olduğunu tam bilemezseniz, aralarında hüküm verecek güvenilir *iki hakem gönderin. Bunların biri kadının, diğeri de kocanın aile tarafından olsun.*" Çünkü akrabalar, işin iç yüzünü daha iyi bilirler ve onları barıştırmayı daha fazla isterler. Eğer hâkim, aile dışından iki kimse gönderse bu da mümkündür. Aynı şekilde hakemleri karı kocanın belirlemesi de geçerlidir.

Hakemler, hangi hükümde ittifak ederse karı kocanın ona uyması gerekir. Bu hüküm, bir bedel karşılığında boşanma, doğrudan boşanma veya barışıp anlaşma olabilir.

Ebû Hanîfe demiştir ki: "Hakemlerin ayırma yetkisi yoktur; ancak durumu karı kocaya havale ederler. Eğer ihtilaf ederlerse bir şey lazım gelmez, hüküm yeniden başlar."[833]

İbn Cüzey demiştir ki: "Mâlikî mezhebinin meşhur görüşüne göre, hakemleri hâkim gönderir. Karı kocanın isteyebileceği de söylenmiştir. Ancak, son zamanlarda kadılar arasında, iki hakem göndermeyip onların yerine güvenilir bir kadın göndermek âdet olmuştur. Âlimlerden biri, bunun Kur'an'ın hükmünü ve uygulanması gereken sünneti değiştirmek olduğunu söylemiştir."[834]

Âyetin devamında şöyle buyruluyor: "Karı kocayı barıştırmak için iki hakem gönderildiğinde, *eğer bu hakemler onların arasını ıslah etmek ister ve bunda anlaşırlarsa* bu güzel niyetlerinin bereketine *Allah onları bu işte muvaffak eder.*"

---

833 bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/239.

834 İbn Cüzey, *et-Teshil*, 1/191.

Bunda şuna yönelik bir uyarı vardır: Kim peşine düştüğü bir işte niyetini sağlam tutarsa Allah onu hedefine güzel bir şekilde ulaştırır.

Âyet şöyle bitiyor: "*Şüphesiz Allah*, dışınızda ve içinizde olan *her şeyi bilmektedir*. Bunun için ayrılığın nasıl ortadan kalkıp barışın sağlanacağını da en iyi O bilir."

35. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey şeyhler, terbiyenizdeki kimse üzerinde nefis ve ruhun çekişmesinden korkarsanız, ona iki tane kuvvetli vâridat gönderin. Bunlar ya ruhu Rabb'ine sevkedecek kuvvetli bir şevk ya da nefsi hevâsından sakındıracak şiddetli bir korkudur. Nefis, hevâsına tâbi ederek ve Mevlâ'sına isyan ettirerek onu esfel-i sâfiline doğru sürükler; ruh ise nefsin hevâsıyla mücâhede ve Mevlâ'sını müşahede ederek onu en ala makamlara doğru çeker.

Allah, bu kulunun halini ıslah etmek istediği zaman, ona şevkle korkuyu beraber gönderir. Bu ikisi onu şehvetlerinden kurtarmak ve yüce makamlara ulaştırmak için birbirine destek olur. Önce kalpteki kötü duyguları söküp atacak korkuyu gönderir; onu kalbi gafletten silkeleyip uyandıracak şevk (ilâhî aşk) takip eder; böylece kul, Allah'ın özel yardımına mazhar olan hakikat ehli arasına katılır. Bunu yapmak Allah için hiç de zor değildir.

İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde der ki: "Kalpten şehveti ancak, şiddetli bir korku veya kalbi silkeleyip gafletten uyandıracak bir şevk çıkarır."

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Tevhid ve Yakınlara İhsan

Cenâb-ı Hak, önceki âyetlerde malların, neseplerin ve canların korunmasıyla ilgili açıklamaları bitirince, dinlerin korunması ve bununla alakalı şeyleri açıklamaya başlayarak şöyle buyurdu:

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِه۪ شَيْـٔاً وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَبِذِي
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ
الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّب۪يلِۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراًۙ ﴿٣٦﴾

36. ***Allah'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara*** *(hizmetçi, işçi ve benzerlerine)* ***iyi davranın. Şüphesiz Allah kendini beğenenleri ve böbürlenenleri sevmez.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah'a kulluk edin."* Yani O'nun tek ilâh olduğunu bilin ve bunu ilan edin, bir de kendisine itaat edin. *"O'na,* inancınızda veya ibadetinizde açık veya gizli olarak *hiçbir şeyi ortak koşmayın."* Mesela kim, hacca ziyaret için değil, sırf ticaret niyetiyle gitse ibadetinde Allah'a ortak koşmuş olur.

"Anne babaya iyilikte bulunun." Bu, onlara iyi davranmak ve haklarını güzel korumaktır.

"Yakınlara, yani neseben veya din olarak yakınınız olan kimselere *de iyilikte bulunun.* Halleri zayıf olduğu için *yetimlere,* ellerinde fazla bir şey bulunmadığı için çaresiz olan *yoksullara da iyilik ve ihsanda bulunun."*

Bir zat, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) gelerek kalbinin katılığından şikâyet etti; Resûlullah Efendimiz ona şu tavsiyede bulundu:

"Kalbinin yumuşamasını istiyorsan, yemeğini fakirlerle birlikte ye, yetimlerin başını okşa ve onlara yemek yedir."[835]

835 Taberânî, *Mekârimü'l-Ahlâk*, nr. 107; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 2658; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, nr. 11034.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Evi veya nesebi yakın olan komşuya, yeri veya nesebi uzak olan komşuya da iyilik ve ihsanda bulun."* Bazıları, komşuları belirlerken, her taraftan kırk hanenin komşu olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki:

"Yakının olan komşu, seninle arasında akrabalık bulunan komşudur; uzak komşu ise başka bir kabileden olan kimselerdir."

Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Komşunun komşu üzerindeki hakkı nedir?" diye sorulunca şöyle buyurmuştur:

"Seni davet ettiğinde davetine gidersin; başına bir sıkıntı gelince kendisine destek verirsin, senden borç istediğinde (imkânın varsa) verirsin, bir nimete ulaşınca kendisine hayırlı olsun dersin, hastalanınca ziyaretine gidersin, bir musibete uğrayınca tâziyede bulunursun, vefat edince cenazesinde bulunursun. Evini, onun rüzgârını kesecek şekilde, onun evinden yüksek yapma, ancak izin alarak yapabilirsin. Yemeğinin kokusuyla onu rahatsız etme, ancak yaptığın yemekten ona da bir miktar verirsen o başka. Yeni çıkmış bir meyve aldığın zaman, ondan komşuna da ikram et, bunu yapmayacaksan, aldığın meyveni evine gizleyerek götür. Ayrıca, aldığın yeni meyveden çocuğunun eline vererek dışarı gönderme ki komşunun çocuğu ona kızıp kin gütmesin."[836]

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] daha sonra şöyle buyurdu:

"Üç çeşit komşu vardır:

1. *Üç hakkı olan komşu. Bu, akraba olan müslüman komşudur. Onun komşuluk, akrabalık ve Müslümanlık hakkı vardır.*

2. *İki hakkı olan komşu. Bu, akrabalar dışındaki müslüman komşudur. Onun komşuluk ve Müslümanlık hakkı vardır.*

3. *Bir hakkı olan komşu. Bu, akraba ve müslüman olmayan gayrimüslim komşudur. Onun sadece komşuluk hakkı vardır."*[837]

"Yakın arkadaşa da iyilik ve ihsanda bulunun." Yakın arkadaş, ilim, sanat ve yolculuk gibi güzel bir işte yardımcı olan samimi arkadaştır; çünkü o sürekli senin yanında bulunmaktadır.

---

836 Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, nr. 2430; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/281.

837 Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/207; Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, nr. 2430; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/164; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 24891.

Hz. Ali [radıyallahu anh] yakın arkadaşın, kişinin hanımı olduğunu söylemiştir. O zaman bu âyet, daha önce geçen, *"Hanımlarınızla güzel geçinin!"* âyetindeki güzel geçim emrini tekit etmektedir.

Velilerden biri demiştir ki: "Velilikte ilk basamak, kimseye eziyet etmemek ve sıkıntılara tahammül etmektir. Bunun en güzel ölçüsü de insanın aile ve çocuklarıyla güzel geçinmesidir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır; ben sizin içinizde ailesine karşı en hayırlı olanım."[838]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Yolcuya da iyilik ve ihsanda bulunun."* Yolcu, eve gelen misafir veya yolculuk yapan kimsedir; o genelde yalnızlık ve gariplik çektiği için kendisine iyilikte bulunun. *"Bir de ellerinizin altında bulunanlara* erkek ve kadın hizmetçilere *iyi davranın."*

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] vefatından önceki son sözleri şuydu:

"Aman ha namaza dikkat edin namaza! Bir de eliniz altındaki hizmetçilere iyi davranın!"[839]

Âyet şöyle bitiyor: *"Şüphesiz Allah, kendini beğenen,* akraba, komşu ve arkadaşlarına karşı kibirlenip onlara hiç iltifat etmeyen, malı, makamı ve Allah'ın kendisine verdiği nimetlerle *böbürlenip duran kimseleri sevmez."*

Böyle bir kimseden, elindeki nimetin alınması yakındır.

36. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kulluk görevlerini yerine getirerek ve Rabb'in azametini müşahede ederek Allah'a ibadet edin.

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Kulluk, Rabb'inin tercihi karşısında kendi ihtiyarını terketmek, sürekli tevazu ve iftikar (kendini muhtaç bilme) halinde olmaktır."

---

838 Tirmizî, Menâkıb, 64; İbn Mâce, Nikâh, 50; Heysemî, *ez-Zevâid*, 4/303.

839 Ahmed, *Müsned*, 6/290; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 2933.

Şöyle denilmiştir: Kulluk, dört şeyden ibarettir: Hakk'a ve halka karşı verdiği sözlere vefa, Allah'ın çizdiği sınırları muhafaza, mevcuda rıza ve elden gidene sabır. Bunun alameti, safi bir tevhid anlayışına sahip olmaktır. Bunun için yüce Allah, "O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın!" buyurdu. Yani, O'nunla birlikte hiç kimseyi görmeyin. Bu konuda bir ârif şöyle demiştir:

"Yüce ilâhı tanıdıktan sonra başkasını görmedim; zaten bizim gönlümüze başkasının girmesi yasaklanmıştır."

Bir başka ârif de şöyle der: "O'ndan başkasını görmem için zorlansam, buna güç yetiremem. Hem O'ndan başka gerçekte kimse yoktur ki ben onu müşahede edeyim!"

İnsanın zâhirinde kulluk yansıdığında ve bâtınında gerçek tevhid inancı yerleştiğinde, onda güzel ahlâk ortaya çıkar ve artık gerek akrabalarına ve gerekse uzağındaki insanlara güzel davranır, onlara maddi ve manevi cömertlikte bulunur, iyilik yapar. Çünkü fütüvvet (herkese iyilik ve ihsanda bulunmak), tevhid ehlinin hali ve tecrid sahiplerinin (gönüllerini her şeyden çekip sadece Mevlâ'ya yönelenlerin) sıfatıdır. Zaten bu durum onların halinden bilinmektedir. Allah bizi onların zikriyle faydalandırsın ve onların yolunda yürümeyi nasip etsin. Âmin...

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) âyetin tefsirinde demiştir ki: "Âyette, kendisine iyilik yapılması istenen anne babadan maksat marifetullah yolunu öğreten şeyhlerdir." Vertecübî, sonra Cüneyd-i Bağdâdî'nin şöyle dediğini nakletmiştir:

"Babam bana bir işi yapmamı emretti, o sırada mürşidim Serî-i Sakatî de başka bir işi yapmamı emretti. Ben mürşidimin istediği işi babamın istediği işten önce yaptım, sonra babamın istediğini yaptım. İşte bu yolda her ne bulmuşsam, bu davranışımın bereketiyle buldum."[840]

Yakınlar, Allah yolunda bir şeyhe bağlı mümin kardeşlerdir.

Yetimler, daha yeni bir şeyhe gidip gelen cahil dervişlerdir.

Miskinler, avam halk içindeki yakîni zayıf kimselerdir.

---

840 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/245.

Allah Teâlâ, seçkin dostlarına, bu kimselere iyilik ve ihsanda bulunmayı emretmiştir. Bu iyilik onları, hak yolda sabit tutmak ve kendilerini Rab'lerine sevketmektir.

Yakın komşu, evi sana yakın olan ve manevi nisbet yolundaki kardeşindir. Sana düşen, onlara bolca iyilik ve ihsan etmektir.

Uzak komşu, senin etrafındaki avam halktır; onlara nasihat yapman ve kendilerini hakka irşad etmen gerekir.

Yakın arkadaş, yolculuk ve diğer durumlar gibi seninle herhangi mühim bir işte beraber olan kimsedir.

Yolcu, seçkin velilere misafir olan kimselerdir. Onların veliler üzerinde maddi ve manevi hakları vardır.

Elinizin altında bulunanlar, kendilerinde tasarrufta bulunduğunuz aile, çocuklar ve hizmetçilerdir. Onlara yapacağınız iyilik, kendilerini yüce sultanın huzuruna yaklaştırmaktır.

Cenâb-ı Hak sonra, havas-avam herkese karşı mütevazi olmayı, onlara ilgi ve sevgi göstermeyi emrederek şöyle buyurdu: *"Hiç şüphesiz Allah, kendini beğenenleri ve böhürlenenleri sevmez."*

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cimrilik ve Riyanın Sonu

Cenâb-ı Hak bundan sonra, yukarıdaki âyette anlatılan kimselerin tam tersi sıfatlara sahip olanların halini açıklayarak şöyle buyurdu:

اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَٓا اٰتٰيهُمُ
اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِۜ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَاباً مُهِيناًۚ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ
يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ وَمَنْ
يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِيناً فَسَٓاءَ قَرِيناً ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيماً ﴿٣٩﴾

37. Onlar, cimrilik edip insanlara da cimriliği telkin eden ve Allah'ın kendilerine lutfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.

38. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için harcarlar. Şeytan bir kimseye arkadaş olursa o ne kötü bir yakındır!

39. Şayet onlar Allah'a ve ahiret gününe iman ederek Allah'ın kendilerine verdiğinden (O'nun yolunda) harcasalardı ne zararları olurdu ki? Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlar öyle kimselerdir ki* mallarından akraba ve komşularına harcama konusunda *aşırı cimrilik gösterirler, insanlara da cimrilik yapmayı telkin ederler ve Allah'ın kendilerine lutfundan verdiği zenginliği gizlerler;* kendilerini malı az ve fakir gösterirler."

Yahut onlar, (kitaplarındaki) Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] sıfatlarını anlatan ilmi gizlerler. Bu halleriyle onlar, bütün kınama ve azarı hak etmiş kimselerdir.

"Biz onlardan kâfir olanlar için alçaltıcı, perişan edici *bir azap hazırladık."*

Bu âyet yahudiler hakkında inmiştir. Onlar, Medine'de ensara, "Mallarınız harcamayın; biz sizin fakir düşeceğinizden korkuyoruz!" derlerdi. Onlar ayrıca Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] sıfatlarını gizlediler.

Âyette, *"Biz kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık"* buyrulması şu mesajı vermektedir: Kimin sıfatı böyle ise o kimse, Allah Teâlâ'nın nimetini inkâr etmiştir. Kim Cenâb-ı Hakk'ın nimetini inkâr eder ve onu küçük görürse o kimse, alçaltıcı bir azabı hak eder.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar,* insanların övgüsünü isteyerek ve kınamalarından korkarak, *mallarını insanlara gösteriş için harcarlar; Allah'a ve ahirete iman etmezler,* harcamalarında Allah'ın rızası-

na aramazlar. Bu durumda şeytan onların yakını olur. *Şeytan kime yakın olursa o ne kötü bir yakındır!* Şeytan onlara yakın olunca, kendilerine malları üzerine titremeyi ve amellerinde gösteriş yapmayı güzel gösterdi.

Allah Teâlâ âyette, riyakârlarla cimrileri birlikte azapla tehdit etmiştir; çünkü onların biri ifratın, diğeri de tefritin uç noktasıdır. Bunun için çirkinlikte ve kötülenmeyi hak etmede eşittirler.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Şayet onlar Allah'a ve ahiret gününe iman ederek Allah'ın kendilerine verdiğinden (O'nun yolunda) harcasalardı ne zararları olurdu ki?"* Yani, eğer onlar imanlarında ihlâs sahibi olup sonsuz cömertlik ve ikram sahibi Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerden hayır yollarında harcasalardı kendilerine hiçbir ayıplama olmaz, peşlerine düşülüp hesap sorulmazdı.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bu âyette şu duruma bir tembih vardır: Bir kimse, kendisine zarar vermeyen bir şeye çağrıldığında, ihtiyaten o davete uyması gerekir. Çağrılan şey, pek çok fayda içeriyorsa ona karşı nasıl davranılması gerektiğini düşün! Cenâb-ı Hak bu âyette, imanı infaktan önce zikretti; bir önceki âyette ise imanı infaktan sonra zikretti. Bunun sebebi şudur: Burada maksat, özellikle imandır ve ona teşvik edilmektedir; önceki âyette ise bir sebep olarak zikredilmiştir."

"Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir." Onların işlerinden ve niyetlerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

37-39. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Sûfîlerden biri der ki: "Çirkin işlerin en kötüsü, bir sûfînin cimri olmasıdır."

Allah kendilerinden razı olsun, ârif sûfîler kulların en seçkinleridir. Onlar, Cenâb-ı Hakk'ın, inkâr ve inat ehli kimseleri tanıttığı sıfatların tam zıddı olan güzel ahlâka sahiptirler. Onlar, canlarıyla birlikte Allah'ın kendilerine tahsis ettiği ledünnî ilimleri ve kudsî sırları, manevi temizlik ve terbiye yoluna girenler içinde ehil olanlara feda ederler, insanlara cömertlik ve güzel ahlâkı tavsiye ederler; her şeyin sahibi yüce yaratıcının onlara bahşettiği nimetlerden bahsederler, Allah ile zenginlik ve O'nunla yetinip başkasından gönlü çekme halini tutumlarıyla ortaya

koyarlar. Mallarından bir şey infak ettiklerinde, onu Allah için, Allah'ın öğrettiği ilimle, Allah'tan aldıkları bir işaretle ve Allah'a yaklaşmak için verirler. O anda kalplerine yakîn hali egemen olur, âlemlerin Rabb'ini müşahede içinde olurlar. Böyle olunca şeytan onların semtine yaklaşamaz. Onlar iki dünyada da her şeyin sahibi, asıl hesap görücü Allah'tan başkasını görmezler. Onları Rahmân'ın melekleri sever. İnsanlar ve cinler kendilerine muhabbet eder; onları görmeye iştiyak duyar. Allah bizi de onları sevmeyi nasip etsin ve bizi onların izinden ayırmasın. Âmin.

Zerre Kadar Hayır Zayi Olmaz

Cenâb-ı Hak, bundan sonra infakta, dini Allah için yaşamanın alameti olan ihlâsa teşvik ederek şöyle buyurdu:

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍۚ وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا
وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

40. ***Şüphesiz Allah zerre kadar haksızlık etmez. Eğer kulun yaptığı iş iyilik ise onu kat kat artırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Şüphesiz Allah, zerre kadar da olsa* hiç kimseye amelinin sevabından noksanlaştırarak yahut hak ettiği azabı artırarak *haksızlık etmez*. Bilakis herkese, ameli ölçüsünde karşılık verir. *Kulun yaptığı iş, bir iyilik ise* miktarı küçük de olsa onun ecri büyük olur. Eğer yapılan iş iyilik ise Allah kulun ihlâsına göre, bire on, bire yedi yüz ve hatta daha fazlasına kadar onu artırır. Ebû Hüreyre [radıyallahu anh] demiştir ki: Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu işittim:

"*Şüphesiz Allah (bazan) mümine, bir iyiliğine karşılık iki milyon sevap verir.*" Allah Resûlü sonra, "*Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez*" âyetini okudu.[841]

841 Ahmed, *Müsned*, 2/521; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/541.

Âyet şöyle bitiyor: *"Ve Allah kendi katından* bir lutuf ve ihsan olarak kuluna *büyük bir mükâfat* ve büyük bir nimet *verir."*

Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Allah müminin hiçbir iyiliğini zayi etmez, karşılıksız bırakmaz. Allah müminin yaptığı iyiliklere karşılık olarak dünyada kendisine rızık verir, ahirette de iyiliğine ayrıca karşılık verir; kâfire ise iyi işlerine karşılık dünyada rızık verir, ahiret olunca onun karşılık verilecek hiçbir iyiliği bulunmaz."[842]

40. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hak Teâlâ, ecir isteyenlere asla haksızlık etmeyip bilakis onlara ahirette fazlasıyla hûri ve köşk verdiği gibi; ilâhî yakınlık ve huzuru talep edenlere, kalpten perdelerin kalkmasını isteyenlere de zerre kadar haksızlık yapmaz, ecirlerini noksanlaştırmaz, bilakis onlar mücâhede çeşitlerinden her ne yaparlarsa onlar için müşahede nurlarından kat kat artırır. Onlar için maddi yönden her ne noksanlaştırsa isterse bu zerre kadar bir şey olsun, kendilerine onun yerine manevi yönden o kadar ve daha fazlasıyla cemalini müşahede ve seyir nimeti ihsan eder. Onlardan kim, azıcık da olsa nefsini ezip hakka boyun eğdirirse o derece ve daha fazlasıyla yüce Allah'ın muhabbet şarabından içer. Bütün bunlar, bir terbiye şeyhinin sohbetiyle elde edilecek nimetlerdir; yoksa insanın kendi başına yapacağı mücâhedeleri çok kere onun Hak'tan perdelenmesini ve velilerden uzaklaşmasını artırır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hz. Peygamber'in Ahirette Şahitliği

Cenâb-ı Hak bundan sonra, amellerinin miktar ve değerinin sergileyeceği yeri (ahireti) zikrederek şöyle buyurdu:

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهٖيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُ۬لَٓاءِ شَهٖيدًا ﴿٤١﴾
يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُۜ وَلَا
يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدٖيثًا ﴿٤٢﴾

842 Müslim, Münâfikîn, 56; Ahmed, *Müsned*, 3/125; İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 377; Tayâlisî, *Müsned*, nr. 2011.

41. *Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara* *(ümmetine ve peygamberlere)* ***şahit olarak getirdiğimiz zaman onların halleri nice olur!***

42. *Küfre dalıp peygambere isyan edenler o gün yerle bir olmayı* *(yerin dibine batırılmayı)* ***temenni ederler ve Allah'tan tek bir sözü*** *(haberi)* ***gizleyemezler.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Kıyamet koptuğunda, *her ümmetten* onların lehine ve aleyhine tanıklık edecek *bir şahit* yani kendilerine gönderilen peygamberi *getirdiğimizde,* ey Muhammed, *seni de* kendilerine gönderildiğin *ümmetine bir şahit olarak getirdiğimizde, o kâfirlerin ve yahudilerin hali nice olur?"*

Yahut seni, şu şahitlerin doğruluğuna, onların peygamberliğine ve tebliğ görevini yerine getirdiklerine dair şahit olarak getirdiğimizde, bunların hali nice olur? Çünkü sen, o peygamberlerin akîdelerini bilmektesin ve senin getirdiğin din, onların dinlerinin temel kaidelerini içinde toplamaktadır.

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], hallerine şahit olarak getirileceği kimselerin, âyette halleri sorulan kimseler olduğu da söylenmiştir. Bazıları da bunların, müminler olduğunu söyleyerek şu âyeti buna delil göstermişlerdir:

"Sizin insanlara şahitlik yapmanız ve Resûl'ün de size şahitlik yapması için sizi orta halde (ifrat ve tefritten uzak, âdil) bir ümmet yaptık" (Bakara 2/143).

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*O gün, kâfirler ve peygambere isyan edenler,* yani inkârla isyanı bir arada işleyenler, görülen âkıbetin dehşetinden *yerle bir olup toprağa karışmayı temenni ederler.* Peygamberler onların küfrüne şahitlik edince, *'Rabbimiz, vallahi biz müşrik değildik, derler'* (En'âm 6/23). Bunun üzerine Allah, onların dillerini, ellerini ve ayaklarını konuşturur, bu âzalar onların şirke düştüğü söyler, işte o zaman rezil olurlar. *Allah'tan tek bir sözü gizleyemezler;* çünkü onlar ne zaman bir şeyi gizlemeye niyet etseler, organları onların küfür ve isyanına şahitlik eder."

Denilmiştir ki kıyamette kâfirlerin karşılaşacağı birçok durum vardır. Bir yerde, hiçbir şey konuşamazlar, kendilerinden ancak bir fısıltı işitilir. Bir yerde konuşurlar ve "Rabbimiz, vallahi biz şirke düşmedik!" derler. Bu şekilde, onların değişik hallerine göre farklı yerler vardır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

41- 42. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilerin sohbetini (manevi terbiyesini) kaçıran kimseler, bu hal içinde Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyyet nurlarını müşahededen perdeli bir halde ölmüşlerse ahirette pişman olmaları kaçınılmazdır. Bu, özellikle, onların veliliğini ve hallerini inkârla birlikte olmuşsa pişmanlık daha fazla olur. Bu pişmanlık, o kimseye velilerin, resûl ve nebîlerin civarında ilâhî huzunda kabul gören âriflerin makamındakilerle birlikte yüksek makamları ve güzel halleri açıkça görüldüğü zaman olacaktır. O zaman kendisi avam müminlerin arasında olacak ve ısrarla devam ettiği büyük günahlardan hesaba çekilip azap görecektir. Bu günahlar, kalplerin ve gönüllerin işlediği isyanlardır. Bu durum, eğer o kimse İslâm dini üzere ölmüşse böyledir. Yoksa evliyayı inkârın cezası, çoğunlukla kötü ölümdür. Böyle bir halden Allah'a sığınırız.

Daha önce geçtiği gibi, ârifibillâh olan zatlar âlimlere şahitlik ederler, âlimler halka şahitlik ederler; Peygamberimiz de [sallallahu aleyhi vesellem], tezkiyeye muhtaç kimselere şahitlik eder. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Sarhoşluk Halinde Namaz

Cenâb-ı Hak bundan sonra, dinin temel direği olan namaza değinerek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا
تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى

وْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ
تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَع۪يدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْد۪يكُمْ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43. ***Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. Yolculuk hali hariç, cünüp iken de gusül etmedikçe namaz kılmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biri tuvaletten gelmiş veya hanımıyla cinsel ilişkide bulunup da gusledecek su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin; bu niyetle yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve çok bağışlayıcıdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Siz sarhoş iken namaza yaklaşmayın.*" İçkiden dolayı sarhoş iken yahut uyku iyice bastırmışken veya şiddetli gaflet halindeyken namaza durmayın. "*Namazda ne söylediğinizi bilecek* ve namaz esnasında okuduklarınızı iyice tefekkür edecek *hali elde etmedikçe namaza başlamayın.*" Kalp huzuru olmadan kılınan namaz faydasızdır; velilere göre ise bâtıldır.

Rivayet edildiğine göre, Abdurrahman b. Avf [radıyallahu anh] bir ziyafet hazırladı; Sahabeden bir grup insanı çağırdı. O zaman içki içmek henüz haram edilmemiş olup serbestti. Ziyafetten yediler ve sarhoş olana kadar içki içtiler. Akşam namazının vakti geldi. İçlerinden biri namaz kıldırmak için ileri geçti. Zamm-ı sûre olarak Kâfirûn sûresini okudu. Bir âyeti manasını bozacak şekilde okudu, farkında olmadı. Bunun üzerine, içkinin tamamen haram kılınmasından önce bu âyet indi.[843] Daha sonra içki, Mâide sûresindeki âyetle tamamen haram kılındı.

Âyet şöyle devam ediyor: "Hangi halde olursa olsun, *cünüpken de namaza yaklaşmayın; ancak yolculuk hali müstesna!* Yani, sefer halinde su

843 İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 7/46 (Riyad 2003); Hâkim, *Müstedrek*, 2/307; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/545.

bulamazsanız, gelen âyetin işaret ettiği gibi, *o halde teyemmüm edip yıkanmadan namaz kılabilirsiniz."*

Bunda, teyemmümün cünüplüğü ortadan kaldırmayacağına bir delil vardır.

Âyetteki namazdan maksadın namaz kılınan yerler yani mescidler olduğu da söylenmiştir. Buna göre cünüp olan kimse mescide giremez, ancak oradan yürüyerek geçebilir. Allah kendisinden razı olsun, bu görüş İmam Şâfiî'ye aittir. Ebû Hanîfe [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Mescidden cünüp olarak geçmek de câiz değildir; ancak suya ulaşmak için veya yol oradan geçiyorsa o zaman geçebilir. İmam Mâlik [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Cünüp kimse, su bulamadığı zaman mescide ancak teyemmümle girer, oradan asla cünüp olarak geçemez."[844]

"Cünüp olduğunuzda, su ile yıkanmadıkça namaza yaklaşmayın. Ancak hasta olur da suyun zarar vermesinden yahut hastalığın artmasından veya iyileşmesinin gecikmesinden korkarsanız veya suya ulaşmaya bir engelle karşılaşırsanız *yahut yolculuk halinde olur da su bulamazsınız yahut* mukim iken küçük veya büyük abdesti bozarak veya başka sebeplerle *abdestinizi bozmuş veyahut kadınlarınıza dokunmuş* yani lezzet almak kastıyla cildiniz onların cildine değmiş *veya onlara cinsel ilişkide bulunmuş da su bulamamışsanız, temiz toprakla teyemmüm edin."*

İmam Malik, kadına dokunmanın abdesti bozması için, ona haz almak kastıyla dokunmuş olmayı gerekli görmüştür. İmam Şâfiî, haz almak niyeti olsun olmasın, her ne şekilde (kendisine nikâh düşen) kadına el dokunmuşsa, yani onunla ten teması olmuşsa bunun abdesti bozacağı görüşündedir. O bunun ölmüş bir kadında bile geçerli olduğunu söylemiştir. Ebû Hanîfe demiştir ki: "Eğer kadına dokunma, erkeklik uzvunu uyandıracak derecede olmuşsa abdesti bozar, değilse sadece dokunmak abdesti bozmaz."

İbn Abbas, Hasan-ı Basrî ve Muhammed b. Hasan demiştir ki: "Kadına sadece dokumak abdesti bozmaz. Dokunma, abdesti bozan diğer sebeplerle kıyas edilir."

844 Görüşler için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/180-181 (Beyrut 1998); Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/255-256 (Beyrut 1994).

Âyet, hasta olmayan mukim kimselerin de gerektiğinde teyemmüm edebileceğini açıkça belirten bir nastır. İmam Mâlik böyle demiştir ve o. teyemmümle namaz kılan kimsenin daha sonra bu namazı su ile abdest alıp iade etmeyeceği görüşündedir.

İmam Şâfiî der ki: "Zorda kalan kimse teyemmümle namazını kılar ve daha sonra iade eder."

Ebû Hanîfe ise şöyle demiştir: "Bu durumdaki bir kimse vakit içinde su arar, bulma imkânı varken namaz kılmaz (vakit içinde su bulamazsa teyemmüm eder)."

Cenâb-ı Hak, bu hallerde teyemmüm yapmayı, suyun bulunmayışına bağlayarak şöyle buyurdu: *"Su bulamazsanız ..."* Yani yeterli su veya suyu kullanmaya imkân bulamazsanız teyemmüm edin, yani temiz topraktan yararlanın.

Mâlikîler'e göre temiz toprak, yerin kendi cinsinden üzerinde bulunan maddedir, en faziletlisi budur. Kar, katran, taş, çamur da yeryüzüne bağlı maddeler olup kendileriyle teyemmüm edilir. Ağaç, ot, altın ve gümüş madeni ile teyemmüm olmaz. Genel ihtiyaç maddelerine dahil olan şap, tuz, kibrit, ot, sabun ve benzeri maddelerle de teyemmüm câiz değildir.

Ebû Hanîfe demiştir ki: "Yerden olan her şeyle teyemmüm câiz olduğu gibi, ağaç, sürme, zırnık, şap, kireç, tuğla ve külçe halindeki cevher gibi yere bağlı olan şeylerle de teyemmüm yapmak câizdir. Ancak elenip ayrıştırılmış altın, gümüş ve bakır ile teyemmüm yapmak câiz değildir."

İmam Şâfiî demiştir ki: "Teyemmüm sadece bitki bitiren temiz topakla olur." İmam Şâfiî, teyemmüm yapılacak toprağın ele bulaşmasını da şart koşmuştur, diğer âlimler bunu şart görmemişlerdir.

Cenâb-ı Hak, sonra, teyemmümün yapılış şeklini açıklayarak şöyle buyurdu: *"Yüzünüzü ve ellerinizi meshedin."*

İmam Mâlik demiştir ki: "El, bileklere kadar olan avuç kısmıdır. Hırsızlık için, elin bilekten kesilmesi de buna bir delildir." İmam Mâlik,

teyemmümde dirseklere kadar olan kısmın meshedilmesini farz değil sünnet görmüştür. İmam Şâfiî ise abdeste kıyas ederek teyemmümde dirseklere kadar meshetmenin farz olduğunu söylemiştir.[845]

Âyet şöyle bitiyor: *"Şüphesiz Allah, çok bağışlayan ve çok affedendir."* Bunun için size kolaylık getirdi ve teyemmüm yapmanıza ruhsat verdi.

43. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey iman edenler, siz, dünya muhabbetiyle sarhoş iken, bu muhabbet sarhoşluğundan kurtulmadıkça ve onun yaratıcısına münâcâtınızda ne söylediğinizi bilmedikçe kudsî huzur namazına yaklaşmayın. Çok az ve nadir olarak içinizden geçen gaflet hali müstesna, kendisiyle iç âlemin temizliği gerçekleşen ve onunla temizlenen kimsenin kâinatı ve varlıkları görmekten kurtulduğu gayb suyu ile yıkanmadıkça, gaflet cünüplüğü içindeyken de namaza yaklaşmayın. Şa'rânî'nin *Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eserinde zikrettiği gibi, Muhyiddin İbnü'l-Arabî bu hale şu manadaki beyitleriyle işaret etmiştir. Allah hepsinden razı olsun, bazıları bu beyitleri Cüneyd-i Bağdâdî'ye nisbet etmiştir, en sahih olanı da budur. Bu beyitler şöyledir:

"Eğer sır sahibi isen, gayb suyu ile abdest al; yoksa temiz toprak veya kaya ile teyemmüm al. Daha önce imamı olduğun bir imamı önüne geçir, asrın evvelinde öğle namazını kıl. İşte bu, âriflerin Rab'leri huzurunda kıldığı namazdır. Şayet sen de onlardan isen, yeryüzünü (veya bütün iyiliklerini) denize at (sadece yüce Mevlâ'ya yönel)..."[846]

Beyitlerde şöyle denmek isteniyor: Eğer sen, bütün yaratılmış varlıkları gönülden çıkarmak olan asıl taharet haline güç yetiremezsen, zâhirî ibadetlere yönel. Şeriatı yahut peygamberin yolu üzere terbiye veren ve dini ayakta tutan birini önüne al; şeriatla hakikati birleştir; işte âriflerin namazı budur. Şayet onlardan isen, zâhirini bâtının hakikatiyle sula; işte o zaman, gaybın sırrı gibi olan hakikatler, zâhirdeki şeyler gibi ortaya çıkar. Allah Teâlâ bu hale şöyle işaret etmiştir:

---

845 Hanefîler'de de teyemmüm ederken elleri dirseklere kadar meshetmek farzdır (Mütercim).

846 bk. Şa'rânî, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 377-378 (Beyrut 1997).

"Eğer hevâ muhabbeti ile hasta iseniz yahut acil dünya meşguliyetleri peşinde koşuyorsanız yahut sizden biri madde pisliğine bulaşmış ise veyahut şeklî zâhirî ilimlere dalmış ve onların hayali kalbinizi kaplamışsa ve sizi ezelî aşk şarabı olan gayb suyu ile sulayacak kimseyi bulamazsanız, o zaman zâhirî amellere yönelin; belki onlar sizi bâtıni (ruhî ve kalbî) amellere ulaştırır. Hiç şüphesiz Allah çok affedici ve çok bağışlayandır.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Gönül aynasını varlıkların sûretleri kaplamış bir kalp nasıl parlayıp ışık saçar? Yahut tamamıyla şehvetlerine dalmış bir kimse Allah'a nasıl yolculuk yapar ve ulaşır? Yahut gaflet cünüplüğünden temizlenmemiş bir kimse ilâhî huzura girmeyi nasıl umar? Yahut hata ve isyanlarından tövbe etmeyen bir kimse, ilâhî sırların inceliklerini anlamayı nasıl bekler?"

Yahudilerin Düşmanlığı

Cenâb-ı Hak bundan sonra, yahudilerin düşmanlığına dikkat çekti ve onların şu halini dikkatlere sundu. Yahudiler, sarhoşluk halinde namaz kılan birinden meydana geldiği gibi, müminlerden âyetleri tahrif eden bir şey işittiklerinde buna sevinirler. Allah Teâlâ müminleri bu tür şeylere dönmekten sakındırarak şöyle buyurdu:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ
أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى
بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾

***44.** Kendilerine kitaptan bir pay verilenlere baksana! Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de hak yoldan çıkmanızı istiyorlar.*

***45.** Allah düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Size dost olarak Allah yeter, yardımcı olarak da Allah kâfidir.*

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed veya ey bunları işiten muhatap! *Kendilerine kitaptan* yani Tevrat'tan *az bir ilim verilen yahudi âlimlerini* gözünle veya kalbinle *görmedin mi ne yapıyorlar? Onlar, hidayeti terkedip dalâleti satın alıyorlar.* Onlar, âdet olarak tanıyıp içinde olduktan sonra, hidayeti sapıklık ile değiştiriyorlar *ve sizin Hakk'a ulaştıran yoldan çıkmanızı istiyorlar.*" Yani sizin ondan dönmenizi temenni ediyorlar. Sizden hak yolu tahrif eden bir şey işittiklerinde bundan sevinip memnun oluyorlar; çünkü onlar hak yoldan saptılar ve kitaplarını tahrif edip değiştirdiler. Bunun için sizin de kendileri gibi olmanızı temenni ediyorlar; öyleyse düşmanlarınızın sizden beklediği hale düşmekten sakının.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Allah onları sizden daha iyi bilmektedir.* Onların işlerini bitirmek için Allah size kâfidir; öyleyse siz de O'na güvenip dayanın. *Size dost olarak Allah yeter; yardımcı olarak da Allah kâfidir.*" O, sizin işlerinizi üstlenir ve düşmanlarınıza karşı size yardım eder. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

44-45. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

İnkâr ehlinin bir hali şudur: Onlar, manevi yola mensubiyeti olan kimseler arasında sıkıntılı bir hal meydana gelince, buna sevinip ferahlık duyarlar ve onların hepsinin hak yoldan sapmasını isterler. Allah onların içlerindeki niyetlerini bilmektedir. Onların kötülüğüne ve şerrine karşı dostlarını korumaya Allah kâfidir. Allah, velilerine dost olarak yeterlidir ve dostlarına yardım etmeye kâfidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak, bundan sonra yahudilerin veya onlardan bir grubun halini zikrederek şöyle buyurdu:

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا

سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَقْوَمَۙ وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ
بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

46. *Yahudilerin bir kısmı (Allah'ın kitabındaki) kelimeleri yerinden (asıl manasından) tahrif ediyorlar; dillerini eğerek, bükerek ve dine saldırarak (Peygamber'e), "Sözünü işittik, emrine isyan ettik", "dinle, dinlemez olası", "râinâ" diyorlar. Eğer onlar, "İşittik, itaat ettik, dinle ve bizi gözet!" deselerdi, şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu; fakat inkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Yahudilerden bir grup,* inkârda iyice ileri gittiler. Onlar, yahudi âlimleri olup *Tevrat'ın kelimelerini yerinden* ve aslî manalarından *tahrif ediyorlar;* yani onları Allah'ın koyduğu yerlerinden kaldırıp değiştiriyorlar." Bunu ya lafzını ortadan kaldırarak yahut manasını değiştirerek yapıyorlar.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hiç kimsenin Allah'ın kelâmını tahrif etmeye gücü yetmez, fakat onlar ilâhî kelâmı asıl manasının dışına çıkararak açıklıyorlardı."

"*Onlar,* kendilerini ilâhî kelâma çağıran *Peygamber'e* [sallallahu aleyhi vesellem], *'Sözünü işittik, emrine isyan ettik, bizi dinle, sözü dinlenmez olası!' diyorlar.*" Yani, çağırdığın şeye iltifat etmiyoruz demek istiyorlar. Bu söz (râinâ ifadesi), sağırlık için beddua olarak da kullanılır; işitmez olasın demektir.

Yahut, "Bizden kötü ve nifaktan başka bir şey işitmeyesin!" demektir.

Onlar, "Bize bak, bize yönel, himmet et" yerine, kötü söylemek ve alay etmek niyetiyle "râinâ!" diyorlardı. Bu kelimenin, "Bak, gözet, ilgilen" manası olduğu gibi; "saçma" ve "ahmak" manası da vardır. Sahâbe-i kirâm, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] bu kelimeyle hitap ettikle-

rinde, "Bize bak veya gönlünle bizi de gözet" manasında kullanıyorlardı. Yahudiler bu kelimenin kötü manasını kastederek kullanmaya başladılar; Allah Teâlâ onları bundan nehyetti. Artık bundan sonra onlar bunu sövme ve alay için kullanır oldular, dillerini eğip bükerek yani kelimeyi manasının dışına çekerek, onu bakmak manasından çıkarıp çirkin anlamını kastederek kötülemek ve alay etmek için kullandılar.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Eğer onlar, 'İşittik ve isyan ettik' demek yerine, 'İşittik ve itaat ettik' deselerdi,* 'Dinle, dinlemez olası' yerine sadece, 'Bizi dinle!' deselerdi, *şüphesiz bu* söz *onlar için daha* hayırlı ve daha ölçülü *olurdu. Fakat onların inkârları sebebiyle Allah onlara lânet etti,* onları rahmetinden uzaklaştırdı; *artık onlar pek az iman ederler."* Onun da bir değeri olmaz. Onların az imanı, âyet ve peygamberlerin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmeleridir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

46. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Vallahi hak yolunda kazanan kimse ancak edep ve saygıyla kazandı; bu yolda kaybeden de bunları yitirdiği için kaybetti. Âriflerden biri demiştir ki: "Amelin (bir ekmeğin içindeki) tuz gibi az olsa da edebini un gibi çok yap!"

Zâhirdeki edep, içteki edebin alametidir. İnsanın edebi, güzel hitap, güzel cevap, güzel iş ve güzel hasletlerle ortaya çıkar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ehl-i Kitabın İmana Davet Edilmesi

Cenâb-ı Hak, yahudileri isyankâr sıfatlarıyla tanıttıktan sonra onları imana davet ederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقاً لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ
اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَٓا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّٓا اَصْحَابَ
السَّبْتِۜ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولاً ﴿٤٧﴾

47. Ey Ehl-i kitap! (Tevrat'tan) size gelenleri tasdik edici olarak indirdiğimiz Kur'an'a iman edin. Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek tersine çevirmeden yahut cumartesi halkını lânetlediğimiz gibi onları lânetlemeden önce imana gelin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey yahudilerden kendilerine kitap verilenler, Tevrat'tan yanınızda olanları tasdik edici olarak indirdiğimiz Kur'an'a iman edin. Biz birtakım yüzleri değiştirip* göz, burun ve kaş kalmayacak şekilde şeklini yok etmeden ve *onu tersine çevirmeden* yahut onu dünyada gerisine çevirmeden *yahut cumartesi yasağını çiğneyenleri lânetlediğimiz* yani onların şeklini maymun ve domuza çevirdiğimiz *gibi kendilerini lânetlemeden,* yani şekillerini değiştirerek onları rezil etmeden *önce iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir;* onu geri çevirecek hiç kimse yoktur. Allah neye hükmetmişse onların başına gelecektir.

Anlatılan bu durumun bazılarının iman etmeyişine bağlı olması da muhtemeldir. Yahut yüzlerin silinmesinden murat, onun zillet ve horluk içinde bırakılmasıdır. Lânetle de, hakiki manası kastedilmiştir. Yani onlar, Davud ve İsa b. Meryem'in diliyle lânetlendikleri gibi kendilerini senin dilinle de lânetleriz.

Bu âyet, Kâ'b el-Ahbâr'ın İslâm'a girmesine sebep olmuştur. O, Ömer b. Hattâb [radıyallahu anh] zamanında bu âyeti bir sahabeden işitince müslüman olmuştur.

Önceki ümmetlerde olduğu gibi, bu ümmetin içinde de meshin yani yüzlerin değişme olayının meydana gelmesi mümkündür. Buna İmam Buhârî'nin rivayet ettiği şu hadis delil olmaktadır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] buyurmuştur ki:

"Ümmetim içinde öyle gruplar çıkacak ki zinayı, ipek giymeyi, içkiyi ve eğlence aletlerini helâl görürler. Onlardan bir grup bir dağın yanında konaklar. Onların hizmetlerini gören bir çoban, bir ihtiyacı için yanlarına gelir, ona, 'Şimdi dön, yarın gel!' derler. Allah, gece dağı başlarına yıkarak onları helâk

eder. Bir diğer grubu da maymun ve domuza çevirir, kıyamete kadar böyle devam eder."[847]

47. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Şeriatın ilmini taşıyan âlimler, hakikat ehline inanmakla yükümlüdür; çünkü hakikat, şeriatın özü ve neticesidir. Eğer bir şeriat âlimi, hakikat ilmine inanmaktan ve ona sahip ârifleri kabullenmekten kaçınırsa Allah onların kalp yüzünü değiştirir, onu korku, endişe ve dünya muhabbeti ile doldurur; onu tersine çevirir; bundan sonra o Allah'ın kitabının sırlarını anlamaz ve ilâhî hitabın işaretini bilemez. Şayet bu kimseler, şeriatın hukukunda da kusur içinde olur ve onun hükümlerini değiştirirlerse maymun ve domuza çevrilirler. Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl* adlı eserinde, senedini vererek Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

"Ümmetim içinde korkulacak şeyler olur; insanlar hallerini arzetmek için âlimlere giderler, bir de bakarlar ki onlar maymun ve domuza çevrilmişler."[848]

Hakîm Tirmizî demiştir ki: "Mesh, vücudun olduğu halden başka bir şekle çevrilmesidir. Hadiste geçen kimselere mesh hak oldu, çünkü onlar hakkı değiştirdiler ve ilâhî kelimelerin aslî manalarını bozdular, böylece halkın kalplerini ve gözlerini hakkı görmekten başka tarafa çevirdiler; bu şekilde onlar hakkı bâtıla çevirdikleri gibi, Allah da onların sûretlerini çevirdi ve hilkatlerini değiştirdi ..."

Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Cenâb-ı Hak, onları imana davet edince, şunu da hatırlattı ki eğer onlar inkâr üzere devam ederlerse onlar için artık affedilme ümidi kalmaz. Bunu ifade için şöyle buyurdu:

---

847 Buhârî, Eşribe, 6 (nr. 5590); İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/175.

848 Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, 1/407 (Beyrut 1992); Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 38727; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 14/594 (Beyrut 2002).

Affedilmeyen Günah: Şirk

إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۚ
وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰٓى اِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

48. ***Hiç şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; bundan başka günahları ise dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa gerçekten o büyük bir günahla (Allah'a) iftira etmiş olur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hiç şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz."*

Allah, kendisine şirk koşanların ebedî azap içinde kalacağını kesin hükme bağlamıştır; çünkü hadiste belirtildiği gibi Allah Teâlâ gayret sahibidir; O'ndan daha gayretli kimse yoktur. Sultanların âdeti şudur: Bir kimse sultanın tebaiyet ve idaresinden çıkıp başkasına yardım ederse ondan ancak iki şey kabul edilir: Ya dönmek veya idam. Bu kimsenin dönmesinden başka, hakkında kimsenin şefaati de kabul edilmez.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah şirkten başka* büyük ve küçük *günahları ise dilediği kimse için bağışlar."* O kimse tövbe etsin veya etmesin, iş Allah'ın takdirindedir. Günah işleyen kimseler tövbe etmediklerinde, durumları Allah'ın dilemesine kalmıştır (O dilerse, şirkin dışındaki günahları kul tövbe etmeden de bağışlar).

"Kim Allah'a ortak koşarsa gerçekten o büyük bir günahla Allah'a iftira etmiş olur." O öyle bir günah işlemiştir ki diğer günahlar onun yanında küçük kalır. Bu ifade, şirkle diğer günahların arasında ne kadar büyür bir farkın olduğuna işaret etmektedir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

48. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sûfîler, şirkin affedilmediğini, onda gizli açık hiçbir şeye müsamaha edilmediğini gördüklerinde, her işlerinde ihlâsı gerçekleştirdi-

ler, Rab'leriyle muamelelerinde ince eleyip sık dokudular, içinde yüce Mevlâ'nın muhabbetinden başka bir muhabbet ve O'nun korkusundan başka bir korku kalıp kalmadığını anlamak için sürekli kalplerini kontrol ettiler. Kâinattaki herhangi bir varlığı tesir sahibi g örmekten tevhid anlayışlarını temizlediler ve bir şey kalmışsa onu kendilerinden gidermek için Allah'a yöneldiler.

Velilerden bir zat (Bâyezid-i Bistâmî) demiştir ki: "Bir süt içtim, karnımda bir şişme oluştu; kendi kendime, 'Bu süt bana zarar verdi' dedim. Bir gün Kur'an okuyordum; bu âyete geldim; 'Yâ Rabbi, sana hiçbir şeyi ortak koşmadım' dedim. Gizli bir ses bana, 'O süt içtiğin günde de mi?' dedi; kusurumu anlayıp hemen o sözümden tövbe ettim." En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kimse Kendini Temize Çıkarmasın!

Cenâb-ı Hak, daha sonraki âyette onları boş iddia ile kendilerini temize çıkarmalarından dolayı kınayarak şöyle buyurdu:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكّٖي مَنْ يَشَٓاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ
فَت۪يلًا ﴿٤٩﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَكَفٰى بِه۪ٓ اِثْمًا مُب۪ينًا ﴿٥٠﴾

49. Şu kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısın? Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve hiç kimseye en ufak haksızlık edilmez.

50. Bak, nasıl da Allah adına yalan uyduruyorlar; apaçık bir günah olarak bu yeter!

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, *şu kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısın?"*

Onlar yahudiler olup şöyle dediler: "Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız"

Denilmiştir ki: Yahudilerden bir grup, küçük çocuklarıyla birlikte Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] yanına gelerek,

"Bu çocukların herhangi bir günahı var mıdır?" diye sordular; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Hayır, yoktur" buyurdu. Yahudiler,

"Vallahi bizler de onlar gibiyiz; gündüz yaptığımız kusurlar, gece temizlenir, gece yaptıklarımız gündüz temizlenir" dediler. Bunun üzerine onlar hakkında bu âyet indi.[849]

Nefsini tanımadan önce onu temize çıkaran ve yücelten kimse de bu gruba dahildir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Bilakis Allah dilediğini temize çıkarır;* çünkü O, nefsin bütün gizli yönlerini, saklı hallerini, kötü veya iyi olarak sahip olduğu özellikleri bilir, temize çıkarılmaya müstahak olanı temize çıkarır, boş iddia sahiplerini ise rezil eder ve bu konuda *hiç kimseye en ufak haksızlık edilmez.* Hiç şüphesiz Allah kimseye zerre kadar zulmetmez."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Bak,* kendi düşüncelerince Allah'ın oğlu olduklarını yahut kendilerinin affedildiğini söyleyerek *nasıl da Allah adına yalan uyduruyorlar.* Hiç kimseye gizli olmayan *apaçık bir günah ve iftira olarak bu yeter!"*

49-50. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Sûfîlerden biri demiştir ki: "Nefse ait öyle noksanlıklar vardır ki onlar Allah için kemal sıfatlarıdır (kendini beğenmek ve övmek de bunlardan biridir. Bu hal, nefis için kusur, yüce Allah için kemal halidir). Öyleyse nefsini temizlemede hangi noktaya ulaşırsa ulaşsın, kulun onu temize çıkarması ve nefsi hangi güzel ameli yaparsa yapsın onu beğenmesi uygun değildir."

Velilerden Ebû Süleyman-ı Dârânî demiştir ki: "Kırk senedir sürekli nefsimi kınayıp durmaktayım."

849 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/3001 (Beyrut 2004), Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1/440 (Beyrut 2002).

İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde der ki: "Her günahın, gaflet ve şehvetin aslı, kulun nefsinden razı olmasıdır. Her taatin, manevi uyanıklığın ve iffetin aslı da nefsinden razı olmamandır. Senin nefsinden razı olmayan (kendini beğenmeyen) cahil bir kimseyle beraber olman, nefsinden razı olan bir âlimle beraber olmandan daha hayırlıdır. Nefsinden razı olan bir âlim için hangi ilim kalır ki? Nefsinden razı olmayan cahil için, hangi cehalet mevcuttur?"[850]

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette putlara inanmalarından ve inkâr ehlinin müslümanlardan daha doğru yol üzere olduklarına şahitlik yapmalarından dolayı yahudileri ayıplayarak şöyle buyurdu:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ
وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هٰٓؤُلَٓاءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾
اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

51. ***Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi? Onlar puta ve şeytanlara iman ediyorlar, bir de kalkmış kâfirler için, "Bunlar, müminlerden daha doğru yoldadır" diyorlar.***

52. ***Onlar, Allah'ın lânetlediği kimselerdir. Allah kimi lânetlemişse artık sen onun için bir yardımcı bulamazsın.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kendilerine kitap ilminden bir pay verilen yahudi âlimlerini görmedin mi? Onlar, puta ve şeytanlara iman ediyorlar,* onlara ibadetin geçerli olduğunu söylüyorlar, *bir de kalkmış kâfirler için, 'Bunlar, müminlerden daha doğru yoldadır' diyorlar."*

Bu âyet yahudiler hakkında inmiştir. Onlar şöyle diyorlardı: "Putlara ibadet etmek, Allah katında Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] çağırdığı şeylerden daha hoş ve kabul edilebilir bir şeydir."

850 bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*, s. 100-101 (Beyrut 2005).

Bu âyetin, Huyey b. Ahtab ve Kâ'b b. Eşref hakkında indiği de söylenmiştir. Onlar, Uhud Savaşı'ndan sonra yetmiş atlı ile birlikte Mekke'ye geldiler; niyetleri Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] karşı Kureyş'in yanında savaşma anlaşması yapmak ve Hz. Peygamber'le ile aralarında yapılan anlaşmayı bozmaktı. Kâ'b, Ebû Süfyân'ın evine misafir oldu, Ebû Süfyân onu güzelce ağırladı; diğer yahudiler de Kureyşliler'in evlerine misafir oldular. Mekkeliler onlara,

"Siz kitap ehli kimselersiniz, Muhammed de kitap sahibi. Biz sizin bu gelişinizin bir tuzak olmasından emin değiliz. Eğer sizinle çıkmamızı istiyorsanız, şu iki puta secde yapın ve onlara iman edin!" dediler, onlar istenilenleri yaptı. Bunun üzerine, *"Onlar puta ve şeytana iman ediyorlar ..."* âyeti indi.

Sonra Ebû Süfyân, Kâ'b'a,

"Sen kitap okuyan ve bilgili bir kimsesin; biz ise ümmîyiz, okuma yazma bilmeyiz; söylesene hangimiz daha doğru yolda ve Hakk'a yakınız; biz mi Muhammed mi?" diye sordu. Kâ'b,

"Bana dininizi tanıtın bakalım!" dedi. Ebû Süfyân,

"Hacılar için büyük develeri boğazlarız, onlara su veririz, misafiri ağırlarız, köle âzat ederiz, akrabayı gözetiriz, Rabbimiz'in beytini (Kâbe'yi) ziyaret ve tavaf ederiz. Bizler Harem bölgesinde yaşayanlarız. Muhammed babalarının dinini terketti, akraba bağlarını kesti, Harem'i terketti." Bunu işiten Kâ'b,

"Vallahi siz ondan daha doğru yoldasınız" dedi."[851]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar, Allah'ın lânet ettiği,* rahmetinden uzaklaştırdığı ve kendilerine gazap ettiği kimselerdir; *Allah kime lânet ederse onun için Allah'ın azabından kurtaracak bir yardımcı bulamazsın."* Gerçekten onların hepsi en feci şekilde öldürüldüler ve cehennemi boyladılar. Ondan Allah'a sığınırız.

---

851 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/302-303; ayrıca bk. Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 161 (Beyrut 1995); Abdürrezzâk, *Tefsir*, 1/464 (Beyrut 1999).

51-52. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) âyetin tefsirinde demiştir ki: "Allah Teâlâ, riyaseti seçen, velileri inkâra giden ve onlara muhalif olanların dostluğunu tercih eden zâhirî ilim ehlini kınamıştır, çünkü onlar, nefis putunun vesveselerini kabul ediyorlar ve İblîs şeytanının izinden gitmeye itibar ediyorlar."[852]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu kınama, zâhir ehlini bâtın ehline, âlimleri velilere üstün tutup, "Onlar velilerden daha doğru yoldadır" diyen kimseler için de geçerlidir. Heyhat, bu ne büyük hata! Velilerle zâhir âlimleri arasında yerle gök arası kadar fark vardır.

Esasen fazilet konusunda bir şey söylenecekse bu, fenâ ve bekâyı, âlimlerin ilmiyle müttakilerin hallerini kendilerinde toplayan ârifi billâh zatlar arasında olur. Âbidler, zâhidler ve salihlere gelince, hiç şüphesiz müttaki âlimler onlardan daha faziletlidir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem), onların faziletine şu hadisiyle işaret buyurmuştur:

"Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden en alt seviyedeki kimseye üstünlüğüm gibidir."[853]

Âlimlerin faziletini anlatan diğer hadisler de aynı şekildedir. Ârifi billâh olan zatlara gelince, onlar âlimlerin en büyüğüdürler; çünkü onların ilmi Allah'ın zatıyla ilgili olup onlar bu ilme keşif ve zevk etme yoluyla ulaşmışlardır. Zâhir âlimlerin ilmi ise Allah'ın hükümleriyle ilgilidir ve onlar (çoğunlukla) kalpleri Allah'tan ayrı ve kopuk kimselerdir. Hatta diğerleri içinde Allah'tan en fazla perdeli olan onlardır.

Velilerden biri demiştir ki: "Hak yoluna girmiş insanlar içinde kalpleri Allah'tan en fazla perdeli olanlar âlimler, sonra âbidler, sonra zâhidlerdir ..." Çünkü âlimlerin içinde bulundukları halin tadı, onları bu halden çıkıp kurtulmaktan engellemektedir. *"Siz insanların hayrı için çıkarılmış bir ümmetsiniz ..."* (Âl-i İmrân 3/110) âyetinin tefsirinde, bu konuda daha fazla açıklama geçti. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

852 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/2252 (Beyrut 2008).

853 Aynı manada bk. Ebû Davud, İlim, 1; Tirmizî, İlim 19; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette yahudilerin mülk ve saltanatın kendilerinin olacağına ilişkin iddialarını reddederek şöyle buyurdu:

اَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذاً لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيراً ﴿٥٣﴾

53. ***Yoksa onların mülkten (saltanattan) bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı insanlara çekirdeğin zerresini bile vermezlerdi.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, yahudilerin hükümranlık iddiasını reddederek buyurdu ki: *"Yoksa onlar için bir hâkimiyet ve riyaset mi hâsıl oldu?* Heyhat; bu, hiçbir zaman olmaz. Onlar insanların en cimrisi iken, hâkimiyet ve idare nasıl onlarda olur! *Eğer onlara hâkimiyetten bir şey verilse insanlara zere kadar bir şey vermezler*. Hele çok malı hiç vermezler. Mülk (insanların idaresi) ve ilâhî yardım, ancak ihsan, cömertlik, şecaat, isabetli görüş ve güzel yönetimle hâsıl olur; onlar ise bu güzel huylardan çok uzak kimselerdir.

53. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ izzeti, yardımı, zâhirî veya bâtınî tasarrufu ancak ihsan sahibi cömert kimselere verir. Kim malıyla cömertlik yapar ve ondan kime ne kadar verdiğine aldırış etmezse Allah o kimseye izzet ve maddi tasarruf imkânı verir. Kim nefsiyle fedakârlık ve sahip olduğu itibarı ile cömertlik yapar, onları Allah rızası için harcarsa Allah ona izzet, yardım ve manevi tasarruf imkânı verir; Allah'ın izniyle o kimse himmeti ile arştan ferşe bütün varlıklarda tasarruf eder. Cenâb-ı Hakk'ın bu kula bahşettiği izzet ve yardım ahirette de ebediyen devam eder. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Yahudilerdeki Haset Hastalığı

Haset ve cimrilik son derece kötü iki aşağılık huy olduğundan, Cenâb-ı Hak yahudilerin bu sıfatına değinerek şöyle buyurdu:

اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖۚ فَقَدْ اٰتَيْنَٓا اٰلَ اِبْرٰهٖيمَ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكاً عَظٖيماً ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ
بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُۜ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعٖيراً ﴿٥٥﴾ اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا
بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلٖيهِمْ نَاراًۜ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُوداً
غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزٖيزاً حَكٖيماً ﴿٥٦﴾ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدٖينَ فٖيهَٓا اَبَداًۜ لَهُمْ فٖيهَٓا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌۘ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلاًّ ظَلٖيلاً ﴿٥٧﴾

54. ***Yoksa onlar, Allah'ın lutfundan verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar? Şüphesiz biz İbrahim ailesine kitap ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir mülk bahşettik.***

55. ***Onlardan bir kısmı ona inandı, bir kısmı da ondan yüz çevirdi.*** *(İman etmeyenlere)* ***alevli ateş olarak cehennem yeter.***

56. ***Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri ateşe sokacağız. Onların derileri piştikçe azabı tatsınlar diye derilerini başka derilerle değiştiririz. Şüphesiz Allah, azîzdir*** *(her hükmünü icra edendir)* ***ve hakîmdir*** *(en güzel hükmü verendir).*

57. ***İman edip salih amel yapanları ise içinde ebediyen kalacakları altından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır. Onları koyu gölgelikler altında bulunduracağız.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, yahudileri içine düştükleri hasetten dolayı kınayarak buyurdu ki: *"Yoksa onlar, Allah'ın lutfundan verdiği şeylerde insanlara haset mi ediyorlar?"*

Onların haset ettiği insanlar Araplar'dır; çünkü peygamberlik daha önce yahudilerin atalarında iken Hz. Peygamber'le Araplar'a intikal etti.

Yahut onların haset ettiği kimse, bizzat Resûlullah'tır [sallallahu aleyhi vesellem]. Ona "insanlar" denmesi, diğer insanlarda dağınık olarak bulunan bütün güzel hasletlerin onda toplanmış olmasındandır. Yahudiler Allah Teâlâ'nın ona lutfundan verdiği peygamberlik ve diğer nimetlere haset ettiler. Allah kendilerine lânet etsin, şöyle dediler: "Bu peygamberin kadından başka bir düşüncesi yok; eğer gerçek peygamber olsaydı, peygamberlik işi onu kadınlardan alıkordu!"

Allah Teâlâ, yahudilerin bu sözünü yalanladı ve onları şu sözüyle reddetti: *"Şüphesiz biz İbrahim ailesine* yani Yusuf, Davud ve Süleyman'a *kitap ve hikmeti* yani peygamberliği *verdik ve onlara büyük bir mülk,* saltanat ve yetki *bahşettik."*

Hz. Davud'un [aleyhisselâm] nikâhı altında 100 kadın vardı. Hz. Süleyman'ın [aleyhisselâm] ise nikâhında 1000 kadın bulunuyordu; onların 300'ü mehirle nikâh altına alınmış, 700'ü ise câriye idi.[854] Bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] yahudilere,

"Bir adamın nikâhında 1000 kadın var, diğerinin ise 100 kadın bulunuyor, onlar dokuz kadından daha çok değil midir?" diye sordu, onlar sükût ettiler.[855]

Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi, yahudilerden bir kısmı Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] iman etti, bir kısmı ise ondan yüz çevirdi. Yahut İbrahim'in ailesinden bir kısmı ona iman etti, bir kısmı yüz çevirdi. Bu durum, Hz. İbrahim'in kadir ve kıymetini düşürmediği gibi, bunların inkârı da senin durumuna bir zafiyet getirmez.

---

854 bk. Hâkim, *Müstedrek,* 2/589; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/567.

855 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 2/304.

Yahut onların atalarının bir kısmı Hz. İbrahim'e verilen kitap, hikmet ve mülke iman ettiler; bir kısmı ise Hz. Süleyman'a ve diğer peygamberlere yaptıkları gibi iman ve itaatten yüz çevirdiler.

Âyet şöyle bitiyor: "Peygamberlerden herhangi birinin getirdiğini *inkâr edenler için alevli bir ateş olarak cehennem yeterlidir.*" Yani eğer onlara azap için acele edilmiyorsa, kendileri için hazırlanan cehennem azap olarak yeterlidir.

Cenâb-ı Hak, devamındaki âyette, inkârcıların varacakları yeri açıklayarak şöyle buyurdu:

"Peygamberlerimize indirilen *âyetlerimizi* yahut birliğimizi ispat ve ilan eden delilleri *inkâr edenleri hiç şüphesiz dehşetli bir ateşe sokacağız,* yani o ateşle onları yakıp kızartacağız. *Derileri eriyip yandığı zaman, kendilerine başka deriler giydireceğiz.* Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Bir saat içinde 100 defa derileri değiştirilir."[856]

Hasan-ı Basrî demiştir ki: "Ateş onları günde yetmiş bin defa yiyip bitirir. Ateş onları her yakıp erittiğinde onlara, 'Eski halinize dönün!' denir, bunun üzerine daha önceki hallerine dönerler."

Mücâhid demiştir ki: "Onun (büyütülen vücudunun) eti ile derisi arasında, vahşi merkepler gibi tepinip gürültü çıkaran ve köpek gibi uluyan kurtçuklar olur."

Ebû Hüreyre [radıyallahu anh], Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Kâfirin derisinin kalınlığı 42 zirâdır; azı dişi ise Uhud dağı gibidir."[857]

Allah Teâlâ buyuruyor ki: *"Ben onların derilerini ancak azabın acısını tatmaları için değiştiririm."* Yani yanan derinin yerine yenisi getirilmek suretiyle azap sürekli devam eder. Hakikatte azap, isyan eden nefse aittir, yoksa azabı tadacağı vasıtaya değildir; bu durumda derinin değiştirilmesinde bir mahzur yoktur.

---

856 İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr,* 3/982 (nr. 5493); Taberânî, *el-Evsat,* nr. 4514; Heysemî, *ez-Zevâid,* 7/6; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/596.

857 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/596-597.

"Şüphesiz Allah azîzdir; istediğini yapmasına kimse mani olamaz; *hakîmdir;* hikmetine göre azap eder."

Cenâb-ı Hak, kâfirlerin aksine güzel halde olanları zikrederek buyurdu ki:

"İman edip salih amel işleyenleri ise içinde ebediyen kalacakları altından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için iğrenilecek şeylerden *tertemiz eşler vardır. Onları koyu gölgelikler altında bulunduracağız."* Yani, oradaki kimse sürekli gölgelik altında olacak, kendisini güneş yakmayacak, ona bir soğukluk ve üşüme hali de dokunmayacaktır.

Allah Teâlâ âyette, kâfirlere azap haberini müminlere verilen müjdeden önce zikretti, çünkü söz onlar hakkındadır. Müminlerin zikredilmesi ara ifade olarak gelmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

54-57. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Haset, kötülenmiş bir ahlâktır; ondan ancak sıddıklar temiz kalır. Her kimde hasetten bir parça kalmışsa o kimse, marifetin kokusunu koklayamaz; çünkü insan eğer Allah'ı tanısaydı, haset edeceği kimse bulamazdı.

Bir meşhur sözde, "Haset eden kimse, efendi (reis ve hâkim) olamaz" denilmiştir.[858]

Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] rivayet edilen bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"Ateşin odunu yakıp kül ettiği gibi, haset de yapılan iyilikleri silip yok eder."[859]

Süfyan-ı Sevrî şöyle demiştir: "Bana ulaşan bir habere göre, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Haset eden kimse, benim nimetimin düşmanıdır ve benim kullarım arasında yaptığım taksime razı olmayan biridir."[860]

858 Sa'lebî'nin nakline göre bu söz, Zünnûn-i Mısrî'ye aittir (bk. *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/305).

859 Ebû Davud, Edeb, 44; İbn Mâce, Zühd, 22.

860 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/305; Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 335 (İstanbul: Semerkand, 2007).

Haset hakkında şu manadaki şiir söylenmiştir:

"Bana haset eden kimseye söyle: Biliyor musun sen kime karşı edepsizlik ediyorsun? Sen Allah'ın bana verdiğine razı olmadığın zaman, Allah'ın bendeki fiiline itiraz etmiş olursun. Bu yaptığına karşılık olarak senin cezan, Allah'ın bana verdiği nimetini artırması, senin ise istediğin şeye ulaşamamandır."[861]

Bir diğeri ise şöyle demiştir:

"Eğer bana haset ederseniz, ben sizi kınamıyorum, benden önce de fazilet ehli kimselere haset edilmiştir. Bende olan nimet bende, onlarda olan haset de onlarda devam etti. Çoğumuz kin ve öfke içinde ölüp gitti."

Sonra, haset eden kimsenin düşmanlığı bitmez, ona devam etmesi de kendisine bir fayda vermez; o, sanki mazlum biri gibi şikâyet eden bir zalimdir. Şu sözün sahibi ne kadar doğru söylemiş:

"Her düşmanlığın gitmesi beklenir; hasetten dolayı düşmanlık edeninki hariç!"

Hakimü'ş-Şuarâ[862] demiştir ki: "Allah'ın yarattığı varlıklar içinde en zalim olanı, verilen nimetler içinde yaşayan kimseye haset edendir."

Bir diğer şair ise şöyle demiştir: "İçlerindeki aşırı kinden dolayı bana haset edenlere acıyorum. Onlar Allah'ın bana yaptığı ihsanlara bakerken; gözleri cennette fakat kalpleri ateş içindedir."

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Haset eden kimse, kendisine üç zarar verir: Birincisi, pek çok günah kazanmaktır; çünkü haset haramdır. İkincisi, Allah Teâlâ'ya karşı edepsizlik içinde olmaktır. Gerçekte haset, Allah'ın başkasına yaptığı ihsanı kötü görmek ve Allah'ın işine itiraz etmektir. Üçüncüsü ise kalbinin elem içinde olması, gam ve kederinin sürekli artmasıdır."

Allah bütün bu hallerden bizi uzak tutsun. Haset eden kimse, kalbinin perdelenme ateşinden ve hesabın gamından kurtulamaz. Hasetten

---

861 Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/305. Sa'lebî, sözün Mansûr el-Fakih'e ait olduğunu belirtmiştir.

862 Beyit, meşhur Arap şairi Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî'ye (v. 354/965) aittir. bk. Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-Üdebâ*, 1/527 (Beyrut 2004).

temiz olan kimse ise yüce sevgilinin huzurunda rıza ve teslimiyet cennetindedir. Orası iki cihanda da rahatlık ve emniyet yeridir; en güzel gölgelik de orasıdır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Emaneti Ehline Verin!

Dinin nizamını korumak ancak cihadla sağlanır; cihad ise ancak başa imam (idareci) tayin edilerek nizam ve intizam içinde yürütülür. Cenâb-ı Hak bunun için önce idarecileri ilgilendiren hususları açıkladı, daha sonra cihaddan bahsederek şöyle buyurdu:

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلٰى أَهْلِهَاۙ وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ
تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ إِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِه۪ۜ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَم۪يعاً بَص۪يراً ﴿٥٨﴾

58. ***Şüphesiz Allah size, emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işiten, her şeyi görendir.***

Tefsir

Zeyd b. Eslem ve Şehr b. Havşeb, bu âyetin idareciler hakkında indiğini söylemiştir.

Derim ki: Bu âyet, başka bir görüşe göre Kâbe'nin hizmetini gören Osman b. Talha hakkında inmişse de o, herkese hitap etmektedir. Bu âyetle muhatap olan ilk zat bütün idarecilerin efendisi Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] olup Allah Teâlâ ona Kâbe'nin anahtarlarını Osman'a vermesini emretmiştir. Bu olay şöyle cereyan etmiştir:

Osman b. Talha, Mekke'nin fethi günü Kâbe'nin kapısını kilitledi, Hz. Peygamber Kâbe'ye girmek için anahtarları istediğinde vermekten çekindi ve,

"Eğer onun Allah'ın resûlü olduğunu bilseydim kendisine mani olmazdım!" dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, Osman'ın elini tutup bükerek

anahtarı elinden aldı, Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] Kâbe'nin içine girerek iki rekât namaz kıldı. Dışarı çıktığında Abbas [radıyallahu anh], Allah Resûlü'nden anahtarları kendisine vermesini, Kâbe hizmetiyle hacılara su dağıtma işini kendisinde toplamasını istedi. O zaman Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e anahtarları Osman'a geri vermesini emretti. Bunun üzerine Allah Resûlü, Hz. Ali'ye anahtarı ona vermesini ve kendisinden özür dilemesini emretti. Bu olay Osman'ın İslâm'a girmesine sebep oldu. Böylece Kâbe hizmetinin sürekli onun evladına ait olduğu konusunda ilâhî emir inmiş oldu. [863]

Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: "Ey idareciler, *Allah size emanetleri* içinizden veya halkınızdan *ehil olan kimselere vermenizi emreder.*" Böyle yaparsanız zalime karşı mazlumun hakkını korumuş, insaf etmiş olursunuz. O zaman herkes kendisine emanet gibi duran borcu, emanet ettiği ve çaldığı bir şeyi yahut başka kulların herhangi bir hakkını yerine ulaştırır, sahibine teslim eder.

Allah size zekâtı müstahak olana ödemenizi ve devlet malını onu hak edene sarfetmenizi, ehil olana haksızlık yapmamanızı ve hiçbir şeyi müstahakkının dışındaki birine verip zayi etmemenizi emreder.

"*Yine Allah size, insanlar arasında hüküm verdiğinizde,* hükmün infaz edileceği kimseler hakkında *adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor,* yani Allah size ne güzel bir konuda öğüt veriyor. *Hiç şüphesiz Allah her şeyi işiten ve görendir;* verdiğiniz hükümler O'na gizli kalmaz, yine başkasına ait emanetlerden gizledikleriniz de O'na gizli kalmaz."

58. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hak Teâlâ, terbiye şeyhlerine kendilerindeki sırrı, dervişler içinde onu elde etmeye ehil hale gelenlere vermelerini emretti. Bunun yolu, haset, kibir ve diğer bütün kötü huylardan gönlü temizlemek, kalp temizliği, gönül zenginliği, güzel ahlâk gibi kemal sıfatlarla süslenmektir. Bu temizlik ve süslenme gerçekleşince müridler, velilerin yanında

---

863 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/307.

emanet olan rabbânî sırları öğrenmeye hak kazanırlar. Allah, ayrıca terbiye şeyhlerine dervişler arasında adaletle davranmalarını, her birine sadakati ve hizmeti nisbetinde himmet ve yardım etmelerini emretti. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İdarecilere İtaat

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kendilerine adaleti ve emaneti yerine vermeyi emrettiği idarecilere itaat edilmesini isteyerek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ وَاُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ ف۪ي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْو۪يلًا ﴿٥٩﴾

59. ***Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan yöneticilere de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Resûlü'ne götürün. Şayet Allah'a ve ahirete inanıyorsanız böyle yapın. Bu sizin için daha hayırlı ve netice bakımından daha güzeldir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler!* Emrettiği ve nehyettiği konularda *Allah'a itaat edin; aynı şekilde Peygamber'e ve sizden olan ülü'l-emre* yani işlerinizi ve idarenizi üstlenenlere *de itaat edin."*

Bunlar, adalet sahibi halifeler ve onlardan sonraki idarecilerdir. Onlar, haram olan bir şeyi emretmedikleri sürece kendilerine itaat farzdır. Ancak, itaat etmeyince büyük bir fitne çıkacaksa haksız kararlarında yine kendilerine itaat edilir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"İtaat ancak marufta (helâl ve makul işlerde) olur."[864]

Eğer idareci adaletle davranmazsa, fitneden korkulduğu zaman kendisine itaat yine farz olur. En sahih olan görüş budur. Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği şu hadis bu görüşe delil olmaktadır:

"Sizin başınıza birçok idareci gelecektir; iyi iyiliği ile, kötü de kötülüğü ile sizi yönetecektir. Onları dinleyip hakka uygun bütün emirlerinde kendilerine itaat edin; arkalarında namaz kılın. Onlar iyi davranırlarsa sevabı kendilerine aittir; eğer kötü yönetirlerse sonuç sizin lehinize onların aleyhine olur."[865]

Diğer bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur:

"Ancak, onda açıkça bir küfür hali görürseniz, o zaman kendisine karşı gelmeye Allah'tan bir deliliniz olur."[866] Yani o durumda azilleri (idareden alınmaları) farz olur.

Şu hadis de bu görüşü desteklemektedir: Ebû Vâil [radıyallahu anh], Allah Resûlü'ne,

"Yâ Resûlallah, eğer bizim başımızdaki idareciler bizim hakkımızı vermezler ve kendi haklarını isterlerse bu durumda ne yapmamızı uygun görürsünüz?" diye sorduğunda, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Emirlerini dinleyip itaat edin; onların yaptıklarının vebali onlara ait, sizin yaptıklarınızın sonucu da size aittir."[867]

Câbir b. Abdullah, Hasan-ı Basrî, Dehhâk ve Mücâhid demiştir ki: "Ülü'l-emr, fakihler ve dini hakkıyla yaşayan fazilet sahibi âlimlerdir; onlar insanlara dinlerinin esaslarını öğretmekte, iyiliği emredip kötülükten nehyetmektedir. Şu âyet bu görüşün delilidir:

'Şayet onu, resûle veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin iç yüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi ...'" (Nisâ 4/83).

---

864 Buhârî, Ahkâm, 4; Müslim, İmâre, 39, 40; Ebû Davud, Cihad, 78; Nesâî, Bî' ât, 34.

865 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/183 (Riyad 2003); Dârekutnî, *Sünen*, 2/55; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 6306.

866 Buhârî, Fiten, 2; Müslim, İmâre, 43; Ahmed, *Müsned*, 5/314, 321.

867 Müslim, İmâre, 49-50; Tirmizî, Fiten, 30.

Ebü'l-Esved demiştir ki: "İlimden daha şerefli bir şey yoktur; sultanlar insanlara, âlimlerse sultanlara hükmeder."

Âyet şöyle devam ediyor: "*Eğer,* siz ve ülü'l-emr olan kimseler yahut bir kısmınız diğerleriyle *bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz,* yani herhangi bir dinî konuda ihtilafa düşer de hükmünü bilmezseniz, *onu Allah'a* yani kitabına *ve* hayatta ise *resûlüne,* vefatından sonra ise sünnetine *götürün.*" Meseleyi onların hükmüne göre halledin. Eğer onlarda meselenize ait açık bir hüküm bulamazsanız, kıyas yoluyla çözün.

Hükümler üç çeşittir: Biri, kitapla (Kur'an'la) sabit olan hükümler, diğeri sünnetle sabit olan hükümler, üçüncüsü de bu ikisine bakılarak kıyas yoluyla elde edilen hükümlerdir.

İbrahim b. Yesâr, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

"*Kur'an'la amel edin; onun helâl dediklerini helâl, haram dediklerini haram bilin. Ona bütünüyle iman edin, ondan hiçbir şeyi inkâr etmeyin. Size karışık gelen bir durumu Allah Teâlâ'ya (O'nun kitabına) ve benden sonra ilim sahiplerine götürün ki onlar size meselenin iç yüzünü haber versinler.*" Allah Resûlü sonra şöyle devam etti:

"*Size Kur'an ve içindeki açıklamalar yeterli gelsin. Kur'an şefaat edicidir ve şefaati Allah katında kabul edilir. Onunla çekişen ve çelişen kimse tasdik edilmez. Hiç şüphesiz kıyamet günü Kur'an'ın her harfine karşılık bir nur vardır.*"[868]

Âyet şöyle bitiyor: "*Eğer Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsanız böyle yapın;* ihtilaflı hükümleri Allah'a ve Resûlü'ne götürün; çünkü iman bunu gerektirmektedir. *Böyle yapmanız sizin için daha hayırlıdır ve sonuç itibariyle* sizin onlara danışmadan kendi görüşünüzle varacağınız çözümden *daha güzeldir.*" En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

868 Hâkim, *Müstedrek,* 1/568.

59. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sûfîler için ülü'l-emr, ârifibillâh terbiye şeyhleridir. Buna göre müridlerin, genişlik ve sıkıntı halinde, kendilerine emredilen her şeyde onlara itaat etmesi gerekir.

Kim şeyhine muhalefet eder veya emrine, "Niçin?" derse o, asla iflah olmaz. İşin edebine itina gösteren feraset sahibi kimse için, şeyhin işaretleri de yeterli olup söze hacet bırakmaz.

Eğer idarecilerin emri ile şeyhlerin emri birbiriyle çelişirse mürid şeyhlerin emrini öne almalıdır, ancak büyük bir fitne olacaksa o zaman idarecinin emrini öne alır. Zaten şeyh de, bir durum dervişleri fitne ve kargaşaya sevkedecekse, idarecilere itaati emreder.

Ey dervişler, şeriat veya tarikat ilminden herhangi bir konuda çekişmeye düşerseniz, meseleyi Allah'ın kitabına ve resûlünün sünnetine götürüp onlarla çözün. Allah kendisinden razı olsun, Cüneyd-i Bağdâdî demiştir ki:

"Bizim bu terbiye yolumuz Kur'an ve Sünnet'e uygun sağlam temeller üzerine kurulmuştur. Kim, Kur'an okumaz ve hadis öğrenmezse bu işte kendisine uyulmaz."[869]

Bir şeyhin, Kur'an ve Sünnet'ten ibadet işleriyle ilgili ilimleri bilmesi kendisi için yeterlidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Allah ve Resûlü'nün Hükmünden Başkasını Arayanlar

Cenâb-ı Hak bundan sonra, Allah'ın ve resûlünün hükmünden yüz çevirip onlardan başkasının hükmüne razı olan kimsenin durumunu zikrederek şöyle buyurdu:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ
قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ

869 bk. Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 113 (İstanbul: Semerkand, 2007).

وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالاً بَعِيداً ﴿٦٠﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى
مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُوداًۚ
﴿٦١﴾ فَكَيْفَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَٓاؤُ۫كَ يَحْلِفُونَ
بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَٓا اِلَّٓا اِحْسَاناً وَتَوْفِيقاً ﴿٦٢﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِي
قُلُوبِهِمْ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِٓي اَنْفُسِهِمْ قَوْلاً بَلِيغاً ﴿٦٣﴾

60. ***Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenlerin ne yaptığını görmedin mi? Onlar, kendilerine tâgutu inkâr etmeleri emredildiği halde, gidip tâgutun önünde mahkeme olmak istiyorlar. Halbuki şeytan onları koyu bir sapıklığa düşürmek istiyor.***

61. ***Onlara, "Allah'ın indirdiğine ve resûle gelin" denildiği zaman, münafıkların senden tamamen uzaklaştıklarını görürsün.***

62. ***Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felaket gelince halleri nasıl olur? Sonra sana gelerek, "Biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik!" diye Allah'ın adına yemin ederler.***

63. ***Onlar kalplerindekini Allah'ın bildiği kimselerdir. Onlardan yüz çevir*** *(yaptıklarına aldırış etme)*; ***kendilerine öğüt ver ve onları bir kenara çekerek içlerine tesir edecek güzel söz söyle.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Muhammed, sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri süren münafıkların ne yaptığını görmedin mi? Onlar, tâgutun önünde mahkeme olmak istiyorlar."* Burada "tâgut"la kastedilen, Kâ'b b. Eşref'tir. Aşırı derecedeki azgınlığından dolayı kendisine tâgut denmiştir. Bâtıl hüküm veren herkes bu sıfata dahildir. *Halbuki kendilerine tâgut'u inkâr etmeleri* ve Allah'a iman ederek hükmüne razı olmaları *emredilmişti. Şeytan onları,* Allah'ın ve resûlünün hükmünden başka yönlere çevirerek *koyu bir sapıklığa düşürmek istiyor."*

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bir münafık, yahudilerden biriyle anlaşmazlığa düştü. Yahudi onu, mahkeme olmak için Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] çağırdı, münafıksa yahudiyi Kâ'b b. Eşref'e çağırdı. Sonra Resûlullah'ın huzuruna çıktılar; Allah Resûlü yahudinin haklı olduğuna hükmetti; münafık buna razı olmadı, yahudiye,

"Haydi, Ömer'e gidip mahkeme olalım!" dedi. Yahudi de şaşırarak, "Olur!" dedi. Beraberce Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] yanına vardılar. Yahudi,

"Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] benim lehime hüküm verdi, fakat bu adam onun hükmüne razı olmadı, davanın halli için sana geldi" dedi. Ömer [radıyallahu anh] münafığa,

"Durum böyle mi?" diye sordu, münafık,

"Evet" dedi. O zaman Ömer [radıyallahu anh],

"Ben gelinceye kadar bulunduğunuz yerde bekleyin!" dedi ve iç odaya girdi, kılıcını alarak yanlarına çıktı, kılıçla münafığın boynuna bir darbe vurup öldürerek,

"Allah ve Resûlü'nün hükmüne razı olmayan kimse için ben bu şekilde hükmederim" dedi. Olay üzerine bu âyet indi. Cebrâil [aleyhisselâm], Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem],

"Ömer hak ile bâtılın arasını ayırdı" dedi. Bundan sonra Hz. Ömer'e, hak ile bâtılı ayıran manasında, "Fâruk" lakabı verildi.[870]

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: *"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine ve resûle gelin' denildiği zaman,* bazı *münafıkların* senin hükmünü beğenmeyerek *senden tamamen uzaklaştıklarını görürsün."*

"Allah'ın hükmüne razı olmayarak *elleriyle yaptıkları yüzünden* Ömer'in münafığı öldürmesi gibi, *başlarına bir felaket gelince halleri nasıl olur? Sonra sana gelerek,* arkadaşlarının diyetini isterler ve, '*Biz* Ömer'e giderek *yalnızca* iki tarafa böylece *iyilik etmek* ve ihtilafı bitirerek *arayı bulmak istedik!' diye Allah'ın adına yemin ederler."*

870 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/311-312. bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/582.

"*Onlar, kalplerindeki nifakı Allah'ın bildiği kimselerdir*. Onların içlerindeki nifakı gizlemeleri ve yalan yere yemin etmeleri, kendilerini Allah'ın azabından kurtarmaz. Yahut Allah onların içindeki diyet hırsını bilmektedir. Öyleyse *onlardan yüz çevir*. Yani mazeretlerini kabul etme ve tamah ettikleri şeyi kendilerine verme. Bununla birlikte, *kendilerine öğüt ver, onları bir kenara çekip* arkadaşlarının kan parasını istemekten vazgeçmeleri için *kalplerini etkileyecek ve içlerine tesir edecek güzel söz söyle*."

Allah Teâlâ, resûlüne, onlara gizli olarak nasihat etmesini emretti, bunun sebebi şudur: Gizlice yapılan nasihat daha faydalıdır ve daha kolay kabul edilir. Bunun için şöyle denilmiştir:

"Kim sana tek başına iken nasihat ederse o gerçekten nasihat yapmıştır; sana insanlar içinde nasihat eden ise sadece seni rezil etmiştir." En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

60-63. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Her kim, bir terbiye şeyhinin sevk ve idaresi altına girerse bütün meselelerini ona götürmesi ve verdiği hükme razı olması gerekir. Bazı dervişleri görürsün ki kendilerinin bir terbiye şeyhinin emri altına girdiğini ve hükmü altında olduğunu iddia eder, sonra bir dünya işinde ve kendisine ait şeylerde zamanın zalim hâkimlerine gider, meselesini ona çözdürmeye çalışır. Bunlar gerçekten hak yoldan sapmış kimselerdir. Ancak yaptığına tövbe eden, şeyhinin kalbini yaparak bozuk halini düzelten ve noksanını gideren kimse hariç! Sadık bir mürid, bütün malı elinden gitse bile, meselesini çözdürmek için şeyhini bırakıp da hâkime gitmez; eğer illa gitmek zorunda ise o konuda kendi yerine bir vekil tutmalıdır.

Bu kimselerin, kâmil şeyhlerinin hükmünü bırakıp başkasının hükmüne müracaat ederek yaptıkları yanlış sebebiyle başlarına bir musibet ve dünyevî bir fitne geldiğinde halleri nasıl olur? Başlarına gelecek musibet, kalplerinin kararmasıdır. Sonra onlar sana gelip Allah'ın adına yemin ederek, "Biz bu yaptığımızla ancak iyilik istedik; o da malımızı korumaktır, bir de hasmımız ile aramızı bulmak istedik!" derler. Bu du-

rumda şeyh, onları kınamaktan vazgeçip kendilerine öğüt vermeli ki tövbe etsinler. Eğer tövbe ederlerse hiç şüphesiz Allah çok affedici ve çok merhamet edendir.

İlâhî Hükme Candan Teslim Olmak

Cenâb-ı Hak bundan sonra, Hz. Peygamber'e itaat etme ve bütün işlerde onu hakem tutma emrini tekrar ederek müjde ve korkutma ile şöyle buyurdu:

وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُٓوا
اَنْفُسَهُمْ جَٓاؤُ۫كَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ
لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّاباً رَح۪يماً ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى
يُحَكِّمُوكَ ف۪يمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ حَرَجاً
مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْل۪يماً ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُٓوا
اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَل۪يلٌ مِنْهُمْۜ وَلَوْ
اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِه۪ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْ وَاَشَدَّ تَثْب۪يتاًۙ ﴿٦٦﴾ وَاِذاً
لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّٓا اَجْراً عَظ۪يماًۙ ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطاً مُسْتَق۪يماً ﴿٦٨﴾

64. ***Biz her peygamberi -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanma dileseler, resûl de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı çok affedici ve çok merhamet edici bulurlardı.***

65. ***Hayır, Rabb'ine yemin olsun ki onlar aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem tutup sonra da verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam manasıyla teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar.***

66. Eğer onlara, "Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın" diye emretmiş olsaydık, içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı. Şayet kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerdi şüphesiz bu, onlar için daha hayırlı ve (imanlarını) daha pekiştirici olurdu.

67. İşte o zaman kendilerine tarafımızdan büyük bir mükâfat verirdik.

68. Ve onları dosdoğru bir yola iletirdik.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Habibim, biz, Âdem'den senin zamanına kadar gelen *her peygamberi -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik,* ona itaat edilmesini emrettik; kim ona itaat etmez ve hükümlerine razı olmazsa o, Allah'ı inkâr etmiş olur."

"*Eğer onlar,* o münafıklar, meselelerini senden başkasına götürerek ve hükmü tâgutlara verdirmek isteyerek *kendilerine zulmettikleri zaman,* tövbe ederek *sana gelseler de Allah'tan bağışlanma dileselerdi,* kendisinden özür dileyip onu kendileri için şefaatçi yaptıklarında *resûl de onlar için istiğfar etseydi, gerçekten Allah'ı çok affedici, tövbelerini kabul edici,* rahmet ve affı ile onlara ihsan edici *bulurlardı.*"

Âyette, "*Peygamber de onlar için istiğfar etseydi ...*" ifadesi, Hz. Peygamber'in şanını yüceltmek içindir ve bunda ayrıca Peygamber'e düşen görevlerden birinin de, günahı ne kadar büyük olursa olsun gerçekten tövbe edenlerin özrünü kabul ederek onlara şefaat etmek olduğunu hatırlatma vardır. Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] büyük günahlarda şefaatçi olması, onun makamının yüceliğinden ileri gelmektedir.

Cenâb-ı Hak, resûlünün hükmüne razı olmayan kimsede imanın bulunmadığına dair rabliğine yemin ederek şöyle buyurdu:

"*Hayır, Rabb'ine yemin olsun ki onlar aralarında çıkan anlaşmazlık ve ihtilaflı konularda seni hakem tutmadıkça,* yani meselenin halli için sana gelip senin hükmüne razı olmadıkça, *sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı,* daralma ve şüphe *olmaksızın,* tam tersine verdiğin hükmün Allah'tan gelen bir gerçek olduğunu bilerek içleri rahat bir şekilde emri-

ne *teslim olmadıkça*, yani verdiğin emre zâhiren ve bâtınen boyun eğmedikçe, hakiki manada *iman etmiş olmazlar.*"

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Eğer onlara*, İsrâiloğulları'na emrettiğimiz gibi günahlarınıza bir tövbe olarak yahut Allah yolunda cihad ederek, *'Kendinizi öldürün' emrini verseydik yahut* İsrâiloğulları'nın Mısır'dan hicret etmelerini emrettiğimizde yurtlarından çıktıkları gibi, onlara da, *'Yurtlarınızdan çıkın' diye emretmiş olsaydık, içlerinden* samimi olan *pek azı hariç, çoğu bunu yapmazdı.*"

Ebû Bekir-i Sıddîk [radıyallahu anh] demiştir ki: "Eğer bu vatanı terketme işi bize emredilseydi, ilk çıkan ben olurdum."

Sâbit b. Kays b. Şemmâs [radıyallahu anh] demiştir ki: "Şayet Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], bana kendimi öldürmeyi emretseydi, muhakkak yapardım."

Aynı şekilde Ömer, Ammâr b. Yâsir, İbn Mesud ve Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] ashabından bir grup insan (Allah hepsinden razı olsun), "Eğer bunları yapmak bize emredilseydi, muhakkak yapardık" demişlerdir. Onların bu sözleri Hz. Peygamber'e ulaşınca şöyle buyurmuştur:

"Gerçekten ümmetim içinde öyle yiğit kişiler vardır ki iman kalplerinde yüksek dağlardan daha sağlam ve sabittir."[871] İşte bunlar da o azlardandır.

Bir önceki âyetin iniş sebebi olarak şu olay nakledilmiştir:

Zübeyr b. Avvâm ile ensardan Hâtıb b. Ebû Beltea [radıyallahu anh] arasında, su yolu hususunda bir olay oldu. İkisi bu su arkından hurma bahçelerini suluyordu. Su önce Zübeyr'in bahçesine akıyor, sonra diğerinin bahçesine sıra geliyordu. Hâtıb,

"Suyu salıver de önce benim bahçeme gelsin!" dedi. Zübeyr bunu yapmadı. Anlaşamadılar, durumu Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] götürdüler; Resûlullah,

"Ey Zübeyr, bahçeni sula ve işin bitince suyu komşuna gönder" buyurdu. Hâtıb,

---

871 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/207; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/587.

"Sen halanın oğlu olduğu için böyle hüküm verdin!" dedi. Allah Resûlü bu sözden rahatsız oldu, yüzü değişti ve,

"Ey Zübeyr, bahçeni sula ve duvarın üzerinden taşana kadar onu kendi tarafında tut, hakkını sonuna kadar kullan!" buyurdu.[872]

Bu âyetin, az önce geçen yahudi ile münafık arasındaki olay hakkında indiği de söylenmiştir. Bu, olayın akışına daha uygundur.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Şayet onlar, 'Peygambere itaat edin ve onun hükmüne razı olun' şeklinde kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerdi bu,* dünya ve ahiretlerinde *kendileri için daha hayırlı* ve dinlerinde sebat edip imanlarına kuvvet katmada *daha pekiştirici olurdu."*

Yahut amellerinin sevabı bakımından daha sağlam olurdu.

Devamındaki âyetlerde şöyle buyruluyor: "Eğer bunu yapsalardı *işte o zaman kendilerine tarafımızdan büyük bir mükâfat verirdik ve onları dosdoğru bir yola iletirdik."* Onlar da o yola girerek kudsî huzurumuza ve dâimî ünsiyete ulaşırlar, kendileri için ilimlerin sırları ve anlayış hazineleri açılırdı. Bu konuda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim bildiği ile amel ederse, Allah ona bilmediklerini öğretir."[873]

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

64-68. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, resûlüne hayatında itaati emrettiği gibi, vefatından sonra da onun vârislerine itaat etmeyi emretmiştir. Onlar, adaletle hükmeden müttaki âlimlerle ilâhî ilhamla hükmeden ârif velilerdir.

Âlimler, avam halka hüküm vericidirler, veliler ise seçilmiş kimselere yani kendilerine tâbi olan müridlere hüküm vericidirler. Kim âlimlerin hükmüne razı olmaz, onların kendisine verdiği hükme karşı içinde bir sıkıntı (itiraz ve memnuniyetsizlik) bulursa onda nifaktan bir parça vardır ve kendisinde münafıklardan bir huy bulunmaktadır. Kim de velilerin hükmüne razı olmazsa onların terbiye dairesinden çıkmış olur. Hiç şüphesiz Allah Resûlü'nün ve onun vârislerinin hükmü

---

872 Buhârî, Müsâkât, 7; Müslim, Fezâil, 129; Ebû Davud, nr. 3637; Tirmizî, nr. 1363.

873 Hakim Tirmizî, *Beyânü'l-Fark*, s. 50; Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/15; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 2542.

Allah'ın hükmüdür (çünkü temelde O'nun hükmüne dayanmaktadır). Kim Allah'ın hükmüne razı olmazsa iman dairesinden çıkar.

Kul, Allah'ın kahhâr sıfatının tecellisi olan hükümlerle kullara mükellefiyet yükleyen teklifî hükümlerine (yani kaderin tecellileri ile dinin emirlerine) karşı içinde hiçbir sıkıntı duymadığı bir hale ulaşmadıkça imanı kâmil olmaz. Yine kul, ezelî kudretin tecellisi olarak ortaya çıkan şeylere teslim oluncaya kadar da imanı kâmil olmaz. Bu tecelliler, fakirlik, zenginlik, zillet, izzet, nimetten mahrumiyet, nimete ulaşma, kalp darlığı, gönül huzuru, hastalık, sıhhat ve bunların dışında farklı şekillerde tecelli eden ilâhî takdirattır. Kul, acı-tatlı nasıl olursa olsun, başına gelene zâhiren ve bâtınen razı olmalı, kendi tedbir ve tercihini bir kenara bırakıp yüce Mevlâ'sının tedbirine teslim olmalıdır. Hiç şüphesiz Allah, kulunun hayrına olan şeyleri en iyi bilendir ve ona anne ve babasından daha merhametlidir.

Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ileten O'dur.

Peygamber ve Sıddıklarla Beraber Olmanın Yolu

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, itaat edenlere güzel bir vaatte bulundu ve onlara büyük bir hayır müjdeledi. Kulları, Peygamber'ine itaat emrine sarılmayı teşvik için şöyle buyurdu:

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَعَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
مِنَ النَّبِيّ۪نَ وَالصِّدّ۪يق۪ينَ وَالشُّهَدَٓاءِ وَالصَّالِح۪ينَۚ وَحَسُنَ
اُو۬لٰٓئِكَ رَف۪يقاًۜ ﴿٦٩﴾ ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَل۪يماً ﴿٧٠﴾

69. *Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine özel nimetler bahşettiği peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!*

70. *Bu lutuf Allah'tandır. Her şeyi bilen olarak Allah yeter.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse,* hükümlerine razı olur, emirlerine sımsıkı yapışır ve yasakladığı şeylerden kaçınırsa, *işte onlar, Allah'ın kendilerine özel nimetler bahşettiği kimselerle beraberdir. Onlar,* Allah katında halkın en şereflisi ve kadri en yüce olan *peygamberlerdir. Sonra sıddıklardır;* onlar, çok doğru sözlü, ileri derecede tasdik sahibi, yakînleri kuvvetli kimseler olup ârifibillâh velilerdir. Kendileriyle beraber olunacak bir grup da Allah yolunda cihadda canlarını veren *şehidlerdir.* Diğer grup ise *salihlerdir.* Onlar, müttaki âlimler ve müslümanlardan güzel hal sahibi salih kimselerdir.

Beyzâvî demiştir ki: "Allah Teâlâ, kendileriyle birlikte olunacak kimseleri, ilim ve ameldeki derecelerine göre dört gruba ayırdı, bütün insanları da onlardan geri kalmamaya teşvik etti. Bu grupların başında peygamberler gelir. Onlar, ilim ve amelde kemali elde etmiş, ayrıca kemal noktasında kalmayıp başkalarını kemale erdirme derecesine yükselmiş kimselerdir.

İkinci grup sıddıklardır. Onlar, bazan delil ve âyetlerde tefekkür basamaklarında yükselerek, bazan da manevi temizlik ve riyâzet merdivenlerinde ilerleyerek nefisleri irfan burçlarına yükseltmiş kimselerdir. Onlar böylece eşyanın aslına ulaşmışlar ve onların hakikatinden haber vermişlerdir.

Üçüncü grup şehidlerdir. Onlar, hakkı yaşama ve yayma arzusu kendilerini taate ve hakkı ortaya koymaya sevketmiş, nihayet Allah'ın adını ve dinini yüceltme uğruna canlarını feda etmiş kimselerdir.

Dördüncü grup salihlerdir. Onlar, bütün ömürlerini Allah'ın taatinde geçiren ve her hallerinde O'nun rızasını arayan kimselerdir.

Şöyle de denilebilir: Kendilerine özel nimetler ihsan edilenler Allah Teâlâ'yı tanıyan ârifibillâh zatlardır. Bunlar, ya müşahede derecesine ulaşmıştır ya da istidlal ve delil makamında kalmıştır.

Müşahedeye ulaşanların bir kısmı, müşahedeyle birlikte kurbiyeti (Cenâb-ı Hakk'a özel yakınlığı) elde etmiştir. Öyle ki bu durumda onlar, bir şeyi yakından gören kimse gibi olurlar. Bunlar peygamberlerdir.

Müşahedeyi elde edenlerin bir kısmı da böyle olmayıp bir şeyi uzaktan gören kimse gibi olanlardır. Bunlar da sıddıklardır.

Diğerleri ise, ya irfanları kesin delile dayalı kimselerdir; bunlar yeryüzünde Allah'ın şahidi olan yüksek seviyede ilim sahibi âlimlerdir. Yahut irfanları bazı emarelere ve nefislerinin mutmain olduğu ikna edici sebeplere dayanır, bunlar da salihlerdir." Beyzâvî'nin sözü burada bitti.[874] Ancak onun sözünde iki yönden tenkit edilecek durum vardır:

Birincisi, o, hiçbir kayıt koymadan istidlal ehlinin ârifler olduğunu söyledi; halbuki sûfîlere göre bir kimse istidlal makamından yükselip müşahedeye ulaşmadıkça ona "ârif" denmez; ona ancak "âlim" denir. İkincisi o, sıddıkları bir şeyi uzaktan gören kimseler mertebesinde tanıttı; halbuki sûfîlere göre sıddıklar fenâ filâh derecesine ulaşmış kimselerdir. Fenâ ehli için bir uzaklık kalmamıştır, tam aksine onlar, Allah'a yakınlık içinde kaybolmuştur, öyle ki kendileri gözünde isimleri ve resimleri silinip gitmiştir. Bu durumda ârif için hangi ayrılık ve uzaklık kalır ki! Bu hal tadılmayınca bilinmez; fakat her ilmin bir erbabı vardır. İnşallah âyetin tasavvufî işaretlerinde bunun geniş açıklaması gelecek.

Cenâb-ı Hak, sonra şöyle buyurdu: *"Bunlar ne güzel arkadaştır!"* Yani, onlar yüce firdevs cennetlerinde ne güzel arkadaştırlar. Bu müjdeye ulaşanlar cennette onları görerek, ziyaret ederek ve kendileriyle birlikte olarak sefa sürerler. Onlar kendilerinden daha yüksek makamda olsalar da bu gerçekleşir. Çünkü bu müjdeye ulaşan bir kimsenin onlarla birlikte olması, derecesinin onlarla bir olmasını gerektirmez.

Hâşiye'de[875] denilmiştir ki: "Derece olarak Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] altında olan kimse, ona olan yakınlığı ile kendisinin halinden ve keşfinden bir şeyler anlayıp istifade eder; çünkü Allah Resûlü ondan perdelenmez. Her ne kadar bu kimsenin Peygamber Efendimiz'in derecesine ulaşma beklentisi olmasa da, gözlerin onu görmesi, onun cennet ehlinden perdelenmemesi, onunla ünsiyet etmeleri ve ondan istifade etmeleri gibi güzel sonuçlara ulaşırlar."

---

874 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/223.

875 Müfessir İbn Acîbe, tefsirinde iki hâşiyeden istifade etmiştir; biri Süyûtî'nin Beyzâvî üzerine yaptığı, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâhidü'l-Efkâr* isimli hâşiye, diğeri de Abdurrahman-ı Fâsî'nin *Celâleyn Tefsiri* üzerine yaptığı *Hâşiyetü'l-Fâsî*'dir. Müfessir, genelde *Hâşiyetü'l-Fâsî*'den alıntı yapmaktadır (Mütercim.)

Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Cennet ehlinden derecesi yüksek olanlar, altta olanları ziyaret eder. Derecesi daha düşük olanlar yüksekte olanları ziyaret etmez; ancak dünyada birbirini Allah için ziyaret edenler, cennette istediğini ziyaret eder."[876]

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] âzatlısı Sevbân [radıyallahu anh], bir gün yüzü değişmiş, cismi zayıflamış bir halde Allah Resûlü'nün huzuruna girdi. Resûl-i Ekrem Efendimiz,

"Neyin var senin?" diye sordu. Sevbân,

"Bir ağrım sızım yok, fakat sizi göremediğim zaman çok özlüyorum, sizi gelip görene kadar büyük bir ıstırap içine düşüyorum. Sonra ahireti düşündüm; sizi orada hiç göremeyeceğimden korktum. Çünkü ben biliyorum ki sen, peygamberlerle birlikte yüksek derecelerde olursun, ben cennete girsem bile senin makamından çok aşağıda bir yerde olurum. Eğer cennete giremezsem zaten sizi ebediyen göremem" dedi. Bunun üzerine,

"Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse işte onlar ahirette Allah'ın kendilerine özel ihsanlarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerle beraber olacaktır ..."[877] âyeti nâzil oldu.[878]

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Bu lutuf Allah'tandır."* Bu âyet, itaat edenlere verilen sevapların ve ilâhî huzurdaki yakınlıkların Cenâb-ı Hakk'ın bir lütuf ve ihsanı olduğuna işaret etmektedir.

Amellerin ve makamların miktarını *bilen olarak Allah yeter;* O herkese makamına göre karşılık verir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

76 Aynı konuda biraz değişik lafızlarla bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/215-216; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/590.

77 Nisâ 4/70.

78 bk. Said b. Mansûr, *Sünen*, nr. 661; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/588-589; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 12559; Heysemî, *ez-Zevâid*, 7/7.

69-70. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki cismin tadacağı cennet nimetleri içinde, Allah için birbirini sevenlerin bedenen birlikte olmasını gerektiren taat, bedenle yapılan zâhirî taattir. Ruhanî nimetler içinde manevi beraberliği gerektiren taat ise kalple gerçekleşen bâtınî taattir. Sadece bedenle gerçekleşen beraberlikte, sahibi kalple sevgiliden ayrıdır; manevi beraberlikte ise sahibinin kalbi sevgilide toplanmıştır, sevdiğinden bir an olsan ayrı kalmaz. Bunlar, ilâhî yakınlığa ulaşmış sıddıklardır. Onların üzerinde peygamberler vardır; altında ise şehidler ve salihler bulunur.

Bunun açıklaması şöyledir: Allah Teâlâ'yı bilmek, ya perdenin açılmasıyla ve kalbi örten şeyin ortadan kalkmasıyla olur. Kalbi örten şeyden kastım, kalbin maddi varlıklarda bir tesir gücünün olduğunu görmesidir. Bu şekilde Allah'ı tanıyanlar, O'nu müşahedeye ve kalp gözüyle görmeye ulaşan kimselerdir. Yahut Allah'ı bilmek, perde gerisinden olur; bu kimseler ücretlerini (sevgilinin cemalini görmeden) kapı gerisinden alırlar. Onlar, esere bakıp onu yapanın varlığını bilirler. Bu durumda olanlar, delil ve burhanla marifete ulaşan kimselerdir.

Öncekiler, yani müşahede sahipleri, vahyi doğrudan alacakları ve şerefli melekleri görecekleri bir makama yükselirler ki bunla -Allah kendilerine salât ve selâm etsin- peygamberlerdir. Ya da bu şekilde vahiy alma derecesine ulaşamayıp ilhama mazhar olan kimselerdir. Bunlar, hal ve makam sahibi sıddıklardır. Onlar müşahede makamında peygamberlere ortaktırlar, fakat ilâhî huzur makamının alanı çok geniştir, tevhid sırlarının basamaklarında yükselmenin bir sonu yoktur. Velinin kademinin (manevi ilerleyişinin) bittiği yerde, peygamberin yükselmesi başlar.

Kalpleri perdeli olanlara gelince, onların Allah'ı bilmesi ya kesin burhan ve işitmeye dayalı delillerle olur. Bunlar ilimde derinleşmiş âlimlerdir. O, şehidlerin makamıdır. Ya da onların Allah'ı bilmesi, riyâzet, nefisle mücâhede ve tevâtür derecisindeki kerametlerle olur. Bunlar, âbid ve zâhidlerdir. O, salihlerin makamıdır. Avam müslümanlar da onlara katılır. Çünkü bu makam ve derecelerde o kadar çok makam ve derece vardır ki onları ancak bilen kimse sayabilir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cihad ve Tedbir

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, asıl maksat olan cihada teşvik ederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَم۪يعاً ﴿٧١﴾
وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّۚ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُص۪يبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ
عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَه۪يداً ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ لَيَقُولَنَّ
كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَن۪ي كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزاً عَظ۪يماً
﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ الَّذ۪ينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِۜ وَمَنْ
يُقَاتِلْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْت۪يهِ اَجْراً عَظ۪يماً ﴿٧٤﴾

71. ***Ey iman edenler! Düşmana karşı tedbirinizi alın; bölükler halinde yahut*** *(gerektiğinde)* ***topyekün savaşa çıkın.***

72. ***Gerçek şu ki içinizden bazıları*** *(cihad işini)* ***ağırdan alıp geride kalır; eğer size bir felaket erişirse, "Allah bana lutfetti de onlarla beraber bulunmadım" der.***

73. ***Eğer Allah'tan size bir lutuf erişirse sanki sizinle onun arasında hiçbir dostluk yokmuş gibi bu defa da, "Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir kazanç elde etseydim!" der.***

74. ***O halde, dünya hayatını ahiret karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Düşmana karşı* cihad için hazır olun ve kuvvet hazırlayın; asker ve teçhizat ile onlara karşı *tedbirinizi alın;* kendinizi tehlikeye atmayın."

Bu âyette, "Kul kendi fiilini kendi yaratır" diyen Kaderiyye mezhebinin görüşünü destekleyecek bir delil yoktur. Çünkü tedbir, Allah Teâlâ'nın kudret sırlarını örttüğü sebeplerden bir sebeptir. Allah Teâlâ, Peygamber'ine şöyle buyurmuştur: *"De ki, bize ancak Allah'ın takdir ettiği isabet eder"* (Tevbe 9/51). Hz. Peygamber de [sallallahu aleyhi vesellem],

"Deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et"[879] buyurmuştur.

Bir de tedbir işinde, henüz mutmain olmayan kalpleri sükûna kavuşturma ve hali zayıflar için dinî bir müsaade vardır.

Âyet şöyle devam ediyor: "Savaş için hazırlanıp askerî güç topladığınızda, *grup grup cihada gidin* yahut peygamberiniz *veya* başınızdaki emîrinizle *topluca cihada çıkın."*

"Ey müslümanlar, *gerçek şu ki içinizden bazıları* insanları cihaddan alıkor yahut kendisi *ağırdan alıp ondan geri kalır."*

Onlar, Abdullah b. Übey ve onun gibi münafıklardır.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Eğer* ölüm ve hezimet gibi *size bir felaket erişirse o, 'Savaştan geri kaldığımda Allah bana lutfetti de onlarla beraber bulunmadım;* onların başına gelen benim başıma gelmedi' *der."*

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Eğer,* zafer ve ganimet gibi *Allah'tan size bir lutuf erişirse o,* ileri derecedeki düşmanlığından dolayı, *'Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de* mal ve izzet gibi *büyük bir kazanç elde etseydim' der. Sanki bu münafık, sizinle onun arasında hiçbir dostluk* ve bağlantı *yokmuş gibi, sizin felaketinizi bekler;* başınıza gelen musibetten sevinir, elde ettiğiniz izzet ve zaferden dolayı üzüntüye kapılır."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Bu kimse savaşa karşı ağırdan alsa veya başkasını ondan alıkoysa da *dünya hayatını ahiret karşılığında satan,* fâni dünyaya karşı ebedî ahireti tercih eden ihlâs ve *iman sahipleri, Allah yolunda savaşsınlar. Kim* Allah'ın dinini yüceltmek için *Allah yolunda savaşır da* şehid olarak *öldürülür veya düşmana karşı galip gelir ve Allah ona zafer nasip ederse biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz."*

---

879 Tirmizî, Kıyâmet, 60; İbn Hibbân, *Sahîh,* nr. 731; Hâkim, *Müstedrek,* 3/623.

Allah Teâlâ'nın âyette, *"Öldürülür veya galip gelirse ..."* buyurması şunu tembih etmek içindir: Mücahide gereken, şehidlikle nefsini ahiret şerefine kavuşturana kadar veya zafer ve ilâhî yardımla dini yüceltene kadar savaş meydanında sebat etmesidir. Onun cihaddan kastı adam öldürmek değil, tam aksine Hakk'ın yüceltilmesi ve dinin izzet kazanması olmalıdır (Çünkü âyette, "Kim çokça düşman öldürürse, ona bolca mükâfat vardır!" denmemiştir). Bu açıklama, müfessir Beyzâvî'ye aittir.

71-74. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey seçkin velilerin imanı gibi iman edenler, sizleri yüce Kuddûs'ün (Cenâb-ı Hakk'ın) huzuruna girmekten alıkoymaması için nefsinizin hilelerine karşı tedbir alın; grup grup yahut cemaat halinde onunla mücadele edin. Hiç şüphesiz Allah'ın eli (rahmeti ve desteği) cemaatle birliktedir.

Sûfîleri göre sohbet (bir mürşidin terbiyesine girmek) vazgeçilmez bir şarttır ve kesin olarak gerekli bir iştir. Vallahi, kurtuluşa eren kimse ancak bir kurtuluşa erenle sohbet edendir. Diri (yani azgın ve terbiye olmamış) nefis, diri nefislerle birlikte ölmez (kötü sıfatları yok olup terbiye olmaz); o ancak ölü nefislerle birlikte olunca ölür (kötü sıfatlardan kurtulur).

Nefis balık gibidir. Balık diğer balıklarla birlikte denizde olduğu sürece ölmez, onu denizden çıkarıp cinslerinden ayırdığında kısa zamanda ölür. Allah kendisinden razı olsun, şeyhimiz böyle derdi.

Geçekten bazılarınızın nefsi, sizi yüce Rabb'inizin huzuruna seyirden alıkor; sıkıntılı ve mihnetli işlerden kaçar, halbuki eğer bilse, nefsin gerçek hayatı bunlardadır.

Ey bir mürşide intisap edenler, eğer size bir sıkıntı dokunsa veya başınıza bilinen şeylerden kötü bir hal gelse, fakat terbiye yolunda olmayan kimseye bu zorluklardan herhangi bir şey isabet etmese, onun nefsi,

"Onlarla birlikte bulunmadığım için Allah bana lutufta bulundu!" der. Eğer bundan sonra siz, rabbânî nefhalar (feyiz ve tecelliler), ezelî aşk sarhoşluğu gibi Allah'ın lutfundan güzel şeylere ulaşsanız, bu defa terbiye yolundan kaçan nefis,

"Keşke ben de onlarla birlikte olsaydım da onların elde ettiklerini elde etseydim!" der. Öyleyse, Allah'ın huzuruna kavuşmak isteyen kimse, nefsi ile cihad etsin, onu zorlukların içine sürsün. Bu, nefse ağır gelen her iştir. Ayrıca nefsi, şehvetlerinden uzak tutsun; bu ise nefse nisbeten hafif ve kolay gelen her iştir. İnsan nefisle bu şekilde Hakk'a gider ve onunla savaşır; böylece nefsi öldürene kadar veya ona galip gelip zafere ulaşana kadar devam eder.

Meşâyihten bir grup demiştir ki: "Hak yolunda gidenlerin seyri, nefislerine karşı zafer elde edene kadar devam eder; ona karşı zafer elde ettiklerinde Hakk'a vâsıl olurlar." İşte o zaman insandan bütün sıkıntı ve yorgunluklar gider, onun yanında bütün zamanlar hasat mevsimi ve bayram günü gibi olur. O zaman kendisine şöyle denir:

"Zaman sana boyun eğmiştir, bütün varlıklar hizmetçindir; hoşluk içinde yaşa, senin bütün günlerin birer bayramdır."

Yine ona şöyle denir: (Şiir):

"Sana uzun süredir kapalı kalan sır ortaya çıktı. Daha önce karanlık içinde bulunurken sabah ışığı parladı. O'nun gayb sırrına karşı senin kalbin perdeli idi. Eğer sen olmasaydın, ona mühür vurulmazdı. Mâsivadan gönlünü çekince, sır iklimine girmek sana helâl oldu ve âfetlerden korunan keşif halinin üzerine perde çekilip özel koruma altına alındı. O hal içinde sana öyle bir söz geldi ki dinlemekten usanılmaz; onları yazmak ve nazma dökmek bizim için can atılacak bir şeydir. Nefis onu işitince, keyfi hoş oldu ve tasalı kalpten dert çekilip gitti."

Zayıflar İçin Cihad

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette cihada karşı gayret içinde olmayanları kınayarak şöyle buyurdu:

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ
اَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

75. Size ne oldu ki Allah yolunda ve, "Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!" diyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey müslüman topluluğu, *size ne oldu ki Allah yolunda ve* Mekke'de düşmanların hapsettiği yahut esir alıp hicretten menettiği *erkek, kadın ve çocuklardan zayıf kardeşlerinizi kurtarmak için savaşmıyorsunuz?* Halbuki onlar, müşriklerin elinde mağlup bir halde ve sıkıntı içindedirler.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Âyette çocukların zikredilmesi, müslümanları savaşa teşvik etmek ve müşriklerin zulmünün son noktaya geldiğine dikkatleri çekmek içindir; öyle ki onların eziyeti küçük çocuklara kadar ulaşmıştır. Onların ortak dua etmeleri sebebiyle, dualarına icabet edilmiş, sonuçta hepsi, rahmetin inmesi ve belanın defedilmesi yolunda ortak hareket etmişlerdir."[880]

Cenâb-ı Hak, sonra onların dualarını zikrederek şöyle buyurdu:

"*Rabbimiz! Bizi, halkı* şirk ve azgınlıkla *zulüm yapan,* öyle ki zulümleri kadın ve çocuklara kadar ulaşan, halkı zalim *bu şehirden* yani Mekke'den *çıkar, bize tarafından* onların eziyetinden koruyacak *bir sahip gönder ve bize katından* bizi, resûlüne hicretten geri bırakan engellerden kurtaracak *bir yardımcı yolla!*"

Allah onların dualarını kabul etti; bazılarına Medine'ye gitmeyi kolaylaştırdı; geride kalanlar için de Mekke'yi Peygamber'inin [sallallahu aleyhi vesellem] eliyle fethederek en büyük sahip ve yardımcıyı gönderdi. Allah Resûlü onlara sahip çıktı ve kendilerine yardım etti. Başlarına idareci olarak Attâb b. Üseyd'i görevlendirdi. Attâb, onları himaye etti. Allah onları izzete kavuşturdu; öyle ki onlar Mekke'nin en itibarlı kimseleri oldular. Cenâb-ı Hakk'ın darda kalıp kendisine dua edenlerin duasına icabetteki âdeti böyledir.

---

880 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/225 (Beyrut 1988).

75. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey âbidler topluluğu ve özellikle gayret ve ciddiyet sahibi müridler! Size ne oldu ki, Rabb'inizin cemalini müşahede etmek, nefsinizdeki gizli sırlarla, sahip olduğu ilim ve nurları ortaya çıkarmak için Allah'a ulaşma yolunda nefsinizle mücâhede etmiyorsunuz? Gerçek şu ki insanın beşerî perdeleri nefsi sarmış, şehvetlerinin zulmetiyle onu esir almış, her yanını gaflet bulutları kaplayarak ve yoğun maddi perdeler sararak onu zayıf düşürmüştür. Kim nefsiyle mücâhede ederse içinde saklı olan bu ilim ve sır cevherlerini ortaya çıkarır. İbnü'l-Bennâ es-Sarakustî, *el-Mebâhisü'l-Asliyye* adlı eserinde bu konuda der ki:

"(Zikir ve fikirle manen) dirilmiş bütün nefisler, eşyayı bilip idrak etmeye devam eder. İnsanı bundan alıkoyan ancak bedenin arzuları, sürekli isyan içinde olan nefis ve şeytandır. Kim onlarla cihad eder ve cihadın acılığını tattırırsa, (böyle bir cihada girmeyip) yerinde oturan kimseye harika şeyler gösterir."

Yine o der ki:

"Danenin (ve meyvenin) ağacın dalında saklı bulunduğu gibi, sırlar da nefsin içinde gizlidir."

İşaret ehline göre âyetteki "erkekler" ifadesi sırlara ve nurlara işaret eder; "kadınlar" ilim ve zikirlere işaret eder; "çocuklar" ise fikrin meyvesi olan hikmetlere işaret eder. Bütün bunlar, ehl zalim olan beşeriyet memleketinde, isyankâr nefisler ve azgın şeytanlar yüzünden zayıf düşürülmüşlerdir. Kim bu engellerle cihad ederse bu ilimleri ve parlak nurları ortaya çıkarır, ruhunu varlıkların perdesindeki esirlikten kurtarır, Hakk'ı müşahede fezasına dalar. Hayırlarda muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Şeytanın Dostlarıyla Savaş

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kendi iman ehli dostlarını şeytanın dostlarıyla savaşmaya teşvik ederek şöyle buyurdu:

الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا اَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

76. İman edenler Allah yolunda savaşırlar, inkârcılar ise tâgut** (bâtıl dava ve şeytan) **yolunda savaşırlar. Öyleyse siz şeytanın dostlarına karşı savaşın. Hiç şüphesiz şeytanın hilesi çok zayıftır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak, ihlâs sahiplerini övmek için buyurdu ki: *"İman edenler Allah yolunda,* Allah'ın rızasına ulaşmak ve dinini yüceltmek için *savaşırlar;* Mekke ehlinden ve diğer *inkârcılar ise tâgutun* yani şeytanın *yolunda savaşırlar. Öyleyse,* ey Allah'ın dostları *siz şeytanın dostlarına karşı savaşın;* şeytanın hilesi sizi korkutmasın; *hiç şüphesiz şeytanın hilesi çok zayıftır."* Allah'ın kâfirler için hazırladığı tuzak ise çok kuvvetli ve sağlamdır. Artık şeytanın dostlarından korkmayın; çünkü onlar en zayıf ve en çürük şeylere dayanıyorlar; sizler ise en sağlam ve en kuvvetli olana dayanıyorsunuz.

76. Âyetin Tasavvufi İşaretleri

Kulu Allah'tan alıkıyon her şey tâguttur. Kim yaptığı cihad veya amelde Allah rızasını ve ilâhî huzura ulaşmayı hedefler, gönlünden Allah'tan başka her şeyi çıkarıp atarsa o kimse, Allah'ın dostlarından olur. Kim de cihadında veya amelinde, dünyevî veya uhrevî bir pay elde etmeyi düşünüyorsa o kimse, velâyet dairesinden çıkar. O, ya umum müminler içinde ehl-i imandan biri olur veya şeytanın dostlarından biri olur. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Hiç şüphesiz ameller ancak niyetlere göre değerlendirilir; herkese niyet ettiği şey verilir. Kim, hicretini Allah ve Resûlü için yapmışsa, onun hicreti Allah ve Resûlü için olmuştur. Kim de hicretini elde edeceği bir dünyalık ve

evlenmek istediği bir kadın için yaparsa onun hicreti de niyet ettiği bu şeylere yönelik olmuştur."[881]

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Bir yerden diğerine intikal edip durma, bu durumda sürekli başladığı ilk yere gelen dolap beygiri gibi olursun; fakat sen varlıklardan onu yaratana intikal et (eşyadan Mevlâ'ya ulaş). Hiç şüphesiz son gidiş Rabb'inedir (Necm 53/42)."

Ölümden Kaçış Yok!

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, önce cihadın farz kılınmasını istedikleri halde, kendilerine cihad farz edilince, beşer tabiatı icabı içlerinden ölüm korkusu geçirenleri kınayarak şöyle buyurdu:

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ ق۪يلَ لَهُمْ كُفُّٓوا اَيْدِيَكُمْ وَاَق۪يمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۚ
فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَر۪يقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ
اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةًۚ وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَۚ لَوْلَٓا اَخَّرْتَنَٓا اِلٰٓى
اَجَلٍ قَر۪يبٍۜ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَل۪يلٌۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ
فَت۪يلًا ﴿٧٧﴾ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ ف۪ي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ ...

77. Kendilerine, "Savaştan elinizi çekin, namazı kılın ve zekâtı verin" denilen kimseleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılınınca, içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korkuyla insanlardan korkmaya başladılar ve, "Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın? Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen *(daha bir müddet savaşı farz kılmasan)* ***olmaz mıydı?" dediler. Onlara de ki: "Dünya menfaati çok azdır, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size en ufak haksızlık edilmez."***

78. Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; yüksek sağlam kaleler içinde olsanız bile!...

881 Buhârî, İmân, 41; Ebû Davud, Talâk, 11; Tirmizî, Cihad, 16; Nesâî, Tahâret, 59; İbn Mâce, Zühd, 26.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey Muhammed,* cihada olan aşırı isteklerinden dolayı *senden cihadın farz kılınmasını isteyenleri görmedin mi? Onlara* peygamber diliyle, 'Siz farz kılınana kadar *savaştan elinizi çekin, namazı kılın, zekâtı verin,* size emredilen şeylerle meşgul olun' dendi. *Onlara savaş farz kılınınca,* içlerine korku girdi, *içlerinden bir grup Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korkuyla kâfir insanlardan korkmaya başladılar ve, 'Rabbimiz!* Şimdilik *bize savaşı niçin farz kıldın? Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen de* hayatımızı yaşayarak yahut ecelimiz gelene kadar oradan faydalansak, olmaz mıydı?' dediler."

Âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre onlar bunu içlerinden söylediler, yani bir düşünce olarak gönüllerinden geçti, onu ağızlarıyla söylemediler. Eğer âyet sahabe hakkında inmişse durum böyledir; Şayet münafıklar hakkında inmişse onların bunu ağızlarıyla söylemeleri mümkündür.

Âyet şöyle devam ediyor: "*De ki: Dünya menfaati çok azdır;* yaşantısı basittir, süresi kısadır. *Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır.* Oranın hayatı daha hayırlı ve daha devamlıdır. Sizler orada Mevlâ'nızın huzuruna çıkacaksınız, o sizlere sevaplarınızı ikram edecek ve amellerinizin karşılığını tam olarak verecek. *Size* amellerinizin mükâfatı konusunda *en ufak haksızlık edilmez;* cihad edin veya etmeyin, ömrünüzün günlerinden bir noksanlaştırma yapılmaz."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Eceliniz tamamlandığında, *nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; yüksek ve sağlam kaleler içinde olsanız bile!"* Ölüm muhakkak başa geleceğine göre, onun cihadda olması daha hayırlıdır; çünkü cihadda ölmek insana öyle bir hayat kazandırır ki ondan sonra ölüm olmaz.

Kelbî demiştir ki: "Bu âyet sahabeden bir grup hakkında indi. Onlar, Abdurrahman b. Avf, Mikdât, Kudâme b. Maz'ûn ve diğerleridir. Bunlar, Mekke'de eziyet görüyorlardı; Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] müşriklerle savaş için izin istediler. Allah Resûlü kendilerine,

'Size izin verilene kadar savaşı düşünmeyin!' buyurdu. Medine'ye hicret edip kendilerine savaş emredilince, içlerinden bazıları insan tabiatı

icabı savaşı hoş karşılamadı ve Allah Teâlâ'nın haber verdiği gibi içlerinden bazı düşünceler geçti."[882]

Onlar, Cenâb-ı Hakk'ın özel inayeti altında, ilâhî yakınlık ve hidayet mahallinde oldukları için, içlerinden geçen bu düşüncelerden dolayı uyarılıp kınandılar. Eğer onlar Hak'tan uzak kimselerden olsalardı, bu konuda kendilerine müsamaha gösterilirdi.

Şöyle denilmiştir: Âyet, bir grup mümin hakkında nâzil oldu; onlara cihad emredilince korkudan münafıklara katılıp cihaddan geri kaldılar. Bu görüş, âyetin peşinden gelen, *"Onlara bir iyilik isabet edince, 'Bu Allah katındandır!' derler, başlarına bir kötülük gelince de, 'Bu senin yüzündendir!' derler ..."* âyetine daha uygundur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

77. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bazı dervişleri, yakînleri kemale ermeden önce, tecrid makamına (her şeyden gönlü çekip Allah'a yönelmeye) ve nefisleriyle mücâhedeye gayret ettiklerini görürsün. Onlara bunu gerçek manada yapmaları emredilince, nefisle yapılacak manevi muharebeleri ve bu meydanlarda nefislerin ölüm ateşinin parladığını gördüler. Onlara ayrıca, bu işte inkârla karşılanmak, zillet ve iftikar hallerini yaşamak gibi sıkıntılara sabretmeleri emredilince, nefisle bu savaşa girmekten korktular, bitkin düştüler ve gerisin geri döndüler. Onlara denir ki:

"Dünyanın menfaati çok azdır, azizi zelildir, zengini fakirdir, büyüğü hakirdir. Nefisle mücâhedenizin karşılığı olarak Allah'tan elde edeceğiniz şeyler ise daha hayırlı ve daha devamlıdır. Nefsinizle yaptığınız mücâhededen dolayı zerre kadar haksızlığa uğratılmazsınız. Eğer sabrederseniz Rabb'inizin huzuruna ulaşma devletini elde edersiniz; bundan korkup geri döndüğünüzde ise cezanız, irfan ehlinin elde ettiklerinden mahrumiyettir." Bu gibiler hakkında İbnü'l-Fârız [rahmetullahi aleyh] der ki:

"Bir grup insan ilâhî aşka yöneldi, ancak benim ondan elde ettiğim gerçek aşktan yan çizdiler; bunun için de kendilerine göre bir sebep gösterip mazeret uydurdular. Aşkın gereğini yapmak yerine boş temenni-

882 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/316; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/594.

lerle oyalanıp hallerine razı oldular ve bundan dolayı nefsanî hazların peşinde koşmakla müptela edildiler. Onlar muhabbet denizine daldıklarını iddia ettiler, ancak dalmak bir yana ayakları bile ıslanmadı. Onlar güya seyir halindeler, ancak oldukları yerden hiç ayrılmadılar, başladıkları yerde çakılıp kaldılar ve boş işlerle yorgun düştüler."[883]

İyilik de Kötülük de Allah'tandır

Cenâb-ı Hak bundan sonra, onların nifaklarını gösteren sözlerini anlatarak şöyle buyurdu:

...وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَۜ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ فَمَا لِهٰٓؤُ۬لَٓاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَد۪يثاً ﴿٧٨﴾ مَٓا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِۘ وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَۜ...

... Kendilerine bir iyilik dokunsa, "Bu Allah'tan" derler; başlarına bir kötülük gelince de, "Bu senden" derler. De ki: "Hepsi Allah'tandır." Bu kimselere ne oluyor ki hiç söz anlamıyorlar!

79. Sana gelen bir iyilik Allah'tandır; başına gelen bir kötülük ise nefsindendir ...

Tefsir

Cenâb-ı Hak, münafıkların sıfatı hakkında şöyle buyurdu: "Onlar, *kendilerine* bolluk, rahatlık ve zâhirî *bir nimet ulaşınca, 'Bu Allah katındandır' dediler,* onu hiçbir vasıta olmaksızın Allah'a nisbet ettiler. *Onlara,* kıtlık, açlık, ölüm ve katil gibi *bir sıkıntı gelince de,* Allah Resûlü'ne, *'Bu senin* ve ashabının gelişinin uğursuzluğu *yüzündendir' dediler."* Aynı şe-

883 Beyitlerin geniş açıklamaları için bk. Bûrînî-Nablusî, *Şerhu Divâni İbnü'l-Fârız,* 2/160-162 (Beyrut 2003).

kilde yahudiler de, "Muhammed Medine'ye geldikten sonra meyvesi azaldı, fiyatları yükseldi" dediler.

Hayır, onlar yalan söylüyorlar, tam tersine Medine'de meyveler çoğaldı, fiyatlar düştü, Medine'nin nurları etrafı aydınlattı, şerefi parladı. Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] Mekke için dua ettiği gibi, Allah Resûlü de Medine'nin bereketlenmesi için dua etti ve bunu daha fazla yaptı. Bundan dolayı kıyamete kadar maddi ve manevi nimetler oraya akmaya devam edecektir. Münafık ve yahudilerin sözleri, kendilerinden önceki milletler tarafından da peygamberlerine söylenmiştir. Hz. Salih'in [aleyhisselâm] kavmi, ona,

"Senin ve beraberindekiler yüzünden başımıza uğursuzluk geldi, dediler" (Neml 27/47).

Cenâb-ı Hak, başka âyetlerde bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Onların başına bir kötü hal gelince, onu Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğu olarak görürlerdi" (A'râf 7/131).

"Resûlüm. Sana ancak, senden önceki peygamberlere söylenen şeyler söyleniyor!" (Fussılet 41/43).

Allah Teâlâ onları yalanlayarak buyurdu ki: *"De ki hepsi Allah katındandır;* iyilikler O'nun ihsanı, kötülükler ise adaletiyle meydana gelmektedir."

Cenâb-ı Hak, sonra onları cahillikleriyle ayıplayarak şöyle buyurdu: *"Bu kimselere ne oluyor ki hiç söz anlamıyorlar!"* Onlar, hayvanlar gibidir, hatta onlardan da şaşkın bir haldedirler.

Yahut onlar, Kur'an'ı anlamıyorlar ve söylediklerini düşünmüyorlar; eğer iyice düşünselerdi her şeyin Allah'tan olduğunu ve O'nun her şeyin yaratıcısı ve her şeyi takdir eden olduğunu bilirlerdi.

Cenâb-ı Hak, sonra, bütün üstün vasıfları yüce zatına nisbet ederek ve her türlü kusur ve noksanlıkların ise günahlarımızın uğursuzluğu yüzünden meydana geldiğini bildirerek bizlere edep öğretti ve şöyle buyurdu:

"Sana gelen herhangi bir iyilik yani nimet, lutuf ve insan olarak *Allah'tandır."* Kulun yaptığı taate gelince, onlar kula verilen tek bir nimetin şükrünü hakkı ile yetine getirmeye yetmez. Bunun için Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem],

"Sizden hiçbiriniz ameliyle kurtulamaz!" buyurdu. Kendisine,

"Siz de mi yâ Resûlallah?" diye sorduklarında, Peygamber Efendimiz,

"Evet, ben de sırf amelimle kurtulamam; ancak Allah Teâlâ beni rahmetiyle saracak ve cennetine koyacaktır"[884] buyurdu.

Âyet şöyle bitiyor: *"Ey insan, başına gelen bir kötülük* yani sıkıntı ve mihnet, senin *nefsindendir*, günahının uğursuzluğudur." Bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Bir odun parçasına takılıp vücudun tahriş olması, ayağın sürçmesi, ateşli bir hastalık sebebiyle vücutta bir damarın atması ve bunlar dışındaki her türlü sıkıntı, kula bir günahı sebebiyle gelir; Allah'ın affettikleri ise daha çoktur."[885]

Bu hadis, *"De ki her şey Allah katındandır"* âyetine ters değildir. Hiç şüphesiz her şey takdir ve yaratılıp ortaya çıkarılma yönüyle Allah'a aittir; ancak iyilikler O'nun bir ihsanıdır, kötülükler ise amellerin karşılığı ve kulun isyanının âdil cezasıdır. Nitekim Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] şöyle demiştir:

"Bir müslümanın başına gelen hastalık, sıkıntı, ayağına bir dikenin batması, hatta ayakkabısının bağının kopması, işlediği bir günah yüzündendir. Allah'ın affettikleri ise daha çoktur."[886]

İbn Mesud'un [radıyallahu anh] mushafında âyet, "Onlar dedi ki: Sana gelen iyilik Allah katındandır..." şeklindedir. Buna göre o, münafıkların sözü olmaktadır. Görüldüğü gibi, iki âyette de, "Kul kendi fiilini kendi yaratır!" diyen Mûtezile'ye bir delil yoktur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

884 Buhârî, Rikâk, 18; Müslim, Münâfikîn, 71-73; İbn Mâce, Zühd, 20; Dârimî, Rikâk, 24; Ahmed, *Müsned*, 2/ 235; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 14/390.

885 İbn Asâkir, *Târih*, 54/58 (Beyrut 1997); İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 7/241; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/597; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 8670.

886 Söz, son kısmı hariç hadis olarak nakledilmiştir (bk. Buhârî, Merdâ, 1; Müslim, Birr, 44-52; Münzirî, et-*Tergîb*, nr. 4998-500).

77-78. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Üç huy vardır ki çok az insan hariç kimse onlardan kurtulamaz. Hadiste belirtildiği gibi bunlar, bir şeyi uğursuz sayma, haset ve kötü zandır. Hadisin sonunda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Bir şeyi uğursuz sayınca, ona takılma, niyetlendiğin işi yapmaya devam et. Birine haset ettiğin zaman (içindeki duyguyla amel ederek) haddi aşma. Bir kimse hakkında kötü zanda bulunduğunda, (zannını haklı çıkarmak için onun gizli hallerini) araştırma!"[887]

Buna göre müride bu huylardan temizlenmesi ve tevhid anlayışını safileştirmesi gerekli olmaktadır. O zaman mürid, varlık âleminde (hakiki sahip ve hâkim olarak) ancak Mevlâ'sını görür, O'ndan başka hiçbir varlıkta gerçek bir tesir görmez. Kendisinde veya başkasında bir nimet gördüğü zaman, "Bu Allah'tandır" der. Bir musibet gördüğünde de, Allah'a karşı aynı edebi takınır, kalbiyle o şeyin Allah'ın takdirinden olduğuna itikad ederek, "Hepsi Allah katındandır" der, sonra noksanlık ve kusurları nefsine ve hevâsına ait görür. Nefis ve şeytan, Cenâb-ı Hakk'ın mendili gibidir; onlarla kader, kulun bahane ve suçlamalarından temiz tutulur (Olumsuz gözüken her şey onlara nisbet edilerek kötü şeyler Allah'a nisbet edilmemiş olur). Âyette şöyle geçer: *"Rabb'in, dilediğini yaratır ve seçer"* (Kasas 28/68). En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Peygamber'e İtaat, Allah'a İtaattir

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette resûlünün peygamberliğine şahitlik etti. Bununla müminleri onu yüceltmeye ve kendisine itaat etmeye teşvik etti. Ayrıca münafıkların yaptığı gibi ona karşı kötü edepten sakındırarak şöyle buyurdu:

...وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاًۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَه۪يدًا ﴿٧٩﴾ مَنْ يُطِعِ
الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَف۪يظًا ﴿٨٠﴾

887 İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/315; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 563; Mubârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, 6/55.

...(Resûlüm biz) Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter.

80. Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse resûlüm biz seni onların başına muhafız göndermedik!

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, *biz seni insanlara, bir peygamber olarak gönderdik.* Sen onlara tevhidi öğretip kendilerini edebe sevkedersin. Tevhidin mahalli, iç âlemdir. Gerçek tevhide ulaşan kul, bütün fiilleri ancak Allah'tan görür. Edebin mahalli ise zâhirî organlardır. Edep sahibi kul, bütün noksanlıkları, nefsine ve kötü arzularına nisbet eder.

Allah Teâlâ, resûlünün peygamberliğine bizzat kendisi şahit olunca, onun kimseye ihtiyacı kalmadı. *Şahit olarak Allah yeter.* Cenâb-ı Hakk'ın ona şahitliği, kendisine ihsan ettiği apaçık mucizeler, kesin burhanlar ve vahye dayalı delillerdir. Resûlullah'ın peygamberliği sabit olunca, insanların ona itaat etmesi farz oldu. Bunun için Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

"Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur." Çünkü o, Allah'tan aldığı şeyleri tebliğ eder, kendi hevâsından konuşmaz.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur, beni seven Allah'ı sevmiş olur"* buyurunca, bazı münafıklar,

"Bu adam, hıristiyanların İsa'yı rab edindiği gibi kendisini rab edinmemizi istiyor!" dediler. Bunun üzerine,

"Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur; kim de yüz çevirirse biz seni onların üzerine bir bekçi göndermedik!" âyeti indi.[888] Yani, senin işin onların amellerini yazıp kayda almak ve onunla kendilerini hesaba çekmek değildir; sana düşen sadece tebliğ etmektir, hesapları ise bize aittir.

888 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/323; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 1/155; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 3/91.

79-80. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, kendileri için mucizeler ortaya koyarak peygamberlerinin peygamberliğine şahitlik ettiği gibi; velilerinin velâyetine de kendilerine birçok keramet ihsan ederek şahitlik yapmıştır.

Kerametten murat, gerçek irfanın elde edilmesi, Cenâb-ı Hakk'ı keşif ve zevk yoluyla tanımak, zâhirde ve bâtında istikamet üzere olmak, güzel ahlâkla süslenmek ve insanların onun eliyle her şeyin yaratıcısı yüce Allah'a sevkedilmesidir. Muhakkik (hakikate ulaşmış) zatlara göre, itibar edilecek keramet budur.

Kim velilere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur; kim onlardan yüz çevirirse Allah'ın marifetinden yüz çevirmiş olur. Kim onları severse Allah'ı da sever, kim onlara kızarsa Allah'a kızmış gibi olur; çünkü onlar, Allah'ın nurlarından birer nurdur ve O'nun nuruyla hakikati gören birer gözdür. Onlar, kendilerinde mâsivadan hiçbir şey kalmayınca (bütün sevgi, korku ve hedefleri sadece Allah olunca), kademleri (bütün hal ve hareketleri) Resûlullah'ın kademine (hal ve gidişatına) bağlı olmuştur. Cenâb-ı Hak, resûlü için şöyle buyurmuştur:

"Hiç şüphesiz, sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmiş olurlar" (Feth 48/10). Âyetteki inceliği iyi anla! En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Münafıkların Hali

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, münafıkların halini zikrederek şöyle buyurdu:

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌۘ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذٖي تَقُولُۜ
وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَۚ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكٖيلًا ﴿٨١﴾

81. ***Sana, "İtaat ettik" derler, ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı, senin söylediklerini değiştirir, gece farklı planlar kurar. Allah onların geceleyin kurdukları planlarını yazmaktadır. Sen onlara aldırış etme; Allah'a güven. Sana vekil olarak Allah yeter.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, münafıkların durumu hakkında buyurdu ki: Onlar senin huzurunda bulunduklarında, "Bizim işimiz ve halimiz *sana* ve emrettiğin şeylere *itaattir!" derler, ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı,* gece yarı çizer, gizlice münafıklık eder, *sana söyledikleri imanı kabul ve itaat etme sözünü değiştirir.* Yahut senin onlara söylediğin itaat emrinin tersine şeyler uydururlar. *Allah onların, geceleyin kurdukları planlarını,* değiştirdikleri şeyleri *yazmaktadır."* Yani onu amel defterlerinde tesbit eder ve ona göre kendilerine karşılığını verir. *Sen onlardan yüz çevir,* kendilerine aldırma, *Allah'a güven;* onların kötülüğüne karşı O sana yeter. Onlara karşı *vekil olarak sana Allah yeter,* onlardan senin intikamını alır."

81. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bu huy, avamdan bazı insanlarda mevcuttur; onlar, velilerin huzurunda bulunduklarında, taat ve ikrar hallerini ortaya korlar, yanlarından çıktıklarında ise bu hallerinden vazgeçip tenkit ve inkâra dönerler. Uygun olan, bu gibi kimselerden yüz çevirmek, Allah için onlardan uzak kalmaktır. Hiç şüphesiz Allah, özel korumasıyla onların şerrine karşı dostuna yeter. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Kur'an'ı Düşünmüyorlar mı?

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, onlara kalplerindeki hastalığın ilacı olan şeyi göstererek şöyle buyurdu:

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَۜ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ
لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَث۪يرًا ﴿٨٢﴾

82. Onlar Kur'an üzerinde düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı muhakkak onda birçok tutarsızlık bulurlardı.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Bu münafıklar Kur'an üzerinde düşünmüyorlar mı?"* Düşünüp de ondaki belâgat ve fesahate bakmıyorlar mı? Onun ilim ve sırlarındaki incelikleri görmeye çalışmıyorlar mı? Onun kıssa ve haberlerindeki ilginç gerçekleri, âyet ve hükümlerinin arasındaki uyumu farketmiyorlar mı? Bunu yapsalardı, onun insan gücüyle ortaya konacak bir kitap olmadığını, onun ancak tek ve her şeye hükmü geçen Allah tarafından gelmiş olduğunu kesin olarak anlarlardı.

"Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı muhakkak onda birçok tutarsızlık bulurlardı." Bu, onun hüküm ve âyetleri arasında tutarsız ifadeler ve birbiriyle çelişen manalarla kendini gösterirdi. Âyetlerin bazısı fasih olur, bazısı dile ağır gelirdi. Bir kısmına muaraza çok güç olurken, bir kısmına kolay olurdu. Bazı âyetlerinin gelecekle ilgili verdiği haberler vâkıaya uygun olur, bazısının uygun olmazdı. Yine bazı âyetler akla uygun olur, bazısı onunla çelişirdi. Aklî tecrübe ve deliller göstermiştir ki beşer kelâmı uzadıkça, onda muhakkak bozukluk ve tenakuzlar görülmeye başlar (Kur'an'da ise böyle bir şey yoktur; çünkü o, insan sözü değildir).

Beyzâvî demiştir ki: "Cenâb-ı Hakk'ın bu âyeti burada zikretmesi, şu duruma bir tembih olabilir: Bu âyetin öncesinde geçen hükümlerin farklı olması (bir âyette savaştan elin çekilmesi emredilip diğerinde savaşın farz edilmesi), hükümde bir çelişki değildir; bilakis o, değişik hallere ve maslahata göre hükmün farklı olmasıdır."[889]

İbn Cüzey-i Gırnâtî demiştir ki: "Kime bir şüphe ârız olur ve Kur'an'dan herhangi bir şeyde ihtilaf olduğunu zannederse ona gereken şey, kendi görüşünü kusurlu görmesi, şüpheye düştüğü şeyi ilim ehline sorması ve onların farklı hükümleri nasıl telif ettiğini öğrenmesidir; böylece onun gerçekte bir ihtilaf olmadığını bilmiş olur."[890]

---

889 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/227.

890 İbn Cüzey, *et-Teshîl fî Ulûmi't-Tenzîl*, 1/201.

82. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kur'an üzerinde düşünebilmek, gönlün safiyeti derecesinde olur. Kalp, dünya sevgisinden ve hevâdan temizlendiği ölçüde onda, Mevlâ'nın kelâmının sırları tecelli eder. Kalp aynasında fâni varlıkların sûretleri (şekil ve dertleri) yoğunlaştığı derecede, kalp Kur'an'ın sırlarından perdelenir. Bu kimse dile dayalı zâhirî ilimlerde büyük âlim olsa da durum değişmez.

Kur'an, kalp hastalıkları için bir ilaç olduğundan yüce Allah, münafıklara onun manaları üzerinde derin derin düşünmeyi emretti; belki bu şekilde kalplerinden hastalık sökülüp atılır, fakat onların kalpleri üzerindeki kilitler, her şeyi bilen yüce Mevlâ'nın kelâmını anlamaya engel olmaktadır. Allah'ın kelâmının halâvetini (manevi tadını) ancak, kalpleri Allah'tan başka her şeyden temizlenmiş, manevi kirlerden arınmış, tevhid denizine dalmış tecrid ehli tadar. Onlar önce ilâhî kelâmın tadından zevk alırlar; ikinci olarak, kelâmın sahibi yüce Mevlâ'yı müşahede etmenin halâvetiyle tatlanıp sefa sürerler. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Müminlerin Sırlarını Yaymak

Münafıkların kötü huylarından biri de müminlerin sırlarını yaymaktır. Cenâb-ı Hak, onların bu huyunu zikrederek şöyle buyurdu:

وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى
الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

83. *Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar. Şayet onu, Peygamber'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin iç yüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi ...*

Tefsir

Cenâb-ı Hak, münafıkları kötülemek için yahut zayıf müslümanlar hakkında buyurdu ki: "*Onlara* önemli bir haber geldiğinde, yani gazve için yola çıkmış askerî birliklerden zafer, ganimet, emniyet, korku, ölüm ve hezimet türü *bir haber geldiğinde onu yayarlar.*" Yani sürekli ondan bahsederler, her tarafa duyururlar. Olay Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] ve sahabenin yetki ve basiret sahibi büyüklerine ulaşıp da o konuda nasıl konuşacaklarını kendilerine öğretmeden önce onu her tarafa yayarlar.

"*Şâyet onu Peygamber'e* götürüp ona gizlice haber verselerdi yahut haber kendisine ulaşana kadar sükût etselerdi *veyahut onu* sahabenin büyüklerinden *yetki sahibi kimselere götürselerdi,* onların arasından, işin iç yüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirler ve onu nasıl gerekiyorsa öyle değerlendirirler, böylece onlar da ortalıkta yaygara çıkarmadan ve korku yaymadan nasıl konuşacaklarını öğrenmiş olurlardı."

Âyetin bir diğer manası şöyledir: Onu önce işin iç yüzünü anlayan yetki sahipleri öğrenir, sonra insanlara öğretirlerdi; böylece haber hakkında yaygara çıkmaz ve edebe aykırı bir durum söz konusu olmazdı.

Âyete şu mana da verilmiştir: Onlara, korku veya emniyetle ilgili semadan bir vahiy geldiğinde, onu Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] açıklamadan önce, onlar etrafa yayar. Eğer onlar sükût edip olayı Resûlullah'a götürselerdi de onu insanlara kendisi açıklasaydı ve sahabenin büyüklerinden yetki sahipleri onu izah etselerdi; olayın iç yüzünü vahyin kaynağından ortaya çıkarmasını istedikleri Resûl-i Ekrem'in ve sahabenin büyükleri onu bilirlerdi. Allah kendisinden razı olsun, Hz. Ömer'in yaptığı gibi. Hz. Ömer [radıyallahu anh], Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] hanımlarını boşadığı haberini işitince, hemen huzuruna girip,

"Kadınlarınızı boşadınız mı?" diye sordu, Hz. Peygamber,

"*Hayır!*" deyince Hz. Ömer, mescidin kapısında durarak halka,

"Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] hanımlarını boşamadı" diye seslendi. Olay üzerine bu âyet indi. Hz. Ömer,

"Ben işin iç yüzünü araştırdım" dedi.[891] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

83. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hikmet ehli demiştir ki: "Hürlerin (nefsin esaretinden kurtulan Allah dostlarının) kalpleri, sırların gömülüp saklandığı kabirlerdir."[892]

Allah Teâlâ'nın kötülediği bu haber yayma huyu, avamın pek çoğunda bulunur. Onlar, hayır olsun şer olsun, herhangi bir haber işitince, hemen onu etrafa yayarlar; özellikle bu haber terbiye yoluna intisap etmiş müridlerle veya seçkin velilerle ilgili olunca, onu daha fazla önemseyip gündemde tutarlar.

Bu hal, bazan dervişlerde de bulunur. Bu bir gaflet halidir ve fuzulî işlerden biridir. Sadık bir sûfî, zamanın boş haberlerinden ve insanlarından uzaktır. O, insanları içinde bulundukları halleriyle baş başa bırakıp asıl vazifeleriyle meşgul olur. Onda Allah'ta gaybet hali (ilâhî tecellileri müşahedeye dalıp kendinden geçme) öyle galip gelmiştir ki bu muhabbet içinde günlerin bile farkında değildir. Her habere kulak kabartan ve her duyduğunu yaymakla meşgul olan kimsenin gerçek dervişlikle bir ilgisi yoktur; o, işin özünde değil, sözündedir.

Bazı dervişleri de kardeşlerinin kötü hallerini şeyhlere ulaştırırken görürsün. Bu ahlâk, kapıdan kovulma sebebidir. Böyle bir halden Allah'a sığınınız. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Bana ashabımdan kötü bir hal ve haber ulaştırmayın!"[893] Çünkü bu tür şeyler kâmil mürşidleri üzer. Hayırların en büyüğü, maneviyat rehberi şeyhlerin kalbini sevindirmektir.

Bu âyetteki uyarı, rubûbiyyet sırlarını ifşa eden ve dervişlere gizli hakikatlerden bahseden kimse için de geçerlidir. Eğer onlar bu tür şeyleri şeyhlerine arzedip de kâmil şeyh de bu hakikatleri dervişlere açıkla-

---

891 Müslim, Talâk, 30 (nr. 1479) İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 3/1014; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/600.

892 Söz, Zünnûn-i Mısrî'ye aittir. bk. Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/601 (Beyrut 1999).

893 İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/267. Aynı konuda biraz farklı lafızlarla bk. Ebû Davud, Edeb, 28; Tirmizî, Menâkıb, 64.

saydı daha iyi olurdu; çünkü hakikat ilmi kâmil şeyhten alındığı zaman onda büyük bir sır olur; başkasından alındığında ise böyle değildir. Ancak bir kimse bu konuda şeyhi tarafından izinli ise o da şeyh gibidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) âyetin tefsirinde demiştir ki: "Ebû Said-i Harrâz şöyle demiştir: Allah'ın öyle kulları vardır ki onlarda birtakım noksanlıklar bulunur. Bu noksanlıklar onları azgınlıktan korur. Eğer böyle olmasaydı hepten bozulur ve kendilerini dağıtırlardı. Onlar ilimden belli bir noktaya gelir, fakat bazan hakkında hiçbir âyet, hadis ve haber bulunmayan cahili oldukları bir durumla karşılaşırlar; kendileri ona bir cevap bulamaz, ancak gerçek akıl sahibi ârifler, güzelce hüküm çıkarma kabiliyetleri ve marifetleriyle onun için kitaptan ve sünnetten bir delil çıkarıp meseleyi hallederler. Allah Teâlâ, *'Onu, içlerinden işin iç yüzünü anlayanlar bilir'* buyurmuştur."[894]

Bu sözün manası şudur: Allah Teâlâ, zâhir âlimleri hüküm ve ibadet ilimlerini yaymakla meşgul etmiştir. Eğer onların bu meşguliyeti olmasaydı, ilimler dağılır, ortadan kalkardı. Zâhir âlimler, derin tefekkür ve işin iç yüzüne nazar etmek gibi, kalbin ameline güç yetiremezler, fakat ârifler onları destekler, ilmi yaymanın ecrinden dolayı onlar için Kitap ve Sünnet'ten delil çıkarırlar. Çünkü âlimler, kulların mükellef olduğu hüküm ve hikmet ilmini ayakta tutmakta ve şeriat ilmini yüceltmektedirler. Şayet zâhir âlimleri bu işi yapmasaydı, iş bâtın ehline kalırdı. Bu işlerle uğraşmak da onların kalp safiyetini karıştırırdı. Allah kendisinden razı olsun, şeyhlerimiz şeyhi efendim Ali Cemel İmrânî derdi ki:

"Allah bizim adımıza âlimleri hayırla mükâfatlandırsın; onlar şeriat ilminin yükünü bizden aldılar. Bizler marifet denizine dalarız, sonra başımızı kaldırıp bakarız, ilmin ayakta tutulduğunu görünce tekrar marifet ve muhabbet denizine dalarız ..." En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hiç şüphesiz hidayet Allah'ın elindedir; O bazılarını fark halinde yani mâsiva ile meşguliyet içinde tutmuş, bazılarını ise cem' haline yani sadece kendisiyle meşgul olma devletine ulaştırmıştır. Bu konuda şöyle buyurmuştur:

---

894 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/265.

...وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾

... Eğer size Allah'ın lutuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız hariç, şeytana uyup giderdiniz.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Eğer Allah, rahmet Peygamber'iyle size ihsanda bulunup acımasaydı, sizi şeytana tâbi olmaktan ve putlara tapmaktan kurtarmasaydı, küfür ve dalâlet üzere kalırdınız. Şeytanın size küfür ve isyan olarak emrettiği işlerde ona tâbi olurdunuz. Bundan ancak, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilmesinden önce hidayete ulaştırdığı çok az kimse kurtulurdu. Onlar, Kus b. Sâide, Zeyd b. Nevfel ve Varaka b. Nevfel'dir. Allah onlara kâmil bir akıl verdi; onlar bu akılla kâinata bakıp tefekkür ettiler ve Allah'ı buldular; babalarının ve kardeşlerinin ibadet ettiği putlardan uzaklaştılar.

Kus b. Sâide, kavmini terkedip tek başına Allah'a ibadetle meşul oldu. O, zaman zaman insanların arasına çıkıp onlara konuşmalar yapar, kendilerine tevhidi tavsiye eder ve putlara taptıkları için onları ayıplardı. 107 sene yaşadı.

Zeyd b. Nevfel, Hz. İbrahim'in dini olan Hanîf dinine sarıldı, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderilmeden önce, vefat edene kadar bu din üzere yaşadı.

Varaka b Nevfel ise bozulmamış bir Hıristiyanlık mezhebine sarıldı, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber olarak gönderildiği zamana ulaştı, halkı uyarma emri gelmeden önce ona iman etti ve bu iman üzere öldü. Hz. Peygamber onun için şöyle buyurmuştur:

"Onu üzerinde bir yeşil elbise ile cennette gördüm."[895] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

895 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 2048; Bezzâr, *Müsned*, nr. 2752; Heysemî, *ez-Zevâid*, 9/416.

83. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Eğer Allah, mâsivanın dar çemberinden çıkarıp tevhid fezasına ulaştırmak için sizi Allah'a sevkeden, O'nu tanıtan kimseleri göndererek size ihsanda bulunmasaydı, siz ilim ve amelle mâsivaya tâbi olurdunuz. Fakat Allah lutuf ve rahmetiyle size her şeyin sahibi yüce zatını müşahede ettirerek, mâsivayı müşahededen sizi kurtardı. Ancak az bir kısmı hariç! Bu da, kendisiyle ibadet vazifelerinizi yerine getireceğiniz ve onunla Rabb'inize karşı edebinizi göstereceğiniz şeylerdir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), âyetin tefsirinde demiştir ki: "Allah'ın ihsan ve rahmeti bütün mahlûkat içindir, muhabbeti ise âyette 'azı hariç' şeklinde istisna edilen, özel seçilmiş kulları içindir."[896]

İmam Kuşeyrî demiştir ki: "Eğer Allah'ın, evliyasına ihsanı olmasaydı, hiç şüphesiz onlar, bu zamanın insanlarında olduğu gibi, tefrika vadilerinde (mâsiva içinde) kaybolup giderlerdi ..." [897]

Kuşeyrî âyetteki işaretin evliyalara yönelik olduğunu söyledi. Buna göre, âyetteki "Azı müstesna ..." ifadesinin manası şudur: Onlara az bir tefrika hali (eşya ve varlıklara meşguliyet) ârız olur; bu da onların terbiyelerini gerçekleştirmek, zâhirî görevlerini yerine getirmek ve ilâhî hükümlerle mükellefiyeti korumak için gereklidir. *Hâşiyetü'l-Fâsiye*'de[898] de böyle denilmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cihad, Şefaat ve Selâm

Bütün bunlar ancak büyük ve küçük cihadla ortaya çıkacağı için Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَۚ عَسَى اللّٰهُ اَنْ
يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُواۜ وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَأْسًا وَاَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَنْ يَشْفَعْ

896 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/266 (Beyrut 2008).

897 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 2/41 (Kahire 1999).

898 Burada zikredilen *Hâşiye*, İbn Acîbe'nin tarikat silsilesindeki şeyhlerden Abdurrahman-ı Fâsî'nin (v.1036/1626) *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazdığı *Hâşiye*'dir.

شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ
لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ
فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

84. ***(Resûlüm), Allah yolunda savaş. Sen, ancak kendinden sorumlu tutulursun. Müminleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah kâfirlerin gücünü kırar. Allah kuvvetçe daha üstün ve cezası çok şiddetli olandır.***

85. ***Kim güzel bir işe aracılık ederse kendisine, o güzel işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir işe aracılık ederse onun için kötülükten bir pay vardır. Allah her şeye gücü yetendir.***

86. ***Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynısıyla karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyi hesap etmektedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, eğer onlar savaştan geri dururlarsa sen tek başına da olsa *Allah yolunda savaş;* biz *seni ancak kendi işinle mükellef tutarız;* fakat *müminleri de cihada teşvik et,* çünkü sana düşen ancak teşvik etmektir. Ey müminler, siz de Allah'ın kelimesini (adını ve dinini) yüceltme uğrunda cihad edin. *Umulur ki* sizin cihadınız sebebiyle *Allah kâfirlerin gücünü kırar,* onların kötülüğünü defeder; onların bâtıl, bozuk dinlerini ortadan kaldırır. *Allah onlardan çok güçlüdür ve* onlar için *azabı pek şiddetli olandır."*

Gerçekten Allah, bu vaadini gerçekleştirdi. Yüce Allah, Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] eliyle Arap kabilelerinin yurtlarını fethetti, onların içinde hiç müşrik kalmadı. Sonra sahabenin eliyle diğer beldeleri fethetti; kâfirlerden dağ başlarına kaçanlar hariç, onlar sayesinde (kendi bölgelerindeki) bütün kullarını hidayete erdirdi.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Resûlüm, biz sana müminleri cihada teşvik etmeyi emrettik; zira bir işe sebep olan kimse onu yapan gi-

bidir. Bu, iki insan arasında aracı olmak ve onları aralarını ıslah edecek şeye yönlendirmek gibidir. *Kim,* Allah rızası için, bir kimseye ondan bir zararı defederek veya ona bir fayda sağlayarak *güzel bir işte aracı olursa yaptığı işten bir pay da kendisinin olur,* yani bu sayede büyük bir sevap elde eder. Çünkü o, aracı olup kendisine iş gördürdüğü kimseyi hayra sevketmiş, kendisi için aracı olduğu kimseye de bir fayda ulaştırmıştır; bu sebeple kendisine o ikisinin sevabının bir misli vardır.

Birinin gıyabında hayır dua etmek de onun için (Allah katında) aracı olma kapsamına girer. Bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim bir müslümanın gıyabında dua ederse duasına icabet edilir ve bir melek ona, 'Allah o kardeşin için istediğin şeyin aynısını sana da versin' diye dua eder."[899]

"Kim de laf getirip götürme, yalan haber uydurma ve bidat çıkarma gibi insanların arasını bozmak isteyerek *kötü bir işte aracı olursa sebep olduğu günahın bir misli de kendisine yazılır."* Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim güzel bir işte hayırlı bir çığır açarsa kendisine bu işin sevabı ve kıyamete kadar onunla amel edenlerin sevabı kadar sevap yazılır. Kim de kötü bir işe çığır açarsa kendisine bu işin günahı ve kıyamete kadar onunla amel edenlerin günahı yazılır."[900]

"Allah, her şeye gücü yetendir." Âyetin bir diğer manası şudur:

Allah her şeye şahittir, herkesin amelini muhafaza eder ve ona göre karşılık verir.

Aracı olunacak güzel işlerden biri de selâmdır; çünkü selâm, karşı tarafa sevap verilmesine sebeptir. Bunun için Cenâb-ı Hak, onu hayra sebep olunacak işler arasında zikrederek şöyle buyurdu:

"Size bir selâm verildiğinde, siz ondan daha güzeli ile karşılık verin!"

---

899 Ebû Davud, Vitir, 29 (nr. 1534); İbn Mâce, Menâsik, 5.

900 Aynı manadaki hadisler için bk. Tirmizî, İlim, 15; Dârimî, Mukaddime, 44; İbn Mace, Mukaddime, 14; Ahmed, *Müsned,* 2/505; 4/362.

Size, "Selâmün aleyküm" şeklinde selâm verene siz, "Ve aleykümü's-selâm ve rahmetüllahi ve berekâtüh" diyerek karşılık verin. Yahut en azından, "Ve aleykümü's-selâm" şeklinde aynısı ile karşılık verin. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Kim bir müslüman kardeşine, 'es-selâmü aleyküm' derse Allah ona on sevap yazar. Eğer, 'es-selâmü aleyküm ve rahmetüllah' derse, Allah ona yirmi sevap yazar. Şayet, bu selâmın sonuna, 'Ve berekâtüh' eklerse Allah ona otuz sevap yazar."[901]

Selâmı iade edene de aynı şekilde, iade şekline göre on, yirmi ve otuz sevap yazılır.

Selâm veren kimse, selâma rahmet ve bereketi de eklerse selâma karşılık veren, sadece, "Ve aleyküm=Size de" der; çünkü ekleyecek başka şey kalmamıştır.

Verilen selâmı almak, farz-ı kifâyedir; çünkü bu, dinen emredilmiştir. Şu durumlarda selâma karşılık verilmez: Hatip hutbe verirken, Kur'an okunurken, zikir, tefekkür, ibret ve müşahede halindeyken. Zira bu durumlarda selâmı iade ile meşgul olmak, insanı içinde bulunduğu halden geri bırakır ve dikkatini dağıtır.

Hamamdakiler, çıplak halde iseler selâm verilmez. Yine cimâ halinde, yeme içme gibi durumlarda selâma karşılık verilmez. Bir tanesi bunları bir şiirde toplamış ve onlara dua ile telbiyeyi de eklemiştir.

Selâm, müslümanların selâmlaşma şeklidir ve onlara has bir davranıştır.

Ebû Zerr'in [radıyallahu anh], müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] müslümanların birbirine verdiği selâmla selâm vermesine gelince, bu selâmı müslüman olmadan önce sahabilerden işitmiş olabilir yahut Allah'tan bir ilhamla söylemiş olabilir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Âyet şöyle bitiyor: "*Şüphesiz Allah, her şeyi hesap etmektedir.* O, selâm ve diğer amellerinize karşılık sizi hesaba çeker. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

901 Ebû Davud, Edeb, 143; Ahmed, *Müsned*, 4/439.

84-86. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey insan, Allah yolunda nefsinle cihad et; sen ancak onun ıslahı ve temizlenmesiyle mükellefsin. Müminlerden senin sözünü dinleyenleri de nefisleriyle cihada teşvik et; umulur ki Allah, kendilerini haktan alıkoyan engel ve alakaların tehlikesini defeder, böylece hakikat nurlarıyla kalplerini aydınlatmaya ehil olurlar. Hiçbir şey Allah'ı âciz bırakamaz, O, her şeye galiptir.

Kim, Allah'ın kullarını uyandırır ve onları Allah'ın huzuruna dahil olmaya vesile olursa onun Allah katında büyük bir nasibi (derece ve değeri) olur. Kim de insanları Allah'tan başkasına sevkederse onları aldatmış olur ve o, Allah katında hor ve hakir biçimde alçaltılmış bir kimse olur.

Dervişlere bir selâm verildiğinde, eğer onlar zikirle meşgul değilseler selâmı en güzel şekliyle almaları farz olur. Şayet zikir ve fikir halinde yahut yüce sevgiliyi müşahede içinde kendinden geçmiş bir haldeyseler selâm alma görevi kendilerinden düşer. Aynı şekilde, biri onların gizli hallerini araştırmak ve rahatsız etmek için yanlarına sokulup selâm verirse o selâma karşılık vermek gerekmez. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Herkes Allah'ın Huzurunda Toplanacaktır

Cenâb-ı Hak, hesap işini zikredince, onun vaktine de değinerek şöyle buyurdu:

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فٖيهِۜ
وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدٖيثاً ﴿٨٧﴾

87. Allah'tan başka ilâh yoktur. O sizi kıyamet gününde mutlaka toplayacaktır. Bunda hiç şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Allah'tan başka ilâh yoktur*; ibadete ancak O layık ve müstehaktır. *Şüphesiz Allah, kıyamet gününde, sizi* kabirlerinizden kaldırıp geleceğini vaat ettiği hesap için *toplayacaktır. O günde hiçbir şüphe yoktur.* Allah vaadinde sadıktır; *hem Allah'tan daha doğru sözlü kim vardır?* Allah'tan daha doğru sözlü hiç kimse yoktur; çünkü yalan bir noksanlıktır, o da Allah için imkânsızdır."

87. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, mülkünde tektir; O'nun vahdâniyyetini ancak niyet ve hedefinde tek olanlar anlar ve tadını tadar. Kim kalbini, niyetini ve himmetini talep ettiği şeyde birleştirip bütün varlığı ile Allah'a yönelirse Allah onun kalbini huzurunda toplar ve onu zatını müşahede nimetiyle şereflendirir. Bu, Allah'tan gelen hak bir vaat ve doğru bir söz olarak gerçekleşir. Onda bir şüphe ve tereddüt yoktur; çünkü Allah'tan daha doğru sözlü hiç kimse bulunmaz.

Münafık ve Kâfirlerin Durumu

Cenâb-ı Hak, budan sonraki âyette sözü münafıklara getirerek şöyle buyurdu:

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا اَتُرِيدُونَ
اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ
تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً ...

88. ***Size ne oldu da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Halbuki Allah onları yaptıkları yüzünden baş aşağı etmiştir (küfürlerine geri döndürmüştür). Siz Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırmışsa onun için bir yol bulamazsın!***

89. *Onlar, kendileri gibi sizin de inkâr ederek onlarla eşit olmanızı istediler ...*

Tefsir

Sahâbe-i kirâm, bazı münafıkların müslüman olup olmadığı hakkında ihtilafa düştüklerinde Cenâb-ı Hak onları uyarıp kınayarak şöyle buyurdu:

"Size ne oldu da münafıkların durumu hakkında iki gruba ayrıldınız; onların küfründe ittifak etmediniz? Halbuki *Allah onları,* müslüman olduklarını ortaya koyduktan sonra *yaptıkları günahlar yüzünden baş aşağı etmiştir,* onları küfür haline geri döndürmüştür. *Sizler, Allah'ın saptırdığını* ve haklarında ezelde cehennemlik hükmü verilmiş kimseleri *doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırmışsa onun için* hidayete götürecek *bir yol bulamazsın!*

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bu âyet bir grup insan hakkında indi. Onlar, Mekke'de iken müşriktiler, kendilerince iman ettiklerini söylediler fakat hicret etmediler. Sonra onlardan bir grup, çeşitli ticaret mallarıyla Şam'a doğru yola çıktı. Bunun üzerine müslümanlar onlar hakkında ihtilaf etti. Bazı sahabiler, hicret etmedikleri için onları kâfir sayarak yollarını kesip mallarını ganimet olarak almayı helâl gördü, bazısı ise onların mümin olduğu için bırakılmaları gerektiğini söyledi.

Âyetin iniş sebebi olarak şöyle de denilmiştir: Bir grup insan müslüman oldu, sonra Medine'nin havasını beğenmeyerek Hz. Peygamber'den [sallallahu aleyhi vesellem] Medine dışına çöle çıkmak ve orada yaşamak için izin istediler. Çöle çıktıklarında, bir yerde kalmadılar, merhale merhale ilerleyerek müşriklere katıldılar. Bunun üzerine müslümanlar onların gerçekte İslâm'a girmiş olup olmadıkları hakkında ihtilafa düştüler; onların durumunu bildirmek üzere bu âyet indi."[902]

Cenâb-ı Hak, sonra onların kâfir olduğuna hükmederek şöyle buyurdu:

---

902 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/283-285 (Riyad 2003); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/329-330; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/609-611.

"Onlar, kendilerinin inkâr ettiği gibi sizin de inkâr edip dalâlet ve küfürde onlarla eşit olmanızı istediler; yani sizin kâfir olmanızı temenni ettiler."

88-89. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, seçilmiş salih insanların yoluna girer de ilâhî kader onu bu yolda desteklemezse, onun hakkında ileri geri konuşmak ve durumu hakkında çeşitli yakıştırmalara dalmak uygun değildir; çünkü onun işi Rabb'inin elindedir. Allah kimi hidayete erdirirse onu saptıracak kimse olmaz; kimi de saptırırsa onu hidayete getirecek yardımcı bulunmaz. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Münafık ve Kâfirlerle Dostluk Etmek

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, münafık ve kâfirlerin dostluğundan nehyederek şöyle buyurdu:

...فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَٓاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِۜ فَاِنْ
تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْۖ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ
وَلِيًّا وَلَا نَص۪يرًاۙ ﴿٨٩﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ
م۪يثَاقٌ اَوْ جَٓاؤُ۫كُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا
قَوْمَهُمْۜ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْۚ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ
يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَب۪يلًا ﴿٩٠﴾

...O halde Allah yolunda hicret edinceye kadar onlardan hiçbirini dost edinmeyin. Eğer** (hicret edip imanlarını kanıtlamaktan)* ***yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün, hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.

90. ***Ancak kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar yahut ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmak istemediklerinden içleri sıkılıp zor durumda kalarak size gelenlere dokunmayın*** *(onları öldürüp esir almayın).* ***Allah dileseydi onları size musallat ederdi de sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse bu durumda Allah size, onlarla savaşma yolu*** *(izni)* ***vermemiştir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Bu kâfirler*, dünyevî bir hedef için değil, *Allah yolunda* yani sırf Allah rızasını arayarak küfür diyarından İslâm diyarına *hicret edip gerçekten mümin olduklarını gösterinceye kadar onlardan hiçbirini dost* ve arkadaş *edinmeyin. Eğer* hicret edip imanlarını ispat etmekten *yüz çevirirlerse onları esir olarak yakalayın, (sizinle savaş halinde olan) diğer kâfirler gibi bulduğunuz yerde öldürün* ve kendilerinden uzak durun; *onlardan hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin*. Yani cihadınızda onlardan bir yardım istemeyin."

"*Ancak kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar müstesna.*" Onlar, kendilerine sığındıkları ve sulh yaptıkları kimseler hükmündedir; bu durumda onları öldürmeyin ve esir almayın.

Huzâa kabilesi Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] sözleşip barış antlaşması yapmıştı. Müdlicoğulları da gelip Huzâalılar'a katıldı ve onlarla sulh yaptı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, Müdlicoğulları Huzâalılar'la birlikte oldukları sürece, müslümanları onlarla savaşmaktan menetti. Müslümanlarla arasında antlaşma olanlar Huzâalılar'dır; onlara katılanlar ise Müdlicoğulları'dır. Bunlar o zaman münafık değil kâfirdi. Bu hüküm İslâm'ın ilk günlerinde böyleydi; sonra, "*Müşrikleri nerede bulursanız öldürün ...*" (Tevbe 9/5) âyetiyle neshedildip yürürlükten kaldırıldı.[903]

---

903 Müslümanlarla barış antlaşması yapan, onlarla sulh halinde yaşayan kâfirlerle savaşılmaz, onlara saldırılmaz, hukukî bir sebep yokken sırf kâfir oldukları için öldürülmezler. Ancak kâfirler barış antlaşmasını bozup müslümanlara harp ilan ederek saldırıya geçtiklerinde savaş hukukuna göre gereken her şey yapılır (Mütercim).

Cenâb-ı Hak sonra, kendileriyle savaşmaktan nehyettiği başka bir grubu zikrederek şöyle buyurdu:

"Yahut ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmak istemediklerinden içleri sıkılıp zor durumda kalarak size gelenlere dokunmayın. Yani onlar müslümanlarla savaşmayı hoş görmezler, kâfir kavimleriyle savaşmayı da hoş görmezler; bu durumda onları öldürüp esir almayın, çünkü Allah sizden onların şerrini defetmiştir; onlar size bir zarar vermezler. *Allah dileseydi,* kalplerini kuvvetlendirerek ve içlerinden korkuyu gidererek *onları size musallat ederdi ve sizinle savaşırlardı,* sizden onların zararını defetmezdi. *Eğer onlar, size saldırmadan uzak durur, sizinle savaşmaz ve size barış teklif ederlerse bu durumda Allah size, onlarla savaşmaya bir yol ve izin vermemiştir."*

89-90. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, nefisler şehvetlerinden sıyrılıp Rabb'inin huzuruna hicret etmedikçe, nefislere güvenip kendilerini dost edinmekten nehyetti. Nefis Hakk'a hicretten yüz çevirir, tembellik ve gaflet içinde kalmaya alışırsa, nefsin kötü hali ortaya çıktıkça sahibi onu etkisiz hale getirmek için yakalasın ve ona asla güvenip kendisine dost etmesin. Ancak nefis, bir terbiye şeyhinin huzuruna gidip terbiyesine girer, şeyh müride nefse yumuşak davranmasını emreder yahut nefis azgınlığından vazgeçer veyahut nefsin terbiyesinde Allah kuluna özel yardım eder ve ıslah eder de nefis şehvetlerinden vazgeçer ve Rabb'ine boyun eğip teslim olursa, artık kimsenin ona zarar vermesine bir yol ve izin yoktur. O zaman nefis yüce sultanın himayesine girmiş olmaktadır.

Cenâb-ı Hakk'ın nefsin işini bitirip terbiye etmesi ya onu bağlı olduğu engellerden çekip çıkaran ilâhî bir cezbe ile olur yahut kalbe ilâhî bir vâridat (feyiz ve nur) gelir, nefsin şehvetlerini defetmede onu kuvvetlendirir. Onlar kahhâr olan (her şeye hükmü geçen) Allah'ın katından gelmektedir. İlâhî aşk ve vâridat, neye çarparsa onu yerle bir eder. Bu, Rahmân olan Allah'tan kuluna özel bir inayettir. Eğer Allah dileseydi nefsi kula musallat eder, onun ipini salar, nefis iyice azıp sahibini emri altına alarak istediği gibi kullanırdı. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.[904]

904 Mananın anlaşılmasını kolaylaştırmak için metin içinde takdim tehir yapılmıştır.

Münafıkların Diğer Halleri

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette münafıklardan diğer bir grubu zikrederek şöyle buyurdu:

سَتَجِدُونَ اٰخَرِينَ يُرِيدُونَ اَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّٓوا
اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فِيهَاۚ فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُٓوا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ
وَيَكُفُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاُو۬لٰٓئِكُمْ
جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

91. ***Diğer bir grupla daha karşılaşacaksınız ki onlar, hem sizden hem de kendi toplumlarından emin olmak ister. Onlar her ne zaman fitneye** (küfre ve sizinle savaşa) **çağrılsalar derhal ona dalarlar. Eğer onlar sizden uzak durmaz, size sulh teklif etmez ve sizden ellerini çekmezlerse onları yakalayın, rastladığınız yerde öldürün. Onlara karşı size açıkça saldırma yetkisi verdik.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Münafıklardan *diğer bir grupla daha karşılaşacaksınız.*" Onlar Esed ve Gatafan'dır. Bunlar Medine'ye geldiklerinde Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] karşılaşınca, nifak ve gösteriş için; "Biz senin dinin üzereyiz!" dediler. Onlar bu şekilde kendilerini emniyete almak istiyorlardı. Kavimlerine döndüklerinde, onlar içlerinden birine,

"Niçin müslüman oldun? Sen kime ibadet ediyorsun?" diye sorduğunda, o,

"Şu maymuna, şu akrebe ve şu domuz böceğine!" demiştir.

Cenâb-ı Hak, onların asıl niyetini şöyle açıkladı:

"Onlar, açıktan İslâm'a girdiklerini söyleyerek *sizden ve kendi toplumlarından güvende olmak ister. Onlar her ne zaman fitneye çağrılsalar derhal*

ona dalarlar; yani her ne zaman küfre çağrılsalar en kötü şekilde ona dönerler. *Eğer onlar sizden uzak durmaz, size sulh ve barış teklif etmez ve* size saldırmaktan *geri durmazlarsa onları yakalayın, nerede bulursanız öldürün*. Onların küfürleri apaçık ve düşmanlıkları sabit olduğu için, *onlara karşı size açıkça saldırma yetkisi verdik."*

91. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Nefisler üç çeşittir: Bazı nefisler, kendisini günah ve isyanlara salmıştır. Bunlar, devamlı kötülüğü emreden nefislerdir. Önceki âyet buna işarettir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Bazı nefisler arada kalmıştır. O, bazan taat işler, itaat içinde olur, bu şekilde sahibine güven vermek ister. Bazan da azgınlık ve isyana döner. Her zaman bir fitneye çağrılsa ona kapılır. Eğer nefis bu haline son vermez ve kendini azgınlıktan alıkoymazsa bütünüyle Rabb'ine teslim oluncaya kadar kendisiyle mücadele etmek ve onun kötü sıfatlarını öldürmek farz olur.

Mutmain olan nefse gelince o, Allah'a tam anlamıyla teslim olduğu için, ona söylenecek söz yoktur. Bu nefsin sahibine gereken iş, ona kötülük yapmamak ve kendisini sevmektir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir

Hata ile Adam Öldürmenin Cezası

Cenâb-ı Hak, dinî hükümleri muhafazayla ilgili uyarıları bitirince, bedenlerin muhafazasına dair hükümlerden bahsederek şöyle buyurdu:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَأًۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا
خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰٓى اَهْلِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ
يَصَّدَّقُواۜ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍۜ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ

مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ
شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾

92. Hata dışında, bir müminin diğer bir mümini öldürme hakkı yoktur. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle âzat etmesi ve ölenin ailesine eksiksiz teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Ancak ölenin ailesi diyetten vazgeçip bağışlarsa o başka.

Eğer öldürülen mümin olmakla beraber, size düşman olan bir topluluktan ise o zaman öldürenin mümin bir köle âzat etmesi gerekir.

Şayet öldürülen kimse, kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi âzat etmek gerekir.

Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lazımdır. Allah en iyi bilendir, hikmet sahibidir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Bir müminin* kendisi gibi *diğer bir mümini öldürmesi uygun değildir;* bu haramdır. *Ancak,* kâfir zannederek yahut başkasına attığı silahın ona isabet etmesi gibi *bir hata ile öldürmüşse o başka* (Onun da cezası vardır).

Bu âyet, Ayyâş b. Rebîa'nın, Hâris b. Zeyd'i öldürmesi üzerine nâzil oldu. Hâris, Ayyâş'a müslüman olduğu için eziyet ediyordu. Hâris daha sonra müslüman oldu ve hicret etti. Ayyâş onun müslüman olduğunu bilmiyordu; onunla tenha bir yerde karşılaştı, onu tutup öldürdü.

Cenâb-ı Hak, sonra hata ile bir mümini öldürmenin hükmünü açıklayarak şöyle buyurdu:

"*Kim hata ile bir mümini öldürürse önce mümin bir köle âzat etmesi gerekir.*" Bu kölenin, ayıp ve kusurlardan uzak bulunması, kendisinde

hürriyetine engel teşkil edecek bir durumun bulunmaması ve parası öldürenin malından olması lazımdır. Katilin, *ayrıca ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi de gereklidir."* Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] belirttiği gibi bu diyeti ödemek, âkileye yani baba tarafından erkek vârislere veya kabileye düşer.

İmam Mâlik'e göre verilecek diyet, deve sahipleri için 100 devedir, altın sahipleri için, 1000 altındır, gümüş para kullananlar için 12.000 dirhemdir.[905] Bu miktar, üç sene içinde taksitlere bölünerek ödenir. Eğer âkile yoksa diyeti ödemek devlete düşer. Diyet ölenin ailesine mirastaki durumlarına göre taksim edilir. Ancak ölenin ailesi diyetten vazgeçip bağışlarsa o başka; o zaman diyet düşer. Vazgeçtikleri de ya vârislerden bizzat işitilerek veya öldürücü darbe alan kimse, daha ölmeden önce diyetten vazgeçtiğini kendi söyleyerek belli olur.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Eğer öldürülen kimse mümin olup, size düşman olan* yani sizinle harp halinde bulunan *bir topluluktan ise o zaman öldüren kimseye, mümin bir köle âzat etmesi gerekli olur."* Bunda diyet yoktur; çünkü diyet verilecek taraf, müslümanlarla harp halindedir; alacakları diyetle onlara karşı kuvvet kazanırlar. İmam Mâlik, bu durumda diyetin, devlet hazinesine ait olduğunu söylemiştir.

"Şayet öldürülen kimse, kendileriyle aranızda bir sulh veya yahut zimmîlik *antlaşması bulunan bir topluluktan ise* o zaman katilin, hatasına kefâret olarak, öldürdüğü kimsenin *ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi ve bir mümin köleyi âzat etmesi gerekir*. Öldürülen kimse mümin değilse onun için kefâret yoktur, ona müslümanın yarı diyeti ödenir.

"Kim âzat edecek köle veya *diyet için maddi imkân bulamazsa ona* köle âzadı yerine *iki ay peş peşe oruç tutması gerekir*. Allah bunu haddi aşan katile, tövbesinin kabulü için emretti. *Allah,* farz kıldığı şeyleri *en iyi bilendir,* takdir ve icra ettiği her işte *hikmet sahibidir."*

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

905 Hanefî mezhebinde diyet, 100 deve, 1000 altın veya 10.000 dirhem gümüş paradır. bk Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/296-297 (Beyrut 1994).

92. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hiç şüphesiz Cenâb-ı Hak, nefisleri maddeten ve manen ihya etmeye teşvik etti; onları maddeten ve manen öldürmeyi yasakladı. Allah Teâlâ, bunu ona özel muhabbetiyle fazla itina gösterdiği için yapmaktadır.

Bu varlık âleminde, eğer Rabb'ine kullukta istikamet üzere olursa insandan daha kıymetli bir varlık yoktur. İnsan-ı kâmil, varlığın kalbidir; bütün kâinat onun için yaratılmıştır. Bu süflî âlemde kendisine özel nazar edilen, cüzi ve küllî bütün ilâhî emirlerle muhatap ve mesul olan odur. O, asıl maksattır; kendisine muhabbet edilendir. Diğer varlıklar böyle değildir. Allah Teâlâ bu insana, *"Seni kendim için seçtim!"* (Tâhâ 20/41) buyurmuştur.

Nefsi, maddeten ihya etmek, onu maddi helâkten kurtarmaktır. Onu manen ihya etmek ise cehalet ve gaflet gibi manevi helâkten kurtarmaktır; böylece nefis ilim, iman ve kalp uyanıklığı ile dirilmiş olur. Nefsi maddeten öldürmek, onu helâk etmektir, nefsi manen öldürmek ise onu isyanlara ve küfre düşürmek ve ona sevketmektir. Nefse ihanet etmek ve onu zillete düşürmek de böyledir. Bunun için Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem],

"Mümine lânet etmek, onu öldürmek gibidir"[906] buyurmuştur.

Bu sebeple Cenâb-ı Hak, bir mümini hata ile öldüren kimseye, buna karşılık, kölelik bağında ihanet içinde ölmüşçesine bir hayat yaşayan bir canı o halden çıkarıp kurtararak ihya etmeyi emretmiştir. Buna gücü yetmezse kendi nefsini ezilene kadar açlıkla zayıflatıp ihya etsin, onu tövbe ve kalp uyanıklığı ile manen diriltsin, öldürülenin ailesinin yarasını da kendilerine teslim edeceği diyet ile sarsın.

Kasten Adam Öldürmenin Cezası

Bütün bunlar ferasetinin azlığından dolayı kulun haddi aşıp hata ile adam öldürmesinin cezasıdır; eğer onu kasten öldürürse Cenâb-ı Hak bunun cezasını şöyle belirtmiştir:

---

906 Buhârî, Edeb, 44; Müslim, İmân, 176; Dârimî, Diyât, 10; Ahmed, *Müsned*, 4/33.

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَٓاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

93. Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Kim bir mümini,* öldürmeyi helâl görerek *kasten öldürürse onun cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş, huzurundan kovmuş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*"

Âyete, "Adam öldürmeyi helâl görürse" açıklamasını eklememiz, "Müminlerin büyük günah işleyenleri cehennemde ebedî olarak kalır!" diyen Mûtezile mezhebine bir cevaptır. Büyük günah işleyenlerden biri de kasten adam öldürendir.

Ehl-i sünnet'e göre, cehennemde ancak kâfirler ebedî olarak kalır. Âyetin iniş sebebi de bu görüşü desteklemektedir. Çünkü bu âyet bir kâfir hakkında inmiştir. O, Mikyes b. Dubâbe el-Kenânî'dir. Mikyes, bir gün kardeşi Hişâm'ı Neccâroğulları içinde öldürülmüş buldu. O zaman kendisi müslümandı. Gelip durumu Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] haber verdi. Resûlullah da Fihroğulları'ndan birini durumu incelemek üzere onunla birlikte gönderdi ve ona,

"*Neccâroğulları'na git, onlara de ki: Eğer Hişâm'ı öldüreni biliyorsanız, onu Mikyes'e verin, kardeşi yerine kısas uygulasın; şayet kimin öldürdüğünü bilmiyorsanız ona diyet ödeyin!*" Hz. Peygamber'in emrini işiten Neccâroğulları,

"Allah Resûlü'nün emri başımız gözümüz üstüne, fakat onu kimin öldürdüğünü bilmiyoruz" dediler ve aralarından 100 deve toplayıp diyet olarak Mikyes'e verdiler. O da develeri aldı, yanındaki elçi ile birlikte Medine'ye doğru yola çıktılar. O sırada şeytan kendisine gelerek,

"Sen ne yapıyorsun? Kardeşinin diyetini kabul ediyorsun, bu senin için bir kınama ve ayıplama konusu olur; şu yanındaki adamı öldür, cana can olsun, diyet de sana kalsın!" şeklinde vesvese verdi. O da bu vesveseye uyup yanındaki mümini öldürdü, dinden döndü, develeri alarak Mekke'ye gitti, Olay üzerine bu âyet indi.[907]

Yahut âyetteki "ebedî kalır" sözü, uzun süre kalmayı ifade etmektedir. İslâm âlimlerinin çoğunluğu, kasten adam öldürenin tövbesinin kabul edileceği görüşündedir. İbn Abbas aynı görüşte değildir, ancak onun daha sonra bu görüşe katıldığı nakledilmiştir. Cenâb-ı Hak, büyük günah işleyenlerin tövbe ettiğinde kabul edeceğini Furkan sûresinde zikrettiği için, onunla yetinip burada zikretmemiş olabilir. Allah Teâlâ Furkan sûresinde, önce,

"Kim bu büyük günahları işlerse cezasını çeker, kıyamet günü azabı kat kat artırılır, o azap içinde hor ve hakir olarak ebediyen kalır" buyurdu, sonra,

"Ancak tövbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna! Allah onların günahlarını sevaba çevirir. Allah çok affedici ve çok acıyandır" buyurdu (Furkan 25/68-70).

"Bu âyet onunla neshedilmiştir" sözü de doğru değildir; çünkü nesih, hükümlerde olur, haberlerde olmaz.

Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Eğer Allah ona tam ceza verseydi, cezası bu olurdu. Burada, Allah'ın, *"O dilediği kimse için şirkin dışındaki günahlarını affeder"* (Nisâ 4/48) âyetindeki vaadine, sonradan bir muhalefet etmesi de söz konusu değildir. Çünkü azap, kulun yaptığı günaha tövbe etmemesine bağlı olduğu gibi, Allah'ın onu affetmemesine de bağlıdır.

Özetle, Allah kullarına verdiği müjdede sözüne aykırı davranmaz, azap tehdidinde ise af ve mağfireti ile farklı davranması mümkündür. Bir haberde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

---

907 İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 3/1037; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/623.

"Yüce Allah, kime bir amele karşılık sevap vaat ederse onu mutlaka verir; bir amele karşılık azap vaat ettiğinde ise serbesttir; dilerse affeder, dilerse azap eder."[908]

Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Haksız yere adam öldüren bir kimse, meşhur olan görüşe göre, cehennemde ancak yaptığı işi helâl gördüğü zaman ebedî kalır; helâl görmüyorsa ebedî kalmaz. Bir de bu hüküm, kendisine kısas uygulanmadığı zamandır. Kısas uygulandığı zaman ise sahih olan görüşe göre kendisinden uhrevî ceza düşer. Bunu Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisinden anlıyoruz:

"Kim dünyada bir günah işler de kendisine dünyada onun cezası verilirse bu onun için bir keffâret olur (ona ayrıca ahirette ceza uygulanmaz)."[909]

Kan sahipleri (ölünün vârisleri), katili affettiklerinde de durum böyledir; çünkü bu ceza vârislerin hakkıdır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

93. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

İmanın mahalli kalptir. Kalp, gerçek imana ulaşmış manevi cevherin adıdır. Hakiki mümin, işte o kalbe sahip kimsedir. Kim, bu kalbi şehvetlerinin peşinde koşarak koyu gaflet içinde bırakarak manen öldürürse onun cezası, Hakk'ı müşahede ve O'na nazar irfanından uzak kalarak kâinat hapishanesinde Mevlâ'dan kopukluk ateşi içinde kıvranmasıdır. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem*'de der ki:

"Azabın sebebi, hicabın (kalbi Hakk'ı müşahededen engelleyen perdenin) mevcut olmasıdır. Nimetin tamamı ise Cenâb-ı Hakk'ın şeref bahşeden cemalini seyretmekle olur."

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

---

908 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 3316; Bezzâr, *Müsned*, nr. 3235; Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/211; İbn Hacer, *el-Metâlib*, nr. 2988.

909 Buhârî, İmân, 11, Ahkâm, 49; Müslim, Hudud, 41; Tirmizî, Hudud, 12; İbn Mâce, Hudud, 33.

Mümine Kâfir Muamelesi Yapılmaz

Dil, kalbin tercümanıdır. Kim diliyle imanını açıklar, mümin olduğunu söylerse ona saldırmak haram olur. Cenâb-ı Hak, bu hususa işaret ederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا
تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِناًۚ تَبْتَغُونَ عَرَضَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۘ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَث۪يرَةٌۜ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ
فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُواۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يراً ﴿٩٤﴾

94. ***Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi araştırma yapın. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatini isteyerek, "Sen mümin değilsin!" demeyin. Çünkü Allah'ın katında pek çok ganimet vardır. Önceden siz de böyle iken Allah size lutufta bulundu; o halde iyi araştırma yapın. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Allah yolunda* sefere ve *cihada çıktığınız zaman, işleri iyi araştırın,* güzel tesbit yapın, acele etmeyin; hiç şüphesiz acele davranış şeytandandır. *Size,* boyun eğip teslim olana veya size *müslümanların selâmını verenlere, dünya hayatının geçici menfaatlerini isteyerek, 'Sen mümin değilsin,* bunu ancak korkudan ve kendini korumak için yaptın!' *demeyin;* malına tamah ederek onu öldürmeyin. *Allah'ın katında,* O'nun size vaat ettiği *pek çok ganimet vardır;* siz onlara henüz ulaşmadınız; öyleyse sabredin. Size hakkında hiç şüphe bulunmayan nimetler gelinceye kadar, şüphe ettiğiniz şeylerden elinizi ve gönlünüzü çekin. *Bundan önce siz de böyle idiniz;* kavminizden korkarak müslüman olduğunuzu gizliyordunuz; *Allah size* izzet vererek, yardım ederek ve dini etrafa yayarak size *lutufta bulundu; o halde siz de iyi araştırma yapın,* acele etmeyin." İslâm'a yeni girenlere, Allah'ın size

yaptığı gibi davranın. Hani O sizi tehlikelerden korumuş ve günahlara düşmekten uzak tutmuştu ya. Siz de onların, sadece korkudan ve korunmak için İslâm'a girdiklerini düşünerek hemen kendilerini öldürmeye kalkmayın. Hiç şüphesiz bin kâfiri hayatta bırakmak, Allah katında, bir müminin öldürülmesinden daha hafiftir. "İyice araştırın" emrinin tekrar edilmesi, işin önem ve büyüklüğünü tekitle ifade etmek içindir.

Cenâb-ı Hak, sonra onları şu sözüyle tehdit etti: *"Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır"*; O niyetlerinizi bilmektedir; öyleyse iyice araştırma yapmadan körü körüne adam öldürmeye kalkışmayın, o konuda çok ihtiyatlı olun.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] cihada gönderdiği bir grup asker, Fedek halkıyla savaşa girdi; bütün Fedek halkı kaçtı, içlerinden daha önce müslüman olan Mirdâs b. Nehîk, müslüman olduğuna güvenerek yerinde kaldı. Atların kendine doğru geldiğini görünce, koyunlarını dağdaki bir mağaraya koyarak dağın üzerine çıktı. Müslümanlar ona kavuşup tekbir getirince, o da tekbir getirdi ve, "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah, es-selâmü aleyküm" diyerek yanlarına indi. Üsâme [radıyallahu anh], onun bu sözlerinin kendini ölümden kurtarma taktiği olduğunu düşünerek kendisini öldürdü, hayvanlarını sürüp götürdü. Olay üzerine bu âyet indi. Durumun seyri Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] haber verilince, çok rahatsız oldu; Üsâme'ye,

"Lâ ilâhe illallah diyen bir kimseyi nasıl öldürürsün? O bu sözle mahşere geldiğinde sen ne yapacaksın?" dedi ve bu sözü üç defa tekrarladı. Hatta Üsâme,

"Keşke ben bugün yeni müslüman olsaydım da Allah Resûlü'nden bu sözleri işitmesiydim!" demiştir. Sonra Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Allah'tan Üsâme'nin affını istedi ve kendisine,

"Bunun kefâreti olarak bir köle âzat et" buyurdu.[910]

Âyetin Mikdâd b. Esved hakkında indiği de söylenmiştir. Mikdâd, bir grup askerle küffar diyarında teftiş için dolaşırken, koyunları ile

---

910 Müslim, İmân, 157; 158; Ebû Davud, Cihad, 95; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/635.

meşgul olan bir adama rastladı, onu öldürmek için yaklaştı. Adam, onun kendisine yöneldiğini görünce, "Lâ ilâhe illallah!" dedi. Mikdâd adamın bunu, İslâm'a girmek için değil, canını kurtarmak için söylediğini düşünerek onu öldürdü, ailesine ve malına el koydu.

Adamı öldürenin Muhallem b. Cesâme, öldürdüğü kimsenin ise Âmir b. Azbat olduğu da nakledilmiştir.[911] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

94. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyette iki övülen huya teşvik edilmektedir; bunlar özellikle sûfîler yanında çok önem verilen huylar olup şunladır:

Birincisi, bütün işlerde sükûnetle hareket etmek, acele etmemek, hafifmeşreplikten ve düşüncesizce iş yapmaktan sakınmaktır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Kim teenni ile (acele etmeden, düşünerek) hareket ederse doğruya isabet eder yahut doğruya yakın bir sonuç alır. Kim de acele ile iş yaparsa hata eder veya hata etmeye yaklaşır."[912]

Akıllı kimse, yaptığı işte Allah'ın hükmünü bilmeden ve o vakit içinde Allah'ın muradının o iş olduğunu anlamadan ona adımını atmaz.

İkincisi, Allah'ın bütün kulları hakkında güzel zan sahibi olmak, onlar hakkında hayır düşünmek ve oların iç âleminde olup biten şeyleri araştırmamaktır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Ben insanların zâhirine göre hüküm vermekle emrolundum; içlerinde sakladıklarının hesabı ise Allah'a aittir."[913]

---

911 bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/633.

912 Taberânî, *el-Kebîr*, 17/858; Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 8572.

913 Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-Hasene*, nr. 178; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 585. Bu manayı destekleyen bir hadis için bk. Buhârî, Megâzî, 61; Müslim, Zekât, 144; Ahmed, *Müsned*, 3/4; Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, 7/163.

Allah Resûlü, "Lâ ilâhe illallah" diyen kimseyi, "Bu kalbinden söylemiyor, korkusundan söylüyor" diye öldüren Üsâme'ye ve bir başkasına, "Kalbini yarıp baktın mı ki böyle söylüyorsun!"[914] buyurmuştur.

Allah Resûlü, diğer bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"İki huy vardır ki onlardan daha büyük nimet yoktur; bunlar, Allah hakkında ve Allah'ın kulları hakkında güzel zan sahibi olmaktır. İki kötü huy da vardır ki onlardan daha büyük şer yoktur; bunlar, Allah ve Allah'ın kulları hakkında kötü zan sahibi olmaktır."[915]

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cihad Edenlerle Etmeyenler Bir Olmaz

Cenâb-ı Hak, aceleden nehyettikten sonra, tez davranmak cihadda da yerilmiştir şeklinde düşünülmesin diye müminleri cihada teşvik ederek şöyle buyurdu:

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي
سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ
عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ
اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

95. ***Bir özrü bulunmaksızın cihaddan geri kalan müminlerle Allah yolunda mallan ve canlarıyla cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihad edenleri,*** *(özründen dolayı)* ***cihada gidemeyenlerden bir derece üstün yaptı. Gerçi Allah hepsine güzel bir sonuç*** *(cennet)* ***vaat***

914 Müslim, İmân, 158; Ebû Davud, Cihad, 95; İbn Mâce Fiten, 1; Ahmed, *Müsned*, 4/439.

915 Biraz değişik ifadelerle benzer bir hadis için bk. Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 2810; Zebîdî, *İthâfü's-Sâde*, 7/248; Gazâlî, *İhyâ*, 2/261.

etti. Allah cihada gidenleri** (özürsüz olarak) **cihada gitmeyenlerden çok büyük bir ecirle üstün kıldı.

96. Onlara tarafından dereceler, bağışlama ve rahmet vermiştir. Allah çok affedici ve çok merhamet edendir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak, müminleri cihada teşvik ederek buyurdu ki: *"Bir özrü bulunmaksızın cihaddan geri kalan müminlerle Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenler bir olmaz."*

Bu âyet indiği zaman, Abdullah b. Ümmü Mektûm ile Abdullah b. Cahş, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) huzuruna geldiler; ikisinin de gözleri görmüyordu. Allah Resûlü'ne,

"Yâ Resûlallah, Allah, cihada gidenlerin gitmeyenlere üstünlüğünü zikretti; bizim halimiz gördüğünüz gibi; aslında biz de cihad etmek arzusundayız, bize ruhsat var mıdır?" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, "Özür sahipleri hariç" âyetini indirdi.[916] Bu şekilde müzmin hastalıkları ve güzel niyetlerinden dolayı onlara da mücahidlere lutfettiği sevabı verdi.

Cenâb-ı Hak, sonra, cihada gidenlerin bir özürden dolayı gitmeyenlere karşı faziletini zikrederek şöyle buyurdu:

"Allah, malları ve canları ile cihad edenleri, mallarıyla mücahidlerin ihtiyaçlarını görenleri ve canını âlemlerin Rabb'inin yolunda feda edenleri, *özründen dolayı cihada gidemeyenlerden bir derece üstün kıldı;* çünkü onlar, daha fazla yol ve savaş meşakkati çekmekte ve nefislerini ölüm tehlikesiyle yüz yüze getirmektedirler. *Gerçi Allah hepsine güzel bir sonuç* yani cennet *vaat etti. Allah, cihada gidenleri, özürsüz olarak cihada gitmeyenlerden çok büyük bir ecirle ve hayırla üstün yaptı."*

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Allah kendi yolunda cihad edenlere cennette yüz derece hazırlamıştır; her bir derecenin arası, yer ile gök arası kadar geniştir."[917]

---

916 Tirmizî, nr. 2032; Nesâî, *el-Kübrâ*, nr. 11117; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 9/47.

917 Nesâî, Cihad, 18; Ahmed, *Müsned*, 2/335; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/645.

Cenâb-ı Hak, bu dereceleri şöyle açıkladı: *"Allah onlara* lutuf ve ihsanı ile *tarafından pek çok derece,* günahları için *bağışlanma* ve onu Allaha yaklaştıran bir *rahmet vermiştir. Allah,* onların muhtemel hataları için *çok affedicidir ve* ona vaat ettikleri ile kendisine *çok merhamet edendir."*

95-96. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Yüce Mevlâ'sına seyirden gafil olarak itibarını çoğaltmak, malını artırmak, arzularını elde etmekle meşgul olarak nefsinin hazlarına ve hevâsına saplanıp kalan kimse ile nefsiyle cihadda azim kılıcını çekmiş, Rabb'inin rızasını elde etmek için canını ortaya koymuş ve nefsiyle mücâhedeye girmiş, böylece O'nun cemalinin nurlarını müşahede haline ve asıl maksadına ulaşmış kimse bir değildir. Heyhat, heyhat! Diriler ölülerle asla bir olmaz!

Eğer bu kimse, velilerin yoluna muhabbeti bulunmak ve o yolda gidenleri kabul etmekle birlikte, mevcut bir özürden dolayı nefsiyle baş başa kalmış ise Allah, nefisleriyle cihad edenleri, müşahede ve yüce sultanı tanıma derecesiyle ona üstün kılmıştır. Eğer o kimse, velileri inkâr ederek, bir özrü yokken nefsiyle baş başa kalmışsa Allah, nefisleriyle mücâhede edenleri büyük bir ecir, tarafından ihsan ettiği sürekli terakki dereceleri, mağfiret ve rahmetle ona üstün yapmıştır.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bir derece ile üstünlük, kâfirlerle cihaddadır; derecelerle üstünlük ise nefisle yapılan cihaddadır; çünkü hadiste belirtildiği gibi, nefisle yapılan cihad en büyük cihaddır."[918] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hicretten ve Cihaddan Geri Kalanların Hükmü

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, hicret ve cihaddan geri kalıp bu şekilde ölen kimselerin hükmünü açıklayarak şöyle buyurdu:

---

918 İşaret edilen hadis şudur: Resûlullah [aleyhisselâm], bir savaş dönüşünde, *"Küçük cihaddan büyük cihada dönmüş bulunmaktayız"* buyurdu. Ashap, "Ey Allah'ın resûlü, büyük cihad nedir?" diye sorunca, Allah Resûlü, *"Dikkat edin, büyük cihad, (Allah'a güzel kullukta) nefisle yapılan cihaddır"* buyurdu (bk. Beyhakî, *ez-Zühdü'l-Kebîr,* nr. 355; Hatib, *Târihu Bağdâd,* 13/523-24; Süyûtî, *es Sagîr,* nr. 6107).

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِٓي اَنْفُسِهِمْ قَالُوا ف۪يمَ كُنْتُمْۜ قَالُوا كُنَّا
مُسْتَضْعَف۪ينَ فِي الْاَرْضِۜ قَالُٓوا اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا
ف۪يهَاۜ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُۜ وَسَٓاءَتْ مَص۪يراًۙ ﴿٩٧﴾ اِلَّا الْمُسْتَضْعَف۪ينَ
مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَٓاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَط۪يعُونَ ح۪يلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ
سَب۪يلاًۙ ﴿٩٨﴾ فَاُو۬لٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُواًّ غَفُوراً ﴿٩٩﴾

97. *(Hicreti terkedip kâfirlerle beraber olarak)* ***Kendilerine zulmeden kimselere, melekler, canlarını alırken, "Ne haldeydiniz?" dediler. Onlar, "Biz yeryüzünde güçsüz bırakılmış kimselerdik" diye cevap verdiler. Melekler de, "Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" dediler. İşte onların barınağı cehennemdir. Orası varılacak ne kötü bir yerdir!***

98. ***Erkekler, kadınlar ve çocuklardan*** *(gerçekten)* ***âciz olup*** *(içine düştükleri halden kurtulmaya)* ***hiçbir çare ve yol bulamayanlar bu hükmün dışındadır.***

99. ***Allah'ın onları affetmesi umulur. Allah çok affedici, çok bağışlayıcıdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Hicreti terkedip kâfirlerle beraber olarak *kendilerine yazık eden kimselere, melekler,* yani ölüm meleği ve yardımcıları *onların canını alırken, kendilerine,*

'Ne haldeydiniz?' dediler. Yani, 'Din işinizde hangi haldeydiniz; şek üzere miydiniz, yoksa yakîn halinde miydiniz? Yahut, hangi beldede bulunuyordunuz; kâfir diyarında mı İslâm memleketinde mi?' dediler. *Onlar,*

'Biz yeryüzünde güçsüz bırakılmıştık; hicret etmekten ve müşriklerden korktuğumuz için dini açıklamaktan âciz kaldık' *diye cevap verdiler. Melekler de* onları yalanlamak ve susturmak için, kendilerine,

'Allah'ın yeri geniş değil miydi? Muhacirlerin yaptığı gibi, başka bir yere, Habeşistan'a ve Medine'ye *hicret etseydiniz ya!* Fakat sizi mallarınız alıkoydu ve size nefisleriniz daha kıymetli geldi!' *dediler. İşte,* o vakitte kendilerine farz olan hicreti terketmeleri ve müslümanlarla savaşta kâfirlere yardımcı olmaları sebebiyle *onların barınağı cehennemdir; orası varılacak ne kötü bir yeridir!"*

Bu âyet, müslüman olduklarını söyledikleri halde hicret etmeyen bir grup Mekkeli hakkında inmiştir. Onlar, Bedir günü müşriklerle birlikte savaşa çıktılar; müslümanların azlığını görünce,

"Bunları dinleri aldatmış!" dediler. Bu kimseler savaşta öldürüldü; ileride geleceği gibi, melekler onların yüzlerine ve arkalarına vurarak canlarını aldılar.

Buna göre, ayrılma imkânı varken küfrün hükmü altında yaşamak câiz değildir, bilakis oradan hicret etmek farzdır; küfrün hâkim olduğu bir memlekette yerleşip kalmak için mazeret yoktur. Eğer bir mani onu engeller, o da haline razı olmaz ve bu durumdan memnun bulunmazsa mesul olmaz; yoksa küfür belası onu da sarar. Nitekim Endülüslüler için böyle olmuştur; öyle ki bir zaman sonra evlatları kâfir olmuştur. Allah bizi böyle bir halden korusun.

Aynı şekilde, dinin terk edildiği ve isyanların her yanı sardığı bir yerde oturmak da câiz değildir.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bu âyette, bir adamın dinini hakkı ile yaşama imkânı bulamadığı bir yerden hicret etmesinin farz olduğuna bir delil vardır. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

'Kim, dinini yaşamak için bir yerden kaçarsa velev ki bu yer bir karışlık mesafe olsun, kendisine cennet vâcip olur; o kimse cennette İbrahim ve Muhammed'le [aleyhisselâm] birlikte bulunur.'"[919]

Bu hadisten, velilerin yolu üzere şu mana çıkar: Kim, şehvet ve insanı Hak'tan alıkoyan şeylerin yahut boş alaka ve meşguliyetlerin ço-

919 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 2/345; İbn Hacer, *el-Kâfi'ş-Şâf,* nr. 392; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* 5/297.

ğaldığı bir yerden, kalbinin sefasını temin etmek ve Rabb'ini tanımak isteyerek bu gibi şeylerin daha az olduğu bir yere kaçarsa o kimse, bu peygamberlerle her şeye gücü yeten yüce sultanın (Allah'ın) huzurunda kendilerine arkadaş olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak, sonra, gerçek manada İslâm'a giren fakat özrü kendisini hicretten alıkoyan kimseyi bu hükmün dışında tutarak şöyle buyurdu:

"Ancak erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan yani köle ve küçük çocuklardan zayıf olanlar bunun dışındadır." Âyette şuna dikkat çekilmektedir: Onlar hicretin farz olduğu bir durumdalar; buluğa erdiklerinde ve hicrete imkân bulduklarında ondan kaçış yoktur; ayrıca kavimlerine de hicret imkânı hâsıl olunca, onları yanında götürmeleri farzdır.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Ben, annem ve babam bu âyette istisna edilen kimselerdendik."

Allah Teâlâ onları şöyle tanıttı: *"Onlar hicret için bir çare bulamazlar,* yani onlar sefer için gerekli olan binek ve diğer şeyleri tedarik edecek bir kuvvete sahip değillerdir *ve onlar yolu da bilmezler,* yani gidecekleri yolu tanımazlar ve yolda kılavuzluk yapacak bir kimse bulamazlar. *Allah'ın onları affetmesi umulur."* Burada "umulur" ifadesi kullanıldı. Bununla şu mesaj verilmek isteniyor: Gerçekten hicreti terketmek çok tehlikeli bir iştir; öyle ki darda ve zorda kalan kimse bile, bu tehlikeden emin olmamalı, hicret için sürekli fırsat kollamalı ve kalbini ona bağlamalıdır.

Âyet şöyle bitiyor: "Şartların ağırlığı kendini aşan ve mağlup eden kimse için *Allah çok affedici, çok bağışlayıcıdır."*

Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

97-99. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Her kim, bâtın ilmine dalıp ondan bolca nasiplenmezse nefsine zulmetmiş bir halde yani onu düşük bir seviyede bırakmış olarak ölür. Çünkü bu kimse, Hakk'ı müşahede lezzetini ve her şeyin sahibi yüce

mâbudu tanıma devletini kaçırmıştır. Onun iç âlemi, en büyük günah olan kalp hastalıklarında ısrar etmekten kurtulamaz. Melekler onun bu halde canını alırken kendisine,

"Sen ne haldeydin ki seni ayıplardan temizleyecek bütün gaybı bilen Allah'ın huzuruna ulaştıracak kimseye (bir kâmil mürşide) hicret etmedin?" derler. O da,

"Ben, bâtın ilmi konusunda zayıf bırakılmış biriydim; ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn sahibi bir ârifin sohbetine gitmeye güç bulamadım: beni onlardan vatan sevgisi, eş ve arkadaşlarımla beraberlik ve çocuklarla meşguliyet alıkoydu!" der. O zaman melekler, kendisine,

"Allah'ın yeri geniş değil miydi ki seni manevi perdelerden kurtaracak, senden şek ve şüpheyi yok edecek bir kimseye hicret etmedin?" derler.

Hiç şüphesiz bu kimsenin içinde kalacağı hal, kalbi fâni varlıkların dar çemberinde hapsedilmek, müşahede ve Hakk'a nazar devletinden mahrum kalmaktır. Ancak kim, kendisindeki âcizliği itiraf eder, kendisini nefsinden kurtarması için Rabb'ine yalvarıp yakarırsa Rabb'inin ona acıyıp kendisini velilerinden bir ârife ulaştırması ve onu sevdiği seçkin dostlarına katması umulur. Yüce Allah'a hiçbir şey güç değildir.

Hicret Yolunda Can Verenler

Cenâb-ı Hak, sonra hicrete teşvik ederek şöyle buyurdu:

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ
يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ
اَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

100. ***Kim Allah yolunda hicret ederse o, yeryüzünde gidecek birçok yer ve geçim imkânı bulur. Kim Allah ve Resûlü için hicret ederek evinden çıkar da yolda kendisine ölüm yetişirse onun mükâfatı Allah'a aittir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Kim* Allah'ın adını yüceltmek ve dinini ihya etmek için *Allah yolunda hicret ederse o, yeryüzünde gidecek birçok geniş yer ve büyük mekân bulur. Ayrıca,* düşmanın kahrı ve dinini açıklamaktan menedilmesi gibi çektiği sıkıntılara bedel olarak *bir genişlik bulur*. Yahut rızkında genişlik, geçiminde bolluk olur."

Demek ki insanın dini adına zorluk ve sıkıntı çektiği bir mekânda kalması için bir bahane yoktur.

Âyet şöyle devam ediyor. "*Kim Allah ve Resûlü uğruna hicret* ve Allah yolunda cihad *etmek için evinden çıkar da* hedefine ulaşamadan *kendisine ölüm gelirse onun sevabı* kesinleşir, ölümünden sonra onu maksadına ulaştırması yüce *Allah'a gerekli olur*. Ancak bu gereklilik bir zorunluluktan değil, Allah'ın lutuf ve ihsanındandır. *Allah,* bu kulunun önceki gevşeklik ve kusurlarını *çok bağışlayan* ve onu arzusuna ulaştırarak kendisine *çok merhamet edendir.*"

Bu âyet, Cünda' b. Damre[920] hakkında inmiştir. Kendisi yaşlı, ihtiyar ve hasta biriydi. Hicret hakkında inen âyeti işitince,

"Vallahi ben, Allah'ın istisna ettiği özür sahiplerinden değilim; beni Medine'ye ulaştıracak mala sahibim. Vallahi ben Mekke'de geceleyemem, beni çıkarın!" dedi. Yakınları onu bir sedye üzerine koyarak Mekke'den çıkarttılar; Ten'îm'e kadar getirdiler, kendisine orada ölüm hali ulaştı, hemen sağ elini sol eli üzerine koyarak,

"Allahım, şu elim senin içindir, şu el de resûlünün eli içindir; Allah Resûlü sana ne için biat etmişse ben de o şey üzerine biat ediyorum" dedi ve Allah'a hamdederek vefat etti. Sahabiler,

"Medine'ye ulaşsaydı sevabı tam olurdu" dediler. Müşrikler ise gülerek,

"İstediğine ulaşamadı!" dediler. Bunun üzerine Allah, "*Kim Allah ve Resûlü için hicret ederek evinden çıkar da yolda kendisine ölüm yetişirse onun mükâfatı Allah'a aittir*" âyetini indirdi.[921]

---

920 Bazı rivayetlerde bu isim, Damre b. Cündüb, Damre b. Ays veya İs; Cündüb b. Damre olarak da geçmektedir (bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/650-651; Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/299).

921 Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/299; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/650-651.

Âyetin, Halid b. Hizâm hakkında indiği de söylenmiştir. Halid, Habeşistan'a hicret etmişti; yolda kendisini yılan soktu; Habeşistan'a ulaşamadan yolda vefat etti. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

100. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kim Mevlâ'sının huzuruna ulaşmak isteyerek nefsinin hazlarından ve hevâsından hicret ederse nefsinin toprağında ilimler için geniş bir kaynak bulur, anlayış hazineleri için bir anahtar elde eder, içinde geniş bir müşahede alanı bulur. Öyle ki basiret gözünde bütün kâinat dürülüp kaldırılır, kendisi için vâcibü'l-vücûd olan yüce Allah'ı müşahede hali gerçekleşir.

Kim, Allah'a ve Resûlü'ne ulaşma isteğiyle nefis evinden ve beden hapishanesinden çıkar da temkin halini (tam vuslatı) elde etmeden önce ölürse o kimsenin sevabı Allah'a aittir. Allah onu niyet ve arzusuna ulaştırır, kendisini temkin haline ulaşmış ve halinde karar kılmış sıddıklarla birlikte haşreder. Bunlar, dereceleri peygamberlerden sonra gelen kimselerdir. Aynı şekilde, kim zâhirî ilim elde etmek için yola çıkar da hayatında onu elde edemeden vefat ederse o da âlimlerle birlikte haşredilir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur:

"Kim ilim öğrenirken eceli gelip vefat ederse onunla peygamberler arasında sadece bir derece vardır."[922]

Onunla peygamberler arasındaki bu derece, az önce geçen sıddıkların derecesidir.

Kim bir hayır yolunda vefat ederse güzel niyetinde dolayı, o şeyin sevabını öldükten sonra elde eder. Bu durum pek çok hadis-i şerifte belirtilmiştir.

Kuşeyrî demiştir ki: "Hakikatte muhacir, nefsini ve hevâsını terkeden kimsedir. Bu da ancak insanın, (ilâhî rıza dışındaki) bütün murat ve maksatlarından uzaklaşıp kurtulmasıyla olur. Kim Cenâb-ı Hakk'a ulaşmayı kasteder de dünyada vuslattan önce kendisine ölüm gelirse

922 Taberânî, *el-Evsat*, nr. 9454; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/123.

o ancak Allah'a vuslat makamlarından birine iner; onun varacağı yer Allah'a yakınlık makamı olur ..."[923]

Bize nakledilen eserlerin (selefe ait haberlerin) birinde şöyle denilmiştir: "Hicret iki çeşittir. Biri küçük hicret, diğeri ise büyük hicrettir. Küçük hicret, dinî yaşantı için uygun olmayan bir vatandan bunun için daha elverişli vatana bedenen gitmektir. Büyük hicret ise nefsin alışıp muhabbet ettiği hallerden ve hazlarından sıyrılıp Rabb'ini tanımaya ve O'na ait hakları koruma haline yükselmektir."

Yoluculukta Namazları Kısaltma

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yolculukla ilgili namazları kısaltma ve diğer durumlardaki hükümleri zikrederek şöyle buyurdu:

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ
خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُواۜ اِنَّ الْكَافِر۪ينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُب۪ينًا ﴿١٠١﴾

101. ***Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Yeryüzünde* cihad için yahut mubah bir yolculuk veya arzu edilen bir iş için *sefere çıktığınız zaman,* dört rekâtlı namazları iki rekât olarak kısaltmanızda size bir günah yoktur." Bir günah yoktur denmesi, yolculukta namazları kısaltmanın bir ruhsat olmasını gerektirmektedir. İmam Şâfiî böyle demiştir. Şu rivayet de bunu desteklemektedir.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir sefer sırasında namazları tam kıldı.

---

923 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 2/46 (Kahire 1999).

Bir defasında Hz. Âişe [radıyallahu anhâ] Resûlullah'a,

"Yâ Resûlallah, siz yolda namazı kısalttınız, ben ise tamamladım, siz oruç tutmadınız, ben ise oruç tuttum" deyince, Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], kendisini uyarmayıp,

"Ey Âişe, güzel yapmışsın!" buyurdu.[924]

Ebû Hanîfe, yolculukta namazı kısaltmayı vâcip görmüş ve bu görüşüne Hz. Ömer'in [radıyallahu anh] şu sözünü delil göstermiştir:

"Seferde namaz iki rekâttır; bu tam bir namazdır, kısaltma değildir. Bu hüküm peygamberinizin diliyle ortaya konmuştur."[925]

Diğer bir delil de Hz. Âişe'nin [radıyallahu anhâ] şu sözüdür: "Namaz ilk önce (seferde ve ikamet halinde) iki rekât olarak farz kılınmıştı; bu sayı yolculukta korundu, ikamet halinde çoğaltıldı."[926]

İmam Mâlik, yolculukta namazları kısaltmanın sünnet olduğunu söylemiştir; çünkü Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] her sefer halinde namazları kısaltmış, sadece câiz olduğunu göstermek için bir defa tamam kılmıştır.

Âyetin devamı şöyledir: *"Kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz ..."* Âyetin zâhirî ifadesi, namazları kısaltmak için düşman korkusunun şart olduğunu gösteriyor. Allah kendilerinden razı olsun, Hz. Âişe ve Hz. Osman böyle demişlerdir. Âlimlerin çoğunluğu ise bunun şart olmadığı görüşündedir. Cenâb-ı Hak korkuyu, o vakitte genellikle bulunduğu için zikretmiştir; bu durumda lafzın mefhumu dikkate alınmaz. Yahut yolculuk yaparken emniyet halinde namazların kısaltılması sünnetten elde edilmiş bir hükümdür. Ya'lâ b. Ümeyye'nin naklettiği şu hadis bu görüşü desteklemektedir. O demiştir ki:

'Ömer b. Hattâb'a [radıyallahu anh], "Allah âyette, *'Eğer korkarsanız!'* buyuruyor; insanlar ise şimdi emniyet içindeler, yine kısaltma olacak mı?" diye sordum. O şöyle dedi:

---

924 Nesâî, Taksir, 4 (nr. 1455).

925 Nesâî, Taksir, 1.

926 Buhârî, Salât, 6, Taksir, 5; Müslim, Müsâfirîn, 1-3; Ebû Davud, Sefer, 1.

"Ben de bu konuyu senin gibi merak etmiştim; durumu Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] sorduğum zaman şöyle buyurdu:

'Bu Allah'ın size bir hediyesidir; Allah'ın hediyesini kabul edin!'"[927]

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], düşman korkusu olmadığı bir zamanda namazları kısalttığı da sabittir.[928]

Âyette, içinde namazı kısaltacak sefer mesafesini belirlemeye ilişkin bir delil yoktur, âyette hiçbir kayıt olmadan sefer zikredilmiştir. Bunun için Zâhirîler, uzun olsun kısa olsun, her türlü yolculukta namazı kısaltmanın câiz olduğu görüşündedirler. İmam Mâlik ve Şâfiî, bu mesafenin 4 bürd[929] olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe de İbn Ömer ve İbn Abbas'tan gelen haberleri delil göstermişlerdir. Ebû Hanîfe, bu mesafenin 6 bürd olduğunu söylemiştir.

Cenâb-ı Hak âyette, seferin mubah bir iş veya mubah olmayan bir iş için yapılması gibi bir kayıt koymamıştır. Bunun için Ebû Hanîfe, her türlü seferde namazları kısaltmanın câiz olduğunu söylemiştir. İmam Mâlik, günah bir iş için yolculuk yapan kimsenin namazları kısaltmasını menetmiştir. Ahmed b. Hanbel ise günah bir iş için yapılan yolculuklarda kısaltmayı menettiği gibi, (ticaret, av, spor ve gezi gibi) mubah yolculuklarda da namazları kısaltmaya ruhsat vermemiştir (Ancak cihad, hac ve umre gibi önemli hayır işleri için yapılan yolculuklarda kısaltmaya ruhsat vermiştir).[930]

"Eğer kâfirlerin sizi fitneye düşürmesinden (zarar vermesinden) korkarsanız" âyetindeki fitneden murat, savaş hali ve sevilmeyen şeylerin başa gelmesidir. Kâfirlerin düşmanlığı ise malumdur.

---

927 Müslim, Müsâfirîn, 4; Tirmizî, Tefsîru Sûre (4), 20; Nesâî, Taksir, 1; İbn Mace, İkame, 73; Ahmed, *Müsned*, 1/25.

928 bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/655.

929 Bu 15 fersah eder. Bir fersah 5,762 km, eder. Bu da yaklaşık 86, 43 km. eder.

930 Fıkhî mezheplerin görüşleri için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/301-310 (Beyrut 1998); Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/315-322 (Beyrut 1994).

101. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Nefis meydanlarında sefere çıktığınızda ve yüce Mevlâ'nın huzuruna seyriniz gerçekleştiğinde, böylesi mühim bir durumda, zâhirî namazınızı kısaltıp kalbî namaza devam etmenizde sizin için bir günah yoktur. Kalbin namazı, sürekli ilâhî huzura bağlanıp kalmasıdır. Eğer zâhirî ibadetlerdeki manevi zevkin sizi Hakk'ı müşahededen alıkoymasından korkarsanız böyle yapın.

Âriflerden biri demiştir ki: "Amel ve ibadetlerin halâvetinden sakının (kalbinizi ona kaptırıp Hak'tan kopmayın); gerçekten bu halâvet, kalbi öldürücü bir zehirdir."

Aynı şekilde kutub Abdüsselâm b. Meşîş [kuddise sırruhû], rıza ve teslimiyet gibi makamlar hakkında derdi ki: "Onların halâvetinin beni Allah'tan alıkoymasından korkuyorum!" En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Korku Namazı

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette korku namazını zikrederek şöyle buyurdu:

وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ
وَلْيَأْخُذُٓوا اَسْلِحَتَهُمْۜ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَٓائِكُمْۖ وَلْتَأْتِ طَٓائِفَةٌ
اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْۚ وَدَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةًۜ
وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَنْ تَضَعُٓوا
اَسْلِحَتَكُمْۚ وَخُذُوا حِذْرَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾

102. ***Sen (korku namazı için) aralarında bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir grup seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını da yanlarına alsınlar.***

Bunlar secdeye vardıklarında diğer bir grup arkanızda beklesin. Sonra namazı kılmamış olan diğer grup gelip seninle beraber namazı kılsınlar; onlar da ihtiyatlı olsunlar ve silahlarını yanlarına alsınlar.

Kâfirler, sizi silah ve teçhizatınızdan gafil yakalayıp size âniden bir baskın yapmak isterler.

Eğer yağmur sebebiyle zahmet çekerseniz yahut hasta bulunursanız silahlarınızı bırakmanızda bir günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buruyor ki: "Ey resûlüm, *sen içlerinde bulunup onlara korku namazı kıldırdığın zaman,* - Hz. Peygamber'in vekili olan idareciler için de böyledir- *onların bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar,* diğer grup da gözcülük için düşmana karşı dursunlar. *Seninle namaz kılanlar silahlarını yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında,* gözcülük yapan *diğer grup arkanızda* kıyamda *beklesin.* Namazın yarısını imamla kılan grup, kalan kısmını onun arkasında kendi başlarına tamamlar ve gözcülük yapmaya gider."

"*Sonra, namazı kılmamış olan diğer grup gelip seninle beraber* namazın kalan yarısını *kılsınlar.* Sen selâm verdiğin zaman, kendileri için kalan ilk yarısını tamamlasınlar."

İki rekâtlık bir namaz kılınıyorsa imam birinci gruba ilk rekâtı kıldırır, sonra sükût ederek veya Kur'an okuyarak ayakta bekler; sonra kendisiyle namaz kılan grup kalan bir rekâtı kendi başına kılar ve selâm verir. İkinci grup gelir, imam onlara da kalan bir rekâtı kıldırıp selâm verir; onlar kılamadıkları ilk rekâtı kendi başlarına tamamlarlar.

Eğer kılınacak namaz dört veya üç rekâtlı bir namaz ise imam birinci gruba iki rekât kıldırır, sonra bu grup kalkar kalan kısmı tamamlar ve selâm verir. İkinci grup gelir, tekbir alıp imama uyar, imam onlara kendisi için kalan kısmı kıldırır, selâm verir, sonra onlar kalkıp kendilerinin kılmadığı kısmı tamamlarlar. İmam Mâlik ve Şâfiî böyle demişlerdir.

Ebû Hanîfe demiştir ki: "İmam, birinci gruba bir rekât kıldırır, onl namazdan çıkıp düşman karşısına gider; imam namaz halinde bekl ikinci grup gelir imama uyar, imam onlara kalan bir rekâtı kıldırır. İma selâm verince, onlar selâm vermeden, birinci grubun yerine giderler, l rinci grup gelir kalan bir rekâtı kendi başına kılar ve selâm verir. Son ikinci grup gelir, onlar da kılamadıkları bir rekâtı kılıp selâm verir."

Korku namazı hakkında on değişik görüş vardır, hepsi de hadi şeriflere dayanmaktadır; çünkü Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi veselle bu konuda değişik uygulamaları olmuştur. Her hüküm sahibi görüşü bir hadisten almıştır. İmam Mâlik ve Şâfiî'nin görüşlerine delil aldıkl uygulamayı Resûlullah Zâtürrikâ Gazvesi'nde yapmıştır.

Sonra Cenâb-ı Hak, gözcülük yapan gruba silahlarını yanlarına a malarını ve düşmana karşı tedbirli olmalarını emrederek şöyle buyu du:

"Hem ihtiyatlı olsunlar ve silahlarını yanlarına alsınlar." Sonra bunu sebebini açıklayarak şöyle buyurdu: *"Kâfirler, sizi silah ve teçhizatınızd gafil yakalayıp size âniden bir baskın yapmak isterler."* Yani, size âni bir ba kın düzenleyip şiddetli bir darbe ile kökünüzü kazımak isterler.

Rivayet edildiğine göre müşrikler, müslümanları topluca öğle n mazını kılarken gördüklerinde, "Niçin namazda iken onlara baskın d zenlemedik?" diye pişman oldular. Sonra,

"Onları bekleyin, onların bir namazı daha var ki (ikindi namazı kastediyorlar) o, bunlar için anne baba ve çocuklarından daha sevim dir; o namazda kendilerine saldırınız!" dediler. Hz. Peygamber [sallalla aleyhi vesellem] ikindi namazına kalktığı zaman, Cebrâil [aleyhisselam] kor namazını anlatan âyeti getirdi.[931]

Cenâb-ı Hak, sonra onlara bir özür sebebiyle silahlarını bırakmal rına ruhsat vererek şöyle buyurdu:

"Eğer yağmur sebebiyle zahmet çekerseniz yahut hasta bulunursanız lahlarınızı bırakmanızda bir günah yoktur; yine de onlara karşı gözcül *tedbirinizi alın."*

931 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/438 (Riyad 2003); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/348.

Rivayet edildiğine göre bu âyet, Abdurrahman b. Avf hakkında inmiştir. Kendisi hasta olduğu için silahını bırakmıştı, arkadaşları kendisine sert çıkınca bu âyet indi.

Cenâb-ı Hak, kâfirlere karşı tedbir alınmasını emrettikten sonra, onları aşağılayarak şöyle buyurdu: *"Şüphesiz Allah, dünyada ve ahirette kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır."*

Beyzâvî, âyetin tefsirinde demiştir ki: "Allah müminlere tedbir almayı emrettikten sonra, kendilerine kâfirlere karşı zafer vaat etti; bunu kalplerini pekiştirmek ve şunu bilmeleri için yaptı: Müminlere tedbirin emredilmesi, onların zayıflığından ve düşmanların galip oluşundan değildir; bilakis müminlere gereken şey, her işte teyakkuz içinde olmak ve tedbiri elden bırakmamaktır."[932]

102. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sen nurlar ordusu içinde bulunduğunda ve manevi sırlar seni sardığında, sonra hakların koruncağı semaya yahut hazların arzına yani dünyaya indiğin zaman, bu nurlardan bir parça, seninle birlikte dursun ki seni ağyarın ordusuna ve kalbi bulandıracak şeylere karşı korusun. Tâ ki varlıklara dönüşün nur kisvesi ve basiret hullesi içinde olsun; o zaman onlara dönüşün nefsinle değil, Allah ile olur. Bu durumda kalp ilâhî huzurda secde ettiği zaman, nurlar onun arkasında, sırlar ise önünde olur; sahibi, *"Allah onları arkalarından kuşatmıştır"* (Burûc 85/20) âyetinin tecellisini yaşar.

Bu namazı kılmayan diğer bir grup da gelsin; çünkü onlar bu makama ulaşmamıştır, senin nurlarından nasiplenmek için seninle birlikte namaz kılsın; fakat sen onlara karşı tedbir al, içine atacakları boş meşgalelere karşı hazırlıklı ol ki onlara meyledip de seni yüce Rabb'inle huzur halinden uzaklaştırmasınlar.

Eğer o gelenlerin, hevâ ve diğer hastalıklarla kalbi hasta ise huzur halinden ancak gücünün yettiği ile mükellef tutulur. Hiç şüphesiz bir kediye devenin taşıyacağı yük vurulmaz. En doğrusunu Allah Teâla bilir.

---

932 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/234.

Namaz Vakitleri Belirlenmiş Bir Farzdır

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette kalp huzuruna yardım edecek ve onu azılı kâfir düşmanından koruyacak tedbiri zikretti. Bu tedbir, Allah'ın zikri olup âyette şöyle buyruldu:

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَۚ إِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

103. ***Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (sürekli) Allah'ı anın. Korkudan emin olduğunuzda da namazı tam erkânı ile kılın; şüphesiz namaz müminlere belirli vakitlerde yazılmış bir farzdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Namazı bitirince,* eğer kalbinizi korumak ve düşmanınıza karşı zafer elde etmek istiyorsanız, *ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken, bütün hallerinizde Allah'ı anın.*"

Yahut siz, savaş alanında iken namazları kazâ etmek ve farzları eda etmek isterseniz, size nasıl mümkün olursa o şekilde namaz kılın. Namazı ayakta yürürken veya atlarınız üzerinde ima ile kılın. Bu durumda zaruretten dolayı, yürürken, koşarken, düşmana atış yaparken namaz kılmak helâl olmuştur. Bu halde ima ile namaz kılınırken, başka tarafa yönelme olmayacak, dinen pis bir şey tutulmayacak, birine uyarı ve sakındırma sözleri kullanılmayacak. Bu namaz şekli, sıhhati yerinde olan kimse içindir. Hasta ve yaralı iseniz o zaman namazı oturarak ve yan yatarak kılın. Âlimlerin çoğunluğu, savaş halindeki korku namazı hakkında böyle söylemiştir.

Ebû Hanîfe demiştir ki: "Harp halinde olan kimse, düşmandan emin olacağı hali elde etmedikçe namaz kılmaz (Düşmanla savaşmak namazı bozar; bunun için tehir edip sonra kazâ eder)."[933]

---

933 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân,* 2/330.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Korkudan emin olduğunuzda da namazı* bilinen şekliyle *tam erkânı ile kılın;* rükün ve şartlarını gözetin; onu tam olarak yerine getirin. *Şüphesiz namaz, müminlere belirli vakitlerde yazılmış bir farzdır;* vakitleri belirlenmiştir, hiçbir halde vaktinin dışına çıkarılması câiz değildir."

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyet, zikirden maksadın namaz olduğuna, ayrıca onun korku ve savaş halinin sıkıntısı içinde bile eda edilmesinin farz olduğuna bir delildir. Bu aynı zamanda nasıl mümkünse o şekilde eda edilme emri için de bir sebeptir."[934]

103. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Zâhirî namazı bitirdiğiniz zaman, bütün varlığınızla kalbî namaz içinde kaybolun; tâ ki kalbiniz kudsî huzurda huzur bulsun, mutmain olsun. İlâhî huzurda huzur halini bulduğunuzda, Hakk'ı müşahede ve O'na nazar etme namazına durun; işte dâimî namaz budur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Onlar namazlarında dâimîdirler" (Meâric 70/23).

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Siz temkin halinde olduğunuzda ve O'nu zikretmenin nurları ile doldoğunuzda, size yakışan, ruhsat türü işlerden uzaklaşmanız, rahatlığa dalmaktan çekinmeniz ve namaz makamına dönmenizdir. Hiç şüphesiz âlemlerin Rabb'inin tecellileri içinde seyrin sonu, O'na kulluktaki ilk başlangıç halidir."[935]

Düşman Karşısında Gevşemeyin

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müminleri cihad işinde gevşek davranmaktan sakındırarak şöyle buyurdu:

934 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/235. Ebû Hanîfe'nin, "Harp halinde iken namaz kılınmaz" görüşü burada da zikredilmektedir.

935 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân,* 1/271.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا
تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

104. ***O (düşman) topluluğunu takip etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekmektedir. Üstelik siz Allah'tan, onların ümit etmedikleri şeyleri bekliyorsunuz. Allah her şeyi bilen ve her işini hikmetle yapandır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Kâfirleri takipte* ve kendileriyle Allah yolunda mücadelede *gevşeklik göstermeyin.* Hiç şüphesiz harp, onlarla sizin aranızda cereyan etmektedir. *Eğer siz,* aldığınız yaralardan elem duyuyor, *acı çekiyorsanız onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekmektedir. Hem siz Allah'tan,* dünyada zafer ve izzet, ahirette ise yüksek dereceler bekliyorsunuz; *onların ise böyle bir beklenti ve ümitleri yok.* Bu durumda sizin onlarla cihadda daha sabırlı ve daha gayretli olmanız hakkınızdır. *Allah,* amellerinizi ve içinizden geçirdiklerinizi *en iyi bilendir; O,* size emrettiği ve nehyettiği şeylerde *hikmet sahibidir.*"

104. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Nefsinize karşı zafer elde etme talebinizde gevşeklik göstermeyin ve Rabb'inizin huzuruna seyirde zafiyet içinde olmayın. Siz nefisle muharebe halinde ve onun kötü arzularına muhalefet anında acı çekiyorsanız, o da sizin gibi acı çekmektedir. Nefis, Rabb'inizin huzurundaki şeylere razı olmadığı müddetçe, acı çekmesi devam eder; Hakk'a razı olup ilâhî huzura girmesi helâl olunca, önceden acı gelen şeyler kendisine tatlı gelmeye başlar. Bu da ancak nefsin manen ölüp yeniden dirilmesiyle gerçekleşir. Öyleyse onu terbiye etmeye ve riyâzete devam edin. Hiç şüphesiz siz, Allah'tan O'na kavuşmayı ve hayırlı emelinizin mükâfatına ulaşmayı bekliyorsunuz; nefis ise alıştığı şeylere ve kötü

âdetlerine dönmeyi arzuluyor. Siz de nefsin emellerini tersine çevirin, tâ ki nefis Rabb'inin huzurunda huzur halini elde etsin ve korkularından güvende olsun. Şu bir gerçek ki Cenâb-ı Hakk'a vuslattan sonra (kötü hallere) geri dönmek yoktur; o halde insanı eski kötü âdetlerine çekecek bir damar da kalmaz. Allah her işini yerine getirir.

Hainlere Arka Çıkılmaz

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, dili muhafaza etmekle ilgili hususları zikretti. Dilin muhafaza edilmesi, Nisâ sûresinin içerdiği beşinci emirdir. Bu konuda şöyle buyruldu:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ
بِمَا أَرٰيكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ
إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ
أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ
مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا
لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾
هَا أَنْتُمْ هٰؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَمَنْ
يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ أَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾

105. *Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik. Sakın hainlerden taraf olma!*

106. *Allah'tan mağfiret dile, çünkü Allah, çok affedici ve çok merhamet edendir.*

107. ***Kendilerine hıyanet edenleri savunma! Hiç şüphesiz Allah sürekli hainlikle uğraşan günahkârları sevmez.***

108. ***Onlar insanlardan gizler de Allah'tan gizlemezler. Halbuki onlar, geceleyin, O'nun razı olmadığı yalanı uydururken O, kendileriyle beraberdi. Allah onların bütün yaptıklarını kuşatıcıdır*** *(O'ndan hiçbir şeyi gizleyemezler).*

109. ***Diyelim ki siz dünya hayatında onlara taraf çıkıp savundunuz, peki kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak yahut onlara kim vekil olacak?***

Tefsir

Bu âyetler, Tu'me b. Übeyrik hakkında inmiştir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir meselede onu savunmayı düşünürken, Allah Teâlâ durumun iç yüzünden kendisini haberdar etmiştir. Olay şudur:

Tu'me b. Übeyrik, komşusu Katâde b. Nu'mân'dan bir un dağarcığı içindeki zırhını çaldı; alıp götürürken dağarcığın deliğinden un döküldü. Zırhı götürüp Zeyd b. Semin adında bir yahudinin yanına bıraktı. Zırh Tu'me'nin yanında arandı bulunamadı, Tu'me, zırhı almadığına ve onunla ilgili bir bilgisi olmadığına yemin etti. Onu bıraktılar, dökülen un izini takip ederek yahudinin evine kadar gittiler ve onu yakaladılar. Yahudi, zırhı kendisine Tu'me'nin verdiğini söyledi, yahudilerden bir grup insan da buna şahitlik ettiler. Zafer oğullarından Tu'me taraftarı bir grup,

"Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gidelim, ondan sahabisini savunmasını isteyelim; eğer bunu yapmazsa Tu'me rezil ve helâk olur, yahudi temize çıkar!" dediler. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] de işin zâhirine ve yapılan şahitliklere itimat ederek onların dediğini yapmaya niyet etti; bunun üzerine âyet inerek işin aslını bildirdi.[936] Cenâb-ı Hak resûlünü hata yapmaktan korudu. İnen âyetlerde şöyle buyruldu:

"Allah'ın sana vahiy ile öğrettiği şekilde, insanlar arasında hükmedesin diye sana kitabı hak ile indirdik." Yahut sana ictihad yoluyla öğrettiği şeyle

936 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/353-354.

hükmedesin diye kitabı indirdik. Bu âyette, kıyasın geçerliliğine bir delil vardır. Âlimlerin çoğunluğu böyle demiştir; ancak peygamberlerin ictihad yapması konusunda farklı görüşler vardır.

"Sakın hainlerden taraf olma!" Yani, onları temize çıkarmak için taraf olma yahut onlar için ve onları savunma adına hareket etme!

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"İçinden geçirdiğin şeyler için Allah'tan mağfiret dile;* şüphesiz *Allah, çok affedici ve çok merhamet edendir."*

Bu âyette, zimmîlere vekil olmayı meneden bir delil vardır. İbn Şa'ban[937] böyle demiştir. İbn Ât[938] demiştir ki: "O bu sözüyle herhalde bu vekâletten menetmenin mendup olduğunu söylemiştir."

Mâlik b. Dînâr demiştir ki: "Bir kimsenin hainler için güvenilir bir adam olması, ona hainlik olarak yeterlidir."

Vekâlet de emanettendir. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bunlardan hiçbirini yapmayı kastetmemiştir, onun olaydan hiç haberi yoktur. Eğer Allah Teâlâ ona işin iç yüzünü ilk adımdan önce haber verseydi, niyet noktasında da bir noksanlık içine düşmez ve kendisine böyle bir uyarı gelmezdi. Özetle âyet, meydana gelen olayın hakikatini ortaya koymaktadır.

Cenâb-ı Hak, sonra peygamberini onları savunmaktan nehyederek şöyle buyurdu:

"Kendilerine hıyanet edenleri savunma!" Onlar, hırsız Tu'me'nin grubudur. Süheylî demiştir ki: "Bu grup, Bişr, Beşir, Mübeşşir ve Üseyr isimli kimselerdir."

"Hiç şüphesiz Allah sürekli hainlikle uğraşan ve günahta ısrar edenleri sevmez."

---

937 İbn Şa'ban, Ebû İshak Muhammed b. Kasım el-Mısrî (v. 355/966), Mâlikî fakihlerindendir. Fıkıh, hadis ve tarih alanında yetkili bir âlimdir. Hayatı ve eserleri için bk. Kemal Yıldız, "İbn Şa'bân", *DİA*, 20/367.

938 İbn Ât, Ebû Ömer Ahmed b. Hârun b. Ahmed en-Nefzî eş-Şâtıbî (v. 609/1212), Mâlikî âlimlerinden olup hadis ilmiyle meşhur olmuş bir zattır. Hayatı ve eserleri için bk. Nuri Topaloğlu, "İbn Ât", *DİA*, 19/335-336.

Rivayet edildiğini göre Tu'me, Mekke'ye kaçtı, dinden döndü. Yine hırsızlık yapmak için duvarını deldiği bir evin duvarı altında kalarak öldü.

Bu âyetten şu sonuçlar çıkmaktadır: Hainliği kesin olarak bilinen hür bir kimseyi savunmak helâl değildir. Yahut kâfirler ve benzerleri gibi, hainlik yapma ihtimali kuvvetli olan kimseleri savunmak da helâl değildir. Aynı şekilde, İbnü'l-Arabî de *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserinde bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Bir davada haksız olduğu bilinen kimseye vekil olmak câiz değildir."

Cenâb-ı Hak, sonra bu hainlerin gizlice yaptıklarını ortaya dökerek şöyle buyurdu:

"*Onlar insanlardan* utanıp yaptıklarını *gizler de Allah'tan gizlemezler; halbuki O,* kendisinden hayâ edilmeye ve korkulmaya daha layıktır. Hem O, *kendileriyle beraberdir;* O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Bu durumda O'nun çirkin gördüğü şeyi terketmekten başka kurtuluş yolu yoktur. O, kulun gizli ve açık olarak yaptığı her şeyin hesabını görür. *Onlar geceleyin,* suçsuz kimseyi suçlamak, yalan yere yemin etmek, yalan şahitlikte bulunmak gibi *Allah'ın razı olmadığı düzenleri uydurup dururuyorlardı. Onlar bunu yaparken Allah kendileriyle beraberdi. Allah onların bütün yaptıklarını kuşatıcıdır;* O'ndan hiçbir şey gizli kalmaz."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Diyelim ki siz dünya hayatında onlara taraf çıkıp kendilerini savundunuz, peki kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak ve onlardan Allah'ın azabını kim savacak? Yahut* kendilerini Allah'ın vereceği cezaya karşı korumak için *onlara kim vekil olacak?*" O öyle bir zamandır ki bütün sırlar ortaya dökülür; arkadaşın, akraba ve kardeşin bir faydası olmaz.

105-109. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyette, hâkim ve valilere ciddi bir uyarı vardır. Bu şiddetli uyarı, kendilerine delil ve karinelerle hak belli olduğu zaman, taraf tutarak veya rüşvet alarak hukukun zâhirindeki bir lafza sarılıp sert ve katı hüküm vermelerine yöneliktir.

Âyette bazı terbiye şeyhlerine de bir uyarı vardır. Bu uyarı, onların müridlerde bir ayıp gördükleri zaman utanarak veya şefkat ederek onu örttüklerinde olur. Bunun için, "Terbiye şeyhine (her zaman) şefkatli olmak uygun değildir" demişlerdir. Ancak o, kusur işleyenin adını bizzat zikretmeden, cemaat içinde durumu genel ifadelerle anlatır, kusur işleyen kimse, kendisine söylendiğini anlar.

Âyette, bazı müridlere de bir kınama ve uyarı vardır. Bu uyarı, insanların hallerini kontrol ettiklerinde, onlara sevdikleri şeyleri söyleyip hoşlanmadıkları hallerini gizledikleri zaman olur. Allah Teâlâ'nın, *"İnsanlardan gizlerler ..."* âyeti bu konuda delildir. Bilakis onların bunun tam tersine hareket etmeleri gerekir.

Velilerden biri demiştir ki: "Sizin benden hoşlanmadığınız şeyler (insanlardan saklamaya çalıştığınız haller) var ya, benim kalbimin asıl arzuladığı odur." En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Tövbeye Teşvik

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette tövbeye teşvik ederek şöyle buyurdu:

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ
يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿١١٠﴾

110. ***Kim bir kötülük yapar yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse Allah'ı çok affedici ve çok merhamet edici bulur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kim bir kötülük eder,* yani başkasını üzecek çirkin bir iş yapar *yahut kendisinde* bulunan bir günahla nefsine *zulmeder de sonra Allah'tan affını isterse ..."*

Diğer bir mana: Kim şirkin dışında bir günah işler veya şirke girerek nefsine zulmeder de sonra affını isterse,

Diğer bir mana: Kim, büyük bir günah işler veya küçük günahlarla kendisine zulmeder de sonra Allah'tan affını isterse, *Allah'ı günahlarını çok affedici ve* tövbesini kabul ederek *kendisine çok merhamet edici bulur."*

Bu âyette, Tu'me ile kavmini tövbe ve istiğfara teşvik vardır. Aynı teşvik bütün insanlar için devam etmektedir.

110. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kim hevasına meylederek kötülük işler yahut mâsivaya yönelerek kendine zulmederse,

Yahut kim kusur ve hatalara dalarak kötülük işler, gaflet ve tembelliğe düşerek kendine zulmederse,

Yahut kim kerametlere takılıp kalarak ve taatlerin tadına aldanarak kötülük yapar, derece ve makamlarda olduğu hale kanaat ederek kendine zulmeder de sonra hemen peşinden Allah'tan affını isterse, Allah'ı çok affedici ve çok merhamet edici bulur; çünkü O, bir gafletinden dolayı kulunu hemen huzurundan çıkarmaz ve terketmez.

İftira En Büyük Kötülüktür

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, başkasına hırsızlık iftirası atan hırsızlık çetesini kınayarak şöyle buyurdu:

وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْماً فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِه۪ۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَل۪يماً
حَك۪يماً ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ خَط۪يٓئَةً اَوْ اِثْماً ثُمَّ يَرْمِ بِه۪ بَر۪يٓئاً
فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَاناً وَاِثْماً مُب۪يناً ﴿١١٢﴾

111. ***Kim bir günah işlerse onu ancak kendi aleyhine işlemiş olur. Allah her şeyi bilendir, her işinde hikmet sahibidir.***

112. ***Kim bir suç veya günah işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa şüphesiz büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Kim* hırsızlık, yalan yere yemin yahut başkasına suç iftirası gibi *bir günah işlerse onu ancak kendi aleyhine işlemiş olur;* onun zararı sadece kendisine dokunur. *Allah, kulların içinden geçen her şeyi bilendir,* onlara hemen azap etmeyip mühlet vermesinde ve kusurlarını örtmesinde büyük *hikmet sahibidir.*"

"*Kim bir* hata yani zararı başkasına dokunan *suç* veya zararı kendinde kalan *bir günah işler de sonra,* Tu'me'nin yahudi Zeyd'e yaptığı gibi, *onu bir suçsuzun üzerine atarsa şüphesiz o kimse, büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.* Bu öyle bir günahtır ki çirkinliği ve rezilliği kimseye gizli değildir.

111-112. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Günah, içi tırmalayan, gönülde sıkıntı ve rahatsızlık meydana getiren ve göğsü daraltan şeydir. Bunun zıddı iyiliktir.

İyilik, gönlün kendisiyle rahat ettiği ve kalbin huzur bulduğu şeydir. Her kim kalbinin rahatsız olduğu ve kabul etmediği bir şeyi yaparsa nuru noksanlaşır, kalbi kararır. "*Kim bir günah işlerse ...*" âyeti buna işaret etmektedir. Yani işlediği günah yüzünden nefsinin ve ruhunun nuru söner.

Kim bir günaha veya ayıp olan bir işe bulaşır da sonra onu kötü zan ile başkasına nisbet ederse büyük bir iftira yüklenmiş ve apaçık bir günah işlemiş olur.

Hak yolunda giden bir müride gereken şey, başkasının kusurlardan temiz olduğunu düşünüp kusur ve ayıbı kendi nefsinde görmesidir. Allah'a vâsıl olan kâmil ise her şeyde kemali görür; çünkü o, baktığı her şeyde Allah'ı tanır, o şeydeki ilâhî tecelliyi seyreder, bir noksanlık görmez. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Her Hayır Allah'ın Rahmetiyledir

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, resûlüne lutfettiği hidayet ve inayet nimetine şahitlik ederek şöyle buyurdu:

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَۜ وَمَا
يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍۜ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُۜ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

113. ***Allah'ın sana lutfu ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya niyetlenmişti. Onlar ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitabı ve hikmeti indirdi ve sana bilmediğini öğretti. Allah'ın lutfu sana gerçekten büyük olmuştur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah'ın sana lutfu ve rahmeti olmasaydı,* yani seni günahlardan koruyarak yaptığı ihsanı ve özel yardımıyla rahmeti olmasaydı, *onlardan bir grup seni saptırmaya niyetlenmişti.* Onlar, hırsızlık yapan adamın grubudur. Bu kimseler olayın aslını bildikleri halde, seni hak üzere hüküm vermekten saptırmak istediler; fakat onlardan önce sana Allah'ın inayeti yetişti, koruması sardı, böylece haktan ayrılmadın. Bundan murat, onların bu işe niyetlerini ortadan kaldırmak değildir; çünkü o oldu. Asıl murat, onların niyetinin Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] bir etkisi olmadığını belirtmektir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar ancak kendilerini saptırırlar,* zira yalan ve hilelerinin sonucu onlara döner. Onlar *sana bir zarar veremezler."* Çünkü Allah seni korumaktadır. Onları savunma adına içinden geçenlere gelince, bu, senin işin zâhirine itimadından ileri gelmiştir. Sana ancak zâhire göre hükmetme emri verildi; insanların içinden geçirdiklerinin hesabı ise Allah'a aittir.

"Allah sana kitabı yani Kur'an'ı *ve hikmeti,* Kur'an'la konuştuğun hikmetleri *indirdi, ayrıca sana* daha önce vâkıf olmadığın işlerin gizli

yönlerinden yahut din işlerinden ve hükümlerden *bilmediklerini öğretti. Allah'ın lutfu sana gerçekten büyük olmuştur."*

Peygamberlikten daha büyük bir nimet yoktur. Cenâb-ı Hakk'ın özellikle onu bütün yarattıklarına üstün kılması, kendisini bütün insanlara peygamber olarak göndermesi, onun elinde, daha önce hiçbir peygamberde olmadığı kadar insanı hidayete ulaştırması ve bunların dışında sayılamayacak kadar faziletleri nasip etmesi, yüce Allah'ın, Resûl-i Ekrem'e [sallallahu aleyhi vesellem] yaptığı büyük ihsanlarıdır.

113. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Eğer Allah Teâlâ, ezelî inayetiyle velilerine ihsanda bulunmasaydı ve onları özel koruması altında tutmasaydı, avam halk onları hakikatten uzaklaştırır, engeller, onları hak yola sülûkten alıkordu. Fakat kime ezelde ilâhî inayet yâr olmuşsa, ona cinayet oku (isyan kiri) isabet etmez. Allah onların ayaklarını hak yolda sabit tutar, nihayet onlara hakikati gösterir, kalplerinden perdeleri kaldırır; böylece ilâhî kitabın sırlarını anlarlar. Kalplerinden hikmet ve sır kaynakları fışkırır. Öyle ilimler elde ederer ki onları herhangi bir kitap ve defter yazmaz. Böylece her iki dünyada büyük bir hayrı ede ederler. Gerçekten Allah'ın velilerine ihsanı çok büyüktür.

Her Sözde Hayır Yoktur

Tu'me b. Übeyrik'ın hırsızlığı ortaya çıkınca, onun durumu hakkında gizli konuşmalar ve mâlâyâni tartışmalar çoğaldı. Cenâb-ı Hak, onları bundan nehyederek şöyle buyurdu:

لَا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ
اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ
نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾

114. ***Onların gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka vermeyi yahut bir iyilik yapmayı yahut da insanların arasını düzeltmeyi emreden kimselerin konuşmaları bunun dışındadır. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa biz ona büyük bir mükâfat veririz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, müminleri susmaya teşvik ederek buyurdu ki:

"*Onların*, o hırsız veya başkası hakkındaki *gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur*; hatta bütün konuşmaları hayırsızdır. *Ancak kim*, konuşmasıyla farz veya nâfile *sadaka vermeyi tavsiye ederse* onun sevabının bir misli de kendisinin olur. *Yahut bir iyilik yapmayı emrederse* sevabına ortak olur."

Ma'ruf yani iyilik, dinin güzel bulduğu ve selim aklın uygun gördüğü işlerdir. Bu, Allah rızası için birine borç vermek, muhtaç birine yardım etmek, cahile ilim öğretmek, yolunu kaybedene yol göstermek ve bunlar dışındaki hayırlardır.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Yahut iki insanın arasını düzeltmeyi tavsiye ederse o sözde hayır vardır.*" Yani iki kimse arasında ıslaha vesile olacak şeyler *tavsiye ederse*; Tu'me ile yahudinin veya başkalarının arasını bulmak gibi, bu tür konuşmalarda hayır vardır.

Mücâhid demiştir ki: "Âyetin hükmü, bütün insanlara yöneliktir. Âyet, hayır işlerle ilgili olan sözler hariç, insanların gizlice konuştuğu ve dalıp gittiği konuşmalarda bir hayır olmadığını ifade etmektedir."

"*Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunları yaparsa*, yani sadaka vermeyi, iyilik yapmayı ve iki insanın arasını düzeltmeyi *tavsiye ederse biz ona büyük bir mükâfat* ve hayır *veririz.*"

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Âyette sözle iyiliğin, onu emretmeye bağlı olduğu belirtildi; büyük mükâfat ise bizzat o iyiliği yapmaya bağlandı. Bu şunu göstermek içindir: Bu işleri emreden kimse iyiler arasına giriyorsa onları bizzat yapan kimse öncelikle girer. Hem

asıl istenen, ameldir. İyi şeyleri emretmenin itibara alınması, sözün fiile sebep olmasından dolayıdır. Âyette ayrıca, yapılan işin sevap getirmesi, Allah rızası için yapılmasına bağlandı. Şüphesiz ameller niyetlere göre değerlendirilir. Kim bir hayrı gösteriş ve adını duyurmak için yaparsa ona karşılık Allah'tan bir sevabı hak etmez. Verilecek sevabın büyük olarak nitelenmesi, kulun elden kaçırdığı dünyalık şeylerin çok basit olduğuna dikkat çekmek içindir."

114. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Âyette, sükûta teşvik vardır. Sükût, tasavvuf yolunda kuvvetli bir rükündür. O, dört temel rükünden biridir. Diğer rükünler, uzlet (halktan uzaklaşma), açlık ve uykusuzluktur. Bu, manevi terbiyeye yeni başlayanların yoludur. Kimin manevi yolda güzel bir başlangıcı olmazsa onun sağlam bir nihayeti olmaz.

Ârifler demiştir ki: "Dil sükût ettiği ölçüde, gönül mâmur olur; dil (hayır dışında) ne kadar çok konuşursa gönül o derece harap olur."

Şu da âriflerin bir sözü: "İlim çok olunca, söz az olur; ilim az olunca söz çok olur."

Yine ârifler demiştir ki: "Kim Allah'ı tanırsa dili tutulur (çok laf edemez olur)."

Âlimlerden birine, "İlim öncekilerde mi çoktu günümüzde mi çoktur?" diye sorulunca şöyle demiştir: "Öncekilerde ilim çoktu, günümüzdekilerde ise laf çoktur!"

"Kim bunları yaparsa ..." âyeti, amelin, amelsiz ilimden daha değerli olduğuna bir işarettir.

Müminlerin Yolundan Ayrılmanın Sonu

Yukarıda konu edilen Tu'me b. Übeyrik kaçıp müşriklere katılarak dinden çıkınca, hakkında şu âyet indi:

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ
سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَٓاءَتْ مَصِيراً ﴿١١٥﴾
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَمَنْ
يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً بَعِيداً ﴿١١٦﴾

115. ***Kim kendisine doğru yol belli olduktan sonra, Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse onu gittiği yolla baş başa bırakırız ve sonuçta cehenneme sokarız. O ne kötü bir yerdir.***

116. ***Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa o koyu bir sapıklığa düşmüştür.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Kim, kendisine doğru yol belli olduktan sonra,* yani mucizelerini görerek kendisinin hidayet üzere olduğunu bildikten sonra *Peygamber'e karşı çıkar,* hak yolu terkeder *ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse,* yani onların sahip olduğu itikad ve amelin dışında bir yola girerse *onu gittiği yolla baş başa bırakırız,* onu kendi haline terkeder, tercih ettiği sapıklıkla baş başa bırakırız. *Sonra onu cehenneme sokarız;* kendisini orada yakıp helâk ederiz. *O, gidilecek ne kötü bir yerdir!*"

Âyet, ümmetin icmâına (âlimlerin bir konudaki ortak görüşüne) muhalefet etmenin haram olduğunu göstermektedir; çünkü Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine karşı gelenlere ve umum müminlerin yolundan ayrı bir yola gidenlere şiddetli bir azabı vaat etmiştir. Bunların her ikisi de haramdır. Müminler yolunun dışında bir yola uymak haram olunca, onların yoluna uymak farz olur. Bu konudaki açıklamalar için Beyzâvî'ye bakınız.

Sonra Tu'me, müşrik olarak dinden çıkınca, hakkında şu âyet nâzil oldu:

"Hiç şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar." Şirkin çirkinliğinden dolayı bu âyet, aynı sûrede bir kez daha tekrar edildi (Kırk sekizinci âyet de aynı hükmü belirtmektedir).

Bu konuda şu olay nakledilmiştir:

İhtiyar bir adam Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek, "Ben günahlara dalmış bir ihtiyarım, ancak ben Allah'ı tanıdıktan ve O'na iman ettikten sonra kendisine hiçbir şeyi ortak koşmadım. O'ndan başkasını dost edinmedim. Günahlara, bana zarar vermez cüretiyle dalmadım. Bir an olsun Allah'tan kaçıp kurtulabileceğimi, O'nu âciz bırakacağımı düşünmedim. Ben pişmanım ve tövbe ediyorum. Allah katında benim halimi nasıl görüyorsun?" diye sordu. Bunun üzerine bu âyet indi.[939]

Âyet şöyle bitiyor: *"Kim Allah'a ortak koşarsa o, tam manasıyla* haktan sapmış, *koyu bir sapıklığa düşmüş olur."* Çünkü şirk, sapıklıklar içinde en çirkinidir; doğruluk ve istikametten en uzak olanıdır. Şirkle ilgili birinci âyette, *"Kim Allah'a şirk koşarsa o, büyük bir günahla iftira etmiş olur"* (Nisâ 4/48) buyruldu; çünkü o âyet Ehl-i kitabın kıssasıyla ilgilidir. Onların şirkinin kaynağı (cehalet değil), bir çeşit iftiradır ve o, Allah adına asılsız bir şeyi iddia etmektir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

115-116. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim şeyhine muhalefet eder ve kendi kafasına göre başka bir yola girerse Allah onu girdiği yolla baş başa bırakır, onu hiç farkında olmadığı bir şekilde yavaş yavaş azaba yaklaştırır. Bazan ondan ceza geciktirildiğinde o, "Eğer bu yaptığımda Allah'a karşı bir kötü edep olsaydı, ilahî medet kesilir, huzurdan uzaklaşmayı gerektirirdi!" der. Bazan medet kesildiği olur, fakat o farkında değildir. Onun, istediği ile baş başa kalmasından başka bir şey olmasaydı bile, bu durum, zarar olarak kendisine yeterdi.

939 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/359.

Kısaca, bir mürid için elinden manevi fetih ve hidayet görüldükten sonra terbiye şeyhlerinden ayrılmak ve onlardan başkasına gitmek, velev ki kendi zannınca daha kâmil bir şeyhe gittiğini düşünse bile, bu durum bir çeşit kovulmak, kapıdan uzaklaştırılmak ve müridlik ahdini bozmaktır. Kendisi için asla hayırlı bir netice çıkmaz. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Şirkin Kötülüğü

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette şirkin kötülüğünü ve onun ne kadar çirkin işlere sebep olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا ﴿١١٧﴾
لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ
وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذَانَ الْأَنْعَامِ وَلَآمُرَنَّهُمْ
فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ
خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ
إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولٰئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾

117. ***Onlar Allah'ı bırakıp yalnızca birtakım dişi varlıklara** (Lât, Uzzâ, Menât gibi dişi isimlerini verdikleri putlara) **taparlar. Hakikatte onlar ancak azgın şeytana tapıyorlar.***

118. ***Allah şeytanı lânetledi; o da, "Yemin ederim ki kullarından belli bir pay alacağım" dedi.***

119. ***Ayrıca şeytan, "Onları mutlaka saptıracağım, boş kuruntulara daldıracağım, onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar** (putlar için işaretleyecekler), **yine onlara emredeceğim de Allah'ın***

yarattığını değiştirecekler" dedi. Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse elbette apaçık bir hüsrana uğramıştır.

120. Şeytan onlara vaatlerde bulunur ve onları ümitlendirir; halbuki şeytanın onlara söz vermesi aldatmacadan başka bir şey değildir.

121. İşte onların varacağı yer cehennemdir; ondan kaçıp kurtulacak bir yer bulamazlar.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlar Allah'ı bırakıp yalnızca* Lât, Uzzâ, Menât gibi *dişi isimlerini verdikleri putlara taparlar.* Onlara göre bu putlar dişidirler. Yahut onlar, aklı olmayan ve bir şey anlamayan cansız varlıklardır. Bu durumda onlar, bir iş yapabilen değil, kendileri üzerinde tasarrufta bulunulan varlıklardır; halbuki gerçek mâbudun hakkı, bizzat işi yapan olmaktır, başkasının etki ve tasarrufunda olmak değildir.

Yahut âyet, "dişi" ifadesiyle melekleri kastetmektedir; çünkü onlar meleklere tapıyor ve onların Allah'ın kızları olduklarına inanıyorlardı.

Âyet şöyle bitiyor: *"Hakikatte onlar, ancak azgın,* âsi *şeytana tapıyorlar;* çünkü onlara bunu emreden ve kendilerini putlara tapmaya teşvik eden şeytandır. Şeytan putların içine girip oradan müşriklerle konuşuyordu.

Cenâb-ı Hak sonra, şeytanı kendisinden nefret edilecek sıfatlarla tanıtarak buyurdu ki: *"Allah şeytanı lânetledi;* yani onu rahmetinden uzaklaştırdı. *Şeytan da şöyle dedi:*

'Yemin ederim ki kullarından belli bir pay alacağım.' Yani kendi lehime düşündüğüm şeyleri onlardan koparıp alacağım. *Onları mutlaka* haktan *saptıracağım,* kendilerini uzun yaşama hayallerine, dirilmenin ve hesabın bulunmadığı gibi *boş kuruntulara,* bâtıl düşüncelere *daldıracağım. Onlara* kesinlikle *emredeceğim;* Allah'ın helâl kıldığını haram yapmak için *hayvanların kulaklarını yaracaklar* ve onların haram olduğunu söyleyecekler. Araplar böyle yapardı, beş doğum yapan dişi develerin kulağını yararak artık onları çalıştırmanın ve etini yemenin haram olduğunu söylerlerdi. Âyette, Allah'ın helâl kıldığı her şeyi haram kılmaya bir işaret olduğu

gibi, Allah'ın tam ve kâmil olarak yarattığı her şeyi bir fiilen veya kapasite olarak noksanlaştırmaya da bir işaret vardır.

Köleleri kısırlaştırmak, dövme yaptırmak ve kaşları yoldurmak gibi şeyler de bu değiştirmeye girer. Beyzâvî bunlara, normal yolu bırakıp livâta yapmayı, kadınların kendi aralarında yaptığı seviciliği, güneşe ve aya tapmayı, Allah'ın fıtrat dini olan İslâm'ı değiştirmeyi, organları ve yetenekleri kişiye bir kemal kazandırmayan ve Allah'a yakınlık sebebi olmayan işlerde kullanmayı da eklemiştir.

Bütün bunlar, yaratılışı değiştirmek, eşyayı hedefi dışında kullanmaktır. Âyetin genel ifadesi, her türlü kısırlaştırmayı da içine almaktadır; fakat fakihler bir ihtiyaç durumunda hayvanların kısırlaştırılmasına ruhsat vermişlerdir. Âyetteki dört cümle, şeytanın sözünü yahut fiilen yaptığını anlatmaktadır."[940]

Cenâb-ı Hak, sonra şeytandan sakındırarak şöyle buyurdu: "*Kim Allah'ın emrettiğini terkedip* şeytanın emrettiklerine uyarak *onu dost edinirse elbette apaçık bir hüsrana uğramıştır;* çünkü o, ana sermayesini zayi etmiş, cennetteki mekânını terkedip onun yerine cehennemden yer almıştır."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Şeytan onlara* söz verir, birtakım şeyler vaat eder fakat yerine getirmez, *onları ümitlendirir;* ancak onlara bir şey veremez. *Şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaat etmez.* O da, içinde zarar olan bir şeyi faydalı gibi göstermesidir. Şeytan onlara, 'Siz hak üzeresiniz, siz cennete daha layıksınız!' gibi birçok aldatıcı vesveseler verir."

"*İşte onların,* o şeytana aldananların *varacağı* ve kalacağı *yer cehennemdir; ondan kaçıp kurtulacak, dönüp gidecek bir yer bulamazlar.*"

117-121. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Sen neyi seversen, onun kölesi olursun; öyleyse Allah'tan başka şeylere kulluk etmekten sakın. Eğer sen, nefsini sever ve onun keyfî

940 bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/238 (Beyrut 1988).

isteklerini Rabb'inin haklarına tercih edersen yahut kadına, gyim kuşama, hayvanlara veya bunların dışında aşırı muhabbet ettiğin şeylere boyun eğip her canının çektiğini yaparsan, Rabb'inden başkasına kulluk etmiş olursun. Yine, sonsuz kerem ve ihsan sahibi Rabb'inden uzaklaşarak şeytana yem olmaktan sakın. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Şeytanın senden gafil olmadığını bildiğine göre, sen de varlığın elinde olan Allah'tan gafil olma!" Sevgilinin muhabbetiyle dolu ol ki düşmanın düşmanlığına karşı sana yetsin. Öyleyse Allah'ı dost ve sahip edin. Şeytandan uzaklaş. Cenâb-ı Hakk'ı müşahede deryasına dalarak şeytandan uzak dur. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İman ve Salih Amel Sahiplerine Müjde!

Cenâb-ı Hak bundan sonra, müşriklerin aksine, güzel işler yapan müminleri zikrederek şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًاۜ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاۜ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾

122. *İman eden ve salih amel işleyenleri, içinde ebedî kalacakları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Bu, Allah'ın gerçek bir vaadidir. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Allah'ın varlığına ve birliğine *iman ve* mükellef oldukları *salih amelleri yerine getirenleri, içinde ebedî kalacakları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Bu, Allah'ın gerçek bir vaadidir. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"* Yani sözünde Allah'tan daha sadık olan hiç kimse yoktur.

Âyetten maksat, şeytanın kendisine tâbi yakınlarına vaat ettiği yalan vaatlere karşı, Allah'ın dostlarına yaptığı sadık vaadi hatırlatmaktır. Bu, kulu ilâhî vaade ulaştıracak sebeplere sarılmaya bir teşviktir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

122. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kim Cenâb-ı Hakk'ın azamet sahibi olduğunu bilir ve O'na karşı kulluk görevlerini hakkı ile yerine getirirse Allah onu altından ilimler akan marifet cennetlerine dahil eder; orada ebedî olarak kalır. Bu, Allah'ın hak bir vaadi ve gerçek bir sözdür. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir ki?

Sadece Temenni Yetmez

Bu ilâhî vaade, kuru temenni ve tembellik ile ulaşılmaz; ona ancak salih amel ve halis niyetle ulaşılır. Hak Teâlâ bu hususu belirterek şöyle buyurdu:

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَٓا اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِۜ مَنْ يَعْمَلْ سُٓوءًا يُجْزَ بِهٖۙ
وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾

123. ***Allah'ın vaadine, ne sizin temennileriniz ne de Ehl-i kitabın kuruntuları ile ulaşılır. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür. Bu kimse kendisi için Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamaz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey müslümanlar,* iman ehli için belirttiğim *bu müjdelere, sizin sözde kalan temennileriz ve Ehl-i kitabın boş kuruntuları ile ulaşılmaz;* bilakis Allah, kulları arasında hükmeder ve onlara amellerinin karşılığını verir.

Rivayet edildiğine göre, müslümanlarla Ehl-i kitap birbirlerine karşı övündüler. Ehl-i kitap, "Bizim peygamberimiz sizin peygamberinizden öncedir; bizim kitabımız da sizin kitabınızdan önce indirilmiş bir kitaptır; dolayısıyla biz Allah'a sizden daha yakınız!" dediler. Müslümanlar da, "Biz Allah'a sizden daha yakınız; bizim peygamberimiz peygamberlerin sonuncusudur; kitabımız ise önceki kitaplar hakkında hüküm verir (onları kontrol eder, doğrusunu eğrisini ortaya koyar)" dediler. Bunun üzerine bu âyet indi.[941]

Âyetteki hitabın müşriklere olduğu da söylenmiştir. Onların kuruntusu, "Cennet ve cehennem yoktur!" sözleridir. Yahut onlar birbirlerine şöyle dediler: "Eğer iş, bu müslümanların dediği gibi ise (ahirette cennet cehennem varsa), sizin durumunuz onlardan daha hayırlı olur!"

Ehl-i kitabın kuruntusu ise âyette geçtiği gibi, *"Bize sayılı günler hariç, azap dokunmaz!"* (Âl-i İmrân 3/24) sözleridir. Onların diğer bir kuruntusu da, *"Cennete ancak yahudi yahut hıristiyan olanlar girecektir"* (Bakara 2/111) sözleridir.

Cenâb-ı Hak, sonra, işin aslını belirterek buyurdu ki:

"Kim bir kötülük yaparsa dünyada veya ahirette *onun karşılığını görür."*

Rivayet edildiğine göre bu âyet indiği zaman, Ebû Bekir [radıyallahu anh], Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem],

"Yâ Resûlallah, eğer bize her kötü amelimizin karşılığı verilirse azaptan kim kurtulacak?" diye sordu. Resûlu-i Ekrem,

"Sen hiç üzülmüyor musun? Hasta olmuyor musun? Başına bir darlık ve sıkıntı gelmiyor mu?" diye sordu, Ebû Bekir,

"Evet, bunlar başımıza geliyor" dedi. O zaman Resûlullah,

"İşte bunlar, yaptığınız kötü amellerin karşılığı olarak başınıza gelmektedir" buyurdu.[942]

---

941 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/694.

942 Ahmed, *Müsned*, 1/11; Hâkim, *Müstedrek*, 3/74; İbn Hibbân, *Sahîh*, nr. 2899; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/696.

Şu halde kim kötü bir iş yaparsa onun karşılığını bulur.

Âyet şöyle bitiyor: *"O kimse, Allah'tan başka,* kendisini sevip savunacak *bir dost bulamadığı gibi,* kendisine yardım edecek ve Allah'ın azabından kurtaracak *bir yardımcı da bulamaz."*

123. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Manevi mertebelere yalan temenni ve boş iddialarla ulaşılmaz; onlara ancak yüksek gayret ve sağlam mücâhedelerle ulaşılır. Manevi makamlara yalnız salih ameller ve safi hallerle ulaşılır. Bu konuda şu manadaki şiiri okurlar:

"Uğruna çekilen sıkıntı ve çile ölçüsünde yüksek şeyler elde edilir. Kim izzet isterse geceleri uykusuz kalır (amel, ibadet yapar). Sen hem izzet istiyorsun hem de gece boyunca uyuyorsun. Böyle izzet ve yücelik elde edilmez. İnciye ulaşmak isteyen kimse denize dalar."

"O'na ne sizin temennileriniz ne de Ehl-i kitabın kuruntuları ile ulaşılır" âyeti nâzil olunca, Ehl-i kitap, "Bizimle sizin aranızda bir fark yok, hepimiz eşitiz!" dediler; bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَق۪يرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ د۪ينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ
وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰه۪يمَ حَن۪يفًاۜ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰه۪يمَ خَل۪يلًا ﴿١٢٥﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُح۪يطًا ﴿١٢٦﴾

124. *Erkek ve kadınlardan kim mümin olarak salih ameller işlerse işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.*

125. *Güzel ameller işleyerek kendini Allah'a veren ve tevhid üzere İbrahim'in dinine tâbi olan kimseden dince daha güzel kim vardır? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.*

126. ***Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmıştır (hiçbir şey O'na gizli kalmaz).***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Erkek ve kadınlardan,* her *kim mümin olarak salih ameller işlerse ...*"

Bu salih ameller, kulun mükellef tutulduğu şeylerin en mühim olanlarıdır; çünkü insanın bütün salih amelleri yerine getirmesi takati dışındadır. Kadınlar, salih ameli yerine getirmede erkeklerle eşit durumdadır. Âyette, salih amel edenin mümin olması şartı zikredildi; zira amellerin kabulünde iman şarttır. İman olmadan yapılan hiçbir amele sevap yoktur. Yukarıdaki şartlarda salih amel işleyenlerin mükâfatı şöyle zikredilmiştir:

"*İşte onlar, cennete girecek kimselerdir;* yahut Allah onları cennete dahil edecektir. *Onların yaptığı salih amellerin sevabından zerre kadar noksanlaştırılmaz.*"

Beyzâvî demiştir ki: "İtaat edenin sevabından hiçbir şey noksanlaştırılmayınca, isyan edenlerin azabında da bir artırma olmaz; çünkü amellere karşılık veren zat, merhametlilerin en merhametlisidir."

Bütün varlığı ile *Allah'a yönelen kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir?* Yani, bütün varlığı ile Mevlâ'sına boyun eğip itaat eden kimseden daha güzel din sahibi hiç kimse yoktur. *Bu kimse aynı zamanda muhsindir;* yani Rabb'ine ve O'nun kullarına karşı görevlerini en güzel şekilde yerine getiren tevhid ehli biridir ve halis bir şekilde İbrahim'in dinine tâbi olmuştur. Bu da temel esaslarıyla İbrahim'in dinine uygunluk arzeden, hatta onun aynısı olan Muhammedî dine (İslâm'a) girerek gerçekleşir. Kim İbrahim'in dini üzere olduğunu iddia eder de İslâm'a girmezse o kimse iddiasında yalancıdır.

Cenâb-ı Hak daha sonra Hz. İbrahim'in dinine dine tâbi olmaya teşvik edecek gerekçeyi zikrederek buyurdu ki: "*Allah İbrahim'i dost edindi.*" Yani onu özel olarak seçti ve kendisine ancak dostun dosta yapacağı özel ihsanlarda bulundu. Âyetten hemen önce İbrahim ismi geçtiği hal-

de, sonunda da açıkça İbrahim isminin zikredilmesi, kendisini yüceltmek ve onun övülecek bir kimse olduğunu açıkça belirtmek içindir.

Hz. İbrahim'e, Allah sevgisi vücudunun her zerresine sirayet ettiği için "Halil" (özel dost) denmiştir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. İbrahim [aleyhisselâm], sürekli insanlara ziyafet verir, yemek yedirirdi. Bu sebeple kendisine, "Ebü'd-düyûf" (Misafir babası) ismi verilmişti. Evi yol üzerindeydi, yoldan geçeni evine davet ederdi. Bir sene kıtlık oldu; insanlar çok zorda kaldılar. İnsanlar Hz. İbrahim'in kapısında yığılıp yiyecek istediler. Hz. İbrahim'in de yiyecek erzakı her sene Mısır'daki bir dostu tarafından gönderilirdi. Hz. İbrahim, hizmetçilerini develerle Mısır'daki dostuna gönderdi, yiyecek istedi. Dostu, hizmetçi gençlere,

"Eğer İbrahim kendisi için yiyecek isteseydi, yüklerce gönderirdim, fakat o, misafirleri için istiyor; insanların başına gelen kıtlık bizi de vurdu!" dedi. Gençler, bir şey alamadan geri döndüler. Yolda kumlu topraktan oluşan bir vadiye uğradılar. İnsanların yanına çuvalları boş olarak dönmekten utanarak bütün çuvalları kumla doldurdular. Hz. İbrahim'e gelince durumu kendisine haber verdiler; Hz. İbrahim, yiyecek bekleyen insanlar kapısında beklediği için çok üzüldü. O sırada kendisini bir uyku bastı, uyudu. Hanımı Sâre ise uyuyordu. Uyandığında,

"Sübhânellah, yiyecek için giden bu gençler gelmedi mi?" diye sordu, gençler, "Geldik!" dediler. Sâre, "Bir şey getirmediniz mi?" diye sordu, onlar da, "Getirdik!" dediler. Sâre, çuvalların yanına gidip ağızlarını açtığında onların halis unla dolu olduğunu gördü. Hemen fırıncıları çağırdı; ekmek pişirildi ve misafirlere verildi. O sırada Hz. İbrahim uyandı, ekmek kokusunu alınca,

"Ey Sâre, bu nereden geldi?" diye sordu, Sâre,

"Senin Mısırlı dostundan geldi!" diye cevap verdi. Hz. İbrahim de,

"Hayır, dostum yüce Allah'tan geldi!" dedi. O zaman Allah kendisine halilim (dostum) ismini verdi.[943]

---

943 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/365; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1/484 (Beyrut 2002).

Zeccâc demiştir ki: "Halil'in manası, sevgisinde hiçbir bozukluk olmayan kimse demektir. Yahut Hz. İbrahim, fakirlik ve ihtiyacını sadece Allah'a açtığı için kendisine 'Halil' denmiştir."

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi, mülk, yaratılış ve kul olarak Allah'ındır. Mülk O'nundur; insanlar da O'nun kullarıdır; O dilediğini dostluğu, muhabbeti ve hizmeti için seçer. Allah, ilim ve kudretiyle her şeyi kuşatmıştır; herkese çalışması ve niyeti ölçüsünde karşılık verir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

124-126. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah yolunda yapılan mücâhede ve çekilen sıkıntı ölçüsünde müşahede gerçekleşir. Manevi yolun başlangıcındaki amel ve gayretler nisbetinde nihayetteki güzel haller elde edilir. Kimin başlangıç hali parlak ise nihayet halleri de parlak olur. Amelin karşılığı, himmetler ölçüsünde olur. Kim bağ, bahçe ve süslü cennetler için amel ederse onunla zevklenir; kim de marifet cenneti için amel ederse onunla nimetlenir. Rabb'in hiç kimseye zulmetmez (Kehf 18/49)

Kim bütün varlığı ile Mevlâ'sına teslim olup itaat ederse Allah katında ondan daha güzel kimse yoktur. Kim, Hanîf dinine sarılırsa -ki bu din, bütünüyle Allah'a bağlanmaktır- o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmış olur ve takva ehlinin ulaşacağı zirve noktaya çıkar. Kim yüce sevgilinin ahlâkı ile süslenirse o kimse, Allah'a herkesten daha yakın olur. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Kadın ve Yetimlerin Hakkına Dikkat!

Dili korumaya bağlı işlerden biri de gerçeğe uygun fetva vermektir; bunun için Cenâb-ı Hak, adaletle hüküm verme emrinden sonra bunu zikretti. İkisi arasında değinilenler ise ara ifade olarak belirtildi. Allah Teâlâ fetva konusunda şöyle buyurdu:

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَٓاءِۜ قُلِ اللّٰهُ يُفْت۪يكُمْ ف۪يهِنَّۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ
فِى الْكِتَابِ ف۪ى يَتَامَى النِّسَٓاءِ الّٰت۪ى لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ
وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَف۪ينَ مِنَ الْوِلْدَانِۙ وَاَنْ تَقُومُوا
لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِۜ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِه۪ عَل۪يمًا ﴿١٢٧﴾

127. Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: Onlara ait hükmü size Allah açıklıyor: Kendileri için belirlenen hakkı** (mehri) **vermeyerek nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlarla, zayıf yetim çocukların hakkındaki hükümler size, bu kitapta okunup açıklanmıştır. Allah size, yetimlerin hakkını tam olarak vermeyi emreder. Hayır olarak her ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, *sana kadınların* mirası ve diğer durumları *hakkında fetva soruyorlar. Onlara de ki: Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor: Önce size onların mirastaki haklarını vermeyi emrediyor. Ve yine onlar hakkında size sûrenin evvelinde açıklandığı gibi fetva veriyor."* Allah bu konuda sûrenin evvelinde şöyle buyurdu:

"Kazandıkları şeylerden erkekler için bir pay vardır, aynı şekilde kadınlar için de kazandıklarından bir pay vardır" (Nisâ 4/32). Sonra miras taksiminde, *"Allah size evlatlarınız hakkında şunu emreder ..."* (Nisâ 4/11) âyetinde bu payı açıkladı.

Yetimler hakkında şöyle buyurdu:

"Yetimlere mallarını verin..." (Nisâ 4/2).

"Eğer yetimlere adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, beğendiğiniz diğer hür kadınlarla evlenin" (Nisâ 4/3).

Allah, kendilerine belirlenen mehri vermeden nikâhlanmak istediğiniz yetimler hakkında size şunu emretti: Onları başkaları ile evlendirin,

mehirlerini adaletle vermeden siz evlenmeyin. Sizler, kadın güzel olur ve malı da bulunursa ona rağbet ediyorsunuz; eğer kadın güzel değilse ona rağbet etmiyorsunuz; mirasına konmak için onu sıkıntıya sokuyorsunuz. Böyle yapmayın; onlarla mehirlerini vererek ya siz evlenin ya da başkaları ile evlendirin.

Câhiliye döneminde, yetim kızlar güzel olur ve malı da bulunursa yakınları ona rağbet eder, mehir vermeden onunla evlenirlerdi. Eğer yetim kız güzel değilse ve malı da bulunmazsa ona rağbet etmezler, kendisini sıkıntıya sokarlar yahut onları başkası ile evlendirirlerdi. Allah Teâlâ her iki kesimin yaptığını da yasakladı.

Allah size küçük çocuklar hakkında da şu fetvayı veriyor: Onların mirastaki paylarını büyük kardeşleriyle birlikte kendilerine verin. Câhiliye döneminde, küçük çocuklara mirastan pay verilmezdi. Rivayet edildiğine göre Uyeyne b. Hısn, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Haber aldığıma göre sen kadınlara ve küçük çocuklara mirastan pay veriyormuşsun; biz ancak savaşa katılan ve ganimeti hak edenlere miras veriyorduk!" dedi. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], *"Bana bu şekilde emredildi"* buyurdu. O zaman bu âyet indi.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Allah size ayrıca yetimlere adaletle muamele etmenizi emreder."* Bu emir, idarecilere de hitap etmekte; onlara yetimler için maslahatı gözetmelerini, onların haklarını güvence altına almalarını ve onların bütün işlerinde ihtiyatla davranmalarını emretmektedir. Cenâb-ı Hak sonra bunu yapanlara sevap vaat ederek şöyle buyurdu:

"Hayır olarak her ne yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir; size iyiliğiniz derecesinde karşılık verir." En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

127. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Sana zâhirî ilimlerin durumundan ve sahipsiz kalmış kalbe ait ilimlerin halinden soruyorlar. Kalbe ait ilimler, temiz fikrin, derin tefekkürün neticesidir. Onlar, hakikat ilminden olan ledünnî ilimler ve rabbânî sırlardır. Onlara ancak halk nezdinde zayıf görülen temiz kalpli kimseler layıktır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Size cennetlik kimseleri haber vereyim mi? Onlar, her zayıf görünümlü ve halk tarafından da garip görülen kimsedir. (Bu kimse halkın gözünde böyledir fakat) eğer o, bir işin olması için Allah'ın adıyla yemin etse, Allah onu yemininde yalancı çıkarmaz, istediğini verirdi."[944]

De ki Allah bu ilimler hakkında size gerekli olan bilgiyi veriyor: Size zâhirî ilimlerden Rabb'inize güzel ibadet yapacağınız kadarını almanızı ve kalp ilmi olan tarikat ilmine yönelmenizi ve ondan gerçek manada kulluk yapacağınız kadarıyla elde etmenizi, tefekkürün neticesinden de Rabb'inizin azametini müşahede edeceğiniz kadarına sahip olmanızı emrediyor. Allah ayrıca her işinizi adaletle yerine getirmenizi; şeriatın hakkını verdiğiniz gibi tarikatın da hakkını vermenizi, hakikatin sırlarını ehli olmayanlardan korumanızı emrediyor. Allah iyilik ve ihsan sahiplerinin ecrini zayi etmez.

Karı Koca Arasında Sulh

Cenâb-ı Hak bundan sonra, karı koca arasında geçimsizlikten korkulduğu zaman aralarında anlaşma yapmalarını emrederek şöyle buyurdu:

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾

128. ***Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa aralarında sulh yapmalarında onlara bir sakınca yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Zaten nefisler cimriliğe hazırdır. Şayet güzel geçinir ve (haksızlıktan) sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.***

---

944 Buhârî, Eymân, 9, Edeb, 61; Müslim, Cennet, 46-47; Tirmizi, Cehennem, 13; İbn Mâce, Zühd, 4; Ahmed, *Müsned*, 3/145.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden,* kendisinden hoşlanmayarak ve haklarını vermeyerek uzaklaşmasından ve onu terketmesinden yahut onunla beraberlik ve konuşmayı ihmal ederek kendisinden yüz çevirmesinden *korkarsa aralarında sulh yapmalarında onlara bir günah yoktur."*

Bu sulh, kadının mehrinden bir miktar noksanlaştırması, gecelik hakkını kumasına devretmesi yahut kocasına bir şeyler hibe ederek onu kendisine meylettirmesi gibi yollarla gerçekleşebilir.

Bu âyet, Sa'd b. Rebîa hakkında inmiştir. O, hanımının üzerine genç bir kadınla evlenip onu ilk hanımına tercih etmesi üzerine âyet indi.

Bir diğer rivayet şudur: Bir adamın hanımı ihtiyarladı, ondan çocukları vardı. Başka bir kadınla evlenmek için onu boşamak istedi. Kadın kocasına,

"Beni çocuklarımın başında bırak, kendin evlen, benim için iki ayda bir veya daha fazla sürede bir geceni ayır yeter yahut hiç ayırma!" dedi. Adam bu durumu Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] arzetti. Resûlullah kendisine,

"Allah senin sözünü işitti, isterse sana bir cevap verir, bekle!" buyurdu. Bu âyet indi.[945]

Âyetin Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] hanımı Sevde b. Zem'a, hakkında indiği de söylenmiştir. Sevde [radıyallahu anhâ] ihtiyarlayınca, Resûlullah kendisini boşamak istedi, bunun üzerine Hz. Sevde,

"Beni hanımlarının içinde tut, benim için bir gece ayırma, ben gecelik nöbetimi Âişe'ye hibe ettim. Ben kıyamet günü senin hanımların arasında dirilmek istiyorum" dedi. Resûl-i Ekrem de öyle yaptı.[946]

Cenâb-ı Hak, sulha teşvik ederek buyurdu ki: *"Sulh,* ayrılmaktan yahut geçimsizlikten ve birbiriyle çekişip durmaktan *daha hayırlıdır."*

---

945 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân,* 2/367.

946 Rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 2/710-712; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl,* 1/486; İbn Hacer, *el-İsâbe,* 8/196 (Beyrut 1995).

Yahut sulhun kendisi daha hayırlı bir iştir. Bu da ancak iki taraftan birinin bazı haklarından vazgeçmesiyle olur. Bu ise nefse ağır gelir ve nefis hakkından vazgeçme konusunda cimrilik eder. Allah Teâlâ şu sözüyle buna işaret etti:

"Zaten nefisler cimriliğe hazırdır." Yani, nefis hemen cimriliğini ortaya kor, ondan kopamaz; çünkü nefis, cimrilik sıfatı üzere yaratılmıştır. Kadın, neredeyse kocası için hiçbir hakkından vaz geçmeyecek ve ona vereceği şeylerde cömertlik yapmayacak fıtrattadır. Koca da kadından hoşlanmadığı zaman, onu nikâhında tutmaya ve onunla güzel geçinmeye sabredemeyecek bir haldedir.

Âyet şöyle devam ediyor. "*Şayet,* kadınlarla *güzel geçinir* ve tabıat icabı onlardan hoşlanmamakla birlikte, kötü geçimden, yüz çevirmekten ve haklarını zayi etmekten *sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır;* iyiliğiniz de geçimsizliğiniz de O'na gizli kalmaz, herkese yaptığının karşılığını verir." Bir haberde şöyle nakledilmiştir:

"Kim hanımının eziyetine sabrederse Allah ona Hz. Eyyûb'un [aleyhisselâm] sevabını verir. Kocasının eziyetine sabreden kadın için de böyledir."

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

128. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki nefis, bir erkekle evlenen kadın gibidir. Evli kadın, kocasını işlerinde ciddi ve kendisine karşı sert görünce, ondan çekinir ve emrine boyun eğer; onda yumuşaklık ve gevşeklik görünce ise emrini hafife alır, boynuna biner, kendisine baskı kurmaya çalışır. Bu durumda kalbinden kocanın heybeti düşer, kocası kendisine bir şey emrettiği veya nehyettiği zaman, emri yerine getirmeye çalışmaz.

Nefis de böyledir. Nefis müridi bidayet halinde ciddi ve kendisine karşı otoriter ve dirayetli görünce, ondan çekinir, emrine boyun eğer, sözünü dinleyip itaat eder. Nefis müridi kendisine karşı gevşek ve rehavet içinde görünce, ensesine biner; bu durumda ona boyun eğdirmek ve kendisiyle mücadele etmek müride zor gelir.

Mürid, nefse saldırıp onu ezdiği zaman, nefis bazı işlerde kendisine genişlik vermesi ve isteklerinde yardımcı olması için onunla sulh yapmak ister. O zaman müridin nefsiyle sulh yapmasında ikisi için bir günah yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Eğer mürid, şiddetli mücâhedeye devam ederse bu bazan usanmaya götürür. Nefsi tanıdıktan sonra, ona iyilik yapar ve sizi Rabb'inizin huzuruna götürene kadar ona karşı uyguladığınız siyaset ve mücâhedede Allah'tan korkarsınız; hiç şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır. Hiçbir şeyi karşılıksız bırakmaz.

Kadınlar Arasında Adalet

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kadınlar arasında adaleti emrederek şöyle buyurdu:

وَلَنْ تَسْتَط۪يعُٓوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَٓاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَم۪يلُوا كُلَّ الْمَيْلِ
فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِۜ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوراً رَح۪يماً ﴿١٢٩﴾

129. *(Ey kocalar!) Çok isteseniz bile kadınlar arasında adaleti sağlamaya güç yetiremezsiniz; öyleyse birine tamamen meyledip diğerini askıya alınmış gibi ortada bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edendir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey kocalar! *Çok isteseniz bile,* zayıf olmanız sebebiyle *kadınlar arasında,* sözde, davranışta, nafakada, giyecek ve sevgi konularında tam anlamıyla ve noksansız bir *adaleti sağlamaya güç yetiremezsiniz.* Onun için sizden bu hüküm hafifletildi, sizi aşan noktalarda günah kaldırıldı. Buna göre kocanın, sevgi ve iltifat gibi kalbe ait muamelelerinde hanımları arasında adaleti gözetmesi farz değildir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], hanımları arasında gece ve gündüzleri taksim eder, hepsine adaletle davranır ve sonra,

"Allahım, bu benim elimde olan konuda yapabildiğim taksimdir, kontrolü elimde olmayan konuda ise beni hesaba çekme!" derdi.[947] Bununla kalbinin meyil ve muhabbetini kastederdi.

Hz. Ömer [radıyallahu anh] derdi ki: "Allahım, ben kalbime sahip olamam; bunun dışındaki işlerde ise adaletli davranacağımı ümit ediyorum."

Cimâ konusuna gelince, onda adalet şart değildir. Erkek bir hanımıyla cinsel ilişkiye girdiğinde, diğeriyle girmek zorunda değildir; hatta biriyle şehvetini harekete geçirecek derecede ilgilenip, cinsel ilişki lezzetini diğerine saklamak için kendini geri çekebilir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Bu durumda,* hiç değilse, güzellik ve gençliğinden dolayı, nafaka, giyecek ve ilgi hususunda *birine tamamen yönelip diğerini askıya alınmış gibi,* ne kocalı ne boşanmış, sanki hapsedilmiş bir vaziyette *ortada bırakmayın.* Bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kimin iki hanımı olur da tamamen birine yönelip diğerini ihmal ederse kıyamet gününde bir tarafı felçli olarak gelir."[948]

"Eğer, kadınlar arasında yaptığınız adaletsizliği düzeltir ve gelecekte de *haksızlıktan sakınırsanız, şüphesiz Allah,* geçmişteki meylinizi *çok bağışlayıcıdır."*

129. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kulluğun gereği, zafiyet ve acziyetini bilmektir. Kul, mükellef olduğu şeyleri, ne kadar kadar gayret etse ve ciddi olsa da hiç noksansız tam olarak yerine getirmeye güç yetiremez. Öyle ise ona layık olan, gerçek kulluk vasfına bürünmek ve Rabb'ine yönelmektir. O zaman, gücünün yettiğini yapar, yetmediğine yeltenmez. Bütünüyle hevâsına ve tembelliğe meyletmez. Gücünü aşan şeylere de aşırı hırs göstermez. Bir halde çakılıp kalmak, tevhid ehlinin işi değildir. Tevhid ehline düşen,

947 Ebû Davud, Nikâh, 38; Tirmizî, Nikâh, 41; Nesâî, İşreti'n-Nisâ, 2; Hâkim, *Müstedrek*, 2/187.

948 Tirmizî, Nikâh, 41; Nesâî, İşreti'n-Nisâ, 2; İbn Mâce, Nikâh, 48; Hâkim, *Müstedrek*, 2/187.

ilâhî tecellilerin altında elden geleni yapmak, sonra tek ve kahhâr olan Mevlâ'nın verdiği hükümleri (başına gelenleri) sükût ve rıza ile karşılamaktır.

İbadet ve amelde, haddinden fazla derine dalıp zorluğa girmeyin, sonra nefsinizi hapiste gibi ortada asılı bırakırsınız. Bu, kalbi perdeli kimselerin işidir. Onlar, belli makam ve haller içinde hapsedilip kalmışlardır. Bir de o makam ve halin halâveti (manevi tadı), kendilerini Allah'tan alıkoymuştur. O makamı ve hali kaybettikleri zaman, sahip olduğu şeyler kendilerinden çekilip alınır, iflas ederler.

Allah ile zengin olan ârifler ise bir hale takılmaz, bir makamda kalmazlar; onlar hep yüce Mevlâ ile beraberdirler. İlâhî kudret önlerine ne getiriyorsa onu kabul eder, ona göre şekil alırlar. Bu telvîn makamı, temkin makamından sonradır.

Diğer bir işaret ve incelik şudur: Bil ki kudret ve hikmet, kalp için iki zevce gibidir. Kalp bir müddet bunun yanında bir müddet öbürünün yanında durur. Kalp, hikmetin yanında kalınca, cehalet, gaflet, zayıflık ve zillet gibi kulluk makamında olur; kudretin yanında kalınca ise rubûbiyyeti müşahede makamında olur. O zaman kalp ilim, manevi uyanıklık, kuvvet ve izzet içinde olur. Kalbin her ikisine karşı adaletle davranmaya gücü yetmez. Öyleyse birine tam yönelip diğerini hepten ihmal etmemeli; bilakis ikisi arasında seyretmeli, her birine hakkını vermelidir. Bu da her birinin faziletini bilerek ve her biriyle Hak yolunda seyrederek olur.

Eğer kalbinizi ıslah eder ve sizi Rabb'inizden alıkoyan şeylerden sakınırsanız, hiç şüphesiz Allah çok affedici ve çok merhamet edendir; iki halden birine gösterdiğiniz fazla meyli bağışlar. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Boşanma ve İlâhî Yardım

Karı koca arasında ıslah imkânsız olur ve koca ayrılmak isterse geçim için korkulmasın, bütün zenginlik Allah'a aittir. Cenâb-ı Hak bu duruma işaret ederek şöyle buyurdu:

وَاِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلاًّ مِنْ سَعَتِهٖۜ وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعاً حَكٖيماً ﴿١٣٠﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ

130. ***Eğer (eşler) ayrılırsa Allah, bol rahmetinden her birini zenginleştirir. Allah (kudretiyle) her şeyi sarmıştır, sonsuz hikmet sahibidir.***

131. ***Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır...***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Eğer karı koca birbirinden ayrılırsa Allah onların hiçbirini diğerine muhtaç etmez;* ayrıldığı kimsenin yerine başka birini nasip ederek yahut eşini unutturarak kendilerine ilâhî emirleri yerine getirecekleri rızık ve başka şeyleri geniş rahmetinden ve sonsuz kudretinden ihsan eder. *Allah, kudretiyle her şeyi kapsar ve Allah,* hüküm ve fiillerinde *hikmet sahibidir."*

Cenâb-ı Hak, sonra, kudretinin büyüklüğünü anlatmak için şöyle buyurdu:

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır..." Yani onlarda bulunan bütün varlıklar O'nun hükmü ve dilemesi altındadır, hepsini O muhafaza edip ayakta tutmaktadır. O, herkese, emrini yerine getirecek imkânı verir ve onu başkasına muhtaç olmaktan kurtarır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

130-131. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki ruh, beşeriyetin (maddi vücudun) kahrı altında hapsolduğu ve Rabb'ine ait tecellilerden perdeli olduğu sürece fakir, aç ve susuzdur. Bu durumda o, hep varlıklara âşık olur ve onlara muhtaç hale düşer, eşyaya takılır kalır. Ruh beşeriyeti terkettiği, beden ve varlık hapishanesinden kurtulduğu zaman Allah onu zatının müşahedesiyle zengin eder; o zaman ruh, müşahede fezasına dalar ve bütün varlıklara tasarruf

etme gücüne sahip olur. İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Sen, eşyanın sahibini görmediğin müddetçe, eşya ile birlikte olursun; varlığın sahibini müşahede ettiğin zaman ise bütün kâinat seninle birlikte olur."

Beşeriyet de böyledir. Kalp müşahedeye ulaşınca Allah bedeni hizmetin (amel ve ibadetin) yorgunluğundan kurtarır; onu marifetin gölgesi altında rahat ettirir. Ruhla beden birbirinden ayrılınca, Allah sonsuz fazlı ve ihsanı ile ikisini de kimseye muhtaç etmez. Şüphesiz Allah ihsan ve ikramı bol olandır, her varlığa gönderdiği yardımdaki tedbirinde hikmet sahibidir.

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır..." âyetinde şuna da bir işaret vardır: Kim Allah ile olursa zatını müşahede devletine ulaşır, Allah onu göklerde ve yerde olan şeylere sahip yapar; böylece kul, Allah'ın mülkünde O'nun halifesi olur. Bunu yapmak Allah için zor bir şey değildir (İbrahim 14/20).

Bütün Hayırların Başı: Takva

Yukarıdaki âyetlerde kadınlardan bahsedildi. Kadınlar şeytanın insanları avladığı ipleridir. Onların fitnesi insanı Rahmân'ın zikrinden alıkor. Bunun için Cenâb-ı Hak, onların fitnesinden sakındırdı. Allah'ın âdeti böyledir; O, ne zaman kadınlardan bahsetse peşinden onlardan sıkındırır. Cenâb-ı Hak ayrıca, bütün fitnelere karşı koruyucu bir kale hükmünde olan takvayı emrederek şöyle buyurdu:

...وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ
وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا
حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِنْ
يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِاٰخَرِينَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾

... Sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size, "Allah'tan korkun" diye emrettik. Eğer inkâr ederseniz biliniz ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah zengindir, övgüye layıktır.

132. *Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.*

133. *Ey insanlar! Allah dilerse sizi giderip yerinize başkalarını getirir. Allah buna kadirdir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Sizden önce* kendilerine Tevrat, İncil ve Zebur gibi *kitap indirilenlere,* diğer ümmetlere *ve sizlere,* 'Zâhiren ve bâtınen Allah'ın emirlerine sarılarak ve yasaklarından kaçarak *Allah'tan korkun!' diye emrettik.* Onlara ve size ayrıca şunu dedik: *Eğer inkâr ederseniz, şunu bilin ki Allah zengindir;* sizin inkârınız O'na bir zarar vermediği gibi, şükrünüz de bir fayda ulaştırmaz (O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur). *Göklerde ve yerde olan varlıklar mülk ve kul olarak O'na aittir."* Onların içinde Allah'ın melekleri de vardır, onlar sizden daha itaatkârdır. Allah sizin şükrünüzden ve takvanızdan bir fayda görmediği gibi; inkârınızdan da bir zarar görmez, O bunları sadece size acıdığı için emrediyor; yoksa O'nun bir ihtiyacı olduğu için değil.

Cenâb-ı Hak, sonra bu hükmü şu sözüyle tekit etti: "*Allah* sonsuz *zengindir; övgüye layıktır."* Yani Allah'ın, kulların ibadetine hiç ihtiyacı yoktur; kullar övsünler veya övmesinler, O, zatında övülmüştür.

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır." Cenâb-ı Hak, zatının zengin ve hamde layık olduğunu göstermek için bu âyeti üçüncü defa tekrar etti. Gerçekten bütün mahlûkat, ihtiyaçlarıyla Allah'ın zenginliğini göstermekte, kendilerine verilen vücut, çeşitli özellikler ve kemalatla O'nun her durumda hamde layık olduğunu ispat etmektedir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

"Vekil olarak Allah yeter." Yani göklerdeki ve yerdekilerden kendisine bağlananları korumak ve onlara amellerinin karşılığını vermek için Allah yeter.

"Ey insanlar, eğer siz Allah'a karşı takva sahibi olmazsanız, *Allah dilerse sizi giderip yerinize başka bir kavmi getirir;* onlar sizden daha itaatkâr ve takva sahibi olur. *Allah bunu yapmaya kadirdir;* o sonsuz kudret sahibidir, hiçbir kimse O'nu âciz bırakamaz, yaptığına engel olamaz."

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyet de Allah'ın zenginliğini ve kudretini ispat etmektedir. Âyet ayrıca Allah'ı inkâr ve emrine muhalefet eden kimseler için bir tehdittir. Bir rivayete göre bu âyet, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] muhalefet eden Araplar'a hitap etmektedir ve şu âyetle aynı manadadır: '*Eğer yüz çevirirseniz, Allah sizi başka bir toplulukla değiştirir*' (Muhammed 47/38). Buna şu hadis de delil olmaktadır: Bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber, eliyle Selman-ı Fârisî'nin omzuna vurarak,

'*Onlar bunun kavmidir*'[949] buyurdu."

131-333. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Takva, hak yolun esası ve hakikat ehlinin temel prensibidir. Hakk'a gidenler, takva üzere gittiler, vâsıl olanlar onunla vâsıl oldular. Cenâb-ı Hak takvayı, önceki ve sonraki bütün ümmetlere emretti; huzuruna yaklaştırdıklarını onunla yaklaştırdı, şeref sahiplerini onunla şereflendirdi.

Takvanın beş derecesi vardır. Birinci derecesi, kulun inkârdan sakınmasıdır. Bu, İslâm makamıdır. İkinci derecesi, kulun isyan ve haramlardan sakınmasıdır. Bu, tövbe makamıdır. Üçüncü derecesi, kulun şüpheli şeylerden sakınmasıdır. Bu, vera' makamıdır. Dördüncü derecesi, kulun zaruri ihtiyacı dışında mubah nimet ve zevklerden de sakınmasıdır. Bu, zühd makamıdır. Beşinci derecesi, kulun Allah'tan gayri varlıkları müşahede etmekten sakınmasıdır. Bu, müşahede makamıdır.

Takvanın Kur'an'da zikredilen birçok fazileti vardır. Bunlar on beş tane olup şunlardır:

1. Hidayet sebebidir. Âyette şöyle buyrulur: "*O Kur'an, müttakiler için bir hidayet rehberidir*" (Bakara 2/2).

2. Kula ilâhî yardımı çeker. Âyette şöyle buyrulur: "*Hiç şüphesiz Allah müttakilerle beraberdir*" (Nahl 16/128).

---

949 bk. Tirmizî, Tefsîru Sûre, 48 (nr. 3261); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 7/506.

3. Kulun Allah'ın özel velâyeti altında bulunmasını sağlar. Âyette şöyle buyrulur: *"Allah, müttakilerin velisidir (onların işini görür, gözetir)"* (Câsiye 45/19).

4. İlâhî muhabbeti kazandırır. Âyette şöyle buyrulur: *"Şüphesiz Allah müttakileri sever"* (Tevbe 9/4).

5. Kalbi nurlandırır. Âyette şöyle buyrulur: *"Ey iman edenler, eğer Allah'tan korkarsanız, O size iyiyi kötüden seçeceğiniz bir nur verir"* (Enfâl 8/29).

6-7. Kulu sıkıntıdan kurtarır, ummadığı yerden rızka ulaşmasını sağlar. Âyette şöyle buyrulur: *"Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona beklemediği yerden rızık verir"* (Talâk 65/2-3).

8. Kulun zor işlerini kolaylaştırır. Âyette şöyle buyrulur: *"Kim Allah'tan korkarsa Allah onun işine kolaylık verir"* (Talâk 65/4).

9-10. Günahların affedilmesine ve büyük sevap kazanmaya sebeptir. Âyette şöyle buyrulur: *"Kim Allah'tan korkarsa Allah onun günahlarını temizler ve kendisine büyük sevap verir"* (Talâk 65/5).

11. Amelin kabulünü sağlar. Âyette şöyle buyrulmuştur: *"Allah ancak takva sahiplerinin amelini kabul eder."* (Mâide 5/27).

12. Kurtuluşa sebep olur. Âyette şöyle buyrulmuştur: *"Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz"* (Bakara 2/189).

13. İlâhî müjdelere sebep olur. Âyette şöyle buyrulmuştur: *"O takva sahipleri için dünyada ve ahirette nice müjdeler vardır"* (Yunus 10/64).

14. Cennete girmeye sebeptir. Âyette şöyle buyrulmuştur: *"Müttakiler için Rab'leri katında naîm cenneti vardır"* (Kalem 68/34).

15. Kulu ateşten kurtarır. Âyette şöyle buyrulmuştur: *"Sonra muttakileri cehennemden kurtarırız"* (Meryem 19/72). Bu kısım İbn Cüzey'den alınmıştır.[950]

---

950 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/19 (Beyrut 1995).

Allah kendisinden razı olsun, kutub Abdüsselâm b. Meşiş, beyit halinde şöyle demiştir:

"Hayır yollarına ulaşmak istersen, gizli ve açık her halinde Allah'tan kork. Gerçekten takva bütün hayırların kaynağıdır; ona yapışırsan bütün hayırları elde edersin. Azıkların en hayırlısı, Rabbimiz'in dediği gibi takvadır. Ey Allah için sevdiğim kardeşim, sen Rabb'inin emrine yapış!"

İki Cihanın Hayrı Allah'ın Elindedir

Bütün mülk ve hükümranlığın Allah'a ait olduğu sabit olduktan sonra, Cenâb-ı Hak, insanları ihtiyaçlarını kendisine arzetmeye teşvik ederek şöyle buyurdu:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

134. *Kim dünya mükâfatını isterse (bilsin ki) dünyanın da ahiretin de mükâfatı Allah katındadır. Allah her şeyi işiten ve görendir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kim dünya mükâfatını* ve onda genişlik *isterse* onu bizden istesin; çünkü *dünya ve ahiretin mükâfatı Allah katındadır.* Yahut kim dünyanın mükâfatını isterse onunla birlikte ahiretin sevabını da istesin ve şöyle dua etsin:

"Rabbimiz, bize dünyada iyilik güzellik ver, ahirette de iyilik ve güzellik ver!" (Bakara 2/201). Hiç şüphesiz dünyanın ve ahiretin iyiliği Allah katındadır; isteyene onları birlikte verir, ancak onlardan yüz çevirip Mevlâ'sını isteyen kul için ikincisi (ahiret sevabı) birinciden daha hayırlı ve daha mükemmeldir.

"Allah her şeyi işiten ve görendir." O'na kullarının niyet ve maksatları gizli kalmaz, herkese niyetine göre karşılık verir.

134. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Üç türlü himmet (niyet, ideal ve hedef) vardır. Biri, düşük himmettir. Bu, basit dünyaya bağlı himmettir. Diğeri orta halli himmet olup ahirete yöneliktir. Üçüncü ise yüksek himmet olup yüce Allah'a yöneliktir.

Allah her kulu, himmeti ölçüsünde nasiplendirir. Herkesin değeri himmetine göre yükselir ve alçalır. Kimin himmeti düşükse, kendisi basit ve sıradan biridir. Kimin himmeti, ortada ise o, orta değerde biridir. Bu kimse, bir fâniden diğerine intikal eder, eşyada kalır, Mevlâ'ya gitmez. Onun hali, dolap beygirine benzer; o sürekli başladığı yere dönüp gelir, aynı dairede döner durur. Himmeti yüksek olan kimse ise kadri yüce, derecesi yüksek biridir. O, dünya ve ahiretin şerefini elde etmiş, ayrıca onların yaratıcısını müşahede devletine ermiştir. Allah Teâlâ, lutuf ve ihsanı ile bizleri de onlardan eylesin.

Herkese Karşı Adalet

Cenâb-ı Hak, kadınlar arasında adaleti emrettikten sonra, diğer bütün hükümlerde de adaletli olmayı emrederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ
اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَق۪يراً فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا
الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يراً ﴿١٣٥﴾

135. ***Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutun, kendiniz, anne babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. Eğer onlar zengin veya fakir iseler Allah kendilerine*** (sizden) ***daha yakındır. Öyleyse nefsinizin arzusuna uyup adaletten ayrılmayın. Şayet doğru şahitlikte bulunmaz yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız; hiç şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutun,* yani adaleti ayakta tutmak için çalışan ve hep adaletle hüküm veren kimseler olun. Ayrıca, doğruyu söyleyerek *Allah için şahitlik yapın."* Şahitliğinizi, bir ücret ve menfaat beklentisiyle değil, Allah için, O'nun rızasını isteyerek yerine getirin. Bu, kişiye şahitlik yapması gerekip onu icrada bir meşakkat bulunmadığı zaman böyledir; yoksa meşakkat bulununca, yorulmasına karşılık bir ücret alması mubah olur.

"Nefsinizin aleyhine de olsa şahitlik yapın; onun zararına da olsa doğruyu söyleyin. Çünkü şahitlik, kendinin veya başkasının aleyhine de olsa, hak olanı söylemektir. *Yahut bu şahitlik, anne baba ve akrabalarınız aleyhine de olsa* onlara karşı şefkat ve hürmetiniz *sizi aleyhlerine şahitlikten alıkoymasın."* En yakınlar için böyle olunca, onların dışındakiler için doğru şahitlik öncelikle gerekir.

"Eğer hakkında şahitlik yapılan kimse, zengin veya fakirse zengine hürmet ederek veya fakire şefkat göstererek aleyhlerine şahitlik yapmaktan kaçınmayın. Hiç şüphesiz *Allah onlara,* onların menfaatini gözetmeye sizden *daha yakındır.* Şayet onların aleyhine şahitlik yapmak iyiliklerine olmasaydı, onu emretmezdi. *Öyleyse nefsinizin arzusuna uyup adaletten ayrılmayın;* hislerinize tâbi olmayın, zengin veya fakiri kayırmaya kalkışmayın. Verdiğiniz hükümlerde âdil olasınız diye size bunu nehyettim. Yahut adaletsizlik yaparsınız endişesiyle veya haktan dönersiniz diye size şahitlikte hislerinize tâbi olmayı yasakladım.

Âyet şöyle bitiyor: *"Şayet, doğru şahitlikte bulunmaz* veya adaletle hüküm vermezseniz *veyahut şahitlikten yüz çevirip onu gizlerseniz; hiç şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır,* şahitliği gizleyene ve yerine getirene yaptığının karşılığını verir."

Bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa bir olayda şahidi olduğu kimse için doğru şahitlikte bulunsun. Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa başkasına ait üzerinde bulunan hakkı inkâr etmesin, aldığı fazlalığı sahibine geri

versin; hakkını alması için onu yöneticiye gitmek ve kendisiyle çekişmek zorunda bırakmasın. Kim biriyle davalaşmak için bana gelir de ben (zâhirî ifadelere bakıp) ona hakkı olmayan bir şeyi alması için hüküm verirsem, sakın onu almasın; bu durumda ben onun için ancak ateşten bir parça kesip vermiş olurum."[951]

135. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, kullarına bütün işlerinde adaleti korumayı emretti ve onları halkı görmekten nehyetti. Buna göre müride gereken iş, halktan kimseyi nazarı dikkate almaması, sadece her şeyin sahibi Hak Teâlâ'ya nazar edip ona göre davranmasıdır. O zaman mürid hak konusunda kuvvetli olur; onu nefsinde ve başkalarında korur. Her işinde Hakk'a bakar, hem Hakk'a hem halka bakmaz. Kim Hakk'a bakarsa insanlara göre davranmaktan uzak olur; kim de insanlara bakarsa Hak'tan uzak olur, halk yüzünden gam keder içinde yaşar. Allah kendisine rahmet etsin, şu sözün sahibi ne güzel söylemiş:

"Kim insanlara nazar ederse (hep onların hatırını koruma derdine düşerse) gam içinde ölür, eline ancak geçici bir lezzet geçer."

Şeyhlerimizin şeyhi derdi ki: "Zâhir ehline göre halka nazar etmek (onları memnun etmekle uğraşmak) büyük bir şeydir; bâtın ehline göre ise halka bakmamak (sadece Allah'a yönelmek) büyük bir iştir."

Nefse karşı adaleti korumak, onu ruhsat ve tevillere meyledecek şekilde kendi haline terketmemektir.

Anne babaya karşı adaleti korumak, onlara Allah'a hatırlatmak ve kendilerini lutuf ve yumuşaklıkla Allah'a sevketmektir.

Akrabalara karşı adaleti korumak, onlara samimiyetle nasihat etmek ve kendilerini hayırlarına olan şeylere sevketmektir. Onlar ister zengin ister fakir olsun, yapılacak iş budur.

Yabancılara karşı adaleti korumak da bu şekilde olur. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

---

951 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/373 (Beyrut 2004). Hadisin son kısmı için bk. Buhârî, Mezâlim, 16, Ahkâm, 20, 31; Müslim, Müsâkât, 135.

Gerçek İman

Cenâb-ı Hak, dille ilgili hükümleri bitirince, imanı muhafaza ile alakalı şeyleri açıkladı. İmanı muhafaza, bu sûrenin içerdiği altıncı emirdir. Yüce Mevlâ bu konuda şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَع۪يدًا ﴿١٣٦﴾

136. ***Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, ona indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaplara iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse koyu bir sapıklığa düşmüş olur.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak bu âyette, müslüman olan yahudilere hitap etmektedir. Onlar, Abdullah b. Selâm, Ka'b'ın iki oğlu Esed ve Üseyd, Salebe b. Kays, Abdullah b. Selâm'ın kız kardeşinin oğlu Sellâm, yine onun kardeşinin oğlu Seleme ve Yâmin'dir. Onlar, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Yâ Resûlallah, biz sana, sana indirilen kitaba, Musa'ya, Tevrat'a ve Üzeyir'e iman ediyoruz, onların dışındaki kitapları inkâr ediyoruz!" dediler. O zaman Peygamber Efendimiz,

"Allah'a, O'nun peygamberi Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem], Allah'ın kitabı Kur'an'a ve ondan önce gönderilmiş bütün kitaplara iman edin!" buyurdu; olay üzerine bu âyet indi.[952]

Cenâb-ı Hak onlara buyurdu ki: "*Ey* Musa'ya iman ettikten sonra Muhammed'e *iman edenler, Allah'a, Peygamberi'ne, ona indirdiği Kur'an'a*

952 Sa'lebî, *el-Keşf vel-Beyân*, 2/374; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/716.

ve daha önce indirdiği bütün kitaplara iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse, yani kim bunlardan birini inkâra kalkışırsa *koyu bir sapıklığa düşmüş olur."* Yani, çok büyük bir hata yapmış olur; öyle ki neredeyse hak yola dönme imkânı kalmaz.

Bu âyet indiği zaman, müminler, "Yâ Resûlallah, biz bütün peygamberlere ve kitaplara iman ediyoruz; yahudi ve hıristiyanların yaptığı gibi, onlardan hiçbirini diğerinden ayırmıyoruz" dediler.

Âyetteki hitabın münafıklara olduğu da söylenmiştir. Buna göre mana şöyledir: Ey dilleriyle iman ettiklerini söyleyenler, diliniz gibi kalbinizle de iman edin.

Âyetin müminlere hitap ettiği de söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur: Ey müminler, imanınızda devam edin ve iman üzere sabit kalın.

136. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak iman ehline, imanlarını yenilemelerini, elde ettikleri imanda sabit kalmalarını ve elde edemedikleri mertebeleri için ona ulaşma yolunu araştırmalarını emretti.

Hiç şüphesiz imanın nurları, kalp tasfiyesi ve tefekkür ölçüsünde, taat ve ilâhî yakınlık derecesinde artar, kalbe peşpeşe nurlar iner. Kul durmadan Allah'a yaklaşır, ona peşpeşe Hakk'a yönelme nurları gelir, nihayet onun üzerinde, Hak ile yüzyüze gelme nurları parlar. Bunlar, müşahede nurlarıdır. Nurların kalbi aydınlatması, sırların safiyeti ölçüsünde olur. İlâhî yardımların gelişi, kulun istidadı (manevi feyiz, nur ve halleri alma kapasitesi) nisbetinde olur. Kalpler ağyardan (Allah'tan başka şeylerden) boşaldığı ölçüde, üzerlerine ilâhî ihsanlar ve sırlar akar.

Bütün bunlar, âriflerin sohbet halkasına giren, onlardan el alan ve nefsinin dizginlerini onların eline teslim eden kimseler için mümkün ve vâki olacak şeylerdir. Böyle olmayan kimse için, gayba iman yeterlidir; o kendi başına ne kadar amel yaparsa yapsın, bu sonuçları elde edemez. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Dinden Dönenlerin Âkıbeti

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, dinden dönenlere azabını zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا
لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًاۜ ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ
بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًاۙ ﴿١٣٨﴾ اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ
دُونِ الْمُؤْمِنِينَۜ اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًاۜ ﴿١٣٩﴾

137. ***İman edip sonra inkâr edenler, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenler, sonra da inkârlarını artıranlar var ya, Allah onları ne bağışlar ne de doğru yola iletir.***

138. ***Münafıklara, kendileri için acı bir azap olduğunu müjdele!***

139. ***Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanında izzet** (güç ve şeref) **mi arıyorlar? Bilin ki bütün izzet yalnızca Allah'a aittir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"İman edip sonra inkâr edenler, peşinden imana gelip tekrar inkâra sapanlar, sonra da inkârlarında ısrar edenler var ya,* onlar münafıklardır; haklarında ezelde verilmiş ilâhî hüküm sebebiyle *Allah onları bağışlamaz."*

Âyete şu mana da verilmiştir: Önce Musa'ya iman edenler, sonra buzağıya taparak küfre girenler, peşinden tövbe ederek tekrar imana girenler, sonra İsa'yı inkâr edenler ve peşinden de Hz. Muhammed'i inkâr ederek inkârlarını artıranlar var ya, Allah onları bağışlamaz. Bunlar yahudilerdir.

Birinci mana daha uygundur; çünkü ondan sonraki söz münafıklar hakkındadır. Allah Teâlâ onların durumu hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah onları ne affeder ne de kendilerini hakka ulaştıran doğru yola iletir." Çünkü onların tövbe etmesi çok uzak bir ihtimaldir. Geçekten inkâr onların kalplerini tamamen sarmıştır, kalp gözleri kör olmuştur, tövbe ilacı ona fayda vermez. Bu, onlar tövbe edip imanlarında samimi olsalar bile, kendilerine fayda vermez, anlamında değildir. Bazan da onların sapıklık içinde bırakılması, kötü amellerinin bir cezası olarak tahakkuk eder.

Cenâb-ı Hak sonra, onların başına gelecek azabı zikrederek buyurdu ki:

"Münafıklara, kendileri için acı bir azap bulunduğunu müjdele!" Onlar müminleri bırakıp da kâfirleri dost ve sırdaş edinenlerdir. İslâm'ın yayılmasından önce, kâfirlerin maddi bir gücü ve itibarı vardı. Münafıklar kendileriyle dost ve arkadaşlık kurarak bir güç elde etmek istediler. Allah, şu âyetiyle onların yaptığını reddetti:

"Onlarla dostluk kurarak onların yanında güç ve şeref mi arıyorlar? Bilin ki bütün izzet yalnızca Allah'a, resûlüne ve müminlere *aittir."* Çünkü devam etmeyen ve peşinden zillet gelen bir izzete itibar edilmez.

137-139. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kimin seçkin veliler hakkındaki itikadı ve tasdiki zayıfsa o, velilerin sohbetine bir girer, bir çıkar. Onları bir tasdik eder, bir inkâra kalkar. Böyle birinin veliler yolunda başarıya ulaşması beklenemez. Eğer bu kimse, bu tutumuna bir de inkârcılarla sohbeti ve onların dostluğunu eklerse, artık onun zarar ve perişanlığı kaçınılmaz olur. O, bunların yanında her ne kadar bir izzet elde etse de, çok sürmez peşinden zillet ve perişanlık gelir. Kendi haline terkedilmekten Allah'a sığınırız.

Asıl izzet, ancak tevhid ve iman ehlinin izzetidir, marifet ve ihsan halinin izzetidir. Rahmân olan Allah'ın izzetiyle izzet ve şeref bulmuş irfan ehlinin sohbetiyle elde edilecek izzettir. Kim fâni bir izzetle şeref ararsa kısa zamanda izzeti söner gider. Kim ebedî bir izzetle izzet elde

etmişse onun izzeti devam eder. İnsana izzet kazandıran ve onu Allah'ın kulları arasında itibar sahibi yapan en güzel yol, Allah için tevazu gösterip nefsi zelil etmek, ondan benlik kirini temizlemektir.

Âriflerden biri demiştir ki: "Vallahi ben izzeti, ancak nefsi zelil etmekte gördüm."

Şairlerden biri de şöyle demiştir: "İzzet kazanmak için sevdiğin (Mevlâ) için nefsini zelil et. Nice izzetler vardır ki insan ona ancak zillet ile ulaşır."

Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Boş ve Bâtıl Sözlere Dalanları Terk

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, boş ve asılsız sözlere dalanların meclisinden menederek şöyle buyurdu:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا
وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِ اِنَّكُمْ
اِذًا مِثْلُهُمْ ...

140. ***Allah kitapta size şu emri indirdi: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncaya (konuyu değiştirinceye) kadar kâfirlerle beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz ...***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, kâfirler ve isyan edenlerle aynı meclisi paylaşmaktan sakındırarak buyurdu ki: "Ey müslümanlar, size Kur'an'da En'âm sûresinde şu hükmü indirdik: *"Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman,* onların söylediklerini inkâr ve

men etmeye gücünüz yetmediği zaman, *onlarla oturmayıp hemen onların yanından kalkıp gidin.*" En'am sûresindeki âyet şöyledir:

"*Bizim âyetlerimiz hakkında alay ve inkâra dalanları işittiğin zaman, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir (yanlarından ayrıl).*" (En'am 6/68).

"*Onlar*, boş ve bâtıl söze devam ettikleri sürece, *başka bir konuya geçinceye kadar onları terkedin. Eğer onlar bâtıl sözlere daldığı zaman, onlarla birlikte oturursanız, onlar gibi olursunuz.* Şayet onların sözlerine razı olmadan kendileriyle birlikte oturursanız, onlarla günahta ortak olursunuz. Eğer dini alaya almalarına razı olursanız inkârda onlara ortak olursunuz."

Bu âyet, münafıklardan bir grup hakkında inmiştir. Onlar, yahudi âlimlerinin meclisine giderlerdi, onlar Kur'an'la alay eder, onun âyetlerini yalanlar ve onu değiştirirlerdi. Allah müslümanları onlarla birlikte olmaktan nehyetti.

İbn Abbas demiştir ki: "Kıyamete kadar dinde bid'at çıkaran ve onda olmayan yeni bir şey uyduran herkes bu âyetin hükmü kapsamına girer."[953]

140. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Evliyalar, Allah'ın âyetlerinden bir âyettir; kim onları alaya alırsa Allah'ın gazabı ona hak olur. Allah dostlarının inkâr edildiği veya hallerinin hafife alındığı bir meclisten hemen kaçmak gerekir; çünkü orası Allah'ın gazabının yağdığı bir meclistir, helâk ve kınama yeridir. Velileri çekiştirmek öldürücü bir zehir gibidir. Bunu yapanların üzerine lânet yağar. Kim bir mazereti yokken, boş ve bâtıl sözlere dalan kimselerle birlikte bulunursa o da onlardan olur. Kim onlardan kaçarsa kurtulanlardan olur. Kim veliler hakkında ileri geri konuşanlara karşı çıkıp sözlerini reddederse mücahidlerden olur. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

---

953 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/376.

Dinle Alay Edenlerin Hali

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, dinle alay edenlere ve onlara rıza gösterenlere hazırladığı azabı zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقٖينَ وَالْكَافِرٖينَ فٖي جَهَنَّمَ جَمٖيعًاۙ ﴿١٤٠﴾ اَلَّذٖينَ
يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُٓوا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْۘ
وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِرٖينَ نَصٖيبٌۙ قَالُٓوا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ
الْمُؤْمِنٖينَۜ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرٖينَ
عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ سَبٖيلًاۚ ﴿١٤١﴾

... Hiç şüphesiz Allah, münafıkları ve kâfirleri cehennemde bir araya toplayacaktır.

141. ***Onlar sürekli sizi gözetlerler; eğer size Allah'tan bir fetih*** *(zafer ve ganimet)* ***olursa, "Sizinle beraber değil miydik?" derler. Kâfirler için*** *(zafer ve ganimetten)* ***bir nasip olursa onlara, "Size üstünlük sağlayıp müminlere karşı korumadık mı?" derler. Allah kıyamet gününde sizin aranızda hüküm verir. Allah müminlere karşı kâfirlere asla bir yol vermeyecektir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hiç şüphesiz Allah, münafıkları ve kâfirleri cehennemde bir araya toplayacaktır;* dinle alay edenlerle oturup onları dinleyenleri cehennemde bir araya getirecektir.

"Onlar sürekli sizin başınıza gelecek felaketleri gözlerler. Bunlar münafıklardır. *Eğer size Allah'tan* zafer ve ganimet gibi *bir fetih olursa müminlere, 'Sizinle* dininizde *beraber değil miydik;* elde ettiğiniz ganimetten bize de verin!' *derler. Kâfirler için bir* devlet ve müslümanlara karşı bir

üstünlük *nasip olursa onlara, 'Size üstünlük sağlayıp müminlere karşı korumadık mı?' derler."* Yani, size galip gelip öldürme imkânı bulmuşken bunu yapmadık, size acıyarak hayatta bıraktık ve müslümanların sizi öldürmesine mani olduk. Bunu şöyle yaptık: Size karşı azimetlerinin zayıfladığını düşünerek onları kendi başlarına bıraktık; size karşı onları desteklemekte gevşek davrandık; öyleyse elde ettiğiniz şeylere bizi de ortak edin.

Âyette, müslümanların elde ettiğine "fetih" dendi, kâfirlerin elde ettiğine ise basitliğinden dolayı "nasip" dendi; çünkü o dünyevî bir pay olup onlara bir tuzak olarak ve kendilerini yavaş yavaş azaba yaklaştırmak için verilmiştir. Müslümanların zaferi ise böyle değildir; o, dinin yayılması ve ganimetle müminlere bir yardımdır.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah kıyamet gününde aranızda hüküm verir;* hak ehlini cennete koyar, âyetlerle alay edenleri cehenneme atar. *Allah müminlere karşı kâfirlere asla bir yol vermeyecektir."* Yani onlara sizin aleyhinize kullanacakları bir delil ve imkân vermeyecektir. Yahut dünyada ve ahirette size karşı onlara galibiyet sağlamayacaktır.

Bu âyette, kâfirlerin müslümanlara köle şeklinde sahip olmasının sahih olmadığına bir delil vardır. Eğer bir kâfir müslümanı köle olarak satın almışsa geri alınır. Yine bir kâfir müslüman bir kadınla nikâh kıymışsa nikâhları feshedilir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

140-141. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hadis-i şerifte belirtildiği gibi; *kişi sevdiği ile beraberdir.*[954] Kim hangi topluluğu severse onlarla birlikte haşredilir.[955] Kim dinle alay edenleri severse onlarla beraber haşredilir. Safa ehlini (velileri) seven kimse, ateşten kurtulan muhlislerle birlikte haşredilir. Eğer bir kimse, her esen rüzgâra kapılan, bir oraya bir buraya gidip gelen biriyse günahkârlarla beraber haşredilir. Bu kimse, aklı kıt, yakîni zayıf biridir. Şayet o, dervişlerde bir izzet, zafer ve manevi fetih görse onlara yanaşarak,

954 Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 50; Ebû Davud, Edeb, 113; Ahmed, *Müsned*, 3/336.

955 bk. Ahmed, *Müsned*, 6/145; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 2519; Hatîb, *Târih*, 5/196.

"Biz sizinle birlikte değil miyiz?" der. Eğer avamdan münkirlerde bir kuvvet ve üstünlük görse onlara döner ve kendilerine,

"Bir zaman size destek verip sizi salihlerin bedduasından kurtarmadık mı?" der. Bu kimsenin Allah katında hayır namına bir nasibi yoktur. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"İkiyüzlü olan kimsenin Allah katında hiçbir itibarı ve değeri yoktur."[956]

Allah kıyamet günü aranızda hüküm verir; safa ehlini özel yakınlığına kavuşturduğu mukarrebînle birlikte yükseltir, alay edenleri ise kendileri gibi olanlarla beraber alçaltır. Velilerle alay eden münkirlerin, safa ehli salih insanlara karşı (kendilerini haklı çıkaracak) hiçbir delil ve hücceti yoktur. Âyette buyrulduğu gibi, *"Allah, müttakilerle ve iyilik sahibi muhsinlerle beraberdir"* (Nahl 16/128).

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, dinle alay edenlerin çirkin hallerini zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْۚ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا
كُسَالٰىۙ يُرَاۤؤُ۫نَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا قَلِيلًاۙ ﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ
ذٰلِكَۗ لَٓا إِلٰى هٰٓؤُ۬لَٓاءِ وَلَٓا إِلٰى هٰٓؤُ۬لَٓاءِۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

142. ***Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar; Allah onların hilelerini başlarına geçirir. Onlar namaza kalktıkları zaman isteksiz kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az zikrederler.***

143. ***Onlar ikisi (imanla inkâr) arasında bocalayıp dururlar; ne müminlere ne kâfirlere katılırlar. Allah'ın hak yoldan saptırdığı kimse için sen asla bir yol bulamazsın.***

956 Sonu biraz farklı bir rivayet için bk. Süyûtî, *es-Sagîr*, nr. 4345; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/95. Meşhur hadiste şöyle buyrulur: *"Kıyamet günü insanların en kötüsü, dünyada ona ayrı bir şekilde buna ayrı bir şekilde konuşan ve davranan ikiyüzlü kimselerdir"* Buhârî, Ahkâm, 28; Edeb, 52; Müslim, Birr, 98; Ebû Davud, Edeb, 34).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Münafıklar* imanlarını açıklayıp inkârlarını gizleyerek *Allah'ı aldatmaya çalışırlar; Allah onların hilelerini başlarına geçirir."* Yani ahirette hilelerinin cezasını verir. Bu şöyle olur: Allah kıyamet günü, müminlere verdiği gibi, münafıkların da önünde parlak bir nur gösterilir; onlar bu nurun ışığında sıratın üzerine kadar yürürler. Müminler sırattan geçince münafıkların nuru söner, müminlerin nuru kalır. Bunun üzerine münafıklar müminlere, *"Bizi bekleyin de nurunuzdan bir parça alalım, derler. Onlara, "Geri dönün de nuru orada arayın!' denir'* (Hadid 57/13). O zaman münafıklar cehenneme düşerler. Onların cezasına, "hile" denmesi, işledikleri günahın isminin cezaya verilmesinden dolayıdır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar, namaza kalktıkları zaman isteksiz kalkarlar,* yani ağırdan alırlar, namazla Allah rızasını istemezler; onları müminlerden biri görse namaz kılarlar, yoksa eski durumlarına geri dönerler, namaz kılmazlar. Ayrıca amelleriyle *insanlara,* müminlere *gösteriş yaparlar ve Allah'ı çok az zikrederler."* Gerçekten gösteriş yapan kimse, ancak insanlar kendisini gördüğü zaman zikreder. Onların en az yaptığı şey de zikirdir.

Yahut münafıklar namazlarında Allah'ı çok az zikrederler; çünkü onların namazda yaptığı zikir ancak tekbir ve selâmdır; kıraat, tesbih ve salavat gibi diğer zikirleri yapmazlar.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Onlar bu yaptıklarını da ancak görsünler ve kendilerine 'mümin' desinler diye yapıyorlardı; eğer onları Allah rızası için yapmış olsalardı, yaptıkları manen çok olurdu."

Katâde de şöyle demiştir: "Onların zikri kabul edilmediği için az oldu. Allah katında kabul edilmeyen her amel azdır; kabul edilen her amel ise çoktur (Velev ki miktarı az olsun)."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar* ayrıca *imanla inkâr arasında gidip gelirler; ne bunlara ne onlara tam yanaşırlar;* yani ne müminlere ne de kâfirlere katılırlar."

Katâde demiştir ki: "Onlar, ihlâs sahibi mümin olmadıkları gibi, şirklerini açıkça dile getiren kâfir de değildirler."

Allah'ın ilminde şöyle yazılmıştır: *"Allah kimi hak yoldan saptırırsa sen onu hidayete ulaştıracak bir yol bulamazsın."* Şu âyet de bu manadadır: *"Allah kime nur vermezse onun için hiçbir nur olmaz"* (Nûr 24/40).

142-143. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Her kim, güzel amellerinin ve hallerinin insanlar tarafından görülmesini isterse onda nifak ve gösterişten bir parça vardır. Gösteriş yapanın alameti, zâhirini süsleyip bâtınını harap bırakmasıdır. O, amallerini ve hallerini güzelleştirerek insanlar için süslenir, insanları dikkate alır, fakat Allah'ın kendisini gördüğünü hiç dikkate almaz.

Hikmet ehlinden biri şöyle demiştir: "Hak Teâlâ, amel ve ibadetinde gösteriş yapana der ki: Ey mürâî, senin kendisine karşı gösteriş yaptığın kimselerin işi, yani canı ve hayatı, senin kendisine karşı isyan ettiğin Rabb'inin elindedir (ne için O'na yönelmiyorsun?)"

Bu gibi kimselerin bütün amelleri azdır; zâhirde yaptıkları dağlar gibi çok olsa da sonuç budur. İhlâs sahiplerinin yaptığı amel, maddi olarak az da olsa Allah katında çoktur. Gösteriş yapanların bütün amelleri, görünürde çok olsa da aslında çok azdır.

Ebû Talib-i Mekkî [rahmetullahi aleyh], *Kûtü'l-Kulûb* adlı eserinde der ki: "Allah Teâlâ, münafıkların zikrini ihlâsla yapılmadığı için 'az' olarak niteledi. Nitekim Cenâb-ı Hakk'ın, *'Allah'ı çokça zikredin!'* (Ahzâb 33/41) âyetinin tefsirinde, 'Allah'ı ihlâsla zikredin" denmiştir. İhlâsla yapılan zikre 'çok' dendi.

Onlar, iki grup arasında bocalar durur. Bu hal, hakikati sadece ilimle arayanların ve sahip olmadığı halleri iddia edenlerin sıfatıdır. Onlar, havastan da avamdan da değildir, ikisi arasında gidip gelirler. Allah kimi hakikate giden yoldan saptırırsa onun (hakikate dönmesi) için bir yol bulamazsın.

Kâfirleri Dost Edinmeyin!

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, münafıklara benzememeleri için müminleri kâfirlerle dostluk yapmaktan nehyederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرٖينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنٖينَۜ
اَتُرٖيدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبٖينًا ﴿١٤٤﴾

144. ***Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin; (bunu yaparak) Allah katında aleyhinizde apaçık bir delil mi oluşturmak istiyorsunuz?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Müminleri bırakıp da kâfirleri* başınıza idareci ve *dost edinmeyin*; onları dost edinerek münafıklara benzemeyin; çünkü Allah sizi iman ve zaferle aziz kıldı; artık O'ndan başka hiç kimseden izzet ve şeref istemeyin. *Yoksa Allah katında aleyhinizde hükme sebep olacak*, sizin azap görmenize delil ve sebep olacak *bir iş mi yapmak istiyorsunuz?"*

144. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Daha önce, pek çok âyetin "Tasavvufî İşaretleri" kısmında şu gerçek yer aldı: Velileri inkâr eden kimselerle dostluk kurmak, ehl-i dünyaya karışıp onlarla içli dışlı olmak müride yasaktır. Müridin bunları yapması, onlara döndüğüne ve kendileriyle aynı hali paylaştığına açık bir delildir. Bu durum, ihlâs sahipleri yanında, nifakın tâ kendisidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Münafıkların Cehennemdeki Yeri

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, münafıkların göreceği azabı zikrederek şöyle buyurdu:

اِنَّ الْمُنَافِقٖينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِۚ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصٖيرًاۙ ﴿١٤٥﴾
اِلَّا الَّذٖينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوا دٖينَهُمْ لِلّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ

مَعَ الْمُؤْمِنِينَۜ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْراً عَظِيماً ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ
بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِراً عَلِيماً ﴿١٤٧﴾

145. ***Hiç şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı tabakasındadır. Artık onlara hiçbir yardımcı bulamazsın.***

146. ***Ancak tövbe edip hallerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılıp dinlerini yalnız Allah için yaşayanlar bunun dışındadır. Onlar müminlerle beraberdirler. Allah müminlere büyük mükâfat verecektir.***

147. ***Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah, en güzel karşılığı veren ve her şeyi en iyi bilendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hiç şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı tabakasındadır."* Yani cehennemin dibinde en alt tabakadadırlar; çünkü onlar inkârlarına İslâm'la alay etmeyi ve müslümanları aldatmayı da eklediklerinden, kâfirlerden daha kötü bir haldedirler.

İbn Mesud [radıyallahu anh] demiştir ki: "Onlar ateşten tabutlar içindedirler. Bu tabutlar ateşin içinde kilitlenmiş ve bunların üzerine kapatılmıştır."

İbn Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Kıyamet günü insanların en şiddetli azap görecek olanları şu üç gruptur: Münafıklar, kendilerine gökten sofra indirildiği halde iman etmeyenler ve Firavun hanedanı."[957]

Şu âyet münafıkların azabını haber vermektedir:

"Hiç şüphesiz münafıklar cehennemin en alt tabakasındadır" (Nisâ 4/145). Kendilerine sofra indirilenler hakkında şöyle buyrulmuştur:

"Allah buyurdu ki: İstediğiniz sofrayı indireceğim, bundan sonra kim inkâra saparsa,ona, âlemde hiç kimseye yapmadığım bir azapla azap ederim" (Mâide 5/115).

957 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, 2/378-379.

Firavun ve hanedanı hakkında da şöyle buyrulmuştur: *"Firavun hanedanını en şiddetli azaba sokun!"* (Mü'min 40/46).

Âyet şöyle bitiyor: *"Onlar için, kendilerini azaptan kurtaracak hiçbir yardımcı bulamazsın."*

Devamındaki âyette ise şöyle buyruluyor: *"Ancak, nifaktan tövbe edenler*, içlerindeki kötü niyetlerini ve nifak halinde *bozdukları amellerini düzeltenler, Allah'a* güvenip O'na *sımsıkı sarılanlar*, O'nun dışında hiçbir şeye yönelmeyenler, *dinlerini sırf Allah için yaşayanlar*, Allah'a itaatlerinde hiçbir riya ve gösterişe girmeden onu ancak Allah rızası için yapanlar, *bunun dışındadır. Onlar dinde müminlerle beraberdirler."*

Ferrâ, *"Onlar, müminlerdendir"* demiştir. Utabî[958] der ki: "Allah onların bazı sözlerine gazap ettiği için, 'Onlar müminlerdir' demedi."[959]

Evet, Allah Teâlâ âyette, *"Onlar müminlerle beraberdir"* buyurdu, fakat, "Müminlerdendir" buyurmadı. Bunun bir hikmeti şudur: Gerçekten nifaktan tamamen kurtulmak çok zordur. Bir kimse nifakın bütün çeşitlerinden kurtulmadıkça, gerçek müminlerden olmaz. Bu ise çok zor bir iştir. Bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Üç huy var ki onlar kimde bulunursa, o kimse namaz kılsa, oruç tutsa ve kendini müslüman görse de tam bir münafıktır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, kendisine bir şey emanet edildiğinde hainlik yapar."[960]

Allah, ihlâs sahibi müminlere büyük mükâfat verecektir; eğer tövbe edip hallerini ıslah ederlerse Allah onları da bu ecirden pay sahibi yapar. Hem Allah'ın kullara azap etmeye bir ihtiyacı yoktur. Bunun için şöyle buyurdu:

---

958 Bu isim, Sa'lebî'nin tefsirinde, el-Kuteybî şeklinde geçmektedir (bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/379). Kurtubî tefsirinde ise el-Kutbî olarak verilmektedir (bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/364).

959 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/379.

960 bk. Buhârî, İmân, 24; Müslim, İmân, 59; Ebû Davud, Sünnet, 15; Tirmizî, İmân, 15; Nesâî, İmân, 20.

"Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin!" Yani O'nun size azap etmeye bir ihtiyacı yoktur. Azap etmek O'ndaki bir intikam ateşini dindirmek için değildir, O'ndan bir zararı defetmez, O'na bir fayda sağlamaz. O'nun hiçbir menfaate ihtiyacı yoktur. Allah ancak inkârda ısrar edeni cezalandırır; çünkü kulun inkârda ısrar etmesi, sahibini hastalığa götüren kötü bir mizaç gibidir. Şayet kul, bu hastalığını iman ve şükür ile giderir, kalbini ondan temizlerse arkasından gelecek azaptan kurtulur.

Âyette önce şükür, peşinden iman zikredildi; bunun hikmeti şudur: Kâinata bakan kimse önce nimetleri görür ve bir derece şükreder, sonra nazarını derinleştirip nimetlerin iç yüzüne bakarsa o nimetleri vereni tanır ve O'na iman eder. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Sa'lebî demiştir ki: "Âyette, takdim ve tehir vardır. Buna göre mana, 'Eğer iman edip şükrederseniz...' olur; çünkü iman olmadan şükretmek bir fayda vermez."[961]

Allah, kullarının salih amellerine en güzel karşılığı verendir. Allah az ameli bile kabul eder ve ona çok sevap verir. O, sizin şükrünüzün ve imanınızın hakikatini, amellerinizin miktarını en iyi bilendir; kulun samimiyetine ve amelin safiyetine göre onu kat kat artırır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

145-147. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Nefse, ihlâstan daha zor gelen hiçbir şey yoktur. Kul her ne zaman içinden riyayı kesip atmak için gayret etse o, bir başka renkte ortaya çıkıverir. Kul riyadan ancak, bütünüyle mâsivadan uzaklaşıp gerçek fena fillâh halini elde edince kurtulur. Allah kendisinden razı olsun, ârif şair Şüşterî bir beytinde şöyle demiştir:

"Dolu dolu göz yaşları dökerek gözlerini mâsivayı müşahede etmekten temizle; o zaman kalpten bütün hastalıklar silinir gider."

Âriflerden biri demiştir ki: "Kul, kendini insanların gözünden, insanları da kendi gözünden düşürmedikçe, kalpte ihlâs yeşermez."

961 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/379.

İhlâs, kalbin amellerindendir. Onu ancak bütün gaybleri bilen yüce Mevlâ bilir. Bir kimsenin riya sahibi olduğuna, sadece onun amelini gösterdiğine bakarak hüküm vermek doğru olmaz. Kul bazan amelini gizlediği halde kalbine riya girebilir ve amelini gösterdiği halde kalbinden riya temizlenmiş olabilir. İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Çoğu zaman riya kalbine, halkın sana bakmadığı yerden girer."

Kul, riyanın en gizli olanından da kurtulup Allah ile kendi arasında olan işlerini ıslah ederse ve O'nun dışındaki bütün varlıklardan gönlünü çekip Allah'a sarılırsa ilâhî huzurda yakınlık elde eden muhlis kullardan olur. Böyle bir kimsenin ameli çok olur, gayreti en güzel şekilde karşılık bulur. Hayırlarda muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh], *İhyâ* adlı eserinde, bu âyet üzerinde açıklamalar yapmıştır. Orada der ki: "Münafıklar, cehennemin en alt tabakasında azap göreceklerdir; çünkü onlar, dini bildikten sonra inkâr ettiler. Bir âlimin de işlediği günaha kat kat ceza verilir; çünkü o, bile bile isyan etmiştir. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem], amcası Ebû Tâlib için söylediği şu sözü iyi anla:

'Eğer benim şefaatim olmasaydı o, ateşin en alt tabakasında olurdu!'[962] Bunun sebebi, onun Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] hak peygamber olduğunu bildiği halde iman etmemesidir."

Yine *İhyâ*'da der ki: "Münafıkların işi (azabı) daha çetin oldu; çünkü kâfir, inkâr ettiğini açıkça söylemektedir, münafık ise hem inkâr etmekte hem de bunu gizlemektedir. Onun inkârını gizlemesi, ayrı bir inkâr olmaktadır; zira o, Allah'ın kalbine bakmasını hafife alıp insanların söz ve bakışını daha önemli görmektedir."

Kısaca, riya ve nifak hakkındaki şiddetli tehditler, onlarda halkın nazarını yüce yaratıcının nazarından daha büyük görme olduğu içindir. Bu sebeple nifak, açık inkârdan daha büyük günah olmuştur. Bu açıklama *Hâşiyetü'l-Fâsî*'den[963] alınmıştır.

962 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 40; Müslim, İmân, 358.

963 Burada zikredilen *Hâşiye*, İbn Acîbe'nin tarikat silsilesindeki şeyhlerden Abdurrahman-ı Fâsî'nin (v.1036/1626) *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazdığı *Hâşiye*'dir.

Güzel Ahlâk

İç âlemin riya ve nifaktan kurtulduğunun alameti, zâhirin güzel ahlâklara bürünmesidir. Bunun için Cenâb-ı Hak, nifakın peşinden o konuyu zikrederek şöyle buyurdu:

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّٓوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَۜ وَكَانَ اللّٰهُ سَم۪يعاً عَل۪يماً ﴿١٤٨﴾ اِنْ تُبْدُوا خَيْراً اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُٓوءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوّاً قَد۪يراً ﴿١٤٩﴾

148. ***Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ancak haksızlığa uğrayan başka. Allah her şeyi işiten ve bilendir.***

149. ***Bir iyiliği açıklar yahut gizlerseniz veya bir kötülüğü affederseniz, şüphesiz Allah çok affedici ve her şeye kadirdir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah kötü bir sözün açıkça söylenmesini sevmez;* çünkü bu, kaba ve cahil kimselerin işidir; *ancak zulme uğrayan başka; onun* kendisine zulmedene beddua yapmasında yahut onu şikâyet etmesinde bir sakınca yoktur. Şu âyet de buna benzemektedir:

"Kim bir zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa onlara kınamak veya cezalandırmak için bir yol yoktur" (Şûrâ 42/41).

Mücâhid demiştir ki: "Bu âyet, birine misafir olup da misafirlik hakkı verilmeyen yahut kendisine kötü bir yemek verilen kimse hakkında indi; ona kendisine yapılanı anlatma ruhsatı verildi."

O, şu olayı dile getirmek istiyor: Bir adam bir kavme misafir oldu; kendisine kötü bir yemek verdiler; o da onlardan şikâyet etti; adamın şikâyetine bir ruhsat olarak bu âyet indi.

"Allah, her şeyi işitendir; mazlumun duasını ve zalime verdiği karşılığı da işitmektedir; onun açıklamasına ihtiyacı yoktur. *Allah, her şeyi bilendir;* zalimi de bilmektedir; onun işlediği suça göre kendisine karşılığını verir."

Cenâb-ı Hak, sonra müminleri, kendilerine yapılan kusurları affetmeye teşvik ederek şöyle buyurdu:

"Yaptığınız bir taati, güzel ahlâk ve yumuşak muamele gibi *bir iyiliği açıktan yaparsanız veya onu gizlice yaparsanız veyahut size kötülük yapan bir kimseyi* hesaba çekmeyerek kötülüğü *affederseniz*, işte zikirden maksat budur. Hayrı açıktan yapmak ve gizlemek Allah'ın anılmasına bir sebep ve vesile olarak zikredilmiştir. Bunun için peşinden şu hüküm geldi:

"Hiç şüphesiz Allah çok affedici ve her şeye kadirdir." Yani, Allah intikam almaya tam manası ile gücü yettiği halde, isyana dalanları bile çok affetmektedir; siz bunu yapmaya daha öncelik vermelisiniz. Bu âyet, mazluma hakkını alma ruhsatını verdikten sonra, onu affetmeye teşvik etmektedir. Bu onu güzel ahlâka sevketmek içindir.

148-149. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bil ki iç âlemin temizliği kemale erer ve kalbin nurlanması tam gerçekleşince, bunun eseri zâhirde, güzel ahlâk, hoş geçim, tatlı hitap ve kınamayı terk şeklinde ortaya çıkar. İnsanın iç âleminde ne saklı ise zâhirine onlar çıkar. İçinde ne varsa dilinden o dökülür. Allah kendilerinden razı olsun, bunlar, sûfîlerin ahlâkıdır. Bir tanesi onları şöyle tanıtmıştır:

"Onlar, hoş geçimli, yumuşak yüzlü, hep kolaylaştırma üzere yaşayan, herkese müsamaha ile davranan kimselerdir. Konuştuklarında hakkın dışında bir şey konuşmazlar, biriyle çekişmeye girecek olsalar uzatmazlar. Onlardan kiminle karşılaşsan, 'İşte efendileri budur' dersin. Her biri, yolcuların karanlıklarda kendisiyle yol bulduğu bir yıldız gibidir."

İlâhî huzurda olmanın edebi, güzel ahlâkla bezenmek ve edebe bürünmektir. Orada boş bir şey ve günah bulunmaz. Bu huzur hali, kula daha dünyada verilmiş bir cennettir. Cenâb-ı Hak cenneti şöyle tanıtmıştır:

"Orada hiçbir boş ve günah söz işitmezler; ancak kendilerine sürekli, 'Selâm size, selâm!' denir" (Vâkıa 56/25-26).

İlâhî huzurda olanların bir hali de kendileri için yüce sevgiliye yakınlığın gerçekleşmesidir. Onlar sürekli yakınlık sergisi üzerinde yüce Mevlâ'nın huzurunda bulunurlar. Onlardan çirkin bir kelâm etmeleri beklenmez; çünkü onlar her şeyi bilen yüce sultanın huzurunda bulunmaktadır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"Rahmân'ın huzurunda bütün sesler kısılır; orada fısıltıdan başka bir şey işitemezsin" (Tâhâ 20/108).

Sûfilerin yanında sesi yükseltmek, kötülenmiş çirkin bir davranıştır. Böyle bir konuşma her ne şekilde olsun bu işi yapanın edep ve huzurdan uzaklığını gösterir. Hz. Ebû Bekir-i Sıddîk'ın [radıyallahu anh] durumunu düşün. O, gece namazında çok gizli Kur'an okuyor ve zikrediyordu. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] kendisine,

"Sen niçin çok gizli okuyorsun?" diye sorunca Hz. Ebû Bekir,

"Bizim kendisine dua ettiğimiz zat, bizden uzak değildir; onun için gizli okuyorum!" dedi. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ona sadece,

"Sesini biraz yükselt!"[964] buyurdu. Allah Resûlü bunu, onu kendi arzusundan çıkarmak ve terbiye etmek için yaptı. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İman Esasları Bölünmez

Cenâb-ı Hak, önceki âyetlerde küfrün en kötüsünü zikretti; bu, münafıkların inkârıdır. Peşinden onu takip eden inkâr halini zikretti; bu da yahudilerin inkâr şeklidir. Yüce Allah şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ
وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ
سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾

964 Ebû Davud, Salât, 316, Tetavvu', 25; Tirmizî, Salât, 330.

150. *Onlar, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenlerdir. Onlar, Allah ile peygamberlerin arasını ayırmak isteyerek, "Bir kısmına iman ederiz, bir kısmına inanmayız" derler. Onlar bu şekilde imanla küfür arasında bir yol tutmak istiyorlar.*

151. *Onlar gerçekten kâfirlerin tâ kendisidir. Biz böylesi kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırladık.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlar, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenlerdir. Onlar,* sözde Allah'a iman edip peygamberlerini inkâr ederek *Allah ile peygamberlerin arasını ayırmak isteyerek, 'Biz peygamberlerin bir kısmına iman ederiz, bir kısmına inanmayız' derler."* Yahudiler gibi.

Yahudiler, Hz. Musa'ya, Hz. Üzeyir'e ve Tevrat'a inandılar, Hz. İsa'yı ve Hz. Muhammed'i [sallallahu aleyhi vesellem] inkâr ettiler.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlar bu şekilde, imanla küfür arasında bir yol tutmak,* ikisi ortasında bulunmak *istiyorlar."* Halbuki hak, ihtilaf kabul etmez, farklılık istemez. Allah'a iman ancak, O'nun peygamberlerine iman ve onların Allah'tan tebliğ ettikleri şeyleri topluca ve bütünüyle tasdik etmekle tamam olur. Onların bir kısmını inkâr eden kimse, sapıklıkta, bütününü inkâr eden kimse gibidir. Bunun için Cenâb-ı Hak, böyle yapanların açıkça kâfir olduğuna hükmederek şöyle buyurdu:

"Onlar, gerçekten kâfirlerin tâ kendisidir." Yani onlar, küfre düşmüş tam manasıyla gerçek kâfirlerdir. Âyette onların küfrü tekitle belirtildi; çünkü onlar, hükümler arasında tercih hakkını Allah'ta değil kendilerinde görerek Allah'ın hükmüne karşı hüküm ileri sürdüler ve hevâlarını kendilerine ilâh yapıp ona uydular. Böyle yapmakta kader ile çekişmek ve onu yok saymak vardır; bu da hem inkâr hem şirktir.

Cenâb-ı Hak, sonra onlara hazırladığı azabı zikrederek şöyle buyurdu: *"Biz kâfirler için, kendilerini alçaltıp perişan edecek bir azap hazırladık."* Allah, dostlarına özel ikramlarda bulunup onların derecelerini yükselteceği bir zamanda, kâfirleri böyle alçaltır. Allah bizi de ilâhî ikramlara mazhar olan dostlarından eylesin. Âmin.

150-151. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Veliler, peygamberlerin kademi (izi ve hali) üzeredirler. Kim, velilerden birini inkâr ederse hepsinin bereketinden mahrum kalır. Kim hepsini tasdik eder ve kendilerini yüceltirse hepsinin nurlarında bir pay alır. Cenâb-ı Hak, peygamberlerine karşı gayret sahibi olduğu gibi, velilerine karşı da gayret sahibidir. Allah, peygamberlerin bir kısmını kabul, bir kısmını reddedenleri huzurundan kovduğu gibi, velilerinden bir kısmını yüceltip bir kısmını tenkit ve tahkir edenleri de huzurundan kovar. Çünkü o bazıları, bütünün tâ kendisidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette iman esasları arasında bir ayırım yapmayanları zikrederek şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ
يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾

152. ***Allah'a ve peygamberlerine iman eden ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlar var ya, Allah onlara mükâfatlarını verecektir. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edendir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Allah'a* ve onun için inanılması vâcip olan kemal sıfatlarına, *peygamberlerine* ve onların için vâcip olan sıfatlara *iman edenler ve* hepsine birden iman edip onların Rab'lerinden getirdiği gerçeklerin bütününü tasdik ederek *onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlar var ya, Allah,* onların şereflerini yücelterek, makamlarını yükselterek ve onları naîm cennetlerine yerleştirerek *kendilerine* vaat edilen *mükâfatlarını verecektir.*"

Kul ne yapsa noksanlıktan uzak kalamayacağı için, Cenâb-ı Hak şu sözüyle onlardan korkuyu kaldırdı: "*Allah,* onlardan meydana gelen kusurları *çok bağışlayıcı ve* iyiliklerine kat kat mükâfat vererek kendilerine *çok merhamet edendir.*"

152. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ın velilerini tasdik edenler, onların hepsini yücelten ve nurlarından bir pay alanlara, Allah dünyada marifet cennetlerinde nimetler ihsan ederek mükâfatlarını verir; vefat ettiklerinde ise onları her şeye gücü yeten sultanın katında sıdk makamında (Kamer 54/55) en yüksek firdevs cennetlerinde yerleştirir. En doğrusunu Allah bilir.

Yahudilerin Çirkin İstekleri

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette yahudilerin çirkin isteklerini zikrederek şöyle buyurdu:

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَقَدْ سَاَلُوا
مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُٓوا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْۚ
ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَۚ وَاٰتَيْنَا
مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ
ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا
مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

153. ***Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyüğünü isteyerek "Bize Allah'ı apaçık göster" demişlerdi. Zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı. Sonra onlar kendilerine açık deliller gelmiş buzağıyı put edindiler;*** *(tövbe ettiklerinde)* ***biz bunu da affettik. Musa'ya apaçık delil*** *(ve yetki)* ***verdik.***

154. ***Verdikleri sözü tutmamaları sebebiyle Tûr'u başlarına kaldırdık ve onlara, "Secde ederek kapıdan girin" dedik. Yine onlara, "Cumartesi günü yasağını çiğnemeyin" dedik ve kendilerinden sağlam bir söz aldık.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ehl-i kitap* yahudi âlimleri *senden, kendilerine gökten*, Tevrat'ın indiği gibi, bir defada toptan *bir kitap indirmeni istiyorlar.*" Yahut onlar, Tevrat'ta olduğu gibi, levhalar üzerine semavî hatla yazılmış bir kitap istiyorlar. Bunu isteyenler, Kâ'b. b. Eşref, Finhâs b. Âzurâ ve diğer bazı yahudilerdir. Onlar Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek,

"Eğer peygambersen, Musa'ya geldiği gibi, sen de bize gökten toplu halde bir kitap getir!" dediler. Cenâb-ı Hak onlara bir cevap olarak şöyle buyurdu:

"*Onlar Musa'dan bundan daha büyük bir istekte bulunmuşlardı.*" Bu istek, Hak Teâlâ'yı açıkça görmekti. Âyet şunu demek istiyor: Resûlüm, sen onların senden istediklerini büyük bir şey görüyorsan, hayret etme; onlar bundan daha büyük şeyler istediler. Bu istek her ne kadar onların babaları tarafından yapılmışsa da kendilerine isnat edildi; çünkü onlar, babalarının inancına yapışmışlar ve onların gidişatına tâbi olmuşlardır. Onların sana karşı gösterdikleri bu tutum, ilk cahillikleri ve bozgunculukları değildir. Bu onların içine yerleşmiş kalıcı bir huydan ileri gelmektedir. Öyleyse onlardan meydana gelen bu tür şeyleri garip karşılama.

Cenâb-ı Hak, sonra onların isteklerini şöyle açıkladı:

"*Onlar, 'Bize Allah'ı açıkça göster' dediler. Zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı.*" Gökten bir ateş gelerek onları helâk etti; hepsi öldüler, sonra Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] duasıyla diriltildiler. Bütün bunlar onların zulmü sebebiyle meydana geldi. Bu zulüm, onların inadına işi zora sokmaları ve içinde bulundukları halde gerçekleşmesi imkânsız bir şeyi istemeleridir. Bu âyet, her durumda (dünyada ve ahirette, baş gözüyle ve kalple) Allah'ı görmenin imkânsız olmasını gerektirmez. "Âyetin Tasavvufî İşaretleri" bölümünde bunun detaylı izahı gelecektir.

"*Peşinden onlar, kendilerine* Allah'ın birliği hakkında *apaçık deliller geldikten sonra tutup buzağıyı put edindiler.*" Bu da yahudilerin babalarının işlemiş olduğu başka bir cinayettir. "*Peşinden tövbe ettiklerinde biz bunu da affettik;* onlara ceza vermekte acele etmedik ve *Musa'ya* onların

üzerinde *apaçık bir* yetki ve *delil* verdik." Bu yetki, Hz. Musa'nın buzağıya tapmalarına bir tövbe olarak onlara kendilerini öldürme emri vermesidir. Ona verilen apaçık delil ise dokuz mucize[965] gibi peygamberliğini ispat eden şeylerdir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "*Onlar, verdikleri sözü tutmamaları sebebiyle,* yani Tevrat'taki hükümleri kabule yanaşmayınca, *Tûr dağını üzerlerine kaldırdık.* Bunun sebebi, onlarla daha önce Tevrat'ın hükümlerine sımsıkı yapışacaklarına dair kendileriyle sözleşme yapmamızdır. *Onlara,* Musa'nın diliyle, *'Beytülmakdis'in kapısından secde ederek (huşû ile boyun eğerek) girin!' dedik."* Onlar ise inadına ve alay etmek için kalçaları üzeri sürünerek girdiler. "*Yine* Hz. Davud'un diliyle, *onlara, 'Cumartesi yasağını çiğnemeyin, (o gün balık tutmayın)' dedik;* onlar haddi aşarak balık avladılar, biz de onların sûretlerini domuz ve maymuna çevirdik. *Halbuki biz onlardan bütün bu işler için sağlam bir söz almıştık;* fakat onlar hepsini bozdular."

Yahut biz onlardan Tevrat'ta şu sağlam sözü almıştık: Onlar eğer sana ulaşırlarsa muhakkak iman edecekler ve senin Tevrat'taki sıfatlarını insanlara açıklayacaklar. Ne yazık ki onlar bu sözü de tutmadılar ve senin sıfatlarını gizlediler. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

153-154. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Velilerden keramet beklemek ve delil istemek, öteden beri süregelen bir tutumdur; çünkü onlar, peygamberlerin kademi (izi ve hali) üzere gitmektedirler. Kendilerinden önce peygamberlere ne söylenmişse onlara da o söylenir. Öyle olur ki üzerinde bir keramet zuhur etmeden bir veliyi tasdik eden birini neredeyse bulamazsın. Bu, büyük bir cehalettir. Çünkü keramet türü şeyler, istikameti tam ve sağlam olmayan kimselerde de gözükebilir; bu onun için bir tuzak ve azaba yaklaşma sebebi olarak gerçekleşir. Allah kendisinden razı olsun, şeyhimizin dediği gibi, ledünnî ilimlere mazhar olmaktan ve Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] ahlâkı üzere yaşamaktan daha büyük hangi keramet vardır.

965 Bu mucizeler şunlardır: Asâ, parlak el, denizin yarılması, taştan su çıkarması, Sînâ dağının İsrâiloğulları'nın üzerine kaldırılması, tûfan, kan, haşarat, kurbağa (Mütercim).

Hem önceki devirlerde yaşayan velilerde pek çok keramet görülmüştür, fakat onları inkâr edenler eksik olmamıştır.

Bil ki Allah Teâlâ'yı dünyada görme talebinde bulunmak, yasaklanmış değildir. Allah'ın İsrâiloğulları'nı bu isteklerini reddedip kendilerini cezalandırması, onların vaktinden önce bunu istemelerindendir. Onlar bunu, görme şartlarını elde etmeden önce istediler. Bu şart, her türlü manevi kirlerden arınıp bütün güzel ahlâklarla süslenmektir. Kim, kâmil manada güzel ahlâk ve hallerle süslenir, her türlü kötü sıfatlardan temizlenirse kendisine Cenâb-ı Hakk'ı müşahede devleti nasip olur. Öyle ki ondan Hak'tan başkasını müşahede etmesi istense buna güç yetiremez. Bu durum, basiretin baş gözüne baskın geldiğinde gerçekleşir; o zaman basiret neyi görüyorsa göz de onu görür. Bu da, basiretin tam manasıyla açılmasıyla olur. Bunun için İbn Atâullah-ı İskenderi *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Basiretin şuası (ilme'l-yakîn hali), sana Cenâb-ı Hakk'ın yakınlığını müşahede ettirir. Basiretin ayne'l-yakîn hali, sana, kendi yokluğunu, Cenâb-ı Hakk'ın varlığını müşahede ettirir. Basiretin hakka'l-yakîn hali ise sana, sadece Cenâb-ı Hakk'ın varlığını müşahede ettirir."

Bu müşahede hali ancak bir terbiye şeyhine bağlanan kimse için gerçekleşir; yoksa kendi başına kalan bir kimse için böyle bir şey beklenmez. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ahdi Bozanların Cezası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, ahdi bozan yahudilerin cezasını zikrederek şöyle buyurdu:

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَليلاً
﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا

اَلْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ
لَهُمْۜ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُۜ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ
الظَّنِّۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِيناًۙ ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزاً حَكِيماً ﴿١٥٨﴾

155. ***Yahudiler, sözlerinden dönmeleri, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve, "Kalplerimiz perdelidir" demeleri sebebiyle*** *(kendilerini lânetleyip türlü belalara uğrattık. Aslında onların kalpleri perdeli değil),* ***tam aksine Allah, inkârları sebebiyle onların kalplerini mühürledi. Artık pek azı hariç, onlar iman etmezler.***

156. Bunun bir sebebi de (İsa'yı) inkâr etmelerinden ve Meryem'e büyük bir iftira at*malarındandır.*

157. ***Bu lânetin bir başka sebebi de, "Allah'ın resûlü Meryem oğlu İsa'yı öldürdük" demeleridir. Halbuki onu ne öldürdüler ne de astılar, fakat*** *(öldürdükleri)* ***onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir şüphe içindedirler. Bu hususta zanna uymak dışında hiçbir*** *(sağlam)* ***bilgileri yoktur. Onlar İsa'yı kesinlikle öldürmediler.***

158. ***Bilakis Allah onu*** *(İsa'yı)* ***kendi katına kaldırdı. Allah azîzdir*** *(her istediğini yapar),* ***hakîmdir*** *(her işinde hikmet sahibidir).*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Biz İsrâiloğulları'yla anlaşma yapıp kendilerinden söz aldık; onlar ahde muhalefet edip sözlerini bozdular, biz de bu yüzden kendilerine yaptığımızı yaptık.* Yahut kendilerine helâl kılınmış olan temiz yiyecekleri, sözlerini bozmaları ve inkârları sebebiyle onlara haram kıldık. *Yine onların Allah'ın âyetlerini* yani Kur'an'ı veya kendi kitaplarındaki âyetleri *inkâr etmeleri, haksız yere peygamberlerini öldürmeleri ve, 'Kalplerimiz perdelidir;* yani kapalıdır, senin ne dediğini anlamıyoruz!' *demeleri sebebiyle, onlara bu cezaları verdik."*

Cenâb-ı Hak, onların sözünü reddedip cevaben buyurdu ki:

"Tam aksine Allah, inkârları sebebiyle onların kalplerini mühürledi." Onların kalbini kendi haline terkederek âyetleri düşünmekten ve verilen öğütleri anlamaktan menederek ilimden perdeli bir hale soktu. *"Artık,* Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi, *pek azı hariç, onlar iman etmezler."*

Yahut onlar, çok az iman ederler, o da noksan olduğu için nazarı itibara alınmaz.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Ayrıca onların İsa'yı inkâr etmeleri* ve *Meryem'e* zina gibi büyük bir *iftira atmaları ve kendi zanlarınca, 'Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük' demeleri sebebiyle kendilerini cezalandırdık,* kalplerini mühürledik."

Onların, "Allah'ın peygamberi..." sözünü alay için söylemeleri de muhtemeldir. Bunun bir benzeri şu âyettir: *"Firavun dedi ki: Size gönderilen bu peygamber gerçekten delidir"* (Şuarâ 26/27). Yahut bu ifade müstakil bir cümle olup Allah'a Teâlâ'ya aittir, Hz. İsa'yı övmek için söylenmiştir veya onların çirkin sözlerinin yerine güzel bir niteleme olarak konulmuştur. Bu açıklamalar, Beyzâvî'ye aittir.

Cenâb-ı Hak, sonraki âyette onların sözlerini reddederek şöyle buyurdu: *"Onlar İsa'yı ne öldürdüler ne de astılar, fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi."*

Rivayet edildiğine göre, yahudilerden bir grup Hz. İsa ve annesi hakkında kötü sözler söylediler, Hz. İsa onlara beddua etti; Allah onları maymun ve domuz sûretine çevirdi. Bunun üzerine yahudiler Hz. İsa'yı öldürmek için toplandılar. Hz. İsa onlara,

"Ey yahudiler, Allah size gazap ediyor!" dedi. Yahudiler buna kızdılar ve onu öldürmek için harekete geçtiler. Allah Cebrâil'i gönderdi, Cebrâil Hz. İsa'yı bir yere aldı; burası, üstünde semaya doğru deliği bulunan bir yerdi. Allah Teâlâ onu bu delikten göğe yükseltti. Yahudiler, Taytanûs isimli birine emir verip bu yere girerek Hz. İsa'yı öldürmesini istediler. Adam oraya girince Hz. İsa'yı göremedi. Allah bu adamı Hz. İsa'ya benzetti, onun dışarı çıkması gecikince yahudiler içeri girdiler, adamı Hz. İsa zannederek öldürüp çarmıha gerdiler.

Katâde şöyle demiştir: "Bize nakledilen bir habere göre Hz. İsa, arkadaşlarına, "Hanginiz bana benzetilip de öldürülmeyi ister?" diye sordu, içlerinden biri,

"Ey Allah'ın peygamberi, ben isterim!" dedi. Yahudiler tarafından bu adam öldürüldü, Allah Hz. İsa'yı göğe yükseltti. Kendisine kanat taktı, nurdan elbise giydirdi, onu tıpkı melekler gibi yeme içme sıkıntısından kurtardı. Hz. İsa gökte meleklerle beraberdir; bir yönüyle insan, diğer yönüyle melek gibidir; yere ve göğe ait özelliklere sahiptir."

"Onun hakkında ihtilafa düşenler, ondan dolayı tam bir şüphe içindedirler."

Hz. İsa'ya benzeyen kimseyi öldürdüklerinden yahudilerden biri demiştir ki: "Eğer bu kimse İsa ise arkadaşımız nerede? Arkadaşımız ise İsa nerede?"

Bu konuda şöyle de denilmiştir: "Allah onların içeri giren arkadaşının yüzünü Hz. İsa'ya benzetti, vücudunun diğer kısımlarını benzetmedi. Onu öldürdüklerinde baktılar, yüzü Hz. İsa'nın yüzü gibi, vücudu ise arkadaşlarının vücudu gibi."[966]

Âyet şöyle devam ediyor. *"Onların bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur."* Yani onların Hz. İsa'yı öldürme konusunda kesin bir bilgileri yoktur; onlar sadece zanna uyuyorlar.

"Onlar İsa'yı kesinlikle öldürmediler." Onların, "Biz İsa'yı öldürdük!" gibi sözleri yakîne değil, zanna dayanmaktadır. *Bilakis Allah İsa'yı kendi katına kaldırdı*; o, Hz. Yahya [aleyhisselâm] ile birlikte ikinci kat semadadır. *Allah azîzdir*; yahudilere ceza vermekte güçlüdür, *hakîmdir*; onlar hakkında verdiği lânet ve gazap hükmünde hikmet sahibidir." En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

155-158. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kâmil şeyhlerle yapılan ahdi (sözleşme ve inâbeyi) bozmak, ilâhî gazap ve Allah'tan uzaklaşma sebebidir. Onları inkâr ve kendilerine ha-

966 Rivayetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/17-24 (Beyrut 1995);Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/382-384; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/727-728 (Beyrut 1993).

karet de böyledir. Onların vaaz ve uyarılarından uzaklaşmak da aynı şekilde ilâhî gazaba sebep olur. Onlara hürmeti ve saygıyı muhafaza etmek, emirlerini yerine getirmek, onlara bir yerde hakaret edilip hürmetleri çiğnendiğinde kendilerini savunmak, kendilerine yakın olmak ve hizmetlerine koşmak gibi yukarıdaki işlerin zıddı olan güzel şeyler ise Allah'a yakınlık ve O'nun muhabbetine sebeptir. Hayırlarda muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. İsa'nın Gökten İnişi

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette Hz. İsa'nın ahir zamanda inişini zikrederek şöyle buyurdu:

وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِه۪ قَبْلَ مَوْتِه۪ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَه۪يدًاۚ ﴿١٥٩﴾

159. ***Ehl-i kitap'tan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman eder. Kıyamet gününde de o, onlara şahit olacaktır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ehl-i kitap'tan* yahudi olsun hıristiyan olsun *her biri,* Hz. İsa gökten indiği zaman *onun ölümünden önce kendisine muhakkak iman eder.*"

Bu durum, Hz. İsa [aleyhisselâm] gökten indikten sonra olacaktır. Hadislerde rivayet edildiğine göre Hz. İsa, deccâl çıktığı zaman gökten iner, deccâli öldürür, Ehl-i kitap'tan bir kişi bile geri kalmadan hepsi ona iman eder; öyle ki yeryüzünde din olarak tek din İslâm olur. Yeryüzüne emniyet ve güven egemen olur; öyle ki aslanlar develerle, parslar ineklerle, kurtlar koyunlarla bir arada yaşar, çocuklar yılanlarla oynar. İsa yeryüzünde kırk sene kalır, sonra vefat eder, müslümanlar namazını kılıp defnederler.[967]

967 Hadis için bk. Ebû Davud, Melâhim, 15 (nr. 4324); Ahmed, *Müsned*, 2/404; İbn Hibbân, *Sahih*, nr. 6821; Süyûti, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 2/726.

Âyete şu mana da verilmiştir: Kitap ehlinden her bir şahıs, ölürken ölüm meleğini görünce, Hz. İsa'ya iman eder, ancak o andaki imanı kendisine bir fayda vermez; çünkü kendisine ölüm gelen herkese, hak ile bâtıl belli olmadan canı çıkmaz. Bu onlar için bir tehdit gibidir ve imanın kendisine fayda vermeyeceği zor duruma kalmadan önce iman etmeye teşviktir.

"Hz. İsa, kıyamet gününde onlara şahitlik edecektir." O, yahudilerin kendisi hakkındaki yalanına ve hıristiyanların onun için "Allah'ın oğludur" iddialarına şahitlik yapacaktır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

159. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ölüm anında hakikatler gün gibi ortaya çıkar; hak ile bâtıl belli olur, kulda pişmanlık oluşur. Ayakların kaydığı günde (ahirette iman ve salih amelden başka hiçbir şey) fayda vermez. Kuldan istenen, yan üstü düşüp kabrinde günahıyla baş başa kalmadan önce hakiki imanı elde etmek ve irfan makamına yükselmek için gayret etmesidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Yahudilerin Zulüm ve Düşmanlıklarının Sonu

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yahudilerin zulmünü ve düşmanlıklarını zikrederek şöyle buyurdu:

فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ
عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًاۙ ﴿١٦٠﴾ وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ
اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِۜ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٦١﴾

160. ***Yahudilerin yaptıkları zulüm ve pek çok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri sebebiyle kendilerine*** *(daha önce)* ***helâl kılınmış olan temiz şeyleri onlara haram kıldık.***

161. ***(Bunun bir sebebi de) kendilerine yasak edildiği halde faiz almaları ve haksız yollarla insanların mallarını yemeleridir. Onlardan inkâr edenlere acı bir azap hazırladık.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Yahudilerin yaptıkları zulüm sebebiyle* -ki bu zulüm Allah'a verdikleri sözü bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberlerini öldürmeleridir- *kendilerine daha önce helâl olan temiz şeyleri haram kıldık.* Bu şeyler, iç yağı, tırnaklı hayvanların eti ve bunlar dışındaki temiz, leziz yiyeceklerdir. Onlar her büyük günah işlemelerinde Allah kendilerine helâl yiyeceklerden birini haram kıldı.

Bu yiyeceklerin kendilerine haram kılınmasının *bir diğer sebebi onların Allah yolundan çok yüz çevirmeleridir.* Yahut onların pek çok kimseyi Allah yolundan alıkoymalarıdır. Yahudiler, insanları Allah'ın dinine girmekten engelliyordu.

"*Bunun bir diğer sebebi de, kendilerine yasak edildiği halde faiz almalarıdır.*" Faiz, ümmet-i Muhammed'e haram kılındığı gibi onlara da haramdı. *Diğer bir sebep,* rüşvet gibi *bâtıl yollarla insanların mallarını yemeleridir.* Onlar, özellikle ileri gelen yahudiler, avam halktan rüşvet alıyorlardı.

Âyet şöyle bitiyor: "*Biz onlardan* Muhammed'i [sallallahu aleyhi vesellem] *inkâr edenlere acı bir azap hazırladık;* içlerinden tövbe ve iman edenler hariç."

160-161. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Şunu iyi bil: İnsan, içine düştüğü her gaflet, isyan ve edepsizlik yüzünden, bunlar ölçüsünde taatlerin lezzetinden ve müşahede hallerinin tadından mahrum kalır. İnsan bunu farkeder veya etmez. Bazan bu işler onu ilâhî huzurdan uzaklaştırır, kendisinin haberi bile olmaz. Bütün bunlar onun için bir tuzak ve istidrac yani farkında olmadan felakete sevkedilme olarak gerçekleşir. Kul bu kötü hallerde ısrar ederse bütünüyle velâyet makamından çekilip alınır; imanı azar azar noksanlaşmaya başlar, Allah korusun sonuçta kendisinden iman çekilip alınır. Kul hemen tövbe ederse affedilmesi umulur.

Her kalp uyanıklığı, taat ve güzel edep, sahibine, ilâhî huzurda yakınlık sağlar ve derecesine göre onun muamele ve müşahedelerindeki manevi zevkini artırır. Meşhur hadiste belirtildiği gibi; kul nâfile ibadetlerle durmadan Cenâb-ı Hakk'a yaklaşır ve nihayet yüce Allah onu sevip kendisine dost edinir; onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olur.[968] Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette yahudilerden tövbe edenleri yukarıdaki tehditten ayrı tutarak şöyle buyurdu:

لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقٖيمٖينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِؕ اُو۬لٰٓئِكَ سَنُؤْتٖيهِمْ اَجْرًا عَظٖيمًا ﴿١٦٢﴾

162. ***Fakat içlerinden ilimde derinleşmiş olanlar ve inananlar sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. Onlar namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlardır. Biz onlara büyük bir mükâfat vereceğiz.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ehl-i kitabın hepsi az önce zikredilen kimseler gibi değildir. *Onlardan* Abdullah b. Selâm, Muhayrik ve onların dışında önceki kitapların ilmini bilenler *gibi ilimde derinleşmiş olanlar* ve onların avam tabakasından Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] iman edenler, *sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler*. Yani, hiçbir ayırım yapmadan tam bir iman ile bütün peygamberlere iman ederler. *Onlar*, hakkını vererek *namazı kılanlar*, farz olan zekâtı *verenler, Allah'a ve* Kur'an'ın haber verdiği ve sünnette açıkça belirtildiği şekilde diril-

968 Hadis için bk. Buhârî, Rikâk, 38; İbn Mâce, Fiten, 16; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 1/142; Taberânî, *el-Kebir*, nr. 7880.

me, yepyeni bir vücuda bürünme, hesap verme ve diğer halleriyle *ahiret gününe inananlardır. Biz onlara büyük bir mükâfat vereceğiz."* Buna göre âyetin tamamı Ehl-i kitap hakkındadır.

Âyete şu mana da verilmiştir: Ehl-i kitap'tan ilimde yüksek pâyeye sahip olanlar, Araplar'dan iman edenler ve onlardan namazı kılan, zekât veren, Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere, biz büyük bir mükâfat vereceğiz.

162. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Her kim isyandan sonra gerçek bir tövbe eder, gaflet halinden sonra kalp uyanıklığını elde eder, Allah Teâlâ'nın sıfat ve isimleri hakkında derin bilgiye sahip olursa hayırlarda önde gidenlere katılır, ilâhî huzurda yakınlık elde etmiş salihlerle birlikte haşredilir; kendisine büyük sevap ve hayır verilen kimselerden olur. Bütün hamdler, âlemlerin Rabb'i Allah'adır.

Kendisinden Bahsedilmeyen Peygamberler de Vardır

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Ehl-i kitabın gökten kendilerine kitap indirilmesiyle ilgili isteklerine cevap vererek şöyle buyurdu:

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ
وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ
وَعِيسٰى وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾
وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ
وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ
لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

163. *Biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Aynı şekilde İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, onun torunlarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik; Davud'a Zebûr'u verdik.*

164. *Sana daha önce bahsettiğimiz birçok peygamber ve bahsetmediğimiz nice peygamberler gönderdik. Ve Allah Musa ile (özel olarak) konuştu.*

165. *Biz peygamberleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın! Allah azizdir ve hikmet sahibidir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, *biz Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik.* Ehl-i kitabın senden istediği gibi, onlara kitaplar tek bir defada inmedi; vahiy kendilerine parça parça iniyordu. Senin durumun da onlarınki gibidir.

Âyette önce Nuh'u zikretti; çünkü Hz. Nuh, Hz. Âdem'den sonra beşeriyetin babasıdır ve kendisine ilk şeriat gelen peygamberdir. Yine Hz. Nuh [aleyhisselâm], şirke karşı ilk uyarıcıdır, bedduasıyla ümmetine ilk azap edilmiş peygamberdir, peygamberler içinde en uzun ömürlüdür. Onun mucizesi bizzat kendinden yapılmıştı, şöyle ki Hz. Nuh 1000 sene yaşadı bu süre içinde bir dişi düşmedi, kuvvetinde bir noksanlaşma olmadı, saçına hiç ak düşmedi. Onda olduğu gibi, hiçbir peygamberin davetine bir gecikme olmadı, onun kavmine sabrettiği gibi hiçbir peygamber sabretmedi. Kendisine kötü söylenir ve bayılana kadar dayak atılırdı.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu:

"*Biz İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, Esbat'a* yani onun torunlarına, bunlar İsrâiloğulları'nın peygamberidir, *İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik.*"

Önceki âyetteki "peygamberler" ifadesi bu peygamberleri de içine aldığı halde, onların özellikle zikredilmesi kendilerini yüceltmek için-

dir. Onlardan Hz. İbrahim, bu grubun içinde ülü'l-azim peygamberlerin ilkidir, Hz. İsa ise sonuncusudur. Diğerleri ise peygamberlerin ileri gelenlerinden ve en meşhurlarındandır.

"Biz Davud'a da Zebûr'u yani pek çok sahife *verdik."*

"Yine biz daha önce yani önceki sûrede veya bu günden *önce bahsettiğimiz birçok peygamber ve bahsetmediğimiz nice peygamberler gönderdik."*

Bir hadis-i şerifte, resûl olarak gönderilen peygamberlerin 314 tane olduğu belirtilmiştir.[969]

"Ve Allah Musa ile gerçek manada *konuştu."* Allah, özel kelâmını peygamberler arasından ona tahsis etti; peygamberimiz Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] ise kendisiyle özel konuşma yanında dünyada cemalini görme nimeti de ekledi.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân* adlı tefsirinde) demiştir ki: "Peygamberler içinde Hz. Musa [aleyhisselâm], Cenâb-ı Hakk'ı görme talebinde erken davrandı, fakat Hak Teâlâ onu kelâmını işitme makamında tuttu; kendisini açıkça cemalini müşahede etmekten menetti. Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] ise ilâhî sırların ağırlığını yüklendi, kendisine verilen inbisat (genişlik ve huzur) haliyle Cenâb-ı Hakk'ı açıkça müşahede etmeyi istemedi; Allah onu yüce zatını müşahede makamına ulaştırdı, sonra arada bir perde ve vasıta olmaksızın kendine kelâmını işittirdi. Hak Teâlâ şöyle buyurdu:

"Allah kuluna (Muhammed'e) vahyettiğini vahyetti. Onun gözünün gördüğünü kalbi yalanlamadı" (Necm 53/10-11).

İbn Atıyye bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Musa ile konuşması, nasıl ve niceliği bilinmeyecek şekilde gerçekleşmiştir. Nitekim Allah Teâlâ mevcuttur fakat diğer mevcut varlıklar gibi değildir; malumdur, diğer malum varlıklar gibi değildir. O'nun kelâmı da diğer varlıkların kelâmı gibi değildir."

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, peygamber göndermesinin hikmetini açıklayarak şöyle buyurdu:

---

969 Bazı rivayetlerde bu sayı 315 olarak verilmiştir (bk. Ahmed, *Müsned*, 5/266; Hâkim, *Müstedrek*, 2/262; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 4132; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/210).

"Biz peygamberleri müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın!" Şöyle demesinler: "Yâ Rabbi, bizi uyaracak, tevhid konusunda bilmediklerimizi ve sana nasıl kulluk yapılacağını öğretecek peygamberler gönderseydin ya!"

Allah, peygamberler göndererek kulların bahane yolunu kesti, onların karşısına delilini koydu (ben Allah'ı ve ahireti bilmiyordum mazeretini ortadan kaldırdı). Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Allah Teâlâ'dan daha gayret sahibi (kulun koruyup gözeten) kimse yoktur; bunun için gizli-açık bütün kötü işleri haram kıldı. Allah'tan daha fazla övülmeyi seven kimse yoktur; bu sebeple Allah kendisini övdü. Allah Teâlâ'dan daha fazla bahaneyi ortadan kaldırmayı seven hiç kimse yoktur; bunun için kullarına peygamber gönderip kitaplar indirdi."[970]

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah azizdir;* hiç kimse O'nu mağlup edemez ve hiçbir şeyi yapmak O'na vâcip değildir; O, peygamberliği tesis edişinde, her peygambere bir çeşit vahiy indirmesinde ve zamanına uygun olarak kendisine mucize verişinde *hikmet sahibidir."*

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

163-165. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu ümmetin âlimleri, İsrâiloğulları'nın nebîleri gibi kulları Allah'a davet eder. Bu ümmetin ârifleri ise onların resûlleri gibi kulları davet ve irşad ederler. İbnü'l-Fârız [rahmetullahi aleyh] der ki:

"Bizim âlimlerimiz, onların (İsrâiloğulları'nın) nebîleri gibidir. Bizden Hakk'a çağıranlar, resûllük makamını temsil etmektedirler. Bizim zamanımızda Hz. Muhammed'in meşrebindeki bir ârif ise onların ülü'l-azim peygamberleri gibi davet ve irşad yapar, azimet üzere amel eder."

Ârifler, peygamberlere vahyin ilham kısmında ortaktırlar; onlar için de Cenâb-ı Hakk'ı müşahedeyle birlikte O'nunla konuşma hâsıl olur. Onlar, Hak ile söyledikleri gibi Hak'tan dinlerler. Ârif şair Şüşterî bu konuda der ki:

---

970 Müslim, Tevbe, 35.

"Ben Allah ile konuşurum ve Allah'tan işitirim."

Ârifler, Allah'ın ilham cinsindeki kelâmını bazan birtakım vasıtalar ile dinlerler, bazan da vasıtasız dinlerler. Bunun nasıl olduğunu zevk ehlinden bu işin ehli bilir. Onların makamına ulaşmayanlara düşen, teslim olmaktır ve haklarını kendilerine teslim etmektir. Bir zat bu konuda demiştir ki:

"Eğer sen hilâli göremezsen, onu gözleriyle gören insanlara teslim ol, onların söylediklerini tasdik et."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Allah Teâlâ, peygamberlerden ve velilerinden birine kelâmını işittirmek istediği zaman, ona, bunu dinleyebilecek bir kulak verir; o da bu kulakla Allah'ın kelâmını dinler. Bu konuda Allah Resûlü kudsî hadiste, Cenâb-ı Hakk'ın şöyle buyurduğunu haber vermiştir:

'Ben kulumu sevince, onun kulağı olurum, benimle işitir ...'[971]

Cenâb-ı Hak, sevdiği kuluna verdiği bu manevi kulakla, kelâmını duyurur. Bu konuşmada, bizim bildiğimiz sesler ve harfler yoktur; Allah onu kudret harfiyle ve ezelî sesiyle işittirir. O, konuşurken nefes alıp vermekten ve akla gelebilecek beşerî hallerden münezzehtir. Allah'ın ezelî dostluğunda, ölümlü varlıkların şekil ve hallerinden bir şey bulunmaz. Hatta bu noktada şunu söylemek mümkündür: Birleşme ve ayrılma anlamında değil, sevme yönünden dinleyen ve dinlenen birdir (bütün iş Allah'tandır)." Vertecübî'nin açıklamaları burada bitti.[972]

Şunu bil ki cem' ehli (her şeyde Cenâb-ı Hakk'ı müşahede edenler), âlemde ancak bir konuşanı müşahede ederler; onların nazarında çokluk ve ikilik yok olup gitmiştir; ancak onlar kudret kelâmıyla hikmet kelâmını birbirinden ayırırlar.

Kudret kelâmı, kulun bir ihtiyarı olmadan ortaya çıkar, konuşan söylediklerinden habersizdir, ihtiyarı (tercihi) elinden alınmıştır. Hikmet kelâmında ise kulun bir çeşit ihtiyarı vardır. Onlar, kudret kelâmını bazan görülmeyen gizli bir yerden işitirler, bazan da bir keramet çeşidi

---

971 Buhârî, Rikâk, 38; İbn Mâce, Fiten, 16; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 1/142; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 7880.

972 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/289-290.

olarak cansız varlıklardan işitirler. Bunların hepsi ses ve harfle olur. Evet, bazan gizli bir yolla kalbe gelenler ve bâtınî tecelliler, harfsiz ve sözsüz olur. Bazan bu konuşma söz ve harf olmaksızın işaretle olur.

Vertecübî'nin, "Allah onu kudret harfiyle ve ezeli sesiyle işittirir" sözü hakkında derim ki: Eğer o, bu konuşma ile bâtınî tecellileri anlatmak istiyorsa doğrudur, fakat bu sözün zâhirinden, Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerine ve velilerine duyurduğu söz, bununla sınırlıdır, o ancak harfsiz ve sözsüz olur, şeklinde bir mana anlaşılıyor ki durum böyle değildir.

Yine onun, "Allah'ın ezelî dostluğunda, ölümlü varlıkların şekil ve hallerinden bir şey bulunmaz" sözünün manası, Cenâb-ı Hakk'ın ezelî kudretini müşahede edenlerde, sonradan yaratılan varlıklara ait bir vücut ve kudret kalmamıştır, demektir. Ben de (İbn Acîbe) derim ki: Durum öyledir fakat onlar işin hikmet yönüne bakarak varlıklarda da bir ârızî vücut ve kudret olduğunu söylerler, bununla birlikte ârifler, yaratılan varlıklara ilâhî kudret penceresinden ve müşahede nuruyla baktıkları zaman, onlardaki her şeyi yok ederler. Varlıklardaki vücut ve kudreti yok etmek, onlardan harf ve sesle söz çıkmaz hükmünü verdirmez. Hiç şüphesiz beşeriyet, ilâhî hikmetin ortaya koyduğu bir vasıta olmaksızın Cenâb-ı Hakk'ın kelâmını işitmeye güç yetiremez. Bu malum bir durumdur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Vahyin Şahitleri

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, peygamberine inen vahye ve onun peygamberliğine şahitlik yaparak şöyle buyurdu:

لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَٓا اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهٖۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًاۜ ﴿١٦٦﴾

166. *Fakat Allah sana indirdiğini, ilmiyle indirdiğine şahitlik eder. Ona melekler de şahitlik eder. Hem şahit olarak Allah kâfidir.*

Tefsir

Yahudiler, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Sana vahyedilen şeye şahitlik etmiyoruz!" dediklerinde Cenâb-ı Hak, onları red için buyurdu ki: "Onlar şahitlik etmiyorlarsa, *Allah sana indirdiğini, ilmiyle indirdiğine şahitlik eder.*" Yani onu ancak kendisinin bildiği bir ilmiyle indirdiğine şahitlik eder. Bu ilim, Kur'an'ın bütün söz ustalarını âciz bırakacak şekilde ifadelerinin telif edilmesidir.

Yahut Allah onu, insanların dünya ve ahiretlerinde ihtiyaç duydukları ilimle indirmiştir. Yahut Allah onu, kendisine kitap indirilmeye ehil ve layık olan kimseyi bilerek indirmiştir.

"Buna melekler de şahittir." Burada şu hususa dikkat çekilmektedir: Onlar yani Ehl-i kitap, peygamberlik iddiasının doğruluğunu insanların, hiçbir düşünce ve tefekküre ihtiyaç duymadan bilmelerini istemektedir; halbuki böyle bir bilme şekli meleklere hastır. İnsanın tefekkür ve nazar olmaksızın bu tür şeyleri bilmeye imkânı yoktur. Eğer onlar düzgün bir şekilde düşünselerdi, senin hak peygamber olduğunu anlarlar ve meleklerin tanıyıp şahit oldukları gibi onlar da şahit olurlardı. Bu açıklamalar Beyzâvî'ye aittir.[973]

Allah Teâlâ, bazan hiçbir tefekkür ve nazar olmaksızın insanın kalbinde ilim yaratır; hatta her şeye mâlik olan ve her şeye gücü yeten yüce Allah kulun kalbine hidayet nurunu kor ve zatını tanıtır.

Âyet şöyle bitiyor: "Peygamberi için *şahit olarak Allah kâfidir;* başkasının şahitliğine ihtiyacı yoktur."

166. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, resûlünün peygamberliğine şahitlik ettiği gibi, onun kademi (hali ve ahlâkı) üzere giden vârislerinin veliliğine de şahitlik eder. Onlar, ârifibillâh velilerdir. Cenâb-ı Hakk'ın onlara şahitliği şu şekillerde olur: Onların üzerinden ledünnî ilimler ve rabbânî sırlar ortaya çıkarır. Kendilerine peygamber ahlâkını ve yüksek güzellikleri ihsan

---

973 Elimizdeki tefsir nüshalarında manaya uymayan bir fazlalık tesbit edilmiş olup, tercüme Beyzâvî'nin ibaresine göre verilmiştir (bk. Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl,* 1/249).

eder. Onları dinde istikamet halinde tutup ellerinde birçok keramet zuhur ettirir; fakat bu şahadeti ancak ezelde haklarında ilâhî inâyet takdir edilen ve velâyet ilminden bir pay verilen kimseler idrak eder. Bir ârif (İbn Atâullah-ı İskenderî) der ki:

"Velilerine ancak kendisine delil yaptığı şeyleri delil yapan ve onlara ancak kendisine ulaştırmak istediklerini sevkeden Allah'ı tesbih ederim." Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Kulları Hak Yoldan Alıkoyanların Cezası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, bu şahitlikten yüz çevirenlere hazırladığı azabı zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾
إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾

167. ***İnkâr eden ve insanları Allah yolundan alıkoyanlar şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüşlerdir.***

168. ***Şüphesiz Allah, inkâr edip zulmedenleri bağışlayacak ve doğru yola iletecek değildir.***

169. ***Ancak Allah onları içinde ebedî kalmak üzere cehennem yoluna sevkeder. Bu, Allah için çok kolaydır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Yahudilerden yahut diğer insanlardan peygamberimiz Hz. Muhammed'e indirdiklerimizi *inkâr edenler ve insanları Allah'a ulaştıran yolundan alıkoyanlar şüphesiz derin bir sapıklığa*

düşmüşlerdir." Onlar, kendileri hak yoldan saptırdığı gibi başkalarını da haktan saptırmakla iki felaketi bir araya getirmişlerdir. Bir de başkasını saptıran kimse, dalâlete daha fazla dalmış olup ondan çıkması daha uzak bir ihtimaldir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Şüphe yok ki Allah,* inkâr edip insanları kurtuluş ve hayırlarına olacak şeylerden alıkoyarak onlara zulmedenleri yahut peygamberliğini inkâr edip sıfatlarını gizleyerek Allah'ın resûlüne *zulmedenleri* ya da inkâra dalarak kendi nefislerine zulmedenleri *bağışlayacak ve doğru yola iletecek değildir. Allah onları ancak içinde ebedî kalmak üzere cehennem yoluna sevkeder.* Cenâb-ı Hakk'ın, küfür üzere ölenlerin, ebedî olarak cehennemde kalacağına dair ezelî hükmü ve sadık vaadi cereyan eder.

"Bunu yapmak, Allah için çok kolaydır." Bu O'na zor gelmez ve gücünü aşmaz.

167-169. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Hiç şüphesiz Allah tarafından seçilmeyi inkâr edenler, buna ehil olan velileri kabul etmeyenler, insanları velâyet yoluna yönelmekten ve o yoldakilerin arasına girmekten alıkoyanlar, Allah'a ulaşma yolundan fersah fersah uzaklaşmışlardır; çünkü Allah'a ancak bir dostunun elinde terbiye görerek ulaşılır. Veliler, ilâhî huzura giriş kapısıdır. Onlara karşı edepli olmak ve kendilerine boyun eğip itaat etmek lazımdır.

Allah'ın velilerini inkâr edenler, nefislerini ilâhî huzura ulaşmaktan mahrum ederek ve onu boş düşüncelerin vadilerinde terkederek kendisine zulmedenler var ya, Allah onların kötülüklerini örtmez, sırlarını (iç âlemlerini) temizlemez, onları müşahede yoluna ulaştırmaz ve kendilerine nefisle nasıl mücâhede edeceklerini öğretmez. Cenâb-ı Hak onlara sadece yorgunluk ve sıkıntı verecek işlerin yolunu açar, böylece onlar hasta bir kalple Allah'a kavuşana kadar o hal içinde kalırlar. Böyle bir halden Allah'a sığınız.

İman Her Şeyden Hayırlıdır

Cenâb-ı Hak yukarıdaki âyetlerde, peygamberlik işini kesin olarak ortaya koydu, onun nasıl bilineceğini açıkladı, sonra onu inkâr edenlere azabını haber verdi, peşinden de bütün insanları ona imana davet ederek şöyle buyurdu:

يَا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَاٰمِنُوا
خَيْرًا لَكُمْ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

170. ***Ey insanlar! Resûl size Rabb'inizden gerçeği getirdi. Ona iman edin. Bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer inkâr ederseniz, göklerde ve yerde ne varsa şüphesiz hepsi Allah'ındır. Allah, her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey insanlar! *Resûlüm Muhammed size Rabb'inizden gerçeği getirdi. Ona iman edin. Bu, sizin için, içinde bulunduğunuz sapıklık halinden daha hayırlı olur. Eğer inkâr ederseniz, göklerde ve yerde ne varsa şüphsiz hepsi,* mülk, yaratılış ve kul olarak *Allah'ındır;* O'nun size hiçbir ihtiyacı yoktur. Allah sizin imanınızdan bir fayda elde etmediği gibi, inkârınızdan da bir zarar görmez. *Allah,* sizin hallerinizi *en iyi bilendir,* sizin için planladığı her işte *hikmet sahibidir."*

170. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] getirdiği şeyler, İslâm (Allah'a teslimiyet) makamını sağlamlaştırmak ve iman makamını tashih etmek içindir. Bu imanın temel esaslarından biri de, hayrıyla şerriyle, acısıyla tatlısıyla kadere iman etmektir. Onun getirdiği dinin bir hedefi de Hakk'ı müşahede ve görme makamı olan ihsan makamını kazandırmaktır.

Bunların kâmil manada elde edilmesi, ancak irfan sahibi âriflerin sohbetiyle mümkündür. Onlar fenâ makamını elde etmiş, bekâ makamına yükselmiş, tevhid denizine dalmış, Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin sırlarını bilmede eşsiz olmuş, kendilerinde rıza ve teslimiyet makamı tam olarak gerçekleşmiş ve böylece başa gelen bütün ilâhî tecellileri selim bir kalple karşılayan kimselerdir. Kim onların sohbetine (terbiyesine) girip edepleriyle edeplenmezse, imanı noksan kalır ve onun hakkı azap olur. Allah Teâlâ, bu âyette işaret lisanıyla sanki şu mesajı veriyor:

"Size benim veli kulum geldi. O, Peygamber'imin halifesidir. Onun halk içinden seçilmiş bir veli olduğuna iman edin, emrine boyun eğin, terbiyesine girin. Bu, içinde bulunduğunuz kötü hallerden ve manevi hastalıklardan sizin için daha hayırlıdır. Bana hasta bir kalple gelmemek için bunu yapın."

Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Ehl-i Kitabın Taşkınlığı

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, özellikle Ehl-i kitaba hitap ederek ve kendilerini kınayarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ
اِنَّمَا الْمَس۪يحُ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُۚ اَلْقٰيهَٓا اِلٰى مَرْيَمَ
وَرُوحٌ مِنْهُۘ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ۚ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌۜ اِنْتَهُوا خَيْراً لَكُمْۜ اِنَّمَا
اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌۜ سُبْحَانَهُٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌۢ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي
الْاَرْضِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلاً ﴿١٧١﴾

171. *Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, ancak doğru olanı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesîh, ancak Allah'ın*

resûlü, Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve O'nun tarafından bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin. "İlâhlar üçtür" demeyin. Bundan vazgeçmeniz sizin için daha hayırlı olur. Allah ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.

Tefsir

Cenâb-ı Hak, hıristiyanları kınamak için buyurdu ki: *"Ey Ehl-i kitap,* İncil'i hak kitap bilenler! İsa hakkındaki itikadınızda ileri giderek *dininizde haddi aşmayın;* kendisini yüceltmek kastıyla, 'İsa Allah'tır', 'İsa Allah'ın oğludur!' diyerek haddi aşıp ileri gitmeyin *ve Allah hakkında, ancak doğru olanı söyleyin.* Allah, eş ve çocuk sahibi olmaktan münezzehtir."

Cenâb-ı Hak, sonra Hz. İsa'nın durumu hakkında açıklama yaparak şöyle buyurdu:

"Meryem oğlu İsa Mesîh, ancak Allah'ın resûlüdür." Yahudilerin, "O peygamber değildir!" sözü yanlıştır. Aynı şekilde hıristiyanların da, "İsa Allah'tır yahut Allah'ın oğludur!" sözleri de yanlıştır. O ancak Allah'ın kulu ve peygamberidir.

"O, Meryem'e ilka ettiği kelimesidir." Allah onu "Ol!" kelimesiyle annesinin rahmine ilka etti ve orada şekillendirdi; bu emirle o, annesinin rahminde şekillenip vücut sahibi oldu. Bunun için kendisine "kelimetullah" (Allah'ın kelimesi) denildi.

"O, Allah tarafından bir ruhtur." Onu Meryem'e Cebrâil üfürdü. Bu üfürme ile Meryem hamile kaldı. Bu üfürmeye "ruh" dendi; çünkü o, ruhtan çıkan bir rüzgardır. Böylece onun ruhu, Ruhulkudüs'ten yani Cebrâil tarafından üfürülmüş oldu. Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem hakkında şöyle buyurmuştur:

"Ona ruhumdan üfürdüğümde ..." (Hıcr 15/29).

Diğer bir âyette de şöyle buyurmuştur: *"Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir"* (Âl-i İmrân 3/59). Buna göre, Cebrâil'in üfürmesi hakikatte Allah'ın emriyle olduğundan, bu üfürme Cenâb-ı Hakk'ın

üfürmesi olmuştur; çünkü hakikat ehlinin nazarında vasıtalar aradan kaldırılır. Bunun için, Allah İsa'nın ruhunu, Âdem'in ruhu gibi kendisine izâfe etti; kendi tarafından olduğunu söyledi.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin."* Yani Allah'ı ilâh olarak birleyin; *"İlâhlar üçtür;* Allah, Mesîh, Meryem" *demeyin. Bu üçlü ilâh anlayışına son verin; sizin için daha hayırlı olur. Allah* zatında, sıfatlarında ve fiillerinde ancak *tek ilâhtır. O, bir çocuk sahibi olmaktan uzaktır;* çünkü O, hiçbir cinse benzemez; O'na yokluk hali uğramaz. *Göklerde ve yerde ne varsa hepsi,* mülk, yaratılış ve kul olarak *O'nundur.* Kulluk, oğulluğa terstir. *Vekil olarak Allah yeter."* O'nun bir çocuğa ihtiyacı yoktur; çünkü çocuk babasının ve onun yerine geçecek kimsenin vekili olur. Allah Teâlâ, bütün varlıkları ayakta tutup muhafaza etmeye tek başına kâfidir; kendisine yardımcı olacak veya O'nun yerine iş görecek kimseye ihtiyacı yoktur. O'nun ebedî olması ve kimseye muhtaç olmaması zorunludur.

Hıristiyanlar dört gruba ayrılmıştır. Bunlar Nestûriyye, Yakubiyye, Melkâniyye ve Merkûsiyye gruplarıdır. Necran hıristiyanları da onlardandır. Nestûriyye grubu, "İsa, Allah'ın oğludur" dediler. Yakûbiyye ve Milkâniyye, "İsa, Allah'tır!" dediler. Merkûsiyye ise, "O, üç ilâhtan biridir!" dediler. Hepsi de hak yoldan sapmış kimselerdir.

171. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bütün taşkınlıklar kötülenmiştir. İşlerin en hayırlısı, orta çizgide olanıdır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Hıristiyanların İsa b. Meryem'i ileri derecede övüp ilâh derecesine yükselttikleri gibi beni yüceltmeye kalkmayın. Ben ancak bir kulum. Bana, 'Allah'ın kulu ve resûlü' deyin."[974]

Bir dervişe, şeyhini sahip olduğu durumdan çıkarmadan yahut onu överken başka zatları noksan göstermeden onu ileri derecede övmesine izin verilmiştir. Âyetin işaretinde, tevhid makamını korumaya bir teşvikle birlikte Cenâb-ı Hakk'ı, zatına zıt şeylerden ve emsallerden uzak tutma vardır. Bu konuda şair der ki:

974 Buhârî, Enbiyâ, 48; Ahmed, *Müsned*, 1/23; Dârimî, Rikâk, 68.

"Biri bana, 'Sen bir zıddının olmadığını söylerken, Rab'le birlikte kulu da var mı kabul ediyorsun?" dedi. Ben de, "Bana göre durum böyle değildir" dedim. O, "Peki, görüşünüz nedir?" diye sorunca, şöyle dedim: "Biz, aslında yoklukta bulunan varlıkların O'nunla var olduğunu, O'nun zatı ve varlığı yanında ise her şeyin yok olduğunu söylüyoruz."

Kulu kendi başına müstakil bir varlık görmek, Cenâb-ı Hakk'ın rabliğine terstir; bunu için şair, 'Sen bir zıddının olmadığını söylerken, Rab'le birlikte kulu da var mı kabul ediyorsun?" dedi. İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Kâinat ve varlıklar, O'nun var etmesiyle mevcuttur; O'nun zatının birliği yanında ise hepsi silinip yok olur."

Hiçbir Peygamber ve Melek Allah'a Kulluktan Çekinmez

Necran hıristiyanları, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem], "Sen bizim sahibimizi ayıplıyorsun!" dediler. Resûlullah, *"Sizin sahibiniz kim?"* diye sordu; hıristiyanlar, "İsa" dediler. Resûl-i Ekrem, *"Ben onun hakkında ne diyorum?"* diye sordu; onlar da, "İsa Allah'ın kuludur, diyorsun" dediler. O zaman Allah Resûlü, *"İsa'nın bir kul olması utanılacak bir durum değildir ki!"* buyurdu. Bu olay üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi:[975]

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَۜ وَمَنْ
يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِه۪ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَم۪يعًا
﴿١٧٢﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْ
وَيَز۪يدُهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۚ وَاَمَّا الَّذ۪ينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا اَل۪يمًاۙ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَص۪يرًا ﴿١٧٣﴾

975 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/393.

172. Mesîh İsa ve Allah'a yakın melekler, hiçbir zaman Allah'a kul olmaktan çekinmezler. O'na kulluktan çekinip kibirlenen kimselerin hepsini Allah huzurunda toplayacaktır.

173. İman edip salih amel yapanlara gelince, Allah onlara ecirlerini tam olarak verecek ve kendilerine lutfundan daha fazlasını ihsan edecektir. Kulluğundan yüz çeviren ve kibirlenenlere gelince, onlara acı bir şekilde azap edecektir. Onlar, kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulurlar.

Tefsir

Cenâb-ı Hak, hıristiyanlara reddiye olarak buyurdu ki: *"Mesîh İsa hiçbir zaman Allah'a kul olmaktan çekinmez.* Hiç şüphesiz Allah'a kulluk yapmak övünülecek bir şereftir. Asıl insanı zillete düşürecek olan ve çekinilmesi gereken şey, Allah'tan başka varlıklara kulluk yapmaktır.

"Allah'a yakın melekler de O'na kulluk etmekten çekinmezler; çünkü onları şerefli kalan tek şey, Allah'a kulluk yapmalarıdır.

Melekleri peygamberlerden üstün görenler, bu âyeti delil göstermişlerdir. Bunu âyetin terkibinden hareketle söylemişlerdir. Böyle olunca, meleklerin Allah'a kulluktan çekinip geri durmayışı İsa Mesîh'in çekinmeyişine daha kuvvetli bir delil olmaktadır. Bu konudaki hüküm şudur:

Peygamberler, mukarrebîn melekleri gibi meleklerin seçkinlerinden daha faziletlidir. Meleklerin seçkinleri olan mukarrebîn, evliya gibi, insanların seçkinlerinden daha faziletlidir. İnsanların seçikleri (veliler), meleklerin avamından daha faziletlidir. Meleklerin avamı, insanların avamından daha faziletlidir. Bunun için şöyle denmiştir:

"Kimin aklı hevâsına (nefsin kötü arzularına) galip gelirse o kimse, melekler gibi hatta onlardan daha faziletli olur. Kimin hevâsı aklına galip gelirse o kimse, hayvanlar gibi hatta daha kötü ve şaşkın bir halde olur."

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak, sonra, yüce zatına ibadete yanaşmayanlara hazırladığı azabını zikrederek şöyle buyurdu:

"O'na kulluktan uzak durup kibirlenen kimselerin hepsini Allah huzurunda toplayacaktır ve yaptıklarının cezasını verecektir. *İman edip salih amel yapanlara* ve O'na ibadetten çekinmeyenlere *gelince, Allah onlara ecirlerini tam olarak verecek ve kendilerine lutfundan daha fazlasını da ihsan edecektir.* Bu ihsan, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın aklına gelmeyen güzellikteki ilâhî nimetlerdir.

"Allah'a kulluktan uzak duran ve kibirlenip O'na ibadetten yüz çevirenlere gelince, Allah onlara acı bir şekilde azap edecektir." Bu azap, cehennem azabıdır.

Kuşeyrî demiştir ki: "Elim azap, onların ahirette Allah'ın yüceliğini yakînen tanıdıktan sonra ebediyen O'na ulaşamamalarıdır; çünkü onlar ahirette Allah Teâlâ'yı zorunlu olarak tanıyacaklar; işte o zaman kaçırdıkları fırsattan duydukları hasret, onlar için en şiddetli azap olur."[976]

Âyet şöyle bitiyor: *"Onlar, kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulurlar."*

172-173. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'a kulluk, hallerin en şereflisi ve makamların en yükseğidir. Allah katında bir şeref elde eden kimse, onu kullukla elde etmiş, manen yükselen herkes yine onunla yükselmiştir. Allah, Kur'an'da dostlarına ancak kulluk sıfatlarıyla hitap etmiştir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"Kulu Muhammed'i, bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, bütün noksan sıfatlardan yücedir" (İsrâ 17/1).

"Kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u hatırla!" (Sâd 38/45).

"Kulumuz Davud'u hatırla" (Sâd 38/17).

"Kulumuz Eyyûb'u an!" (Sâd 38/41).

976 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 2/79.

"O (Davud) ne güzel bir kuldu; gerçekten o, Allah'a çokça yönelen biriydi!" (Sâd 38/30).

Kulluk sıfatları dört tane olup bunlar, (Allah'a karşı) zillet, fakirlik, acziyet ve cehalettir. Bunların mukabili olan rubûbiyyet sıfatları da dört tane olup bunlar, izzet, zenginlik, kuvvet ve ilimdir.

Kul, üzerinde kulluk sıfatlarını ortaya çıkarttıkça Cenâb-ı Hak onu, rubûbiyyet sıfatları ile destekler. Kul, zillet sıfatını ortaya koyduğu ölçüde, Allah onu izzet sıfatıyla destekler. Kul fakirliğini ortaya koyduğu ölçüde, Allah kendisini zenginlikle destekler. Kul zayıflığını ortaya koyduğu ölçüde, Allah kendisini kuvvetiyle destekler. Kul cehaletini ortaya koyduğu ölçüde, Allah kendisini ilmiyle destekler. Sen kulluk vasfını ortaya koy; O seni kendi sıfatıyla desteklesin. Bir de şu var: İnsandaki bu sıfatlar ancak kullarla arasındaki muamelelerle ortaya çıkar, insanın onları elde edip etmediği belli olur; bu sayede nefsin sıfatları ölçülmüş ve görülmüş olur.

Bütün İnsanlığın Mesul Olduğu Kitap ve Peygamber

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, bütün insanları kitabına ve resûlüne imana davet ederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً
﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فٖي رَحْمَةٍ مِنْهُ
وَفَضْلٍۙ وَيَهْدٖيهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطاً مُسْتَقٖيماً ﴿١٧٥﴾

174. ***Ey insanlar! Şüphesiz size Rabb'inizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik.***

175. ***Allah'a iman edip O'na sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları kendinden bir rahmet ve lutuf içine daldıracak ve onları kendine götüren doğru yola iletecektir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey insanlar! Şüphesiz size Rabb'inizden kesin bir delil geldi.*" Bu kesin delil Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] ve onun elinde zuhur eden apaçık mucizelerdir. "*Ayrıca size*, bu peygamberin diliyle *apaçık bir nur indirdik.*" Bu nur, Kur'an'dır.

Yahut size gelen apaçık delil, peygamberin elinde ortaya çıkan mucizelerdir. Yani size, akıl delili ve nakil şahitleri geldi. Artık sizin, "Biz gerçeği bilmiyorduk" demeniz için hiçbir özür ve sebep kalmadı.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "*Allah'a iman eden* yani O'nun tek rab olduğunu ikrar eden *ve O'na*, yani dinine veya kitabına *sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları kendinden bir rahmete* yani cennete *dahil edecek ve kendilerine lutfundan ihsan edecektir;* bu lutuf, yüce cemalini seyretmektir."

Beyzâvî demiştir ki: "Bir rahmete dahil edecek" demek, kulun imanı ve ameli karşılığında ona takdir ettiği sevaba ulaştıracak demektir. Bunu kendisinden bir rahmet olarak ona verecektir; yoksa üzerine gerekli olan bir hakkı ödemek için değil. Kulun iman ve ameline ilave olarak tarafından bir lutuf ve ihsan olarak kuluna vaadini gerçekleştirecektir."[977]

Kuşeyrî demiştir ki: "Allah şu anda onlara imanı ve irfanı ikram ettiği gibi, vefatları anında öbür âleme intikallerinde de imanlarını muhafaza eder."

Âyet şöyle bitiyor: "*Onları kendine ulaştıran dosdoğru yola iletecektir;* yani onlara, kendisine ulaşma yolunu açıklar. İçinde hiçbir eğrilik bulunmayan Allah'a götüren bu yol, ilim, amel ve haldir."

Beyzâvî demiştir ki: "Doğru yol, dünyada İslâm ve taat, ahirette de cennet yoludur."

174-175. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Size, Allah'ı tanıtan ve O'na sevkeden veli kullar geldi. Onlar apaçık delillerle geldiler. Bu deliller sadece yarasa gibi gözleri kör olan kim-

---

977 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, I/251.

selere gizli kalır. Size, kudsî sırrımızdan ve ceberût denizinden apaçık bir nur indirdik. O nur içinde zata ait sırları ve ilâhî sıfatların nurlarını müşahede edersiniz. O, Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] ilk yaratılışı sırasındaki tecellilerden ortaya çıkan nur ve sırdır.

Yüce Allah, kendisine iman eden ve O'na seyri sırasında yoluna sımsıkı sarılan kimseleri, kendi tarafından bir rahmete dahil edecektir. Bu rahmet, O'nun kudsî huzurudur. Allah Teâlâ, onları ayrıca ihsanı içine daldıracaktır. Bu ihsan, onları nihayeti bulunmayan marifet sırları içinde yükseltmesi ve onları kendine ulaştırmasıdır. Bu, kulun, Allah'ın verdiği nur içinde kendisini en yakın zamanda Allah'a ulaştıran yolu görmesidir.

Âyetin ifadelerinde takdim ve tehir ihtimali de var. Buna göre mana şöyle olur: Allah onları, içinde seyredecekleri doğru yola sevkeder; onlar bu yoldan Allah'a ulaşırlar, sonra onları huzurundaki rahmetine daldırır ve kendilerine ayrıca marifetini (zatını tanımayı) ihsan eder. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Mirasta Kelâle[978] Meselesi

Cenâb-ı Hak, sûreyi kelâlenin mirastaki durumunu belirterek tamamladı; çünkü insanın geçirdiği hallerin en sonu ölümdür. Ölümle malına vâris olunur. Allah Teâlâ, kelâle hakkında şöyle buyurdu:

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ
وَلَهُٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَٓا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا
اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُٓوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَٓاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ
حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٧٦﴾

978 Kelâle, vefat ettiğinde, geride babası ve çocuğu olmayan kimsedir. Bu kimsenin miras meselesine "kelâle" dendiği gibi, bu durumdaki miras malına da "kelâle" denir.

176. ***Senden (kelâle hakkında) fetva istiyorlar. De ki: "Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa bıraktığının yarısı bunundur. Kız kardeş ölüp çocuğu olmazsa (tek vâris olan) erkek kardeş onun bütün mirasına vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer vârisler erkek ve kız kardeşlerden oluşursa erkeğin hakkı, kadının hissesinin iki mislidir. Allah, şaşırmamanız için size böyle açıklıyor. Allah her şeyi bilmektedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Senden* kelâle hakkında *fetva istiyorlar.*"

Fetva isteyen, Câbir b. Abdullah'tır [radıyallahu anh]. Hz. Câbir hastaydı; Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] onu ziyarete geldi. Câbir,

"Yâ Resûlallah, ben anne babası ve çocuğu bulunmayan bir kimseyim; mirasımı nasıl paylaştırmalıyım?" diye sordu. Olay üzerine bu âyet indi.[979] Bu âyet, hüküm bildiren âyetlerden en son inendir.

"*De ki: Allah, kelâlenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor:*

Eğer çocuğu ve babası olmayan bir kimse ölür, her iki cihetten nesebi kesilip *kendisinin sadece bir kız kardeşi bulunursa bıraktığının yarısı onundur*"; kalan kısmı asabenindir, yani erkek tarafından akrabalarındır. Baba ve oğul bulununca, ölenin kız kardeşine bir miras düşmez.

"*Bir kimsenin kız kardeşi ölür,* babası ve çocuğu bulunmaz ve *tek vârisi erkek kardeş olursa o, bütün malı alır.*" Eğer asıl pay sahipleri bulunursa mirasın kalanını alır.

"*Anne baba bir kız kardeşler iki veya daha fazla iseler (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır.*" Eğer, baba bir anne ayrı kız kardeş varsa anne baba bir olan kız kardeş mirasın yarısını alır; baba bir kız kardeş ise altıda bir alır. Üçte ikiyi tamamlamak için böyle yapılır. Şayet, aynı anne babadan olma iki tane kız kardeşle birlikte, sadece baba bir kız kardeş varsa ona bir şey verilmez.

979 Buhârî, Merdâ, 7; Müslim, Ferâiz, 60-61; Ahmed, *Müsned*, 3/298.

"Eğer ölen kardeşin vârisleri, erkek ve kız kardeşlerden oluşursa erkeğin hakkı, kadının hissesinin iki mislidir. Bu kardeşlerle birlikte anne ayrı baba bir kardeşe bir şey verilmez. *Allah, şaşırmanızı istemediği için size hakkı böyle açıklıyor. Allah her şeyi bilmektedir.* O, kullarının dünyada ve ahirette hayırlarına olan şeyleri en iyi bilmektedir."

Allahım bizi, âfiyet içinde hoş bir hayatla yaşat ve kusurlarımızı örterek güzel bir ölümle canımızı al. Ey merhametlilerin en merhametlisi, yâ Rabbe'l-âlemîn, duamızı kabul buyur.

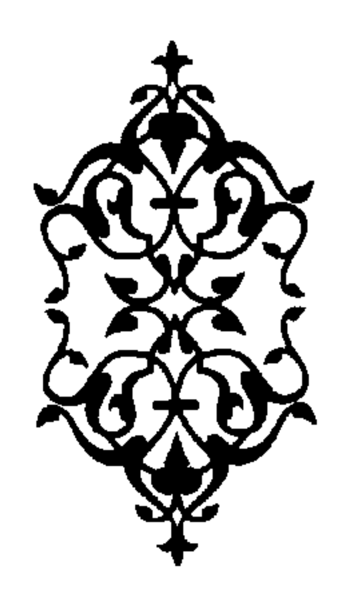
176. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Velilerden kelâle olanlar, kendisi vefat ettiğinde geride onun haline varis olacak bir evlat bırakmayanlardır. Eğer onun maneviyatına vâris olacak talebesi bulunmaz fakat haline yakın bir kardeşi olursa ona vâris olur. Bazan velinin sırrına, manevi nisbetteki kız kardeşi vâris olur, ancak Allah'ın bir hikmeti, bu, bütün sırra vâris olmayı gerektirmez. Allah Teâlâ, "Kız kardeşe, erkeğin bıraktığı mirasın yarısı vardır" âyetiyle buna işaret ediyor.

Eğer bir şeyhin, birçok manevi kardeşi varsa onun bütün sırrını aralarında paylaşırlar; her biri sadakati nisbetinde bu sırdan bir pay alır. Velâyet sırrına nail olmada, sadık kadınlar erkeklerle aynı durumdadır. Sûrenin evvelinde şu izah geçmişti: Bir şeyhin, medet ve himmeti, bir kanaldan akan nehir veya deniz gibidir; bu kanal kapanınca, su başka kanala intikal eder.

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Nisâ sûresinin tefsiri burada bitti.

(5) MÂİDE SÛRESİ

Sûre Hakkında Bilgi

Mâide sûresi, Medine'de nâzil olmuştur. 120 âyettir. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] Vedâ haccında bu sûreyi okuyarak şöyle buyurmuştur:

"Ey insanlar, Mâide sûresi Kur'an'ın en son inen sûrelerindendir; onda helâl olarak bildirilen şeyleri helâl bilin, haram olarak bildirilen şeyleri de haram sayın."[980]

İbn Ömer [radıyallahu anh] demiştir ki: "Mâide sûresi, Hz. Peygamber bineğinin üzerindeyken indi; Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] o halde vahyi almaya güç yetiremediği için aşağı indi."[981]

Bu sûre, Nisâ sûresinde işlenen altı temel akdin hükümlerini tamamlamaktadır; bunun için Cenâb-ı Hak, sûreyi ahde vefaya tavsiye ile başlatarak şöyle buyurdu:

---

980 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/396; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/4. Hadis Hz. Âişe'den kendisine ait ifadelerle de nakledilmiştir (bk. Ahmed, *Müsned*, 6/188; Hâkim, *Müstedrek*, 2/311).

981 Ahmed, *Müsned*, 2/176; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/396; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/3.

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَوْفُوا بِالْعُقُودِۜ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. *Ey iman edenler! Sözleşmelerinizi yerine getirin ...*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler, sözleşmelerinizi yerine getirin;* yaptığınız akidlerin gereğini yapın, hakkını verin, yani sizinle muhafaza etmeniz için sözleşme yaptığım şeyleri gözetin. Bunlar, malın, nesebin, dinin, bedenlerin, dilin ve imanın korunmasıdır.

Sonra bunlar sırasıyla ele alındı. Cenâb-ı Hak, önceki sûrede genişçe zikrettiği hükümlerin burada sadece aslını tekrarladı. Bu altı temel konudan, orada tam açıklamadıklarını da bu sûrede açıkladı. Önceki sûrenin evvelinde, malların mülk yoluyla elde edilmesinin hükümleri zikredilmiş, fakat helâl ve haram olanları hakkında açıklama yapılmamıştı. Cenâb-ı Hak, burada onları açıklayarak şöyle buyurdu:

... اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهٖيمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّي الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۜ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرٖيدُ ﴿١﴾

... Haram kılındığı bildirilenlerin dışında, diğer bütün hayvanlar sizin için helâl kılındı. Şu kadar var ki ihramlı iken av avlamak da helâl değildir. Allah dilediği şekilde hükmeder.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Size, Kur'an'da *haram kılındığı bildirilenlerin dışında,* deve, sığır ve koyun cinsi *diğer bütün hayvanlar helâl kılındı. Bir de siz ihramlı iken av avlamak helâl değildir.* Âyetin manası kısaca şöyledir:

Âyette belirtilen kendi başına ölmüş hayvanla diğer zikredilenler hariç, size bütün hayvanlar helâl kılındı. Bir de siz ihramlı iken av yapmanız haramdır.

"*Allah dilediği şekilde hükmeder;* dilediği şeyler için helâl ve haram hükmünü verir."

1. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey iman edenler, Rabb'inizin huzuruna seyir halinde iken mücâhede ve çile çekme türünden nefsinizle yapmış olduğunuz akidlere tam riayet edin. Kim, Rabb'iyle bir sözleşme yapmışsa onu bozmasın. Hiç şüphesiz nefis, yapılan sözleşmeleri bozmaya bir alışırsa daha da zaptedilmez ve sahibiyle istediği gibi oynar.

Şeyhlerinizle yapmış olduğunuz, ölene kadar sözlerini dinleme ve emirlerine uymaya ilişkin sözünüze de vefa gösterin.

Yine Cenâb-ı Hakk'ın sizinle yapmış olduğu sözleşmelere de vefa gösterin. Bu sözleşme, kulluk vazifelerini hakkı ile yerine getirmek ve sürekli yüce Rabb'in azametini müşahede etmektir.

Bu sözleşmeleri hakkıyla yerine getirdiğinizde, bütün eşya size helâl olur; onda himmetinizle tasarruf edebilirsiniz; çünkü siz kâinatın sahibiyle beraber olursanız, bütün kâinat da sizinle birlikte olur. Ancak sizin gücünüz haricinde olan şeyler bunun dışındadır; onlar kader surlarıyla çevirmiş olup sadece Cenâb-ı Hakk'ın istediği gibi hüküm ve tasarruf edeceği şeylerdir. Gerçekten himmet okları, kader surlarını delip geçemez. Şu kadar var ki siz Mevlâ'nın huzurunda mahrem dairede iken mâsivayı müşahedeye yönelmeksizin hareket etmelisiniz. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Harem Bölgesinde Yasak Olan Şeyler

Cenâb-ı Hak, Harem bölgesinde av hayvanlarına saldırmayı yasakladı. Ayrıca hacca ait ibadetleri değiştirmeyi ve hacılara karşı haksızlık yapmayı da yasakladı; çünkü buna riayet, Harem bölgesinin hürmetini korumak ve ona saygı göstermektir. Âyette şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَٓائِرَ اللّٰهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا
الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَٓائِدَ وَلَٓا اٰمّ۪ينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ
وَرِضْوَانًاۜ وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُواۜ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ
عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُواۢ وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا
تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

2. ***Ey iman edenler! Allah'ın şeâirine*** *(hac ibadetlerine ve dinine ait alametlere),* ***haram aya, Allah için sevkedilen kurbanlara, bu hayvanlardaki gerdanlıklara, Rab'lerinin lutuf ve rızasını arayarak Beytülharâm'a yönelmiş kimselere karşı hürmeti çiğneyip haddi aşmayın. İhramdan çıkınca*** *(isterseniz)* ***avlanın. Mescid-i Harâm'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz kin sizi olara karşı haksızlık yapmaya sevketmesin! İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah'ın cezası çok şiddetlidir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Allah'ın şeâirine* yani haccın ibadetlerine ve Allah'ın dinine ait alametlerine *karşı hürmeti çiğnemeyin.*" Yani hac ibadetlerinden bir şeyi terketmeyi helâl görmeyin. Bu uyarının sebebi şudur:

Ensar, Safâ ile Merve arasında sa'y yapmıyorlardı. Mekkeliler Arafat'a çıkmıyorlardı. Yemenliler Arafat'tan dönüp gidiyorlardı. Allah, onlara hac ibadetlerinden hiçbirini terketmemeyi emretti. Âyetin manası şöyle olur:

Allah'ın belirlediği hac ibadetlerini terketmeyi helâl görmeyin.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Aynı şekilde,* savaş yaparak ve esir alarak *haram ayın hürmetini çiğnemeyi de helâl görmeyin.*" Bu, gerektiğinde haram aylarda savaşma yasağının kaldırılmasından öncedir.

"*Yine, kurban edilmesi için Kâbe'ye sevkedilen hayvanlara da saldırmayın.*" Bu hayvan bir kâfir tarafından gönderilmiş olsa da hüküm aynıdır. "*Boyunlarına özel işaret konmuş kurbanlık hayvanlara da saldırmayın.*" Bu hayvanlar, yukarıda geçen kurbanlıkların içine girmektedir, fakat bunlar daha özel ve önemli olduklarından ayrıca zikredilmişleridir.

"*Yine, Rab'lerinin ihsanını ve rızasını isteyerek Beytülharâm'ı (Kâbe'yi) ziyaret kastıyla yola çıkmış kimselere de saldırmayın.*" Yani, hedefledikleri ticaretle bir rızık arayan ve kendi inançlarınca Allah'ın rızasını isteyen kâfirler de Beyt-i Haram'ı ziyaret için yola çıkmışlarsa onlara da saldırmayın. Âyetin iniş sebebi olarak şu olay nakledilmiştir:

Hutam b. Dubey'a Medine'ye geldi. Atını Medine'nin dışında bir yere bıraktı. Tek başına Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna vardı; ona,

"Sen insanları neye çağırıyorsun?" diye sordu. Resûlullah ona,

"*Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik etmeye, namazı kılmaya ve zekât vermeye çağırıyorum*" buyurdu. Adam,

"Güzel" diye karşılık verdi ve peşinden, "Benim çevremde birtakım reisler var, fakat onlar olmaksızın ben karar veremiyorum; ben müslüman olabilirim" dedi. Sonra huzurdan çıktı, Medine dışında otlağa bırakılmış develer gördü, onları sürüp götürdü. Bir sene sonra Hutam, hac yapmak için Yemenliler'le birlikte yola çıktı. Beraberinde birçok ticaret

malı vardı. Bir deveyi de kurbanlık olarak işaretlemişti. Müslümanlar onu görünce, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem),

"Bu Hutam'dır; hac için yola çıkmış, bize izin verin şuna saldıralım!" dediler. Resûlullah,

"O kurbanlık hayvanını işaretlemiş, hac için gelmiş!" buyurdu. Müslümanlar,

"Biz de Câhiliye döneminde kendimizi saldırılardan korumak için bu tür şeyler yapıyorduk!" dediler. Allah Resûlü onları bundan sakındırdı. Olay üzerine bu âyet indi.[982]

İbn Abbas (radıyallahu anh) demiştir ki: "Müşrikler hac için Kâbe'yi ziyaret ediyorlar ve yanlarında kurbanlık hayvan götürüyorlardı. Müslümanlar onlara baskın düzenlemek istediler; Allah Teâlâ âyetle onları bundan nehyetti.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Hac ve umrenin ihramından çıkınca avlanın."* Buradaki "Avlanın!" emri, onun farz değil, mubah olduğunu bildiren bir emirdir; çünkü bu emir, yasaktan sonra gelmiştir.

"Hudeybiye senesinde *Mescid-i Harâm'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz şiddetli kin, sizi, kendilerinden intikam için taşkınlığa sevketmesin;* onların kurbanlık hayvanlarını ele geçirmeyi ve kendilerine Harem bölgesinde sardırmayı helâl görmeyin."

İbn Cüzey demiştir ki: "Bu âyet Mekke'nin fethedildiği sene inmiştir. Müslümanlar Mekkeliler'e karşı zafer elde edince, onları öldürerek köklerini kazımak istediler; çünkü onlar, Hudeybiye senesinde müslümanları Mescid-i Harâm'a girmekten engellemişlerdi. Allah, bu âyetle müslümanları, Mekkeliler'i öldürmekten nehyetti; zira Allah onların mümin olacağını biliyordu." Cenâb-ı Hak, daha sonra bu hükmü, *"Müşrikleri nerede bulursanız ölürün!"* (Tevbe 9/5) âyetiyle kaldırdı.

982 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/398-399; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/9-10.

Allah Teâlâ, sonra buyurdu ki: "Affetmek, kusurlara göz yummak, ilâhî emre uymak ve hevâdan sakınmak gibi *iyilik ve takva işlerinde yardımlaşın."*

İbn Cüzey demiştir ki: "Bu, bütün güzel ahlâkı içeren umumi bir emirdir. "Birr" denilen iyilikle takva arasında fark şudur: İyilik, bütün vâcip ve menduplan içerir; buna göre iyilik, takvadan daha umumi bir mana taşır."

"Öç ve intikam almak gibi *günah ve düşmanlık işlerinde yardımlaşmayın."*

İbn Cüzey demiştir ki: "Âyette geçen ism (günah), Allah ile kul arasında olan bütün günahlardır. Düşmanlık ise insanlara karşı yapılan haksız saldırılardır."[983]

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah'tan korkun; şüphesiz Allah'ın cezası çok şiddetlidir."* O'nun intikamı daha çetindir.

2. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, kullarına saygı göstermeyi ve nasıl olurlarsa olsunlar onların haklarını korumayı emretti: Hadis-i şerifte buyrulduğu gibi: *"Bütün halk Allah'ın bir aile bireyleri gibidir. Bu aile içindeki insanların en hayırlısı onlara en faydalı olandır."*[984]

Bu durumda kula gereken iş, diğer insanlara eziyet etmemek, onlardan gelen sıkıntıya katlanmak, kendisine eziyet edenlerden nefsi için intikam almamaktır. Onlardan nefsine isabet eden sıkıntılar, beddua ile de olsa, kendisini onlara karşı haddi aşmaya sevketmemelidir. Eğer Allah marifetiyle onun göğsünü genişletirse onlara iyilikle mukabele eder, düşmanın halinin ıslahı için dua eder ki Allah onun elinden tutsun. Bu, ulu sıddıkıyyet ve büyük velâyet makamıdır. O, Allah Teâlâ'nın, üze-

983 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/220.

984 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 3315; Bezzâr, *Müsned*, nr. 1949; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-Âliye*, nr. 897; Heysemî, *ez-Zevâid*, 8/191.

rinde yardımlaşmayı ve dayanışmayı emrettiği işler, iyilik ve takvadır. O, günah ve düşmanlıkta birleşmenin dışında bir şeydir. Bu yasaklanan yardımlaşma, nefsini savunmak ve düşmanlarından intikam almaktır. Bu ise Müslümanlığın öylesine bir ucundan tutan avam halkın işi ve halidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Haram Kılınan Yiyecekler

Cenâb-ı Hak bundan sonra, "Size bildirilenler hariç" âyetinde haber verdiği şeyleri açıklayarak şöyle buyurdu:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَٓا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِه۪
وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّط۪يحَةُ وَمَٓا اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا
ذَكَّيْتُمْۜ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِۜ ذٰلِكُمْ فِسْقٌۜ . . .

3. Size şunlar haram kılındı: Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvanlar, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş ve boynuzlanıp ölmüş hayvanlarla yırtıcıların yediği hayvanlar. Bunlardan ölmeden yetişip kestikleriniz haram değildir. Ayrıca dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız da haramdır. Bunlar, fısk olup büyük günahtır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Size, şunlar haram kılındı:*

1. *Leş*. Yani usulünce kesilmeden kendi başına ölen hayvan.

2. Vücuttan akıtılan *kan*. Câhiliye devrinde müşrikler, kanı bir bağırsağın içine doldurup onu ateşte kızartarak yerlerdi. Hayvan kesildikten sonra, vücutta kalan kanın yenmesine ruhsat verilmiştir.

3. *Domuz eti*. Onun iç yağı ve ete bitişik diğer parçaları da haramdır; kırpılmış kıllarını kullanmak haram değildir.[985]

4. *Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvanlar*. Yani, kesilirken Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvanlar. Mesela hayvanı, 'Lât'ın ismiyle, Uzzâ'nın ismiyle' diyerek kesmek gibi. İmam Mâlik'e göre, Allah'ın ismini kasten terkederek kesilen hayvan da haramdır.

5. İp veya benzeri bir şeyle *boğulmuş hayvanlar*.

6. Sopa, taş ve benzeri bir şeyle *vurulup öldürülmüş hayvanlar*.

7. Dağdan *yuvarlanarak veya* bir kuyuya *düşerek ölmüş hayvanlar*.

8. *Diğer bir hayvan tarafından vurularak ölmüş hayvanlar*. Darbe almış hayvan, yaralanmış fakat kesilecek durumda ise boğazlanıp eti yenir.

9. *Yırtıcı hayvanların parçalayıp yediği hayvanlar*. Yani bir kısmını yiyip ölümünü gerçekleştirdiği hayvanlar. Yırtıcı hayvan, parçalayan dişi veya pençesi olan bütün hayvanlardır; kurt, aslan, pars, tilki, fare, kartal, karakuş gibi.

'Ancak bu hayvanlardan kendisinde daha hayat varken *yetişip kestikleriniz haram değildir.'* Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir. Yani, bu sayılan hayvanlar henüz hayatta iken yetişilip kesilenlerin eti helâldir. Sonra bu görüş sahipleri, parçalanan hayvanın hayatî organının (mesela kalbinin) parçalanmamış olmasının şart olup olmadığı hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İmam Mâlik hariç, diğer imamlar bunun şart olmadığı görüşündedir. Bu sebeplerden biriyle ölüme iyice yaklaşmamış bir hayvanın boğazlanması, ittifakla câizdir.

---

985 Şâfiî âlimlerinden İbn Hacer Askalânî der ki: "Bazı âlimler, zaruretten dolayı domuzun kılı ile ayakkabı dikimine ruhsat vermişlerdir. İbnü'l-Münzir bu görüşü Evzâî, Ebû Yusuf ve bazı Mâlikîler'den nakleder. Mademki ruhsat var; bu durumda onun satışı câizdir." İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 5/178 (Beyrut 2000). Hanefîler, domuzun kılı ile diğer vücut organlarını ayrı tutmuşlardır. Domuzun eti necis olup onu yemek kesin haramdır, ancak zaruret olduğu zaman domuzun kılının ayakkabı ve çadır dikiminde, badana boya için kullanılacak fırça yapımında kullanılması haram değildir. bk. Aliel-Kârî, *Fethu Bâbi'l-İnâye bi-Şerhi'n-Nükâye*, 2/337-338. (Beyrut 1997); Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/210 (Dârü'l-Fikr 1993); İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 6/390 (Beyrut 1995).

10. *Dikili taşlar üzerine boğazlanmış hayvanlar.* Bunlar, Kâbe'nin etrafına dikilmiş taşlardı; müşrikler hayvanı onların üzerinde boğazlar ve bunu bir ibadet sayarlardı. Bu taşlar, putlar değildir; çünkü putlar resimli taşlardır, bunlar ise resimsiz, sade taşlardır. Yani, Allah'tan başkası için kesilen bütün hayvanlar haramdır.

11. *Fal oklarıyla kısmet aramanız da haramdır.* Yani, sizin için ezelde takdir edilmiş şeyleri fal oklarıyla aramaya kalkmayın."

Câhiliye döneminde üç tane fal oku vardı. Birinin üzerinde "Yap" yazıyordu; diğerinde, "Yapma!" yazıyordu, üçüncüsü ise boştu. Onlardan biri bir iş yapmak istediği zaman bu okları (veya zarları) bir torbaya koyar, sonra elini sokarak birini çekerdi. Eğer eline gelen okta, "Yap" yazıyorsa istediği işi yapardı, "Yapma!" yazıyorsa onu terkederdi. Boş çıkarsa, bu işi tekrar ederdi.

Belirsiz bir şeyi elde etmek için kura çekmek, şans oyunları, kehanet gibi gayba ait şeyleri bilmeye giren bütün işler de fal oklarına benzeyip haramdır.

Âyet şöyle bitiyor: "*Bu sayılan işler* yahut fal oklarıyla nasibini aramak *bir fısktır* yani haram olup büyük günahtır." Çünkü fal türü işler sadece Allah'ın bileceği gayba girmektedir. Bu işler yüce sultanın sırrını araştırmak olup haramdır. Bazı özel işlerde şahıslar arasında bir seçim yapılacağı zaman câiz görülen kura çekmek, bu hükme aykırı değildir. Meselâ, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) bir sefere çıkacağı zaman, yanında hanımlarından kimin bulunacağını aralarında kura çekerek belirledi.[986] Bunun gibi, gaybı bilmeye girmeyen işlerde kura çekmek, kalpleri hoş etmek için olup câizdir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

3. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Ey müridler topluluğu, size nefsanî hazların ve şehvetlerin peşine düşmek, kalplerinizi manen öldüren gaflet hallerine dalmak, Allah'ın izni dışında verilen şeyleri almak ve verilen bir şeyi Allah'ın elinin dışında bir elden aldığına inanmak haramdır; çünkü o zaman siz, veri-

---

986 Buhârî, Hibe, 15, Cihad, 64; Müslim, Tevbe, 56, Nikâh, 38; İbn Mâce, Nikâh, 47, Ahkâm, 20,.

len şeyi alırken aradaki vasıtaya bakıp hakiki verenden gaflete düşmüş olursunuz. Bu durumda, seçkin velilere düşen şey, o aldığını mülkünden çıkarmak ve nefsini ondan istifadeden mahrum etmektir. Bazı velilerde bu durum geçekleşmiştir. Siz ancak, nimette kalmayıp onu vereni müşahede ederek temiz şekilde elde ettiğiniz, nefsin kötü arzularını tatmin ve zevk sürmek amacıyla değil, ilâhî izinle ulaştığınız yiyecekleri alın. Bu da büyük bir kalp uyanıklığına ve kuvvetli bir murakabeye ihtiyaç duyar. Allah, lutuf ve ilmiyle, bizi kendimiz gibi varlıklara takılıp kalmaktan kurtarsın. Âmin.

Allah'ın Razı Olduğu Tek Din: İslâm

Cenâb-ı Hak, yukarıdaki şeyleri haram kılınca, müşrikler, yaşadıkları bâtıl dinde müslümanların kendilerine uymasından ümitlerini kestiler. Bunun için Allah Teâlâ, bu şeyleri haram kıldıktan sonra peşinden şöyle buyurdu:

...اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ
اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ
الْاِسْلَامَ دِينًا....

...Bugün kâfirler, sizin dininizden** (onu yok etmekten) **ümit kesmişlerdir, artık onlardan korkmayın, Benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'a razı oldum.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "İçinde bulunduğunuz *bu gün*, yani Vedâ haccında Arafat'ta cuma günü, *kâfirler sizin dininizi iptal etmekten* veya bütün işlerinde hakka ters oldukları ortaya çıktığı, İslâm dini her tarafa yayılıp müslümanlar çoğaldığı için ona üstünlük sağlamaktan *ümit kesmişlerdir.*"

Rivayet edildiğine göre, Vedâ haccında Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] birlikte 114.000 insan Arafat'ta vakfeye durmuştur.

Âyetteki, *"Bu gün"* ifadesiyle, içinde bulundukları an ve ondan sonraki gelecek zamanlar kastedilmiş olabilir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Artık onlardan*, onların size galip geleceklerinden *korkmayın, sadece benden korkun;* onların işi benim elimde. *Bugün*, zafere ulaştırarak ve bütün dinlere üstün kılarak *sizin için dininizi kemale erdirdim."*

Bir diğer mana: İmanın esaslarını belirleyerek, hüküm ve ictihad usullerini ortaya koyarak dininizi tamamladım. Ve sizi hidayete ulaştırıp dini yaşamada muvaffak ederek size olan nimetimi tamamladım.

Bir diğer mana: Dini tamamlayarak, Mekke'nin fethini gerçekleştirerek, küfrün alametlerini kaldırıp dinden çıkanların fitnelerini bertaraf ederek dini rahat yaşayacağınız hale getirmek suretiyle *size olan nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm'a razı oldum.* Yani, sizin için dinler arasından İslâm'ı seçtim. O öyle bir dindir ki ondan başkasına razı olmam ve kabul etmem.

3. Âyetin Tasavvufî Manası

Mürid, tevhid sırlarına ulaşıp Hakk'ı birleme denizine dalarak manevi sırların tadını aldığında, varlıkları müşahededen kurtulduğunda ve kendisi bu hal içinde yüksek pâye ve temkin sahibi olduğunda şeytan ve diğer engeller ondan ümitlerini keser. O artık Allah'tan başkasından korkmaz; O'ndan başkasına güvenip dayanmaz ve bu hale ulaşanlar genelde geri dönmekten, kazandığını kaybetmekten emindirler. Ancak kendini aşan bir ilâhî emir (takdir ve imtihan) olursa ona da kimse mani olamaz. Allah her hükmünü yerine getirendir (Yusuf 12/21). Bunun için velilerden biri şöyle demiştir:

"Vallahi dönen kimse ancak yoldan dönmüştür; Hakk'a vâsıl olan kimse geri dönmez."

Vâsıl olmak, az önce zikrettiğimiz gibi, temkin halidir. Kul, kâmil manada marifetullah sahibi olunca ve bu marifet üzere kalınca, dini kemale erer, işi istikamet üzere olur, nurları ortaya çıkar, sırlara ulaşır, bundan sonra ancak ebediyen ilâhî sırlar içinde yükselme kalır.

Manevi makamlar içinde seyretmek, güneşin kendisi için belirlenen yörüngesindeki seyrine benzer; kul bu makamlar içinde, ilâhî kudretin tecellisine göre, bir makamdan diğerine geçer. İlâhî kudret bazan korkmayı, bazan ümidi, bazan rıza ve teslimiyeti, bazan da tevekkülü gerektirecek şekilde tecelli eder. Kul bu şekilde, her makamın haliyle hallenir ve onun hakkını verir; sadece bir makam ve hal içinde kalmaz. Çünkü o, yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"O her gün (her an) bir iştedir" (Rahmân 55/29). Bu, temkin halinden sonraki telvîn (manevi değişim ve terakki) halidir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Haramı Helâl Yapan Zaruret Hali

Cenâb-ı Hak bundan sonra, bu haramlardan zaruret halini ayrı tutarak şöyle buyurdu:

...فَمَنِ اضْطُرَّ فِى مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍۙ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

... Kim, aç kalır ve dara düşerse, günaha meyletmeksizin bu haram şeylerden yerse, Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edendir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Kim, şiddetli açlık halinde, günaha meyletmeksizin,* keyif için veya ruhsat verilen sınırı aşarak günah işleme kastı bulunmaksızın *bu haram edilen şeylerden yemek zorunda kalırsa, Allah onu çok bağışlayıcıdır ve* kendisine bu halde onları mubah kılarak *çok merhamet edendir."*

Şöyle denilmiştir: Zor durumda, haramdan yenecek miktar, insanı ölümden kurtaracak ve ayakta tutacak miktardır. (Mâlikî fakihlerinden)

İbn Ebû Zeyd demiştir ki: "Bu durumda olan kimse, haram yiyeceklerden yer ve kendisine yol azığı da edinir; onlara ihtiyacı kalmayınca kaldırıp atar."[987]

3. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hikmet ehlinden biri demiştir ki: "Bütün dünya ölmüş leş gibidir; zikir ehli sûfînin ondan ancak zaruret miktarı yemesi, içmesi, giymesi ve binek ihtiyacını gidermesi gerekir."

Sâlik, Hakk'a vuslat gerçekleşene kadar böyle devam eder. Hakk'a vâsıl olan kimsenin bu tedbirlere ihtiyacı kalmaz. Hakk'a vâsıl olmanın alameti: Allah ile yetinmek ve O'ndan başka kimseye ihtiyacını arzetmemektir. Eğer bu kimse, fakir düşerse Allah onu fakirliği içinde zengin eder; bir zillete düşerse zilleti içinde aziz eder, şayet bir şeyi kaybederse Allah ona kaybettiği şeyde başka nimetler buldurur. Kul bu şekilde türlü haller içinde sarsılmadan döner durur. Gök yıkılıp yere düşecek olsa bile istikamet ve temkin halini bozmaz. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Helâl Olan Yiyecekler

Cenâb-ı Hak, önceki âyette müminlere haram olan yiyecekleri zikrettikten sonra, şimdi helâl olanları zikrederek şöyle buyurdu:

يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَٓا اُحِلَّ لَهُمْۜ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُۙ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ
مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللّٰهُ فَكُلُوا مِمَّٓا اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا
اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾ اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ
الطَّيِّبَاتُۜ وَطَعَامُ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْۖ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ . . .

---

987 Hanefî ve Şâfiîler'de, zor durumda kalan bir kimse haram şeylerden, ancak açlığını girderip kendisini ayakta tutacak kadar yiyebilir. bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, [illegible]/158 (Beyrut 2003). Ayrıca bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/407 (Beyrut 2004).

4. Sana kendileri için nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Bütün iyi ve temiz şeyler size helâl kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiğinden öğretip avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın** (besmele çekin). **Allah'tan korkun. Allah hesabı çok süratli görendir."

5. Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin** (yahudi ve hıristiyanların) **yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir ...

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, onlara pis şeyler haram kılındıktan sonra, *sana kendilerine yiyeceklerden neyin helâl kılındığını soruyorlar; de ki: Size temiz olan şeyler helâl kılındı."*

İmam Mâlik'e göre, haram olduğuna dair Kitap ve Sünnet'te bir delil olmayan her şey helâldir. İmam Şâfiî'ye göre, selim (hasta olmayan) bir tabiatın lezzet alıp nefret etmediği şeyler helâldir. Buna göre pislik böceği ve benzeri hayvanları yemek haramdır.[988]

"Size ayrıca, yakaladığını sahibine getiren köpek ve benzeri hayvanların avladığı hayvanlar da helâldir." Bu av hayvanı, köpeğin dışında yırtıcı hayvanlardan ve dört ayaklı diğer hayvanlardan olabildiği gibi, (doğan, şahin gibi) avda kullanılan kuş cinslerinden de olabilir. Ancak bu hayvanlara, Allah'ın size öğrettiği gibi, avını yakalama yolunu ve av edeplerini öğretmiş olmanız gerekir ve onlar av için eğitilmiş olmalıdır. Bu da ya Allah'tan bir ilhamla yahut Allah'ın insana bahşettiği akıl ile kazanılan bir tecrübeyle bilinir.

İbnül-Kasım'a[989] göre, öğretmenin sınırı, av hayvanına "Saldır!" deyince saldırması, "Dur!" deyince durmasıdır. Bazıları bunun, hayvanın çağrıldığı zaman gelmesi olduğunu söylemişlerdir.

---

988 Hanefî mezhebinde de, dinin özellikle haram diye belirtmediği ve normal bir insanın lezzet alacağı yiyecekleri yemek câizdir. bk. Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/393 (Beyrut 1994).

989 Mâlikîler'in ilk dönem fakihlerindendir. İmam Mâlik'in yirmi yıl talebeliğini yapmış olup 191 (806) yılında vefat etmiştir.

Av hayvanının sizin için tutup kendisinden bir şey yemediği hayvanları yiyin. Bu konuda Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisi delildir:

"Eğer av hayvanı tuttuğu hayvandan yerse onu yeme, o, kendisi için tutmuştur."[990]

İmam Şâfiî'nin görüşü budur. İmam Mâlik ise, onun yeneceği görüşünde olup buna şu hadisi delil göstermiştir:

"Ondan yemiş olsa da ye!"[991]

Bazı âlimler demiştir ki: "Avladığı avdan hiç yememesi, yırtıcı kuşlarda şart değildir; çünkü onu bu derecede eğitmek imkânsızdır."

Ona Allah'ın adını anın; yani avlamayı öğrettiğiniz hayvanı, avın üzerine salarken, "bismillâh" deyin. Üzerine salınan hayvanı görmese bile, besmele çekmek gerekir. Keskin bir demir veya benzeri bir şeyi ava atarken de "bismillâh" denir. Eğer, belli bir hayvan için besmele çeker de av yerinde başka bir hayvanı bulursa veya başkası ile karıştırırsa onu yemez. Şayet bulunan bütün hayvanlar için besmele çekmişse, hepsi yenir. Av hayvanını salarken veya keskin aleti atarken hedefteki hayvanı boğazlamaya niyet etmek gerekmez.

Bu sırada çekilen besmelenin hükmü hakkında ihtilaf edilmiştir. Zâhirîler onun mutlak manada farz olduğunu söylemişlerdir; eğer kasıtlı olarak veya yanlışlıkla terkedilirse onlara göre hayvan yenmez. İmam Şâfiî, âyetteki, *"Allah'ın adını anın!"* emrini, mendup (teşvik) manasında anlayarak besmeleyi müstehap görmüştür. Eğer kasıtlı olarak veya unutarak terkedilirse kesilen hayvan yenir.

Bazıları, üzerine besmele çekilecek şeyin, yeme işi olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda, âyette av üzerine besmele çekme emri yoktur. Mâlikî mezhebine göre, besmele kasten terkedilirse hayvan yenmez, unutarak terkedilirse yenir (Hanefîler'de de böyledir).[992] Ona göre bes-

---

990 Buhârî, Zebâih, 2, 7; Müslim, Sayd, 2.

991 Ebû Davud, Edâhî, 22, Sayd, 2 (nr. 2852); İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, nr. 19653.

992 bk Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/7 (Beyrut 1994).

mele, hatırlandığı zaman farzdır, unutmakla bu hüküm düşer. Bu ihtilaf, bütün boğazlanan hayvanlarda geçerlidir.

Âyet şöyle bitiyor: "Haram kıldığı işlerden sakınmada *Allah'tan korkun; hiç şüphesiz Allah, hesabı çok süratli görendirr;* büyük-küçük her ne yapmışsanız sizi ondan hesaba çeker."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin (yahudi ve hıristiyanların) yiyeceği de size helâldir."* Âyet, kurban olarak kesilen hayvanları ve diğer yiyecekleri içine almaktadır. Ehl-i kitap ifadesi, yahudileri ve hıristiyanları kapsar. Hz. Ali [kerremallahu vechehû], Benî Tağlib hıristiyanlarını hariç tutarak şöyle demiştir:

"Onlar Hıristiyanlık üzere değiller; onlar Hıristiyanlık'tan ancak şarap içmeyi almışlar!"

Mecûsîler, cizye konusunda Ehl-i kitaba katılsalar da, kestikleri hayvanın yenmesi konusunda onlar gibi kabul edilmezler. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisi buna delildir:

"Onlara (Mecûsîler'e) Ehl-i kitaba davrandığınız gibi davranın; ancak onların kadınlarıyla evlenmeyin ve kestiklerini yemeyin."[993]

Dinden çıktığı kesin olan mürtedin de kestiği hayvan yenmez.

İbn Cüzey demiştir ki: "Yiyeceklere gelince, bunlar üç kısımdır:

Birincisi, kesilen hayvanlardır. Âlimler, âyetten muradın kesilen hayvanlar olduğu konusunda ittifak etmişler ve buna göre yahudilerin ve hıristiyanların kesmiş olduğu hayvanların etinden yemenin câiz olduğunu söylemişlerdir. Onların dinlerinde kendilerine haram edilen şeylerin bize helâl olup olmadığı konusunda ise ihtilaf edilip üç görüş dile getirilmiştir: Câiz, haram, mekruh. İhtilaf, bu şeylerin onların bir yiyeceği olup olmaması hükmüne bağlıdır. Eğer âyette 'onların yiyeceği' ile kestikleri hayvanlar kastedilmişse onu yemek câizdir. Eğer onlara helâl olan yiyecekler kastedilmişse, onların her yiyeceği bize helâl değildir. Mekruh olanlar ise bu ikisi arasında kalan şüpheli şeylerdir.

---

993 Mâlik, Zekât, 52; Abdürrezzâk, *Musannef,* nr. 19253; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* 9/192.

İkincisi, buğday ve meyve gibi, kendisinde onların bir katkı ve tasarrufu olmayan yiyecekler olup bize bunları yemek ittifakla câizdir.

Üçüncüsü, ekmek, zeytinyağı çıkarmak ve peynir yapmak gibi içine kendilerinin bir pis madde katma ihtimali olan yiyeceklere gelince, İbn Abbas [radıyallahu anh], bunun yenmesinin haram olduğunu söylemiştir. O, onların helâl edilen yiyeceğinin sadece kestikleri hayvanlar olduğu görüşündedir. Âlimlerin çoğunluğu ise bu tür yiyeceklerin câiz olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbas, onların yiyeceğine pis maddelerin karışmış olduğunu gördüğü için bu hükme varmıştır. Bu ihtilaf, yiyecekte necis maddelerin kullanılma ihtimali olduğu zamandır. Yiyecek maddesinde şarap, domuz eti ve leş gibi necis olan bir şeyin katıldığını kesin olarak bildiğimizde ise onun yenmesi asla câiz değildir. Turtûşî[994], hıristiyanların yaptığı peynirin haram olduğu görüşündedir. O der ki: "Bu peynir, satan ve alan için bir necis gibi, içine giren aleti de kirletir; çünkü onlar peyniri leş hayvandan elde ettikleri maya ile mayalarlar."[995]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Sizin yiyecekleriniz de Ehl-i kitaba helâldir."* Yiyeceklerinizden onlara yedirmenizde ve satmanızda bir sakınca yoktur. Domuz eti gibi, onlara da haram olan şeylere gelince, bu tür şeyleri onlardan satın almak câiz değildir. Allah Teâlâ en iyisini bilir.

4-5. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey rabbânî ârif, sana, dervişler için amel ve hallerden neyin helâl olduğunu soruyorlar; onlara de ki: Sizin için temiz ve hoş olanlar helâl kılındı. Yani size, amellerin halis, hallerin safi olanlarıyla Hakk'ı müşahedenin ve O'nunla konuşmanın tadıyla lezzetlenmek helâl kılındı. Nefsinizin, manevi temizlik ve terbiyesi ölçüsünde, ledünnî ilimlerden ve kudsî nurlardan avladığı şeylerden sizin için tutup hazırladıklardan yiyin. Yani sizin için yepyeni hikmetlerden ve taptaze hakikatlerden getirdikleri ile faydalanın. Eğer nefis size maddi ilimlerden bir şey getirirse onun üzerine Allah'ın ismini zikredin ki o, manevi gıdaya dönüş-

---

994 Turtûşî, Ebû Bekir Muhammed b. Velid b. Muhammed el-Kureşî el-Fihrî el- Endelüsî (v. 520/1126) Mâlikî fakihlerindendir. İbn Ebû Rendeka diye meşhurdur (bk. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 4/262-265).

995 İbn Cüzey, *et-Teshîl fî Ulûmi't-Tenzîl*, 1/223.

sün. Zatından başka bir şeye bağlanıp kalmakta Allah'tan korkun. Hiç şüphesiz Allah, hesabı çok süratli görendir. Şayet aslını tanıyıp Hakk'a yönelmezseniz, gönlünüze gelen boş düşüncelerden ve hislerden sizi hesaba çeker.

Bugün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı; yani mana âlemine girdiğinizde ve orada yerleştiğinizde, sizin için müşahede ve münâcât nimetleriyle zevk almanız helâl kılındı. Size zâhirî ilim nimeti de helâl kılındı, onda derinleşebilirsiniz.

Ey ârifler, sizin taamınız da onlara helâl kılındı. Yani sizin dervişlere güçleri nisbetindeki hakikatleri hatırlatmanız ve onları bundan nasiplendirmeniz helâldir. Hiç şüphesiz ârif, herkesi kendi seyrinde Hakk'a götürür; ona kendi haline göre davranır, kendisini beldesinde tutar ama gönlünü Hak'ta toplar. Allah bizi, zikriyle şereflendirip şenlendirsin. Âmin.

Nikâhı Helâl Olan Ehl-i Kitap Kadınlar

Cenâb-ı Hak bundan sonra, nesepleri muhafaza etmekle ilgili kalan hususları zikretti. Bu, kitap ehli kadınlarla evlenmektir. Çünkü bu konuda Nisâ sûresinde bir şey zikretmemişti. Bu hususta şöyle buyurdu:

...وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذٖٓى اَخْدَانٍۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُۘ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرٖينَۜ ﴿٥﴾

... Mümin kadınlardan hür ve iffetli olanlarla sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar, mehirlerini verdiğiniz takdirde -namuslu olmanız, zina etmemeniz ve gizli dost tutmamanız şartıyla- size helâl kılınmıştır. Kim, imanı inkâr ederse onun ameli boşa gitmiştir. O, ahirette de hüsrana uğrayanlardandır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Mümin kadınlardan hür olanlarla evlenmeniz size helâl kılındı."* Câriyeler bu hükmün dışındadır; ancak zinaya düşme korkusu varsa o zaman câriyelerle de evlenmek câizdir.

Yahut size, iffetli kadınlarla evlenmek helâl kılındı, zina edenlerle değil; çünkü böyle kadınlarla evlenmek mekruhtur.

"Size ayrıca sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür kadınlarla evlenmek de helâl kılındı."

Allah Teâlâ bu âyette, hür olan yahudi ve hıristiyan kadınlarla evlenmeyi helâl kıldı, câriyeleriyle değil. *Bu hüküm, onlara mehirlerini verdiğiniz takdirde geçerlidir;* buna göre dinen emredilen mehir verilmeden Ehl-i kitap bir kadınla evlenmek câiz değildir. *Bu evliliği yaparken, iffetli olmanız yani onlarla evlenmekle zina gibi çirkin işlere karşı iffetinizi korumanız, zinadan kaçınmanız ve gizli dostlar edinmemeniz şarttır.* Yani, bir taraftan onlarla evlenirken öbür yandan başkası ile zina ederek eğlenme durumu olmamalıdır. Kısaca âyetin manası şudur: Size Ehl-i kitap olan kadınlarla evlenmeyi helâl kıldık, bunu size gizli ve açık zinadan korunasınız diye bir genişlik olarak yaptık.

Ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi mubah kılan âyet indiği zaman, bazı insanlar, bunu sakıncalı bularak, "Benim dinimden olmayan kimseyle nasıl evlenirim?" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi:[996]

"Kim imanı, yani iman esalarını *inkâr ederse onun ameli boşa gitmiştir. O, ahirette de hüsrana uğrayanlardandır."* Onun, dinin hükümlerini inkâr etmesi ve ondan kaçınması dini inkâr etmektir.

5. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Daha önce de geçtiği gibi, hakikat ilimleri el değmemiş taze ilimlerdir; çünkü onlar örtüsü içindeki yeni gelin gibidirler. Onların mehri, nefislerdir (nefsi feda etmeyince onlara ulaşılmaz); diğer ilimlerin ise değeri daha düşük olduğundan onlar, dul kadınlara ve câriyelere benzer.

---

996 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/147 (Beyrut 1995).

Bir ârif, hakikat ilimlerine ulaşıp onda sabit-kadem hale gelince, kendisine temiz tarikat ilimlerini elde etmesi helâl olur. Onlar, tasavvufun temel ilimleridir. Yani, onun ehliyle birlikte olarak onları kalbine yerleştirmek veya öğrenme yoluyla bu ilimlerde derinleşmesi helâldir. Yine onun, mehrini verdiğinde, şeriat ilimlerine sahip olması da serbesttir. Onun mehri, ihlâs, ilmi yayma ve onu ehline öğretme niyetidir. Bütün bu ilimler, dinimizin öğrenilmesini emrettiği ilimlerdir; onlarla meşgul olmak Allah Teâlâ'ya yönelmektir. Âyette belirtildiği gibi, her grup, su alacağı kaynağı bildi (Bakara 2/60).

Kim bu ilimleri inkâr ederse onun ameli boşa gider ve o, Allah katında zarar edenlerden olur.

Abdestin Farzları

Cenâb-ı Hak, bundan sonra dinin temel esaslarını korumakla ilgili kalan hükümleri açıkladı. Bunlardan bir de abdesttir; çünkü Nisâ sûresinde abdestten bahsedilmemişti. Allah Teâlâ, bu âyette şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ
وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى
الْكَعْبَيْنِۜ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواۜ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ
عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ
فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ
وَاَيْدِيكُمْ مِنْهُۜ مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ
يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ٦

6. Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğiniz zaman** (eğer abdestsiz iseniz) **yüzünüzü ve dirseklerinizle birlikte ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin, topukların üstüne kadar ayaklarınızı yıkayın.

Cünüp olduğunuzda, boy abdesti alın. Hasta olur yahut yolculuk halinde bulunur yahut biriniz tuvaletten gelir veya kadınlara dokunur** (cinsî birleşmede bulunur) **da bu hallerde su bulamazsanız, temiz toprakla teyemmüm edin; onunla yüzünüzü ve** (dirseklerle birlikte) **ellerinizi meshedin.

Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz yapmak ve size** (ihsan ettiği) **nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.

İmam Mâlik, bu âyetten hareketle başın tamamını meshetmenin farz olduğunu söylemiştir. İmam Şâfiî, başın çok az bir kısmına (bir parmak ucu kadar) meshetmenin yeterli olduğunu söylerken, Ebû Hanîfe, başın dörtte birini meshetmenin farz olduğu sonucuna varmıştır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğiniz zaman* eğer abdestsiz iseniz, normal saç bitiminden çene altına ve kulaktan kulağa kadar *yüzünüzü yıkayın, dirseklerinizle birlikte ellerinizi yıkayın, başınızı,* tamamını veya bir kısmını *meshedin, topukların üstüne kadar ayaklarınızı yıkayın."*

Bunlar, abdestin dört farzıdır. Diğer bir farz niyettir.[997] Şu âyet, ibadetlerde niyetin farz olduğuna delildir:

"Onlara ancak Allah'a ihlâsla (sırf Allah rızasına niyet ederek) ibadet etmeleri emredildi" (Beyyine 98/5). Hz. Peygamber de [sallallahu aleyhi vesellem],

"Ameller ancak niyetlere göre değerlendirilir"[998] buyurmuştur.

---

997 Bundan sonraki açıklamalar Mâlikî mezhebine göredir. Hanefîler'de, abdestte niyet etmek, yıkanan âzaları ovalamak ve sıra ile peş peşe yıkamak sünnettir (Mütercim).

998 Buhârî, İmân, 41; Ebû Davud, Talâk, 11; Tirmizî, Cihad, 16; Nesâî, Tahâret, 59.

(Mâlikîler'e göre) abdestin bir diğer farzı, yıkanan âzaları ovmaktır; çünkü yıkamak ancak ovmakla gerçekleşir, yoksa suya sokup çıkarma olur. Bir diğer farz, âzaları ara vermeden peş peşe yıkamaktır; zira ibadet birbirine bitişik olarak bir bütün halinde yapılmazsa ibadet olmaktan çıkar, sıradan bir iş olur. Abdest âzalarını âyette belirtilen sırayla yıkamak ise sünnettir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Cünüp olduğunuzda, boy abdesti alın. Hasta olur* suyu kullanmaya gücünüz yetmezse *yahut yolculukta* veya mukim olup su bulamazsanız *yahut biriniz tuvaletten gelir veya* cimâ veya başka bir şekilde *kadınlara dokunur da su bulamazsanız, temiz toprakla teyemmüm edin;* bunun için *ondan* bütün *yüzünüzü ve* dirseklerle birlikte *ellerinizi meshedin."*

Mukim halinde teyemmüm edilmesi için suyu bulamama (veya bulup da kullanamama) kaydını koydu; sefer için ise böyle bir kayıt konmadı; çünkü yolculukta beklenen ve galip durum suyun bulunmayışıdır.

Beyzâvî demiştir ki: "Cenâb-ı Hak, aynı manadaki âyeti daha önce Nisâ sûresi 43. âyette zikretmişti. Bütün temizlik çeşitleri tam olarak anlatılmış olsun diye onu burada bir kez daha tekrarladı."

Cenâb-ı Hak, bundan sonra buyurdu ki: *"Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez;* eğer zorluk istemiş olsaydı size hastalık halinde veya su bulamadığınız durumlarda teyemmüm yapmaya izin vermezdi; *fakat Allah sizi* su ile veya onun yerine toprak ile *temizlemek istiyor."*

Âyete, Allah sizi günahlardan temizlemek istiyor, manası da verilmiştir; çünkü hadis-i şerifte belirtildiği gibi,[999] abdest alırken âzalara dökülen su ile birlikte bütün günahlar temizlenmektedir.

"Allah size bedenlerinizi temizleyecek ve günahlarınıza kefâret olacak şeyleri emrederek *nimetini tamamlamak ister. Umulur ki şükredersiniz.* Siz de bu nimetlere şükredin ki Allah size lutfundan daha fazlasını versin."

999 Hadis için bk. Müslim, Tahâret, 32; Tirmizî, Tahâret, 2.

6. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, münâcât mahalli ve manevi kirlerden safileşme vesilesi olan namaza girmek için zâhirî bedeni temizlemeyi emrettiği gibi, iç âlemi de yanılma ve gaflet kirlerinden temizlemeyi emretmiştir. Kim zâhirini kir ve pisliklerden temizler fakat iç âlemini vesvese ve gafletle kirletirse o kimse geçek manada namaza girmekten uzaktır; çünkü bedenin amellerine itibar edilmez, bizden asıl istenen bedenle birlikte gönlün namazda hazır olmasıdır.

Kuşeyrî demiştir ki: "Zâhirî beden için bir temizlik olduğu gibi, sırlar için de bir temizlik vardır. Zâhirin temizliği gökten inen su ile yani yağmurla olur; kalplerin temizliği ise önce pişmanlık ve utanma suyu, sonra hayâ ve korku suyu ile olur. Namaza kalkarken yüzü yıkamak farz olduğu gibi, insanın basit hedefleri elde etmek için varlıklar karşısında zelil olmaktan da yüzünü koruması farzdır. Başı meshetmek farz olduğu gibi, nefsanî haz ve hedeflerini elde etmek için herkese onu eğmekten de korumalıdır. Ayakları zâhirî kirlerden temizlemek farz olduğu gibi, câiz olmayan yerlere gitmek gibi, bâtınî kirlerden de temizlemek gerekir."

Kuşeyrî [rahmetullahi aleyh], *"Cünüp olduğunuzda gusül abdesti alın"* âyetinin tefsirinde şöyle demiştir:

"İnsan cünüp olunca en büyük temizlik icap eder, yani bütün bedeni yıkamak gerekir. Bazan mürid için manevi seyrinde bir duraklama olur; bu ona tam bir bâtınî temizlik yapmasını gerektirir. Bu da akdini (intisabını) yenilemek ve Allah için yaptığı sözleşmesini kuvvetlendirmekle olur. Temizlik yapması gereken bir kimse, suyu bulamadığı zaman kendisine teyemmüm farz olduğu gibi; aynı şekilde bir mürid de kendisine himmetini akıtacak, onu manevi işaretlerinin bereketiyle kirlerden yıkayacak bir mürşid bulamadığı zaman, onların hallerini anlatan, yaşayışlarını ve hikâyelerini nakleden eserlerle meşgul olmalıdır."[1000]

Kuşeyrî'nin söylediklerinin özü şudur: Bir terbiye şeyhini bulma nimetine kavuşan kimse, suyu bulup onunla aslî temizliği yapan kimse

---

1000 bk. Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 2/92 (Kahire 1999).

gibidir. Bir terbiye şeyhini bulamayan kimse ise temizlik için aslın yerine geçecek şeyi yapan yani teyemmümle yetinen kimse gibidir.

İmam Gazâlî [rahmetullahi aleyh], bir şeyhe intisap edince, fakih İbnü'l Arabî, onun halktan el etek çekip kendini tamamen mana yoluna vermesini kınadı. Bunun üzerine İmam Gazâlî, ona nazım halinde şunları söyledi:

"Ben bir zamanlar temiz toprakla teyemmüm edip duruyordum; şimdi ise suyu buldum. Kimin gözünden perde kalkıp hakikat gün gibi ortaya çıkarsa, o bir daha gözünü kara bulutlara yöneltmez." Sonra şöyle demiştir:

"İrade mülkünde saadet kameri doğup asılların ufkunda vuslat güneşi parlayınca, Leyla ve Sudâ gibi sevgililerin sevgisini terkedip yücelik makamına yöneldim. O zaman bana vatanlar; 'Hoş safa geldin, merhaba! Ey yolcu yavaş ol ve yerine in!' dedi. Ben de onları zayıf ince bir iple bağlayıp ördüm, ancak onları dokuyacak birini bulamayınca, elimdeki iği kırıp attım (hepsini gönlümden çıkardım)."

Allah'la Yapılan Sözleşmelerin Hakkı

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, müminlerin Akabe ve diğer yerlerde Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] biat ettiklerinde cihad ve itaat üzere yaptıkları sözleşmeyi zikrederek şöyle buyurdu:

وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذ۪ي وَاثَقَكُمْ بِه۪ٓ اِذْ قُلْتُمْ
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَاۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾

7. Allah'ın size olan nimetini, "Duyduk ve kabul ettik" dediğiniz zaman sizden aldığı sözü hatırlayın ve Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, kalplerin gizlediği her şeyi bilir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah'ın size verdiği* hidayet, izzet ve zafer *nimetlerini hatırlayın* ve yine peygamberi Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] Akabe ve Rıdvan biatında cihad, dini yayma, genişlikte ve zorlukta emrini *dinleyip itaat etmek üzere biat* ettiğinizde *Allah'ın sizinle yapmış olduğu sözleşmeyi hatırlayın.* Siz o zaman kendisine,'Bize, zor ve sıkıntılı anımızda da genişlik ve darlık anımızda da emrettiğin şeylerde emrini dinleyip itaat edeceğiz' dediniz. Verdiğiniz sözleri bozmakla *Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah,* kalplerde bulunanı, onun en gizli yönlerini, kısaca *her şeyi bilir;* açıktan yaptığınız amelleriniz bir yana, size, bu gizli amellerinizin karşılığını da verir." Bundan maksat, dinin kemali olan cihada teşviktir.

7. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ'nın kendilerine bir terbiye şeyhi lutfettiği ve muhalefet etmeyin diye kendileriyle sözleşme yaptığı kimselere denir ki: "Allah'ın size verdiği nimeti hatırlayın; O size, sizi huzuruna ulaştıracak ve zatını tanıtacak birine ulaşmayı kolaylaştırdı. Halbuki başkaları, velilerin sebep olduğu bu manevi haller için, "Böyle bir şey yoktur yahut o gizli bir şeydir, kimse onu öğrenemez!" der. Bu sizin kavuştuğunuz hazineye ulaşan insan çok azdır. Siz ayrıca, "Ölümünüze sebep olsa bile muhalefet etmeyin" diye sizinle yaptığı sözleşmeyi hatırlayın.

Şeyhlerimiz şeyhi efendim Arabî b. Abdullah derdi ki: "Sadık bir mürid, şeyhi kendisine, 'Şu iğnenin deliğinden gir!' dese, hemen bunu yapmaya koşan ve hiç tereddüt etmeyen kimsedir."

Yine o derdi ki: "Şu kesinleşmiş bir durumdur: Kim şeyhine, itiraz ve inat için, 'Niçin?' derse o iflah olmaz. Bu, manevi terbiye yolunda kesinleşmiş bir durumdur. Hz. Hızır ile Hz. Musa'nın olayı bu konuda güzel bir örnektir. Hz. Musa [aleyhisselâm], Hz. Hızır'a, 'Sana öğretilen hakikat ilminden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?' dediğinde, Hz. Hızır, 'Bana uyarsan, ben sana bir şey söyleyinceye kadar bana soru sorma, 'Bu niçin?' deme' dedi" (Kehf 18/66-70).

Şeyhlere içten muhalefet etmek konusunda Allah'tan korkun; hiç şüphesiz Allah kalplerin gizlediği her şeyi bilir. Gerçekten kâmil bir mürşide gizli itiraz çok çirkin bir iştir; çünkü o, bir çeşit hıyanettir. Bu hale düşen bir mürid ona hemen tövbe edip kalbinden temizlemelidir. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

Adaleti Ayakta Tutan Şahitler Olun

Cihad ancak başa devlet bakanının tayin ile olacağından, Cenâb-ı Hak, bundan sonraki hükümde adaletli olmakla ilgili hususları zikrederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ لِلّٰهِ شُهَدَٓاءَ بِالْقِسْطِۘ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ
شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُواۜ اِعْدِلُواࣞ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىۘ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ
خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۙ
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظ۪يمٌ ﴿٩﴾ وَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَٓا
اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَح۪يمِ ﴿١٠﴾

8. *Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğun kini, sizi adaletsizliğe sevketmesin. Adaletli olun; çünkü o, takvaya daha yakındır. Allah'tan korkun. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.*

9. *Allah, iman edip salih amel işleyenlere, onları bağışlayıp büyük mükâfat vereceğini vaat etti.*

10. *İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar, cehennemliktir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler!"* Âyetin hitabı umumidir, fakat kastedilenler özel kimseler olup onlar insanlar arasında hüküm verme işini üstlenen idarecilerdir. Daha önce geçen Nisâ sûresinin 135. âyetinin hitabı ise umumidir.

Âyet şöyle devam ediyor: "Hükmünüz altında olanlara karşı, üstlendiğiniz işlerde ve yönetimde *Allah için hakkı ayakta tutun,* onların haklarını gözetin ve aleyhinize de olsa *adaletle şahitlik edin;* icap ettiğinde nefsiniz aleyhine bile hak ile şahitlikte bulunun; kendinizin aleyhine de olsa reislik sizi hak üzere adaletle davranmaktan alıkoymasın. Aynı şekilde akraba, arkadaş ve düşmanlarınız aleyhine de olsa yine adaletten ayrılmayın. *Bir topluluğun size kin beslemesi sizi, onlar hakkında adaletsizliğe sevk etmesin,* kendilerine haklarını vermemezlik etmeyin yahut kin ve intikam için onların cezasında fazlalaştırma yapmayın. *Adaletli olun; çünkü o, takvaya daha yakındır."*

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Cenâb-ı Hak onlara açıkça adaletli olmalarını emretti. Onlara nefsin kötü arzularından kaynaklanan zulmü yasakladıktan sonra, adaletin takvada olduğunu belirtti. Kâfirlere karşı adalet böyle olursa müminlere karşı nasıl olması gerektiğini varın siz düşünün!"

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah'tan korkun;* O'ndan başkasının hatırını gözeterek iş yapmayın. *Allah yaptığınız her şeyden haberdardır;* herkese adalet veya zulüm olarak yaptığı amelinin karşılığını verir."

Cenâb-ı Hak sonra, emrine sımsıkı sarılan kimselere vereceği sevabı zikrederek buyurdu ki:

"Allah, iman edip salih amel işleyenlere, onları bağışlayıp büyük mükâfat vereceğini vaat etti." Amellerin en faziletlisi, hükümlerde adaletli olmaktır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Adalet sahipleri, kıyamet gününde nurdan minberler üzerindedir."[1001]

1001 Müslim, İmâre, 18; Nesâî, Âdâbü'l-Kudât, 1; Ahmed, *Müsned*, 2/160.

Yine hadis-i şerifte zikredildiği gibi, adalet sahibi, kıyamet gününde Allah'ın özel gölgesinde gölgelenecek yedi sınıftan biridir.[1002]

Sonra salih amel sahiplerinin zıddı işler yapanlara hazırladığı azabı zikrederek şöyle buyurdu:

"İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar, cehennemliktir."

Cenâb-ı Hakk'ın âdeti böyledir; önce zikrettiğinin zıddını zikrederek iki durumu bir arada sunar. İki durumun birlikte zikredilmesi aynı zamanda davetin hakkını yerine getirmeye yöneliktir. Bunda ayrıca müminlere verilen müjdeleri artırmak ve gönüllerini hoş etmek vardır. Bu âyet, Nisâ sûresinde geçen şu âyetin bir karşılığı ve onu tamamlamlayacı olarak zikredilmiştir:

"Allah size emaneti ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğinizde adaletle hükmetmenizi emreder" (Nisâ 4/58). En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

8-10. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, terbiye şeyhlerine nazar ve medette (manevi feyiz ve yardımda) dervişler arasında adaletli davranmalarını emretti. Yine onlardan birinin kötü edebi yahut muhabbet ve sadakat azlığı sebebiyle kendisini uzaklaştırmamasını veya ona kızmamasını emretti. Çünkü şeyhlerin kalbi safidir, kir taşımaz. Onlar, hak yolda beraber oldukları insanlar bir yana, avam halktan kendilerine kötülük yapan kimselere bile güzel davranırlar. Şeyhlere, kendilerini uyarma ve manen destekleme konusunda dervişler arasında eşit davranmaları emredilmiştir. Allah Teâlâ onların sadakat ve muhabbetlerine göre, manevi halleri aralarında taksim eder. Bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

1002 Buhârî, Salât, 187, Zekât, 17; Müslim, Zekât, 91; Tirmizî, Zühd, 53; Nesâî, Kadâ, 2. Diğer altı sınıf ise şunlardır: Yüce Allah'a ibadet içinde büyüyen genç, tek başına Allah'ı zikredip göz yaşı döken kimse, kalbi mescidlere bağlı kimse, birbirini Allah için seven iki kimse, kendisine güzel ve zengin bir kadın zina için çağırınca ona, "Ben Allah'tan korkarım!" diyerek geri duran kimse, sağ elinin verdiği sadakayı sol elinin haberi olmayacak şekilde gizli veren kimse.

"Asıl veren Allah'tır; ben sadece taksim ediyorum (verileni yerine ulaştırıyorum)."[1003]

Hadisi konumuz açısından düşünürsek, bir mesajı da şudur: "Ben, ancak Cenâb-ı Hakk'a nasıl ulaşılacağını açıklıyorum; Allah Teâlâ ise, bunu kullarından dilediğine vermeyi üzerine almıştır."

Buna göre peygamberler ve veliler, vaaz ve uyarı ile hak yolu açıklamada, miras taksiminde herkesin alacağı payı belirleyen kimseye benzer. Hâkim ise herkese vekâleten mirastan düşen payını ulaştıran kimsedir. Kulları uyarıcı ve terbiyeci kimsenin makamlar arasında yaptığı da aynı şekildedir. Allah hikmeti ve fazlı ile verir, şeyh yerine ulaştırır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

İlahî Koruma Nimetine Şükür

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Peygamberine (sallallahu aleyhi vesellem) kendisini koruma ve görüp gözetme nimetine şükretmesini emretti. Bu emir, kendisinden sonraki idareciler için de geçerlidir; çünkü onlardan hiç kimse düşmandan ve hasetçilerden kurtulamaz. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ
يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَعَلَى
اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

11. ***Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini unutmayın. Hani bir topluluk sizi öldürmeye yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çektirmişti. Allah'tan korkun. Müminler sadece Allah'a güvenip dayansınlar.***

1003 Buhârî, Humus, 7.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuryor ki: "*Ey iman edenler! Allah'ın sizi düşmanlarınızdan koruma nimetini hatırlayın; hani bir topluluk yani kâfirler sizi öldürmeye yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çektirmişti.*"

Âyet Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] hakkında inmiştir, ancak eğer Resûlullah öldürülseydi, bu musibet bütün müminlere ait olacağından Allah âyette hepsine birden hitap etti. Âyet, yahudilerden Kurayza (bazı rivayetlerde Nadîr) oğullarının Allah Resûlü'ne suikast teşebbüslerine işaret ediyor. Bu olay şöyle olmuştur:

Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem], yahudilerden Kurayza (bir rivayette Nadîr) oğullarına geldi, yanında Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali de vardı. Onlardan, daha önce yapılan antlaşma gereği, Amr b. Ümeyye ed-Damrî tarafından hata ile öldürülen iki müslümanın diyet parasına katkı yapmalarını istiyordu. Amr, onları müşrik zannederek öldürmüştü. Yahudiler, Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem],

"Ey Ebü'l-Kasım, olur, yardım toplar sana veririz, hele biraz otur da bir şeyler ye!" diyerek onu bir yere oturttular ve arkadan kendisini öldürme planları yaptılar. Amr b. Cühaş isimli biri bu işi üstlendi, gidip büyükçe bir değirmen taşı buldu, onu Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] üzerine atmak istedi. Allah Teâlâ onu engelledi, Cebrâil gelip durumu haber verdi, Allah Resûlü derhal oradan kalkıp Medine'ye gitti; ashabı da peşinden gelerek kendisine katıldı. Bu olay, Benî Kurayza Gazvesi'nde yahudilerin öldürülmesine sebep oldu.

Âyetin, Gavres b. Hâris olayı hakkında indiği de söylenmiştir. Olay şöyle olmuştur:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Gatafanlılar'ı muhasara için Batn-ı Nahle denilen yerde bulunuyordu. Onlardan bir adam, "İster misiniz, Muhammed'i öldüreyim de sizi ondan kurtarayım?" dedi. Onlar da, "Bu bizi ziyadesiyle sevindirir, iyi olur!" dediler. Adam kılıcı boynunda asılı vaziyette Resûl-i Ekrem'e geldi, onu bir ağacın altında dinlenirken buldu. Ashabı da etrafa dağılmış istirahat halindeydiler. Peygamber Efendimiz kılıcını ağaca asmıştı. Adam, kılıcını çekerek Resûlullah'a

"Seni benden kim kurtaracak?" diye seslendi. Bir rivayette, adam Allah Resûlü'nü kılıcını ağaca asmış ve uyurken buldu. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] ancak adam kılıcıyla başucunda dikilince uyandı. Adam,

"Ey Muhammed, seni benden kim kurtaracak?" diye seslenince, Allah Resûlü,

"Allah!" diye haykırdı; o sırada Cebrâil adamın elinden kılıcı yere düşürdü; bu defa kılıcı Resûlullah eline alarak,

"Peki, şimdi seni benden kim kuracak?" diye sordu; adam,

"İntikam alanların hayırlısı ol, beni bağışla dedi!" Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] adamı affetti.[1004] Kadı Beyzâvî, bu konudaki rivayetinde, adamın müslüman olduğunu da ekler.

Bu âyetin, müslümanlar namazda iken müşriklerin onlara saldırmayı düşündüğü zamanki korku namazı hakkında indiği de söylenmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak sonra şöyle buyurdu: *"Allah'tan korkun,* O'nunla birlikte (güç ve kuvvet sahibi) kimseyi görmeyin; O'na güvenip dayanın. O, düşmanlarınıza karşı size yeter. *Müminler sadece Allah'a güvenip dayansınlar.* Şüphesiz Allah, hayrı celp belayı def konusunda onların bütün ihtiyaçlarını karşılamaya yeter. Kim Allah'a güvenirse Allah ona kâfidir."

11. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] başına gelen suikast teşebbüsü ve eziyet gibi şeyler, onun vârisi olan zatların da başına gelir. Allah kendilerinden razı olsun, bu vârisler, veliler ve Allah'tan hakkıyla korkan takva sahibi âlimlerdir. Bazıları, onları öldürmeye, hapsetmeye, dövmeye, vatanlarından sürmeye yeltenmiş, fakat onlar Allah'a sağlam bir şekilde tevekkül ettikleri ve O'na ihlâsla yöneldikleri için Allah

---

1004 Buhârî, Cihad, 84. Rivayetleri toplu halde görmek için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/35-38.

düşmanlarına fırsat vermeyip onların şerrini kendilerinden def etmiştir. Bazı peygamberlere düşmanların maddeten zararı dokunduğu gibi, bu velilerden bazılarına da zarar dokunmuştur; ancak bu onların şeref ve itibarını artırmıştır. Bu şekilde Allah onlarda sıddıkıyyet ile şehidlik makamını birleştirmiştir. Allah büyük ihsan sahibidir.

Ahdi Bozmanın Vebali ve Cezası

Cenâb-ı Hak, bundan sonra Allah ile yapılan sözleşmeyi bozmanın vebalini zikretti, müminleri bundan korkutup verilen sözü yerine getirmeye teşvik ederek şöyle buyurdu:

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ
نَقٖيبًاۜ وَقَالَ اللّٰهُ اِنّٖي مَعَكُمْۜ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ
بِرُسُلٖي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ
سَيِّاٰتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرٖي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۚ فَمَنْ
كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبٖيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا
نَقْضِهِمْ مٖيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةًۚ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ
عَنْ مَوَاضِعِهٖۙ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَٓائِنَةٍ
مِنْهُمْ اِلَّا قَلٖيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنٖينَ ﴿١٣﴾

12. *Gerçekten Allah, İsrâiloğulları'ndan söz aldı. İçlerinden (kavmine kefil olacak) on iki tane temsilci gönderdik. Allah onlara şöyle dedi: Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allah için borç verirseniz muhakkak sizin günahlarınızı örterim ve sizi, altından ırmaklar akan*

cennetlere korum. Bundan sonra sizden kim inkâr ederse o, doğru yoldan sapmış olur.

13. ***Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimeleri yerlerinden değiştirirler*** *(kitaplarını tahrif ederler).* ***Kendilerine*** *(Tevrat'ta)* ***zikredilen pek çok şeyi unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onlardan sürekli hainlik görürsün.*** *(Haklarında ilâhî hüküm gelene kadar)* ***onları affet ve bağışla. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Gerçekten Allah, İsrâiloğulları'ndan,* Musa [aleyhisselâm] ile birlikte cihad yapmaları, ona yardım etmeleri ve Tevrat'ın hükümlerine sımsıkı sarılmaları hususunda *söz aldı. Onlardan* her kabileye onların hallerini kontrol edecek, işlerini yürütecek ve emredildikleri işlerde kendilerine kefil olacak *on iki tane temsilci* seçip *gönderdik.*"

Rivayet edildiğine göre, İsrâiloğulları Firavun'dan kaçıp Suriye bölgesinin girişine yerleştikleri zaman, Allah kendilerine arz-ı mukaddeste bulunan Beytülmakdis'e (Kudüs'e) gitmelerini emretti. O zaman orada Ken'anlılar'dan zalim kimseler bulunuyordu. Allah İsrâiloğulları'na,

"Ben orayı sizin için yerleşilecek bir yer olarak kararlaştırdım; oraya gidin ve oradaki zalimlerle cihad edin; ben sizin yardımcınızım" dedi. Hz. Musa'ya da,

"Kavminin her bir kabilesinden birer tane olmak üzere on iki tane temsilci seç; onlar güvenilir kimseler olup kendilerine emredilen şeylere vefa hususunda kavimleri adına kefil olsunlar" dedi. Hz. Musa, temsilcileri seçip onlarla birlikte yola çıktı. Ken'an topraklarına yaklaştıkları zaman Eriha denen yerde, temsilcileri şehre gidip içindeki haberleri araştırmaları için gönderdi ve onlara gördüklerini kavimlerine anlatmamalarını istedi. Temsilciler arz-ı mukaddese yaklaştıklarında orada büyük şekiller, bir kuvvet ve heybet gördüler; onlardan korkup geri döndüler ve gördüklerini kavimlerine anlattılar. Ancak onlardan iki tanesi

verilen emre uydu; bunlar Yahuda'nın kabilesinden Kâlib b. Yufennâ ile İfrâsîm b. Yusuf'un kabilesinden Yûşâ b. Nûn idi. Diğerleri,

"Ey Musa, orada zalim bir kavim var; biz oraya asla giremeyiz!" dediler.

Bu konuda Sa'lebî'nin ve başkalarının zikrettiği Avc b. Anâk kıssasıyla ilgili olarak Kastallânî şöyle demiştir: "O, zındıkların uydurduğu bâtıl bir kıssadır; her şeyi hak ve hakikat olan Allah'ın kitabının tefsirinde bu tür şeylerin zikredilmesi câiz değildir."

Allah İsrâiloğulları'na şöyle dedi:

"*Ben* destek ve yardımımla *sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir,* Musa'dan sonra gönderdiğim *peygamberlerime inanır, onlara yardım edip kendilerini desteklerseniz ve mallarınızı Allah için hayır yollarında harcarsanız muhakkak sizin günahlarınızı örterim,* yani günahlarınızı gizlerim ve sizi rezil etmem. *Ayrıca sizi, altından ırmaklar akan cennetlere yerleştiririm. Kim bu* kuvvetli ve büyük müjdelerin kendisine bağlandığı *sözleşmeden sonra, inkâr ederse o, doğru yoldan sapmış olur.* Yani yolun ortasında helâk olmuş olur."

O öyle bir helâk yaşar ki onda bir şüphe olmadığı gibi, kulun kendisini savunacağı bir özrü de bulunmaz. Bu sözleşmeden önce inkâr eden kimse ise böyle değildir; onun halinde bir şüphenin olması mümkün olduğu gibi, kendisini mazur gösterecek bir durum da düşünülebilir.

İsrâiloğulları daha sonra Allah ile yaptıkları sözleşmeleri bozdular, inkâra saptılar ve peygamberlerini öldürdüler. Onların bu halini ifade için Cenâb-ı Hak şöyle buyurdu:

"*Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik.*" Yani onları kapımızdan kovduk, rahmetimizden uzaklaştırdık. Buradaki lânete, "Onları şekillerini değiştirip maymun ve domuza çevirdik!" manası da verilmiştir. Ayrıca onların *kalplerini katılaştırdık;* yani kalplerini taş gibi katı yaptık; artık ona hiçbir vaaz ve uyarı fayda vermez. Yahut onların kalplerini günah ve küfür ile karıştırıp basit bir hale getirdik.

Cenâb-ı Hak sonra, kalplerinin katılaşmasının neticesini açıklayarak şöyle buyurdu:

"*Onlar, kelimelerin* yani Tevrat'taki âyetlerin *yerlerini değiştirirler*; onun lafzını ve manasını bozarlar." Allah'ın kitabını değiştirip tahrife cüret etmekten daha büyük kalp katılığı olamaz.

"*Bir de onlar kendilerine Tevrat'tan öğretilen şeylerin birçoğunu unuttular.*" Yani Tevrat'tan kendilerine hatırlatılan şeyleri terkettiler. Eğer onlar Allah'ın Tevrat'ta kendilerine hatırlattığı şeylerle amel etselerdi, verdikleri sözleri bozmazlar ve gerçeği bildikten sonra Allah'ın âyetlerini değiştirmezlerdi. Fakat günah ve isyanlara dalmaları içlerini kararttı, böylece kalpleri perdelendi, katılaştı ve kurudu.

Âyet şöyle devam ediyor: "Ey Muhammed, *içlerinden pek azı hariç, onlardan sürekli hainlik görürsün* yahut onlardan sürekli hain bir topluk bulursun." Çünkü hainlik ve aldatma onların ve geçmiş atalarının âdetidir. Bu sebeple onu kendilerinden hep görürsün. Ancak onlardan azı hainlik yapmaz; onlar da müslüman olanlardır.

"Sana onlar hakkında Allah'ın emri gelinceye kadar *onları affet ve bağışla.*" Yahut onlar tövbe edip iman ederlerse kendilerini affet veyahut seninle anlaşma yapıp sürekli cizye vermeye razı olurlarsa kendilerini affet.

Âyet şöyle bitiyor: "Kullarından kime yapılırsa yapılsın *Allah iyilik edenleri sever.*" Onlara yapılacak iyiliklerden biri de, kılıçla kendilerini imana yönlendirmek ve âdeta çeke çeke cennete sevketmektir.

12-13. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah bu ümmetten Kur'an'ın hükümlerine sarılmaları, İslâm'ın ve imanın alametlerini korumaları ve ihsan makamını elde etmek için nefisleriyle cihad etmeleri hususunda söz aldı. Allah ayrıca onlara İslâm'ın ve imanın hükümlerini açıklayacak, ihsan makamına giden yolu tanıtacak kimseler göndererek şöyle buyurdu:

"Ben destek ve yardımımla sizinle birlikteyim. Eğer İslâm'ın hükümlerini korur, imanın esaslarını hakkı ile tanır ve size ihsan makamına giden yolu tarif eden ârifleri yüceltip kendilerine gereken saygıyı gösterirseniz, sizin kötülüklerinizi örter, boş iddialarınızı temizler, sizi lutuf ve ihsanlarıma ulaştırırım. Ayrıca sizi altlarından çeşitli ilimler ve türlü hikmetler akan marifet cennetlerine dahil ederim."

Kim bunları yerine getirmez yahut onları inkâr ederse o, gerçekten doğru yolu sapıtmış olur. Kim, ihsan makamını tanıtan şeyhlerle yapmış olduğu ahdi (intisap ve sözleşmeyi) bozarsa o, ilâhî huzurdan kovulur ve tam manası ile uzaklaştırılır. Onun kalbi yumuşamışken yeniden katılaşır.

Biz, *Tefsîrü'l-Fâtihati'l-Kebîr* adlı eserimizde veliler taifesinden nükabâ, nücebâyı ve velilerin diğer mertebelerini zikrettik; oraya bakılabilir.

Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Hıristiyanların Ahde Vefasızlığı

Cenâb-ı Hak, yahudilerin verdikleri sözü bozmalarını zikrettikten sonra, hıristiyanların sözlerini bozmalarına değinerek şöyle buyurdu:

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا
مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى
يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

14. ***"Biz hıristiyanlarız" diyenlerden de kesin söz aldık, fakat onlar da kendilerine belirtilen hükümlerden birçoğunu unuttular. Bu sebeple kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık. Allah yaptıklarını onlara bir bir haber verecektir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Biz hıristiyanlarız" diyenlerden de kesin söz aldık,* kendileriyle anlaşma yaptık. Onlar, kendilerini "nasârâ" yani "yardımcılar" diye isimlendiren, Hz. İsa'ya [aleyhisselâm] yardım etme iddiasında bulunan fakat itikad ve amel olarak bunun gereğini yerine getirmeyen kimselerdir. Biz onlardan, İncil'in hükümlerine sımsıkı sarılmaları, Allah'ın tek olduğuna, hiçbir ortağı, eşi ve çocuğu bulunmadığına iman etmeleri için söz aldık. Onlardan ayrıca eğer kendisine yetişirlerse Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] iman edip kendisine tâbi olma konusunda da söz aldık. *Fakat onlar kendilerine bildirilen hükümlerden birçoğunu unuttular.* Yani uymaları için kendilerine hatırlattığımız şeyleri unuttular ve yapmalarını farz kıldığımız pek çok şeyi terkettiler. *Bunun üzerine biz de kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık.* Artık onlar karada ve denizde durmadan savaşırlar, kıyamete kadar harp edip dururlar, her fırka diğerine lânet okur ve onu inkâr eder.

Bir diğer mana: Biz hıristiyanlarla yahudiler arasına kin ve düşmanlık koyduk; onların arasında sürekli düşmanlık bulunur.

Âyet şöyle bitiyor: *"Allah, bütün yaptıklarını onlara bir bir haber bildirecek,* yaptıklarının karşılığını ve cezasını verecektir."

14. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyetten şu sonuç çıkar: Kim, Allah'ın emrettiklerine muhalefet ederek ve yasakladığı işleri yaparak O'nunla yaptığı sözleşmeyi bozarsa yahut kendilerini tenkit ederek ve onlarla dostluktan kaçarak velilerle yaptığı anlaşmayı bozarsa, Allah ona karşı kullarının kalbine düşmanlık ve nefret atar. Bundan sonra o kimseyi, Allah da sevmez kullar da sevmez. Kim Allah'ın kendisine emrettiklerini yerine getirerek ve nehyettiklerinden kaçınarak Allah'ın aldığı ahde vefa gösterirse ve Allah'ın velilerine sevgi beslerse, Allah ona karşı kullarının kalbine muhabbet ve sevgi atar. Onu Allah da sever, Allah'ın kulları da sever. Ayrıca Allah'ın dostları ona şefkat eder. Bu konudaki bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Allah Teâlâ bir kulu sevdiği zaman Cibrîl'i çağırır ve, 'Ben falanca kulumu seviyorum, onu sen de sev buyurur. Cibrîl de o kulu sever. Sonra gök ehline seslenerek, 'Haberiniz olsun, Allah falanca kulu seviyor, onu siz de sevin!' der'; onu gök ehli de sever. Sonra o kul için yeryüzünde kabul (ve kullar arasında ona karşı sevgi) konur.

Allah Teâlâ bir kula gazap ettiği zaman, Cibrîl'i çağırır ve, 'Ben falana gazap ediyorum, ona sen de buğzet' der; Cibrîl de ona buğzeder. Sonra gök ehline seslenerek, 'Allah falana buğzediyor siz de buğzedin!' der; onlar da kendisine buğzeder. Sonra o kula karşı yeryüzüne (ve kulların kalbine) buğz konur."[1005]

Ehl-i Kitabın Hz. Peygamber'e İmana Davet Edilmesi

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yahudi ve hıristiyanları resûlü Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] imana davet ederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَث۪يرًا مِمَّا كُنْتُمْ
تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَث۪يرٍۜ قَدْ جَٓاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتَابٌ
مُب۪ينٌۙ ﴿١٥﴾ يَهْد۪ي بِهِ اللّٰهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ
مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِه۪ وَيَهْد۪يهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿١٦﴾

15. ***Ey Ehl-i kitap! Size kitaptan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu açıklayan, birçoğundan da vazgeçen resûlümüz geldi. Gerçekten size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap geldi.***

16. ***Allah, rızasını arayanı onunla kurtuluş yollarına ulaştırır, onları izniyle karanlıklardan nura çıkarır ve kendilerini dosdoğru bir yola sevkeder.***

1005 Buhârî, Edeb, 41; Müslim, Birr, 48; Mâlik, Şear, 15; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 13/ 55-56; İbn Hibbân, *Sahîh*, 1/291.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Ehl-i kitap!* Ey yahudi ve hıristiyanlar! *Size, kitaptan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu açıklayan resûlümüz* Muhammed *geldi."* Onların gizlediği şeyler, Tevrat'ta Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] sıfatı ve recm âyeti gibi hususlar, İncil'de ise Hz. İsa'nın [aleyhisselâm], son peygamberi Ahmed ismiyle müjdelemesidir.

"O peygamber, sizin gizlemiş ve tahrif etmiş olduğunuz şeylerin *birçoğundan da vazgeçmekte,* ondan haber vermemekte, onları açıklayarak sizi rezil etmemektedir; çünkü ona böyle bir emir verilmemiştir."

Âyetin son kısmına şu mana da verilmiştir: O sizden birçoğunu affetmekte; ettikleri isyandan ve kendisine karşı edepsizlikten dolayı onları hesaba çekmemektedir.

Âyet şöyle bitiyor: "Ey Ehl-i kitap! *Gerçekten size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap geldi."*

Âyette geçen "nur", apaçık kitaptır yahut Hz. Muhammed'dir [sallallahu aleyhi vesellem]. Apaçık açıklayıcı kitap, Kur'ân-ı Kerîm'dir. Çünkü o, şüphe ve dalâlet karanlıklarını ortadan kaldırmaktadır, bir de onun icazı ve ifade güzelliği apaçık ortadadır.

Diğer âyette şöyle buyrulmaktadır: *"Allah,* kitabına iman ve içindeki hükümlerle amel ederek *rızasını arayanları onunla kurtuluş yollarına* yani azaptan selâmete çıkaracak ve kendine ulaştıracak yollara *eriştirir. Allah onları izniyle,* yani iradesi ve özel desteğiyle *karanlıklardan nura çıkarır ve kendilerini dosdoğru bir yola,* yani kendisine ulaştıran ve hiçbir eğriliği olmayan hak yola *sevkeder."*

15-16. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah, bâtın ilmine sahip âlimleri (ârifleri), zâhir ilmine sahip âlimlerin makamlarına, iyi-kötü bütün hallerine vâkıf kılmıştır. Özellikle bu ârif önce zâhir ilme sahip bir âlimken bâtın ilmine geçmiş biriyse, o daha fazla vâkıftır. Gazâlî, İbn Abbâd ve benzerleri gibi.

Gazâlî, *İhyâ*'nın başında zâhir âlimlerden söz etmiş ve onların kötü hallerini ortaya koyarak çoklarını rezil etmiştir. Aynı şekilde İbn Abbâd da *Hikem* şerhinde zâhir âlimlerin kötü hallerini konu etmiş, çoğunu da zikretmemiştir. Zâhir ilmi yanında bâtın ilmine de sahip olan bu zatlar, Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] hali üzere giden seçkin vârisleridir; çünkü onlar onun bıraktığı manevi mirasa sahip olmuşlardır. Bu konuda İbnü'l-Bennâ es-Sarakustî, *el-Mebâhisü'l-Asliyye* kitabında der ki:

"Âlimin sözlerine uyulur. Âbid ve zâhidin fiillerine uyulur. Sûfî ise bu ikisinde en öndedir, fakat o, bunlara bir de güzel ahlâkı eklemiştir."

Veli, Allah'ın nurundan bir nur ve sırlarından bir sırdır. Allah onunla, tâ ezelde inâyetini takdir ettiği kimseleri, maddi perdelerin zulmetinden Hakk'ı müşahede nuruna çıkarır, yüce huzuru için seçtiği kimseleri onunla, kendisine götüren yola sevkeder. Hayırlarda muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Ehl-i Kitabın Hezeyanı

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Ehl-i kitabın kötü hallerini ve sapıklıklarını zikretti. Bunu, eğer onlar müslüman olmaz veya cizye vermezlerse, müslümanları onlarla savaşa teşvik için yaptı. Yüce Allah şöyle buyurdu:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَۜ قُلْ
فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـٔاً اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ
مَرْيَمَ وَاُمَّهُ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيعاًۜ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَاۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٧﴾

17. ***"Allah, Meryem oğlu Mesîh'tir" diyenler kesinlikle kâfir olmuşlardır. Onlara de ki: "Allah, Meryem oğlu Mesîh'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini helâk etmek istese Allah'ın gücü karşısında kimin***

elinden ne gelir? Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. O dilediğini yaratır. Allah her şeye kadirdir."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Allah, Meryem oğlu Mesîh'tir, diyenler kesinlikle kâfir olmuşlardır."* Daha önce geçtiği gibi, hıristiyanlardan bu sözü söyleyenler, Yakubiyye taifesidir.

Şöyle de denmiştir: Onlardan hiç kimse bu sözü açıkça söylememiştir, fakat onların şu sözü kendileri için bu hükmün verilmesini gerektirmiştir: Onlar, "İlâh birdir" demekle birlikte, "İlâhlık İsa'nın bedenine girmiştir" de demektedirler. Bu ise, "İlâh Mesîh'tir" demeleri gibi bir şey olmaktadır. Ayrıca bu sözde, ittihad ve hulûl vardır[1006]. Bunun için Cenâb-ı Hak, onların söylediği sözün sonucunu kendilerine nisbet ederek, onlar, "Allah, Meryem oğlu Mesîh'tir" dediler, buyurmuştur. Allah onların cehaletini açıklamak ve inançlarının ne kadar çirkin olduğunu belirtmek için yapmıştır.

Cenâb-ı Hak, sonra onlara şu şekilde karşılık verdi: *"Onlara de ki: Allah, Meryem oğlu Mesîh'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini helâk etmek istese Allah'ın gücü karşısında kim ne yapabilir?* O'nun kudretine kim engel olabilir ve irade ettiği bir şeyi yapmaktan kim vazgeçirebilir?"

Bu cevabın açıklaması şudur: Mesîh İsa, Allah'ın takdiriyle var olmuş ve O'nun hükmüne tâbi biridir. Diğer varlıklar gibi, fânilik özelliğine sahiptir; bu sıfatta olan bir varlık, ilâh olmaktan çok uzaktır.

Cenâb-ı Hak sonra, diğer bir delille onların iddiasını çürüterek şöyle buyurdu: *"Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir;* onlarda dilediği gibi tasarruf eder. O dilediğini yaratır. *Allah her şeye kadirdir."*

Yüce Allah'ın kudreti her şeyi kapsar. O, bir şeyi örneği ve aslı olmadan da yaratır, gökler ve yer gibi. Bazı varlıkları bir asıldan yaratır; gök ve yerin içindekiler gibi. Bazan bir temel maddeden, onun cinsi olmayan şeyleri yaratır; topraktan Âdem'i ve sudan pek çok canlıyı ya-

1006 İttihad, Allah'ın bir varlık ile birleşip bütünleşmesidir. Hulûl ise, Allah'ın bir varlığın vücuduna girmesidir. Her ikisi de imkânsız ve asılsızdır.

rattığı gibi. Bazan, bir asıldan onun cinsi bir şeyi yaratır. Bu yaratılan şey ya sadece bir erkekten olur; Hz. Âdem'den Havvâ'nın yaratılması gibi. Ya da bir dişiden olur; Hz. İsa'nın Meryem'den yaratılması gibi. Yahut her ikisinden kendi cinslerini yaratır; diğer insanlar gibi ..." Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

17. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Muhakkik velilerden çoğuna, ittihat ve hulul itikadına sahip diye iftira atılmıştır; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İbnü'l-Fârız, İbn Seb'în, Ebü'l-Hasan-ı Şüşterî ve Hallâc gibi ... Allah kendilerinden razı olsun, aslında bu zatlar böyle bir itikaddan çok uzaktırlar. Onların sözlerine bakıp böyle bir hükme varılmasının sebebi şudur:

Bu zatlar, tevhid denizine daldılar, kendilerine Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin sırları keşfedildi yahut onlar, bütün varlıklarda manevi sırların bulunduğunu, bu sırların her şeye sirayet ettiğini ve sonuçta her şeyi silip yok ettiğini gördüler. Bu konuda İbn Atâullah-ı İskenderî, *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Bütün kâinat, Cenâb-ı Hakk'ın var etmesiyle vücut bulmuştur ve aynı zamanda O'nun zatının birliği karşısında (gözlerden silinerek) yok olup kaybolmuştur."

Onlar, kendilerine açılan bu manevi sırları ifade etmek istediler, fakat onları anlatmaya ifade ve kelimeleri dar geldi; çünkü bu sırlı hakikatler, aklın idrakinin ötesindedir. Onlar yazı ve nakille anlaşılacak şeyler de değildir. Bu sırları anlamak ancak manen tatmak ve gönülle olur. Kim onları dile getirmek istese zâhiren küfre düşer ve zındık olur. Bu manevi sırlar, aslı itibariyle gizli, latif olan ezelî aşktır. Onun daha sonra güzelliği zuhur etti, nurları ve sırları ortaya çıktı. Onlar, zatın sırları ve ilâhî sıfatların nurlarıdır. Kim bunları yakînen tanır ve onların hakikati kendisine açılırsa onun nazarında bütün varlık bir olur ve bu kimse müşahede makamına dalar. Bu durum, Cenâb-ı Hakk'ın varlıklara girmesinden (hulûl) ve onlarla birleşmesinden (ittihat) uzaktır; çünkü, onun bir ikincisi yoktur ki ona hulûl etsin yahut onunla birleşsin. Ben bu konuya *Tâiyyetü'l-Hamriyye* şiirimde işaret ederek şöyle demiştim:

"O, sıfatı itibariyle hulûlden (eşyaya girmekten) uzaktır. O'nun bir benzeri yoktur ki ona hulûl etsin. O, cemalinin güzelliğini görünen varlıklara yansıttı. Yüceliğini gizlemek için varlıkların üzerine ululuk perdelerini çekti. Kâinatta O'nun güzelliğinden başka görünen bir şey yoktur. O, sırrını saklamak için zatını perdeledi."

Bu ilâhî sırlar kime açılırsa onun gözü, Cenâb-ı Hak'tan başka bir varlık görmez. Ariflerden biri, bu konuda der ki:

"Eğer O'ndan başkasını görmem için zorlansam, buna güç yetiremem. Gerçek şu: O'ndan başka (hakiki vücut sahibi) bir varlık yoktur ki ben onu müşahede edeyim."

Şayet Allah Teâlâ bu sırrı kâfirlere açsaydı, onlar kendilerinin, başkasına değil, Allah'ın hüküm ve kahrına boyun eğip tâbi olduklarını görürlerdi. İbnü'l-Fâriz, bu manayı ifade için hakikat lisanıyla der ki:

"Onların kastı her ne kadar başka da olsa ve asıl niyetlerini açıklayıp ortaya koyamasalar da, aslında O'ndan başkasına yönelmiyorlar!"

Hıristiyanların koyu cehaletleri ve kör taklitleri, onları, Hz. İsa [aleyhisselâm] hakkında böyle basit ve düşük sözler söylemeye sevketti.

Yahudi ve Hıristiyanların Diğer Bâtıl Sözleri

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette yahudi ve hıristiyanların diğer sözlerinden bahsederek şöyle buyurdu:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارٰى نَحْنُ اَبْنَٓاءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّٓاؤُ۬هُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ
بِذُنُوبِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ
يَشَٓاءُ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

18. ***Yahudiler ve hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevdiği kullarıyız" dediler. Onlara de ki: "Eğer böyle iseniz, günahlarınızdan dolayı Allah size niçin azap ediyor? Hayır, siz de O'nun yarattıklarından birer insansınız. O, dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa hepsi Allah'a aittir. Sonunda dönüş O'nadır."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yahudiler ve hıristiyanlar, 'Biz Allah'ın oğullarıyız* yani, oğlunun tâbi ve mensuplarıyız!' *dediler.* Yahudiler, 'Biz, Üzeyir'in çocuklarıyız' dediler; hıristiyanlar da, 'Biz, İsa'nın grubu ve taraftarıyız' dediler."

Yahut onlar, "İçimizde Allah'ın oğulları var; *biz de O'nun sevdiği kullarıyız, dediler."*

Yahut onlar şöyle dediler: "Biz, bir çocuğun babasına yakın olması gibi, Allah katında yakınlık elde etmiş kimseleriz."

Bunlar birtakım boş ve asılsız iddialardır; Allah onlara cevap olarak şöyle buyurdu:

"Resûlüm, onlara de ki: Öyleyse, günahınız yüzünden Allah size niçin azap ediyor?" Siz, sevdiği oğluna azap eden bir baba gördünüz mü? Allah dünyada size, sûretinizi domuz ve maymuna çevirerek, öldürülmeyle ve zillete düşürerek azap etti. Kendiniz de Allah'ın size sayılı günler azap edeceğini itiraf ettiniz.

"Doğrusu siz, Allah'ın yarattığı bir insansınız. O, dilediğini lutfu ile *bağışlar;* bu, sizden Allah'a ve Resûlü'ne iman edenlerdir. *Dilediğine de* adaletiyle *azap eder.* Azabı hak eden de, sizden küfür üzere ölenlerdir. *Siz de diğer insanlar gibisiniz,* Allah onlara nasıl muamele ederse size de öyle muamele eder; sizin onlara karşı bir üstünlük ve ayrıcalığınız yoktur. *Hem göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir;* hepsi yüce Allah'ın mülkü ve kulu olması yönüyle eşittir. *Sonunda dönüş O'nadır."* O, iyilik sahiplerine, yaptıkları iyiliklerin karşılığını verir, aynı şekilde kötülük edenlere de yaptıkları kötü işlerin karşılığını verir. Takvadan başka, hiç kimsenin diğer bir insana üstünlüğü yoktur.

18. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

"Öyleyse Allah size günahlarınız yüzünden niçin azap ediyor?" âyeti diyor ki: Eğer Allah'ın sevdiği kimseler olsaydınız, O size azap etmezdi; çünkü seven sevdiğine azap etmez.

Anlatıldığına göre velilerden Şiblî [rahmetullahi aleyh], yeni bir elbise giydiği zaman, onu (kalbini meşgul etmesin ve kibre vesile olmasın diye) bazı yerlerinden yırtıp parçalardı. İbn Mücâhid, Şiblî'yi vezirin huzurunda sıkıştırıp zor durumda bırakmak istedi, ona,

"Kendisinden fayda görülen bir şeyi bozmaya ilimden hangi delili buluyorsun?" diye sordu. Şiblî,

'Süleyman (kendisini zikirden alıkoyan) atların boyunlarını ve ayaklarını (kılıçla) sıvazlamaya (kesmeye) başladı' (Sâd 38/33) âyeti[1007] hakkında ilim ne diyor?" dedi. İbn Mücâhid sustu. Şiblî ona,

"Sen insanlar arasında güzel Kur'an okuyan bir kimsesin; söyle bakalım Kur'an'da, 'Seven sevdiğine azap etmez' hükmü nerede geçiyor?" diye sordu; İbn Mücâhid yine sustu; sonra Şiblî'ye,

"Ey Ebû Bekir, sen söyle" deyince, Şiblî ona şu âyeti okudu:

"Yahudiler ve hıristiyanlar, 'Biz Allah'ın oğulları ve sevdiği kullarıyız' dediler. Onlara de ki: Eğer böyle iseniz, günahlarınızdan dolayı Allah size niçin azap ediyor?" (Mâide 5/18). İbn Mücâhid demiştir ki:

"Vallahi ben sanki bundan önce bu âyeti hiç işitmemiş gibiydim, (âyetin böyle bir manaya geldiğini Şiblî'den öğrendim)."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Allah bir kulu sevince, günah ona (yol bulup da) zarar vermez."[1008]

Halk içinde meşhur olmuş bir sözde şöyle denir: "Kime ezelde Allah'ın yardımı takdir edilmişse ona isyan ve günahlar zarar vermez (Cenâb-ı Hak onu korur, günaha girmişse tövbe nasip eder)."

Sahih bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Bedir Savaşı'na katılan sahabiler hakkında kötü konuşmayın; biliyor musunuz, Allah Bedir ehlinin haline vâkıf olup onlara, 'Bundan sonra istediğinizi yapın, ben sizi affettim!' demiştir."[1009] Bunun sebebi malumdur.

1007 İbn Acîbe, bu âyet için, "eliyle boyunu sıvazlama" şeklindeki manayı âyetin öncesine uygun görmeyip, "kılıçla boyunlarını kesme" manasını tercih etmiştir (bk. el-*Bahrü'l-Medîd*, 6/218. Sâd sûresi 31-33. âyetlerin tefsiri).

1008 İbn Asâkir, *Târih*, 54/72; Deylemî, *Firdevsü'l-Ahbâr*, nr. 2251.

1009 Buhârî, Megâzî, 9, 46, Edeb, 74; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 161.

Kûtü'l-Kulûb isimli eserde, Zeyd b. Eslem'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Azîz ve celîl olan Allah bir kulunu sever; bu sevgi öyle bir noktaya ulaşır ki yüce Allah sevdiği kuluna, 'İstediğini yap, seni bağışladım!' der"[1010] (Tabii ki bu derece sevilen bir kul, yüce Mevlâ'sının razı olmadığı bir şeyi bilerek yapmaz).

Şeyh Ebü'l-Hasan-ı Şâzelî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Veli öyle bir mertebeye ulaşır ki kendisine şöyle denir: Artık seni selâmete erdirdik; senden kınanmayı kaldırdık; istediğini yap!"

Bunun manası, ona günahların serbest edilmesi değildir; maksat şudur: Allah kulunu sevince, onu günahlardan temiz tutar ve korur. Kendisine günah türü bir şey takdir etmişse ona tövbeyi ilham eder. Tövbe günahı temizler, sahibi sevgili olarak kalır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"*Şüphesiz Allah, çokça tövbe edenleri sever*" (Bakara 2/222). En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ehl-i Kitabı Hz. Peygamber'e Uymaya Davet

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yahudi ve hıristiyanları resûlü Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] uymaya davet ederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَٓاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ
الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَا جَٓاءَنَا مِنْ بَشٖيرٍ وَلَا نَذٖيرٍ فَقَدْ جَٓاءَكُمْ بَشٖيرٌ
وَنَذٖيرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿١٩﴾

19. *Ey Ehl-i kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette), "Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi" demeyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye kadirdir.*

1010 bk. Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, 3/210 (İstanbul: Semerkand, 2004).

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Ehl-i kitap!* Ey yahudi ve hıristiyanlar! *Size,* ihtilaf edip durduğunuz konularda yahut dinin emirlerinden yapmanız gereken hususlarda hakkı açıklayan yahut size gerekli her türlü şeyi açıklayan *peygamberimiz* Muhammed *geldi. O, peygamberlerin gelmesine bir ara verildiği ve vahyin arası kesildiği bir sırada size geldi. Onu, siz kıyamet günü, 'Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi' diyerek kendinizi mazur göstermeyesiniz diye gönderdik; o size müjdeleyici ve uyarıcı olarak gelmiştir;* artık bir bahaneniz kalmadı. Hem *Allah her şeye kadirdir."* O, İsrâiloğulları'nda olduğu gibi, hiç ara vermeden de peygamberler gönderebilir.

Hz. Musa ile Hz. İsa arasında 1000 peygamber gelmiştir. İkisi arasında 1700 sene vardır. Allah, Hz. İsa ile Hz. Muhammed [sallallahu aleyhi vesellem] arasında olduğu gibi, arada hiç peygamber göndermeyip bir zaman sona peygamber göndermeye de kadirdir. Bu ikisi arasında 600 veya 569 sene vardır. Beyzâvî böyle demiştir.

Sahîh-i Buhârî'de geçen bir hadise göre, Hz. Peygamber'le Hz. İsa arasındaki süre 600 senedir. Yine *Sahîh*'te geçen bir hadiste, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"İnsanların dünyada ve ahirette İsa'ya en dost ve yakın benim; benimle onun arasında bir peygamber gelmemiştir."[1011]

Bu hadis, Zemahşerî'nin ve başkalarının ileri sürdüğü görüşü reddetmektedir. Onlara göre, Hz. Peygamber'le Hz. İsa arasında dört peygamber gelmiştir; üçü İsrâiloğulları'ndan, biri de Araplar'dandır. Araplar'dan olan, Halid b. Sinan el-Abesî'dir. Halbuki âyetin ifadesi, umumi bir mana içerip hiçbir peygamberin gelmediğini bildirmektedir. Bu açıklama, Hâşiye sahibi Abdurrahman-ı Fâsî'ye aittir.

19. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Uzun bir zaman kesilmenin peşinden ve tarikatın nurları sönüp hakikatin sırları gizlendikten sonra terbiye ehli kâmil mürşidlerin zuhur

1011 Buhârî, Enbiyâ, 48; Müslim, Fezâil, 143, 144; Ahmed, *Müsned*, 2/319.

etmesi, kullar üzerinde Allah'ın biri delilidir. Onlar, aşk ve muhabbet ehli için büyük bir nimettir. Kim onlardan uzak kalırsa Allah'ın huzuruna hasta bir kalple çıkar ve yüce sultanın yanında bu zatlar kendilerinden kaçanlar aleyhine delil olurlar. Kim onlara tâbi olur ve boğun eğerse büyük bir hayır ve dâimî bir nimet elde eder. Çünkü bu kimse, yüce Allah'ın huzuruna günahlardan temiz selim bir kalple çıkar.

Tarikatın nurları sönüp hakikatin sırları kaybolduktan sonra, zamanımızda da böyle zatlar ortaya çıktı. Allah onlarla tarikatı yeniledi, hakikat sırlarını ihya etti. Onlardan biri, ledünnî ilimler ve rabbânî sırlar sahibi, coşan feyiz denizi, şeyhimiz, seyyidim Ebü'l-Mevâhib Muhammed b. Ahmed el-Bûzidî el-Hasenî'dir. Onlardan biri de onun şeyhi, kutubluğu apaçık, manevi hallerde ulu dağ gibi yüksek ve sağlam, şeyhlerin şeyhi Mevlây el-Arabî ed-Derkâvî el-Hasenî'dir. Allah halkın üzerinde onların bereketini daim etsin; gerçekten bu iki seyyid mürşidin elinde pek çok evliya yetişmiştir. Diğer seyyidleri ve kâmil mürşidleri burada saymadım. Biz buna şahit olduk. Bir şeyi işitmekle görmek aynı değildir. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

İsrâiloğulları'na Verilen Özel Nimet

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, İsrâiloğulları'na verdiği nimeti, peygamberi Hz. Musa'nın diliyle hatırlatarak şöyle buyurdu:

وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ
اَنْبِيَٓاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكاً وَاٰتٰيكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ اَحَداً مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾

20. ***Hatırla, bir zamanlar Musa kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın size verdiği nimetini hatırlayın. O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar yaptı; insanlardan hiçbir kimseye vermediğini size verdi."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hatırla, bir zamanlar Musa kavmine demişti ki: Ey İsrâiloğulları, Allah'ın size verdiği nimetini hatırlayın; çünkü O, içinizden,* sizi sevk ve idare eden *peygamberler çıkardı."*

Bir peygamber vefat ettiğinde, peşinden bir başkası geliyordu. Allah sizi onlarla şereflendirdi. Böyle bir şerefi sizden başkasına vermedi. Çünkü İsrâiloğulları'na gönderildiği kadar hiçbir ümmete peygamber gönderilmemiştir.

"Ve Allah sizi hükümdarlar yaptı." Yani sizden melikler çıkardı.

İsrâiloğulları'nda peygamberlerin çok oluşu gibi, melikler de çoktu; her peygamberle birlikte, onun hükümlerini icra ve infaz eden bir melik bulunurdu. Peygamberliğin çıktığı ev ile melikliğin çıktığı ev belli idi. Peygamber ve meliklerden biri vefat edip gidince, diğeri onun yerine gelirdi. Bu durum onlarda uzun zaman devam etti, ne zaman ki İsrâiloğulları Hz. Yahya'yı öldürdüler ve Hz. İsa'yı öldürmeye teşebbüs ettiler, Allah onlardan melikliği çekip aldı; üzerlerine zillet ve horluk indirdi.

Şöyle de denilmiştir: İsrâiloğulları, Kıptîler'in (Mısırlı yerli halkın) elinde köleydiler, Allah onları bu zilletten kurtardı ve kendi egemenliğine sahip hale getirdi; bunun için onlara melik ismini verdi.

"Allah diğer insanlardan kimseye vermediğini size verdi." Onlara verilen bu özel nimetler, denizin yarılması, bulutun gölgelemesi, gökten helva ve bıldırcın eti inmesi gibi nimetlerdir. Âlemlerden maksadın, kendi zamanları ve içinde yaşadıkları dönemler olduğu söylenmiştir.

Ebû Said-i Hudrî'nin [radıyallahu anh] rivayet ettiğini göre Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"İsrâiloğulları, içlerinden birinin bir hizmetçisi ve hanımı olunca, onu melik olarak sayıyorlardı."[1012]

1012 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/429; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/46.

İbn Abbas demiştir ki: "Kimin evi, hizmetçisi ve hanımı varsa o kimse melik (sultan) sayılır."

Ebü'd-Derdâ [radıyallahu anh], Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Kim emniyet ve âfiyet içinde sabaha çıkar ve günlük yiyeceğine de sahip olursa sanki bütün dünya kendisinin gibidir.[1013] *Ey âdemoğlu, sana bu dünya malı olarak açlığını giderecek ve avretini örtecek bir şey buldun mu bu sana yeter. İçine gireceğin bir evin olursa bu da ayrı bir nimettir. Eğer bineğin de varsa ne mutlu sana! Yarım ekmekten fazla ekmeğin, özel testide soğuttuğun suyun ve bir gömlekten fazla giysilerinin sana hesabı sorulur."*[1014]

Dahhâk demiştir ki. "Onların evleri öyle genişti ki içinde akan su vardı. Kimin evi geniş olur ve içinde akan su bulunursa o kimse melik gibidir."

Katâde demiştir ki: "İsrâiloğulları, insanlar içinde ilk hizmetçiye sahip olan ve emirlerine hizmetçi verilen kimselerdi."[1015]

20. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah kime, elinden tutacak ve kendisine Rabb'ini zikretmede yardımcı olacak birini nasip etmişse o, Allah'ın bu nimetini hiç unutmasın; geçekten Allah ona zâhirî ve bâtınî nimetlerini bolca akıtmış demektir. Her kim nefsine ve hevâsına hâkim olur ve Allah onu Kendisi ile zengin edip mâsivadan kurtarmışsa o, sultanlardan bir sultandır. Kimin de fikri diğer varlıklardan çekilip Hakk'ı müşahede ve ilâhî tecellileri seyir fezasına bağlanmışsa Allah ona, âlemde hiç kimseye vermediği bir nimeti vermiştir.

Bir gün Tıtvân şehrinde Ulucami'de oturuyordum; birden irkilip kendime geldim, baktım yanımda bir mushaf duruyor. O sırada gizli bir ses bana, "Mushafa bak, orada makamını bulursun!" dedi. Ben bunu

---

1013 Tirmizî, Zühd, 34; İbn Mâce, Zühd, 9; Taberânî, *el-Evsat*, nr. 1849.

1014 Heysemî, *ez-Zevâid*, 10/289.

1015 Rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/429-430.

önemsemedim; gizli ses bunu üç defa tekrarladı. Bunun üzerine mushafı elime alıp açtım; baktım ilk sayfada, *"Biz size, âlemlerde hiç kimseye vermediğimiz şeyleri verdik"* âyeti yazıyor. Hemen Allah'a hamd ve senâ ettim.

İsrâiloğulları'nın Korkaklık ve Küstahlığı

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, İsrâiloğulları'na düşmanlarıyla cihad etme emrini vererek şöyle buyurdu:

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّت۪ي كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰٓى
اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِر۪ينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّ ف۪يهَا قَوْمًا جَبَّار۪ينَۗ
وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى يَخْرُجُوا مِنْهَاۚ فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾
قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذ۪ينَ يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَۚ
فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ
﴿٢٣﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَٓا اَبَدًا مَا دَامُوا ف۪يهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ
وَرَبُّكَ فَقَاتِلَٓا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي لَٓا اَمْلِكُ اِلَّا نَفْس۪ي
وَاَخ۪ي فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ
اَرْبَع۪ينَ سَنَةًۚ يَت۪يهُونَ فِي الْاَرْضِۜ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٦﴾

21. ***Musa dedi ki: "Ey kavmim! Allah'ın size*** *(vatan olarak)* ***yazdığı mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa zarara uğrarsınız."***

22. ***Onlar, "Yâ Musa! Orada zalim bir toplum var; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz" dediler.***

23. ***İçlerinden Allah'tan korkan ve Allah'ın kendilerine lutufta bulunduğu iki kişi şöyle dedi: "Onların üzerine*** *(şehrin)* ***kapısından girin;***

oraya bir girdiniz mi muhakkak onlara galip gelirsiniz. Eğer mümin iseniz ancak Allah'a güvenin."

24. Kavmi, "Ey Musa! Onlar orada bulundukları sürece biz oraya asla girmeyiz; artık sen ve Rabb'in gidip savaşın. Biz burada oturacağız" dediler.

25. Musa, "Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hâkim olamıyorum. Bizimle, bu fâsık kavmin arasını ayır" dedi.

26. Allah, "Öyleyse orası *(arz-ı mukaddes)* ***onlara kırk yıl haram edilmiştir.*** *(Bu müddet içinde)* ***yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen, fâsık bir toplum için üzülme!" dedi.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, olayı Hz. Musa'nın ağzından naklederek şöyle buyurdu:

"Ey kavmim! Mukaddes toprağa, Beytülmakdis'e girin; Allah orayı temiz ve mukaddes kılmıştır, çünkü orayı peygamberlerin ve müminlerin yaşayacağı yer yapmıştır."

Beytülmakdis'in fazileti hakkında pek çok hadis-i şerif vardır.

Arz-ı mukaddesin, Tûr dağı ve çevresi olduğu da söylenmiştir. Onun, Dımaşk ve Filistin yahut Şam (Suriye bölgesi) olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Âyet şöyle devam ediyor: "Orası, öyle bir yer ki, *Allah orayı size,* cihad yapmanız ve peygamberinize itaat etmeniz kaydıyla, levh-i mahfûzda mesken olarak *yazdı. Sakın* zalimlerden korkarak *arkanızı dönüp kaçmayın, yoksa zarara uğrarsınız."*

Bir diğer mana: Sakın isyan ederek ve Allah'a güvenmeyerek dinden çıkmayın; *yoksa hüsrana uğrarsınız;* dünyada ve ahirette ziyan edersiniz.

Rivayet edildiğine göre İsrâiloğulları, şehirde olup biteni incelemek için gönderilen temsilcilerden içerdekilerin halini işitince, korkudan ağ-

ladılar ve, "Keşke Mısır'da ölseydik; gelin, başımıza bir reis seçelim de bizi Mısır'a geri götürsün" dediler.

Sonra da, *"Yâ Musa! Orada zalim,* savaştığını yenecek kuvvetli ve *bir kavim var;* bizim onlara karşı durmaya gücümüz yetmez" dediler. Şehirdekiler, Âd kavminden kalma Amâlikalılar'dan bir topluluktu. İsrâiloğulları sözlerine şöyle devam ettiler:

"*Onlar,* gökten gelecek bir âfetle yahut onları bu şehirden çıkaracak birilerinin musallat olmasıyla *oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz."*

"İçlerinden iki kişi dedi ki: Bunlar, Kâlib b. Yufennâ ile Yûşa b. Nûn idi. Biri Hz. Musa'nın kız kardeşinin oğlu, diğeri de hizmetindeki bir gençti. *Onlar Allah'tan korkan iki kimseydi.* Yahut onlar, zalim kavimden iki kişiydi; hak dine girmişler ve gelip Hz. Musa'ya katılmışlardı. *Onlar, Allah'ın kendilerine* hak dine girmeyi nasip ederek ve hakta sabit tutarak *iyilikte bulunduğu kimselerdi."*

"Bu iki kişi dedi ki: Onların üzerine şehrin kapısından girin ve onlarla savaşa tutuşun. *Oraya bir girdiniz mi muhakkak onlara galip gelirsiniz.* Onlar vücut olarak kuvvetli gözükür fakat kalpleri ürkektir, sizinle savaşacak cesaretleri yoktur."

Onların bunu bilmesi ya Hz. Musa tarafından bildirilmekle olmuştur yahut onlar Allah Teâlâ'nın, *"O mukaddes yer ki orayı Allah sizin için mesken olarak yazdı"* âyetinin işaretinden bu sonuca varmışlardır. Yahut onlar yüce Allah'ın peygamberlerine ve dostlarına yardım konusundaki âdetini bildiklerinden, zalimlerin Hz. Musa karşısında mağlup olacağını bilmişlerdir. Bu bilginin bir sebebi de onların, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Musa'nın düşmanlarını nasıl kahrettiğini daha önce görmüş olmalarıdır.

Onlar sözlerini şöyle tamamladılar: *"Eğer mümin iseniz* ve Allah'ın vaadini tasdik ediyorsanız, *ancak Allah'a güvenin."*

Hz. Musa'nın kavmi ise şöyle dedi: *"Ey Musa! Onlar orada bulundukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz."* Bu onların inat ve isyanlarından ileri gelen bir sözdü. Bundan daha kötüsü ise şu sözleridir:

"Sen ve Rabb'in gidin savaşın; biz burada oturacağız." Onlar bu sözü, Allah ve peygamberi ile alay etmek için ve onlara karşı son derece saygısız davranarak söylemişlerdir. Onların yanında bir de ümmet-i Muhammed'in faziletine ve peygamberine karşı kemal-i edebine bak. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], Hubeybiye gününde, müşrikler tarafından Kâbe'yi ziyaretten alıkonulduğu zaman, ashabına,

"Ben kurbanlık hayvanı götürüyorum, onu beytin yanında keseceğiz" dedi. O zaman Mikdâd b. Esved,

"Vallahi biz, İsrâiloğulları'nın Hz. Musa'ya dediği gibi, sana, 'Sen Rabb'inle birlikte git savaş, biz buruda oturacağız' demeyiz; fakat biz senin sağında, solunda, önünde arkanda düşmana karşı savaşırız. Sen denize dalacak olsan biz de seninle birlikte dalarız. Sen bir dağın tepesine çıksan, biz de seninle beraber oraya tırmanırız. Sen bizi Yemen'deki Berkülgımâd denilen yere götürecek olsan, peşinden geliriz" dedi. Bunu işiten sahâbe-i kirâm da ona katıldılar. Bu durum Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] çok memnun etti; onun sevinci yüzünden okunuyordu.[1016]

Hz. Musa, kavminin bu sözünü işitince kızdı, Rabb'ine şöyle dua etti: *"Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına sahip değilim!"* Yani, ancak kendime ve kardeşime güveniyorum; bu ikisinden başkasına söz geçirmeye gücüm yetmiyor, demek istedi. Az önce zikredilen iki kişiye gelince, gerçi onlar Hz. Musa'nın arzusuna uygun hareket etmişlerdir, fakat Hz. Musa onlara da tam güvenememiştir. Kavminin bu değişik tutumlarından iyice bunalınca, onlara beddua ederek şöyle dedi:

"Yâ Rabbi, bizimle, bu fâsık kavmin arasını ayır!" Yani, bizden ve onlardan herkese hak ettiği hükmü ver. Yahut onlarla bizim aramızı ayır ve bizi onların beraberliğinden kurtar.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Musa onlara beddua edince, üzerlerinde bir bulut belirdi; Allah Teâlâ Hz. Musa'ya,

---

1016 Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] sahabe arasında bu tür konuşma, değişik zamanlarda olmuştur. Bunlardan biri de Bedir Savaşı'nın yapıldığı gündür. Bu rivayet Hudeybiye'deki konuşmayı tesbit etmektedir. Rivayet için bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/304 (Riyad 2003); İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/1144 (Beyrut 1998); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 50-51.

"Ey Musa, bu güruh ne zamana kadar böyle isyan edip duracak? Şunların hepsini helâk edeyim!" diye vahyetti. Bunu üzerine Hz. Musa, onlar hakkında şefaatçi olup affedilmelerini istedi, Allah Teâlâ da ona,

"Senin şefaatinle onları affettim, fakat sen onlara fâsık dedikten ve kendilerine beddua ettikten sonra, ben, onları (bir süre) Beytülmakdis'e girmekten mahrum edeceğime yemin ettim!" diye vahyetti. Bu husus, şu âyette ifade edilmektedir:

"Allah, şöyle dedi: Öyleyse orası (arz-ı mukaddes) onlara kırk yıl haram edilmiştir; (bu müddet içinde) yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar."

Âyetten, oraya giriş yasağının, belli bir süre için (kırk sene) olduğunu anlamak mümkündür; az önce geçen "Allah size yurt olarak yazdı..." âyeti, bu anlayışı desteklemektedir.

Şu rivayet de bu görüşe ışık tutmaktadır:

Hz. Musa, Tîh çölünden çıktığı zaman İsrâiloğulları'ndan kendisiyle birlikte kalanlarla yola devam etti. Yûşa, ordunun önündeydi. Bu orduyla Beytülmakdis'i fethetti ve orada Allah'ın dilediği kadar kaldı; sonra vefat etti.

Bir diğer değerlendirmeye göre, T^ıh'e girenlerden geride ancak Yûşa ile Kalib kaldı; İsrâiloğulları'ndan, "Sen Rabb'inle birlikte gidip savaş!" diyenlerden hiçbiri Beytülmakdis'e giremedi; hepsi Tîh çölünde helâk oldu; oraya ancak onların peşinden gelen nesil girdi.

Rivayet edildiğine göre, T^ıh çölünde Hz. Musa'nın ölümü yaklaşınca; onlara kendisinden sonra Yûşa'nın peygamber olacağını ve Allah'ın ona, zalimlerle savaşmayı emrettiğini haber verdi.

Yûşa, zamanı gelince orduyu sevketti ve zalimlerle savaştı. Savaş cuma günü olmuştu; zalimlerden bir grup daha kalmıştı. Güneş batmak üzereydi. Yûşa, savaş ertesi güne kalırsa düşmanın kendisini zorda bırakacağından korkarak,

"Allahım, güneşi benim için yaşvaşlat, hemen batmasın!" diye dua etti. Sonra güneşe hitaben,

"Sen Allah'a itaat içindesin, ben de O'nun taatindeyim" dedi. Bunun üzerine güneş batmadı, sanki gündüz gibi durdu. Yûşa, zalimleri temizledi. Sonra, Ermeniler'in meliklerini öldürdü. Ayrıca, Şam (Suriye bölgesinin) meliklerinden otuz bir meliki öldürdü. Böylece bütün Şam bölgesi İsrâiloğulları'nın oldu. Yûşa, bölgenin her tarafına görevlilerini gönderdi.

İsrâiloğulları, Tîh çölünde kırk sene kaldı; Filistin'le Eyle arasında 6 fersahlık bir arazi içinde şaşkın şaşkın dönüp duruyorlardı. Sabahtan yola çıkıp akşama kadar bir sürü zahmetle yol alıyorlar, akşam olunca, bir de bakıyorlardı ki sabah çıktıkları yere gelmişler! Sonra aynı şekilde gece boyunca yol alıyorlar; sabah olunca bakıyorlardı ki akşam çıktıkları yere gelmişler!

Bu arada onlara mucize türünden nimetler ikram ediliyordu. Bir bulut onları güneşten gölgeliyordu. Nurdan bir ışık sütunu gece yollarını aydınlatıyordu. Yiyecekleri, gökten inen helva ve bıldırcın etiydi. Suları, Hz. Musa'nın yanında taşıdığı taştan çıkıyordu. Giysilerine gelince, bu konuda değişik şeyler söylenmiştir: Bazıları demiştir ki: Allah, Hz. Musa'nın bir mucizesi olarak onların elbiselerini eskitmeden üzerlerinden bıraktı. Şöyle de denmiştir: Giydikleri elbise, tırnak gibi uzuyordu, onlar da zaman zaman kırparak giymeye devam ediyorlardı.

Âlimlerin çoğunluğuna göre, Hz. Musa ile Hz. Harun da İsrâiloğulları ile birlikte Tîh çölündeydiler. Orada çekilen zorluklar bu iki peygamber için manevi derecelerinin artmasına sebep olurken, kavimleri için bir çeşit azaptı. Her iki peygamber de orada vefat etti. Önce Hz. Harun vefat etti; kardeşi Hz. Musa onu bir mağaraya defnetti. Sonra Hz. Musa vefat etti; Beytülmakdis'e yakın bir yere defnedildi. Hadis-i şerifte de geçtiği gibi, Hz. Musa'nın kabri Beytülmakdis'e, bir taş atımı mesafedeydi. [1017] Onun vefatından üç ay sonra Yûşa, arz-ı mukaddese girdi. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya, *"Fâsık bir toplum için üzülme!"* buyurdu. Cenâb-ı Hak, Hz. Musa kavmi için yaptığı bedduadan pişman olunca, kendisine böyle hitap ederek ona, "Onlar isyan ve günahlarıyla bunu hak ettiler, üzülme!" buyurdu.

1017 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/53.

21-26. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, kendisine yönelmiş müridlere der ki:

"Eğer nefsinizle cihada devam eder, Rabb'inizi istemede sadakat gösterir ve şeyhinizin terbiyesinde kalırsanız, Allah'ın sizin için yazdığı mukaddes ilâhî huzura girin. Uzun emel ve dünya sevgisiyle manevi terbiyeden usanıp da şeyhinizin sohbetinden vazgeçerek sakın gerisin geriye dönmeyin; dönerseniz perişan olur, zarar edersiniz. Gerçek şu ki benim huzuruma ulaşma yolu, nefsin hoşlanmadığı şeylerle doludur, oraya götüren yolda birçok engel ve yol kesiciler pusu kurmuştur. Eğer bu yola giren, kendisine bu yolda bir nasip yazılmamış kimselerdense, "Orada bu engeller bulunduğu sürece ben ona girmem!" der, gerisin geri döner, şek, şüphe ve boş kuruntular içinde şaşkın şaşkın yaşar. Şayet mürid, Cenâb-ı Hakk'ın ezelde kendisi için inâyetini takdir ettiği ve ilâhî korumayı nasip buyurduğu bir kimse ise (İsrâiloğulları içinde Allah'tan korkan iki kişinin kavmine dediği gibi),

"Onların üzerine şehrin kapısından girin; oraya girdiğinizde muhakkak galip gelirsiniz; eğer inanıyorsanız ancak Allah'a güvenip dayanın!" der ve hiç beklemeden, korkup çekinmeden hemen nefsiyle savaşa girer. Hakikate ancak yiğit insanlar ulaşır ve hakikat âleminde ancak irfan sahibi büyükler yerleşip kalır. *Kasidetü'l-Ayniyye* sahibi (Seyyid Abdülkadir-i Geylânî k.s), bir beytinde bu duruma şöyle işaret etmiştir:

"Kokmaktan sakın, onun durumu seni ürkütmesin; bu yoldaki hedeflere ancak korkmadan savaşa giren yiğit insanlar ulaşır."

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), *"Ben ancak nefsime ve kardeşime sahibim ..."* âyetinin tefsirinde şöyle demiştir:[1018]

"Kim, maneviyatta temkin haline ulaşırsa o, kendi nefsine ve müridlerinin nefsine hâkim olur. Çünkü bu kimse, Allah'ı tanıyarak nefsini tanımış ve Allah'tan gelen bir kuvvet ile onu kontrol altına almıştır. Kim ona bakarsa Allah'tan korkar, O'na zâhiren ve bâtınen isyan etmeye güç yetiremez. Hz. Musa [aleyhisselâm], bu sözüyle kendisinin temkin halinden bahsetmiş, kendisinin ve kardeşinin nefsine karşı sahip olduğu

1018 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/309 (Beyrut 2008).

kuvvetten haber vermiş, ikisi arasında birlik meydana geldiğini bildirmiştir. Öyle ki o, kendi nefsi için bir şeye hükmettiği zaman, kardeşinin nefsi, bundan etkilenerek mutmain bir şekilde aynı hükme boyun eğip Allah'a itaat etmektedir. İman kardeşlerindeki bu gönül ve ruh birliği hakkında Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

'Müminler, (birbirini sevme ve sahiplenmede, sevinç ve kederde) tek bir nefis (vücut) gibidir.'"[1019]

Hâbil ile Kâbil Kıssası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyetlerde, bedenleri korumakla ilgili kalan hükümlerden bahsetti. İlk adam öldürme yolunu açanı ve kendisine tâbi olanların vebalini açıklayarak şöyle buyurdu:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّۢ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا
وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِۜ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَۜ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ
الْمُتَّق۪ينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَن۪ي مَٓا اَنَا۬ بِبَاسِطٍ يَدِيَ
اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَۚ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٨﴾ اِنّ۪ٓي اُر۪يدُ اَنْ تَبُٓوأَ
بِاِثْم۪ي وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِم۪ينَۚ
﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخ۪يهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٣٠﴾

27. *Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani onlar Allah'a birer kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti.* *(Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlıkla, diğerine),* ***"Seni öldüreceğim" dedi. O ise, "Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder" dedi*** *(ve devamla şunu ekledi:)*

1019 Müslim, Birr, 67; Ahmed, *Müsned*, 4/271; İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 13/253.

28. ***"Eğer sen, beni öldürmek için el kaldıracak olsan ben seni öldürmek için el kaldıracak değilim. Ben, âlemlerin Rabb'i Allah'tan korkarım."***

29. ***"Ben dilerim ki sen, benim günahımı ve kendi günahını yüklenip ateşe girenlerden olasın. Zalimlerin cezası budur."***

30. ***Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü. Bu yüzden de kaybedenlerden oldu.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Resûlüm, *onlara Âdem'in iki oğlunun haberini hak olarak anlat."*

Kendilerine anlatılması istenenler, İsrâiloğulları'dır; çünkü yukarıdan beri söz onlar hakkındadır.

Âyetin bir diğer manası, onu bütün ümmete yahut bütün insanlara anlat, demektir; çünkü âyet, canları muhafazayla ilgili olarak kalan hükümlerden bu sûredeki ilk açıklamadır (Dolayısıyla herkesin muhatap alınması daha uygundur).

Hz. Âdem'in iki oğlu Hâbil ile Kâbil'dir. Âyette, *"Onların haberini hak ile anlat"* denildi. Bunu iki manada anlamak mümkündür: Biri, onu olmuş gerçek bir olay olarak anlat, diğeri de önceki kitaplara uygun olarak anlat demektir.

"Hani onlar Allah'a birer kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti." Kurbanı kabul edilen, Hâbil'dir, kabul edilmeyen ise Kâbil'dir. Onların kurban sunmalarının sebebi şu idi:

Hz. Âdem'in [aleyhisselâm], Havva validemizden her doğumda ikiz çocuğu doğuyordu. Bunların biri erkek, değeri kız oluyordu; ancak Şît tek doğmuştur. Havva, bu şekilde erkek ve kızlı yirmi doğum yaptı, toplam kırk çocuğu oldu. Onların ilki Kâbil'di; onun ikiz kardeşi Eklîmâ idi. Sonuncuları ise Abdülmugîs'tir. Sonra Allah Teâlâ Hz. Âdem'in nesline bereket verdi.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Hz. Âdem, çocukları ve torunları 40.000'e ulaşmadan ölmedi. Hz. Âdem, onların içinde zina, içki ve fesat çıkrama gibi günahları gördü. Hz. Âdem'in Havva ile cinsel beraberliği, cenette değil, yeryüzüne indikten sonra dünyada oldu."

İbn İshak ise ilk kitapları bilen âlimlerden şunu nakletmiştir: "Hz. Âdem cennette, yasak ağaçtan yemeden önce Havva ile cinsî yakınlıkta bulunuyordu. Havva, bu birleşmeden Kâbil ile ikiz kardeşine hamile kaldı; onları doğururken hiçbir acı ve diğer sıkıntıları görmedi. Hz. Havva, Hâbil ve ikiz kardeşine ise yeryüzünde hamile kaldı; onların doğumu sırasında, döş düşürme, acı, sancı, kan gibi bütün doğum hallerini gördü."[1020]

Hz. Âdem, çocukları büyüdüğü zaman bir batından doğan erkekle diğer batından doğan kız çocuğunu evlendiriyordu. Erkekler, kendi ikiz kardeşi hariç, diğer kızlardan istediği ile evlenebiliyordu; çünkü o zaman başka kadın olmadığı için geçici olarak buna müsaade edilmişti. Allah Teâlâ, Hz. Âdem'e Kâbil'i Hâbil'in ikiz kardeşi Leyûzâ ile, Hâbil'i de Kâbil'in ikizi Eklîmâ ile evlendirmesini emretti.[1021] Eklîmâ, insanların en güzeliydi. Bu duruma Hâbil razı oldu, Kâbil kızdı ve,

"Benim kız kardeşim daha güzel, hem o cennette doğmuştur; ben ona daha fazla hak sahibiyim" dedi. Babası ona, "Bu senin için helâl değildir" dedi, fakat Kâbil yanaşmadı. Bunun üzerine Hz. Âdem onlara,

"Allah için kurban edeceğiniz iki şey getirin; hanginizin kurbanı kabul edilirse bu kıza daha fazla hak sahibidir" dedi.

Kâbil, ziraat işiyle uğraşıyordu. Allah için kurban olarak düşük kaliteli bir bağ ekin getirdi ve içinden de, "Bu kabul edilse de edilmese de benim için bir önemi yok; o (Hâbil) benim kız kardeşimle asla evlenmeyecek!" diye geçirdi. Hâbil, koyun otlatırdı. Hayvanları içinden en güzel bir koç seçerek onu kurban olarak getirdi, içinden de, bununla sırf Allah rızasını elde etmeyi düşündü. O zaman, ilâhî âdet şöyleydi: Allah'a adanmış bir şey ortaya konurdu; eğer bu şey Allah tarafından

1020 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/437. Hz. Havva'nın Kâbil ve ikiz kardeşine cennette hamile kalmasıyla ilgili kısa bir rivayet için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 1/85.

1021 Rivayet için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/90.

kabul edilirse gökten bir ateş iner, onu yakardı; şayet kabul edilmezse ateş inmezdi. Gökten bir ateş Hâbil'in kurbanını yaktı, Kâbil'in kurbanını yakmadı. Kâbil, kendi kurbanının ortada kalıp Hâbil'in kurbanın kabul edilmesine haset ederek ona,

"Seni muhakkak öldüreceğim!" dedi. Kardeşi Hâbil de,

"Allah ancak, inkâr ve isyandan sakınan müttakilerin amelini kabul eder" dedi. Yani Hâbil ona, "Senin başına gelen bu hal, benim yüzümden değil, senin takvayı terketmen sebebiyle geldi, beni niçin öldüreceksin?" dedi.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bunda şuna işaret edilmektedir: Haset eden kimseye gereken şey, kusurundan dolayı nimetten mahrum edildiğini görmek ve haset ettiği kimsenin özel koruma altına alınmasına sebep olan sıfatı elde etmek için gayret etmektir, yoksa ona nasip olan nimetin elinden gitmesine çaba göstermek değildir. Bu ona zarar verir, fayda sağlamaz. Bir de kesin olarak şu bilinmeli; taat, ancak takva sahibi müminden kabul edilir."

Beyzâvî'nin sözünde, tenkide açık bir nokta var. Ehl-i sünnet'in icmâ (ittifakla) ile kabul ettiği görüşe göre, hayırlı bir amelin kabul edilmesi için kulun bütün günahlardan sakınmış olması şart değildir; yeter ki yaptığı amelinde gösterişten ve amelini beğenmekten kaçınsın." Geniş açıklama için, Süyûtî'nin Beyzâvî tefsiri üzerine yaptığı *Nevâhidü'l-Ebkâr* isimli hâşiyeye bakınız.

Sonra kardeşi Hâbil ona şöyle dedi: *"Eğer sen, beni öldürmek için el kaldıracak olsan ben seni öldürmek için el kaldıracak değilim. Ben, âlemlerin Rabb'i olan Allah'tan korkarım."* Yani eğer sen, ilk hamleyi yapıp beni öldürmeye kalksan, ben daha önce davranıp seni öldürmem. Yahut, sana mani olmaya çalışmam, kendimi savunmam.

Acaba onun savunmayı terketmesi, bu işe hiç bulaşmamak ve fazilet için midir? Âyetin zâhiri, böyle olduğunu gösteriyor, yoksa onlara göre böyle yapmak farz mıydı? Mücâhid'e göre, onların dininde nefsini savunmamak farzdı. Bizim dinimize gelince, böyle bir durumda nefsi müdafaa etmek câiz, hatta farzdır. Bu açıklama, İbn Cüzey'e aittir.[1022]

1022 bk. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/228 (Beyrut 1995).

Beyzâvî der ki: "Denildiğine göre Hâbil, Kâbil'den daha kuvvetli olduğu halde onu öldürmekten çekindi, Allah'tan korkarak ona teslim oldu; çünkü o zaman henüz kendini savunmak serbest edilmemişti. Yahut Hâbil, daha faziletli olanı tercih ederek böyle yaptı. Bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

'Fitne zamanında Allah'ın katil kulu değil, haksız yere öldürülen kulu ol (bu senin için daha hayırlıdır).'[1023]

Hâbil'in, 'Sen beni öldürmek için el uzatsan bile ben sana el uzatacak değilim!' demesi, bu çirkin işten uzak olduğunu ve katil olarak anılmaktan son derece sakındığını ifade etmek içindir."

Hâbil sonra şöyle dedi: *"Ben dilerim ki sen, benim günahımı ve kendi günahını yüklenip ateşe girenlerden olasın."* Yani ben, kendimi savunmayıp sana boyun eğmekle, senin beni öldürme günahını yüklenmiş olarak Allah'ın huzuruna çıkmanı istiyorum. Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şu hadisi de bu manadadır:

"Birbirine kötü söz söyleyen iki kişiden, mazlum olan haddi aşmadığı sürece, söylediklerinin vebali ilk başlayanadır."[1024]

Bir diğer mana: Hem beni öldürme günahın hem de kurbanının kabul edilmemesine sebep olan günahınla Allah'ın huzuruna çıkmanı isterim.

Bir diğer mana: Beni öldürmen sebebiyle üstleneceğin diğer günahlarımla Allah'ın huzuruna çıkmanı isterim; çünkü kıyamet gününde mazlumun günahları zalimin üzerine yüklenir ve sonra ateşe atılır. Bunun için, âyetin sonunda, *"Zalimlerin cezası budur"* dedi. Bu sözün, Hâbil'in olma ihtimali vardır yahut o, müstakil bir cümle olarak Allah'ın sözüdür. O takdirde mana şöyle olur: Kıyamet günü zalimlerin cezası, mazlumların günahlarını yüklenip sonra ataşe atılmalarıdır. Ahirette hesap günü iflas eden kimsenin durumunu bildiren hadiste belirtildiği gibi.[1025]

1023 Ahmed, *Müsned*, 5/110; Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 3630; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, nr. 7215, Dârekutnî, *Sünen*, 3/132.

1024 Müslim, Birr, 69; Ahmed, *Müsned*, 2/230.

1025 Hadis için bk. Müslim, Birr, 59; Tirmizî, Kıyâmet, 2; Ahmed, *Müsned*, 2/303.

Hâbil, "Ben istiyorum, diliyorum" sözüyle, kardeşinin isyana dalmasını ve ateşe gitmesini sevdiğini anlatmak istemiyor, onun kastı, eğer bu öldürme olayı muhakkak olacaksa onu benim değil senin yapmanı istiyorum, demektir. Aslında onun istediği, Kâbil'in de bunu yapmamasıdır. Günahtan muradın, onun cezasını istemek olması da mümkündür. Günah işleyen birinin cezasını istemek câizdir. Bu açıklama da Beyzâvî'ye aittir.

Devmamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye sürükledi;* yani ona kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi, bu konuda rahat davrandırdı, bundan dolayı içine bir sıkıntı vermedi. Yahut onu buna hazırladı, öldürmeyi kendisine güzel gösterdi, *nihayet onu öldürdü. Bu yüzden de,* dinini ve dünyasını *kaybedenlerden oldu."* Ömrünün kalan kısmını kovulmuş bir halde ve üzüntü içinde geçirdi.

Süddî demiştir ki: "Kâbil, Hâbil'i öldürmek istediği zaman, Hâbil, kaçıp dağ başlarına gitti. Sonra Kâbil bir gün Hâbil'in yanına geldi, onu uyarken buldu, başını taşla ezerek öldürdü."

İbn Cüreyc ise şöyle demiştir: "Kâbil, Hâbil'i nasıl öldüreceğini bilmiyordu; şeytan ona bir insan sûretinde gözüktü. Eline bir kuş alıp başını bir taşın üzerine koydu, sonra diğer taşla başına vurup ezerek onu öldürdü, Kâbil de ona bakıyordu; bu şekilde şeytan Kâbil'e öldürme eylemini öğretti. O da kardeşi Hâbil'in başını bir taşın üzerine koydu, başka bir taşla başını ezerek onu öldürdü."

Hâbil öldürüldüğü zaman yirmi yaşındaydı. Kabri hakkında farklı görüşler vardır. Bazıları onun Hira tepesinin yanında olduğunu söylemiştir. İbn Abbas, "Kabri, Sevr dağının yanında" demiştir. Cafer-i Sâdık ise Basra'da, Ulu Mescid'in yerinde olduğunu söylemiştir.[1026]

27-30. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bu âyet-i kerime işaret yoluyla üç hasleti içermektedir. Allah'a yönelen her müminin bu hasletleri elde etmesi gerekir. Bunların birincisi, hasedin rezilliğinden temizlenmektir. Bu haset, gökte ve yerde işlenen

1026 Rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/439; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/94.

ilk günahtır (Gökte, İblîs, Hz. Âdem'e haset edip secdeye yanaşmamış, yerde ise Kâbil kardeşi Hâbil'e haset edip onu öldürmüştür). Haset konusunda Nisâ sûresinin 54. âyetinin tefsirinde açıklama geçti.

İkinci haslet, gizli ve açık şirkten, amellerin kabulüne engel olan günahlara dalmaktan temizlenmektir. Bu, ihlâsın elde edilmesiyle kazanılacak bir şeydir.

Üçüncüsü, nefis için intikam almamak ve onu savunmamaktır, ancak bu, dinen gerekli olan bir durumda yapılabilir. Sûfîler şöyle demişlerdir:

"Sûfî, (Allah için) kanı herkese helâl, malı mubah kimsedir" (Yani sûfî, bütün malını ve canını Hak için halka feda etmiştir, nefsi ve dünya için kimseyle çekişmeye girmez).

Sûfî, beddua ile de olsa nefsi adına kimseden intikam almaya çalışmaz; ya sükût eder yahut kendine zulmedene Allah'tan rahmet ve hidayet ister, Allah onun elinden tutup kendisine bir kurtuluş kapısı açana kadar böyle devam eder. Bunu da Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] uyarak yapar. O, kendisine zulmedenlere, *"Allahım, kavmimi affet, onlar hakikati bilmiyorlar!"* diye dua etmiştir.[1027]

Kâbil, kardeşini öldürdüğünde, onu ne yapacağını bilmiyordu; çünkü o, insanlar içinde ilk ölen kimseydi. Allah ona, kardeşini nasıl defnedeceğini öğreterek şöyle buyurdu:

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْاَةَ اَخِيهِؕ قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِيَ سَوْاَةَ اَخِيۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَۚ ﴿٣١﴾

31. ***Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi.*** *(Katil kardeş)* ***"Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömemedim" dedi ve yaptığına pişman oldu.***

1027 bk. Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Cihad, 104; Ahmed, *Müsned*, 1/380.

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Allah, kardeşinin* avret yerini nasıl örteceğini yani *cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi*. Çünkü avret yeri, bakılması çirkin bulunan bir yerdir Onun özellikle zikredilmesi, ceset içinde o bölgenin örtülmesinin en gerekli yer olmasındandır. Böylece Allah, Kâbil'e, kardeşini ne yapacağını öğretti. Gerçekten o, cesedi ne yapacağını bilmiyordu; zira o, insanlar içinde ilk ölen kimseydi. Onun hakkında şaşkınlığa düşmüştü. Bunun üzerine Allah, iki karga gönderdi, kargalar birbiriyle kavgaya tutuştular, biri diğerini öldürdü, sonra ayakları ve gagası ile yerde bir çukur kazdı, leşi içine attı, üzerini toprakla örttü.

Kâbil bunu görünce, "*Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömemedim, dedi ve onu öldürdüğüne pişman oldu.*" Bu pişmanlığın başka sebepleri de vardı. Önce onu ne yapacağını bilmeyip hayret ve şaşkınlık içinde kaldı. Kardeşinin cesedini bir sene veya daha fazla süre oradan oraya taşıdı. Yapacağı işi bir kargadan öğrenmek zilletine düştü. Rengi değişip siyahlaştı. Babası kendisinden uzaklaştı.

Rivayet edildiğine göre Kâbil, kardeşini öldürdüğü zaman yüzü siyahlaştı. Hz. Âdem, ona kardeşini sordu; Kâbil, "Ben onun bekçisi değilim!" dedi. Hz. Âdem, "Hayır sen onu öldürdün, bu yüzden vücudun karardı" dedi ve ondan uzaklaştı. Bundan sonra Hz. Âdem, yüz sene yaşadı, oğlunun yaptıkları yüzünden bu süre içinde hiç gülmedi. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir; Beyzâvî tefsirine ve aşağıda Sa'lebî'den nakledeceklerimize bakılsın.

Kâbil'in kâfir olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbn Atıyye demiştir ki: "Âyetin zâhirinden anlaşılan, Kâbil'in kâfir olmadığıdır." O ancak günahkâr bir mümindi; eğer kâfir olsaydı, kardeşi onu öldürmekten çekinmez ve bunu günah görmezdi; çünkü böyle bir durumda kâfiri öldüren kimse günaha girmiş olmaz. Ancak mümin olan kimse, tevhid ehli birini öldürmekten çekinir ve icap ederse sevabını ahirette almak üzere öldürülüp mazlum olmaya razı olur.

Hz. Osman'ın [radıyallahu anh] yaptığı da buna benzer bir olaydır. Bir şüphe üzerine Mısırlılar yanlarında Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman

da bulunduğu halde, kendisini öldürmek istediklerinde 4000 kişiydiler. Medineliler, onu savunmak istedi, fakat Hz. Osman buna yanaşmayıp Allah'ın emrine teslim oldu. Kâdî İyâz demiştir ki: "Hz. Osman'ı kendini savunmaktan alıkoyan, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] ona, ilâhî takdirde şehid olarak öldürüleceğinin yazıldığını haber vermesiydi."[1028] Buhârî'de geçtiği gibi, Allah Resûlü, onu başına gelecek bir musîbet karşılığında cennetle müjdelemişti.[1029]

Bazı tarihçiler şunu nakletmişlerdir: "Şît, kardeşi Kâbil'in peşine düştü, babasının vasiyeti üzere onunla savaştı. Şît, bu işi yaparken babasının kılıcını kuşanmıştı. İlk kılıç kuşanan Şît'tir. Şît, kardeşini esir aldı, onun el ve ayaklarına zincir vurdu; Kâbil kâfir olarak ölene kadar bu şekilde kaldı."

Burada şu açıklamayı yapayım: Hâbil, kardeşi Kâbil kendisini öldürmek isteği zaman, onu öldürmeyi günah saydı ve karşı koymadı, ihtimal o zaman Kâbil küfrünü gizlemişti. Hâbil onun kâfir olduğunu bilmiyordu; onun küfrü daha sonra ortaya çıktı. Bunun için kardeşi Şît, onun bu hali ortaya çıktıktan sonra kendisiyle savaşıp esir aldı.

Sa'lebî, tefsirinde şunu zikretmiştir: "Hz. Âdem, Kâbil'i yanından kovunca, Kâbil kız kardeşi Eklîmâ'nın elinden tutup onunla birlikte Yemen'e kaçtı. Şeytan kendisine gelerek, "Hâbil'in kurbanını ateşin yakma sebebi şudur: O ateşe ibadet ediyordu; sen de bir ateş yeri kur, senin ve peşinden geleceklerin ibadet yeri olsun!" dedi. O da ateş için özel bir yer yaptı. Ateşe ilk ibadet eden odur."[1030]

Bu da onun kâfir olduğunu gösteren açık delillerden biridir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

31. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, günahkâr kulları bile şaşkınlık içinde kaldıklarında, onları bu halden kurtaracak yolu kendilerine gösterirse, kendisine itaat

---

1028 bk. Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-Fevâidi Müslim*, 7/409 (Mansure: Dârü'l-Vefâ, 1998).

1029 Hadis için bk. Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe, 5-7, Edeb, 19; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 29; Tirmizî, Menâkıb, 18; Ahmed, *Müsned*, 4/393.

1030 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/441 (Beyrut 2004).

edenler, bir şaşkınlık içinde ve zorda kaldıkları zaman O'na koşup himayesine sığındıklarında, şüphe ve sıkıntılarını giderecek yolu kendilerine nasıl göstermez!

Kim dini veya dünyasıyla ilgili bir sıkıntıya düştüğünde, hemen Cenâb-ı Hakk'a koşarak O'na yalvarıp yakarırsa hiç şüphesiz Allah ona bir çıkış yolu yaratır; kendisini sebepli veya sebepsiz olarak o sıkıntıdan kurtarır. Sen sadık ol, (sana doğruyu gösterecek) bir mürşid bulursun. Âyette belirtildiği gibi, eğer onlar işlerinde Allah'a karşı sadık olsalardı, bu kendileri için daha hayırlı olurdu (Muhammed 47/21). En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Bir Cana Kıyan Bütün İnsanlara Kıymış Gibidir

Cenâb-ı Hak bunan sonraki âyette, Kâbil'in yaptığı gibi, haksız yere bir kimseyi öldürenin vebalini zikrederek şöyle buyurdu:

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَۚ كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمٖيعًاۜ وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمٖيعًاۜ...

32. ***İşte bu yüzden İsrâiloğulları'na şöyle yazdık: Kim, bir cana karşılık olmadan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarma sebebiyle olmaksızın*** *(haksız yere)* ***bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim de bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur ...***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuyor ki: "Kâbil'in kardeşi Hâbil'i öldürmesi ve insanların bu olaya bakıp kan dökme ve fesat çıkarmaya cüret göstermeleri sebebiyle, *İsrâiloğulları'na,* Tevrat'ta, sizin şeriatınızda da mevcut olan *şu hükmü yazdık:*

Kim, bir cana karşılık olmadan veya yol kesme ve küfür gibi yeryüzünde bozgunculuk çıkarma sebebi bulunmadan haksız yere bir cana kıyarsa o, bütün insanları öldürmüş gibi olur." Çünkü o kimse, kanların dokunulmazlığını çiğnemiş, insan öldürme yolunu açmış ve insanları ona cesaretlendirmiş olmaktadır.

Adam öldürme çığırını ilk açan Kâbil'dir; bu işi daha önce kimse bilmiyordu, daha sonra gelenler bu işte ona uydu. Bu sebeple, bütün insanlar ondan sakındırıldı.

Buhârî'de geçen bir hadiste İbn Mesud [radıyallahu anh], Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Haksız yere öldürülen her müslümanın günahından bir pay muhakkak Âdem'in ilk oğluna yazılır; çünkü o, öldürme işinde ilk çığırı açan kimsedir."[1031]

Haksız yere bir kişiyi öldüren kimsenin, bütün insanları öldürmüş gibi olmasının bir manası da şudur: Allah'ın gazabını ve büyük azabını çekmede bir kişinin öldürülmesiyle bütün insanların öldürülmesi aynıdır.

Bunun bir diğer manası da şudur: Kıyamet gününde bütün insanlar ondan davacı olur; çünkü onlardan birinin hürmetini çiğnemek hepsinin dokunulmazlığını çiğnemek gibidir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Kim de bir canı kurtarırsa,* yani onu affederek veya biri tarafından öldürülmesine mani olarak yahut suda boğulma, ateşte yanma gibi ölüm sebeplerinden kurtararak hayatta kalıp yaşamasına sebep olursa, *sanki bütün insanları kurtarmış gibi olur."* Yani ona, bütün insanlara hayat sebebi olduğunda alacağı sevap verilir. Buhârî'de şöyle geçer:

"Kim bir canı ihya ederse, yani bir hak karşılığı olması hariç, onu öldürmeyi haram görürse bütün insanlara hayat vermiş gibi olur."[1032]

İbn Cüzey demiştir ki: "Âyetin maksadı, insan öldürmenin büyük vebalini ve çirkinliğini ortaya koyarak insanları ondan sakındırmaktır. Bir insanı kurtarmada bütün insanları kurtarmış gibi sevap olması da

---

1031 Buhârî, Cenâiz, 33, Enbiyâ, 1; Diyât, 2; Müslim, Kasâme, 27.

1032 bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/1156 (Söz, İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir).

aynı şekilde, bu işin büyük faziletini ortaya koyup insanları ona teşvik etmek içindir."[1033]

Allah'ın, İsrâiloğulları için yazdığı bu hüküm, bizim dinimizde de aynen emredilmiştir.

Ebû Said (Hasan-ı Basrî) demiştir ki: "Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki Allah, İsrâiloğulları'nın kanını bizim kanımızdan daha üstün yapmamıştır; âyet onlar için geçerli olduğu gibi, bizim için de geçerlidir."[1034]

Âyette, İsrâiloğulları'nın özellikle zikredilmesi, onların insan öldürme konusunda kitapta ilk azap tehdidi ve uyarı indirilmesinden dolayıdır. Allah İsrâiloğulları'na ileri derecedeki azgınlıkları sebebiyle kendilerine ağır bir tehditte bulundu ve onları dolaylı olarak kınadı. Bu açıklama için İbn Atıyye tefsirine bakınız.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Kim, suyun mevcut olduğu bir yerde, su isteyen bir mümine bir içimlik su verirse yetmiş tane köleyi âzat etmiş gibi sevap alır. Kim de suyun bulunmadığı bir yerde, bir susuza su verirse sanki bütün insanları ölümden kurtarıp hayata döndürmüş gibi sevap alır."[1035]

32. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kim bir şahsı, kalbini ihya etmekten alıkor ve Rabb'ini tanıtacak kimseye gitmesine engel olursa sanki onu öldürmüş gibi olur. Kim bir nefsi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur; çünkü hadis-i şerifte belirtildiği gibi,[1036] bütün müslümanlar tek beden gibidir. Kim bir nefsi, gafletten uyanıklık haline, cehaletten ilme kavuşturarak onu ihya ederse sanki bütün insanları ihya etmiş gibidir; zira ruhlar tek cinstir; bir kısmını ihya eden hepsini ihya etmiş gibidir.

1033 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/229.

1034 bk. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/277 (Beyrut 1995); İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3/1157.

1035 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/443. Biraz farklı lafızlarla aynı konudaki bir hadis için bk. İbn Mâce, Ruhûn, 16; Heysemî, *ez-Zevâid*, 3/133; İbn Münzir, *et-Terğîb*, nr. 1417.

1036 Hadis için bk. Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66.

Bu âyetle, kulları Allah'a sevkeden ve marifetullah'a davet eden âriflerin değeri ortaya çıkmaktadır. Ârifler öyle kimselerdir ki Allah onlarla beldeleri ve insanları ihya etmiştir. Resûlullah Efendimiz [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

"Muhammed'in nefsini elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki Allah Teâlâ'nın en sevgili kulları; Allah'ı kullarına, kullarını da Allah'a sevdiren, yeryüzünde hayır ve nasihat için dolaşanlardır."[1037]

Bu hadiste anlatılan, terbiye şeyhlerinin halidir. Onlar Allah'ı kullarına sevdirirler. Bu şöyle gerçekleşir: Kâmil şeyhler önce (tövbe, zikir, fikir ve salih amelle) kalpleri gaflet kirinden temizlerler; sonuçta kalplere Cenâb-ı Hakk'ın cemalinin güzelliği keşfolunca O'nu sever ve âşık olurlar. Onlara ayrıca, Yüce Mevlâ'nın nimet ve ihsanlarını hatırlatırlar, bunları farkeden kalpler Allah'ı sever; Allah'ı sevince O'na itaat eder, o zaman da Allah onları sevip kendisine yaklaştırır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) âyetin tefsirinde demiştir ki: "Bu âyette, Cenâb-ı Hak'tan şu duruma gizli bir işaret vardır: Nefs-i emmâre kötü bir işe niyet edip onu yaptığında, sanki Allah'a isyan olan bütün işleri yapmış gibi olur; çünkü o, eğer imkân ve güç bulacak olsaydı hepsini yapardı. Gerçekten bu sıfattaki nefis, sürekli kötü işleri emreder. Hem bu nefis kötülük karakterinde yaratılmıştır. Şu halde ceza, niyete bağlıdır. Aynı şekilde ruhanî kalpte bir hayır için niyet oluşsa ve onu yapsa sanki bütün hayırları yapmış gibidir; zira bu kalp şayet imkân bulsaydı hepsini yapardı. Niyetin her işi kapsaması ve hedefe ulaşması konusunda Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

'Müminin niyeti amelinden daha etkili ve pek çok şeye daha fazla ulaştırıcıdır (diğer rivayette, amelinden daha hayırlıdır).'[1038]

Bu âyetteki diğer bir işaret de şudur: Allah Teâlâ, nefisleri topluca bir cevherden yaratmıştır. Onlar birbirine benzer özellikler taşır. Fakat

---

1037 bk. Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 1/367; İbn Ebü'd-Dünyâ, *Kitâbü'l-Evliyâ*, nr. 51; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, nr. 44069.

1038 Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 5942; Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, 5/343; Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/ 255; Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 9296.

onlara farklı tasarrufta bulunmuştur. Ruhlar, yaratılış ve istidat yönünden birbirine bağlıdır. Kim onlardan birini öldürse onun ölüm etkisi bütün nefislere sirayet eder; bu nefis onu bilsin bilmesin farketmez.

Kim mümin bir nefsi, Allah'ın zikri ve tevhidini öğreterek diriltip ona Allah'ın cemalini ve celâlini tanıtırsa nefis, yaratıcısını sever, O'nun marifeti ve cemalini müşahede ile manen dirilir. Onun bu manevi hayatı ve temizliği bütün insanlara etki eder. Bu durumda onu ihya eden kimse, sanki bütün insanları ihya etmiş gibi olur. Bu âyette ayrıca, sapıklık yolunun başını çekenlere bir tehdit olduğu gibi, hidayet yolunun rehberleri için de bir izzet, şeref ve güzel övgü vardır." Vertecübî'nin (Rûzbihân Baklî'nin) sözü burada bitti.[1039]

Vertecübî'nin "... hem bu nefis kötülük karakterinden yaratılmıştır" sözü tenkide açıktır. Muhakkik âlimlere göre nefis, esasında ruhtur. Bu ruh, kendisinde yaratılış toprağına ve fıtratına bağlı sıfatlar galip gelip kötü arzu ve işlere meyledince, ona "nefs" ismi verildi. Ruh, bütünüyle günahlar içine dalıp kaldığında, ona "nefs-i emmâre" dendi. Nefsin hataları azalıp Allah'tan korku hali galip geldiğinde, ona "nefs-i levvâme" (kusurları kınayan nefis) dendi. Üzerindeki perde açılıp Rabb'ini tanıyarak mücâhede zorluğundan rahata kavuşunca, ona "ruh" dendi. Bütün hissî ve maddi kirlerden temizlenince ona, "sır" dendi. Şu halde ruhun (ve nefsin) aslı, rabbânî bir nurdan ve lâhut âlemine ait bir sırdandır. Bunun için Allah Teâlâ, onun hakkında şöyle buyurdu:

"Resûlüm de ki: Ruh, Rabbim'in emrindendir (Ol emriyle olmuş, emir âlemine ait ilâhî bir cevherdir)." (İsrâ 17/85). Şu halde kötülük, nefsin yani ruhun zatından değildir; ona, maddi bedene girmesiyle sonradan ârız olmuştur. Yoksa ruh, kudsî nurdan yaratılmıştır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Cenâb-ı Hak âyetin devamında, Tevrat'ta cana kıymayı haram ettikten sonra İsrâiloğullarının kan döküp yeryüzünde fesat çıkarmasını kınayarak şöyle buyurdu:

1039 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/311.

...وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ كَث۪يرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

... Hiç şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık delillerle geldi; fakat hâlâ onlardan çoğu yine yeryüzünde haddi aşıp aşırı gitmektedir.

Tefsir

Hiç şüphesiz peygamberlerimiz onlara yani İsrâiloğulları'na apaçık delil ve mucizelerle geldiler; fakat hâlâ onlardan çoğu, kan dökerek ve bir sürü günahlara dalarak yeryüzünde haddi aşıp aşırı gitmektedir.

Beyzâvî bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Âyetin manası şudur: İşlenen o cinayet sebebiyle size bu ağır ve şiddetli hükmü yazdıktan sonra, verilen emri kuvvetlendirmek ve alınan sözü yenilemek için onlara apaçık delillerle peygamberler gönderdik. Bunu, verilen hükümden kaçmamaları için yaptık; fakat onların çoğu, yeryüzünde adam öldürerek haddi aşmakta ve yapılan uyarıya aldırış etmemektedir. Bunun için kıssa, daha öncesine bağlıdır. İsraf, bir işte itidal halinden uzaklaşmaktır."

32. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, bu ümmet-i Muhammed için zâhiren ve bâtınen dinî işlerini görecek kimseler yaratmıştır. Onlar, dinin zâhirine ve bâtınına vâris olan âlim-ârif kimselerdir. Bir haberde şöyle nakledilmiştir:

"Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğulları'nın peygamberleri gibidir."[1040]

Her devirde, dinin zâhirî ilimlerini ihya eden kişiler bulunur, bunlar âlimlerdir; aynı şekilde dinin bâtınî hakikatini ihya eden kimseler de bulunur; bunlar velilerdir. Kim bu ikisinde noksan ise onun aleyhine delil oluşur, vebale girer. Allah, kesin ve apaçık delilini ortaya koymuştur. Kim haddi aşar ve azarsa şeriat onu edeplendirir, hakikat ise onu

1040 Haber için bk. Sehâvî, *Makâsıdü'l-Hasene*, nr. 702; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, nr. 1744; Şevkânî, *el-Fevâid*, nr. 298.

Allah'tan uzaklaştırır. Hayırlarda muvaffak olmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Haddi Aşıp Fitne Çıkarmanın Cezası

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, İsrâiloğullarından ve diğer insanlardan haddi aşanların cezasını zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذٖينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا
اَنْ يُقَتَّلُوٓا اَوْ يُصَلَّبُوٓا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدٖيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ
يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ
عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿٣٣﴾ اِلَّا الَّذٖينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوٓا
اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٣٤﴾

33. *Allah ve Resûlü'ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat peşinde koşanların cezası, ancak öldürülmek veya asılmak yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onlar için dünyada bir zillettir. Onlar için ahirette büyük bir azap vardır.*

34. *Ancak, siz kendilerini ele geçirmeden önce tövbe edenler olursa bilin ki Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.*

Âyetin İniş Sebebi

İbn Abbas'a [radıyallahu anh] göre âyetin iniş sebebi, Hz. Peygamber'le [sallallahu aleyhi vesellem] anlaşma yapan bir yahudi topluluğudur. Bunlar, yapılan anlaşmayı bozarak yol kesip yeryüzünde fesat çıkarmaya başladılar. Âyet onlar hakkında indi. Bu, âyetin öncesindeki duruma daha uygundur.

Bir grup âlim de âyetin iniş sebebi olarak şu olayı nakletmiştir:

Ukl ve Ureyneliler'den bir grup Medine'ye geldi. Önce müslüman olduklarını açıkladılar, sonra hasta ve yoksul olduklarını söylediler. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] onları Medine dışında otlayan zekât develerinin olduğu bölgeye gönderdi, orada bir müddet kalıp develerin sütünden istifade ve hastalıklarını tedavi etmelerini emretti. Adamlar gittiler, denileni yaptılar, hastalıkları iyi olunca dinden döndüler, develerin çobanlarını öldürüp develeri sürüp götürdüler. Resûlullah, olayı haber alınca peşlerinden adam gönderdi, gidenler adamları yakalayıp getirdiler; ceza olarak, çobanlara yaptıkları gibi, elleri ve ayakları kesilerek kısas uygulandı.[1041] Onlara verilen bu ceza, müslümanlara karşı harbe giren, eşkıyalık eden herkese uygulanır.

İmam Mâlik'e göre, âyetteki harp hali, bir kimsenin şehir içinde veya şehir dışında insanlara silah çekmesidir. Ebû Hanîfe demiştir ki: "Bir kimse ancak şehir dışında (yol keserek) müslümanlara saldırıya geçerse onlarla harbe girmiş, eşkıyalık etmiş olur."

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Kullarıyla harbe girerek *Allah'a karşı harbe girenlerin,* Ureyneliler'in ve başkalarının yaptığı gibi *resûlüne karşı savaşanlarla,* insanları korkutmak ve mallarını gasbetmek gibi *yeryüzünde fesat peşinde koşanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmalarıdır."* Bunu asılarak öldürülmesi şeklinde anlamak da mümkündür. Bazıları, diğer insanları korkutup bu tür işlerden caydırmak için, önce öldürülür, sonra asılır, demişlerdir. Bu, Mâlikîler'den Eşheb'in[1042] görüşüdür. Bazıları da, "Diri olarak asılır, sonra bir çarmıha gerilir" demişlerdir. Bu da yine Mâlikîler'den İbnü'l-Kasım'ın[1043] görüşüdür.

İbn Cüzey demiştir ki: "Burada harp halini açıklamak gerekir. Bu, derece derecedir. En basiti, yoldan geçen insanları korkutmaktır, sonra mallarını almak gelir, peşinden cana kıymak gelir."

1041 İlk kısmı biraz farklı bk. Buhârî, Tefsîru Sûre (5) 5, Diyât, 22; Müslim, Kasâme, 9.

1042 Mâlikîler'in ileri gelen fakihlerinden olup 204'te (820) vefat etmiştir.

1043 Mâlikîler'in ilk dönem fakihlerindendir. İmam Mâlik'in yirmi yıl talebeliğini yapmıştır. 191 (806) yılında vefat etmiştir.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Yahut onların cezaları, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesidir."* Önce sağ eli kesilir, sonra sol ayağı kesilir. İşlediği suça tekrar dönerse bu defa sol eli ile sağ ayağı kesilir. Hırsızılık suçunda olduğu gibi, el bilekten, ayak topuktan itibaren kesilir.

"Yahut da onların cezası, bulundukları yerden başka yere *sürülmeleridir."* Yani bir beldeden diğerine sürgün edilir ve tövbe edene kadar orada hapsedilir. Ebû Hanîfe, "Kendi beldesinde hapsedilir" demiştir. İmam Mâlik'in görüşü şudur: "İmam (devlet reisi), âyette sayılan cezalardan birini vermede serbesttir. Ancak, eğer eşkıya birini öldürmüşse bundan dolayı onun öldürülmesi gerekir; şayet kimseyi öldürmemişse en iyisi, bu cezaların en hafifini seçmektir."

"Bu cezalar, insanlarla harbe girenler için dünyada bir zillettir ve rezillik sebebidir. Günahlarının büyüklüğünden dolayı, *onlar için ahirette büyük bir azap vardır."*

Âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre, bu kimselere dünyada verilen ceza, diğer hadlerde olduğu gibi bir kefâret olmamaktadır. Şu da muhtemeldir: Dünyadaki zillet ve perişanlık, kendilerine ceza uygulanan kimselere aittir, ahiretteki azap ise dünyada ceza verilmeyenler içindir.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Ancak, siz kendilerini ele geçirmeden önce tövbe ederek gelen olursa bilin ki Allah çok bağışlayan ve çok* merhamet edendir; onlardan harp hükmü düşer."

Tövbe ederek kendiliğinden gelen eşkıyadan, adam öldürmesine karşılık kısas veya kan parası gibi, insanların haklarının talep edilip edilmeyeceği hakkında farklı görüşler söylenmiştir.

İmam Şâfiî şöyle demiştir: "Eşkıya tövbe edip teslim olursa harbe kalkışma (eşkiyalık) cezası düşer, fakat insanların alacakları haklar düşmez" (Hanefîler'de de böyledir).

İmam Mâlik'in görüşü ise şöyledir: "Tövbe eden eşkıyadan bütün haklar düşer, ancak eğer yanında kime ait olduğu belli bir mal varsa o mal, sahibine geri verilir. Yahut eşkıya tarafından öldürülen bir kimsenin velisi bunu belgelendirirse, ona karşı eşkıya kısas uygulanır. Mal veya kan sahiplerinin bir talepte bulunmadığı suçlar için, devlet reisi bir şey yapmaz."

Tövbenin, yakalanmadan önce şartına bağlanması, yakalandıktan sonra tövbe edenden, ahiretteki ceza düşse de dünyadaki cezanın düşmeyeceğini göstermektedir. Şu halde âyet, müslüman olan yol kesiciler hakkındadır; çünkü müşrik bir kimse, yakalanmadan önce veya sonra tövbe edip müslüman olsa kendisinden ceza düşer; (İslâm geçmişteki bütün hataları temizler). Bu son açıklama Beyzâvî'ye aittir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

33-34. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah'a, O'nun ihsanlarının güzelliği ile dönen kimse ile O'na bela ve musibet zincirleri içinde zorla çekilip götürülen kimse arasında büyük fark vardır. Bunlar, Allah'a ancak yakalanarak, öldürülerek, asılarak yahut el ve ayakları kesilerek dönen eşkıyalar gibidir. Eğer O'na kendi istek ve tercihleriyle dönerlerse Allah onları kabul eder, kusurlarını affeder, kendilerine acıyıp şefkat eder. Kullar da böyledir.

Kim ölüm hali gelmeden önce tövbe ederek Allah'a dönerse Allah onu kabul eder, kusurlarını affeder; eğer onu taat içinde bulursa kendisine yaklaştırır. Daha önceden işlediği kusurları olsa da yaptığı samimi tövbe onları temizler. Tarihte, eşkıyalar içinden nice evliyalar çıkmıştır. Fudayl b. İyâz, İbrahim b. Edhem ve diğer sayılamayacak kadar veli buna örnektir. Onlar hakkında ezelde ilâhî inâyet yazıldığı için, tövbeden önceki suçları kendilerine bir zarar vermemiştir. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür. Kulunu doğru yola ulaştıran O'dur.

Takva ve Vesile

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, bütün hayırların kaynağı ve şerlerden kurtuluş sebebi olan takvaya teşvik ederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُٓوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فٖى
سَبٖيلِهٖ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

35. Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaşmaya vesile arayın ve Allah yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler! Allah'tan korkun*; kendilerine gelen peygamberlere isyan eden ve ortalığı fesada veren İsrâiloğulları'nın gittiği yoldan gitmeyin. *O'na ulaşmaya vesile arayın*; yani O'nun rızasına ulaşacağınız ve kudsî huzuruna yaklaşacağınız taatlerin peşine düşün ve O'nun emrine aykırı olan işleri terkedin. Zâhirî ve bâtınî (görünen ve görünmeyen, içteki ve dıştaki) düşmanlarıyla savaşarak *Allah yolunda cihad edin ki* Allah'a vâsıl olup ihsanlarına kavuşarak *kurtuluşa eresiniz.*"

35. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Âriflerin sohbetine (terbiyesine) girmekten, onların huzurunda bulunup hizmetlerini görmekten ve kendilerine her halde itaat etmekten insanı Allah'a daha fazla yaklaştıran bir vesile yoktur. Kim bunun dışında, kendisine Allah'a ulaştıracak bir vesile ararsa o kimse, bu yolun cahilidir.

Allah kendisinden razı olsun, Ebû Amr ez-Zeccâc demiştir ki: "Bir kimseye gayp âlemi açılsa fakat kendisinin (maneviyat yolunda) bir üstadı olmasa ondan bir şey çıkmaz."

İbrahim b. Şeybân [rahmetullahi aleyh] şöyle demiştir: "Bir adam bütün ilimleri kendisinde toplasa, her çeşit insan grubuyla beraber olup sohbet etse, bir şeyhin, mana yolundaki bir rehberin yahut samimi olarak edep öğreten birinin elinde nefsini terbiye etmeden Allah dostlarının ulaştığı kemale ulaşamaz. Kim kendisine iyiliği emir, kötü işleri nehyeden, ona amellerindeki kusurlarıyla nefsinin dengesiz ve ölçüsüz hallerini gösteren birinden edep almamışsa hali ıslah, ameli tashih etmek için kendisine uymak câiz değildir.

Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Kimin bu maneviyat yolunda bir şeyhi yoksa (bir şeyhten feyiz ve terbiye almamışsa) o kimseyle gönül huzuru ve hoşluğu bulunmaz."

Bir kimse, son derece akıllı olsa, sürekli nefsini takip ve tenkit etse, hayır öğreten bir şeyhin telkini ile yetinse o, bir terbiye şeyhine bağlanan kimse gibi kâmil olmaz. Şu bir gerçektir ki nefis sürekli kalın perdeler ve büyük tehlikeler içindedir. Onda dengesiz ve ölçüsüz hallerinden bir şeyler muhakkak kalır. Bunlar ondan bütünüyle yok olmaz. Bunun tek yolu, bir başkasına (terbiyeciye) boyun eğmek, onun hükmü ve yönetimi altına girmektir. Aynı şekilde, Allah bir kimseyi ezelî inâyetiyle desteklese, onu tutup kendine yöneltse ve huzuruna çekse, fakat bu kimse bir kâmil mürşidden edep almazsa, hangi hale ve makama ulaşırsa ulaşsın bu haliyle o, şeyhliğe (insanları terbiye etmeye) ehil olamaz.

Özetle şunu söyleyebiliriz: İnsan için Allah'a ulaşmada en büyük vesile ve en büyük fetih sebebi, bir kâmil şeyhin hükmü ve terbiyesi altına girmektir. Gerçekten nefis, şeyh de olsa kendi cinsinden birinin hükmü altına girmekten nefret eder; böyle bir kimseye ancak Allah'ın ezelde inâyetini nasip buyurduğu mutmain nefis boyun eğer. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ahirette Fidye Kabul Edilmez

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, müttakilerin zıddı bir yolda olan kâfirlerin halini zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ
لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ﴿٣٧﴾

36. ***Şüphe yok ki kâfirler, yeryüzündeki her şey ve onunla birlikte bir o kadarı daha kendilerinin olsa, kıyamet gününün azabından kurtulmak için hepsini fidye olarak verseler, onlardan kabul edilmez. Onlar için acı bir azap vardır.***

37. Onlar, ateşten çıkmak isterler, fakat oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Şüphe yok ki kâfirler,* ahirette azabı gördükleri zaman ondan kurtulmak için fidye vermek isterler; *eğer yeryüzündeki bütün mal ve araziler ve bunun yanında bir o kadarı kendilerinin olsa kıyamet gününün azabından kurtulmak için hepsini fidye olarak verseler, onlardan kabul edilmez,* bunun onlara bir faydası olmaz. *Onlar için acı bir azap vardır.*"

"*Onlar, ateşten çıkmak isterler, fakat oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.*" Onların bu azaptan bir kurtuluş imkânları yoktur.

Görüldüğü gibi bu durum, kâfirler içindir. Günah işleyen ve azabı hak eden müminlere gelince, onlar peygamberleri Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] şefaatiyle ateşten çıkarlar. Bu âyette, Zemahşerî'nin cehaletinin aksine, Mûtezile mezhebinin görüşüne bir delil yoktur.[1044]

36-37. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Her kim, kalbi perdeli bir halde ölür ve ilâhî irade onu Hakk'ın dostlarıyla birlikte huzuruna girmekten uzaklaştırırsa onun için kıyamet günü pişmanlık hâsıl olur. Eğer o, bu halden kurtulmak için dünya dolusu altını fidye vermek istese kendisinden kabul edilmez; bu perdelenmişlik gamı içinde, dostları görmekten uzak bir halde sürekli kalır; onların yerine hûri ve vildan ile teselli bulur, her an Cenâb-ı Hakk'ı müşahede ve görme saadetinden mahrum kalır. Hayırlarda muvaffak olmak ve kötülüklerden korunmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

1044 Mûtezile mezhebi, Ehl-i sünnet'in dışında bir mezheptir. Onlar, büyük günah işleyenler için şefaatin olmadığını, büyük günah işleyip tövbe etmeden ölen müminlerin de ebedî cehennemde kalacağını, kâfirlerden daha hafif bir azap içinde olacağını iddia etmektedirler. Doğrusu şudur: Ehl-i sünnet'in dediği gibi, zerre kadar imanı olan her mümin, sonuçta cehennemden çıkıp cennete girecektir (Mütercim).

Hırsızlığın Cezası

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, hırsızlık yapan kimsenin cezasını zikretti. Bu hırsızlık olayı daha önce Nisâ sûresinde Tu'me b. Übeyrik'in olayında geçmişti. Zaten Mâide sûresi, o sûrede korunması istenen altı temel esastan kalan kısımları tamamlamaktadır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurdu:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُٓوا اَيْدِيَهُمَا جَزَٓاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ
اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٨﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوبُ
عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٩﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
يُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾

38. *Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına bir ceza olarak ve Allah'tan (insanlar için) bir ibret olması için ellerini kesin. Allah azîzdir, hakîmdir.*

39. *Kim, yaptığı zulümden tövbe eder ve halini düzeltirse şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.*

40. *Bilmez misin, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. O, dilediğine azap eder ve dilediğini bağışlar. Allah'ın her şeye gücü yeter.*

Hırsızlığı anlatan bu âyette önce erkek zikredildi, zinayı anlatan âyette ise (Nûr 24/2) önce kadın zikredildi; bunun sebebi şudur: Hırsızlık işinde erkekler daha öndedir; zina olayında ise kadınlar birinci sebeptir. Bu âyette, önce azap sonra tövbe zikredildi. Bunun sebebi, hırsızlık tövbeden önce gerçekleştiği için, cezası da önce zikredildi. Bu cezadan murat, elin kesilmesi de olabilir; o da ahiretten önce dünyada olmaktadır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerini kesin."* Yani sağ ellerini bilekten itibaren kesin. Yapılan bir hırsızlıktan dolayı el kesilmesi için bazı şartlar vardır; bunların en önemlileri şunlardır:

1. Mal, açlık zaruretinden dolayı çalınmamış olması gerekir. Bu, İmam Mâlik'in görüşüdür. Açlık zaruretine düşen bir kimse, ölü leşi yemekle hırsızlık yapma arasında tercih durumunda kalsa, leş yemek yerine, açlığını giderecek kadar bir mal çalabilir.

2. Hırsızlık yapan kimse, baba ve hizmetçi olmamalıdır. Baba, çocuğunun malından, hizmetçi de efendisinin korumakla görevli olduğu malından çalsa eli kesilmez.

3. Çalınan mal, özel koruma altına alınmış bir mal olmalıdır (Ortaya atılmış bir malı alan kimseye bu ceza verilmez).

4. Çalınan mal, belli bir nisaba (değere) ulaşmalıdır. İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre çalınan mal, dinarın dörtte biri (çeyrek altın) yahut üç dirhem gümüş para veya bunlara eşit değerde bir mal olmalıdır. Ebû Hanîfe, değeri 10 dirhemden az olan bir malın çalınmasıyla elin kesilmeyeceğini söylemiştir. Osman el-Bettî[1045] ise, 1 dirhem ve üzerindeki değerde olan malın çalınmasıyla elin kesileceği görüşündedir.

Hırsızlık konusuyla ilgili fıkıh kitaplarımızda geniş bilgi vardır.

Eli kesmenin sebebi, insanları bu işten sakındırmaktır. Bunun için âyetin devamında Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan insanlar için bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah azîzdir; her hükmünü icra eder; hakîmdir, her işini hikmetle yapar."

Akla şöyle bir soru gelebilir: "Bir dinarın dörtte biri değerinde bir mal çalanın eli kesiliyor, bunun yanında haksız yere birinin eli kesilse bu elin diyeti 500 dinar oluyor; bunun hikmeti nedir?" Buna cevap olarak derim ki: Hırsızlıkla gerçekleşen hainliğin zilleti, daha önce koruma altında ve şerefli olan elin hürmetini ortadan kaldırmış, kıymetini düşürmüştür. Yüce Allah'ın hikmetini iyi anlamak lazım!

1045 Osman el-Bettî, ilk dönem fakihlerindendir. Kûfe ve Basra'da yaşamıştır. Re'y ehli arasında sayılmıştır. 143 (760) yılında vefat etmiştir (bk. Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, s. 113).

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Kim, yaptığı zulümden* yani hırsızlıktan *sonra tövbe eder ve* aldığı malı geri vererek, gücü yettiğince üzerinde kimsenin hakkını bırakmayarak ve bir daha hırsızlık yapmamaya kesin karar vererek *halini ıslah ederse şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder.* Allah çok bağışlayıcı *ve çok merhamet edendir.* Kulun dünyada tövbesini kabul eder, kendisine ahirette azap etmez."

Yaptığı hırsızlığa tövbe eden bir kimsenin elinin kesilip kesilmeyeceği konusuna gelince, bu konuda İbn Cüzey demiştir ki:

"İmam Şâfiî, tövbe eden kimseden el kesme cezasının düşeceğini, âyetin zâhirinin bunu gösterdiğini söylemiştir. İmam Mâlik ise yapılan tövbenin el kesme cezasını düşürmeyeceğini, çünkü yol kesenin cezası hariç, tövbe ile diğer hadlerin düşmeyeceğini söylemiştir."[1046] İbn Cüzey, bu görüşü İbn Atıyye'ye tâbi olarak söylemiştir";[1047] fakat onda hata vardır. İmam Şâfiî'nin meşhur görüşü, tövbe ile had cezasının düşmeyeceğidir. Herhalde müellif, Şa'bi'yi Şâfiî ile karıştırdı. Nitekim Sa'lebî, o görüşü Şa'bî'den nakletmiştir.[1048] En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

"Bilmez misin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir." Allah onlarda dilediği gibi tasarruf eder.

Buradaki hitap Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] veya herkesedir.

"O, dilediğine azap eder ve dilediğini affeder."

Süddî demiştir ki: "Allah, küfür üzere ölenlere azap eder, ölmeden önce inkârına tövbe edenleri affeder."

Kelbî demiştir ki: "Allah, kul, küçük günahlara devam ettiğinde onlardan dolayı kendisine azap eder; büyük günahlardan tövbe edip elini çektiğinde ise onu affeder."[1049]

Allah'ın her şeye gücü yeter; O'nu hiçbir şey âciz bırakmaz.

1046 Hanefîler'de de böyledir.

1047 bk. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 2/190 (Beyrut 1993); İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/231.

1048 Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/450 (Beyrut 2004).

1049 Rivayetler için bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/450.

38-40. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, insanların mallarını çalan kimsenin elinin kesilmesini emrettiği gibi, kalplerini çalan hırsızın kesilmesini de emretmiştir. Kalbin hırsızı, şeytan, askerleri ve kötü düşüncelerdir. Gerçekten kalp, sır hazinesinin bulunduğu bir yerdir, yani rubûbiyyet sırrının bulunduğu yer. Çünkü kalp, Rabb'in evidir; onun koruyucusu basirettir; basiret kalbin manevi gözü ve gözcüsüdür.

Şeytan askerleriyle kalbin kapısını çalınca, eğer basiret uyanık ise hemen onu defeder ve zikir nurlarıyla onu yakar. Şeytan kalbe girmek istediğinde basiret uyku halinde olunca, eğer uykusu hafif ise şeytan oraya sinsice bir dalış yapınca hemen uyanır, şeytanı farkeder. Şayet gafletin çokluğundan dolayı basiretin uykusu ağırsa şeytan kalp evine girer, orayı harap eder, bekçi farkında olmaz, o uyurken şeytan, askerlerini ve kötü düşünceleri oraya yerleştirir.

İnsana gereken iş, henüz şeytan içine yerleşmeden kalbini ondan korumasıdır; yoksa çıkarıp atması zor olur. Kalbin korunması, sürekli kalben Allah'ı zikretmekle olur. Buna gücü yetmeyen kimse, diliyle zikre devam etmeli, ona da gücü yetmeyen kimse güzel niyetle Allah'ın yardımını istemelidir. Kendisinden yardım istenecek, yüce Rabbimiz'dir.

Dili Başka Kalbi Başka Olanlar

Cenâb-ı Hak, bundan sonra dille ilgili bir hususu zikretti. Dili muhafaza, bu sûrenin içerdiği beş ana emirden biridir. Bu konuda şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذ۪ينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ مِنَ الَّذ۪ينَ
قَالُٓوا اٰمَنَّا بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْۚ وَمِنَ الَّذ۪ينَ هَادُوا...

41. ***Ey Resûlüm! Kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla "inandık" diyen kimselerden ve yahudilerden küfür içinde yarışanların hali seni üzmesin ...***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Resûlüm! Kalpleriyle iman etmediği halde ağızlarıyla 'inandık' diyen ve küfür içinde koşuşan münafıkların yaptıkları seni üzmesin."* Onlar, süratle inkâra düşerler, bir fırsatını bulunca küfürlerini hemen açıklarlar. Onların hali seni korkutmasın ve hileleri seni endişeye düşürmesin; şüphesiz onlara karşı Allah sana yeter.

41. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah'ı tanıyan âriflerin durumu şudur: Onlar, Allah'ın kullarını uyarırlar, sonra Allah'ın ne yaptığına bakarlar; öğüt ve nasihatleri onlara fayda vermediği zaman üzülmedikleri gibi, nasihatleriyle kurtuluşa vesile oldukları zaman da nefisleri adına sevinmezler. Onlar ancak Rab'lerinin rızasına uygun hareket edince sevinirler. Ârifler bu hususta, Rab'lerinin emrine yapışmış olarak peygamberlerinin izi ve hali üzere hareket ederler. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Yahudilerin Çirkin İş ve Davranışları

Cenâb-ı Hak, bundan sonra yahudileri kınamaya dönerek şöyle buyurdu:

...سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَۙ لَمْ يَأْتُوكَۜ يُحَرِّفُونَ
الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِه۪ۚ يَقُولُونَ اِنْ اُو۫تٖيتُمْ هٰذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ
لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُواۜ وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـٔاًۜ
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذٖينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْۜ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌۚ
وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿٤١﴾ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِۜ
فَاِنْ جَٓاؤُ۫كَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ

يَضُرُّوكَ شَيْـًٔاۜ وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِۜ اِنَّ اللّٰهَ
يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ
فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَۜ وَمَٓا اُو۬لٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾

... Yahudilerden bir grup vardır ki onlar hep yalan dinler ve sana gelmeyen bazı kimselere kulak verirler; (Tevrat'taki) kelimelerin yerlerini değiştirirler; insanlara da, "Eğer size bu (değiştirdiğimiz şekilde hüküm) verilirse alın, verilmezse kabul etmeyin!" derler. Allah kimin fitneye düşmesini isterse sen onun için Allah'a karşı bir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada bir zillet vardır, ahirette de büyük bir azap vardır.

42. ***Onlar hep yalana kulak verir, durmadan haram yerler. Sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Şayet, aralarında hüküm verirsen adaletle hükmet. Şüphesiz Allah, adaletle hüküm verenleri sever.***

43. ***İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında iken nasıl seni hakem seçiyorlar ve sonra (kendi kitaplarına da uygun olduğu halde) verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? Onlar inanmış kimseler değildir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Yahudilerden bir grup vardır ki onlar hep yalan dinlerler;* çokça yalana kulak verirler ve onu kabul ederler." Onlar, yahudilerden Kurayzaoğulları'dır.

"Onlar, sana gelmeyen bazı kimselere kulak verirler." Bunlar Hayber yahudileri olup kibir ve düşmanlıklarından, henüz senin meclisine gelmemişlerdir.

"Bu grup kelimeleri yani Tevrat'ın âyetlerini, Allah'ın koyduğu yerden lafzen *değiştirirler,* âyeti farklı manada yorumlarlar. Hz. Peygamber'in

[sallallahu aleyhi vesellem] huzuruna gelmeyen Hayber yahudilerine de, *'Eğer, size bu hüküm verilirse alın, yani size bu değiştirilmiş hüküm verilir ve Muhammed size buna uygun hüküm verirse alın, ona uygun hüküm verilmezse kabul etmeyin!'* derler."

Âyetin İniş Sebebi

Yahudilerin ileri gelenlerinden bir kadınla bir erkek zina etti. İkisi de evliydi. Yahudi âlimleri, bunlara zina cezasını uygulamayı (taşlayarak öldürmeyi) hoş görmediler. Onları aralarından seçtikleri bir grupla Kurayzaoğulları'na gönderip durumu (belki daha hafif bir hüküm söyler diye) Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] sormalarını istediler ve onlara,

"Eğer size ceza olarak sopa ve yüzü siyaha boyama cezasını verirse kabul edin, eğer recm cezasını emrederse kabul etmeyin!" dediler. Grup, zina edenlerle birlikte Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] geldi. Yahudi âlimlerinden İbn Sûriyâ da yanlarındaydı. Allah Resûlü'nden zinanın fetvasını sordular. Resûl-i Ekrem İbn Sûriyâ'ya,

"Musa için denizi yarıp yol yapan, üzerinize Tûr dağını kaldıran, sizi düşmandan kurtaran, Firavun hanedanını suda boğan, size kitabını indiren, onda helâl ve haramını belirten Allah'ın adına yeminle soruyorum, sen, zina eden evli kimselere Tevrat'ta recm cezasının verileceğini bildiren âyeti gördün mü görmedin mi?" diye sordu, İbn Sûriyâ,

"Evet, gördüm" dedi. Bunu duyan yahudiler İbn Sûriyâ'nın üzerine çullandılar, niçin böyle söylediğini sordular, o da,

"Eğer kendisine yalan söyleseydim üzerimize azabın inmesinden korktum!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem], zina edenlere mescidin kapısında cezalarının uygulanmasını emretti ve emir yerine getirildi.

Bu konudaki bir diğer rivayet şöyledir:

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem], onları Tevrat'taki hükme çağırdı. Tevrat'ı getirdiler. Zina edenlerle ilgili hükmü okumalarını istedi. İbn Sûriyâ, elini recm âyetinin üzerine koyarak, âyetin önünden ve arkasından okumaya başladı. Orada bulunan Abdullah b. Selâm,

"Elini kaldır!" dedi. Adam elini kaldırınca baktılar ki elinin altında recm âyeti gözüküyor. Zina edenlere recm cezası verildi.

Bu kıssada birbiriyle çelişir gibi gözüken yerler var; herhalde bu olay birkaç defa tekerrür etti.[1050]

Cenâb-ı Hak devamındaki âyette buyurdu ki: *"Allah kimin fitnesini* yani sapıklığa düşmesini ve rezil olmasını *isterse sen onun için Allah'a karşı bir şey yapamazsın;* yani O'ndan gelen şeyi engellemeye güç yetiremezsin. *Onlar, Allah'ın,* kalplerini şirk ve küfürden *temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için* dünyada bir horluk, *bir zillet,* cizye yükü ve müminlerden korku vardır; *ahirette de büyük bir azap vardır.* Bu azap, ebediyen ateş içinde kalmaktır."

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar hep yalana kulak verir, durmadan* rüşvet ve başka türlü *haram yerler.* (Aralarında hüküm vermen için) Sana *gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Ve şayet hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet. Şüphesiz Allah âdil olanları sever."*

"İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında olduğu halde nasıl seni hakem seçiyorlar da sonra verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? Onlar inanmış kimseler değildir."

Haram mal bereketi giderir, malı kökünden kazıyıp yok eder. Âyetin lafzı, ondaki bu özelliği dikkatimize sunmaktadır. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu konudaki bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Kim haksızlıkla mal toplarsa Allah o malı tehlike ve âfetlerle yok eder."[1051]

Cenâb-ı Hak, sonra Peygamber'ini onlar arasında hüküm vermede serbest bırakarak şöyle buyurdu:

"Onlar, aralarında hüküm vermen için sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir."

Bazıları bu âyetin, *"Aralarında hüküm ver"* (Mâide 5/49) âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir.

1050 Rivayetler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr,* 3/75-77; İbn Kesîr, *Tefsîr,* 3/1173-1176.

1051 bk. Kudâî, *Müsned,* nr. 441. Biraz farklı lafızlarla bk. Süyûtî, *es-Sagîr,* nr. 8619.

Bu konuda âlimlerin çoğunluğunun görüşü şudur: "Eğer dava, karşılıklı zulüm ve saldırı içeren bir dava ise hâkim duruma el atar ve olayı araştırır. Dava, zulüm içermeyen olaylarla ilgiliyse, şayet taraflar İslâm'ın verdiği hükme razı iseler, devlet reisi ve hâkim serbesttir; eğer razı değilseler davalarına bakılmaz. Bu konudaki görüşler için İbn Atıyye tefsire bakınız.

Beyzâvî, bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Kitap ehli (yahudi veya hıristiyan) iki kimse İslâm hâkimine bir dava getirseler, hâkimin mesele hakkında hüküm vermesi gerekli değildir. Bu, İmam Şâfiî'nin görüşüdür. En sahih olan görüş, bunun gerekli olduğudur. Özellikle taraflardan ikisi veya biri zimmî (İslâm beldesinde oturan anlaşmalı kimse) olunca, bu gerekli olur, çünkü biz, bu anlaşmayla onları savunma ve haklarını koruma görevini de üstlenmiş oluyoruz. Ebû Hanîfe de İslâm hâkiminin kendisine gelen her davaya bakmasının gerekli olduğunu söylemiştir."[1052]

Âyet şöyle devam ediyor: *"Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler;* çünkü Allah seni insanlardan korur. *Şayet aralarında hüküm verirsen,* Allah'ın sana emrettiği gibi adaletle hükmet. *Hiç şüphesiz Allah, adaletle hüküm verenleri sever;* onları korur ve şereflerini yüceltir."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Onlar sana inanmadıkları halde, *nasıl seni hakem seçiyorlar? Hem, içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında bulunmaktadır."* Yani karar verilen hüküm, yanlarındaki kitapta da mevcut iken, onlar sana geliyorlar, *sonra da,* sen meseleyi inceleyerek onların kitaplarına da uygun olarak hüküm verdiğin halde, *verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar."*

Bu âyette şuna dikkat çekiliyor: Onlar, olayı hâkime götürmekle, aslında hak olanı öğrenmek ve dinin emrini uygulamak istemiyorlar; onların tek hedefi, kendi arzuladıkları şeyi elde etmeye yardımcı olacak bir sonuç almaktır. Bu karar, kendilerince Allah'ın hükmü olmasa da!

Âyet şöyle bitiyor: *"Onlar,* kendi kitaplarına da senin kitabına da *inanmış kimseler değildir."* Çünkü onlar önce kendi kitaplarından yüz çevirdiler, ikinci olarak senin hükmüne yanaşmadılar. Bilakis onlar, ne-

---

1052 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil,* 1/267 (Beyrut 1988).

fislerinin kötü arzularına uyan fâsık kimselerdir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

41-43. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Bazıları ehli olmadığı halde şeyhliğe soyunur ve terbiye makamına çıktığını iddia eder, sonra etrafındakilere dinin ruhsatlarına uymayı, onlara, kendilerini hak yoldan engelleyen şeylerde kalmalarını emreder, bir de bunun sünnet olduğunu düşünür ve onlara,

"Eğer size fetva olarak bunlar verilirse alın, bunlar verilmeyip size nefsinizi öldürmeyi, bir terbiyeci önünde baş eğmeyi, parayı ve harika halleri terketmeyi emreden biriyle karşılaşırsınız onlardan sakının" der.

Kimin hali böyle ise yukarıdaki âyetin hükmü onu da kapsar. Çünkü bu kimse, makam mevki sevgisiyle ve masum insanları (ümmet-i Muhammed'i) aldatarak fitneye düşmüştür.

Allah kimin fitneye düşmesini isterse, sen Allah'tan gelen bir şeyi onlardan gidermeye güç yetiremezsin. Onlar, Allah'ın kalplerini hevâdan, basiretlerini mâsivayı müşahededen (eşyaya takılıp kalmaktan) temizlemek istemediği kimselerdir.

Kalplerin temizlenmesi, nefsin öldürülmesine yani kötü arzularının yok edilmesine bağlıdır. Nefislerin ölümü, ancak onu kendisine ağır gelen şeylerin içine iterek gerçekleşir. Bu da nefsin alışkanlıklarını terkederek, zillet, fakirlik ve diğer hallerden kendisine ağır gelen yüklerin altına girmesiyle olur.

Kim, kalbini hevâdan (nefsin kötü ve boş arzularından) temizlemezse dünyada kalbi, etrafındaki varlıklara bağlı olarak ve beden heykeli içinde mahsur kalarak Hak'tan perdelenme zilleti içinde yaşar. Onun için ahirette de şiddetli bir ayıplanma ve kınanma vardır. Allah dostlarına yüksek makamlar sunulurken, o kimse bütün bunlardan yoksun kalır. Ruhsatlarda kendisine uyan kimselere de çokça yalan dinleyen ve haram yiyen kimseler denir.

Allah kendisinden razı olsun, Şeyh Ebü'l-Abbas-ı Mürsî demiştir ki: "Zamanımızdaki dervişlerden kim, şarkı-türkü dinler ve zalimlerin

malını yerse onda yahudilerden bir huy ve damar vardır. Allah Teâlâ yahudiler hakkında şöyle buyurmuştur: *Onlar çokça yalan söz dinlerler ve haksız yoldan mal yerler."*

Ey ârif, onlar kendilerinin sünnete uyduğunu düşünerek, akılların almadığı olağan üstü işler hakkında sana bilgi sormak için ve bir kısmı da seninle hesaplaşmak niyetiyle gelirlerse onların arasında ister hüküm ver, isterse onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirirsen, onlar sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hüküm ver. Bu konuda verilecek adaletli hüküm, nefsi öldüren ve onun fitnesini defeden şeyi yapmaktır. Hiç şüphesiz Allah, adaletle hüküm verenleri sever.

Hem onların cevap aradığı konuda ellerindeki Kur'an'da hüküm varken, onlar nasıl sana hüküm sormaya veya seninle davalaşmaya geliyorlar. Bu konuda Allah Kur'an'da hükmünü şöyle vermiştir:

"Bizim (rızamız) için nefisleriyle mücâhede edenleri, biz muhakkak bize ulaştıran yollara sevkederiz. Şüphesiz Allah, iyilik sahipleriyle beraberdir" (Ankebût 20/60).

Nefisle cihad, ancak ona muhalefet ederek, onun hazlarını ve kötü arzularını terkederek olur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Allah'ın Hükmü ile Hüküm Vermeyenler!

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, kendisinin indirdiği Tevrat'ın sahih, sağlam bir kitap olduğunu belirtti ve ondan yüz çeviren yahudilerin vebalini zikrederek şöyle buyurdu:

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا
لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ
وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي
ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾

44. Şüphesiz içinde hidayet ve nur olan Tevrat'ı biz indirdik. Allah'a teslim olmuş peygamberler, yahudilere onunla hüküm verirlerdi. Kendilerinden Allah'ın kitabını korumaları istenen rabbânîler ve âlimler de onunla hüküm verirlerdi. Hepsi ona şahitti. Öyleyse insanlardan korkmayın, benden korkun. Âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar, gerçekten kâfir olanlardır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Şüphesiz içinde hidayet bulunan* yani emir ve nehiyleriyle insanları yaşantılarıyla ıslah edecek şeyleri gösteren *ve içinde nur olan* yani kendisiyle içlerinin nurlanacağı, kalplerinin ve gönüllerinin aydınlanacağı sahih, doğru itikad ölçüleri, ledünnî ilimler ve rabbânî sırlar bulunan *Tevrat'ı biz indirdik.*"

Âyet şöyle devam ediyor: "Hz. Musa'dan [aleyhisselâm] sonra Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] kadar gelen *kendilerini Allah'a teslim etmiş,* bütün varlıkları ile O'na boyun eğmiş ve gönüllerinde sevgilileri olan yüce Mevlâ'dan başkasına ait hiçbir şey kalmamış *peygamberler, yahudilere onunla hüküm verirlerdi.*"

Bu âyette, Allah'a teslim olup İslâm'a girenlere bir övgü olduğu gibi, yahudilere de üstü kapalı bir kınama vardır. Gerçekten onlar, peygamberlerin dininden ve onların hidayet yoluna uymaktan uzaklaşmış kimselerdir; çünkü yahudiler, o yolun ahlâk ve edebine sahip değillerdir.

Âyet şöyle devam ediyor: "*Kendilerinden Allah'ın kitabını korumaları istenen rabbânîler,* yani kendini Allah'a adamış zâhider *ve* peygamberlerin yoluna tâbi olan *âlimler de, yahudilere o Tevrat'la hükmederlerdi.*" Onlar bunu Allah Teâlâ'nın, kitabını zayi olmaktan ve tahrif edilmekten korumalarını kendilerine emrettiği için yapıyorlardı.

"*Hepsi ona şahitti.* Yani onun üzerinde kontrol ve gözcülük yapıyorlardı, onu değiştirecek ve tahrif edecek kimselere terketmiyorlardı. Üzerlerinden uzun bir zaman geçince, arkadan gelenler Tevrat'ı tahrif ettiler ve değiştirdiler. Bizim kitabımız (Kur'ân-ı Kerîm) için böyle bir

durum söz konusu değildir; çünkü yüce Rabbimiz onun muhafazasını bizzat kendisi üstlenmiştir; bunun için Kur'ân-ı Hakîm, kıyamete kadar lafzı ve manasıyla korunacaktır. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Hiç şüphesiz zikri (Kur'an'ı) biz indirdik ve onu muhakkak biz koruyacağız" (Hicr 15/9).

Bize böyle bir nimeti bahşeden Allah'a sonsuz hamdolsun.

Cenâb-ı Hak, bundan sonra hâkimlere hitap ederek şöyle buyurdu:

"Öyleyse insanlardan korkmayın, benden korkun." Yani hüküm verdiğinizde zalimlerden korkarak veya ekâbirden ileri gelen birinin hatırını gözeterek gevşemeyin, yağcılık yapmayın; Hakk'ın yanında bütün büyükler küçüktür. *"Âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın."* Yani rüşvet ve makam gibi az bir dünya karşılığında hak olan hükmü değiştirmeyin. Kim, önemsemeyerek ve beğenmeyerek Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse onlar, ilâhî hükümleri hafife aldıkları için gerçekten kâfir kimselerdir.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Onlar kâfirlerdir (Mâide 5/44), zalimlerdir (Mâide 5/45) ve fâsıklardır (Mâide 5/47) şeklinde biten üç âyet, yahudiler hakkında inmiştir."[1053]

Âlimlerden bir grup şöyle demiştir: "Âyetin hükmü umumidir; yahudi, müslüman ve başka milletlerden kim Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse o bunun kapsamına girer. Ancak, müslümanlar için küfür, onları dinden çıkaran küfür değil, büyük günah olan bir küfür çeşididir (Yani Hakk'a karşı tam bir nankörlüktür)."

İmam Şâfiî demiştir ki: "'Onlar kâfirlerdir' âyeti, (Allah'ın hükmünü küçümseyerek terkeden) müslümanlar hakkındadır. 'Onlar zalimlerdir' âyeti, yahudiler hakkındadır. 'Onlar fâsıklardır' âyeti de hıristiyanlar hakkındadır." Sözün akış ve seyrine en uygun olanı budur. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

1053 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/87.

44. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ Kur'an'ı, Tevrat'ı tanıttığı sıfatların daha büyüğü ile tanıtmıştır. Cenâb-ı Hak Kur'an hakkında şöyle buyurmuştur:

"Ey insanlar! Şüphesiz size Rabb'inizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik" (Nisâ 4/174).

Cenâb-ı Hak Tevrat'ı, içinde hidâyet ve nur bulunan bir kitap yaptı, Kur'an'ın ise bizzat kendisini nur ve hidayet yaptı.

Bu ümmetin rabbânîleri, veliler, Hakk'ı müşahedeye irşad eden ve insanları terbiye eden ârifibillâh zatlardır. Bu ümmetin ahbarı ise âlimleridir.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) demiştir ki: "Rabbânî, sahip olduğu marifet, muhabbet ve tevhid ilmiyle yüce Rabb'e nisbet edilen kimsedir. Kim, bu mertebeleri elde ederek Hakk'a ulaşır, O'nun celâlini ve cemalini müşahedede istikamet üzere olursa, kula tecelli eden şekliyle yüce Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanan (ahlâkıyla ahlâklanan) ve zatının nurlarını taşıyan biri olur.

Kul, nefsinden fâni olup Rabb'i ile bâki olunca, rabbânî olur. Onun durumu bir demire benzer. Demir ateşin içinde değilken, onu kabul etme istidadına sahiptir; ateşin içine girip kıpkırmızı olduğu zaman, bir ateş koru olur. Ârifin durumu da böyledir; Rabb'inin tecellileriyle aydınlanınca, rabbânî, nuranî, melekût ve ceberût âlemin özelliklerini taşıyan biri olur. Onun konuşması, Rabb'inden gelen bir izinle olur, her sözü Rabb'ine ait olur, dinleyeni O'na sevkeder ve her sözünü Rabb'i ile birlikte huzur ve zikir halinde söyler."

Vertecübî daha sonra şöyle demiştir:[1054] "Ârif, bütün nefeslerinde ve hareketlerinde Rabb'i ile muhatap olur, kalbine Allah'tan ilham iner. Çok kere Cenâb-ı Hak, ona bizzat kendisi hitap buyurur, onunla özel olarak konuşur. Bu konuda Hz. Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

---

054 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/314.

"Ümmetim içinde, Allah tarafından kendisine ilham edilen veya kendisiyle özel konuşulan kimseler vardır; Ömer de onlardan biridir."[1055]

Kısas

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, Tevrat'ta İsrâiloğulları'na farz kıldığı hükümleri açıklayarak şöyle buyurdu:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَٓا اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ
بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّۙ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌۜ فَمَنْ
تَصَدَّقَ بِه۪ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

45. ***Tevrat'ta onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş** (karşılık ve cezadır). **Yaralarda da aynısı ile kısas uygulanır. Kim kısas hakkını bağışlarsa bu, kendisi için kefâret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerdir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Tevrat'ta İsrâiloğulları'na şöyle yazdık."* Yani onlara şunu farz kıldık ve üzerlerine vazife yaptık: *"Bir kimse diğer bir insanı haksız yere kasıtlı olarak öldürürse ona karşılık kendisi de öldürülür."*

Eğer öldürülen kimse müslümansa onu öldürene kısas uygulanır. Bir kâfiri öldüren kimseye kısas uygulanmaz, ancak onu suikast ile öldürürse kısas uygulanır. Bir de köleye karşılık hür öldürülmez (Bunlara diyet ödenir. Hanefîler'de ise her iki durumda da kısas uygulanır).

Âyet şöyle devam ediyor: *"Göze karşılık göz çıkarılır, buruna karşılık burun kesilir, kulağa karşılık kulak kesilir, dişe karşılık diş sökülür. Yaralama-*

1055 Hadis için bk. Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe, 6; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 23; Tirmizî, Menâkıb, 17; Ahmed, *Müsned*, 6/55.

larda da yapılanın aynısıyla kısas uygulanır; ancak beyin, karın ve dizde açılan yaralar gibi, aynısı uygulanamayacak yaralarda kısas olmaz; onlar için diyet verilir. *Kim,* yaralayanı veya katili *affederek kan talebinde bulunmazsa bu,* öldürülen kimse için *bir kefâret olur;* Allah onun günahlarını affeder ve kendisine büyük ecir verir.

Yahut bu af, katil için veya yaralayan için bir kefâret olur; Allah bu sebeple katili affeder; çünkü kan davasında bulanacak kimse onu affetmiştir.

Yahut bu af, affeden kimse için bir kefâret olur; zira o, talep edebileceği bir hak konusunda müsamaha göstermiştir.

Yahut bu af, nefsini teslimiyetle ortaya koyan, kısasın kendisine uygulanmasına imkân veren kimse için kefâret olur; ona kısas uygulansa da kısastan vazgeçilip affedilse de bu mükâfata ulaşır.

Bu âyette, işlenen bir suç için uygulanan cezanın ona kefâret olup temizlediğine, ahirete bir şey kalmadığına bir delil vardır. Bu durum zecirlerde (sakındırma türünden uygulanan cezalarda) yoktur. İbnü'l-Arabî şu görüştedir:

"Haksız yere öldürülen bir kimse, kendisini öldürenden kıyamet günü hak talebinde bulunur, velev ki onu öldüren kimse, kısas yoluyla öldürülse bile; çünkü öldürülen kimseye kendisini öldüren kimsenin öldürülmesiyle bir şey ulaşmamaktadır. Kısas ancak başkalarını o işten sakındırmak içindir."

Bu görüş sıhhatli değildir; ona şu şekilde cevap verilebilir: Haksız yere öldürülen kimse için hiçbir fayda hâsıl olmadı demek yanlıştır; bilakis onun için şehidlik ve günahlarının temizlenmesi gerçekleşmiştir. Bu durum bir hadis-i şerifte şöyle belirtilmiştir:

"Allah yolunda alınan kılıç darbesi, kulun hatalarını temizler."[1056]

Eğer kısas sadece diğer insanları cinayetten caydırmak için olsaydı, af seçeneğine müsaade edilmezdi. Bu açıklama İbn Hacer'e aittir.[1057]

1056 Ahmed, *Müsned,* 4/185; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân,* nr. 4261; Taberânî, *el-Kebîr,* 17/310.

1057 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî,* 1/97 (Beyrut 1993).

İmam Buhârî'in rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Her kim, yapmamak üzere söz verdiği yasak amelleri yapar da bu yüzden kendisine dünyada bir ceza verilirse bu ceza onun için bir kefâret olur. Kim de bu haram amellerden birini işler, Allah da onu örterse onun işi Allah'a kalmıştır. O dilerse affeder, dilerse ahirette cezalandırır."[1058]

Âyet şöyle bitiyor: "*Kim*, kısas ve başka konularda *Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerdir.* Onlar, Allah'ın çizdiği hududu aşan kimselerdir."

İsrâiloğulları'na yazılan hükümler, bizim için de yazılmış olmaktadır. Önceki ilâhî dinlerde emredilen bir hükmü ortadan kaldıran yeni bir hüküm bulunmadığı sürece, önceki dinlerin hükümleri bizim için de geçerlidir. Bizim dinimizde kısası kaldıran ve değiştiren bir hüküm mevcut değildir; bilakis sünnet-i seniyye ve ümmetin icmâı onu kabul ve tesbit etmiştir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

45. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kısas, dinimizce emredilmiştir. Kısas, nefsin haklarındandır; çünkü nefis onu, içini rahatlatmak ve kinini gidermek için ister. Affetmek de dinimizce istenen ve teşvik edilen bir durumdur. O da Allah'ın haklarındandır. Senden affetmeyi isteyen O'dur. Senin nefsin için istediğin ile O'nun senden istediği şey arasında ne kadar fark vardır! Ameller içinde azimet olanı almak ve en güzel yola uymak sûfîlerin en fazla önem verdiği işlerdendir. Allah Teâlâ bunu gözetenler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Onlar sözü dinlerler ve en güzeline uyarlar." (Zümer 39/18).

Sûfîlerin çok önem verdiği işlerinden biri de nefsin hazlarından gönlü çekmektir. Bunun için ârifler şöyle demiştir:

"Sûfî, (Hak için) herkese kanını helâl, malını mubah gören kimsedir."

1058 Buhârî, İmân, 11, Megâzî, 12; Müslim, Hudûd, 41-42; Tirmizî, Hudûd,12 (nr. 1439); Nesâî, Bîat, 9.

Şu söz de onların: "Sûfî, toprak gibidir; ona her türlü pis şeyler atılır, o hepsini içinde eritip temizler, ondan hep güzel şeyler ortaya çıkar."

Sûfîlere göre, en güzel işlerden biri de nefisleri için intikam almamaktır. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Hz. İsa ve İncil

Cenâb-ı Hak, yahudilerle ilgili hükümleri bitirince, hıristiyanlarla ilgili hükümleri açıklamaya başlayarak şöyle buyurdu:

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌۙ وَمُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَٓا اَنْزَلَ
اللّٰهُ فِيهِۜ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤٧﴾

46. O peygamberlerin ardından, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. Ona, İncil'i verdik. Onda hidayet ve nur vardır. Kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik etmektedir ve o, takva sahipleri için bir hidayet ve öğüt kitabıdır.

47. İncil'e inananlar, Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıklardır.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Önceki peygamberlerin ardından, kendinden önce indirilen Tevrat'ı tasdik edici olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik.* Onun Tevrat'ı tasdik etmesini üç şekilde anlamak mümkündür:

1. Hz. İsa'nın, Tevrat'ta ismi zikredilmişti, sonra ortaya çıkarak bu haberi tasdik etti.

2. Hz. İsa'nın getirdiği tevhid inancı ve ilâhî hükümler, Tevrat'ta olanlara uygun olduğu için onu tasdik etti.

3. Hz. İsa, Tevrat'ta olan hükümleri tasdik ve içinde olanlarla amel ederek onu tasdik etti.

"Ona, içinde hidayet ve nur bulunan İncil'i verdik." Onda, ilâhî hükümlerle insanların zahirini ıslah eden bir hidayet vardır, ayrıca sahih akîde ve rabbânî hakikatlerle iç âlemlerini ıslah eden bir nur mevcuttur. *"O, kendisinden önce gelen Tevrat'ı tasdik etmektedir."* Bu tasdiki, onun hükümlerini zikrederek ve onların doğruluğuna şahitlik ederek yapar. *"O İncil, takva sahipleri için bir hidayet ve öğüt kitabıdır."* O, müttakiler için irşad ve uyarı vesilesidir; çünkü müttakiler, kendilerine öğüt ve uyarının fayda verdiği kimselerdir; gaflete dalmış kimseler ise bu öğüt ve uyarıdan bir fayda görmez; Allah onların kalplerini mühürlemiştir; artık onlar hakkı işitmezler.

Cenâb-ı Hak bundan sonra, kendilerine İncil indirilen kimselerin onunla hükmetmesini emrederek şöyle buyurdu: *"İncil'e inananlar, Allah'ın onda indirdiği hükümler ile hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıklardır."* Yani onlar Hakk'a itaatten çıkmış kimselerdir.

İmam Hamza'nın kıraatine göre âyete şu mana verilmiştir: "Biz ona İncil'i, ona inananlar kendisiyle hükmetsin diye verdik."

Beyzâvî demiştir ki: "Bu âyet, İncil'in de birtakım hükümler içerdiğini, Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] gönderilmesiyle Yahudiliğin kaldırıldığını ve Hz. İsa'nın müstakil bir dine sahip olduğunu göstermektedir. *'Onlar, Allah'ın İncil'de indirdiği ile hükmetsinler'* âyetinin, Tevrat'ın hükümleriyle hükmetmeyi gerektirdiğini söylemek, âyetini zâhirî manasına (ve hakikate) terstir."[1059]

46-47. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, önceki zamanlarda diğer ümmetlerde ayrı ayrı yaptığı şeyleri bu ümmet-i Muhammed'de toplamıştır. Bu ümmetin âlimleri ve velileri, önceki ümmetlerin peygamberleri gibidir; onlar da birbirinin

1059 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl*, 1/269.

peşinden gelirler. Her ne zaman bir âlim veya veli vefat ederse Allah onun peşinden bir diğerini getirir.

Âlimlere gelince, onların yapacağı işleri ortaktır ve halleri birbirine yakındır. Âlimlerin işi, zâhirî ilimleri öğrenmek ve zâhirî amellere ait hükümleri tesbit etmektir.

Allah kendilerinden razı olsun, bu ümmetin velilerine gelince, onların halleri birbirinden farklıdır. Bazı veliler, kuvvet ve sebatta Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] kademi (hali, meşrebi ve yolu) üzeredir. Bazı veliler, acıma ve şefkatte Hz. İbrahim'in [aleyhisselâm] hali ve yolu üzeredir. Bazı veliler, yine kuvvette Hz. Musa'nın [aleyhisselâm] hali ve yolu üzeredir. Bazı veliler, zühd ve Allah Teâlâ'ya teslimiyet konusunda Hz. İsa'nın [aleyhisselâm] hali ve yolu üzeredir. Bazı veliler ise peygamberimiz Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] hali ve yolu üzeredir. Bunlar, diğerlerinde bulunan bütün değişik halleri bünyelerinde topladıkları için, velilerin en büyükleridir.

Allah her bir velinin iç âlemine bir nur vermiştir, onunla kalpleri ilâhî huzura çeker. Yine onlara, zâhirlerinde görünen güzel bir hidayet hali vermiştir; veli bu haliyle dini yaşamada zâhirî halleri ıslah eder. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Her Ümmete Bir Şeriat Verilmiştir

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, İslâm ümmetinden bahsetmeye başlayarak şöyle buyurdu:

وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ
وَمُهَيْمِناً عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ عَمَّا
جَٓاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ
لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فٖي مَٓا اٰتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ
اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمٖيعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فٖيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾

48. Sana da, daha önceki kitapları tasdik ve onları kontrol edici olarak kitabı (Kur'an'ı) hak ile indirdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp da onların arzularına uyma. Biz her birinize bir şeriat ve yol verdik. Allah dileseydi hepinizi tek bir ümmet yapardı; fakat size verdiği şeylerde sizi denemek için böyle yaptı. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır; O size üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed, *sana kitabı* yani Kur'an'ı, *önceki kitapları tasdik ve kontrol edici olarak hak ile indirdik.* Kur'an, onlardaki haberlere ve tevhid anlayışına uygun haber ve inanç hükümleri içererek önceki kitapları tasdik eder. Onu ayrıca önceki kitapların doğruluğuna bir şahit olarak yahut manalarında bir değişme yapılıp yapılmadığını kontrol edici olarak indirdik.

"Öyleyse *sen aralarında Allah'ın sana indirdiği ile hükmet; sana gelen hakkı bırakıp da onların arzularına uyma,* onların arzuladığı hükmü verme. *Biz sizden her bir peygamber ve ümmetlerine,* onların hayatını düzene sokacak *bir şeriat* ve Cenâb-ı Hakk'ı tanımaya götüren apaçık bir minhac yani *yol verdik.*" Minhac, dinin insanların iç âleminin ıslahıyla ilgili usul ve yöntemleridir. Bu âyetten, biz müslümanların önceki şeriatlara göre ibadet etmeyip yeni ve ayrı bir şeriatla ibadet ettiğimiz sonucu çıkarılmıştır.

"Eğer *Allah dileseydi, sizleri tek bir ümmet,* yani tek dinde toplanmış bir cemaat *yapardı; fakat O,* birçok şeriat gönderdi ve uygulamada aralarında farklılıklar koydu. *Bunun sebebi, size verdiği farklı* şeriatlarla *sizi denemektir.* Yani hak ortaya çıktığı zaman hanginizin daha itaatkâr ve hak dine daha çok teslim olduğunu imtihan etmektir. Gerçekten, insanların iman ve inkâr hali, farklı hallerde ve değişen tavırlarda ortaya çıkmaktadır.

"*Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın;* yani taatleri yerine getirmeye ve Hakk'a tâbi olmaya koşun; size hakkı getiren her ne nerede ortaya çıkarsa hemen fırsatı ganimet bilerek ve öne geçme faziletini elde etmek için ona teslim olun. *Hepinizin dönüşü Allah'adır.* Ahirette hayırda

öne geçenlerle geride kalanlar ortaya çıkar. *Allah size* üzerinde *ayrılığa düştüğünüz* şeyleri haber verecek; din işlerinde hak ile bâtılın, önde gidenle geride kalanın arasını ayıracak hükmü ve karşılığı verecektir.

İlâhî dinler, ancak hükümlerde birbirinden farklılık gösterir. Allah'ın birliği, peygamberlere, öldükten sonra dirilmeye ve bunların dışındaki temel esaslara gelince, bütün ilâhî dinler bunlarda ittifak halindedir, hepsi aynı şeyi söyler. Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Biz peygamberler, farklı annelerin baba bir çocukları gibiyiz.""[1060] Yani tevhidde yolumuz birdir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

48. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Gerçekten Allah Teâlâ, peygamberimiz Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] dışındaki peygamberlerde bulundurduğu değişik halleri, onun zat-i âlisinde toplamıştır. Onun zat-ı şerifi, zâhirî ve bâtınî (maddi-manevi) bütün güzellikleri kendisinde toplamıştır. Onun kitabı (Kur'ân-ı Kerîm), diğer hak kitaplarda olanı içinde bulundurmaktadır ve ayrıca onlar hakkında şahitlik yapmaktadır. Onun getirdiği din (İslâm), bütün hak dinleri bünyesinde toplamıştır. Bunun için Hz. Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] ümmetinden bir veli, velilerin en büyüğüdür.

Şunu bil ki Cenâb-ı Hak, hikmeti gereği her ümmet için bir şeriat ve yol ortaya koyduğu gibi, her asırda, o asrın haline münasip özel bir terbiye şekli de ortaya koymuştur. Buna göre, kim terbiyesine aldığı müridlerini tek bir terbiye yoluna sokar ve onları önceki devirlerde yaşayanların terbiyesi üzere yürütmeye çalışırsa o, bu yolun terbiye seyrini bilmiyor demektir. Eğer insanların terbiyesi, tek bir usul üzere geçekleşmiş olsaydı, Allah Teâlâ, geçmiş zaman ve asırlarda yeni yeni peygamberler göndermezdi.

Allah Teâlâ, her nebîyi ve veliyi, içinde yaşadığı zamanın yerleşmiş kötü âdetlerini, kökleşmiş hastalıklarını söküp atmak ve temizlemek için göndermiştir. Bu haller, gerçekten birbirinden çok farklıdır. Bazan

---

1060 Buhârî, Tevhid, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 48; Müslim, Fezâil, 143, 144.

insanlarda haset ve birbirine düşmanlık hâkim olur; o zaman Allah onlara, aralarını ıslah edecek, kaynaşma ve sevgiyi sağlayacak bir terbiyeci gönderir. Bazan insanlarda baş olma ve makam sevgisi hâkim olur; o zamanki terbiyeci onlara kendini gizleme, tevazu haline bürünme ve halkın gözünden düşme gibi halleri kazandırarak terbiye verir. Bazan insanlarda dünya sevgisi ve mal toplama hırsı hâkim olur; o zamandaki kâmil mürşidler, onlara, dünyaya karşı zühd, gönlünü dünya malından çekip tamamen Allah'a bağlanma hallerini kazandırarak kendilerini terbiye eder. Bunun gibi, diğer durumları da buna kıyas et. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hakkı Bırakıp Câhiliye Hükmünü İsteyenler

Yahudiler, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] fitneye düşürüp kendi keyiflerine göre hüküm vermesini istediklerinde, Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ
اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكَۜ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُر۪يدُ
اللّٰهُ اَنْ يُص۪يبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْۜ وَاِنَّ كَث۪يرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾
اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَۜ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

49. ***Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma. Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmalarından sakın. Eğer yüz çevirirlerse bil ki Allah, işlemiş oldukları bazı günahları sebebiyle onları musibete uğratmak istiyor. Gerçek şu ki insanların çoğu fâsıktır*** *(hak yoldan çıkmıştır).*

50. ***Yoksa onlar Câhiliye hükmünü mü istiyorlar? Gerçeği anlayan bir toplum için, Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, resûlü Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur: *"Resûlüm, sana, 'Yahudilerin arasında Allah'ın indirdiği ile hükmet, onların arzularına uyma, onların Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmalarından sakın' diye emrettik."*

Bu âyetin, daha önce geçen, *"Onların arasında ister hükmet ister vazgeç"* (Mâide 5/42) âyetindeki serbestliği kaldırdığı söylenmiştir. Bazıları ise böyle bir şeyin olmayıp âyetin şu manaya geldiğini söylemiştir: "Sen serbestsin; eğer onların arasında hüküm vermek istersen, Allah'ın indirdiği hükümlerle hüküm ver."

Bu arada Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] şu uyarı yapılmıştır: "*Dikkat et ki seni fitneye düşürüp Allah'ın indirdiği ile hükmetmekten saptırmasınlar,* seni onunla hüküm vermekten başka yöne çevirmesinler."

Rivayet edildiğine göre, bir grup yahudi âlimi, "Gelin, Muhammed'e gidelim, belki onu dininden fitneye düşürürüz!" diyerek Resûlullah'ın yanına geldiler, ona,

"Ey Muhammed, sen biliyorsun ki biz yahudi âlimleriyiz; biz sana tâbi olursak bütün yahudiler sana tâbi olur. Bizimle bir kavim arasında bir düşmanlık var; hakem olarak sana geldik. Onlara karşı bizim lehimize hüküm ver; biz de sana iman edip seni tasdik edelim!" dediler. Allah Resûlü buna yanaşmadı ve kendilerini geri çevirdi. Olay üzerine bu âyet indi.[1061]

Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurdu:

"*Eğer onlar,* imandan ve sana tâbi olmaktan *yüz çevirirlerse bil ki Allah, işlemiş oldukları bazı günahları sebebiyle dünyada onları musibete uğratmak istiyor,* azabın çoğunu ise ahirete saklıyor."

Allah bu vaadini gerçekleştirdi, yahudilerden Nadîroğulları yaşadıkları yerden sürgün edildi, Kurayzaoğulları hainlikleri sebebiyle öldürüldü; kadın ve çocukları esir alındı, köle pazarlarında satıldı. Hayber fethedildi, yahudilere cizye yüklendi.

1061 İbn Ebû Hâtim, *Tefsir*, 4/1154 (nr. 6498); Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/462; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/98-97.

Âyet şöyle bitiyor: *"Gerçek şu ki insanların çoğu fâsıktır;* Allah'a ve Resûlü'ne itaatten çıkmışladır."

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Yoksa onlar senden Câhiliye* halkının hevâlarına tâbi olmaktan ibaret olan *hükmü mü istiyorlar? Gerçeği anlayan bir toplum için, Allah'tan daha güzel hüküm veren kim vardır?"* Yani, gerçeği gören ve bilen kimselere göre, yüce Allah'tan daha güzel hüküm veren hiç kimse yoktur. Bu kimseler, işin içi yüzünü iyi düşünen, eşyanın hakikatini gören ve Cenâb-ı Hak'tan daha güzel hüküm veren kimsenin bulunmadığını bilen kimselerdir.

49-50. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Ey Hak yolcusu, iç âlemine vehme dayalı kötü düşünceler hücum ettiğinde yahut kalbe ait vâridatlar akıp geldiğinde ve bunların durumu sana karışık gelip hangisine tâbi olunacağını bilmediğin zaman, onları Kitap ve Sünnet'e arzederek hükmünü ver. Hangisi Allah'ın kitabına ve Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] sünnetine uyarsa ona tâbi ol. Kim, Kitap ve Sünnet'i nefsine âmir yaparsa o kimse hikmetle konuşur. Eğer gelen düşüncelerin birden çoğu Kitap ve Sünnet'e uyuyorsa onların hangisinin nefse daha ağır geldiğine bak. Şunu bil ki nefse ancak hak olan daha ağır gelir. Nefsin hevâsına ve kötü düşüncelerin çağrısına uyma. Onların, seni fitneye düşürüp kalbine inen ilim ve sırlardan mahrum etmesinden sakın. Gerçekten hevâya tâbi olmak, ilâhî sırları görmeye karşı kalbi kör eder. Ancak kalbe gelen düşünce sünnete uygunsa kalbe zarar vermez.

Ömer b. Abdülaziz'e [rahmetullahi aleyh], "Senin için en tatlı şey nedir?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir: "Nefsimin arzusuna uygun olan hak!"

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

"Bir mümin, bütün his ve duyguları ile benim getirdiğim şeylere tâbi oluncaya kadar kâmil mümin olamaz."[1062]

1062 Hadis için bk. Begavî, *Şerhu's-Sünne*, 1/213; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, nr. 167; İbn Ebû Âsım, *es-Sünne* , nr. 15; İbn Receb, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, 2/269.

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki:

"Senin için yolların karışmasından korkulur; fakat asıl korkulacak şey, hevânın (kötü arzuların) sana galip gelmesidir."

Kim, bu apaçık yol ve usulden yüz çevirir, hevâsına tâbi olur ve ruhsatlara dalarsa şunu bilsin ki Allah, onun bu kötü edebinden dolayı, kendisini cezalandırmak istiyor. Bu ceza, Allah korusun, o, sâliklerin yolundan çıkana kadar devam eder. Yahut, eğer bu kimse Allah'a yönelmiş biriyse başına gelen cezalarla Allah onu dünyada edeplendirmeyi murat eder.

Hevâsına Tâbi Olanlarla Dostluk Kurulmaz

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, hevâ ehli yahudi ve hıristiyanları dost edinmekten sakındırarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰٓى اَوْلِيَٓاءَۢ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَٓاءُ
بَعْضٍۜ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٥١﴾
فَتَرَى الَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ ف۪يهِمْ يَقُولُونَ نَخْشٰٓى اَنْ تُص۪يبَنَا
دَٓائِرَةٌۜ فَعَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِه۪ فَيُصْبِحُوا عَلٰى مَٓا
اَسَرُّوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ نَادِم۪ينَۜ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ الَّذ۪ينَ اَقْسَمُوا
بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْۙ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْۜ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسِر۪ينَ ﴿٥٣﴾

51. ***Ey iman edenler! Yahudileri ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirinin dostudur. İçinizden kim onları dost edinirse o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalim bir toplumu doğru yola ulaştırmaz.***

52. ***Kalplerinde hastalık bulunanların, "Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların arasına koşuştuklarını görür-***

sün. Belki Allah fetih yahut katından bir iş getirir de onlar, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olurlar.

53. ***(O zaman) iman edenler, "Bunlar mıdır sizinle beraber olduklarına var güçleriyle yemin edenler?" der. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiş ve kaybedenlerden olmuşlardır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey iman edenler! Yahudileri ve hıristiyanları,* kendilerinden yardım isteyeceğiniz yahut onlarla birbirini sevenlerin muamelesi gibi muamele içine gireceğiniz veya kendilerine muhabbet edeceğiniz *dostlar edinmeyin."* Onları sevmeden, kendileriyle bir iş yapmaya gelince, bunda bir sakınca yoktur.

Cenâb-ı Hak, onlarla dostluğu yasaklamasının sebebini açıklayarak şöyle buyurdu: *"Onlar birbirinin dostudur."* Çünkü onlar, size karşı gelmede ittifak etmişlerdir. Onların dini bir olduğu ve size karşı tavır almada birlikte hareket ettikleri için, birbirlerini dost edinirler. *"İçinizden kim onları dost edinirse o da onlardandır."* Kim onları dost seçer ve emirleri altına girerse o da onlardan olur.

Beyzâvî demiştir ki: "Bu, onlardan uzaklaşmanın farz olduğu konusunda şiddetli bir uyarıdır. Bu konuda Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle buyurmuştur:

"Müminle müşrikin ateşleri aynı yerden gözükmez (İkisi dost olarak yan yana bir arada yaşamaz)."[1063] Yahut âyetin manası şudur: "Onları dost edinen kimseler, münafıklardır."

İbn Atıyye demiştir ki: "Kim kalbiyle onların hak üzere olduklarına inanarak kendilerini dost edinirse o, küfürde, azapta ve ebedî cehennemde kalma konusunda onlarla birliktedir. Kim onların hak üzere olduklarına itikad etmeden ve imanına bir halel getirmeden, yardımlaşma, tehlikelere karşı dayanışma ve benzeri konularda fiilen beraberlik

---

1063 Aynı konuda bir hadis için bk. Ebû Davud, Cihad, 95; Tirmizî, Siyer, 42.

kurarsa onlara ve kendisine gelecek kınama ve yerme konularında onlarla birliktedir."[1064]

İbn Sîrîn'e, aldığı yeri kiliseye çevirecek olan bir hıristiyana evini satmak isteyen bir adamın durumu sorulunca, *"Sizden kim onları dost edinirse o da onlardandır"* âyetini okumuştur.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Müslümanlarla savaş halinde olan kâfire, silahın dışında bir şey satmak büyük günahtır; silah satmak ise küfürdür."[1065]

Ben (İbn Acîbe) derim ki: Bu sözle şu kastedilmiş olmalı: Eğer satan kimse bununla düşmana destek vermeyi kastetmişse böyledir; fakat eğer bir müslüman düşmanın elinde esir olur da kurtulması için silahtan başka bir şey kabul edilmezse bu durumda az miktarda silah vermek câizdir, çok silah câiz değildir. Sahnûn ise bu durumda, başka yolu yoksa az veya çok silah vermesinin câiz olduğunu söylemiştir.[1066]

Şüphesiz Allah, zalim bir toplumu doğru yola ulaştırmaz; yani kâfirleri dost edinerek kendisine zulmedenleri hidayet yoluna sevketmez.

Kalplerinde hastalık bulunan münafıkların, kâfirlerin dostluğuna can attıklarını ve onların kendilerine yardım etmesi için çırpındıklarını görürsün. Onlar, "Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz!" derler ve işin çehresinin değişip devlet ve kuvvetin kâfirlere geçmesiyle başlarına felaketlerin gelmesinden korktuklarını söyleyerek onlardan özür dilerler.

Rivayet edildiğine göre, Ubâde b. Sâmit [radıyallahu anh], Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] gelerek, "Benim yahudilerden pek çok dostum vardı; ben hepsinin dostluğunu terkedip Allah'a ve Resûlü'ne dost oluyorum" dedi. Münafıkların başı Abdullah b. Übey de, "Ben başıma felaket gelmesinden korkuyorum; yahudi ve müşriklerden kendileriyle

---

1064 İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 2/204.

1065 Burada yazım hatası mevcuttur. Bu yüzden sözün sahibini bir âlim diye verdik.

1066 bk. İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, 3/81-82 (Beyrut 1988); Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, 3/302-303 (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1999).

dost olduğum kimseleri terkedemem!" dedi. Olay üzerine bu âyet indi. Cenâb-ı Hak, ona şöyle cevap verdi:

"*Belki Allah,* düşmanlarına karşı Peygamber'ine [sallallahu aleyhi vesellem] *fetih nasip eder,* müslümanları destekler ve onlara yardım eder *yahut* ölüm ve sürgün gibi, katından yahudilerin kökünü kazıyacak *bir iş meydana getirir de o münafıklar, içlerinde gizledikleri* şeyden, küfür, nifak ve yahudilere arka çıkmaktan dolayı *pişman olurlar.*"

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: "Allah, resûlüne fetih nasip edip münafıkların içini dışına dökerek onları rezil edince, *iman edenler birbirine, 'Sizinle beraber olduklarına bütün güçleriyle yemin edenler bunlar değil mi?' der.*" Onlar bunu, münafıkların haline hayret ettiklerinden ve Allah'ın kendilerine lutfettiği ihlâsa sevindiklerinden söylerler.

Yahut müminler, bu sözü yahudilere söylerler; çünkü münafıklar onlara yardım etme sözü vermişlerdi. Cenâb-ı Hak, onların yahudilere şöyle söylediğini haber vermektedir:

"*Eğer sizinle savaşılırsa muhakkak biz size yardım ederiz!*" (Haşr 59/11). Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Âyet şöyle bitiyor: "*Onların bütün yaptıkları boşa gitmiş ve kaybedenlerden olmuşlardır.*"

Bu söz de, müminlerin sözünün devamı olabilir. Yahut o, Allah'a aittir. Cenâb-ı Hak, onların amellerinin boşa gittiğine şahitlik etmektedir. Onda, bir hayret ifadesi de mevcuttur. Cenâb-ı Hak, sanki şöyle demektedir: "Onların amelleri nasıl da boşa gitmektedir ve onlar nasıl da perişan olmaktadırlar!"

En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

51-53. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Daha önce, gafilleri dost edinmeyi, onlarla içli dışlı olmayı yasaklayan hükümler çok geçti. Özellikle açıkça günah işleyen fâsık kimselerden daha fazla sakındırılmıştır.

Sohbet ve dostluğundan sakınılacak kimseler arasına, sırf gösteriş ve yağcılık için Kur'an okuyan kimseler de girer; onlar, şeytanın yolunda olan kimselerdir.

Sohbetinden sakınılacak bir diğer grup, kendisini hak yolcusu gösteren cahillerdir; onlar, kendilerini terbiye edecek bir şeyhi olmayıp kendi başlarına kalan kimselerdir.

Sohbetinden sakınılacak bir diğer grup da, hüküm ve davranışlarında katı bir tutum içinde olan âlimlerdir. Bu tür kimselerle sohbet etmek ve kendileriyle içli dışlı olmak, basiretin safiyetini giderir, iç âlemin nurunu söndürür. Hangi dervişi, "İleride başıma bir bela gelir de kendilerinden yardım isterim" diye bu gruplardan birine meylettiğini görürsen, bil ki onda münafıklardan bir damar ve huy vardır. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Dinden Dönenlerin Âkıbeti

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette imanı muhafaza etmekle ilgili diğer hükümlerden bahsederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دٖينِهٖ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ
بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُٓ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرٖينَ
يُجَاهِدُونَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَٓائِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتٖيهِ
مَنْ يَشَٓاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿٥٤﴾ اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذٖينَ
اٰمَنُوا الَّذٖينَ يُقٖيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ
يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

54. ***Ey iman edenler! Sizden her kim dininden dönerse Allah, onların yerine öyle bir toplum getirir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı***

severler. Onlar, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı izzetli ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lutfudur; onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir, her şeyi bilendir.

55. *Sizin dostunuz ancak Allah'tır, resûlüdür, bir de namazı hakkı ile kılan, zekâtını veren ve rükû eden müminlerdir.*

56. *Kim Allah'ı, resûlünü ve müminleri dost edinirse* (bilsin ki) *Allah'ın taraftarları muhakkak galip gelecektir.*

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler!* Sizden kim, müslüman olduktan sonra *dininden dönerse Allah, onların yerine öyle bir topluluk getirir ki Allah onları sever,* onları dininde sabit tutar, *onlar da Allah'ı severler;* O'nun dininden dönenlerle cihad ederler."

Bir rivayete göre onlar, Yemenliler'dir. Daha kuvvetli olan görüşe göre onlar, Ebû Bekir-i Sıddîk ve dinden çıkan gruplarla savaşmada ona tâbi müminlerdir. Allah Teâlâ'nın onları dinden çıkanlarla mücadelede ciddi ve kararlılıkla nitelemesi de bu grubun onlar olduğunu göstermektedir; çünkü bunlar Ebû Bekir-i Sıddîk'ın sıfatlarıdır. "*Onlar, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurludurlar*" âyeti de yine onların sıfatıdır. Gerçekten Ebû Bekir-i Sıddîk, nefsini savunmada zayıf idi, fakat Allah'ın rızası yolunda çok kuvvetliydi, Allah yolunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmazdı. Dinden çıkanlarla savaş hakkında sahabeden bazıları kendisini tenkit edince o, Hak olan bir işte kimsenin kınamasından korkmadığını göstermişti.

Bu âyette, gayba ait bir haber vardır; onda henüz gerçekleşmeyen bir olaydan bahsedilmiştir. Gerçekten, Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] son döneminde, Araplar'dan bazı kabileler dinden dönmüştür. Bunlar üç fırka olup şunlardır:

1. Müdlic oğulları. Bunların reisi, Esved el-Ansî idi. Yemen'de ortaya çıkıp kendisinin peygamber olduğunu ilan etti, o bölgeyi işgal etti.

Sonra onu Fîrûz ed-Deylemî öldürdü. Bu olay, Resûl-i Ekrem'in [sallallahu aleyhi vesellem] vefat ettiği günün bir önceki gecesinde oldu, Allah Resûlü onun öldürüldüğünü haber verdi, müslümanlar sevindiler.

2. Hanîfeoğulları. Bunlar, Müseylimetülkezzâb'ın adamlarıydı. Müseylime, Yemâme'de ortaya çıkıp peygamberlik iddiasında bulundu. Hz. Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] şöyle bir mektup yazdı:

"Allah'ın elçisi Müseylime'den, Allah'ın elçisi Muhammed'e. Bundan sonra diyeceğim şudur: Yeryüzünün yarısı benim, yarısı senin olsun..." Resûl-i Ekrem ona şu cevabı gönderdi:

"Allah'ın resûlü Muhammed'den yalancı Müseylime'ye. Diyeceğim şudur: Bütün yeryüzü Allah'a aitir. O, kullarından dilediğini ona vâris (sahip ve hâkim) yapar. Âkıbet (iki âlemde hayırlı sonuç), takva sahibi kullarındır."

Ebû Bekir-iSıddîk [radıyallahu anh], Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] vefatından sonra Müseylime'ye savaş açtı, üzerine İslâm ordusunu gönderdi. Müseylime'yi, Uhud günü Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşî öldürdü.[1067]

3. Resûl-i Ekrem [sallallahu aleyhi vesellem] hayatta iken dinden çıkan bir diğer grup, Tüleyha'nın kavmi Esedoğulları'dır. Tuleyha da peygamberlik iddiasında bulundu. Hz. Peygamber onun üzerine Halid b. Velid'i gönderdi, Hz. Halid onunla savaşa girdi, Tuleyha yenilip Şam'a kaçtı, sonra yeniden müslüman oldu, Müslümanlığı güzel yaşadı, güzel hizmetleri oldu.

Hz. Ebû Bekir [radıyallahu anh] zamanında. Uyeyne b. Hısn'ın kavmi Fezâreoğulları, Kurre b. Meslime'nin kavmi Gatafân, Süleymoğulları, Mâlik b. Nüveyre'nin kavmi Yerbû' oğulları, Müseylim'nin karısı Secah el-Mütenebbie'nin kavmi Temim'den bazıları, Es'as b. Kays'ın kavmi Kinde ve Bahreyn'de Bekir b. Vâil oğulları dinden çıktılar. Allah Teâlâ, Hz. Ebû Bekir'in eliyle hepsinin işini bitirdi; teslim olup İslâm'a girmeyenler öldürüldüler.

1067 Vahşî [radıyallahu anh] demiştir ki: "Ben Câhiliye dönemimde insanların en hayırlısını (Hz. Hamza'yı) öldürdüm; müslüman olduktan sonra da insanların en şerlisini (Müseylime'yi) öldürdüm (bunun ona kefâret olacağını ümit ediyorum)" (bk. Sa lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/465).

Hz. Ömer [radıyallahu anh] zamanında dinden çıkan ise İslâm'ı kabul ettikten sonra bir fakire vurduğu tokada karşılık kısas olarak yiyeceği bir tokat yüzünden dinden çıkan Cebele b. Eyhem'in kavmi Gassân'dır. Araplar içinde dinden çıkanlar bunlardır. Allah, kendisinin sevdiği ve kendisini seven bir kavim getirdi, bunlar dinden çıkanlarla savaştılar, onları dine döndürdüler, dönmeyenleri öldürdüler.

Allah'ın kuluna muhabbeti, onu hayırlı işlerde muvaffak etmesi, kötülüklerden koruması ve huzuruna yaklaştırmasıdır. Kulun Allah'a muhabbeti ise O'na itaat etmesi ve kendisine isyandan sakınmasıdır. "Âyetin Tasavvufî İşaretleri"nde bu konuda geniş açıklama gelecektir.

Cenâb-ı Hak, sonra, sevdiği bu kimselerin vasıflarını şöyle tanıtmıştır:

"Onlar, müminlere karşı alçak gönüllüdür." Yani onlara karşı çok şefkatli ve tevazu sahibidirler.

"Kâfirlere karşı izzet sahibidirler." Onlara karşı çetin ve galiptirler. Onların bu sıfatı bir değer âyette şöyle belirtilmiştir: *"Onlar, kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise çok merhametlidir"* (Feth 48/29).

"Allah yolunda cihad ederler." Allah'ın dininden dönen kimselerle savaşırlar.

"Kınayanın kınamasından korkmazlar." Allah'ın dininde kuvvetli olduklarından, kimsenin kınamasına aldırış etmezler. Bu âyette, Ebû Bekir-i Sıddîk'ı [radıyallahu anh], dinden çıkanlara (ve zekât vermeyenlerle) savaş açtı diye kınayanların hatasına bir işaret vardır. Onlar kendisine, "Lâ ilâhe illallah diyen kimselerle nasıl savaşırsın?" dediklerinde, Sıddık-ı Ekber,

"Vallahi, kim namazla zekâtın arasını ayırır ve zekât vermekten kaçınırsa onunla savaşırız!" diyerek onların kınamasına aldırış etmemiştir.

Âyet şöyle bitiyor: *"Bu, Allah'ın bir lutfudur; onu dilediğine verir.* Bu lutufla, onlara özel olarak verilen muhabbet ve güzel ahlâka işaret edilmektedir. *Allah, ihsan ve ikramı geniş olandır;* buna kimin layık olduğunu *en iyi bilendir."*

Cenâb-ı Hak, müminleri kâfirlerle dostluktan nehyedince, kimlerin kendisiyle dostluk kurulmaya layık olduğunu zikrederek şöyle buyurdu:

"Sizin dostunuz ancak Allah'tır, resûlüdür ve müminlerdir." Allah, "Sizin dostlarınız" demedi; bununla şuna dikkat çekilmiştir: Allah'la dostluk asıldır, işin temeli budur; O'nun peygamberi ve müminlerle dostluk ise Allah'la dostluğa tâbidir.

Sonra, bu müminlerin sıfatlarını şöyle tanıttı: *"Onlar, namazı hakkı ile kılarlar, zekâtı verirler ve rükû ederler."* Yani, Allah için boyun eğerler, Allah'ın kullarına karşı mütevazi davranırlar, O'nun hükümlerine teslim olurlar. Yahut onlar, hayra olan şevklerinden ve bir an evvel bunu yerine getirme arzusundan dolayı namazda rükû halindeyken bile sadaka verirler.

Bu âyetin Hz. Ali hakkında indiği söylenmiştir. O, namazda rükû halindeyken bir dilenci gelip bir şeyler istedi; o da bir hareketle parmağındaki yüzüğü çıkarıp ona attı. Adam gidip durumu Hz. Peygamber'e [sallallahu aleyhi vesellem] bildirdi. O sırada bu âyet indi.[1068]

Âyetin manasının umumi olup bu nitelikleri taşıyan herkesi içerdiği de söylenmiştir. Namazdan sonra ayrıca rükûnun zikredilmesi, onun namazın en faziletli rükünlerinden olmasından dolayıdır.

"Kim Allah'ı, resûlünü ve müminleri dost edinirse bilsin ki Allah'ın taraftarları muhakkak galip gelecektir." Âyette, Allah ism-i şerifinin aynı cümle içinde açıkça zikredilmesi, verilen habere bir delil olması içindir. Âyet sanki şöyle demiş oluyor:

"Kim onları dost edinirse o, Allah'ın taraftarıdır ve Allah'ın taraftarları da galip gelecek olanlardır."

Bu ifade ayrıca onların itibarını artırmak ve şerefini yüceltmek içindir. Onda ayrıca bunların dışındaki kimseleri dost edinenleri tariz yoluyla (dolaylı şekilde) kınama mevcut olup bu kimsenin şeytanın taraftarı olduğuna işaret edilmektedir. "Hizb" kelimesinin aslı, "başlarına

---

1068 İbn Asâkir, *Târîh*, 42/356 (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996); İbn Ebû Hâtim, *Tefsir*, 4/1162; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/104-105.

gelen ciddi bir iş sebebiyle bir araya gelen topluluk" demektir. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

54-56. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hakk'ın kuluna muhabbeti, kulun Allah'a muhabbetinden daha öncedir. Aynı şekilde O'nun kuluna yönelmesi de kulun tövbe edip O'na dönmesinden öncedir. Âyette, *"Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler"* buyrulması, buna işaret etmektedir. Şu âyet de hakikati ifade ediyor: *"Sonra Allah, rahmetiyle onlara yöneldi, bunu tövbe etmeleri için yaptı"* (Tevbe 9/118).

Bâyezid-i Bistâmî demiştir ki: "Manevi yola girişimin ilk günlerinde dört konuda hata ettim, sonra anladım ki iş benim düşündüğüm gibi değilmiş. Ben ilk halimde, benim Allah'ı zikrettiğimi, O'nu benim tanıdığımı, sevdiğimi ve aradığımı zannederdim. Terbiyenin sonuna gelince gördüm ki O'nun beni anması benim zikrimden önceymiş, yine O'nun tanıması, benim O'nu tanımamdan, O'nun sevgisi benim sevgimden, O'nun talebi benim talebimden daha önceymiş!"

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Ey yüce Rabbim! Zikredenlerden önce onları zikreden sensin. Âbidler sana yönelip senden bir şey istemeden önce, ihsanı başlatan sensin. Talep edenler daha talep etmeden önce, onlara vermeye başlayan cömert sensin. Önce ihsan edip sonra da bize verdiğin nimetleri yolunda harcamaya muvaffak edip buna bolca karşılık ve sevap veren yine sensin."[1069]

Allah'ın kulunu sevmesi, onu kötü hal ve sonuçlardan koruması, ona özen göstermesi, kendisine yaklaştırması ve huzuru için özel olarak seçmesidir.

Zamanının irşad kutbu Abdüsselâm b. Meşîş [rahmetullahi aleyh] demiştir ki: "Muhabbet, Allah'ın, cemalinin nurunu, celâl ve kemalinin kudsiyetini kendisine göstererek sevdiği kulun kalbini kendisine çekmesidir. Muhabbet şarabını içmek, vasıfların vasıflarla, ahlâkın ahlâkla, nurların nurlarla, isimlerin isimlerle, sıfatların sıfatlarla ve fiillerin fiillerle karışmasıdır."

1069 bk. İbn Acîbe, *İkâzü'l-Himem fi Şerhi'l-Hikem*, s. 535 (Beyrut 2005).

Bunun manası, Cenâb-ı Hakk'ın müşahedesinde kulun kendisini kaybetmesidir. Bu, fenâ makamıdır. Allah kendisinden razı olsun, Hazret-i Pîr (İbn Meşîş) demiştir ki:

"İlâhî muhabbetten içmek, kalbin, âzaların ve damarların bu sevgiden kana kana içerek kendinden geçmesidir. Bu, manevi terbiye ve temizlikten sonra gerçekleşecek bir haldir. Yani ilâhî muhabbetten içmek, azar azar, vakit vakit olur. Böyle olursa kul, manevi şeyleri hiç kaçırmadan müşahede etme imkânına ulaşır Buna, tasavvufta "rayy" yani ilâhî muhabbete kanma denir. Bu da manevi temizliğin kemal haline ulaşmasından sonra elde edilecek bir nimettir.

İlâhî muhabbetten herkes kendi derecesine göre içer. Bazıları, onu arada bir vasıta olmaksızın içer; ona bunu doğrudan Allah Teâlâ içirir. Bunlar çok az bulunan kimselerdir. Hem bu kimselerde galip olan hal, çoğu kez dengesini kaybetmektir. Onlardan bazısı, onu bir vasıta ile içer. Melekler, âlimler ve mukarrebînden (ilâhî yakınlığa ulaşmış) büyük zatlar eliyle içmek gibi."

Hazret burada melekleri vasıtaya bir misal olarak vermiştir. Melekler, peygamberler için bir vasıta olduğu gibi; Allah'ı iyi tanıyan âlimler ve mukarrebînden büyük zatlar da diğer insanlar için, bu yolda birer vasıtadır.

İbn Meşîş [rahmetullahi aleyh] sonra şöyle demiştir: "Muhabbet ehlinden bazısı vardır ki daha ondan bir şey içmeden sırf muhabbet kâsesini görmekle sarhoş olur. Ya ondan biraz tattıktan sonra hali nice olur bir düşün! Hele bir de onun bu ilâhî aşk şarabından içtikten, onu kana kana yudumladıktan ve içilen şeyle kendinden geçtikten sonraki halini düşün! Manevi sarhoşluk halleri farklı farklı olduğu gibi, âriflerin bu halden sonra uyanıklık halleri de farklı derecelerde olur."

Onun bu konudaki sözleri ve açıklaması için, bizim İbnü'l-Fâriz'ın *Hamriyye* adlı kasidesine yaptığımız şerhe bakınız.

Allah kendisinden razı olsun, şeyhimiz Bûzîdî demiştir ki:

"Muhabbetin üç mertebesi vardır. Bunlar, başlangıç, orta ve nihayet halidir.

Muhabbetin başlangıç derecesi âbidler, zâhidler, salihler ve müctehid âlimler gibi hak yolda hizmet gören kimselere verilir.

Muhabbetin ortası, kendilerine şevk halinin galip geldiği hal ehline aittir. Bu şevk hali onları öyle sarar ki kendilerinden birtakım şatahat türü (aklı ve ölçüyü aşan) sözler çıkar. O halin etkisiyle raks yapar, ayakta dönüp devran ederler ve bu durumda onlarda çok kere zâhirî ilim sahiplerinin yadırgayıp reddettiği haller görülür. Onlardan bazısında cezbe hali hâkim olur, hepten kendisini kaybeder. Bazısında cezbe ile birlikte bir miktar uyanıklık hali kalır. Bunlar, üzerlerinde birtakım kerametler ve hârikulade haller zuhur eden kimselerdir.

Muhabbetin nihayeti, irfan ehline verilmiştir. Onlar, Hakk'ı müşahede ve görme makamına çıkmış, ilâhî muhabbeti bir vasıta ile içip sarhoş olduktan sonra yine o vasıtanın (kâmil mürşidin) aracılığı ile kendine gelmiş kimselerdir." Onun sözlerini mana olarak naklettik.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) de bu konuda özetle şöyle der: "Âriflerin muhabbeti, müşahededen sonradır; böyle olmazsa hakiki muhabbet olmaz. Çünkü nimet ve ihsanlara bağlı olarak oluşan muhabbet, sağlam değildir. Âriflerinki ise bundan farklıdır. Kim Hakk'ı görürse O'na âşık olur. Onun cemaline âşık olarak kalbi tamamen cezbedilip alınmış bir kimse, O'ndan nasıl döner ki? Bunun için, dine muhabbetle giren kimseler hiçbir zaman dinden dönmediler."[1070]

İlâhî muhabbetin birçok alamet ve meyvesi vardır. Cenâb-ı Hak, onların bir kısmını bu âyetlerde zikretmiştir. Şöyle ki:

Allah'ı sevenler, müminlere karşı alçak gönüllüdür, yani onlara karşı tevazu ve şefkat sahibidir. Kâfirlere karşı çetin ve onurludur; onlara galiptirler. Allah yolunda cihad ederler; yani Allah yolunda nefisleri ve kötü arzularına karşı mücâhede ederler. Hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar; çünkü onlar sevdiklerinden başkasını görmezler ve gayre göre hareket etmezler.

İlahî muhabbete, yüce Allah'ın lutuf ve ihsanından başka bir yol yoktur. O, Allah'ın, bir lutfudur; onu dilediğine verir. Allah, geniş ihsan sahibidir, ihsana layık olanı en iyi kendisi bilir.

1070 bk. Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/318.

Muhabbet ilâhî bir lutuftur, fakat Allah katında sevilen kimselerle sohbet etmek, onlarla beraber olmak bu muhabbetin normal sebeplerinden biridir. Bu muhabbet ehli, Allah'ın ordusu olan velilerdir. Onları dost seçmek, kendilerine yakın olmak, Allah'a yakınlık ve ilâhî muhabbet vesilesidir. Bu aynı zamanda ilâhî nazar altına girmenin ve manevi hallere ulaşmanın yoludur. Kim Allah'ı, resûlünü ve müminleri dost edinirse bilsin ki Allah'ın taraftarları muhakkak galip geleceklerdir.

Kâfirlerle Dostluk Haramdır

Cenâb-ı Hak bundan sonra, dinine düşman olan kimselerin dostluğunu yasaklayarak şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَٓاءَۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾
وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

57. ***Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mümin iseniz Allah'tan korkun.***

58. ***Siz namaza çağırdığınız zaman bunu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu, onların gerçeği akıl edemeyen bir güruh olmalarındandır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Ey iman edenler!* Yahudi ve hıristiyanlar gibi *sizden önce kendilerine kitap verilenlerden, dininizi alay ve eğlence konusu edinenleri dost edinmeyin,* onlar bunu şiddetli inkâr ve tam anlamıyla akılsızlık yapmaktadırlar. Ayrıca müşriklerden kâfirleri de dost ve yakın arkadaş edinmeyin."

Bir diğer mana: Ehl-i kitap'tan ve müşriklerden dininizi oyun ve eğlenceye alanları veli (yönetici ve mühim işlerinizi teslim edeceğiniz arkadaş) edinmeyin.

"Eğer mümin iseniz, onları dost edinmekten *Allah'tan korkun."* Hiç şüphesiz iman, ilâhî emir ve yasakların sınırında durmayı gerektirir.

Diğer âyette şöyle buyruluyor: "Hem dininizle alay edenleri nasıl dost edinirsiniz ki *onlar namaza çağırdığınız zaman onu alay ve eğlence konusu yaparlar."*

Rivayet edildiğini göre, Medine'de bir hıristiyan, müezzinin, "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" (Ben şahitlik ederim ki Muhammed Allah'ın resûlüdür) dediğini işitince, "Allah yalancıyı yaksın!" dedi. Sonra dönüp evine gitti. Bu hıristiyanın hizmetçisi bir gece elinde ateşle eve girdi; hane halkı uyuyordu, elindeki ateşten bir kıvılcım etrafa sıçradı; evi ve içindekileri yaktı.[1071] Böylece sözünde yalancı olan yandı.

Bu âyette, ezanın dinin bir emri ve alameti olduğuna Kur'an'dan bir delil vardır.

Cenâb-ı Hak, sonra şöyle buyurdu: *"Bu, onların gerçeği akıl edemeyen bir güruh olmalarındandır."* Gerçekten sefihlik, insanı haktan cahil kalmaya ve onunla alay etmeye götürür. Akıl ise doğru olan bir şeyden cahil kalmayı reddeder, hakkı kabul eder ve ona saygı duyup yüceltir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

57-58. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hak, müminleri, kötü ahlâklı ve şerli kimselerle dostluk ve beraberlikten sakındırmıştır. Bundan, hayırlı insanlarla dostluk yapmaya teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Bu hayırlı kimseler, güzel ahlâk ve hal sahibi sûfîlerdir. Onların sohbetinde (dostluk ve beraberliklerinde) büyük bir hikmet ve pek çok hayır vardır. Allah kendisinden razı olsun, İbn Abbâd,[1072] *Hikem*'i nazımla şerhettiği eserinde şöyle demiştir:

1071 bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/469.

1072 İbn Abbâd'ın tam adı, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Abdullah en-Nefezî er-Rundî olup Şâzelî şeyhlerindendir. 792 (1390) yılında vefat etmiştir. İbn Atâullah-ı İskenderî'nin *Hikem'i* üzerine *Gaysü'l-Mevâhibü'l-Aliyye fî Şerhi'l-Hikemi'l-Atâiyye* adlı bir şerhi vardır. İbn Abbâd, *Hikem*'i ayrıca manzum olarak da şerhetmiştir. Müfessirimiz İbn Acîbe [rahmetullahi aleyh], bu nazım halindeki şerhe işaret etmektedir. İbn Abbâd hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Kara, "İbn Abbâd er-Rundî", *DİA*, 19/266-267.

"Allah yolunda kardeşliğin fazileti inkâr edilemez. Eğer onun şartlarında bir eksiklik olursa tam karşılığı alınmaz. Bunun temel şartı, bir ârifibillâh olan veli ile, bütün nefsanî haz ve düşüncelerden uzak olarak sırf Allah için kardeşlik kurmaktır. İnsanları irşad etmede onun sözü ile hali aynıdır. Onlar bizi sadece Rahmân'a davet etmektedir. Allah için sevdiğin ârifin nurları üzerinde sürekli yansır ve yayılır. Ârif, Cenâb-ı Hakk'ın özel koruması altında ilâhî rahmetle sarılmış durumdadır."

İbn Atâullah-ı İskenderî *Hikem* adlı eserinde der ki: "Hali seni hayra şevklendirmeyen ve sözü seni Allah'a sevketmeyen kimseyle beraber olma!"

Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Ehl-i Kitabın Uyarılması

Cenâb-ı Hak, bundan sonra, Ehl-i kitabı kınayarak şöyle buyurdu:

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّٓا اِلَّٓا اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا
وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُۙ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ ﴿٥٩﴾

59. ***De ki: Ey kitap ehli! Siz bizi ancak, Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilen kitaplara inandığımız için sevmiyorsunuz. Bunun bir sebebi de sizin çoğunuzun gerçekten fâsık olmasıdır.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Onlara de ki: Ey kitap ehli!* Bizden beğenmediğiniz nedir? Bizim hangi işimizi ayıplıyorsunuz? *Siz bizi ancak Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilen bütün kitaplara inandığımız için sevmeyip ayıplıyorsunuz. Bunun bir sebebi de sizin çoğunuzun, gerçek* imanın dışına çıkıp *fâsık olmasıdır.* Bizim yaptığımız, yadırganacak ve kınanacak bir iş değildir."

59. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Allah tarafından özel olarak seçilmiş veliler, şeriat ehlinin bütün ilme dayalı hallerini tasdik eder ve yaptıklarından hiçbirini inkâr etmez. Şeriatın zâhirinde kalanlar ise velilerin hallerinden çoğunu inkâr eder ve onların kusurlu olduğunu söylerler. Halbuki onların inkâr ettikleri, velilere göre kulu Allah'a yaklaştıran en faziletli şeylerdir. Onlar, inkâr edenlere şöyle der:

"Siz bizi ancak, sizin bahsettiğiiniz dinî ilimlere inandığımız için sevmiyorsunuz. Bir de siz, bizim sahip olduğumuz ilmin hakikatinden uzaksınız ve bize tahsis edilen özel halleri göremiyorsunuz."

Fakat, sadece zâhirî ilme sahip âlimler, velileri inkâr etmekte mazurdurlar; çünkü onların ilimden ulaştığı nokta bu kadardır. Eğer onların, başkasını yani halleri kendilerine aykırı gelen bir veliyi inkâr edişi, dinden anladıkları bir delile dayanıyorsa özürleri geçerlidir. Şayet onların inkârları sırf hasede ve tarafgirliğe dayanıyorsa, bu durumda onlar Allah katında mesul olup ilâhî gazap ve azabı hak ederler. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hakkı Bâtıl, Hayrı Şer Görenler

Yahudilerden bir cemaat, Resûlullah'a [sallallahu aleyhi vesellem] geldiklerinde ona,

"Ey Muhammed, bize peygamberlerden iman ettiklerini haber ver!" dediler. Hz. Peygamber de onlara, Âl-i İmrân sûresinin şu âyetini okudu:

"De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakub'un oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve (diğer) peygamberlere Rab'leri tarafından verilenlere iman ettik. Onların arasında bir ayırım yapmayız. Biz O'na teslim olduk" (Âl-i İmrân 3/84). Yahudi grubu, Hz. İsâ'nın zikredildiğini işittiklerinde,

"Biz senin dininden daha kötü bir din görmedik!" dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِؕ مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ
عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَؕ اُو۬لٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا
وَاَضَلُّ عَنْ سَوَٓاءِ السَّب۪يلِ ﴿٦٠﴾

60. ***De ki: "Size, Allah katında cezası bundan daha kötü olanları haber vereyim mi? Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı, kendilerini maymunlara ve domuzlara çevirdiği kimselerle, tâguta (puta) tapan kimselerdir. İşte onlar, mekânları en kötü olanlar ve doğru yoldan en fazla sapmış kimselerdir."***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Onlara de ki: Size,* 'Bundan daha kötü bir din görmedik!' dediğiniz din hakkında söylediğiniz sözden, *Allah katında cezası daha kötü olanı haber vereyim mi? O, Allah'ın kendilerine lânet ettiği,* rahmetinden uzaklaştırdığı, inkâr ve isyanı sebebiyle *kendilerine gazap ettiği kimselerin dinidir."* Onlar, yahudilerdir.

'Allah onları maymunlara ve domuzlara çevirdi.' Yani bazısını maymuna, bazısını domuza çevirdi. Bunlar, cumartesi yasağını çiğneyenlerdir. Allah onların gençlerini maymuna, yaşlılarını domuza çevirdi. *Ayrıca onlardan bir kısmını tâguta tapan kimseler yaptı.* Bunlar, buzağıya yahut kâhinlere tapanlardır. Veya Allah'a isyanda kendisine tâbi oldukları her şeydir.

'İşte onlar, mekânları en kötü olanlardır.' Yani en aşağı derecede ve en düşük haldedirler. Allah onların kötü halini en iyi şekilde göstersin diye, mekânlarını en kötü yapmıştır. *Onlar ayrıca, doğru yoldan en fazla sapmış kimselerdir.* Onlar, düzgün yolun ortasında sapmışlardır. Evet onlar, dosdoğru yol olan İslâm'ı terkederek, tam bir ifrat ve tefrite düşüp hak yoldan büsbütün sapmışlardır."

60. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kim, günah ve isyanlara bulaşmış, iç âlemi haset, makam sevgisi ve dünya hırsı yanında diğer kalp hastalıklarıyla dolu iken, kalkar da velileri tenkit ederek onlara dil uzatırsa kendisine denir ki:

"Sana asıl kötü ve şerli olanı haber vereyim mi? O, günah ve isyanları sebebiyle Allah'ın huzurundan uzaklaştırdığı, kalp hastalıkları sebebiyle kendisine gazap ettiği ve kalbini gayb nurlarını görmekten çevirdiği kimsedir. İşte bu, hali en kötü ve hak yoldan en fazla sapmış kimsedir. Her kim, Allah'ı zikredenleri tenkit ve kötüleme ile uğraşırsa kalbi gaflet ve kasvet (katılık) ile perdelenir, tersine çevrilir; hatta Allah korusun, o, bu halde kötü (imansız) ölüme kadar gider.

Yahudilerin İkiyüzlülüğü

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yahudilerin nasıl bir nifak içinde olduklarını şöyle haber verdi:

وَإِذَا جَاءُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ ۚ
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾

61. ***Onlar, yanınıza inkârla girip yine inkârla çıktıkları halde size geldiklerinde "inandık" derler. Allah onların gizlediklerini çok iyi bilmektedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak, yahudilerin kötü hallerinden bahsederek şöyle buyurdu: "*Onlar, size gelip, yanınıza girdiklerinde,* size katıldıklarını dile getirerek, *'Sizin dininize inandık!' derler. Halbuki onlar, yanınıza girdiklerinde, kalpleri inkâr içindeydi, yanınızdan çıkarken de yine inkâr içinde çıktılar.* Onlara, hiçbir vaaz ve uyarı fayda vermedi, bilakis onlar dıştan size uyduklarını söylediler, içte nifaklarını gizlediler. *Allah onların gizlediklerini çok iyi bilmektedir;* bunun için onları ahirette bütün insanların önünde rezil edecektir."

61. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Kimin için ezelde ilâhî huzurdan tart ve uzaklaştırılma takdir edilmişse onun muhabbet ehli kimselere karışması kendisine bir fayda vermez; bilakis o, onların yanına girdiği gibi çıkar. Bu kimseye hiçbir vaaz ve uyarı fayda vermez. Hiçbir nasihatçi ve uyarıcı ona bir şey kazandırmaz. Fakat kime ezelde ilâhî inâyet takdir edilmişse o, muhabbet ehli velilerin yanından hidayete kavuşmuş ve hakka riayeti öğrenmiş olarak çıkar. Girerken en düşük halde olsa da en yüksek makamda dışarı çıkar. Çünkü meşhur hadiste belirtildiği gibi,[1073] Allah dostları öyle kimselerdir ki onlarla samimiyetle birlikte olan kimse, şakî (rahmetten mahrum) olmaz. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Yahudilerin Diğer Kötü Sıfatları

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, yahudilerin diğer kötü sıfatlarını zikrederek şöyle buyurdu:

وَتَرٰى كَث۪يرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَۜ لَبِئْسَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ
وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَۜ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللّٰهِ مَغْلُولَةٌۜ
غُلَّتْ اَيْد۪يهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُواۢ بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِۙ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاۤءُۜ
وَلَيَز۪يدَنَّ كَث۪يرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًاۜ وَاَلْقَيْنَا
بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاۤءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۜ كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ
اَطْفَاَهَا اللّٰهُۙ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًاۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٦٤﴾

62. ***Onlardan birçoğunun günah, düşmanlık ve haram yemede yarıştıklarını görürsün. İşledikleri iş ne kadar kötüdür!***

1073 Hadis için bk. Buhârî, Daavât, 66; Tirmizî, Daavât, 129.

63. ***Din adamları ve âlimleri onları, günah konuşmaktan ve haram yemekten menetselerdi ya! Onların yaptıkları ne kötüdür!***

64. ***Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır** (sıkıdır)" **dediler. Söyledikleri söz yüzünden elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar!*** *(Durum onların dediği gibi değil),* ***bilakis, Allah'ın iki eli de açıktır; dilediği gibi ihsan ve infak eder.***

Şüphesiz, sana Rabb'inden indirilen şeyler, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü artırır.

Biz onların aralarına, kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kin attık. Onlar her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa *(fitneyi körüklemişlerse)* ***Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; Allah ise bozguncuları sevmez.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Ey Muhammed veya ey görme yeteneğine sahip olanlar! *O yahudilerden birçoğunun günahta,* yani isyanlarda ve nefislerinin hoşlandığı haram işlerde *yarıştıklarını görürsün.* Onların ayrıca, başkasının malına, ırz ve canına saldırı gibi diğer insanlara yönelik düşmanlıkta, rüşvet, faiz ve diğer yollarla haram yemede yarıştıklarını görürsün. *İşledikleri iş ne kadar kötüdür!"* Yani bu yaptıkları çok kötüdür ve çirkinlikte son noktadır.

"Din adamları ve âlimleri onları, günah konuşmaktan yani yalandan *ve haram yemekten menetselerdi ya! Onların yaptıkları,* yani gördükleri kötülükler karşısında sükût etmeleri ve yaptıklarını inkâr ve reddetmemeleri *ne kadar kötüdür!"*

Bu işin bir kötü yanı da, onu yapanların yaptıklarını bilerek, inceleyerek ve araştırarak yapmalarıdır (Yani onlar, halktan gelen menfaatlerini korumak için onların yaptıkları kötü işlere bile bile sükût etmişlerdir). Hiç şüphesiz âlimlerin ve idarecilerin günahlara karşı sükût edip onu değiştirmeyi ihmal etmesi, isyanlara düşmekten daha çirkin ve daha tehlikelidir. Bunun için bu işi yapanların şiddetle kötülenmesi hak oldu. Ayrıca, kötülüğü değiştirmeyi terketmekte, yapmacık bir durum ve yalakalık vardır.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Bir adam, bir topluğun içinde yaşar ve gözleri önünde günahlara dalar da, ona mani olmazlarsa Allah Teâlâ'nın hepsine umumi bir azap göndermesi yakındır."[1074]

Bu konuda Cenâb-ı Hak da şöyle buyurmuştur:

"Öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden yalnız zulmedenlere (günah işleyenlere) dokunmakla kalmaz, hepinizi yakar" (Enfâl 8/25).

Demek ki iyiliği emir ve kötülükten sakındırmayı terketmenin vebali, günahlara dalmanın vebalinden daha büyüktür; bu sebeple bu işi terkedenlerin kınanması daha büyük oldu.

Cenâb-ı Hak sonraki âyette, onların günah konuşmaları içinde yer alan bazı çirkin sözlerini açıklayarak şöyle buyurdu:

"Yahudiler, 'Allah'ın eli bağlıdır' dediler." Yani, "Eli sıkıdır, cimridir, bolca rızık vermez" dediler.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] yalanlamalarının uğursuzluğu yüzünden yahudilere, bir sene ciddi bir kıtlık isabet etti; o zaman bu çirkin sözü söylediler. Bu sözü söyleyen içlerinden sadece Finhâs b. Âzûrâ idi, fakat onlar onun sözünü onayladıkları için söz hepsine birden nisbet edildi.

"Eli bağlı" ifadesi, kinaye yoluyla cimriliği anlatmak için, "eli açık" ifadesi de cömertliği anlatmak için kullanılır. Şu âyet de bu manadadır:

"Elini boynuna bağlama (cimri olma), onu büsbütün de açma (elindeki malı ölçüsüz saçıp savurma)" (İsrâ 17/29).

Cenâb-ı Hak, sonra onlara şöyle cevap verdi:

"Söyledikleri söz yüzünden elleri bağlansın!" Bu onlar için bir beddua olabileceği gibi, başlarına gelecek durumdan bir haber verme de olabilir. Ellerinin bağlanması, dünyada esir alınmak ve yakalanıp cezalandırılmak şeklinde olabileceği gibi; ahirette elleri zincirlere vurulup

---

1074 Taberânî, *el-Kebîr*, nr. 2384.

cehennemde boyunlarına bağlı vaziyette azap görmeleri de anlatılmış olabilir.

Cenâb-ı Hak, âyetin devamında şöyle buyurdu: *"Durum öyle değil; bilakis, Allah'ın iki eli de açıktır."* Yani, Allah'ın nimetleri kulları üzerine saçılmıştır; O, gece gündüz onlara bolca ihsan etmektedir.

Yahudiler tekil ifadeyle, "Eli bağlıdır" dediler, onlara karşılık olarak âyette, *"O'nun iki eli açıktır!"* dendi. Bu onlara kuvvetli bir cevap vermek içindir. Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın cömertlik ve ikramını etkili bir ifadeyle anlatmak için böyle dendi. Nitekim biri, çok cömert ise kendisinden söz edilirken, "Filanın iki eli açık" denir.

Yahut, *"O'nun iki eli açıktır"* âyetiyle, kinaye yollu Allah'ın dünya ve ahiret nimetleri anlatılmıştır. Yahut bununla, Allah'ın istidrâc olarak (kulu azdırıp azaba yaklaştırmak için) verdiği nimetlerle, ikram olarak verdiği iki değişik nimet türü anlatılmıştır.

Cenâb-ı Hak, sonra bunu şu sözüyle tekit etti: *"O, dilediği gibi ihsan ve infak eder."* Yani Allah, kendi tercihiyle dilediği gibi, hikmeti gereği bazan nimetini genişletir, çok verir; bazan daraltır, az verir.

Onların inkârla basiretleri kör olduğu ve günahlarla kalpleri katılaştığında, her ne zaman Kur'an'la uyarılsalar azgınlık ve taşkınlıkları artmaktadır. Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurdu:

"Şüphesiz sana Rabb'inden indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü artırır." Çünkü onlar küfür ve isyan halinde son derece katı ve bağnazdırlar, bu sebeple Kur'an'dan işittikleri her şey onların azgınlık ve inkârını artırmaktadır. Hasta olan bir kimsenin sıhhatli kimselere yarayan gıdaları aldığında hastalığının artması gibi, inatçı kâfirlerin de Allah'ın âyetlerinden inkârları artar.

Yahudilerin kötü hallerinden biri de, kalplerinin düşmanlık ve kinle birbirinden kopuk olmasıdır. Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurdu:

"Biz onların aralarına, kıyamete kadar sürecek düşmanlık ve kin attık." Artık onların kalpleri hiçbir zaman uyum içinde olmaz ve fikirleri aynı noktada toplanmaz.

"Onlar her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi körüklemişlerse) Allah onu söndürmüştür." Yani onlar her ne zaman Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] ile harp etmek isteseler veya ona bir kötülük dokundurmak isteseler, Allah, aralarına, şerlerini defedecek bir çekişme atarak onları geri çevirir, tuzaklarını boşa çıkarır. Yahut onlar, düşmanlarıyla harp etmek istediklerinde, Allah onları hezimete uğratır. Gerçekten de yahudiler Tevrat'ın hükmüne aykırı hareket ettiklerinde Allah onlara Buhtunnasr'ı musallat etti. Sonra yahudiler yine yeryüzünde fesat çıkarttılar, o zaman Allah onlara Fıtrus[1075] er-Rûmî'yi musallat etti. Sonra yine fesat çıkardılar; Allah kendilerine Mecûsîler'i musallat etti. Sonra yine fesat çıkardılar; Allah kendilerine müslümanları musallat etti. Sanki onların işi gücü fesat çıkarmaktır; bunun için Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurdu:

"Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Yani, harpleri ve fitneleri ateşleyerek, haramları işleyerek, müslümanlara hile ve tuzak için çalışarak habire fesat çıkarırlar. *Halbuki Allah bozguncuları sevmez;* onların yaptığından razı olmaz, onlara ancak kötü hale düşürmek ve ceza ile karşılık verir."

62-64. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî), âyetin tefsirinde demiştir ki: "Âyette, Allah'ın hukukunu iyi bilen rabbânî âriflerle, Allah'a isyan edenlere azabının, itaat edenlere de sevabının olduğunu bilen âlimlere bir uyarı vardır. Bu uyarı onlara, hakkı inkâr eden, haddi aşan, hak yoldan çıkıp nefis yoluna meyleden kimseleri uyarma konusunda sessiz kalmamaları için yapılmıştır. Hak Teâlâ, şu mesajı verdi: Kim dininde gevşeklik gösterirse âlim ve rabbânî de olsa azaba uğrar."[1076]

Bir haberde şöyle nakledilmiştir: *"Bir âlim, bir kötülük görür de (yapanı uyarma imkânı ve gücü olduğu halde) sükût ederse Allah'ın lâneti üzerine olsun!"*

1075 Bu isim Bıtrus, Taytûs ve başka şekillerde de söylenmektedir. bk. Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 2/50 (Beyrut 2002); Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/177; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, 2/476 (Beyrut 2004).

1076 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/320.

Kısaca, rabbânî âriflerin kötülükten nehyetmesi çoğu defa, güzel hali ve yüksek himmeti ile olur. Ma'rûf-i Kerhî'nin ve diğer velilerin yaptığı gibi. Âlimlerin kötü işleri nehyetmesi ise sözle olur. Bu konudaki geniş açıklama ve velilerin himmetle kötü işleri düzeltme örnekleri daha önce (Âl-i İmrân sûresinin 104 ve 110. âyetlerinin tefsirinde) geçti. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Ehl-i Kitabı İman ve Takvaya Davet

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, Ehl-i kitabı İslâm'a girmeye teşvik ederek şöyle buyurdu:

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ
جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ
مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْۜ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌۜ
وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَٓاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾

65. ***Eğer Ehl-i kitap iman edip isyandan sakınsalardı, elbette biz onların kötülüklerini örter ve onları naîm cennetlerine korduk.***

66. ***Eğer onlar Tevrat, İncil ve Rab'lerinden onlara indirilen hükümleri hakkı ile yerine getirselerdi şüphesiz üstlerinden ve ayaklarının altından akan nimetleri yerlerdi*** *(maddi-manevi, yer altı ve yer üstü nimetlerine ulaşır, refah içinde yaşarlardı).* ***Onlardan orta halde olup haddi aşmayan bir grup vardır; fakat onların çoğu ne kötü iş yapmaktadır!***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "*Eğer Ehl-i kitap,* yahudi ve hıristiyanlar, Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] ve getirdiklerine *iman edip* belirttiğimiz *isyan ve çirkin hallerinden sakınsalardı, elbette biz onların* geçmişteki *kötülüklerini örter,* kendilerini onlardan hesaba çekmez ve *onları* müminlerle birlikte *naîm cennetlerine korduk.*"

Bu âyette şuna işaret edilmektedir: Müslüman olan bir kimse geçmişinde ne kadar büyük günah işlerse işlesin, İslâm, geçmişi temizler. Bir Ehl-i kitap, yahudi ve hıristiyan İslâm'a girmeden cennete giremez.

Devamındaki âyette şöyle buyruluyor: *"Eğer onlar,* aralarında bir ayırım yapmadan içindekilere iman ederek, öğrettiklerine boyun eğerek, hükümlerini yerine getirerek *Tevrat ve İncil'in hükümlerini ayakta tutsalardı ve Rab'lerinden kendilerine indirilenlere iman etselerdi;* yani Allah tarafından indirilen diğer kitaplara ve bu arada Kur'an'a iman etselerdi. Çünkü onlar, diğer kitaplara ve Kur'an'a imanla mükellef olduklarından, onlar da kendilerine indirilmiş kitaplar hükmünde olmaktadır. Evet, eğer bunları yapsalardı, *hiç şüphesiz üstlerinden ve ayaklarının altından akan nimetleri yerlerdi."* Yani biz, göğün ve yerin bereketini onlar için akıtarak rızıklarını genişletir, kendilerine bolca nimetler verirdik.

Bir değer mana: Üstlerinden, ağaçların bolca meyvelerinden, ayaklarının altından da bereketli arazi ürünlerinden yerlerdi.

Bir diğer mana: Ağaçların dallarındaki meyveleri kopararak üstlerinden, yere düşenleri toplayarak ayaklarının altından yerlerdi.

Âyetin asıl muradı, onların rızıklarının kısılması ve yaşadıkları kıtlığın sebebini açıklamaktır; o da, inkâr ve isyanlarının uğursuzluğudur; yoksa ilâhî kudretin bunu kaldırmaktan âcizliği değildir.

Eğer onlar, zikrettiğimiz şeyleri hakkıyla yerine getirselerdi, biz onlara genişlik verirdik ve onlar için iki dünyanın hayrı hâsıl olurdu.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Onlardan orta halde olup haddi aşmayan* ve hakta kusur etmeyen *bir grup vardır.* Onlar, Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] iman edenlerdir. Fakat *onların çoğu ne kötü iş yapmaktadır!* Onların yaptıkları çok kötüdür."

Âyette, bir taaccüp ifadesi vardır. Yani, onların ameli ne kadar kötüdür! Bu, inkârda inatlaşmak, gerçeği saptırmak, haktan yüz çevirmek, düşmanlıkta haddi aşmaktır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

Hâşiye'de[1077] der ki: "Bu âyette, Ehl-i kitabın birçok fırkaya ayrılacağını bildiren hadislere bir şahit mevcuttur. Aynı şekilde şu âyet de,

1077 Burada zikredilen *Hâşiye*, İbn Acîbe'nin tarikat silsilesindeki şeyhlerden Abdurrahman-ı Fâsî'nin (v.1036/1626) *Celâleyn Tefsiri* üzerine yazdığı *Hâşiye*'dir.

bu ümmetin içinden farklı grupların çıkağına şahitlik etmektedir: *'Yarattıklarımızdan öyle bir ümmet vardır ki onlar hakka sevkederler ve adaletle hüküm verirler'* (A'râf 7/181). Bu fırka, bu ümmetin içindeki kurtuluşa eren ümmettir." Yani onlar kulları, Hak ile Hakk'a sevkederler ve bütün işlerinde hak üzere adaletle davranırlar.

65-66. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kim, kâmil imanı elde eder ve kâmil manada takva haline ererse Allah ona ilim rızıklarını bolca akıtır, onun için anlayış hazineleri açılır, marifet cennetine girer, artık nimetlerin sunulduğu cennete bile iştiyak duymaz.

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) âyetin tefsirinde demiştir ki: "Eğer onlar, gerçek marifete erselerdi Allah'ın gayb hazinelerinden gelen rızıklarını Allah'ın manevi yakınlığı içinde yerlerdi; tıpkı gökten kendilerine helva, et ve sofra inen kimselerde olduğu gibi. Onlar, bütün vasıta ve sebepleri aradan (gönüllerinden) çıkarttıkları halde, kendileri için yeryüzünün bütün hazineleri açılırdı."[1078]

Kuşeyrî, âyete şu manayı vermiştir: Eğer onlar, taat yoluna girselerdi biz onlara geçim sebeplerini genişletir ve hayatı onlara kolaylaştırırdık. Onlar sağa gitseler, hayırla karşılaşır; sola gitseler kolaylık bulurlardı."[1079]

Hakkı Tebliğ ve İlâhî Himaye

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette peygamberine, fitnecilere hiç aldırış etmeden hakkı tebliğ etmesini emrederek şöyle buyurdu:

يَٓا اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ
رِسَالَتَهُۜ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾

1078 Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/321.

1079 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 2/124.

67. Ey Resûlüm! Rabb'inden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Resûlüm! Rabb'inden sana indirilen bütün gerçekleri* hiç kimsenin hatırına bakmadan ve hiçbir zarardan korkmadan *tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan;* sana emrettiğim gerçeklerin hepsini tebliğ etmez ve ondan bazı şeyleri gizlersen, *O'nun peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun."* Yani, sanki sen Rabb'inin davetinden hiçbir şeyi tebliğ etmemiş olursun; çünkü onun bir kısmını gizlemek, hepsine halel getirir, bütününü bozar. Bu iş, namazın bazı farzlarını terketmek gibi olur. Bu ayrıca, peygamber için farz olan emaneti ihlal eder; emanet ihlal olunca davet bozulur; bu ise bir peygamber için düşünülemez.

Âyet şöyle devam ediyor: "Ey Resûlüm, insanlardan eziyet gelir korkusu seni dini tam olarak tebliğden alıkoymasın; hiç şüphesiz *Allah seni insanlardan koruyacaktır;* sen O'nun güvencesi ve koruması altında olacaksın. *Doğrusu Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.* Onlara sana vermek istedikleri zarara ulaşma imkânı vermez."

Gerçekten, siyer kitaplarında geçtiği gibi, birileri Resûlullah'ı öldürmek için birçok defa teşebbüste bulunmuşlar, fakat Allah onlara hep engel olmuştur.

Hz. Peygamber [sallallahu aleyhi vesellem] bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Allah beni peygamber olarak gönderdiği zaman, insanların beni yalanladığını görünce içim çok daraldı, daha sonra Allah bana, 'Eğer emrettiklerimi tebliğ etmezsen sana azap ederim!' diye vahyetti ve beni özel korumasına aldı; o zaman güçlendim."[1080]

1080 Aynı konuda bk. Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 204 (nr. 402); İshak b. Râhûye, *Müsned*, nr. 443; Zeylaî, *Tahrîcü'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, nr. 425 (Riyad 1414); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/116-117; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 6/180.

Enes [radıyallahu anh] şöyle nakletmiştir: Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] bazı sahabiler tarafından korunurdu. *"Allah seni insanlardan korur"* âyeti inince, Resûl-i Ekrem, deriden yapılmış çadırının içinden başını dışarı çıkararak, kendisini bekleyenlere,

"Ey insanlar, artık dağılıp gidebilirsiniz, hiç şüphesiz Allah beni insanlardan koruyacaktır" buyurdu.[1081]

Âyetin zâhirî ifadesi, Allah'ın indirdiği her şeyin tebliğ edilmesini gerektiriyor, fakat herhalde bundan murat, kulların maslahatıyla ilgili ve indirilmesiyle bilinmesi istenilen şeylerdir (yoksa Hz. Peygamber'e vasıtalı ve vasıtasız indirilen her şey değildir). Gerçekten öyle ilâhî sırlar vardır ki onları halka ifşa etmek haramdır. Bu açıklama Beyzâvî'ye aittir.

67. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Vertecübî (Rûzbihân-ı Baklî) bu âyetin tefsirinde demiştir ki: "Allah Teâlâ peygamberine, kulluk hükümleriyle ilgili kendisine indirdiği şeyleri halka tebliğ etmesini emretti; fakat ona, Rabb'i ile arasında kalacak sırları onlara öğretmesini emretmedi. Aynı şekilde, Allah ile peygamberleri ve velileri arasında kalacak sırlar vardır. Sonra Allah şöyle buyurdu: "Seni Allah korur." Yani, senin bana varan yolunda, insanlardan birinin seni bir yanıltma, karışıklık ve hileye düşürmesinden Allah seni korur. Bu, peygamber göndermede kendi ihtiyarı ile hareket ettiği içindir.

Peygamberlerdeki risaletin hakikati, rubûbiyyet nurlarının kalbinde zuhur etmesi ve kulluk hükümlerinin, onun sırrında açıklanmasıdır. Üstat Kuşeyrî der ki: *"Allah seni insanlardan korur"* âyeti hakkında şöyle de denilmiştir ki: Allah seni korur, böylelikle vehim denizine dalmazsın, insanları ve eşyayı olduğu gibi müşahede edersin, onların başının ve sonunun yokluğa gittiğini görürsün ..." Vertecübî'nin nakli burada bitti.[1082]

Yine Kuşeyrî bu âyetin tefsirinde der ki: "Sana vahyettiğimiz hiçbir şeyi, Rabb'inden başkasını dikkate alarak gizleme; çünkü gerçekte onlar, üzerlerinde ilâhî kudretin hükümlerinin cereyan ettiği şekillerden

---

1081 Tirmizî, Tefsîru Sûre, 6 (nr. 3046); Hâkim, *Müstedrek*, 2/313; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/569-570.

1082 Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/322.

başka bir şey değillerdir. Sonra Allah şöyle buyurdu: *'Allah seni insanlardan korur.'* Yani, Allah senin zâhirine onların bir eziyet dokundurmasından korur."[1083]

Bundan sonra, ona hiçbir düşman musallat olmadı; yani onun için daha önce olduğu gibi, herhangi bir yaralanma ve benzeri sıkıntı meydana gelmedi. Âyetteki muradın, Allah'ın, Hz. Peygamber'i [sallallahu aleyhi vesellem] ölümde koruması olduğu da söylenmiştir. Âyete şu mana da verilmiştir: "Allah senin sırrını (gönlünü) insanlardan korur; artık sende insanlardan yana bir çekinme ve huzursuzluk meydana gelmez."

Şeyhimiz Sülemî demiştir ki: "Âyetin manası hakkında şöyle denilmiştir: Allah, senden onlara bir yöneliş olmaması veya senin onlarla meşgul olup kalbinin Hak'tan kopmaması için seni onlardan korur."[1084]

Bu konuda ben (İbn Acîbe) derim ki: Hz. Peygamber'in [sallallahu aleyhi vesellem] iç âlemindeki sadakati işin başından beri mevcuttur; çünkü bu, onun Allah'ın resûlü olmasının zaruri bir gereğidir. Allah Resûlü bir yana, bu durum, ona tâbi olan irşada izinli kimselerde de gerçekleşen bir haldir. Resûl-i Ekrem'in korunması, zâhiriyle ilgilidir yahut Vertecübî'nin de (Rûzbihân-ı Baklî) işaret ettiği gibi, onun gittiği hak yolunda bir aldatma, karışıklık ve hile ile karşılaşıp halinin bozulmasından korunmasıdır. Bu açıklama, (*Celâleyn Tefsiri* üzerine) hâşiye yazan Abdurrahman-ı Fâsî'ye aittir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

Hak Kitapla Amel Etmeyenin Bir Kıymeti Yoktur

Cenâb-ı Hak, bundan sonraki âyette, resûlünün davet ettiği hak dinden uzaklaşanların yaptıklarının bâtıl olduğunu belirterek şöyle buyurdu:

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَيْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ
وَالْاِنْجِيلَ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ

1083 Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, 2/124-125.

1084 bk. Baklî, *Arâisü'l-Beyân*, 1/322.

68. Resûlüm de ki: "Ey kitap ehli! Siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabb'inizden size indirilen hükümleri hakkıyla uygulamadıkça, hiçbir şey üzere değilsiniz ...

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Ey Muhammed, onlara de ki:* Ey *kitap ehli,* yahudi ve hıristiyanlar! *Siz Tevrat'ı, İncil'i ve* Muhammed'in [sallallahu aleyhi vesellem] diliyle *Rabb'inizden size indirilen hükümleri hakkıyla uygulamadıkça,* din olarak geçerli ve kabul edilir *bir yol üzerinde değilsiniz."*

Allah'ın indirdiği hükümleri ayakta tutmanın içine, Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] iman etmek ve onun hükmüne boyun eğmek de girmektedir. Hiç şüphesiz bütün ilâhî kitaplar, kendisini ilâhî mucizelerin tasdik ettiği peygamberlere iman ve itaat etmeyi emretmekte ve hepsi ona itaatin farz olduğunu söylemektedir. Bugün için Tevrat ve İncil'in ihya edilmesinden ve hükümlerinin ayakta tutulmasından murat, içindeki bütün hükümleriyle değil, iman esaslarını tasdik etmek ve amelden kaldırılmamış hükümleriyle amel etmektir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

68. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Âyette Ehl-i kitaba söylenen şeyler, işaret yoluyla bu ümmet-i Muhammed'e de söylenir ve onlara denir ki:

"Kitabınız Kur'an'ı ayakta tutmadıkça, amel ve hal olarak nazarı itibara alınacak bir durumda olmazsınız. Bunun için onun helâlini helâl, haramını haram bilirsiniz, onun çizdiği hudutlarda durur, emirlerine sarılır, yasaklarından kaçınırsınız. Ayrıca peygamberinizin sünnetini yaşamadıkça da nazarı itibara alınacak bir amel ve hal sahibi olamazsınız. Bunun için onun fiillerine uyarsınız, edepleriyle süslenirsiniz ve gücünüz nisbetinde onun ahlâkı ile ahlâklanırsınız (Bunları yaparsanız, Allah katında bir kıymetiniz olur; yoksa hiçbir şey değilsiniz)."

Bunun için seleften biri (Süfyân b. Uyeyne) şöyle demiştir:

"Bana Kur'an'dan, *'Ey Ehl-i kitap, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabb'inizden si: indirilenleri hakkı ile ayakta tutmadıkça hiçbir şey değilsiniz!'* âyetinden dah ağır gelen bir âyet yoktur."[1085]

Cenâb-ı Hak, sonra, yahudilerin azgınlık ve taşkınlıklarını zikred rek şöyle buyurdu:

...وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَاناً وَكُفْراًۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾

... Hiç şüphesiz, Rabb'inden sana indirilenler, onlardan çoğunu küfür ve azgınlığını artırır. Artık sen kâfir bir topluluk için üzülme!

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Hiç şüphesiz, Rabb'inden sana* Kur'an v vahiy olarak *indirilenler, yahudilerden çoğunun içinde bulundukları azgınl ve inkâr hallerini artırır. Sen, kâfirler için üzülme,* kendilerine tebliğ ett ğin şeyden dolayı, onların küfür ve azgınlıklarının artmasından dola üzülme! Hiç şüphesiz bunun zararı onlara ulaşır; dünyada ve ahiret yakalarını bırakmaz.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Râfi' b. Hârise, Sellâm b. Mi kem, Mâlik b. Sayf ve Râfi' b. Hermele, yahudilerden bir grupla birlik Resûlullah'ın [sallallahu aleyhi vesellem] yanına geldiler ve,

'Ey Muhammed, sen, İbrahim'in milleti (dini) üzere olduğun Tevrat'a ve Musa'nın peygamberliğine iman ettiğini ve hepsinin hak o duğunu söylüyormuşsun, öyle mi?' dediler, Hz. Peygamber de,

'Evet, fakat sizler, dininize sonradan bir şeyler eklediniz, kitabınızdaki hi kümleri gizlediniz ve değiştirdiniz!' dedi. Bunun üzerine onlar,

1085 bk. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî,* 13/92; Buhârî, Rikâk, 19.

'Biz, elimizde bulunan şeylerin (mevcut Tevrat'ın ve dinin) hak olduğuna inanıyoruz, ona tâbi oluyoruz; seni tasdik etmiyoruz ve sana uymuyoruz!' dediler. Bunun üzerine haklarında bu âyet indi."[1086]

68. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine inâyet ve muhabbetini takdir buyurduğu güzel itikad ve muhabbet ehli kimselerin hali şudur: Onların tâbi olduğu şeyhlerinin feyiz, ilim, nur ve sırları arttıkça, bu onların yakîn, iman ve irfanını artırır; kalplerinde ve sırlarında bunun halâvetini bulurlar, Allah'a yakınlıkları ve müşahede halleri artar. Allah'ın haklarında ilâhî huzurdan kovulma ve uzaklık takdir ettiği inatçı kimseler ise Allah dostlarının ilim ve nurlarının arttığını işittiklerinde, bu onların azgınlık ve haktan uzaklığını artırır. Bu gibi kimseler önemsenmemeli, kendilerine iltifat edilmemeli ve halleri ciddiye alınmamalıdır. Hiç şüphesiz Allah onların şerlerini defetmeye yeterlidir. Hayırlı işlerde muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Her Milletin Davet Edildiği Din: İslâm

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, bütün milletleri İslâm'a teşvik ve davet ederek şöyle buyurdu:

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِؤُنَ وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾

69. ***Hiç şüphesiz iman edenler, yahudiler, Sâbiîler ve hıristiyanlardan kim Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih amel işlerse onlara hiçbir korku yoktur ve onlar asla üzülmezler.***

1086 İbn Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, 8/572 (Riyad 2003); İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/1174 (Riyad 1997); Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 3/120.

Hiç şüphesiz Hz. Muhammed'e [sallallahu aleyhi vesellem] iman edenler yahudiler, sâbiîler ve hıristiyanlardan kim şirk koşmadan, peygamberler arasında bir ayırım yapmadan hakiki manada Allah'a ve ahiret gününe iman ederek salih amel işlerse onlara hiçbir korku yoktur ve onlar asla üzülmezler.

Sâbiîler, Hıristiyanlık ile Mecûsîlik arasında bir dine sahip kavimdir. Yahut yıldızlara tapanlara bu isim verilmiştir. Onların, Hz. Nuh'un [aleyhisselâm] dini üzere kalan ve yaşayan kimseler olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas [radıyallahu anh] demiştir ki: "Bu âyet, *'Kim İslâm'dan başka bir din ararsa o (bulduğu din ve yol), kendisinden asla kabul edilmeyecektir'* (Âl-i İmrân 3/85) âyetiyle neshedilmiş, hükmü kaldırılmıştır."

Şöyle de denilmiştir: Bu gruplardan kim, sahih bir iman ile iman ederse ona bu ecir vardır. Buna göre âyetin müminler için manası, müminlerden kim ölene kadar hak dinde sabit kalırsa bu sevaba ulaşır, demektir. Mümin olmayanlar için verilecek mana ise şudur: Onlardan kim İslâm'a girer, salih amel işler ve o hal üzere ölürse bu müjdeye ulaşır. Buna göre, âyette nesih yoktur.

Âyet hakkında şöyle bir yorum da yapılmıştır: Bu âyet, Resûlullah [sallallahu aleyhi vesellem] peygamber gönderilmeden önceki kimselerle ilgilidir. Bu durumda da nesih olayı yoktur. Bu açıklama İbn Cüzey'e aittir.[1087]

69. Âyetin Tasavvufî İşaretleri

Yüce Allah'ın kullarından istediği, elde etmeleri için teşvik ettiği, dünya ve ahirette her türlü felaketten kurtuluş sebebi yaptığı şeyler özetle üç tane olup şunlardır:

1. Allah'a hakiki manada iman etmek ve bu imanda yüce mâbudunu müşahede makamına yükselmektir.

1087 İbn Cüzey, *et-Teshîl li-Ulûmi't-Tenzîl*, 1/85.

2. Ölümden sonra dirilmeye ve sonrasındaki hayata hakiki olarak iman etmek. Bu iman öyle olmalı ki ahireti sürekli gözü önünde tutmalı, onu kendine çok yakın bilmeli, sanki ahiret hayatı başlamış da onu seyrediyor gibi olmalıdır; çünkü her gelecek olan şey yakın sayılır.

3. Kul olduğunu göstermek ve Cenâb-ı Hakk'ın rabliğine saygı ve zatını yüceltmek için, ifrat ve tefrite düşmeden, gücü nisbetinde dine uygun sağlam ameller işlemek. Hayırlarda muvaffak olmak ancak yüce Allah'ın yardımıyla mümkündür.

Peygamberlerini Öldüren Kavim

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, işledikleri büyük suç sebebiyle, özellikle yahudileri kınayarak şöyle buyurdu:

لَقَدْ اَخَذْنَا ميثَاقَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ وَاَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمْ رُسُلاًۜ كُلَّمَا
جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُهُمْۙ فَر۪يقاً كَذَّبُوا وَفَر۪يقاً يَقْتُلُونَ
﴿٧٠﴾ وَحَسِبُٓوا اَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَث۪يرٌ مِنْهُمْۜ وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

70. ***Şüphesiz biz İsrâiloğulları'ndan sağlam söz aldık ve onlara peygamberler gönderdik. Onlara her ne zaman nefislerinin hoşlanmadığı şeyleri*** (ilâhî hükümleri) ***getiren bir peygamber geldiyse, bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler.***

71. ***Onlar, başlarına bir bela gelmeyecek zannederek*** (hakka karşı) ***kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah tövbelerini kabul etti. Sonra içlerinden çoğu yine*** (hakka karşı) ***kör ve sağır kesildi. Allah onların yaptıklarını görmektedir.***

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: *"Şüphesiz biz İsrâiloğulları'ndan,* Tevrat'ın hükümleriyle amel edeceklerine dair *sağlam söz aldık ve onlara* bu sözü yenileyecek, onu tekrar hatırlatacak ve sözlerine vefa göstermeye teşvik edecek *peygamberler gönderdik. Onlara her ne zaman bir peygamber,* Allah katından, *nefislerinin hoşlanmadığı şeyleri,* hevâlarına ters ilâhî hükümleri ve meşakkatli taatleri *getirdiyse onlardan bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler.* Davud ve Süleyman gibi bir grubu yalanladılar; Zekeriyya ve Yahya gibi, bir grubu yalanladıktan sonra öldürdüler; Hz. İsa'yı da öldürmeye kastettiler. Resûlüm, o yahudilerin sana yaptıklarına şaşma; çünkü geçmişte dedeleri de hep böyle yaparlardı.

"Onlar, peygamberleri öldürmek ve yalanlamakla *başlarına bir bela gelmeyeceğini zannederek,* hidayet yolunun delillerine veya dine karşı *kör gibi davrandılar.* Buzağıya taptıklarında yaptıkları gibi, kendilerine yapılan nasihat ve uyarıya karşı *sağır kesildiler. Sonra* tövbe ettiklerinde *Allah tövbelerini kabul etti. Sonra* peygamberlerini öldürüp kanlarını akıttıklarında *içlerinden çoğu yine* aynı hale devam etti, *hakka karşı kör ve sağır kesildi,* içlerinden çok azı hidayet üzere kaldı. *Allah onların yaptıklarını görmektedir;* onlara amellerine uygun karşılığı verecektir."

70-71. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Allah Teâlâ, bütün insanlardan, babaları Hz. Âdem'in [aleyhisselâm], üstlendiği ilâhî emaneti taşıma konusunda söz aldı ve onlara bunu taşıma konusunda verdikleri sözü hatırlatacak, bu emaneti kendilerine tanıtacak peygamberler ve veliler gönderdi. Bu emanetin özü, özellikle marifetullahtır, yani Allah Teâlâ'yı yakînen tanımaktır. Bu marifet, bütün kulluk görevlerinde (ilâhî hükümlerde) Cenâb-ı Hakk'ın rabliğinin azametini müşahede etmektir.

Bu emanetin taşınması ancak, hevâya muhalefet ve nefsin kötü alışkanlıklarını terketmekle olur. Buna da ancak seçkin kullar (nebî ve veliler) güç yetirir. Bunun için peygamberler ve veliler çokça inkâr edilmiştir; çünkü insanların alıştığı âdet ve düzeni yıkan bir kimse, genelde engellenir ve inkâr edilir.

İnsanlara, her ne zaman nefislerinin hoşlanmadığı şeyleri emreden bir peygamber veya veli gelse insanlar onların bir kısmını yalanlamışlar, bir kısmını da öldürmüşlerdir. Onlar bu yaptıklarına karşılık Allah'ın kendilerini cezalandırmayacağını, bundan dolayı kalplerine bir zararın gelmeyeceğini zannettiler. Böylece Hakk'ın nurlarını müşahedeye karşı kör gibi oldular, hakkı hatırlatana karşı sağır kesildiler. Bazan onlara velilerin nurlarından bir ışık görünür gibi olunca tövbe ettiler, sonra kendi hallerine bırakılınca inkârda ısrar ettiler. Allah onların yaptıklarını görmektedir.

Hıristiyanların Üçlü İlâh Hezeyanı

Cenâb-ı Hak bundan sonraki âyette, hıristiyanların çirkin tutumlarını ve hezeyanlarını zikrederek şöyle buyurdu:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ
يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ حَرَّمَ
اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوٰيهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ
الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّا إِلٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا
عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا
يَتُوبُونَ إِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ
مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ
اُنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللّٰهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

***72.** Gerçekten, "Allah, Meryem oğlu Mesîh'tir" diyenler kâfir olmuşlardır. Halbuki Mesîh onlara şöyle dedi: "Ey İsrâiloğulları! Benim*

ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a kulluk edin. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar. Onun yeri ateştir ve zalimler için hiçbir yardımcı yoktur."

73. "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler de muhakkak kâfir olmuştur. Halbuki tek ilâh olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Eğer bu söylediklerinden vazgeçmezlerse inkâr edenlere elim bir azap isabet edecektir.

74. Hâlâ Allah'a tövbe edip O'ndan bağışlanma dilemeyecekler mi? Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

75. Meryem oğlu Mesîh ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi ise çok sadık bir kadındı. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar!

76. De ki: Allah'ı bırakıp da sizin için fayda ve zarara gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Allah her şeyi işiten ve bilendir.

Tefsir

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Elinde birçok harika haller zuhur ettiğini gördüklerinden dolayı, *'Allah, Meryem oğlu Mesîh'tir' diyenler, hiç şüphesiz kâfir olmuşlardır. Halbuki Mesîh onlara şöyle dedi: 'Ey İsrâiloğulları! Benim ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a kulluk edin.'"*

Âyetin manası şudur: Gerçekten, Hz. İsa'yı ilah edinenler inkâra düşmüşlerdir; halbuki o, böyle bir itikaddan çok uzak olup İsrâiloğullarına şöyle demiştir: "Beni ve sizi yaratan Allah'a kulluk edin."

Meşhur rivayetlerde geçtiğine göre, bu itikada sahip olanlar hıristiyanlardır, İsrâiloğulları değildir. Evet, durum böyledir, fakat hıristiyanların bu şüpheye düşmelerinin temelinde yahudilerden Pavlus isminde biri vardır. Bu adam, Hz. İsa'ya haset ederek bu fitneyi çıkardır. Bunu şöyle yaptı:

Pavlus önce hıristiyanların dinine girdi, onların mallarını hayır yollarında dağıttı, onlarla birlikte ibadet etti. Sonra Beytülmakdis'e gitti. Bir

zaman sonra, onların düşüncesine göre Meryem ve Hz. İsa'nın kabirleri yanında kendini kurban olarak kestirdi. Daha önce Pavlus'un yanında Yakup ve Nâsur isminde iki adam vardı. Onlara bozuk ilâh anlayışını öğreterek, "İsa Allah'tır veya Allah'ın oğludur" demişti. Kendisini kestirince bu iki adam ondan öğrendikleri bu bozuk fikri yaydılar. Bu iki adamın görüşleri yayıldı; onlardan Yâkubiyye ve ve Nâsuriyye grupları ortaya çıktı.

Hz. İsa, ayrıca onlardan şirke düşenleri tehdit ederek şöyle dedi: "*Kim* ibadetinde yahut kendisine has sıfat ve fiillerinde *Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona cenneti haram kılar;* oraya girmekten meneder; çünkü orası tevhid ehlinin yeridir. *Onun yeri,* duracağı mekânı *ateştir;* zira orası Allah'a şirk koşanlar ve kâfirler için hazırlanmıştır. *Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur,* onları ateşten kurtarmak için yardımcı olacak hiç kimse bulunmaz."

Bu son cümleler, Hz. İsa'nın sözünün devamı olabileceği gibi, Allah Teâlâ'nın sözü de olabilir.

Cenâb-ı Hak, sonra, hıristiyanlardan başka bir grubu zikrederek şöyle buyurdu: *"Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler muhakkak kâfir olmuştur."* Yani Allah, İsa, Meryem ve üçüncüsü kendisi olmak üzere üç ilâhtan biridir. Yahut baba, oğul ve Ruhulkudüs şeklinde ortaya atılan ekânîm-i selâseden (üç asıldan) biridir. Onlar, aslında baba ile Allah'ın zatını, oğulla ilmi, Ruhulkudüs'le hayatı kastediyorlar. Fakat bu lafzı bu şekilde kullandıklarında, inkâra girmiş vehmini veriyorlar (Çokları bunu değiştirip farklı anladığından inkâra girmiş de oluyorlar). "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler, Nestûriyye ve Melkâniyye grubudur. *"Allah ancak Mesîh İsa'dır"* diyenler ise, ittihat görüşüne sahip olan Yâkubiyye fırkasıdır. Bunların hepsi haktan sapmış ve saptırmış gruplardır.

Âyet şöyle devam ediyor: *"Halbuki,* zatında, sıfatlarında ve fiillerinde *tek olan Allah'tan başka ilâh yoktur;* O'nun ilâh olarak, kendisine bitişik veya ayrı hiçbir ortağı mevcut değildir. *Eğer bu söylediklerinden vazgeçmez* ve Allah'ın birliğini ikrar ve ilan etmezlerse *inkâr edenlere elim bir azap isabet edecektir;* yani onlardan inkâr üzere kalan ve tövbe etmeyenlere elem verici bir azap dokunacaktır. "

Diğer âyette şöyle buyruluyor: *"Onlar hâlâ Allah'a tövbe edip O'ndan bağışlanma dilemeyecekler mi?* Yani, onlar bu sakat itikaddan ve bozuk sözlerden dönüp tevhid inancını kabul ederek Allah'a istiğfar etmeyecekler mi? Ve ittihad ve hulûl[1088] anlayışından tövbe etmeyecekler mi? Eğer tövbe ederlerse Allah onları affeder. *Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir."*

Âyetteki soru, tövbe ettiklerinde tövbelerin kabul edilmesine rağmen, onların bâtıl inançta ısrar etmelerine hayreti ifade etmektedir.

Cenâb-ı Hak sonra, onlara şu şekilde cevap verdi: *"Meryem oğlu Mesîh ancak yaratılmış insan olan bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir."*

Allah, diğer peygamberlere özel mucizeler verdiği gibi ona da vermiştir. Allah onun elinde ölüleri dirilttiği gibi Hz. Musa'nın elinde de asâyı diriltmiş ve onu hızlı hareket eden bir yılan yapmıştır. Bu diğerinden daha şaşılacak bir iştir. Eğer Allah, Hz. İsa'yı babasız olarak yaratmışsa Hz. Âdem'i babasız ve annesiz olarak yaratmıştır; bu, öncekinden daha hayret edilecek bir durumdur.

Onlara verilen cevap şöyle devam ediyor: *"Onun annesi ise sadece çok sadık bir kadındı."* O, sürekli doğru sözlü olan veya hakkı tasdik eden kadınlardan biriydi. *"Her ikisi de yemek yerlerdi."* Diğer canlıların ihtiyaç duyduğu şeylere onlar da ihtiyaç duyarlardı.

Beyzâvî demiştir ki: "Allah Teâlâ önce, Hz. İsa'nın ve annesinin sahip oldukları en yüksek kemal hallerini açıkladı; birinin peygamber, diğerinin sıddıka (çok doğru ve sadık bir kimse) olduğunu belirtti. Bununla, onların sahip olduğu bu sıfatların kendileri için ilâhlığı gerektirmediğine işaret etti; çünkü insanlardan pek çoğu onlara bu sıfatlarda ortaktır. Sonra onların noksan bir haline dikkat çekti; ilâhlığa ters olan ve bozulup dağılacak âlemin bir parçası sayılmalarını gerektirecek hallerini zikretti. Bu ise onların yiyip içen birer varlık olmalarıdır. Sonra, bu kadar açık delillerden sonra, onların ilâh olduğunu iddia edenlere hayretini ifade ederek şöyle buyurdu:

1088 İttihad, bir kimsenin Allah ile bütünleştiğini, O'nunla vücut olarak birleştiğini iddia etmektir. Hulûl ise, Allah'ın insan, hayvan veya eşya gibi bir varlığın içine girdiğini iddia eden görüştür. Her ikisi de bâtıldır (Mütercim).

'Bak, onlara âyetleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar!' Yani, hakkı dinlemekten ve düşünmekten nasıl da yüz çeviriyorlar! Âyetteki 'sümme' (sonra) ifadesi, şaşılacak iki şeyi birbirinden ayırmak içindir. Yani, bizim bunca âyetleri açıklamamızda şaşılacak bir durum vardır; onların bundan yüz çevirmesi ise daha da şaşılacak bir şeydir."[1089]

Cenâb-ı Hak, sonra onların Hz. İsa'ya ibadet etmelerinin yanlış olduğunu belirterek şöyle buyurdu: *"De ki: Allah'ı bırakıp da sizin için fayda ve zarara gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz?"* Hatta o, kendisine gelen zararı defetmekten ve kendisine fayda vermekten âcizken, kendi başına başkasından zararı defetmeye nasıl güç yetirebilir? Âyette, zarardan korunmayı önce zikretti; çünkü zarardan korunmak faydayı elde etmekten daha önemlidir. Allah Teâlâ, sonra onları şu sözüyle tehdit etti:

"Allah her şeyi işiten ve bilendir." Allah onların bütün fiillerini ve taşıdıkları itikadları bilmektedir; herkese ona göre karşılık verir; hayırsa hayır olarak, şer ise ona göre karşılık verir. En doğrusunu Allah Teâlâ bilir.

72-76. Âyetlerin Tasavvufî İşaretleri

Kula, tevhid inancını safileştirmesi ve yakînî iman terbiyesine çok özen göstermesi gerekir. Bu da ancak yakîn ehli kimselerle sohbetle (onların terbiyesine girmekle) gerçekleşir. Onlar, gerçek tevhide erişmiş kimselerdir. Kul böylece, ilâhî fiillerin tevhidinden sıfatların tevhidine yükselir, sonra sıfatların tevhidinden zatın tevhidine ulaşır.

Salihlerin ve müctehid âlimlerin tevhidinin zirvesi, fiillerin tevhidini elde etmektir. Bu da fâil olarak ancak Allah'ı görmek, kâinatta O'ndan başka gerçek bir fâil görmemektir. Bu tevhidin meyvesi, her halde Allah'a itimat etmek, O'na güvenmek, kalbinden halka ait korkuyu silip atmaktır. Çünkü o, ilâhî kudretin hareket ettirdiği halkı, yaptıkları işte birer alet gibi görmektedir, onların elinde kendi başına bir zarar ve fayda verme imkânı yoktur. Onlar, kendilerine gelen zararı önlemekten âcizdirler; artık başkalarına karşı durumları nasıl olur?

1089 Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, 1/2278.

Âbidlerin, zâhidlerin ve halktan kesilip bütünüyle Allah'a bağlanmış ibadet ehlinin tevhidinin zirvesi, sıfatların tevhididir. Onlar, hakiki manada kudret sahibi, irade eden, bilen, hayat sahibi olan, işiten, gören ve konuşan olarak sadece Allah'ı görürler. Onların gözünde sonradan yaratılmış varlıkların sıfatı yok olmuş, sadece ezelî zatın sıfatları kalmıştır. Bu tevhidin meyvesi, halktan uzaklaşıp her şeyin sahibi Cenâb-ı Hak ile ünsiyet ve muhabbet etmek, taatlerden son derece tat almak ve Mevlâ'ya yaptığı münâcâtların lezzetine varmaktır.

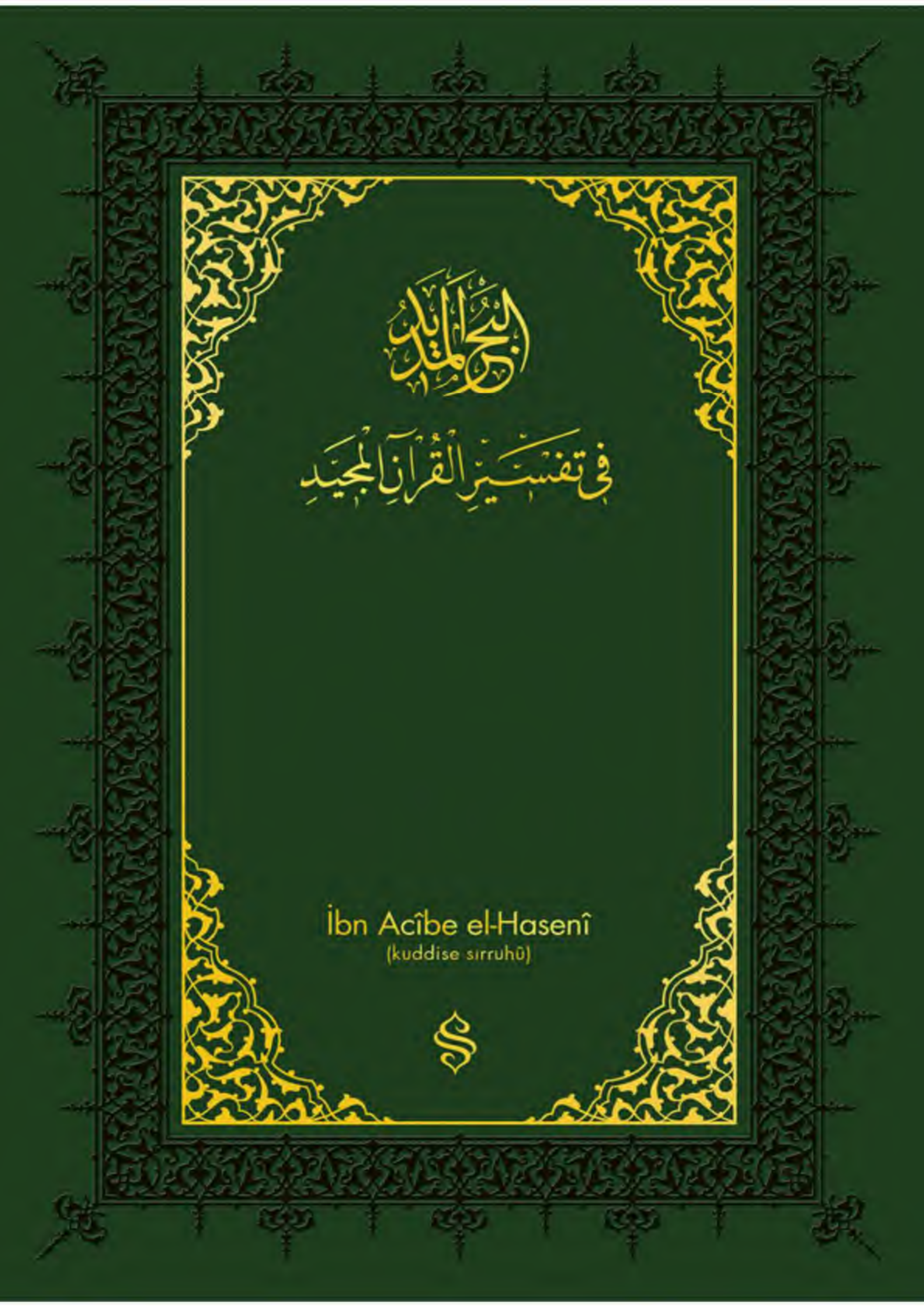
Cenâb-ı Hakk'a vâsıl olan âriflerin ve hak yolunda giden müridlerin tevhidinin nihayeti, zatın tevhididir. Onlar, ancak Allah'ı müşahede ederler; O'nunla birlikte başkasını görmezler. Âriflerden biri demiştir ki: "Eğer ben, Allah'tan başkasını görmeye zorlansam buna güç yetiremem; çünkü O'nunla birlikte gerçekte bir varlık sahibi yoktur ki ben onu müşahede edeyim!"

Âriflerden bir şair de bu konuda şöyle demiştir: "Yüce ilâhı tanıdıktan bu yana başkasını görmedim. Hem bize göre başkalarını görmek yasaktır. Ayrılmaktan korktuğum şeyi kalbimde topladıktan beri, ben bugün vuslata ermiş ve kalbimi tek sevgilide toplamış durumdayım."

İbn Atâullah-ı İskenderî *et-Tenvîr fî İskâtı't-Tedbîr* adlı eserinde der ki: "Muhakkik ârifler, Allah ile birlikte başkasını müşahede etmekten sakınırlar; çünkü onlarda, Cenâb-ı Hakk'ın birliğini ve bütün varlıkları saran ve ayakta tutan kudretini müşahede hali gerçekleşmiştir."

Yine aynı müellif *Hikem* adlı eserinde şöyle der: "Bütün kâinat, O'nun var etmesiyle vücut bulmuştur, fakat O'nun zatının birliği karşısında hepsi silinip yok olmaktadır."

Bu makama ulaşanlar, ilâhî huzurda yakınlık devletini elde etmiş sıddıklardır. Allah bizi onların zikir ve sevgisiyle faydalandırsın, onların izinde yürütmeyi nasip etsin. Âmin ...

البحر المديد
في تفسير القرآن المجيد
İbn Acîbe el-Hasenî
(kuddise sırruhû)